

STENOGRAFSKE BELEŠKE
NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

REDOVAN SAZIV ZA 1928|29. god.

IV. KNJIGA

(OD XXXI. DO XXXVII. REDOVNOG SASTANKA).

33297

BEOGRAD
ŠTAMPARIJA VLADETE S. JANIĆIJEVIĆA, KOSMAJSKA 51.
1928.

S A D R Ź A J

STRANA

STRANA

XXXI. Redovni sastanak 29. februara 1928. god.

Čitanje zapisnika. — Saopštenje o smrti Ljube Jovanovića, biv. Predsednika Narodne Skupštine. — Ukaz o obrazovanju nove vlade pod predsedništvom g. Velje Vukićevića. — Saopštenje o potvrđenju zakona o neposrednim porezima. — Saopštenje molbi i žalbi iz naroda. — Saopštenje zakonskog predloga Ministra Soc. Politike o pomoći oskudnima u hrani. — Saopštenje predloga rezolucije Save Kosanovića o izboru ankete za ispitivanje stanja u Upravi Grada Beograda.

Govornici: Josip Predavec, dr. Vojislav Besarović, Novica Šaulić (o zak. predlogu o oskudnim u hrani), Sava Kosanović, Stjepan Radić, Čeda Kokanović, dr. Milan Kostić i Ministar Unutrašnjih Dela, dr. Anton Korošec (o predlogu rezolucije) 1—33

XXXII. Redovni sastanak 1. marta 1928. god.

Čitanje zapisnika. —

Dnevni red: Pretres interpelacije Ivana Peštaja na Ministra Socijalne Politike o deficitu u Okružnom Uredu za osiguranje radnika u Zagrebu

Govornici: Dr. Miloš Tupanjanin (pre dnev. reda), Ministar Socijalne Politike Čeda Radović, Dimitrije Vujić, Josip Petejan i Novica Šaulić (o dnevnom redu). 35—47

XXXIII. Redovni sastanak 1. marta 1928. god.

Čitanje zapisnika. —

Dnevni red: Nastavak načelnog pretresa budžeta prihoda i rashoda za 1928/29. god. i usvojenje istog u načelu.

Govornici: Ministar Trgovine i Industrije dr. Mehmed Spaho, dr. Miloš Tupanjanin, Josip Petejan, Voja Lazić i Puniša Pačić. 49—85.

XXXIV. Redovni sastanak 2. marta 1928. god.

Čitanje zapisnika. —

Dnevni red: 1) Pretres i usvajanje izveštaja Verifikacionog Odbora o mandatu Ratka Parežanina; 2) Pretres i usvajanje izveštaja odbora o predlogu zakona o pomoći oskudnima u hrani; i 3) Početak pretresa u podjedinostima budžeta prihoda i rashoda za 1928/29. — Razdeli: Penzije i Invalidske Potpore, Državni Dugovi, Ministarstvo Pravde i Ministarstvo Prosvete. —

Govornici: Vojislav Lazić, Nastas Petrović (o prvoj tački dnevnog reda), Ministar Socijalne Politike Čeda Radović, Novica Šaulić dr. Ante Pavelić, Puniša Račić, Vojislav Lazić, Nastas Petrović (o drugoj tački dnevnog reda), dr. Ante Pavelić (o budžetu Min. Pravde) Ministar Prosvete Milan Grol, dr. Branko Čubrilović, Čeda Kokanović, Novica Šaulić, Voja Lazić, dr. Pavle Čubrović, Josip Petejan, Dimitrije Vujić, Trivo Drljača, Dor-

de Vranešević, Miloš Tupanjanin, dr. Ante Pavelić, Puniša Pačić, Stevan Kraft (o budžetu Ministarstva Prosvete). 87—155.

XXXV. Redovni sastanak 3. marta 1928. god.

Čitanje zapisnika. — Saopštenje predloga dr. P. Grizogona o izboru Anketnog Odbora za ispitivanje događaja na sednici od 29. II. 1928 god. — Izjava Svet. Pribičevića u ime Seljačko-Demokratske Koalicije. — Saopštenje predloga rezolucije dr. J. Šuteja o biranju ankete za pregled dugoročnih šumskih ugovora. — Saopštenje Ukaza, kojim se za zastupnika Min. Inostranih Dela određuje dr. I. Šumenković, Min. bez Portfelja.

Dnevni red: Nastavak pretresa u pojednostima budžeta prihoda i rashoda za 1928|29. god. — Razdeo: Ministarstvo Vera.

Govornici: Svetozar Pribičević, dr. Prvislav Grizogono, dr. J. Krnjević, St. Kobasica, dr. Juraj Šutej, dr. Miloš Tupanjanin, Đura Janković, Ministar Šuma i Rudnika dr. A. Mijović, (pre dnevnog reda) Ministar Vera Milan Simonović, Samuel Šumaker, Voja Lazić, N. Šaulić i Puniša Račić (o budžetu Min. Vera) 157—208

XXXVI. Redovni sastanak 5. marta 1928. god.

Čitanje zapisnika. — Saopštenje molbi i žalbi iz naroda. — Saopštenje predloga rezolucije Josipa Predavca o ukidanju opštinskih komesara. —

Dnevni red: Nastavak pretresa u pojednostima budžeta prihoda i rashoda za 1928|29.

godinu. — Razdeo: Ministarstvo Unutrašnjih Dela.

Govornici: Josip Predavec, Dimitrije Vujić, Stjepan Radić, dr. Srđan Budisavljević, Ministar Unutrašnjih Dela dr. Anton Korošec (o predlogu rezolucije), Ministar Unutrašnjih Dela dr. Anton Korošec, dr. Bogdan Milašinović, dr. Miloš Tupanjanin, dr. Hans mozer, dr. Joca Lalošević, Voja Lazić, Nastas Petrović, dr. A. Pavelić, P. Račić i Novica Šaulić. (o budžetu Min. Un. Dela) 209—271

XXXVII. Redovni sastanak 6. marta 1928. god.

Čitanje zapisnika. — Saopštenje predloga rezolucije Stjepana Radića o župničkom luknu (biru).

Dnevni red: 1) Usvajanje izveštaja Odbora po predlogu rezolucije dr. J. Šuteja o dugoročnim šumskim ugovorima; i 2) Nastavak pretresa u pojednostima budžeta prihoda i rashoda za 1928|29. god. — Razdeli: Ministarstvo Narodnog Zdravlja i Ministarstvo Finansija.

Govornici: Stjepan Radić, Pavao Matica, dr. Albert Kramer, Ministar Vera M. Simonović (o predlogu rezolucije) Ministar Narodnog Zdravlja dr. Dob. Ger Popović, dr. Dušan Stevčić, Vojislav Lazić, Vasilije Trbić, Novica Šaulić, dr. Milan Kostić (o budžetu Ministarstva Narodnog Zdravlja) Zastupnik Min. Finansija Ministar Trgovine i Industrije dr. Mehmed Spaho, Josip Petejan, dr. Ante Pavelić i Vasilije Trbić (o budžetu Ministarstva Finansija) 273—312

STENOGRAFSKE BELEŠKE
NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

GODINA VIII.

BEOGRAD, 1928. GODINE

BROJ 31

XXXI. REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Držan 29. februara 1928. god. u Beogradu

Predsedavao Predsednik
Dr. Ninko Perić

Sekretar
Andrej Bedjanić

Prisutna sva g. g. Ministri sem Ministra Vojske i Mornarice

S a d r ž a j:

- I. Čitanje protokola.
 - II. Saopštenje o smrti poč. Ljube Jovanovića, biv. Predsednika Narodne Skupštine.
 - III. Ukaz Nj. V. Kralja o obrazovanju nove Kralj. Vlade pod predsedništvom g. Velje Vukićevića.
Saopštenje o potvrđenju zakona o neposrednim porezima i o izvanrednom priznanju god. službe dr. A. Bajadu.
 - IX. Zahtev Ministra Pravde o izdavanju sudu narodnih poslanika.
 - X. Molbe i žalbe iz naroda.
 - XI. Predlog Ministra Socijalne Politike o pomoći oskudnima u hrani.
 - XII. Predlog rezolucije Save Kosanovića i dr. o izboru ankete za ispitivanje stanja u Upravi Grada Beograda.
- Govornici:* Josip Predavec, dr. Voja Besarović,

Novica Šaulić, Savo Kosanović, Stjepan Radić, Čeda Kokanović, dr. Milan Kostić i Min. Unutrašnjih Dela dr. Korošec.

— Početak u 10 i četvrt časova pre podne. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Otvaram 31. redovni sastanak Narodne Skupštine. Pozivam g. sekretara da pročita zapisnik prošle sednice.

Sekretar Andrej Bedjanić pročita zapisnik XXX redovnog sastanka.

Predsednik dr. Ninko Perić: Imā li, gospodo, primedbe na zapisnik? (Nema). Oglāšujem da primedaba nema, te objavljujem da je zapisnik primljen.

Gospodo narodni poslanici, ja Vas molim, da ustanemo i da i ovog puta odamo poslednju poštu našem nedavno umrlom drugu pok. Ljubi Jovanoviću. Ja sam, gospodo poslanici, u ime Narodne Skupštine pri-

sustvovao pogrebu i oprostio se sa našim vidjenim drugom pok. Ljubom Jovanovićem. (Slava mu!) Tom prilikom ja sam izjavio sa koliko je bola Narodna Skupština primila ovu tužnu vest, odajući isto tako u ime Narodne Skupštine puno priznanje ovom velikom narodnom radniku, koji je više godina predsedavao na ovom mestu i služio verno i odano Otadžbini, Kralju i

Narodu. I ovoga puta ja vas molim, gospodo, da još kao poslednji oproštaj svi zajedno kliknemo: Neka mu je večna slava! (Svi poslanici stojeći kliču: Slava mu!).

Molim Vas da izvolite čuti ukaz Nj. V. Kralja o obrazovanju vlade.

Sekretar Andrej Bedjanić pročitao ovaj ukaz:

M I

A L E K S A N D A R I.

po milosti Božjoj i volji narodnoj

Kralj Srba, Hrvata i Slovenaca

Uvažavajući ostavku koju su nam podneli:

Predsednik našeg Ministarskog Saveta Velja Vukićević;

Naš Ministar Inostranih Dela d-r Vojislav Marinković;

Naš Ministar Trgovine i Industrije d-r Mehmed Spaho;

Naš Ministar Vojske i Mornarice, Naš Počasni Adutant, Armijski general Stevan Hadžić;

Naš Ministar Prosvete d-r Kosta Kumanudi;

Naš Ministar Građevina d-r Ilija Šumenković;

Naš Ministar Finansija d-r Bogdan Marković;

Naš Ministar Saobraćaja Svetislav T. Milosavljević;

Naš Ministar Agrarne Reforme i Zastupnik Našeg Ministra Narodnog Zdravlja d-r Vladimir Andrić;

Naš Ministar Poljoprivrede i Voda Svetislav Stanković;

Naš Ministar Socijalne Politike d-r Andreja Gosar;

Naš Ministar Šuma i Rudnika d-r Aleksandar Mijović;

Naš Ministar Pravde d-r Dušan Subotić;

Naš Ministar Pripreme za Ustavotvornu Skupštinu i izjednačenje Zakona d-r Budisav Grgur Andelinović;

Naš Ministar Pošta i Telegrafa Vlajko Kocić;

Naš Ministar Vera Dragomir Obradović i

Naš Ministar Unutrašnjih Dela Čedomir A. Radović — razrešavamo ih od dužnosti i stavljamo na raspoloženje, a

P O S T A V L J A M O :

Za Predsednika našeg Ministarskog Saveta Velju Vukićevića, Predsednika Ministarskog Saveta na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za Našeg Ministra Inostranih Dela d-r Vojislava Marinkovića, Ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za Našeg Ministra Unutrašnjih Dela d-r Antona Korošeca, Ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za našeg Ministra Trgovine i Industrije d-r Mehmeda Spahu, Ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za Našeg Ministra Vojske i Mornarice, Našeg počasnog Adutanta Armijskog generala Stevana Hadžića, Ministra na raspoloženju;

Za Našeg Ministra Pravde Milorada Vujičića, Ministra na raspoloženju i narodnog poslanika,

Za Našeg Ministra Vera Milana Simonovića, Ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za našeg Ministra Građevina Petra Markovića, Ministra na raspoloženju i Podpredsednika Narodne Skupštine;

Za Našeg Ministra Pripreme za Ustavotvornu Skupštinu i Izjednačenje Zakona d-r Iliju Šumenkovića, Ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za Našeg Ministra Finansija d-r Bogdana Markovića, Ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za našeg Ministra Saobraćaja Svetislava Milosavljevića, ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za Našeg Ministra Agrarne Reforme d-r Vladimira Andrića, Ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za Našeg Ministra Poljoprivrede i Voda Svetozara Stankovića, ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za Našeg Ministra Šuma i Rudnika d-r Aleksandra Mijovića, Ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za Našeg Ministra Pošta i Telegrafa Vlajka Kocića, Ministra na raspoloženju narodnog poslanika;

Za Našeg Ministra Socijalne Politike Čedomira A. Radovića, Ministra na raspoloženju i narodnog poslanika;

Za Našeg Ministra Prosvete Milana Grola, narodnog poslanika i

Za Našeg Ministra Narodnog Zdravlja d-r Dobrivoja Ger. Popovića, narodnog poslanika;

Predsednik Našeg Ministarskog Saveta neka izvrši ovaj ukaz.

23. februara 1928. god.
u Beogradu.

ALEKSANDAR s. r.

Predsednik Ministarskog Saveta
Velja Vukićević, s. r.

— Čitanje ovog ukaza Skupština je saslušala stojeći sa uslićima: (Živeo!)

Predsednik dr. Ninko Perić: Izvolite čuti rešenje Ministarskog Saveta,

Sekretar Andreja Bedjanić (saopštava): Ministar Finansija šalje Skupštini na naknadno odobrenje rešenje Ministarskog Saveta o oslobodenju uvozne carine na putničke aeroplane.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ovo se rešenje upućuje Finansijskom Odboru. Izvolite čuti potvrđene zakone.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava da g. Ministar Finansija vraća Skupštini za njenju arhivu jedan potvrđen primerak zakona o neposrednim porezima.

Gospodin Ministar Pravde vraća Skupštini za njenu arhivu jedan potvrđen primerak zakona o izvanrednom priznanju godina službe dr. Aleksandru Badaju.

Predsednik dr. Ninko Perić: Potvrda ovih zakona prima se k znanju. Izvolite čuti vize sa rezervom *Sekretar Andrej Bedjanić* (saopštava): Glavna Kontrola izveštava Skupštinu, da je stavila vizu sa rezervom na sledeće kredite: na kredit od dinura 10 miliona za ishranu pasivnih krajeva; na kredit od dinara 1.209,935.31 za isplatu dužnih nagrada sudijama viših sudva za stanove i pomoć pojedincima; na kredit od dinara 875.000 za održavanje sudova za ratnu štetu; za kredit od dinara 95.855,379,91 za isplatu penziskih prinadležnosti za mesec januar-mart, 1928. godine; na kredit od dinara 493.047 za isplatu dodataka na skupoću činovnicima Ministarstva Socijalne Politike i dnevnica privremenim radnicima Direkcije Državne Statistike; na kredit od 2 miliona za isplatu penziskih prinadležnosti žandarma.

Predsednik dr. Ninko Perić: Sve se ove vize sa

rezervom upućuju Finansijskom Odboru. Izvolite čuti predlog o grupisanju i razgrupisavanju opština.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava, da g. Ministar Unutrašnjih Dela podnosi Skupštini predlog: da se selo Vrelo odvoji od opštine Velepolske i obrazuje zasebnu opštinu; da se selo Nezgala odvoji od dosadanje opštine i ude u sastav opštine Trepčke, da se selo Rsovac i Prekonoza odvoje od opštine Jezerske i obrazuju zasebnu opštinu.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ovi se predlozi upućuju Odboru za grupisanje i razgrupisavanje opština. Izvolite čuti odsustva narodnih poslanika.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava da g. Mihailo Ranković narodni poslanik moli za dva meseca odsustva radi lečenja.

Predsednik dr. Ninko Perić: Odobrava li Narodna Skupština traženo odsustvo? (Odobrav). Oglašujem da je odsustvo odobreno. Izvolite čuti izdavanje sudu g. g. poslanike.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava, da g. Ministar Pravde traži da se izdadu sudu: g. dr. Filip Marković, narodni poslanik za delo iz čl. 52. Zakona o štampi; g. dr. Velimir Jug, narodni poslanik za delo iz čl. 52. Zakona o štampi; g. dr. Edo Lukinić narodni poslanik za delo iz §§ 488. i 293. Kaznenog Zakona; g. Dragutin Kojić, narodni poslanik za delo iz čl. 52. Zakona o štampi; g. Salih Baljić narodni poslanik za delo iz § 450. Kaznenog Zakona; g. dr. Velimir Jug, narodni poslanik za delo iz čl. 52. Zakona o štampi; g. Milutin Tomić, narodni poslanik za delo iz čl. 52. Zakona o štampi; g. Milutin Tomić, narodni poslanik za delo iz čl. 52. Zakona o štampi; g. Jovan Altiparmarković, narodni poslanik za delo iz čl. 52. Zakona o štampi.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ovi se zahtevi ministra Pravde upućuju Imunitetnom Odboru.

Izvolite čuti molbe i žalbe.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava ove molbe i žalbe: Petra Jurišića, Drage Molerović, dr. Kuzmana Kekića, Marije Frančeši, Nikole Serebrjakova, dr. Milivoja Čermanovića, Lazara Maksića, Miladina Conića

Jelice Pozine, Udruženja državnih železnica u Ljubljani, Miodraga Dragutinovića, Mime Jakić, Sultane Dulović, Privredne organizacije rada i sreza Sremske Mitroviće, dr. Benjamina Julića, Luke Pištevića, sela Alburnja, sela Ljanik, sela Pelnice, sela Čelopek, Antona Zemića, Ljubice Belfin, Luce Solde, Periša Mrljevića, Stojana Ristića, Udruženja Ratnih Invalida, građana sela Gornje Studene, Radiše Đokovića, Odbora za ujedinjenje crmničke opštine, Todorice Mišović, Jove Radokovića, Stevana Đorđevića, Gvozdene Damnjanovića, Mladena Zarića, Radovana Mandića, Tome Mihajlovića Julijane Jovanović, Ilije Drimčevića, Velana Jovanovića, Aleksandra Deofilovića, Miloša Ivančevića, Ljube Pramberger, Marka Simonovića, Miloša Sibinovića Dragomira Lukića, Đorđa Ristića, Spasoja Petrovića Suda opštine Čuštičke, Udruženja Ratnih Invalida, Ladislave Kulišić, Udruženja Ratnih Invalida S. H. S. u Sarajevu, Trgovačkog Premijum Celje, Stevana Lemačića, Sofije Čorag, Rande Stojanović, Bozidara Krelića, Sare Janić, Đure Vojvodića, Makarije Milovanovića, Katicice i Jožice Benića, Gavrila Kaledina, Save Dažbinovića, dr. Vuke Jovanović, Jovana Gligovića, Jovana Beštjanićka, Aleksandre Mitrovića, Milana Bajića, Josipa Kabaščaka, Ivanice Menac, Pere Kupresa, Ankice Tihmil, Milosave Dimić, Milke Marković, Marina Baričevića, Marka Markića, Saveza Industrijala u Slovenačkoj, Trgovačke i Obrtničke Komore u Sarajevu, Roke Šiminića, Dimitrije Lukovaca, Danila Mijatovića, Čedomira Obradovića, Jozefine Frantun, Riste J. Nedić, Udruženja Gostioničara i Krčmara u Osijeku, Marije Filipović, Udruženja Univerzitetskih nastavnika u Ljubljani, Svetozara M. Jovanovića, i Sofije Bulić.

Predsednik dr. Ninko Perić: Saopštene molbe i žalbe uputiće se Odboru za Molbe i Žalbe. Izvolite čuti jedan zakonski predlog.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava da g. Ministar za Socijalnu Politiku podnosi Skupštini na rešenje predlog zakona o pomoći oskudnima u hrani i traži da se oglasi za hitan. Predlog glasi:

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
Ministarstvo Socijalne Politike

O. Br. 1610

28. februara 1928. g.

Beograd

Predsedništvu Narodne Skupštine

U prilogu /| čast mi je sprovesti predlog Zakona o pomoći oskudnima u hrani

kao i overen prepis Ukaza, kojim sam ovlašćen da isti mogu podneti Narodnoj Skupštini s molbom, da se pomenuti predlog zakonski iznese odmah pred Narodnu Skupštinu kao posve hitan proglasi.

Pobude za ovaj zakonski predlog izneću pred plenum Narodne Skupštine.
Pod 2 prilaže se projekat zakona.

Ministar
Socijalne Politike,
Čeda Radović, s. r.

M I

A L E K S A N D A R I

po milosti Božjoj i volji narodnoj
Kralj Srba, Hrvata i Slovenaca

Na predlog Našeg Ministra za Socijalnu Politiku a po saslušanju Ministarskog Saveta a na osnovu člana 78. Ustava rešili smo i rešavamo:

Ovlašćuje se naš Ministar za Socijalnu Politiku da može podneti Narodnoj Skupštini na rešavanje predlog Zakona o pomoći oskudnima u hrani.

Naš Ministar Socijalne Politike neka izvrši ovaj Ukaz.

28. februara 1928. god.
Beograd.

ALEKSANDAR s. r.

Ministar
Socijalne Politike,
Čed. Radović, s. r.

Predlog Zakona o pomoći oskudnima u hrani

Član 1.

Ovlašćuje se Ministar Finansija da po rešenju Ministarskog Saveta, radi pomoći oskudnima u hrani, stavi na raspoloženje Ministru Socijalne Politike sumu do 150,000.000.— dinara. Pomoć će se davati u hrani ili u novcu.

Član 2.

Ovu će pomoć davati Ministar Socijalne Politike, preko postojećih organizacija ili ustanova a po saslušanju odbora predviđenog ovim zakonom.

Ovaj odbor sačinjavaju pored Ministra Socijalne Politike kao predsednika još i Ministri: Šuma i Rudnika i Poljoprivrede i Voda, Predsednik Glavnog Odbora Crvenog Krsta, Predsednik Glavne Kontrole, Upravnik Državne Hipotekarne Banke i Predsednik Glavnog Za-

družnog Saveza Zemljoradničkih Zadruga u Kraljevin S.H.S.

Član 3.

Pomoć se daje kao beskamatna pozajmica, koja pada na teret oblasti. Oblasti su dužne vratiti pozajmicu državnoj kasi najdalje u roku od pet godine, u ratama, koje će se predvideti pravilnikom.

Primljenu pomoć neće vratiti samo ona lica za koja opštinski sudovi sa svojim odborom, ili kotarska veća ili opštinske uprave nadu da su sirotnoga stanja, za koliko se i dotične oblasti imaju osloboditi duga.

Obaveze izdate po ovom zakonu ne plaćaju nikakvih taksa. Za njih se ne traže formalnosti propisane Zakonom o Državnom Računovodstvu, Zakonom o Obilasnoj i Sreskoj Samoupravi i Zakonom o opštinama.

Član 4.

Prenos hrane i semena vršiče se besplatno železnicom ili parabrodom.

Režijske troškove ovoga prenosa snosiće država, a oni će se rashodovati na teret gornjega kredita u korist Ministarstva Saobraćaja.

Raznošenje hrane sa pojedinih železničkih stanica, pristaništa i magacina, do mesta gde se ova ima razdeliti vršiče se besplatno upotrebom narodne snage. Gde ovo ne bi bilo dovoljno upotrebiće se prevozna sredstva kojima raspolažu vojne vlasti.

Član 5.

U cilju davanja iste pomoći ovlašćuju se Opštinski Sudovi da mogu kod Državne Hipotekarne Banke podići novac koji se tamo nalazi na priplodu kao koševska hrana, a tako isto da mogu i svoju gotovinu ili hartije od vrednosti upotrebiti.

Ovlašćuju se uprave crkvene, manastirske i vakufa, da mogu i svoju gotovinu ili hartije od vrednosti upotrebiti na gornje svrhe.

Tako isto ovlašćuju se samoupravna tela da se mogu zadužiti kod Državne Hipotekarne Banke radi iste celji izuzetno od postojećih odredaba u Zakonu o Oblasnoj i Sreskoj Samoupravi i Zakonu o Opštinama.

Čl. 6.

Davanje pozajmice iz kredita po ovome Zakonu kao i sva novčana manipulacija vršiče se preko Državne Hipotekarne Banke

Čl. 7.

Pri Ministarstvu Socijalne Politike obrazovaće se kontrola koja će pri završetku rada izdati razrešnicu Ministru Socijalne Politike.

U ovu Kontrolu ulaze dva člana Glavne Kontrole i računospitač koga će odrediti Glavna Kontrola u plenarnoj svojoj sednici.

Član 8.

Svaka povreda ovoga Zakona kazniće se kao prevara.

Član 9.

Ovlašćuje se Ministar Socijalne Politike da po odobrenju Ministarskog Saveta u smislu prednjih odredaba propiše Pravilnik za izvršenje ovoga zakona.

Ovaj Zakon stupa na snagu kad ga Kralj potpiše a obaveznu silu dobija kad se obnaroduje u Službenim Novinama.

Predsednik dr. Ninko Perić: Pošto vlada predlaže da se ovaj zakonski predlog oglasi hitnim to će se pristupiti rešavanju. Za reč se javio narodni poslanik g. Josip Predavec,

Ima reč g. Josip Predavec.

Josip Predavec: Slavna Skupštino! Najpre valja konstatirati da se ovaj predlog o hitnoj pomoći upravo sad deli narodnim zastupnicima i članovima ove Skupštine i da je, prema tome, bilo dano, zaista, dosta prilike da se ovaj predlog sa strane članova ovog doma kako treba prouči, da bi oni mogli sudelovati u raspravu o njegovoj hitnosti. Ako ova „nova stara vlada“ misli da to znači hitnost, da se mesecima i mesecima ništa ne radi a onda, zadnji čas, podmetne jednu stvar u takvom obliku, da ona prođe kroz ovu Skupštinu, furtim, onda se zato vlada vara, jer mi shvaćamo drugačije našu dužnost i učinićemo sve što je potrebno da se takav rad vlade oceni onako kako taj rad zaslužuje. Prema ovome, slavna Skupštino, kako nisam imao prilike da usporedim, da li tekst ovog zakonskog predloga koji smo dobili, odgovara tekstu koji je objavljen u novinama, ja moram govoriti o tekstu koji je bio u novinama. Kad se o ovome pitanju raspravlja i traži jedanput iza toliko meseci hitnost, onda je potrebno preći bar letimice događaje, koji su prethodili ovome pitanju, u ovome Domu. Upravo pre 4 meseca, znači 28 listopada — oktobra, podnela je seljačko-demokratska koalicija jedan predlog u ovome pitanju, predlog koji je označio i dao konkretan plan, konkretan nacrt i konkretnu mogućnost rešenja ovoga pitanja onako kako ono to zaslužuje, onako kako se jedino moralo i smelo rešavati, ako smo hteli predusresti onome što ovaj čas u zemlji imamo.

U tome predlogu bilo je naročito naglašeno, da se u obliku jednog većeg zajma imade dati narodu mogućnost zarade, da mu se imade dati mogućnost redovitog rada i da tako, na najdostojniji način, bude narodu osigurana prehrana. Još je bio u tome našem predlogu naročito podvučeni način, kako se i preko koga se imadu ti radovi obavljati, i ti zajmovi davati. Vlada je, kako je poznato, hitnost ovoga našeg predloga u plenumu Narodne Skupštine bila primila. Međutim na sednicama odbora, koji je izabran u tu svrhu, dne 5. XI studenog vlada nam je dala na usta svojih ministara Poljoprivrede i Voda, Saobraćaja, Građevina i Socijalne Politike punu šaku obećanja i planova, koje vlada sama sprema i koje je već spremila, a kao konkretno nam je označila i neke svote, koje je već razdelila, koje su već na putu. Još je tu bilo naglašeno, da se vlada naročito žuri, da te svote što pre podeli, da hrana što pre kad dođe zima biće nemoguće tu hranu u Crnu Goru slati. Vlada nam je, tom prilikom, bila obećala, čak se pohvalila, da je ona spremila zajam i da je i sama na

te stvari mislila i da će ona te radove provesti. Gospodo, ja ću samo uz put spomenuti, da smo mi primerci na sednici od 4-II- čuli na usta ne jednog člana seljačko demokratske koalicije ili opozicije, nego na usta jednog člana vladine većine, koji je u tome času i predsedavao Prehranbenom Odboru 4-II-, nama je taj naš drug saopštio, da do toga časa u Crnu Goru nije stiglo niti jedno zrno kukuruza, niti jedan kilogram hrane. Dakle, kako je vlada ovako jedno čisto konkretno obećanje, koje je vladi najlakše bilo provesti, provela, ja mislim, da bolja ilustracija za hitni rad vlade u ovom pitanju ne treba.

Kad smo mi videli, od prilike za tri meseca da se vlada ne miče, onda smo svoj predlog o prehrani bili ponovili u jednoj formi, u obliku nešto užem i nešto skromnijem, i to naročito radi toga, jer smo znali, da nema više mogućnosti, da se u velikim planovima radi koji se u jesen dadu organizirati, ali se više u ovaj čas na toj bazi ne da posao kako treba organizirati, — i zato smo podneli predlog konkretan: da se podigne z - jam od 100 miliona dinara, da se daje naročito krajevima gde pretil opasnost umiranja od gladi, a ne nestašica. Kazali smo, u kom obliku to treba dati, spomenuli smo da to treba dati preko oblasnih odbora i preko opštinskih samouprava, te da se taj rad obavi na najhitniji način i da se narodu na taj način pomogne da pravovremeno dođe do hrane. Na ovaj naš predlog bile su sazvane dve sednice. Predlog je bio podnet 25. januara, a mi smo morali čekati do 4. i 6. februara da se taj odbor sastane i da se stvar raspravi. Na prvoj sednici prehranbenog odbora ovaj naš predlog bio je u načelu primljen, a na drugoj sednici, kod pojedinačne rasprave bile su i pojedine tačke raspravljene i u glavnom se odbor bio složio s tim, samo g. Ministar Trgovine i Industrije kao zastupnik Ministra Finansija g. dr. Mehmed Spaho zamolio, da mu se za taj predlog dade malo vremena, dva do tri dana, da on taj predlog prestilizira, u onu formu, koja će za vladu biti prihvatljiva. I, gospodo, izgleda po svemu, da ovaj predlog koji je vlada danas donela pred ovaj dom, da bi imao biti taj prestilizirani naš predlog i izgleda to naročito po tome, što je u tome predlogu ostala ona svota od 150 miliona dinara, na kojoj se odbor bio složio jer je odbor povisio svotu našeg prvog predloga sa 50 miliona dinara što znači od 100 na 150 miliona dinara, nar čito radi toga jer je u našem predlogu bilo predviđeno da se tih 100 miliona dinara dade za zaista najpotrebnije krajeve Crne Gore, Hercegovine, Dalmacije i Primorsko- Krajiške Oblasti, i odbor je mislio, da imade takvih potreba i u drugim krajevima, pa je

za to tu svotu povisio od 100 na 150 miliona dinara. Kako rekoh, po toj svoti sudeći, izgledalo bi da ovaj predlog vladin izgleda kao nekakav nastavak našeg predloga, samo prestiliziran. Gospodo, kako je vlada prestilizirala taj predlog, kako je vlada ozbiljno uzela ovu stvar, ja mislim da će gospodi biti, dosta kad pročitaju taj predlog da će se sami uveriti, da je upravo nemoguće doći pred ovaj Dom sa ovako ozbiljnom stvari a sa ovako neozbiljnim predlogom kao što je ovaj.

Gospodo, nama je na poslednjoj odborskoj sednici Ministar Trgovine i Industrije g. dr. Spaho lojalno priznao, da predlog naš, koji je bio podnešen ovoj Skupštini, da nije demagoški, niti je podnešen iz kakovog inata za to što opozicija voli da prigovara, nego da je podnešen iz ozbiljne brige za ovo veliko pitanje i da je tako konstruiran, da je po njemu na toj bazi moguće pristupiti rešavanju toga pitanja.

Gospodo, ja žalim, da za vladin predlog, koji je ovde predložen, moram obratno od toga reći: Da je on najdemagoškiji, što može biti i da ne daje gotovo nikakve mogućnosti, da se iz ovoga što stvori. Ja sam taj predlog nazvao najdemagoškim, zato, jer ako se u času, kad već iz Šumadije i iz onih hrvatskih krajeva, koji inače nisu znali šta je nedostatak u hrani, ako dolaze glasovi, da je opasnost umiranja od gladi, onda možete misliti, kako je u onim krajevima, za koje smo mi svi predviđali, da će nastati umiranje od gladi upravo u masama. Nama je vlada na usta svojih ministara već u jesen bila spomenula, da naš predlog ne može primiti, jer da mora pitanje proučiti, da mora skupiti podatke o tome, kakvo je stanje u pitanju prehrane u narodu. Mi smo onda spomenuli, da tih podataka ne treba, da mi nismo niti Englezi, niti smo Amerikanci, a niti smo sa Konga pali u ovu državu, a da ne bi znali, kako je u narodu; kako ovo pozivanje na podatke znači čisto opsenivanje i odlaganje ovog pitanja samo zato, da se ništa ne mora učiniti po njemu. Medjutim vlada zaista tih podataka nije prikupila. Ona ni danas nije ništa dala o tome, kakvo je stanje, nego vlada i sada radi bez tih podataka, ali samo i bez poznavanja tih prilika, ili bolje reći sa jednom tendencijom, da nas sve prikaže kao ignjorante, koji ne poznaju potreba narodnih. Demagogija je, gospodo, kad se u času, kad narod umire od gladi, kad se u tome času dolazi sa predlogom, u kome imade samo briljirati svota od 150 milijona, a koji ne daje nikakve mogućnosti, nikakvih direktiva, kako će tih 150 milijona doći narodu u ruke. Gospodo, da malo nadoknadimo ono što vlada nije učinila time što nije ranije podnela predlog, da imademo mogućnosti da ga pro-

čitamo, ja ću se osvrnuti na taj predlog i videćete, da imadeš potpuno pravo, kad predlog nazivam i demagoškim i bacanjem peska u oči celoj našoj javnosti. U tom predlogu se veli, da će se dati narodu 150 miliona dinara u hrani, ili u novcu. Kako, gde, preko koga? o tome nema ovde govora, nego je u čl. 2. spomenuto ovako: svu će pomoć Ministarstvo Socijalne Politike davati preko postojećih organizacija, ili ustanova, a po saslušanju odbora koji se ovim zakonom predviđa. Koje su to organizacije, koje su to ustanove, ko će to biti? Hoće li to biti sovjeti radikalno-demokratski, koji su nam se svojim uplitanjem u administraciju popeli za vrat i koji ovu državu srozavaju sve dublje i dublje u ponor, ili će to biti novo kreirane poljoprivredne zadruge, koje se osnivaju po istom partijskom principu, ili će to biti pojedina udruženja trgovaca, koji će ovo uzeti kao predmet svoje špekulacije?

O svemu tome u ovome predlogu nema ni govora, gospodo, nego se samo na kraju Ministru Socijalne Politike daje jedan nalog ili jedno pravo da izradi Pravilnik. Pošto nema nikakve direktne odredbe, to imamo mnogo razloga, poznavajući ovu novu staru vladu, da verujemo, da će taj Pravilnik izgledati kao statut radikalnih ili demokratskih sovjeta i prema tome će se to pitanje rešavati.

Gospodo, i nami se daje ovaj prestilizirani predlog. Naš predlog, je sasvim konkretno bio odredio, na koji će se način davati taj novac. Bilo je tamo rečeno, da će se dati onih sto milijona na ovaj način: trideset milijona kao zajam na obnovu vinograda; za nabavku alata i drugih potreba ribarima, te suma za proletnu setvu; 30 milijona dinara kao direktan zajam u hranu; 40 milijona dinara kao zajam po čl. 2. spomenutim — primorsko-dalmatinskim krševitim — oblastima, dotično preko oblasti opštinama iz njihovih područja za obavljanje gradnje cesta it.d. Još u čl. 4. bile su pomenute sve pozajmice bilo u hrani ili za rad, da se daju narodu putem dotičnih oblasnih odbora. Tu je konkretno rečeno preko koga idu, zašto idu, i kamo idu. Tu su bile konkretno spomenute one oblasti s kojima je taj predlog najviše računao. I, gospodo, na ovaj predlog naš mi dobijamo prestilizirani vladin predlog ili jedan nov predlog vladin, koji o svemu tome ne vodi nikakvog računa, koji jednostavno daje ovoj vladi dotično njezinim organima, radikalnim i demokratskim organizacijama mogućnost da oni razdele pare kako oni hoće.

Ali, gospodo, ova Kraljevska Vlada, koja je inače tako strašno osetljiva na povredu ustavnih principa, na povredu parlamentarnih principa, a ova Kraljevska

Vlada ne zna za oblasne odbore, koji su jedan državnoj administraciji koordinirani element sveukupne naše administracije, ova naša vlada za to ne zna kad treba razdeliti posao, kad treba posao obaviti. Ali za to zna u članu 3. nešto drugo, ova naša vlada veli ni više ni manje nego: ova se pomoć daje kao pozajmica, koja pada na teret oblasti i koje su oblasti dužne vratiti pomenutu sumu državnoj kasi najmanje za pet godina! (*Stjepan Radić*: Sram vas bilo! Pljačkaš! Sram vas bilo! Dole s toga mesta! Opet ste tu došli. Sada vi niste policajci nego aramije, obični razbojnici! Eto, šta ste uradili).

Predsednik dr. Ninko Perić: Kažnjavam vas za pisanom opomenom na red zato što vredate narodne poslanike.

Josip Predavec: Ovo je takva sramota za ovaj Dom da su sve reči, koje bi ovde pale, preblage. (*Svet. Pribičević*: Oni će raspolagati a mi plaćati! To je bezobrazluk!) Oni su iz našeg predloga izostavili najvažniji deo: sprovedbu ovoga posla, a oblastima natovarili, da one preuzimaju odgovornost i garanciju za te kredite, koje će radikalne organizacije deliti, kako one budu htele. To je cinizam da mu nema para u parlamentarnom životu. Ja bih zamolio tu gospodu, koja su tako osetljiva na parlamentarizam, neka ta gospoda tu pokažu svoje poštovanje, koje imaju za parlament, a ne da dolaze s ovakvim zakonskim predlozima pred parlament, koji bi imao suvereno odlučivati o sudbini ovoga naroda. Ova vlada, koja ovako blagohodno dozvoljava oblasnim odborima, da mogu preuzeti na sebe garanciju za ovakav zajam, koji će ti sovjeti sami razdeliti, ide još i dalje i pokazuje se vrlo velikodušna u ovom jednom ovako velikom pitanju, kao što je prehrana. Ona kaže u čl. 5. „u cilju davanja iste pomoći ovlašćuju se opštinski sudovi, da mogu kod Državne Hipotekarne Banke podići novac koji se tamo nalazi na priplodu kao koševska hrana, a tako isto da mogu i svoju gotovinu ili hartije od vrednosti upotrebiti. Ovlašćuju se uprave crkvene, manastirske i vakufa, da mogu svoju gotovinu ili hartije od vrednosti upotrebiti na gornje svrhe. Tako isto ovlašćuju se samoupravna tela, da se mogu zadužiti kod Državne Hipotekarne Banke radi iste celji izuzetno postojećim odredbama u zakonu o uređenju Državne Hipotekarne Banke i zakona o samoupravnim vlastima. Ja sam tražio taj zakon o samoupravnim vlastima, ali verujte, da ga nisam našao. Zato ću biti vrlo zahvalan, ako bi mi ga g. Ministar Predsednik ili Ministar Un. Dela pokazao. Lojalno priznajem, da je u ovom tekstu, koji smo sada dobili, malo drukčiji naziv, u originalu je o-

vakav naziv. Vlada se u zadnji čas setila, da se taj zakon zove zakon o oblasnim i sreskim samoupravama.

Slavna Skupštino! Da ova stvar dobije nekakvu svoju sankciju, da se vidi da je vlada mislila i na sankciju za ovaj postupak, kojim će ona deliti tu hranu, u čl. 7. kaže se (čita): „Pri ministarstvu socijalne politike obrazovaće se kontrola koja će pri završetku rada izdati razrešnicu Ministru Socijalne Politike. U ovu kontrolu ulaze 2 člana Glavne Kontrole i računospitač, koga će odrediti Glavna Kontrola u plenarnoj svojoj sednici“. D. ovi branitelji parlamentarizma ovako gaze parlamentarizam, i to na prvoj sednici, koju su s zvali posle onako parlamentarnog rešavanja krize, koja se vukla 14 dana, ja to nisam mislio, a mislim da i niko od nas to nije očekivao. Kako će to biti, kad će Ministru Socijalne Politike na koncu dati razrešnicu taj jedan kontrolni organ. A zašto je onda zakon o državnom računovodstvu, i zašto su onda tu svi drugi propisi o vođenju tih poslova i baratanju s novcem. Kad bih ja hteo biti zloban, ja bi vam mogao podmetnuti jednu vašu bojazan, da vi držite, da će se kod ovog postupka krasti, a da se unapred od tih prigovora rešite, onda ste umetnuli ovu kontrolu, koja bi imala tobože ispitati tačnost i pravilnost toga postupka. Ja kažem, kad bih htio biti zloban, onda bi vam mogao podmetnuti tu tendenciju koja je najlošija svedodžba za državnu upravu, ne za narod i državu, nego za ovakvu vladu, kakva je sada tu. U novinama nije bilo čl. 8., nego je on sada došao, i tu se lepo kaže, da će se svaka povreda ovog zakona kazniti kao prevara. (Buran smeh u opoziciji.) Dakle, gospodo, pošto čl. 4. određuje da će se prenos ove hrane kao i ti drugi poslovi oko toga obavljati bezplatnom upotrebom narodne snage, to znači, da svaki onaj seljak, svaki onaj čovjek, koji ne bude htio besplatno tu hranu nositi, biće suden radi prevare. Ovakav zakon mogao se je zaista roditi u jednoj hitnosti, kakvom se odlikuje ova vlada u rešavanju državnih i narodnih posala.

Gospodo, ja mislim da je ovim dovoljno karakteriziran ovaj predlog i da je ovim dovoljno pokazano, kako ova vlada ne misli i opet ozbiljno sa ovim pitanjem i da je moj izraz, da je ovo prosto jedna demagogija, bio doista preblag. Ja mislim, da će svaki od vas naći izraz, koji će mnogo bolje ovom odgovarati, no što je to izraz demagogija.

Ali, gospodo, ovaj predlog ne vodi računa i o drugim vrlo važnim stvarima, u ovome času možda najvažnijim u ovome pitanju, a to je: o mogućnosti nabave hrane za prehranu i o onome radu, koji se u tom pogledu sada obavlja naročito po pojedinim obla-

stima a koji obavljaju odbori oblasnih samouprava. (Žagor i prepirka među poslanicima). Gospodo, ja sam rekao da ova vlada ne vodi računa o mogućnosti nabavke tolike količine hrane, koja bi se imala sa ovim novcem nabaviti, a to sam rekao zato, što ima mnogo znakova, da kod nas toliko hrane uopšte nema, koliko bi bilo potrebno za ovu svotu i da se zadovolje sve potrebe naroda koji gladuje, a u koliko te hrane ima, to je organizacija sa nabavkom hrane takva, da je omogućena najgora špekulacija, koja se može sa žitom i hranom obaviti. (Jedan glas: Pa cene se vide na berzi.) Da, na berzi, ali vi niste vodili računa o tome, da su na berzi cene kukuruza ovako išle. Prvog oktobra bila je cena 160 dinara, 10. oktobra 170, 5. decembra 195, 1. januara 210, 1. februara 235, 10. februara 240, a danas je cena kukuruza 260 dinara. (Andrija Radović upada u reč). To je pljačka i tu pljačku vršite vi, koji špekulišete sa kukuruzom, a da ste vi hteli biti ozbiljni, vi bi mogli čitati u novinama o toj stvari, jer je odbor zagrebačke oblasti o toj stvari rešavao, pa bi onda morali doneti odredbu, po kojoj bi se mogli isključiti svaka špekulacija, odnosno odredbu, kojom će se omogućiti dovoz stranog kukuruza uz oslobodenje carine. Ali vi ste svi demagozi i mislite, da možete da nam nabacate u oči što god hoćete.

A ja vas uvjeravam, da vi tu ne možete s nama izaći na megdan.

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas, g. govorniče, izvolite završiti.

Josip Predavec: Ja mislim, g. Predsedniče, da je ova stvar tako važna, da o njoj treba ovde govoriti i reći sve što je potrebno.

Predsednik dr. Ninko Perić: Govorite, molim Vas, o hitnosti, a ne o stvari, koja nije na dnevnom redu.

Josip Predavec (nastavlja): Druga stvar, o kojoj vlada nije vodila nikakva računa u svome predlogu, to je: da ona valjda i ne zna, i za nju i ne postoji rad pojedinih Oblasnih Odbora u ovom pogledu; jer da za nju postoji taj rad, da ova vlada zna, da je Zagrebački Oblasni Odbor ovih zadnjih dana poslao 31 vagon kukuruza, koji su valjda, već i stigli u Hercegovinu i Dalmaciji... (K. Timotijević: Taj kukuruz je samo za Hrvate!) G. Timotijević obično stavlja svoje primedbe na krivu adresu. Ja Vas pozivam, g. Timotijeviću, da se izvolite informirati kod Oblasnog Odbora u Mostaru: jesu li dobili taj kukuruz samo Hrvati, ili su ga dobili i Srbi, i to i Srbi, seljaci, koji su radikali, a koji su ostali bez hrane. Vi ćete za to naći dovoljno podataka, i zato su Vaše primedbe neusmene, ako nećemo reći, da su cinične. Da je ova vlada vodila računa o tome,

ili da je znala, da se malo brinula o tome, ona bi morala znati za ovaj rad Oblasnih Odbora, i kad bi bila za to znala, onda se ne bi smjelo dogoditi pod vladom, koja danas podnosi prešni predlog, da se, prema telegrafskoj obavijesti koju sam ovaj čas dobio, u Mostaru, za kukuruz, koji je Oblasni Odbor Zagrebački poslao u Mostar, ne daju nikakve olakšice na železnici, usprkos toga, što je taj kukuruz poslat sa pismom, sa štambiljom Crvenoga Križa; usprkos svega toga Oblasni Odbori Zagrebački i Mostarski nisu dobili ni one najbičnije povlastice prevozne, koje svaki trgovac može dobiti. Mjesto, da je ova vlada, znajući šta se u Oblasnim Odborima radi, znajući da se Oblasni Odbori ozbiljno interesiraju, da bar mrvicu od te pomoći dadu gladnom narodu, onoliko koliko je u njihovim sredstvima, mjesto da je protegnula bar one povlastice za prenos hrane, koje je dala Crvenome Križu, ova vlada ni to nije učinila i sada dolazi do te ugodne situacije: da u času kad ova vlada podnosi hitan predlog o prehrani, da u tom istom času Ministarstvo Saobraćaja hoće da ubere potpunu prevoznu pristojbu za tu hranu.

Gospodo, ova vlada u svom predlogu ima i to: da se imade dati besplatan prevoz za ovu hranu. Mi smo to tražili i u svome predlogu u jeseni, i u svome predlogu od 25. januara, ali mi znamo, da su i onda, a i poslije, kod rasprave o drugom prijedlogu, padali predlozi da će g. Ministar Saobraćaja vrlo rado to učiniti, ako mu se odobre te prevozne stavke na drugoj strani. Mi smo onda dokazivali, da je apsolutno potrebno u ovom velikom i teškom pitanju, da se učini sve, što se može, bez obzira na to kako će Državno Računovodstvo gledati na ovu ili onu stavku.

Zato je tu Parlament, koji ima reparirati sve što smatra potrebnim za moralni razvoj i rad za pomoć narodu.

Ali, gospodo, da ova vlada ovu stvar ozbiljno ne misli, ja ću spomenuti još jednu stvar i time ću završiti. Ja ne znam, koliko je tačno i bilo bi mi drago da me vlada demantuje, ali mi imamo podataka, da ova vlada ubira sada u Hercegovini one novce, onaj dug, koji su ti seljaci lane učinili za prehranu. Dakle, u času kad umiru ljudi od gladi, vlada uteruje one zajmove, koje im je lane dala da sačuvaju svoje glave. Ako je to istina, — a izveštaji koji imamo svedoče da je to istina, — onda ova vlada nema nikakvoga prava, da dolazi sa ovakvim zakonom i da se sa ovakvom demagogijom pokazuje kao prijateljica naroda, koja vodi brigu o narodu.

Ali, gospodo, konsekvencija svega što sam rekao bilo bi sigurno to, da mi za ovaj hitan predlog ne mo-

žemo glasati. No, da vam pokažemo, da nam je stalo do toga, da se to pitanje ozbiljno raspravi i da imamo još malo vere u to, da ćemo uspeti u odboru bar nešto da popravimo, ja izjavljujem u ime grupe za koju govorim, da ćemo glasati za hitnost toga predloga, da ćemo učiniti, da se u odboru ovaj zakonski predlog popravi, te da se bar koliko koliko da mogućnost, da se narodu pomogne (Živo odobravanje i aplauz od članova Selj. Dem. Koalicije).

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč narodni poslanik g. Besarović.

Dr. Vojislav Besarović: Gospodo narodni poslanici! Predsednik Vlade g. Vukićević, kad je bio prošle godine u izbornoj agitaciji, naglašavao je svečano da će njegov prvi zadatak biti da učini sve što je moguće da se pasivni krajevi ishrane. Obećao je da će vlada u najkraćem vremenu preduzeti sve potrebne mjere. Međutim, mi vidimo da je prošlo pet mjeseci a ova vlada nije učinila skoro ništa za ishranu pasivnih krajeva. Kad kažem skoro ništa, ja to podvlačim, jer i ako nam je obećano sa strane Min. Socijalne Politike da će poslati najpotrebniju hranu a do danas u onim krajevima koji su nastradali od elementarnih nevolja i u kojima je hrana uništena, kao što je slučaj u srezu B. Gradiška nije stiglo ni jedno zrno kukuruza. Opozicija je tome pitanju posvećivala najveću pažnju. G. Predavec i drugovi podneli su u oktobru prošle godine zakonski predlog kojim bi se omogućila ishrana pasivnih krajeva i ublažila poljoprivredna kriza. I tadašnja vlada umesto da ublaži tu nevolju, ona je taj predlog odbila. Nadalje, gospodo, i u mesecu januaru podneli su g. Predavec i drugovi nov zakonski projekat kojim se traži da vlada podigne zajam od 100 milijona dinara za snabdevanje pasivnih krajeva hranom. I od tada prošlo je šest nedelja i vlada nije ništa učinila. Nama je bilo obećano da se vlada sprema da podnese zakonski projekat i pravo da vam kažem svaki od nas začudio se je kad je video taj zakonski predlog, jer se pokazalo da taj zakonski projekat u opšte ne nosi obeležje zakonskog projekta nego nosi obeležje jedne rezolucije, jednog običnog novinarskog članka. Ovde se ne vidi odakle će se podići taj zajam. U čl. 1. ovog predloga se kaže: Ovlašćuje se g. Ministar Finansija da stavi na raspoloženje Ministru Soc. Politike 150 milij na dinara. Ali, da li će to biti i novi zajam, ili će to biti na račun novoga budžeta, to se ovde ne vidi. Kao što vidite u tom predlogu zakona nije predviđeno pokriće za tu svotu.

Ako, gospodo, pogledamo ostale članove ovoga zakonskog projekta vidićemo kako je maglovit i nejasan. Kolega Predavec izneo je iscrpno opažanja o po-

jeđinim članovima ovoga zakonskog projekta, a ja ću zato svratiti Vašu pažnju samo na dva tri momenta. Prva je stvar za uspeh rada, da se zna tačno kome je dužnost da vrši ovu funkciju, ko ima da raspoređuje hranu. To se prepušća u članu 2. postojećim organizacijama ili ustanovama, a nigdje se ne veli koje su to organizacije. Nadalje ko definitivno odlučuje o tome? U zakonskom predlogu kaže se, da o tome odlučuje jedan odbor od četvorice ministara. Dakle da li će dobiti pomoć jedno selo o tome treba da reši taj odbor od 4 ministra, koji ne poznaju lokalne prilike, međutim mi imamo oblasne odbore, koji to treba da rešavaju. Nadalje se u zakonskom predlogu predviđa, da ta pomoć pada na teret pojedinih oblasti, koje su pasivne i gladne. Do duše u zakonskom predlogu se predviđa, da će se te oblasti osloboditi duga, ako se pomoć daje licima, koja se oglašuju kao siromašna. Ko ima to da pronade? — Komesari i policija, a mi iz gorkog iskustva znamo da kod njih neće biti mjerodavno imovinsko stanje tih lica, nego će se i pri tom rukovoditi stranačkim obzirima. Zato ja smatram da je potrebno da se i ova odredba izmeni, ali što je najinteresantnije ovde se predviđa, da vlada za ovih 150 milijona din. što ih daje pasivnim krajevima za hranu opterećuje pojedine pasivne oblasti. S kojim pravom ona to čini, da saupravne oblasti opterećuje bez njihova odobrenja. Kao što vidite, gospodo, čitav projekat toliko je maglovit, da se ne može primiti bez izmene. Ja se nadam, da će nam u odboru poći za rukom da se učine potrebne izmene.

Pri završetku moram još napomenuti, da u današnje doba kad je oskudica hrane velika, u današnje doba kad imamo vesti o umiranju od gladi u pojedinim oblastima pri svem tom se uteruju globe od naroda sa najvećom energijom. To se čini i sa šumskim globama i ako je g. Ministar Šuma izjavio da će utjerivanje šumskih globa u Bosni biti obustavljene. Šta više uteruju se i globe sadiocima duvana, koji u nevolji kad nisu mogli ništa da sade, sadili su po nekoliko strukova duvana i kad smo mi predložili finansijskom odboru, da se te globe, oprostite narodu, g. Ministar Finansija nije na to pristao. Ja vidim, da današnja vlada, iako izjavljuje da želi da pomogne narodu ništa ne čini, nego mu utjerivanjem svih mogućih globa još oteva bijedno stanje smatrajući, da je pitanje ishrane za pasivnih krajeva najhitnije pitanje i zato mu u ime kluba samostalne demokratske stranke priznajem hitnost i nadam se da će se u projektu u odboru izvršiti izvesne izmene i da će biti primljen u Nar. Skupštini.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč narodni poslanik g. Novica Šaulić.

Novica Šaulić: Šarovita guja ekonomske bede opasuje našu zemlju. Nevolja leti i došla je već na prag i mi još ne vidimo teško stanje naše zemlje, treba da nas probudi savest izumrla, treba da osetimo da je došao poslednji čas. Čekamo da se i danas počne pevati nova žalosna pesma naše sramote:

Kad morija zemlju morijaše

Umorila i staro i mlado

Umorila i milo i drago.

Čekamo li da se to stanje još više pogorša, da naš narod počne umirati od gladi u masama.

Pitanje ishrane naše zemlje postalo je osnovni problem današnjice, našega života, narodnog i prvo pitanje, pitanje politike humane, društvene i cele naše zemlje. Nesposobnošću i neozbiljnošću onih koji su pozvani bili da ga rešavaju, ono je bačeno u zadnji red, ili bolje rečeno, o njemu nikako nije ni vođeno računa. Dok su bijesne izborne partijske orgije i beskidna smišljena i duboko proračunata nenarodna akcija, — vodena na sve strane, da se volja naroda, misao i osećaj zemlje, izveštačenim načinom i lažno ispolji i u korist svih ličnih ambicija, prohtjeva, slavoljublja i najnižih slabosti čovjeku svojstvenih, produži i poslije izbora — na krizu sveopštu, bijedu narodnu i zapuštenost i raspuštenost na sve strane, onih koji vode i upravljaju, — niko se nije obzirao; niko nije vodio računa o snazi zemlje, o njenim životnim sposobnostima i najmanje se vodilo računa da se poslije krvave i teške borbe, muka, žrtava i nadčovečanskih stradanja naroda našega, ispolji snaga zemlje i izrazi u predanosti, plemenitoj utakmici, za veličinom namučenoga sela i zemljoradnika, snage naše zemlje i za procvatom sveopštim, prosvjetnim, kulturnim, napretkom svestranim, zamahom snažne i velike volje i osvajanja svjetskih pijaca.

Kako je bijedno stanje u svima krajevima naše zemlje, pored izgubljene vjere u našu dobru volju, da izademo u susret svojoj zemlji i narodu i da opravdamo očekivanja za koja smo ovde poslali, mi, gospodo, na sramotu opštu, sjetili smo se da se nešto preduzme i učini u času, kada je došla piska i vapaj iz svih krajeva naše zemlje koja je i pored svojih pasivnih krajeva, kršne i viteške Hercegovine i Crne Gore i Sandžaka, naše drage Dalmacije, — sa krajevima, važila kao zemlja najbogatija cerealijama i kao žitnica evropska. Danas, gospodo, ta Evropa koja je čekala na svojim tržištima naše žito, u svojim listovima iznosi našu sramotu, kako se naša zemlja nalazi pred vratima od smrti, da njeno stanovništvo živi u očajnome strahu,

od bojazni trajne, od umiranja od gladi, a da naši upravljači, zakrvljeni ličnom i niskom borbom, oko čara i ščara, oko ministarskih stolica i pljačke narodne krvi za svoje lične čefove i pripremanje podizanja velikih zgrada i osiguravanja luksuznoga života, sve narodnim znojem i krvlju narodnom. Trebala je da propište cijela zemlja i da se nenačelna i bijedna naša uprava i političari, krve kao žuti mravi, u vremenu kada naš narod umire od gladi, — pa da se velikodušno sjeti naša vlada, da iznese jedan projekt zakonski, da baci nekoliko mrvica narodnoga novca, tome istome gladnome i teško zabrinutome za svoju sudbinu ogoljelome narodu. Pošto nam je dobro poznato što je do sada u ovome pogledu učinjeno, mi ipak sa sumnjom moramo posmatrati i ovaj korak sa ovim zakonskim projektom. Ali smo mi pored svega toga tražili da se, makar s koje strane došao predlog za pomoć, da se tome predlogu izade na susret, jer će se time izaći na susret mukama i bedi u rodnoj, da se spase narod od umiranja od gladi. Mi smo svim silama pomagali svaku inicijativu i svaki predlog u tome pravcu, ali do sada po tome pitanju nije ništa učinjeno. Nadamo se da se ovoga puta to više neće desiti i da će svi savesni i uvidavni ljudi uvideti potrebu da se ovo ostvari. Mi se za ovih prošlih devet godina nismo brinuli da se udvorimo narodu, narodnoj volji, narodnim željama i težnjama, a većina naš ima ovde, a naročito među gospodima na ministarskim stolicama, koji bi se udvarali po devet godina kakvoj lepoj djevojci iz narodnih pesama. To treba jedanput da prestane, jer smo svi uvereni da je naša poljoprivreda za ovih devet godina propadala, jer naš poljoprivrednik nije doživio, da sa svoje njive digne makar i seme, da je može ponovo zasejati. S toga ma treba izaći u susret, da se jedanput

reši te nevolje. Do sada u tome pogledu ništa nije učinjeno. Kazato je da je pomoć data Hercegovini, Crnoj Gori, Sandžaku i Dalmaciji; a znate li kakva je bila ta pomoć? Davato je žito po 3.80 za gotove pare, a međutim, ti gladni ljudi mogli su kupiti na pazarima u svojim najbližim varošima to žito, 0.80 din. jeftinije. Je li to pomoć pitam vas ja? (Glas: Zarada na sirotinju.) Ja vas molim da ovo pitanje najozbiljnije shvatimo i da se pokažemo, da se svaki trun obraza i ponosa čovečanskog nije kod nas ugasio i da ovo pitanje smatramo ne samo pitanjem ishrane, nego i pitanjem naše sposobnosti i ljubavi, da pomognemo onde gde treba hitno pomoći. S toga ću ja sa svojim drugovima, koji smo svesni teške ekonomske krize u celoj zemlji, potpomoći ovaj predlog i glasaćemo za njegovu hitnost. A nadamo se da će se ispraviti one greške, koje su u predlog došle u brzini, pošto se često u vladi radi na brzinu, nadamo se da ćemo ispraviti u odboru za ishranu te greške i da će se jedanput i ova pomoš ostvariti. S toga glasamo za ovaj zakon. predlog. (Odobranje od strane o pozicije.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Prelazimo na rešavanje. Prima li Skupština predlog o hitnosti ovoga zakonskog predloga? (Prima se.) Oglašujem* da je hitnost jednoglasno primljena. Ovaj će se predlog uputiti istom odboru koji je proučavao zakonski predlog g. Predavca i drugova o prehrani pasivnih krajeva. Izvolite čuti predloge narodnih poslanika.

Sekretar Andrej Bedjanić: saopštava da g. Sava Kosanović i drugovi podnose Skupštini na rešenje predlog rezolucije o izboru ankete za ispitivanje stanja u Upravi Grada Beograda i traže da se oglasi za hitan. Predlog glasi:

Predsedništvu Narodne Skupštine

Povodom diskusije, koja je vođena u Narodnoj Skupštini 25. novembra 1927 godine o stanju u Upravi Grada Beograda, zastupnik Ministra Unutrašnjih Dela, odbija učiti predlog opozicije koja je tražila anketu, odgovorio je:

„Ali mogu da uverim Narodnu Skupštinu, da će Kraljevska Vlada sve učiniti i preduzeti, i već čini u tome pravcu, da se sve to (što je izneseno o Upravi Grada) ispravi“.

Međutim ne samo da se nije ništa popravilo u zatvoru Beogradske Uprave Grada i u postupku sa hapšenima nego su posle toga izbili na javu, naročito u provincijama, tako teško dokumentovani dokazi, da je bezuvjetno potrebno u interesu izgleda zemlje, humaniteta i kulture, da Narodna Skupština učini sa svoje strane sve, da se nečovječnosti, kojom se postupa u Upravi Grada stane na put. Zato nam je čast, podneti Narodnoj Skupštini u smislu čl. 61. i 62. Poslovnika sledeću:

R E Z O L U C I J U :

„Narodna Skupština izabira anketu od 7. članova, koja će ispitati stanje u Upravi Grada Beograda i o tome u roku od mesec dana podneti izveštaj Narodnoj Skupštini.“

Ova rezolucija molimo da se oglasi za hitnu a hitnost ću obrazložiti u Narodnoj Skupštini.

27. februara 1928. god
Beograd.

Sava N. Kosanović s. r.

Djura Kemfelja s. r.

Dr. Srđan Budisavljević s. r.

Predsednik dr. Ninko Perić: Za reč se javio g. Kosanović. Ima reč g. Kosanović.

Sava Kosanović: Gospodo narodni poslanici, ovo je već po treci put od kako se sastala ova Skupština, da mi pokrećemo pitanje beogradske Uprave Grada i pokretaćemo ga sve dotle dok ne probudimo sve sa vesti da se dignu i uzbune protiv onog skandaloznog režima koji tamo vlada. (*St. Radić:* Tako je, nećemo im dati danuti. — Jedan glas: Živela Glavnjača.) Borićemo se sve dotle dok ne probudimo sve sa vesti i dok nijednog poklika ne bude više ovde u Skupštini: Živela Glavnjača. (*V. Vilder:* Treba ga štrpati u Glavnjaču pa neće vikati živela.)

Gospodo, vi možda niste se zainteresovali pa ne znate kakav strašan odjek ima na strani onaj skandal koji se od vremena do vremena izbija na javu o našoj Glavnjači. (*Dragiša Cvetković:* U kojoj štampi? — *Stjepan Radić:* U engleskoj, francuskoj, američanskoj i sovjetskoj. — *Dragiša Cvetković:* A u bugarskoj? — *Stjepan Radić:* Jest i u bugarskoj. I oni su ljudi, bolji od vas. — Graja.)

Gospodo, ja vas upozoravam na taj odjek u stranoj štampi koji izazivaju ovi skandali u Glavnjači. Nisu krivi za to oni koji to iznose, nego oni koji to zabašuruju i zataškavaju. (*Stjepan Radić:* I oni koji to rade!) Ako danas Narodna Skupština primi predlog za anketu, koji imam čast da podnesem u ime Koalicije Selj. Demokratije nad Glavnjačom, onda će ona time manifestovati pred cijelim kulturnim svijetom, da mi nemamo interesa da zabašurujemo ono što se tamo događa, nego da želimo da sve iznese na videlo. Narodna Skupština će time dokazivati i to da se ne identifikuje sa onim zločincima koji nas tamo sramote pred civilizovanim svetom. (Pljesak na levlci.) Zato vas upozorujemo na važnost odluke koju ćete danas doneti i apelujem na vas, a naročito to na g. Ministra Unutraš-

njih Dela, da se ovde ne opredeljuje prema partijskom gledištu, nego prema faktima koja ću izneti.

Gospodo, nije teško pokupiti fakta o skandaloznom režimu beogradske Glavnjače, jer na svakom koraku ih možete susresti. Kad govorim o beogradskoj Glavnjači ne mislim samo na one tunnelske prostorije bez prozora, što se nalaze u Upravi Grada, nego na celi ovaj režim u Upravi Grada, na zgradu, ljude, na postupak koji tamo vlada. (Aplauz.) — (Glas na levlci: I na današnju vladu.)

Gospodo, zainteresujte se samo malo za ovu stvar i zapitajte onaj mali svet koji ima posla sa beogradskom policijom ne za delinkvente koji dolaze u sukob sa zakonom, nego one koji hoće da traže kakvu zaštitu kod beogradske policije. Upozorujem g. Ministra Un. Dela, a sigurno su mu te stvari poznate, na one sirote sluškinje koje dolaze iz Slovenije sa svojim urednim dokumentima koji se u Ljubljani dobivaju badava, a kod Centralnog Prijavnog Odeljenja Uprave Varoši moraju da plate po 200 dinara da dobiju nove isprave, a osim toga da su u mnogo i mnogo slučajeva prisiljene da zadovolje zločinačkim i životinjskim instiktima čuvara javne bezbednosti u Beogradu. (Burni protesti na levlci.)

Gospodo, ja sam se zainteresovao za ovu stvar kao čovek i u desetak dana sakupio sam jedan niz fakata, od kojih ću vam izneti samo najeklatantnije. Gospodo, o ovoj stvari je govorio i biv. ministar pravde g. dr. Grizogono, naročito o samoj zgradi beogradske Glavnjače tako iscrpno i tačno, da o tom ne treba da se ponovo diskutuje. Svi priznaju, da je Glavnjača jedna nehumana ustanova i da se po svojoj konstrukciji ne može ni zamisliti kao zatvor u prestonici jedne države koja reflektuje na ime kulturne države. U toj Glavnjači ima 20 prostorija u koje se apse ljudi.

U tih 20 prostorija ima prosečno preko 300 hapšenika. I sada zamislite, molim vas, kako izgleda u jed-

noj prostoriji gde ima 6 metara dužine i 3 metra širine gde se nalaze po 56 hapšenika ili u jednoj prostoriji gde ima 6 metra dužine a 7 metara širine, gde je bilo 86 hapšenika kad je uhapšen Dobrosav Jevđević. Tu nema ni tri kubna metra zraka za one sirote ljude, na jedan kvadratni metar dođu prosečno 3 a pokadkad i više hapšenika. Kako mogu onda da spavaju; kako meže onda da se tu spreči zaraza? Čitao sam jedno saopštenje zagrebačke policije gde se kaže. Hapšenici, koje prati beogradska policija u Zagreb svi su puni najodvratnijih insekata i najveća je opasnost za širenje pegavog tifusa zato što u beogradskoj glavnoj ne postoji desinfekcija, ne postoji higijena, ne postoje ni najobičajniji propisi za čuvanje narodnog zdravlja.

Gospodo, ja sam se interesovao za to i razgovarao sa inteligentnim ljudima, n. pr. dr. Šlesinger ležao je u zatvoru kao sardine jedan uz drugog. S druge strane ležao mu je jedan sifilitičan u raspadanju, a s druge strane jedan isto tako teškom zaraznom bolešću zaražen i tu inteligentan čovek leži dan i noć bez pomoći uz zverski režim, koje tamo vlada. Gospodo, u sobi br. 5, 6 i 7 tu je samo bet on i kamen. tamo nema drvet. Tamo nema onaj siroti čovek da leži na što jer je svuda kamen, tu se svu zimu ne zagreva.

Gospodo, pročitacu vam sada šta je napisao g. Dobroslav Jevđević, jednu sliku o političkoj sobi br. 6: „Slučajnom pometnjom“... gurnuše me nekoliko sati u „šesticu“. Neka vrsta zasvođenog tunela sa teškim okovanim vratima, rešetkastim prozorčetom, podom od hladnog betona, neznatne visine i dvadesetak kvadratnih metara prostora. Pri čikiljavoju svetlosti prućinom opletene male sijalice ukaza mi se prizor, da groteskijeg ne videh nu najtežim snovima vrućine. Na prostoru dovoljno za živ. t najviše dvojici ljudi motalo se živo klupče od 30 do 35 stvorova sličnih svemu pre nego ljudima. Jedni polu goli, kao prljavi ložači nekog nevidljivog kazana, drugi zavijeni u rite od ženskih sukanja, treći u uniformama našim, ruskim i mađarskim, četvrti zgrčeni pod bezbojnim konjskim ćebetom. U uglu blede osvetljena figura visokog tuberkuloznog Crnogorca, pored nikad ne založene peći u kaljuži od umivanja i mokraće jedan bezpomoćan slepi ciganin iz Makedonije, zverski protil jednog Bugarina, zbunjen pogled čoveka iz Estonije i t. d.

Gospodo oni svi koji imadu posla, koji su funkcioneri u toj nesretnoj Upravi Grada, oni smatraju da im je dužnost da budu što nečovečniji sa nesretnim ljudima, koji dođu tamo. Pa čak ni lekari nemaju humanog osećanja prema tim ljudima. Traži se i apeluje

se: bolesni ljudi od tuberkuloze. od gripa i od drugih zaraznih bolesti, jedan uz drugog leže, jedan na drugog pljuju, jedan izdiše u zraku punom bakcila, inteligentni ljudi vapiju da dođe lekar, lekara nema i nikada nije zašao tamo. Dogodilo se jednom, kaže mi jedan inteligentan hapšenik, da je došao dr. Ivan Popović u Upravu Grada i šta mislite valjda je pregledao u toj sobi jedan niz hapšenika i onda na jedandut došao žandarm u te donje prostorije i kazao političkim hapšenicima: gospodin fizikus odbija da pregleda političke hapšenike. (Burni protesti na levlci.)

Gospodo, bolesti tamo strašno haraju. U sobi broj 5 jedan inteligentni hapšenik proveo je anketu i konstatovao da ima 50 od sto sifilisom zaraženih i tu se šaju i dca da pored njih leže i ako su ona često puna zativorena samo za to što su možda ukrala jabuku ili što su se našla na ulici, bez oca i matere, da tamo prose i traže pomoći

Gospodo, i kad se uspe da se izide iz glavnjače i ide lekaru, onda se i ne pita da li je čovek u groznici, da li ima vrućicu ili kakvu drugu bolest nego se upućuje da peške ode iz Uprave Grada Beograda u Studeničku ulicu da mu tamo lekar kaže: „ja bih sve vas povešio“ Gospodin Rade Drainac, jedan naš mladi talentirani pesnik dopao je u Glavnjaču i tamo ležao 4 dana 13 puta se javio za lekarski pregled, jer se pojavila kod njega jedna teška bolest koja je bila počela da se razvija. Svaki put je bio odbijen nije bio upućen lekaru nego mu je bio gosp. Simić kazao. „Baš vama inteligentnima želim da p. kažem kakva izgleda glavnjača“.

Gospodo, sav sistem koji tamo vlada, sav postupak, počinjući od pretrasa u stanovima koji se vrše noću protivno izrično propisima Ustava i Zakona, koji se vrše bez reversa na stvari koje policija oduzima i pisma i mnoge druge stvari ne dajući reversa na njih tako da posle može lako da podmetne što hoće kao da se i to našlo u stanu. Gospodo i saslušanje se vrši noću, protivno § 141. zakona o krivičnom postupku, bez prisustva određenih građana tako da ta saslušanja naknadno potpisuju neki problematični tipovi. I to se, gospodo, tako radi i pored toga što postoji načelna odluka kasacije da saslušanja, koja budu izvršena bez prisutnih građana ili građana koji su ovlašćeni na ovo prisustvovanje, ne vrede. Pa ni rešenja o pritvoru ne daju se apsenicima niti ih se upozoruje na to da se na ista mogu žaliti već im se šta više onemogućava da se žale suda koji bi ponitio njihovo rešenje o pritvoru li koji bi izrekao pravednu osudu.

Pa ne samo to, gospodo, nego se prilikom pre-

tresu koji se vrše nad apsenicima, dešavaju i kr: de. Kad se izvrši pretres nad kojom ličnošću onda se od nje oduzme sve što se kod nje nađe i te stvari vrlo često nestanu, apsenik ih pri izlazu iz apse više ne dobije, tako da vlada uverenje da mnogi u Upravi Grada Beograda na ovaj način, mogu da prave pare. Ja znam slučaj Vase Arandelovića koji je dobio novo odelo u zatvoru a koje mu je posle ukradeno. Isto tako znam slučaj da je Mamužiću ukradeno 400 dinara... Jednoj ženskoj ukradeno je zlatna brazoletna i još neke stvari od zlata i sav novac što je kod sebe imala. I niko ko izade iz apse ne pita gde su mu te stvari jer svaki kaže hvala Bogu kad izadoh živ odavde. Gospođici J. S. poslala je mati u pismu 100 dinara i ona niti je dobila to pismo niti 100 dinara. I tako ide redom.

Gospodo, kakav je postupak sa apsenicima. To je dovoljno izbilo na javu na poslednjim procesima, koji su vođeni u Beogradu. I niko nije reagirao na to, što je strašno, ni sud ni javnost, na ona strašna fakta, strašne optužbe, koje su na tom procesu izneli. (*Večestav Vilder*: Gde drugde bi bili suspendovani svi činovnici, o kojima bi se iznosile tako strašne optužbe). Za iznuđenje priznanja postoji ć lija od betona i kamena, gde nema ni daske ni stolice, gde se pusti voda i tamo hapšenik sedi sate i dane, dok mu se ne iznuđi priznanje. Osim toga postoji još i odžak. Ja sam razgovarao s jednom ž. nom, koja je bila u odžaku. To je peć, koja se loži sa druge strane. Tu se mora ući čučajući, i tu hapšenik stoji 4 do 5 sati u dimu, dok ga od strag udara žandarm nogom, kad mu se prohte.

Danilo Guja izjavio je pred sudom: „Kad nisam hteo ništa da priznam, odveli su me u mokru ćeliju i još sipali vodu u nju tako, da sam četiri dana morao da gazim po vodi. Nisam mogao ni da legnem, ni da sednem četiri dana, pošto su izneli i stolicu i dasku. Posle kad je bila najveća zima, zatvorili su me u ćeliju broj 2. bez furune i bez ikakvog pokrivača. Tražio sam da me suoče sa onima koji me optužuju, ali g Simić me je zato išumario.“

Gospodo, optuženi Brijaček izjavio je pred sudom: „Kad sam došao u kancelariju pomoćnika šefa političke policije g. Života Simića kazali su mi: „sedi!“ Seo sam. „Hoćeš cigaru?“ Uzeo sam. Terali su me da teretim Simu Markovića, Rajka Jovanovića i ostale drugove. Ja sam to odbio... na to je Simić skočio i počeo da me šamara i viče. Zapovedio je: „Sedi! Skini se! Sedi dole!“ Morao sam da se svučem, a onda su neki skočili s leđa na mene i navukli mi kaput na glavu. Gazili

su me i udarali kao u kakav bubanj. Bilo ih je šestorica protivu mene: pomoćnik šefa policije Života Simić, Dragoljub Jovanović, šef komesarijata Narodne Skupštine, ... (Glasovi: A to je onaj komesar Narodne Skupštine! Je li to čitao g. Predsednik? - Jeste li čitali to, g. Predsedniče?)

Predsednik dr. Ninko Perić: G. Vildera opominjem na red, da ne smeta govornika. (Upadanja i protesti kod većine.)

Sava Kosanović: G. Ratko Parežaninu, vi branite to. — (Objašnjenje između g.g. Vildera i Parežanina. — *Čeda Kokanović*: Tu prestaju svi obziri prema Parežaninu!) Da još jednom, gospodo, ponovim imena tih: pomoćnik šefa policije Života Simić, Dragoljub Jovanović, šef Komesarijata Narodne Skupštine, pisar Jovanović, Montanji i Nikolski. „Kad sam ustao s poda, počeo je Simić da me udara gumenom palicom. Ja sam se otimao koliko sam mogao i vikao“... (Burna graja i protesti. — Živo objašnjenje između nar. poslanika Pavla Radića i Milana Milojevića.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas, gospodo, za mir. Gospodine govorniče molim vas da završite.

Sava Kosanović: Ja imam prava da govorim sat.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ako govorite u ime grupe imate pravo da govorite sat.

Sava Kosanović: Ja sam predlagač i govorim u ime grupe.

Predsednik dr. Ninko Perić: Primam vašu izjavu da govorite u ime grupe.

Sava Kosanović (nastavlja): Gospodo, Brijaček kaže dalje: „Kad sam ustao s poda počeo je Simić da me udara po rukama gumenom palicom. Ja sam se otimao koliko sam mogao i vikao. To ih naljutilo i povikali su: Čekaj lako ćemo mi. Doneli su jedan konopac umotali ga oko vrata i počeli da me dave, dok su drug lupali u mene nogama i pesnicama. Simić ima neki svoj patent, neku kesicu. Njome me udarao po čelu, dok nisam skoro obamro od bola. To je strašno kako se čovek oseća od tih udaraca. Ne mogu da opišem.“

Gospodo, drugi optuženi Cazi između ostaloga kaže ovo: „16. oktobra od 9 sati u veče do pola tri ujutro tukli su me jednako, a onda me ostaviše sama, vezana sa nogama u vazduhu. Montanji me uhvatio za kosu, počeo da čupa i naredio žandarmu da mu proturi štap ispod ruku i veže tako da visim glavom. Mogu da vam pokažem, ako hoćete da znate, kako to izgleda. A kad sam počeo vikati, pisar Nikolski me je stegao za gušu. Tad se gubi svest. Ne znate vi kako to izgleda...“

u nesvest sam padao više zbog stezanja grla i nosa nego zbog batina. A posle svega toga metali su mi neku krpnu na glavu i tada su bili nežni.“

Gospodo, ovako je izjavljivao jedan niz optuženih i nikakav se revolt zbog toga nije digao. Ti funkcioneri ovako teški optuženi počev od g. Aćimovića do poslednjeg pisara i žandarma vrše i dan danas svoju dužnost.

Naročito je sramota to, šta se događa sa maloletnom decom od 10-18 godina, koja se u celom kulturnom svetu, makar došla u sukob sa zakonima, ipak podvrgavaju izuzetnom režimu obazrivom prema deci, koji nastoje da tu decu postignu i upute pravim putem. A u Beogradu sirota deca, koja im nisu bog zna šta učinila, nego bacili se kamenom i tako nešto, bacaju se u Glavnjaču bez ispitivanja i bez saslušanja. To je strašno i užasno. Ja ću zato da citiram šta je g. Dobrosav Jevđević napisao o tome u beogradskim novinama: „Za vreme moje bilo je 8-10 dečaka od 10-15 godina, koja odgovaraju većinom za sitne krađe i skitnju i nedeljama i mesecima čekaju bez presude svoju sudbinu. Može se apsolutno sigurnim dokazima utvrditi da su muška deca danomice žrtva gnusnih seksualnih nagona starih apaša i kockara. (Uzvici sa leve: To je skandal, to je srašno!) To je sramota i ja apeliram na vas, kao na ljude, da tome stanete na put. Mesecima deca leže tamo. Ima sirotog sveta koji je otišao ad akta, ne zna se ništa za njih, niti se vodi istraga, niti se pita šta su skrivili, nego prosto leže u tavnici bez suda i bez saslušanja.

Gospodo, naročito je postupanje prema ženskima. To je poznata stvar, to svi znamo, to se pripoveda kako prolazi ovaj artistski svet, koji dolazi u Beograd, sa funkcionerima u Upravi Grada. Može da bude uhapšen svako bez ispita, samo zato da se udovolji životinjskom nagonu kakvog pisara ili funkcionera u Glavnjači. Imam slučaj jedne devojčice od 16 godina. Zbog nje neću da kažem ime, nego ću kazati M. K. ta sirota uhapšena je ne zna se na čiju prijavu i ako ima svoje zanimanje, privatna je činovnica i živi sa materom. Sutra dan odmah posle toga ta devojčica, koja nije posrnula na putu života, šalje se na sanitetski pregled u Dečanskoj ulici javno beogradskim ulicama. A u hapsi vrši se saslušanje ženskih po ponoći i od ponoći. Čuli ste šta se tamo događa, neću da pripovedam, ugasi se lampa i događaju se strahovite orgije u beogradskoj policiji. (Uzvici sa leve: To je skandal!) Sa sirotim ženskim svetom, koji je imao nesreću da dode u Upravu Grada, postupa se tako, da kad one iziđu iz Glavnjače onda moraju da odu stanputnicom. Za njih nema više uskrsnuća. (Uzvici: Strašno! — Graja.)

Gospodo, naročito je tamo postupanje prema sirotim Ruskinjama. One su stavljenе sasvim izvan zakona. (Jedan uzvik: Iz slavenske ljubavi!) Da, iz slavenske ljubavi! Ako je kome tamo kod njih, kako se tamo drastično kaže „merak na nekoga“, može da bude uhapšen, a da niko za to ne odgovara. A ako o tome ostane kakav trag, onda se jednostavno prebacuje preko granice, jer je beogradska policija, prema izjavi bivšeg Ministra Unutrašnjih Dela svemoćna i prema njoj je i sam Ministar nemoćan.

Imamo jedan slučaj sa g dom „N. V.“. Ona je uhapšena bez ikakve krivice ili zbog male. Ali to je sporedno. To je inteligentna dama. Kad je tamo došla dočekali su je prvo šamarima i čuškama, a zatim je pisar Mijatović, koji je vršio saslušanje tražio od nje da mu udovolji životinjskim strastima, i ako mu ona to dozvoli, da će je onda pustiti. To isto tražio je i Arandel Jevtić, žandarm. Posle 20 dana ona je puštena iz zatvora. Nju sam malo pre spomenuo. Njoj je tamo nestalo zlatne narukvice i doza. I kad je ona uspela da taj slučaj s Mijatovićem prijavi šefu g. Aćimoviću, onda je taj pisar premešten samo u drugo odeljenje.

A za toga g. Mijatovića čuo sam i ovo. On je bio otišao jednoj ruskoj izbeglici u stan i predstavio se kao da je došao da izvrši saslušanje. Po svršenom ispitu, kad je hteo da pođe s tim da je uhapsi, onda joj je on kazao pod kakvim će je uvjetima pustiti. Kad se ona oduprla, on onda da bi joj dokazao da će sve uništiti isparao je i bacio zapisnik. A kad ona opet nije htela odovoljiti njegovim željama bila je uhapšena. I jednom prilikom, kad je Aćimović prolazio tim prostorom, ona se je požalila i Mijatović je bio pozvat na odgovor. I evo šta je kazao. Kaže da to apsolutno ne stoji, već da je ona prijavljena zbog prostitucije, ili ne znam zbog čega. (Jedan glas: A on je devica!)

Pitalo se, kako može da dokaže, ali je bilo srećom letnje vreme, kad niko nije stanovao kod nje, te je uspeo, da ode u njen stan, i tamo je našao onaj zapisnik Mijatovićeve. To mi je, gospodo, pričao jedan inteligentan čovek, čijim rečima ja moram da verujem. Međutim Mijatoviću se nije ništa desilo (Sa strane radićevaca: „Kao ni Sokoloviću.“)

Tako isto, gospodo, u aps leži jedna učiteljica iz Sente, neka Tereza. Ona leži tamo mesecima. Uhapšena je zbog sumnje špijunaže. Međutim, izgleda da to nije ni malo ozbiljna sumnja. Međutim evo da vidite kako mi o njoj piše g. Jevđević. (Žagori i protesti na strani većine) Ja, gospodo, držim da je vaša najveća sramota, što imate smelosti, da ovo i branite. Znači, da se vi sami indentifikujete sa Mijatovićima, i sa žandar-

mima, koji kundacima biju ovaj naš svet. (Veliki žagor i graja i protesti kod većine). Ovo se, gospodo, može utvrditi što vam govorim. Evo šta mi piše g. Jevđević: „Jednoga dana ta Tereza, učiteljica iz Sente, prolazeći pored moje sobe, kazala mi je, uplakana kroz prozor: Već nekoliko meseci ležim u apsi, i neće da me predadu sudu, nego me islednik neki pisar Kecić gnjavi, i pita, i sili da mu se podam pa da me puste, inače veli neće da me pusti. I ako se ovo ovako produži dalje, ja ću se ubiti. Njenu izjavu čuli su svi, koji su bili u susednoj ćeliji, i svi zu kazali, da će posvedočiti, a sama ova optužena izneće celu stvar na sud.

Gospodo, ja sam samo izvidio najeklatantnijih nekoliko slučajeva. Gospodo, ovde se u Beogradu vrše hapšenja iz mržnje, i iz osvete, i iz ucene. To je ovde sasvim obična stvar. Najobičnija je ovde stvar, da beogradski agenti policijski apse pojedine žene, i ljude, koje posle ucenjaju da im plate, pa da ih puste iz apse. I pre nekoliko dana išao sam kući oko 10 sati u večer, i sreo sam jednoga činovnika iz Ministarstva Prosvete koji mi reče: malo čas je uhapšen, gospodine, jedan moj drug na korzu (Glas sa većine: On je sigurno znao, da ćete vi to danas govoriti u Skupštini.) Ne, gospodo, za to se ja pozivam na svedočanstvo pomoćnika šefa Opšte Policije. Ja sam pitao njega, zašto je uhapšen taj mladić, koji je beogradanin, i ima roditelje ovde, a i sam je nameštenik u Ministarstvu Pošta i Telegrafa, čovek koji je sasvim u redu sa zakonima, i ni sa jednim nije došao u sukob.

Pitao sam zašto je uhapšen. Kazato mi je da ima nekih razloga zašto je to učinjeno, pa mi je kazato da je uhapšen zbog toga što nije imao legitimaciju. To stoji da on nije imao pri sebi legitimaciju, ali je imao vojni list. Međutim pomoćnik šefa policije kaže da to nije dovoljno. Ja sam zapitao kakvi propisi postoje, da mora svaki da ima legitimaciju sa fotografijom, a on mi je naravno kazao, da takvih propisa ima. Znači, kazao sam da ako ja nemam poslaničku legitimaciju pri sebi da li bi i mene uhapsili, na što mi je odgovoreno: naravno. Pa dobro, kazao sam: ako se ja pozovem na Ministra Unutrašnjih Dela koji će da potvrdi da sam ja narodni poslanik, zar to nećete odmah ispitati. Ne. Znači da se ima ležati u apsi sve dotle dok se policijskim činovnicima ne prohte da utvrde dokaze o identitetu. U slučaju Maksimovića bilo je to, da su dvojica koji su imali legitimaciju, utvrdili njegov identitet, ali je on ipak zadržat u zatvoru, jer nije imao pri se legitimaciju, pošto je ista ležala kod šefa ureda na potpis. Na moju intervenciju on je pušten, ali je kažnjen policijski.

Ja sam se interesovao i pitao šta to znači, pa mi

je kazato: da se taka apšenja vrše tek onako da se nešto učini, jer agenti i činovnici oni se kvalifikuju po tome koliko je ko hapšenja izvršio. Na taj način, gospodo, siroti građani izloženi su da leže u hapsi da na osnovu toga pojedini policijski činovnici i agenti stiču potrebne kvalifikacije. (Protesti na levlci.)

Imam, gospodo, još jedan slučaj da vam pomenem. Beogradski trgovac Đoka Lazarević, on je iz Paraćina, ali je beogradski građanin, ima građansku kartu i legitimaciju u svome džepu, ima radnju u Beogradu, ali kako je došao u sukob sa jednim agentom, on je posle te svade nekoliko meseci posle sproveden u Glavnjaču i osuđen na 15 dana zatvora, uzeli su mu daktiloskopske otiske sa prstiju, fotografisali ga en gros i iz profila i bacili ga u tamnici da leži pored svih svojih legitimacija. Njemu je uspelo da pošlje jednu cedulaicu da dođe jedan advokat, — takva organizacija tamo postoji — koji je došao i za 1.000 dinara uspeo da ga pusti iz zatvora. Posle toga je došao k meni. Ja sam ga poslao advokatu i kazao mu da kaže advokatu da gleda da dobije nešto napismeno — njegovu osudu, On je otišao i kad mu je to kazao, advokat mu je rekao: „jesam li ja lud da to radim i zahtevam, jer ako se od toga izazove neki skandal, ja neću nikad iz Uprave Grada moći nikoga da izvučem“. Znači da postoji, gospodo, ortakluk između pojedinih advokata i funkcionera u Glavnjači. (Opozicioni glasovi: Tako je! — takav je Stopar u Zagrebu.)

Gospodo, imam jedan slučaj sa jednim sirotim čovekom koga je trebalo odstraniti momentalno, jer im je smetao, pa je uhapšen (*Timotijević*: To ti sve znaš). Žalim da se time nije interesirao r. Kosta Timotijević, stari poslanik, nego je to ostavio na mlade. Taj je čovek uhapšen zato što je tobož ukrao jednu tabakeru. Ta mu je tabakera bila usput podmenuta u džep. U saslušanju se kaže: Uhapšen je zato što je ukrao tabakeru jednom gospodinu. On je ležao 20 dana pa je posle toga pušten. Nema više progona za tu tabakeru i nikom ništa, prošlo je sve. (Protesti na levlci.)

Ja držim da su svi ovi slučajevi ztrašni, ma da su to pojedini slučajevi, koji su iz čitavog niza izvađeni. Ali je najstrašnije, gospodo, ja mislim, od svega toga to, što gospoda potentati iz Uprave Grada svoje privatne stvari razračunavaju preko glavnjače i kroz glavnjaču. (Jedan Glas: To je najstrašnije.) Ja imam slučaj jedne vrlo inteligentne žene, žena koja je diplomirala na Univerzitetu u Beču i koja je uživala i imala ugledan položaj u ovoj zemlji. To je Jovanka Hadži-Starović. Ona ima svoj Informacioni Biro sa pravne savete u Beogradu. Ona vrši preko toga biroa inter-

vencije, naplate menica, daje informacije i pravne savete. Jednoga dana dobila je od jednog uglednog beogradskog trgovca jednu menicu na 25.000. — dinara da izvrši njenu naplatu. Menicu je izdala radnja Nešić i Popović. Po toj menici ona je imala izvršiti naplatu. Jednoga dana došla su kod nje tri funkcionera Uprave Grada, — agenta — i predstavili su se, da su došli zato, da isplate tu menicu, da je odkupe. I ona u uverenju da se tu faktično radi o isplati menice izvadi menicu i da je. Na to onaj koji je uzeo menicu daje onom drugom i kaze mu: Ovo da se nosi Šefu Policije, jer to su bili agenti. Na to je ta žena, koja je vrlo enregična, silom sprečila to, i na koncu posle telefonskog razgovora sa šefom policije uspela je, da joj se da revers jer se to nedaje da su joj oduzeli menicu. Ta je menica glasila Nešića i Papovića, međutim stvarno je to firma Nešić i Popović — već kod izdavanja te menice mislilo se na nešto što ne valja. Ova gospodica Hadži-Starović da bi izvršila naplatu te menice dala je da se legalizuje njen prepis i član kvarta je i izvršio legalizaciju toga prepisa. Prepis je glasio Nešić i Popović. Sad najedanput ona je uhapšena zato što je tobož upotrebila jednu krivo legalizovanu ispravu kod suda. Ne tuži se, gospodo, onaj koji je izvršio legalizaciju član kvarta, ne tuži se onaj trgovac koji je menicu dao toj gospodici Hadži-Starovićevoj na naplatu nego se tuži ona. Ako i ima šta falsifikovano nje se ne tiče, ne tiče je se kakva je menica, ona ima samo dužnost da je naplati i prema tome ne može biti osumnjičena, da je sudelovala kod izdavanja te menice ili kod njene legalizacije, zato je odgovoran onaj koji je vršio legalizaciju.

Međutim ona je uapšena. Kako se to kolosalno motivira u rešenju beogradske policije, vidi se iz ovoga što sleduje. Ovo što navodim to je originalno rešenje Uprave Grada Beograda. U razlozima toga rešenja stoji:

a.) Tužbom oštećene firme (kakav je to dokaz, tužbe oštećene firme!?)

b.) Originalnom menicom, na kojoj stoji potpis akceptanta Nešić i Popović, inkriminisanim overenim prepisom sporne menice, na kojoj stoji potpis akceptanta Nešić i Papović, i originalnim aktima beogradskog Trgovačkog Prvostepenog Suda;

v.) Priznanjem optužene da je inkriminisanu propis upotrebila prilikom tražene zabrane na pokretnost dužnika.

g.) Originalnim pismom optužene Jovanke u kome priznaje da se kod nje nalazi menica, po kojoj su akceptanti Nešić i Papović

Gospodo, Jovanka Hadži Starević uapšena je. Ona je ležala šest dana, a kad je podnela žalbu sudu, sud je poništio to apšenje. Ta žena je izdržala jednu tešku operaciju i sa otvorenim ranama ona je ležala tako u inficiranom prostoru, — a sve to zbog toga što je ta menica Nešića i Popovića menica zeta jednoga funkcionera beogradske policije (Protesti.) — Gospodo, ovo još nije kulminacija. Ja sam imao prilike da ispitam još jedan slučaj. Gospodica L. S. . . . (*Emilijan Grbić*: Kažite joj ime!.. Glasovi sa leve: Nije to važnol.. Velika graja i dobacivanje poslanika iz opozicije.)

Gospodo, ja da imam putra na glavi, ne bih izlazio sa ovim stvarima. Ja nosim odgovornost za sve ono što sam izneo i smatram za dužnost kao čovek da to iznesem. (Buran aplauz na levi) Ovaj slučaj što ću sad izneti on je vrlo interesantan i vrlo žalostan.

Gospodica L. S. bila je prijateljica g. Dragog Lazarevića, sina upranika Grada Beograda g. Manojla Lazarevića. G. sin upravnika grada Beograda za svoje izlete upotrebljavao je automobil g. upravnika grada Beograda. Ja mislim da za to nosi odgovornost taj g. sin, a nikako oni drugi, koji su sa njime išli. Međutim, šta se događa? Događa se jednog dana, da ta sestra, koja ima svoje zanimanje u Beogradu, koja izdržava mater udovicu, koja je kći jednog srbijanskog učitelja, biva uhapšena po direktnom narednju g. Manojla Lazarevića. Nju odmah presuduju na 20 dana zatvora, kao skitnicu, bez pravog zaslužanja, bez priziva. Kad je bila na saslušanju, ona je tražila da zagleda u zapisnik, da vidi šta se piše tamo u njezinom saslušanju, a g. pisar, koji ju je saslušavao, rekao joj je: „Na to nemate prava“. Dakle, nema prava čak ni da zagleda u spisak, a kamo li da joj se to pročita. Osudena je bez apelate. Za nju se interveniralo sa više strana, ali bez uspeha. Ona je odležala 22 dana zatvora. Za to vreme njenog boravka u zatvoru, bila je izložena takvim skandaloznim postupcima funkcionera Uprave Grada Beograda, da se to ne može opisati. Dnevno su nju po nekoliko puta prizivali u kancelariju, da tamo bude bacana na postelju. (K. Timotijević nešto dobacuje. — *Dr. I. Pernar*: A šta je radeno kad ste Vi bili Ministar Unutrašnjih Dela?! Dali ste klati ljude! Kad ste bili Ministar Unutrašnjih Dela, poklano je 250 ljudi u Starčevićima i Ivanićima! — *K. Timotijević*: Nije istina. — *Dr. I. Pernar*: Kao Ministar, Vi biste dali sprovesti istragu! — *K. Timotijević*: Kako može čovek Vama da veruje, kad ovde govorite takve neistine?! To je sve kleveta i neistina.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim Vas, g. g.

Timotijeviću i Pernare, da ne sprečavate g. govornika da govori.

Sava Kosanović (nastavja): Dopustite, gospodo da se ne prekida ovaj slučaj, hoji je veoma jeziv. (*Dr. B. Milašinović*: Zaštitnici beogradske prostitutke!) Vidite, gospodine, kako se sramotite. Mi se borimo za čovečnost, za ono što je čovečno. Borimo se za ono što treba da bude jednako u celom civilizovanom svetu. Borimo se za osećanja, koja treba da ima svaki prosečan Indo-German. Borimo se za osećanja čovečnosti, za ugled naše zemlje a protiv toga ustijajte vi — ne mogu da upotrebim izraz — vi, koji ste jednaki onim tipovima, koji vladaju u Glavnjači. (Žagor u centru i na desnici. — Aplauz na levici).

Gospodo na saslušanju koje je bilo polu saslušanje funkcioner koji je saslušavao tu devojkku rekao je: E, pa ti si već propala, tebi nema pomoći. Gospodo, zar se tako pridiže, zar se tako vrši vaskrsavanje onih ljudi koji su možda pali ali koji nisu došli u sukob sa zakonom. Gospodo, zahteve, užasne zahteve stavljali su na nju svi od Aleksandra Markovića žandarma, narednika Pavla pa dalje uz brdo zato što su imali naročiti „merak“ na nju. Gospodo, evo vam fotografije te devojkke. (Pokazuje fotografiju poslanicima i Ministru Unutraš. dela g. Dr. A. Korošcu) Gospodo, ta je devojkka odležala 22 dana u zatvoru i ako je bila osuđena na 20 dana. Posle toga proterana je iz Beograda u Ivanjicu gde nema nikoga svog i to tako da se iz Ivanjice ne sme godinu dana vratiti, a ona je imala zanimanje u Beogradu, imala je mater i sestru u Beogradu koje je izdržavala svojom zaradom. Pod udarcem toga ta mati je poludela i danas je na posmatranju u beogradskoj bolnici. (Žagor i protesti). Gospodo, prilikom poslednjeg procesa komunistima iznešen je jedan strašan slučaj koji se dogodio u Upravi Grada i što je još strašnije g. pomoćnik šefa političke policije Simić on je pretio onim jadnim uhapšenima tamo da će ih snaći sudbina Stanka. Ja sam se interesovao šta je to. Mogao sam da ustanovim da je taj Stanko bio neki siroti radnik iz Slovenije i da se zvao Franc Vulč da je uhapšen 16. januara 1926 godine i da je stanovao u Kraljice Natalije ul. 88. On je trebao druge da okrivljuje. Dr. Sima Marković izjavio je da ga je video sa prebijenom nogom i svega u krvi u Upravi Grada. (*Stjepan Radić*: Bacili su ga do dna u Dunav. Vi ste beštije. Beštije jedne. Nastaju objašnjenja između radićevaca i radikala. — *Timotijević*: Vaši su bili na vladi). 1926. godine bila je vaša vlada a Min. Un. Dela bio je radikal. (Graja).

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas, gospodo, za mir. Izvolite, g. poslanice, nastaviti.

Sava Kosanović: Gospodo, nije pitanje, ko je bio na vladi, nego ko je krivac. Krivca napred, kaznite krivca, mi ćemo svi glasati za to. (*Dr. Tupanjanin*: Treba jedanput skinuti toga gospodina! On kaže ne može niko da ga skine!) Taj siroti Slovenac uhapšen je od strane neispravnog činovnika. (*Tešman Nikolić*: To je najispravniji činovnik! On je pošten i dobar čovek. To što vi govorite, govorite za inat.) Ne govorim ja za inat nego za čovečnost. (*Tešman Nikolić*: To govorite zbog gladnih, da svršimo što pre zakon o pomoći gladnima!) Ja tražim poštenje, tražim zakonitost, tražim pravdu u ovoj zemlji, tražim civilizaciju. (Jedan glas iz većine: Ti znaš šta je civilizacija!) Znam šta je civilizacija, kako ne bih znao. Ja imam sreću da pripadam porodici čoveka, koji je dao civilizaciji čovečanstva najviše našejnacije. (*Tešman Nikolić*: Imamo pravičan sud pa nekā se žali.) Ne daje se žaliti.

Gospodo, taj siroti Slovenac radnik Franc Vulč uhapšen je 16. januara 1926. godine s tim, da tereti svoje drugove, koji su uhapšeni 18. januara. On nije odgovorio tim zahtevima policije, i on je stavljen na torturu i muke, prebijena mu je čak i noga, videli su ga u krvi, ali on nije popuštao.

On je bio u upravi grada do maja, posle maja nestalo mu je traga. Posle maja nema ga više među živima. Njegovi drugovi ustanovili su prema obavestima koje su dobili, da ga je pojela tama u upravi grada, i niko to ne ispituje, niko se ne revoltira, niko ne biva pozvat na odgovornost zato nego, funkcioneri beogradske policije, kao sablasti straše one jadne uhapšenike sa sudbinom toga Stanka, Franca Vulča. (Nastaju prigovori.)

Gospodo, mi se protiv ovoga bunimo u ime čovečnosti, u ime civilizacije i kulture, mi reflektiramo na to ime, mi stojimo u takvom položaju u centralnoj smo Evropi i držim, ako nismo civilizovani da će nas izbrisati drugi civilizirani narodi. Ja držim, da nama za obranu režima nisu potrebna takva sredstva kakva se upotrebljavaju u Upravi Grada Beograda. Mi sa sebe skidamo svu odgovornost, mi ne želimo da se tamo fabriciraju danomice desetinama anarhista. Oni se tamo prikazuju kao da brane režim, a ruše temelje ove države, ruše civilizaciju. Tamo je najbolja škola, ne za komuniste, nego za anarhiste, jer svaki onaj koji izađe iz Uprave Grada iz te glavnjače, tako je slomljen i duševno potresen, i ako nije inače došao u sukob sa zakonima, on mora da dode do uverenja da nema pravde i zakonitosti ovde, već mora sve da se ruši. A ti

ljudi koji su tamo dospeli, to su naša braća, bez obzira na to dali su došli u sukob sa zakonom ili ne. Ali na žalost u Upravi Grada leže i takva naša braća, njih 50 — 60 od sto koji nisu ni krivi ništa. Ja optužujem zato u ime seljačko demokratske koalicije sve funkcionere Uprave Grada Beograda. (Burno odobravanje kod opozicije.) Gospodo, ja apelujem na vas sve, a u prvom redu na g. Min. Unutrašnjih Dela koji je kulturni i obrazovan čovek, koji ne može dozvoliti da se u njegovom resoru događaju ovakvi zločini kao što se događaju; jer tu nije pitanje, gospodo, beogradske glavnjače, one zgrade, nego je pitanje o postupku u toj zgradi. I zato ja apelujem na g. Min. Unutrašnjih Dela da primi anketu i da mu tako olakšamo njegov rad u dovodenju u red beogradske glavnjače. Neka prebaci odgovornost na Parlament, na nas, mi mu stojimo na raspoloženju. I molim da bi se uspešno mogla izvršiti ova anketa da suspenduje sve one činovnike, koji su ovako teško optuženi.

Ja se, gospodo, nadam — kazao sam istinu i olakšao sam našoj duši — nadam se da hoćete, a i molim vas, da primite hitnost ovoga našeg predloga. (Burno odobravanje kod opozicije.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. Stjepan Radić.

Stjepan Radić: Slavna Skupštino, ovo što smo mi o tom čuli, mora svakoga od nas najprije razalostiti, a onda zabrinuti. Moj predgovornik obrazlažući svoj prijedlog, navodio je činjenice. On je te činjenice u glavnom i proverio.

Ali on nije ostao kod toga što je samo proverio, on stavlja u ime naše predlog, u ime seljačke demokratske koalicije, da Parlament sve to proveriti. Gospodo, ako Parlament to ne učini, on je zaslužio da se s njim postupa onako kako i s tim žrtvama u glavnači, i postupiće se, i zaslužio je tako. Gospodo, jer ova stvar, cela ova rasprava, ona nije kao što vidite ni stranačka, ni partijska, nije ni radikalska ni demokratska, niti seljačko-demokratska, i velika je neprilika, a nedajmo da bude naša nesreća, što mi nijednu stvar po svemu običnu ne znamo podeliti od našeg dnevnog ličnog stranačkog i političkog života.

Ja sam se danas veoma poveselio kad sam čitao u novinama da je novi Ministar Unutrašnjih Dela bio pošao da pregleda glavnjaču. Ali kad sam video kako je pregledao zabrinuo sam se više nego slušajući sve strahote danas. Otišao je prvo u pisarnu i tu se izrukovao s tim činovnicima — bar sa glavnim zločincima i primio time mrlju na svoju ruku, što je s tim ljudima, o kojima mi danas raspravljamo u Parlamentu, došao da govori kao jednak sa jednakim, i ne samo to, vi-

dimo da mu se referisalo o zgradi. Vi ste čuli da nije pitanje o zgradi, nego je pitanje o postupku, a nije pitanje ni o postupku nego je pitanje ko je mesto za uzimamo mi danas, mi Hrvati, Srbi i Slovenci, ako se ovo danomice dešava u prestonici; a mi imamo prijatelja, hvala Bogu, još uvek, kojima ćemo mi onemogućiti da nas brane, i neprijatelja kojima ćemo strahovito olakšati da nas napadnu i da nas smrve i da niko ne plače za nama, jer će kazati da je pravo bilo, kao što je ceo svet kazao da je pravo bilo za pokojnu Austriju, koja nije dozvoljavala niti hiljaditi deo ovakvih zločina i strahota.

Gospodo, sad vidite kako je ova stvar ozbiljna, izvolite se setiti da ste praveći Ustav — kad nas na žalost nije bilo tu-da ste u čl. 5. stavili onu nesrećnu ustanovu. U čl. 5 kaže se: da ne može niko biti zatvoren za kakvu krivicu bez pismenog i razlozima podkrepjenog rešenja nadležne vlasti. Samo jednu reč je rebalo tu dodati „nadležni sud“ i mi ovih rasprava ne bismo imali, kad suda još imamo. Ali mi smo pred sud stavili glavnjaču. Mi smo sud učinili ovisnim od glavnjače. Mi smo stavili Kralja stvarno u glavnjaču, jer cela je naša država po ovome postupku postala glavnjača, i ako ovo ostane onda imamo Kralja glavnjače kao što imamo vladu glavnjače (Burni protesti kod većine.)

To je ozbiljna stvar i to nije malenkost. Izvolite se setiti šta je bilo od godine 1763-1774., preko 10 godina, u čitavoj Engleskoj, mnogo manja stvar nego što je ova rasprava i naše predašnje dve. Našao se jedan čovek, novinar, piše se Vilkez, koji u svome listu „Nord Britiš“ Severn: Britanija, u 45. broju kritizirao je Kraljevu Prestonu Besedu.

Onda, 1763. godine kad prestona beseda nije bila Kraljevo delo, jer u ustavnoj Mornahiji ona je delo odgovorne vlade, ali on je kritizirao na jedan način koji se općenito smatrao za neukusan i impertinentan jer taj gospodin Vilkins bio je loš novinar, a još na žalost loš čovek — on se razdvajao sa svojom ženom, on je bio na zlu glasu, a naročito u novčanim stvarima i jer je on to učinio grubo i kako veli neukusno tu kritiku inače je imao pravo, došla je misao nekome da savetuje Kralju Dorđu da ga dade u hapsu i Kralj Dorđe naloži Min. Unutrašnjih Dela Lordu Halifaxu da uhapsi i toga tiskara i sav personal tiskarev. Tiskar je odaopisca, a 48 osoba bilo jo uhapšeno 23. aprila 1763. godine. I naravski bili su uhapšeni kako to biva danas kod nas premetačina, pretres kako vi kažete, svi spis u jednu vreću i svi ljudi odvedeni u zloglasni Londonski Toranj. Mi bi kazali da je sve gotovo! Ne, jok! Inadu Englezi od kada postoje, upravo od 1216. to pravo

koje nije nigde napisano, imaju to pravo kad je ko zatvoren da traži akt od suda za zaštitu svoje slobode, Habeam korpus. To je vidite garancija, jer kad nekoga zatvore može mu se dogoditi ono što se dogodilo Stanku a što je predgovornik pomenuo. Svaki državljani ima to pravo. I tu se našao lord Templi koji je zatražio od suda taj akt. Sud, jedna kolegija dobije stvar. Za ovo vreme u Tornju je bilo njih 48. Sud je vidio da je stvar teška, znalo se da je Kralj to naložio Ministru Unutrašnjih Dela Lordu Halifaksu i da je on sa još jednim višim činovnikom lično sve izvršio. Ali sud je kazao da se mora stvar temeljno ispitati i to je trajalo do 6. maja iste godine i onda je izdan nalog da se puste oni na slobodu, svi 48. Vidite, to je bilo pre 150 godina u Engleskoj. Čovek loša glas, čovek neoprana jezika, čovek i za ono vreme gde nije bila razvijena štampa u Engleskoj na onoj visini na kojoj je danas, i više puta prljav, ali kad se vodila rasprava onda se kazalo: šta je to! On državljani Britanski i dok se zakoni naši, dok se naši običaji poštovanja ličnosti nepromene, to ne može tako biti da se čovek zatvori bez sudske odluke. Stvar nije time završena. Engleski Parlament, puzav kakav je bio onda, jer je bio Parlament jedne klike, jedne kaste, to nije bio Parlament naroda, digao se i rekao je: šta je to, kako su ga smeli pustiti? I to ne samo Gornja nego i Donja Kuća i izbacili su ga iz Parlamenta, jer je on bio član Parlamenta. Sad se dogodilo ono što se kod nas nije dogodilo t.j. što se ovde nije dogodilo i na šta se žalio naš predgovornik.

Prečanski krajevi svi kipe. Vi nemate pojma šta je danas Hrvatska i ostali prečanski krajevi a ja bih želeo da o tome imate pojma. Pazite i čujte ovo. Čovek do koga niko nije ništa držao u Londonu postao je protagonista, predstavnik borbe za ličnu slobodu. Tamo je bilo plakata. London se sastoji iz kuća. Svaki čovek ima svoju kuću i svaki kaže za nju: moja kuća, moja slobodica, moja kuća, moje utvrđenje a moja kuća to je individualna sloboda. Ni jednog Engleza ne sme niko da dira. Ni Kralj, niko. To je temelj našoj slobodi. Ni jednoga čoveka ne smeš da diraš. I vidite taj čovek izbacivan je iz Parlamenta ali je se ponovo vraćao. Pet puta je on bio izabran i pet puta je izbačen. Takav je onda bio Parlament. I tada se je tek umešalo javno mnjenje koje je to primilo. To nije bila stranka već javno mnjenje i u tome se sastoji veličina Engleske. Čovek treba da ima hrabrosti za svoje mnjenje, — kako to lepo kaže Francuz a to Englez radi. I ti ljudi načinili su tada ogromnu organizaciju. Vršili su takvu agitaciju da je za Lord Mera izabran baš taj Vajlks i

potom izabran u prvom najvećem kotaru. Onda je tek Parlament pokleknuo pred javnim mnenjem i taj je čovek ostao u Parlamentu. Zašto vam ja ovo pripovedam, zašto vas na ovo sećam? Ja sam rekao da vi ne znate za javno mnjenje. Vi ste upoznali i to vrlo malo republikansku Hrvatsku ali ne znate šta je to kraljevska Hrvatska koja će udružena sa Kraljem tome učiniti jedanput kraj. Vi to ne znate. Vi ne možete zamisliti da bi monarhija mogla preživeti i ovo. Ali nas je 8 miliona koji to nećemo. Nije to Stepan Radić koji to neće već sam ja uveren da cela Srbija to neće. Ako vi budete imali protivu duha rođene stranke, — ja za ove ne kažem, jer su propali, ali vi koji imate tradicije, koji ste najzad posle rata mogli trpeti ovo dok nije bilo otkriveno, ako budete i dalje trpeli, niže ćete pasti nego ovi drugi, a niže se u opšte ne može pasti. Nema pomoći onome ko se sam ubije. (Žagor).

Slavna Skupštino! Ovaj naš predlog strahovito je hitan već zato što ne samo da je ovo po treći put kako mi govorimo o Glavnjači, nego što je zbilja i stvaran kad samo promislite šta je sadržaj toga predloga i da je sadržaj toga predloga nasilje žandarma. Kad promislite to, kad promislite dalje i ono što se govori kod predloga o ishrani i prehrani, kad promislite o onome što ste čuli i što ćete čuti, vi ćete videti i moraćete priznati da smo u pravu mi u opoziciji, koja ima 21° područja ove države, jer oni, koje vi k sebi računate i kazete da ih ima 91 izabrali su policajci, a drugi su vezani strahovladom, što vi nas ne možete vezati.

Jedini su policajci, a drugu su vaši zarobljenici. Primili vi ili ne primili hitnost ovoga zakonskoga predloga. videćemo se na slobodnim izborima, onda ćemo sve Vas u glavnjači a poslije toga ćemo vidjeti i govoriti,

Slavna Skupštino i moj predgovornik učinio je apel kratak ali iskren i uverljiv na sadašnjeg Ministra Unutrašnjih Dela, Nema sumnje da kod ovakvog pitanja najviše vredi ko je Ministar Unutrašnjih Dela. Naša dva predloga o toj istoj stvari bila su samo zato da se ove nevoje čuju. Mi smo unapred znali da vlada u kojoj je Ministar Unutrašnjih Dela onaj gospodin izabran na menici, da ona neće primiti hitnost. Može se dogoditi da ga ne primi i ova vlada u kojoj je Ministar Unutrašnjih Dela dr. Korošec. Ali ja sam duboko uveren, primio ili ne primio hitnost, da ova rasprava nije bila uzalud za dr. Korošca, jer nije ono prost kompliment da je on kulturni čovek, i ako se može primetiti da njegova kultura ima dva tri štriha klerikalna; I to on nije kulturni čovek 18. stoleća, nije kulturni čovek tipa onih naših frazera, koji citiraju Blestona, a ponašaju se kao ljudi 14. veka. (Jedan glas: Manojlo

je najispravniji čovek) Ovaj gospodin koji kaže da je, g. Manojlo najispravniji čovek, kad bi znao šta je rekao sam bi se u zemlju zakopao,

Slavna Skupštino! Nije to nevolja što jedan naš drug parlamentarni ovo kaže, nevolja je u tome što Manojlo Aćimović misli ono što danas ne misli ni jedan vladar u svetu, a to je da je on država. Mi danas ne možemo naći ni Kralja nigde, koji bi rekao L'état c'est moi. Ali vidimo da ima policajaca i naročito ovi u Beogradu, oni drže i ponašaju se, kao da su oni država i to nećakva strašna, krvoločna država, aždaja, i oni misle u istinu da oni taj sistem podupiru, da ga pomažu i sistem je u toj zabludi da mu ovaka policija može pomoći. Ne može! I zato mi činimo direktan apel: Narod s vojskom i Kraljem, — a Vama ostavljamo policiju! (Burno odobravanje kod članova Seljačko Demokratske Koalicije.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo poslanici, za vreme svoga govora narodni poslanik g. Stjepan Radić upotrebio je ime Nj. V. Kralja u jednoj formi i na jedan način koji izgleda mi da vredja ličnost Nj. Veličanstva. (Glasovi sa desnice: Tako jel) Ja sam naredio da mi se donesu stenografske beleške da bih tačno znao kako je i na koji način svoju misao izrazio g. Radić. Na kraju sednice taj ćemo slučaj raspraviti i ja ću podneti shodan predlog.

Pošto je vreme odmaklo, prekidam sednicu, koju ćemo nastaviti posle podne u 4 časa.

— Sednica je prekinuta u 13^{1/4}. —

— Nastavak sednice u 5 časova po podne. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo nastavljamo rad. Reč ima narodni poslanik g. Kokanović.

Čedomir Kokanović: Gospodo narodni poslanici, kad god sam u ovome domu iznosio neljudska i divlja dela, koja policijski organi vrše nad našim mirnim narodom, kad god sam iznosio primere režima Glavnjače, svaki put sam dodao da mi je teško i preteško, da me duša boli, što moram da iznosim strašne stvari, koje se odigravaju u mojoj otadžbini. I kao čovek i kao narodni poslanik ja sam osećao dužnost, da iznesem srednjevekovne primere mučenja našeg naroda. Ja sam često puta zbog toga i proganjan bio i sada osećam dužnost da to moram da kažem. Ja sam i onda kao i danas bio tvrdo uveren da se tim teškim primerima mučenja našega naroda, naši neprijatelji nasladjuju, da je to najbolja hrana za njihove prohteve. Teški slučajevi proganjanja našega naroda snizavaju ugled našeg naroda u ostalom kulturnom svetu, i ako sam to znao

ja sam osećao i smatrao za dužnost, da treba te slušati, da iznesem u Narodnoj Skupštini, baš zbog ovih koji sede na upravi zemlje i ako se po njihovom naređenju ne vrše ta zla dela oni ih tolerišu. To sam učinio zbog toga što sam i onda, a i danas tvrdo uveren, da je režim Glavnjače najljući, najopasniji neprijatelj naše zemlje opasniji od svih udruženih neprijatelja naše otadžbine. I baš zato sam zatražio reč prilikom predložene rezolucije da bih mogao ovo kazati. Glavnjača je najveća sramota naše otadžbine. Ta se sramota povećava time što se Glavnjača nalazi u prestonici za čiju je slobodu palo milion ljudi.

Ne samo pred inostranstvom nego mi se, gospodo, mora da stidimo sami pred sobom da se centrala glavnjače, koja je otvorila svoje filijale širom cele zemlje, nalazi u Beogradu, u onom Beogradu koji je bio decenijama mesto skupljanja i odgajanja naših sinova za ujedinjenje i slobodu svih Južnih Slovena.

Pod imenom glavnjače, gospodo, razumeva se režim koji vlada danas u našoj zemlji, Beogradska glavnjača poznata je, gospodo, i u Parizu i u Londonu a o njoj premnogo znaju neprijatelji naše zemlje. Ništa, gospodo, kao glavnjača i kao režim glavnjače ne ubija ugled naše zemlje u inostranstvu. I zbog prijatelja i neprijatelja oni koji su dopustili glavnjaču, ako je nisu sami stvorili, bili su danas dužni i zbog prijatelja i neprijatelja da zatraže tajnu sednicu Narodne Skupštine i da mi u njoj opširno, bezobzirno iznesemo sve strahote glavnjače i njezinih filijala širom cele naše Otadžbine

Gospodo narodni poslanici, aps, zatvor, to je kuća u kojoj svaki čovek ima po jednu ciglju, to je kuća u koju svaki čovek može da dođe. U apsu, gospodo, često a nažalost kod nas i suviše često, dolaze ni krivi ni dužni ljudi. Zatvaraju se ljudi samo zbog toga što nisu hteli da prime legitimaciju radikalne stranke. Za vreme izbora apsane u našoj zemlji pune su i prepune. Mi smo, gospodo, jutros čuli ovde kako se u Beogradu radi privatnih stvari hapse ljudi. Nije to, gospodo, samo u Beogradu nego to je širom cele naše zemlje. Ja sam, prilikom jedne budžetske debate naveo slučaj starešine ispostave u Starom Majdanu, koji je starešina apsio zemljoradnike zato što nisu hteli popu da plate njegove suviše velike tražbine za krštenje, venčanje i ostalo. Ja sam gospodo, rekao da u apsane ulaze ni krivi ni dužni ljudi, pa i zbog onih koji su krivi, svi ljudski obziri nalažu nam da te apsane budu takve da se u njima može približno bar donekle živeti. Ali, gospodo, vi ste čuli i znate kako izgleda beogradska glavnjača. Vi ste čuli koliko ljudi u tom malom

prostoru moraju da žive. Vi ste, čuli i znate da je glavnjača rasadnik svih zaraznih bolesti. Prema najvećim zločincima mora se, gospodo, imati obzira, jer, i zločinci su ljudi, po gotovu kad su pod isledenjem, kad im se još nije sudilo. Pa, i kad se sudi zločincu treba imati obzira prema njemu kao prema čoveku iz humanosti. Pogledajte centralni zavod u Zenici, u Bosni i Hercegovini, u kome su bili smešteni veleizdajnici za vreme Austrije.

Ta je zgrada prema svima propisima higijene sazidana i, gospodo, za celo vreme rata ti su se propisi higijene u tome zatvoru održavali. Ali, gospodo, šta je kriva majka, šta su kriva deca, šta je kriva žena onoga uhapšenika koji ni kriv ni dužan dolazi iz glavnjače kući oboleo sa raznim zaraznim bolestima.

Ja moram, gospodo, da naglasim da se kod nas progone i suviše mnogo ljudi radi političkih pakovanih krivica. Pomenuo sam da su zatvori za vreme izbora prepuni i, gospodo, mi moramo da znamo danas ako bi se ovako dalje nastavilo, ako bi se produžio režim glavnjače, na nas svakoga čeka prilika da dođemo u glavnjaču, da dođemo sa one strane brave, pa, zbog svega toga mi treba da nastojimo, osećaji ljudstva treba da nam kažu i nareda da te hapsane budu što je moguće bolje sazidane. Ja moram da priznam, da se kod nas na narodnom zdravlje mnogo radi. Vi ste čuli da je prošle nedelje liga protiv tuberkuloze održala nekoliko uspelih predavanja. Vi ste čuli, naređenje beogradske opštine po kome se zabranjuje pljuvanje na ulici, a, gospodo, šta je to pljuvati na ulicu, prema onome, kad se potpuno zdrav čovek strpa da leži uz onoga čoveka, koji ima otvorenu tuberkulozu ili koji je zaražen kojom drugom bolešću. I ja mislim da je dužnost g. Ministra Nar. Zdravlja da on poradi u tome pravcu, da poradi u pravcu u kome je radio naš neprijatelj, naš tudin. Jer, gospodo, ja sam kazao da su naši zatvori rasadnici raznih zaraznih bolesti. Ja sam spomenuo kako je radio naš neprijatelj. Za vreme austro-ugarske monarhije podneli su neki građani u moje rodnom mestu žalbu okružnome lekaru da zatvor ne odgovara propisima higijene i da je nezdrav i okružni lekar, zabranio je da se u taj zatvor trpaju ljudi, a kad je buknuo svetski rat ja sam, gospodo, uhapšen i strpan u taj isti zatvor. Ja sam se žalio i nakon 3 sata moje žalbe ja sam bio zatvoren u kućni zatvor, premešten iz toga zatvora, jer ono naređenje okružnoga lekara bilo je u važnosti i za vreme rata.

Može se reći da naša mlada država nije mogla preko noći da pridigne moderne zatvore po celoj državi, ali, gospodo, u prestonici to se moralo učiniti, pa po-

gotovu kad mi vidimo po Beogradu mnogo državnih nadležstava, koje koštaju milione i milione i na koje smo mi mogli da čekamo još decenije. Ali, gospodo, nije još ništa hapsana tako teška nego režim, koji u tim hapsanama vlada on je težak i pretežak.

Sramota je za našu zemlju da se u prestonici tuku ljudi radi svojih ideja, da se proganjaju ljudi koji ispovedaju komunističke ili druge koje ideje. Gospodo, ovi se ljudi ne smeju tući jer zakon zabranjuje tuču, a ona gospoda koja gaze zakon ta gospoda gaze i narod. A ona gospoda koja misle da gazeći zakon i Ustav upravljaju ovom zemljom varaju se u tome. Neće oni moći to dugo činiti, jer će njih davno odneti tamo kuda ih je još davno trebao da odnese.

Glavnjača i režim glavnjače to su glavni propagatori komunističkih ideja, to su glavni propagatori svih onih ideja protiv kojih se bori današnja vlada. Jer, gospodo, ne samo da je glavnjača velika škola za komunizam, nego je ona velika škola i za anarhizam. Rdavi i teški postupci koji se vrše u zatvoru nad jednim čovekom koji je tamo usamljen i koji tamo razmišlja, dovode ga u očaj nje i dovode ga do najekstremnijih ideja. Gospodo, ja nisam mogao zamisliti kako se je jedan čovek sa fakulteskom spremom mogao odmetnuti u hajduke, kako je mogao otići u planinu. Ali nakon tromesečnog tamnovanja prošlih izbora u Bihaću u okružnom zatvoru, ja sam ovu stvar potpuno razumeo i, da nisam imao obzira prema ženi i prema deci svojoj, ja se ne bih vratio kući, nego bih i ja otišao u planinu da se borim protivu onih koji inauguriraju režim glavnjače u ovoj zemlji.

Ima, gospodo, zakon o zaštiti države. Sudite tim ljudima po ovom zakonu, ali nemojte nad njima činiti neljudska i nehumana dela. Nemojte to činiti, gospodo, jer, kao što sam kazao, vi time gonite te ljude da odu tamo kuda mi ne želimo da odu.

Gospodo, vrlo često, kad mi u ovom Domu spomenemo slučajeve iz vremena Austrije, čuje se kako n m se prebacuje: Austrijanci. Baš jutros i g. Milojević, koji je čini mi se bio naš poslanik u Beču, dobacio je: Austrija. E gospodo, da je bilo sreće mi smo trebali da primimo iz Austrije sve ono što je tamo bilo dobro a da smrvimo sve ono što je u njoj bjlo rdavo. Ali, gospodo, meni se čini da ste vi radikali odgurnuli sve ono što je bilo dobro a da ste prihvatili sve ono što je bilo crno i rdjavo. Ja ću, gospodo, da vam spomenem Svetski Rat, da vam spomenem atentate. Ja sam gospodo bio u atentatu na Bana Cuvaja i bio sam 19 dana u zatvoru u Zagrebu, ali gospodo ni meni ni mojim drugovima za sve to vreme nije ni napamet pa-

lo da nas u zatvoru mogu još i tući. Nije nam to ni napamet palo. Ja sam, gospodo, za vreme svetskog rata kao dak bio zatvoren i kad sam doteran u Sanski Most, sreski poglavar, Hrvat, nije me smestio u sreski zatvor nego me je poslao u žandamerijsku stanicu. Međutim kad sam kao narodni poslanik uhapšen ja sam strpan u jednu malu sobu sa 36 ljudi, među kojima je bio i jedan čovek koji je po svima izgledima imao koleru. Ja sam, gospodo, lupao na vratima, pretstovao i tražio lekara. Razume se, da u tome momentu čovek ne može da bira reči, sve se ljudsko u njemu pobuni. —

I zbog toga što sam ja to nazvao zlostavljanjem i ubijanjem našega naroda, ja sam proganjan, a lekar nije došao. Vidite, gospodo, za vreme Austrije naši su ljudi hapšeni, naši su ljudi proganjeni, ali verujte osim pograničnih mesta nije bilo ni za vreme rata u Bosanskoj Krajini, gde se danas u zatvorima širom tuče, nije bilo ni jednog primera, da je neko u zatvoru tučen. (*Veljko Grgurević*: Jesi li pobudalio, šta govoriš.) Gospodine Grguroviću, ja ne znam iz kojih razloga to pitate. Kad sam ja ustajao pre 5 godina da govorim o teškim prilikama u kojima živi bosanski narod, u kojima žive zemljoradnici Bosne i Hercegovine, onda ste vi g. Grguroviću govorili da to sve nije istina da je to laž, ali 3 meseca posle toga vi ste došli na govornicu s one strane i iznosili ste još teže i strašnije slučajeve, nego što sam ih ja ovde naveo. Ja sam bio za vreme rata u zatvoru i prije 8 dana od majke sam slušao, kad je razgovarala sa ženama kad su one babe pretresle ratno doba, tada mi moja majka kaže, da se za vreme celoga rata nije za mene toliko bojala kao onda kad ste vi radikali iz podoficirske škole u Kamenici doveli 40 žandarma da mene u oči dana izbora sa 38 stepeni vatre gone kroz ceo okrug, i kad je ona čula da ja živ neću doći u Bihać. Po celom se gradu govorilo da će mene noć da proguta. Advokat koji je bio moj branitelj, plako je, zaklinjao i preklinjao lekara da izda uverenje da ne mogu ići, jer je advokat imao uverenje da će me noć progutati, i lekar je bio napisao uverenje da imam 38.6 stepeni vatre, ali ga u tom momentu zovne sreski glavar i zapreti mu da će ga poslati u Piškopeju ako ne izda uverenje da je sposoban za put. (Nastaju objašnjenja između Veljka Grgurevića i pojedinih poslanika iz Radićeve stranke) Bilo nam je teško pod Austrijom, bilo je i tamo svega i svačega, i zbog toga smo se mi baš i borili protiv Austrije (Burno odobravanje kod opozicije.) i zbog toga se mi borimo i protiv ovog i ovakvog režima, koji dobrovoljci sa Soluna i Dobrudže nazivaju gorim od

austrijskog režima. Možete znati kako je kad dobrovoljac koji je ostavio masne zalogaje u Americi, koji je bio u Dobrudži i na Solunu, kad vam javno kažu: Bolje je bilo pod Austrijom!

Gospodo, to su teške stvari i vi iz većine, vi morate, gospodo, da se zabrinete o tim stvarima, vi ne smete, gospodo, da olako shvatite jutrašnju izjavu g. Radića koji kaže: „Narod kipi, narod vri,“ jer gospodo, i narodnom strpljenju može doći kraj a Bogami, gospodo, kad narodnom strpljenju dođe kraj, onda teško vama koji se smežete kad se govori o glavnjači. (Pljesak).

Ja sam, gospodo, rekao da je centrala glavnjače... (Prepirka među poslanicima. — *Stjepan Radić*: Vi ste pet stotina godina bili robovi, a mi nikako)... najveći neprijatelj ove zemlje. Najveći Austrijanac, gospodo je onaj koji pred ovako bolnim činjenicama zatvara oči koji nema kuraži da ih iznese onde gde treba da ih iznesu (Pljesak.) Jer, gospodo, treba otvarati oči za vremena, ne daj Bože, a ja se bojim, da će biti posle kasno otvarati oči. Ja sam, gospodo, rekao da je centrala glavnjače režima ovde u Beogradu i da ona ima svoje filijale gotovo po svima krajevima naše države. Kad, gospodo, nekvalifikovani policijski činovnici koje ste vi poslali u naše krajeve, kad oni vide šta se u Beogradu, pred nosom Ministra Unutrašnjih Dela, pred Narodnom Skupštinom, šta se sve radi, kakva se sve nedela vrše onda, gospodo, oni uzimaju što veći zamah tamo u provinciji i oni izmišljaju čudesa da natkrive beogradsku Glavnjaču. (*Stjepan Radić*: Sad možete misliti kako je u Makedoniji kad je tako u prestonici. Cela je Makedonija glavnjača.) Gospodo, vi dobro znate da ste postavili za policijske činovnike u Bosni i Hercegovini a u koliko ste mogli i u ostalim svima krajevima gotovo u većini slučajeva analfabeta, postavili ste ljude koji vrše takva dela da se ta dela našim jezikom ne mogu ni opisati, zlikovačka, razbojnička dela, i kako još da ih nazovem to je malo i premalo. Ali te ljude vi gospodo, ne smete ostaviti da oni ta svoja dela nastave. Zbog toga što su to radikali, što su to ljudi koje ste vi postavili da vam prikupljaju kuglice a ne da vode računa o onom o čemu moraju da vode, oni čine nezapamćen teror. Ne vode oni računa o državi ne vode računa o narodu, i ja sam tvrdo uveren da će se ti rdavi činovnici najviše baš vama radikalima koji ste ih tamo doveli, najviše vam osvetiti. Ti, ljudi kao što rekoh čine neverovatna dela. Ja, gospodo, ne mogu u kratkom vremenu da iznesem more tih nedela ali, ja ću se ograničiti samo na jedan srez, na srez Bosansko-Petrovački, na srez Bihaćskog

okruza. Tamo je sreski načelnik (Stjepan Radić: Hajdučki ste narodu uzeli slobodu? To vam je rekao Ljuba Davidović) neki Filipović.

Gospodo, taj je sreski poglavar Radu Blonšu zemljoradnika od svojih 50 godina pred 5-600 ljudi šamara, samo zbog toga što taj čovjek nije hteo da ostane na radikalnoj konferenciji. Kad ga je jadni seljak upitao, zašto ga tuče, on ga je podigao, jer je na nesreću krupan čovjek, tresnuo o zemlju, gazio nogama i naredio da se taj čovjek goni u zatvor. U zatvoru je bio nekoliko sati i pušten je jer su došli građani i kazali da je 3 dana do izbora i da ga ne sme držati u zatvoru. (Glas: Kako se zove?) Filipović. Ali kad je on izlazio, onda ga je opet taj sreski poglavar tukao, a zajedno s njime i jedan radikalski korteš, koji je metnuo u kapu kamen, i tukao ga u leđa. A jedan policijski pisar — čivutin koji je opljačkao onaj narod, koji je majci zemljoradnika Mitra Stupara, ženi od 80 godina izbio 2 zuba, rekao mu je: „Moli se Bogu, što nećeš noćas nočiti, a da si noćas noćio platilo bi ti meni sa ovim korbačem u ruci!“ Vidite, gospodo, takvih ima mnogo primera. (Stjepan Radić: Taj će avansirati kod dr. Korošeca! — Biće veliki župan!.)

U selu Smetici drži štajnbasovu kantu Branko Delić poznati radikalski razbijač. To je čovek koji je zbog toga i postavljen tamo. Nikada nije došao u Bosanski Petrovac, a da ne napravi nered. On je na dan izbora, oborio na zemljoradnike sa 15 svojih korteša ali dobili su što su zaslužili. Na sam dan izbora dovodi na biralište toga istog sreskog poglavara i oni silom skidaju našeg sreskog kandidata sa konja i proglašuju ga uhapšenim. Kad narod nije dao da ga gone u zatvor, oni su potegli i poglavar i Delić na miran narod revolvere; ali narod nije se dao ustrašiti, nego je na silu silom odgovorio, i zato, gospodo, 20 ljudi leže u zatvoru samo zbog toga što su branili svoje ljudsko dostojanstvo. Pre pet, šest dana taj isti Delić dolazi ponovo u Bos. Petrovac i psuje majku jednom zemljoradniku. Taj je seljak seoski starešina. On je predsednik crkvene opštine i najvideniji seljak onoga kraja. Mi nismo na tako što naučili, ne damo da nam se psuje majka, i kad je ovaj seljak pošao prema njemu da ga upita, zašto mu psuje majku, on je potegao revolver na njega, seljak je istrkao revolver i bacio na zemlju, te izašao iz gostionice. Došao je komandant policije i kaže ovome seljaku: Hajde kući! Međutim kad je pošao svojoj kući i otišao 5-600 metara kao divlja zver sreski poglavar Filipović dojurio je i počeo da toga seljaka goni u zatvor i da ga tuče. Sakupilo se mnogo seljaka, oko 1.000 njih, jer je bio pazarni dan. Oni su

tražili da se uhapsi taj Delić koji je teglio revolver na toga zemljoradnika. Ali vidite šta radi sreski poglavar. On počinje da tuče štapom i šamara levo i desno, do koga je god stigao.

I tom prilikom sreski poglavar je ozledio nekoliko ljudi a među njima Dmitra Salamona, Obrada Lukića i mnoge druge. Mi smo podneli protiv njega prijavu, a pod pritiskom naroda, on je morao da uapsi onoga Delića, ali ga je pustio kao i onoga zemljoradnika, što ga je uapsio, i to u 11 sati noći, ali je u isto vreme uapsio vođu samostalnih demokrata i sreskog kandidata zemljoradničke stranke, zato što nisu hteli da se poklone predstavniku režima, policijskom činovniku t.j. sreskom poglavaru, koji je šamarao svijet pa ih je zato sudio po 20 dana zatvora. Te noći našem sreskom kandidatu u zatvoru kroz prozor oko 2 sata noći neko dovikuje: Čuvaj se ove noći bićeš prebijenih leđa.

Gospodo, to su srašne stvari. Mi čutimo i trpimo. G. Radić pravo kaže, kakvi su to krajišnici kad njih hiljadu može jedan poglavar da tuče i uplaši. Gospodo, mi iznosimo ove slučajeve i čekamo. Ali kad Krajišnicima prekupi, onda će pobeći u rupu ne samo taj sreski poglavar nego i veliki župan i ministar unutrašnjih dela i svi koji ovo danas provode. (Buran pljesak na levici) Jer, gospodo, Krajina je krvava haljina. Krajina nije nikad dozvoljavala da neko nad njom silu vrši, ona neće dozvoliti ni radikalnoj stranci da po njoj pašuje kao što je do sad pašovala.

Gospodo, kod nas je nastupilo veliko zlo nazad dve godine dana. Žandarmerija je potpuno razuzdana, žandarmi su glavni agitatori radikalne stranke. Ja sam prilikom verifikacione debate izneo mnogo primera u dokaz toga. Izneo sam i to da je jedan žandarmerijski major pred nekoliko građana kazao komandiru žandarmerijske stanice: Koliko u Čedinoj kutiji bude kuglica toliko ću te puta premestiti. Žandarmerijski narednik Jakša u društvu sa još jednim žandarmom upao je u kuću braće Grujičića na dan izbora i zapretio, da niko od njih ne sme da ode na biralište, jer će im inače na kući zapevati crveni petao t.j. da će im zapaliti kuću. Ja sam to izneo u Narodnoj Skupštini i saopštio komandantu puka u Sarajevu, ali ništa od toga nema. Ti ljudi i danas pašuju kao što su pašovali i ranije, ali ne tako, nego još gore, jer su sada okuraženi, jer misle da im više niko ništa ne može i da su baš na taj način utvrdili svoje šanse, da mogu da pljačkaju narod, da imaju po 10-15 pršuta na svom tavanu. To je teška i velika nevolja i sramota za našu zemlju.

Predsednik dr. Ninko Perić: Skrećem pažnju gospodinu govorniku da je na dnevnom redu rasprava

o zatvoru Uprave Grada Beograda i molim da se drži predmeta. (Graja).

Čeda Kokanović (nastavlja): Ja sam govorio o Glavnjači a sada govorim o filijalama Glavnjače i mislim da je to u vezi sa dnevnim redom.

Gospodo, žandarmerija kod nas ne zna za Ustav, žandarmi ne znaju da noću ne smeju da ulaze u seoske kuće, jer ih nije niko uputio, ni njihove starešine ne uče tome, ne drže školu o tome, nego im drže školu o tome kako treba da progone zemljoradničku i druge stranke. Pre mesec dana oko 12 sati noću žandarmerija je provalila u kuću Mile Činkovića u selu Kijevu. Tamo je bila sama žena i spavala sa detetom od 2 godine. Kad su žandarmi naišli ona je izletela sa detetom u naramku, a kad su žandarmi počeli da prevrću i lupaju po kući, tražeći njenoga muža, ona je se toliko preplašila da je pobacila dete. A žandarmi kad su posle toga tražili Milu u štali, udarili su njegovu kravu. Vidite šta sve žandarmi rade. (Pregovori sa desnice.) Ima na onoj strani zlikovaca, meni je drago da se nosioci režima Glavnjače i inspiratori tog režima javljaju ovde. Meni je drago da to i narod vidi, da ti ljudi sede na desnici, da su to članovi radikalnog kluba, jer sam tvrdo uveren da će doći čas kad će narod suditi onima koji provode ovakav režim. (Pljesak na levici i u centru.)

Vidite, gospodo, često puta kažu: mi ne možemo preko noći sve to urediti, imamo suviše mnogo drugih briga (*Voja Lazić*: Nekada slobodoumna radikalna stranka, a sada? — *Svetozar Pribićević*: Javlja se jedini opozicioni srbijanac! — *Stjepan Radić*: Ali više vredi jedan Srbijanac nego svi ovi vizantinci sa Kostom Timotijevićem na čelu.)

Ali da vidite čime se bavi veliki župan i sreski poglavar. Jedno malo psetance prišlo je mojoj kući i po običaju koji vredi kod nas, neodganja se pseto od kuće kada samo dođe. I sad policija traži, odnosno sreski poglavar od velikog župana da zahteva od ministra unutrašnjih dela da me Narodna Skupština izda sudu radi nevezivanja psa. (Smeh.) Ja bi molio g. Ministra Unutrašnjih Dela, novog naše g. Ministra da potraži taj interesantni akt. Ali on će naći još jedan interesantan akt. Pre godinu dana vraćao sam se sa mojim prijateljima sa slave kroz grad u 5 sati uveče. Oni su u šali viknuli: živeo zemljoradnički savez, a ja sam onda uzviknuo: živeo radikalna stranka. I zbog toga veliki župan je tražio da se izdam sudu zbog pravljenja nereda. (Smeh.) Eto vidite za te stvari imaju kad.

Ja ću, gospodo, da završim i da kažem (Glasovi:

Hvala Bogu!) Ja znam da kod mnogih vas tamo ima i poštenih i dobrih, da se kod mnogih ipak probudila savest jer je teško da slušaju ove bolne slučajeve, zbog toga što sam tvrdo uveren da i oni vole isto tako ovu zemlju kao i mi, koji iznosimo ova teška dela, koja se vrši nad našim narodom.

Ali gospodo, ponos nekada gordoga i bieloga Beograda zahteva da se Glavnjača spali i sravni sa crnom zemljom. (Pljeskanje) Interes naše nacije i države zahteva da se predstigne jednom sa režimom Glavnjače u ovoj zemlji. (Pljeskane) A ugled Narodne Skupštine zahteva i traži od vas da primite predloženu rezoluciju sa dodatkom: da se svi oni, koji se danas nalaze na čelu Glavnjače i koji su u Glavnjači vršili zla dela stante pedem još večeras suspenduju sa svojih dužnosti, sve dok anketa ne provede izvide. (Odobranje u centru.) To zahtevaju interes i čast i obraz našega naroda. Ne učinite li to, znači da počinjete gubiti i čast i obraz i da vam je preče sve drugo nego država. To vam je onda dokaz da ne žalite da se Glavnjača sravni sa zemljom a to znači da nećete da prestanete sa režimom Glavnjače u ovoj zemlji (Pljeskanje na levici i u centru.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. dr. Milan Kostić

Dr. Milan Kostić: Gospodo narodni poslanici! Današnje beogradske novine donele su za nas radosnu vest. Tako na na pr. „Politika“ pod naslovom „g. dr. Anton Korošec u Glavnjači“! (Smeh u centru). Razume se, da smo mi to shvatili onako kao što to jeste, dakle da g. dr. Anton Korošec nije bio sa one strane brave, nego sa ove strane brave, — i mi smo se tome radovali kao što se mora radovati na tu vest i svaki patriota i svaki prijatelj našega naroda i naše Otažbine, i svaki čovek koji se ponosi da u svome srcu imade čovečanski osećaj i ljubavi prema svemu onome što je dobro i plemenito. Radovali smo se tome zato, što je time novi ministar unutr. dela g. dr. Anton Korošec učinio prvi korak, tako reći prvi zvanični korak na svome novom položaju, ulazeći u onu tužnu i crnu kuću, koja se se zove „Glavnjača“. To je, gospodo, jedan korak, koji mi moramo javno da pohvalimo i da to upišemo u dobru stranu Gospodina Ministra i da ga zamolimo i u početku učinimo apel, da g. Ministar ne ostane samo na tom svom prvom koraku, nego da pođe i dalje i da sa velikom gvozdenom metlom razčisti što nevalja u toj Glavnjači i oko te Glavnjače. Ali, gospodo narodni poslanici, posle ove utešljive neprijatno iznenađuje, ako se može smatrati verovatno

i verodostojno ono što naše novine a naročito "Politika" iznose. Ali izgleda, da ovo saopštenje „Politike“ ima poluoficielni karakter, i s toga držim da se tome može verovati. Prema toj izjavi g. dr. Anton Korošec izneo je ono što je video u Glavnjači i kazao je, da ne postoji nikakav naročiti inkvizitorski režim u Glavnjači. (Smeh) Naprotiv prema toj izjavi izlazi, da zlo koje tamo postoji dolazi od malog broja pritvoreničkih odaja i da bi se to pre moglo nazvati „režim zgrade“, a ne „režim Glavnjače“. Ja mislim da će g. Ministar u tome pogledu dati autentične izjave, ali ipak polazim sa ove distinkcije, koju je postavio g. Ministar Unutr. Dela, da tu postoji pitanje sistema zgrade „i“ t. zv. „sistema Glavnjače“, dakle „režim zgrade“ i „režim Glavnjače.“

Režim zgrade i režim glavnjače jesu dve stvari, aii su te dve stvari u telesnoj vezi; jedna bez druge ne može se zamisliti. Da nema prve ne bi bilo druge, ali oni su u tako tesnoj vezi, da, moramo o njima zajedno kao o celini govoriti, kako o pitanju zgrade, tako i o pitanju režima Glavnjače.

Ja, gospodo narodni poslanici, moram da izjavim ovde, da sam prvi put o režimu Glavnjače i u opšte o tom pojmu čuo za vreme, dok sam još bio veliki župan sremski, kad sam imao prilike da primim na čuvanje, interniranje, bivšeg generala g. Vešovića. Kad je došao g. Vešović na internaciju u Sremsku Mitrovicu, on je nekih 10 dana bio pod nadzorom organa, koji su bili pod mojom upravom, i ja sam g. Vešoviću ponudio, da kao kulturni čovek može da uživa ono, što može da uživa u gradu Mitrovici, a to je, da iz svoje kustodije honeste može da ide na kupanje u gradsko kupatilo. G. Vešović je to odbio rekavši: hvala vam g. župane, ali ja sam osiguran, da će mi se dogoditi ovo, kad me budu vodili žandarmi kroz grad Mitrovicu, da će mi pucati u leđa, da će vikati: stoj! stoj! pa će me ubiti pod izlikom, da sam hteo da bežim. — Ja sam se zaprepastio, kad sam to čuo, ali mi je on rekao: Vidim, vi to neznate, ali to je „Sistem Glavnjače!“ (Upadanja).

Ja nisam to znao. Ja nisam takve instrukcije dao svojim žandarmima, nego samo hoću da tu iznesem ovaj jedan primer, gde i kad sam čuo prvi put o tom pojmu, o sistemu Glavnjače, i kad sam došao u Beograd na položaj načelnika Ministar Pravde, makar da to nije spadalo u moju nadležnost, nego je to spadalo pod nadležnost Ministra Unutrašnjih Dela, ipak sam išao da vidim to čudovište, što se zove Glavnjača, i moram kazati na svoju žalost, da sam video takove strahote, kakove nigde u svetu vidio nisam. Prošao sam mnoge krajeve ovoga sveta, video sam mnogo, i sud-

skih i policijskih zatvora, i kaznenih zavoda, ali nigde ovakvih strahota nisam video. (Glas: Šta na to kaže g. Korošec? — Upadanja i objašnjavanja.)

Kad bi hteli da nižemo primere, i da iznosimo, dokaze, mogli bi ići u beskonačnost, ali ja mislim, da je već ovo dosta, što su gospoda predgovornici izneli i da je čaša već puna i prepuna i da ne treba ni jedne kapi da ja dolijem u čašu, da se ona prelije. Zato mislim, da ne treb m da iznosim dokaze, koji će potpuno ilustrirati i karakterizirati stanje u ovoj našoj nesretnoj Glavnjači, nego jedino što molim g. Ministra Unutrašnjih Dela jest, da ne zatvara oči pred istinom, nego da gleda stanje, kakvo jest, i svojom inteligencijom, srcem i kulturom doprinese tome, da se ukine to jedno veliko zlo, koje je sramota svih nas.

A biće naročito na sramotu g. Minisra dr. Korošca, ako na položaju svom ne bude kadar da učini ono što i po srcu i po poštenim mislima treba da učini. I zato gospodo narodni poslanici, ja bi rad bio da predem na drugu stranu ovoga pitanja, na pitanje kako bi se što brže pomoglo ovome zlu, i šta treba Vlada da učini da se otkloni velika sramota koju trpimo od ove Glavnjače. Ja ću sad da predem na pitanje zgrade i na pitanje režima. U pitanju zgrade razume se da se brzo i preko noć ne može učiniti mnoge, ali je nesumnjivo, gospodo, krivica sviju dosadašnjih režima, a tome su 99% odgovorni radikali, koji su bili glavni predstavnici sviju tih režima, što se dosad nije ništa učinilo što se prema prilikama i u koliko se moglo i trebalo učiniti. Ta stvar je bila pokrenuta ranije, i ja kao načelnik Ministarstva Pravde znam da je 1923. ili 1924. godine pokrenuto pitanje kako će se doći do toga da se podigne jedna dostojna zgrada t. zv. sudska palata sa sudskim pritvorom, eventualno i policiskim pritvorom preventivnim pritvorom. Ta stvar, gospodo, bila je toliko sazrela, da je ondašnji Ministar Pravde g. Edo Lukinić postavio predlog Beogradskoj Opštini i Ministru Finansija, Unutrašnjih Dela i Ministru Gradevina, da zajedničkim silama pokrenu to pitanje kako bi se što pre ostvarila i podigla sudska zgrada, sudski pritvor koji bi u prvo vreme mogao biti policiski pritvor. Ta stvar mogla je onda da se pokrene zbog toga, jer novim regulacionim planom za grad Beograd određeno je mesto, na kome je trebalo podići pravosudnu palatu, u kojoj bi bili smešteni i svi nadležni sudovi, dakle i krivični sudovi koji imaju da sude po krivičnim delima i da ih istražuju. Za tu zgradu regulacionim planom određeno je lepo mesto u Kralja Aleksandra ulici, ali od onoga vremena na tome pitanju nije se ništa radilo, prošlo je toliko godina i stvar je zapela na onom našem java-

šluku, što uvek kažemo, da za sve imamo vremena i i što nijedan najvažniji problem ne shvatamo u jezgru i prenebregavamo da učinimo ono što je korisno i dobro. Po ovoj stvari sada ne bi imalo mnogo da se radi i čeprka, jer je ista već upola gotova i sazrela, i potrebno je samo da Ministar Unutrašnjih Dela sa Ministrom Pravde pokrene to pitanje i da odredi stručnjake, koji će da pretresu to pitanje tako da se još ovoga proleća mogu položiti temelji budućoj zgradi sudskog i policijskog pritvora. Sredstva se moraju naći i njih ima. Tu je fond za podizanje kaznenih zavoda koji raspolaže prilično velikim sumama novca i po primeru gospodina Ministra Pravde D-ra Subotića, koji je za podizanje novog „Doma za vaspitanje maloletnika u Beogradu“ zadužio taj fond ovelikom sumom kod Državne Hipotekarne Banke — on se može zadužiti kod Hipotekarne Banke i na osnovu njega podići zajam od 10 milijona dinara tako, da se tim novcem odmah, ovoga momenta, pristupi podizanju zgrade za koju ima spremne planove, koje smo dobili od tzv. „Jetnišnice“ iz Ljubljane. S toga, gospodo, ja apelujem na gospodu ministre, da ne rade ovako kao što predviđa ova beleška u „Politici“, da će se pristupiti nekoj opravci ove zgrade sadašnje Glavnjače, nego neka opština zida Upravu Grada kako želi, ali sudski zatvor i policijski i preventivni zatvor treba zidati kako valja i to na mestu kako je predviđeno po regulacionom planu Beograda tako da čim budemo izglasili moderan kazneni zakon krivičan postupak, mi i tu zgradu da imamo već gotovu. Jer što će nam ovakav moderni kazneni zakon i postupnik, ako nam bude i dalje ostala glavnjača u Beogradu? Ako nam ona i dalje ostaje onda nam ne trebaju ni ovi moderni zakoni. Što se dakle tiče pitanja zgrade i ako je ono teško, dobrom voljom može se mnogo učiniti i može se radikalnim putem, a ne radikalnim, mnogo izlečiti. Gospodine Ministre, ako vi to sporazumno sa Ministrom Pravde učinite, onda ste učinili jedno veliko delo, onda ste osvetlili sebi obraz onda ste učinili nešto, što će značiti „monumentum aere perennis“, jer ćete time učiniti da nestane, da se sa zemljom srauni ova naša glavnjača, ovo naše ruglo i sramota. To je što se tiče pitanja zgrade, koje iziskuje i malo više vremena, i malo više sredstava pa se — kao što rekoh — ne može preko noći rešiti. Ali u pitanju režima, koji je ovako strašan i crn, kako nam je ovde prikazan, može se odmah i mora nešto da učini. Može jednim energičnim potezom Ministar Unutrašnjih Dela mnogo da učini, jer je i krajnje vreme, da se u toj stvari nešto ozbiljno i čovečanski učini.

Gospodo, poslanici i gospodo ministri, ovaj slu-

čaj naše glavnjače koliko je težak, u toliko je teži što se ovde ne radi o osuđenima, što se ne radi o sločincima, koji su već osuđeni radi teških zločina na robiju ili tešku tamnicu. Pa i tamo gde izdržavaju kazne oni koji se osuđuju za najprostije zločine i tamo mora da vlada načelo humanosti, pravičnosti i čovečnosti. Istina s njime mora da se postupa i postupa se strogo; ali u prvom redu čovečno i pravično. To je danas princip koji vredi čak i za kaznene zavode, a kako li tamo gde se radi o istrazi, istražnom zatvoru i preventivnom pritvoru, gde danas može svako da dospe i u normalnim prilikama gde je pravni poredak potpuno siguran a kako li u ovakvim prilikama kakve su kod nas, kad ne znamo da li čovek koji tamo dospeva, da li će ako omrkne i osvanuti. Tamo se radi samo o pritvorenicima, među kojima pre svega može biti nevinih ljudi, nevine dečice, koja se mešaju sa najgorim zlikovcima, gde ima i ženskog pola koji se meša sa muškarcima, i političkih krivica koji su izmešani sa prostim zločincima. I može li i dalje da se ovo trpi, što se danas tamo dešava, može li da se trpi ne samo radi nas, nego radi celog inostranstva i cele kulturne Evrope. Nije tome kriva samo zgrada, nego su krivi ljudi, kriv je režim i sistem koji se tamo zacrario. To je tamo jedna jaka mreža, koja će se teško rasplesti i Ministar će imati pune ruke posla, ako želi, da nešto učini, ali valja jedanput početi i valja s tim jedanput raščistiti. Gospodo, vrlo je važno kakvi su ljudi tamo, jer ljudi predstavljaju i državnu upravu. Od tih ljudi sve zavisi, od njih zavisi kako će se zakon primenjivati i kako će kazne izvršivati.

Koliko je to važno, ja bih vam naveo jedan primer, jedan dokaz, kako se kod nas na to mnogo polagalo i pomišljalo, ko će voditi neposredni nadzor nad pritvorenicima u sudbenim zatvorima. Desilo se to za vreme Srpsko-Hrvatske Koalicije kad su tamošnji naši drugovi u Hrvatsko-Srpskom Saboru u Zagrebu pretresali pitanje: Ko će da bude predsednik Kasacije — Stola Sedmorice, ko će da bude predsednik Sudbenog Stola u Zagrebu? I naš drug i prijatelj Valerijan ustao je i kazao: „Gospodo i drugovi, batalite to pitanje, za mene je važnije ko će da bude tamničar Sudbenog Stola u Zagrebu.“ Za njega je dakle važnije ko će da bude komandir straže i apsandžija Sudbenog Stola u Zagrebu, jer je on za vreme onoga veleizdajničkog procesa pedeset i trojice probao taj hlebac u sudskom zatvoru, pa zna dobro šta i koliko znači onaj, koji vrši neposredni nadzor nad uznicima i pritvorenicima, te mu je to i važnije nego imenovanje predsednika Sudbenog Stola i Stola Sedmorice. I tako je zaista, gospodo! Sve za-

visi od onih ljudi tamo, da li imaju oni toliko kulture, srca i osećaja pravednosti pa da postupaju sa ljudima onako kako treba, da ovi ne budu žrtve nečovečnosti i tiranije. Vidite, ja to što sam spomenuo istražnike hoću da podvučem kakva je to grdna i velika razlika između čoveka koji je pod istragom i osuđenika za teške zločine — pa se i sa ovima mora po načelu humanosti da postupa, — a kamo li sa istražnicima (pritvorenici). Biće dovoljno, ako napomenem samo neke zakonske ustanove našeg postojećeg kaznenog postupka i citiram samo neke odredbe projekta zakona o krivičnom postupku za Kraljevinu S. H. S. Da ne bi pomislili da i u Srbiji nije postojao jedan humani zakon nego da bi videli da je u Srpskom Krivičnom Postupku sadržana jedna odredba o tom načelu humanosti, citiraću vam paragraf 136. koji glasi: „Pritvor mor biti uljudan i izvršivan sa svim mogućim poštedenjem ličnosti i časti onih lica, koja su dotle bila poštenog vladanja i sila će se upotrebiti samo prema onima koji pobeći pokušaju!“ Vidite, kaže: „uljudno i sa svim mogućim poštedenjem ličnosti i časti“. Gospodine Ministre, ništa drugo i ne treba nego samo da upozorite komandante u Glavnjači neka respektuju i neka se samo drže § 136. k. p.; ako već nemaju srca i osećaja za to, neka bar imaju smisla za strogo vršenje slova zakona, pa će sve biti u redu. Jedan moderan kazneni postupak, to je naš koj je na snazi u Hrvatskoj, a to je bivši Austrijski modificiran i on u pogledu postupanja sa istražnim uznicima određuje ovo: „§ 174. Istražna uza, kao i predbežni pritvor kojeg okrivljenika ima se ovršiti tako da se koliko moguće štedi osoba i poštenje njegovo. Podnosić će uznik one samo uskrate, koje su potrebite da ne može uteći i da se prepreče dogovori, koji bi za istragu škodljivi bili.“

§ 175. propisuje, kako se imaju izdvajati istražnici i prema njihovoj individualnosti.

§ 176. k. p. kaže: „Udobnosti i zabave, koje su primjerene stalištu i imetku uznika, slobodno mu je nabavljati si o svom trošku.“

Moderni zakoni pružaju dakle istražnicima, pored humanog postupka u opšte još i izvesne udobnosti i zabave!

A kakve ugodnosti i zabave imaju ovi naši jadni pritvorenici u „Glavnjači“? To smo čuli iz velikog broja primera, koje su naveli moji predgovornici. Ja ću samo da ih nanižem u nekoliko reči, reči koje znače inkviziciju i torturu a to su: odžak, mokra čelija, volovska žila, vrelo jaje ispod pazuha, pederastija i silovanje! Eto, to su te udobnosti koje imaju pritvorenici u Glavnjači! — Gospodo, ova moderna načela, koja

ima hrvatski zakon, usvojio je i naš projekat kaznenog postupka za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. I on, gotovo istim rečima, određuje kako se ima sa pritvorenici dok su preventivno pritvoreni, postupati, dajući im izvesne udobnosti i t. d. Ja bih bio slobodan da upozorim gospodu narodne poslanike da pročitaju §§ 123., 124., i 125. projekta kaznenog postupka i molio bih naročito g. Ministra Unutrašnjih Dela i g. Ministra Pravde da obrate pažnju na te paragrafe. I ako misle da sprovedu u život ovaj moderni kazneni postupak, kao i naš moderni budići kazneni zakon, onda je potrebno da se osvrnu na ove zakonske propise i unapred rade na tome da se spremne takvi zavodi i ustanove u kojima će moći biti ovi zakonski propisi izvršeni, a osim toga da potraže i ljude od znanja, kulture, pameti i srca koji će znati humano primenjivati te zakonske propise onako kako to najprimitivniji zahtevi kulture iziskuju. Jer, gospodo, ne treba da se varamo! Mi moramo priznati, doduše, da se kulturni nivo jednog naroda meri po njegovoj prosveti, po njegovoj pismenosti, po osnovnim školama i po drugim kulturnim ustanovama, ali, gospodo, nemojte zaboraviti i to da se kultura isto tako ceni i meri i po uređenju kaznenih zavoda, sudskih pritvora i drugih stičnih ustanova. Narod koji nije dospelo da uredi te ustanove, ne može se ponositi time da spada u red kulturnih naroda, — i gospodo, ako nismo do danas postigli da to pitanje uredimo, mi treba da požurimo, da bar u toku ove desete, jubilarne godine skinemo sa sebe tu ljagu i osvetlamo obraz, čineći u desetoj godini ono što do danas nismo stigli da učinimo. U to ime, gospodo, ja izjavljujem da ću glasati za hitnost ovoga predloga, jer ćemo samo na ovaj način moći ući u trag zlu i to zlo iz korena izlečiti, te na taj način skinuti sa dnevnog reda pitanje režima te crne Glavnjače koje ne trpi odlaganja, a po tome treba zasukati rukave i pristupiti izgradnji valjanih zatvora, koji će odgovarati zahtevima civilizacije i zahtevima našeg sadašnjeg, a pogotovo i budućeg zakona o kaznenom postupku, koji će biti u tom pogledu bolji, savršeniji i moderniji, što vodenje krivične istrage oduzima policijskim vlastima i prenosi ga na istražne sudije, a s tim u vezi poverava sudovima i brigu nad sudskim zatvorima i istražnicima (pritvorenici). Moram priznati da veliku nadu, u tome pogledu, polažem u g. Ministra Unutrašnjih dela i ako je on donekle dao sebi lošu svedodžbu, kad je za vreme minule krize izjavio, da on ništa ne misli o pitanju krize i da će za njega davati izjave i misliti g. Velja Vukićević. Tu je Ministar Unutrašnjih Dela dao sebi vrlo rdavu svedodžbu, ali ja mislim da će on sad, kad je na položaju Mi-

nistra Unutrašnjih Dela, misliti svojom glavom a ne glavom g. Velje Vukićevića ili bivšeg njegovog prethodnika g. Čede Radovića. Ja se nadam da će on sad svom kulturom, svom srcem i svojim znanjem učiniti sve što je potrebno da se ovakvo važno pitanje što brzo i što povoljnije reši, a da će ga u tom važnom državnom poslu pomoći i g. Ministar Pravde.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Ministar Unutrašnjih Dela.

Ministar Unutrašnjih Dela dr. Anton Korošec: Narodni poslanici g. Kosanović i drugovi podneli su hitan predlog rezolucije Napodnoj Skupštini: da se izvrši anketa u zatvorima i u sistemu Uprave grada Beograda, zahtevajući ujedno, da se ova rezolucija oglasi za hitnu. Ono što se u spomenutom predlogu traži, i ono što su g. g. govornici izneli, ja bih podelio u dva dela. Prvo je pitanje same sadanje zgrade Uprave grada Beograda, u kojoj su smešteni zatvori, a drugo je pitanje samoga sistema, ili, kako bi se tu nazvalo, „režima glavnjače“. Sama zgrada Uprave Grada je i suviše stara, i ona nije iz daleka bila dovoljna ni za Beograd pre rata, a, svakojako, za Beograd posle rata još manje, i u toliko pre, što se on svake godine sve više razvija i širi. Ne samo što su prostori, zbog starosti zgrade nedovoljni, nezdravi nehigijenski, nego je i takvih prostora i suviše malo. Svega ima, ne dvadeset nego dvanaest soba za muške i dve sobe za ženske pritvorenike. Četiri veća odeljenja, koja se nalaze ispod kancelarija ove Uprave, su u samom podrumu, i nisu ni higijenski, a ni građevinski podesna da bi mogla služiti za zatvore; ali, pošto ima tako malo odeljenja, Uprava Grada je primorana, da i u ovim odeljenjima drži pritvorenike. Same kancelarije činovnika su tesne, male, vlažne i nezdrave, i nedovoljan ih je broj a kad je tako sa kancelarijama činovnika, onda je lako pojmiti kako je sa zatvorima. U zatvorima bilo bi prostora najviše za 60—70 pritvorenika, a njih ima svakodnevno oko 350; ali, kad se vrše povremene potere, broj pritvorenika penje se na 400—500 lica. Već iz samog toga fakta je jasno, da otuda proističu sve moguće neprilike. Sobe su toliko pretrpane pritvorenicima, da tu ne pomažu nikakve higijenske mere, kao: dezinfekcija, obligatno kupanje, šišanje i t. d. pritvorenika, koje se u poslednje vreme zavelo. Sem toga, treba znati, da kroz kancelariju Uprave Grada, radi ispunjena potrebnih formalnosti, prodefiluje svakoga dana masa stranaca, što svakako šteti ugledu naše naše zemlje u o-ma inostranstva.

Prema svemu ovome, nameće se pitanje zidanja jedne moderne zgrade za Upravu Grada, kako za kan-

celarije, tako i za zatvore, kao neodloživo. Ja sam i sam, kao što je gospodi poznato, juče iznenada posetio te zatvore i kancelarije Uprave Grada, a takođe i sobu br. 5., famoznu nazvanu „Glavnjaču“, pošto je to glavna soba ovih zatvora, i o svemu tome se lično uverio. Kako član 36. zakona o podizanju javnih građevina od 1865. godine predviđa: da zgrade za smeštaj Uprave i kvartova varoši Beograda padaju na teret opštine beogradske, ja sam radi toga, juče lično posetio g. Predsednika Opštine dr. Kumanudi-a, te se s njime razgovarao o ovom pitanju. Utvrdili smo: da pitanje podizanja nove zgrade najozbiljnije pokrenemo, a, dok se pitanje zidanja nove zgrade ne reši, dogovorili smo se, da se što pre pristupi privremenoj opravci i proširenju gradskih zatvora. Ja usvajam pobude i predloge, koje je danas ovde izneo g. dr. Košutić, i ja ću se dalje njih držati.

Toliko o pitanju zgrade Uprave Grada Beograda.

A što se tiče sistema, ili kako se to obično kaže režima Glavnjače, ja sam slobodan izjaviti da otvoreno i iskreno priznajem da i tu može biti kao i svugde izvesnih ekscesa i ogrešenja o zakon, tako je svugde. (*Stjepan Radić:* Nigde toga nema, nije istina kao svugde; to je krajnji jezuitizam. Kakav je to bezobrazluk, gde je još tako. — Velika graja.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas gospodo za mir. (*Stjepan Radić* obraćaju se g. Ministru Unutrašnjih Dela: To vam je sastavio Velja ili Ceda — gde je još tako kažete — *dr. Pernar:* U kojoj je državi tako?—Graja.— *Stjepan Radić:* Dalje ne govorite dokle ne kažete gde je još tako. Dalje ne damo govoriti! Hoćete celu Evropu učiniti glavnjačom! — Gde je još tako? Ne možete govoriti dokle ne kažete gde je još tako? — Velika graja).

Molim vas gospodo za mir (*Stjepan Radić:* Ne damo govoriti, ne damo takvu infektivu na celu Evropu — Velika graja — *Stjepan Radić* obraćajući se g. Ministru Unutrašnjih Dela: Vi ste radikalski zarobljenik a mi smo slobodni ljudi — Graja).

Molim gospodu za mir.

Min. Unutrašnjih Dela dr. A. Korošec (nastavlja) Gospodo, ja danas izjavljujem da ću svaki takav postupak kad za njega doznam ili o njemu budem obavešten najstrožije kazniti i po tome najstrožije voditi računa (Graja. — Većeslav Vilder u graji protestuje) Molim vas govorništvo se razvija . . . (*Stjepan Radić:* Gde je još tako govorite — Graja)... u vremenu i prostoru. Dozvolite mi da govorim, da imam i vremena i prostora, ja ne mogu sve odjedanput kazati.

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas, gospodo zauzmite svoja mesta.

Ministar Unutrašnjih Dela dr. Anton Korošec (nastavlja): I slučajevi koje su danas g. g. govornici tu tretirali, ja ću najsavesnije ispitati i krivce kazniti i po zakonu najstrožije postupiti. (Danas smo čuli u govorima . . . (Stjepan Radić: gbe je još tako izvolite kazati, dokle ne kažete nedamo vam govoriti. — Graja S. Radić: On je rekao svagde i svagde drugde u cejoj Evropi. Gde je tako?! Navedite nam samo jedan primer ne treba više.)

Danas smo u debati čuli . . . (Stjepan Radić: Ništa Ništa! Gde je tako. — Ivan Pernar žučno se objašnjava i prepire sa uzdignutom rukom u vis sa poslanicima radikalne gvupe. — Min. Pošta i Telegrafa Vlajko Kocić Izadi ti jedanput ovamo! Zašto neprestano pretiš celome svetu ovde, bezobrazniče jedan. — Ivan Pernar: Evo izlazim! A šta se ti dereš?! Min. Pošta i Telegrafa V. Kocić: Čuti, žandarčino jedna! — Ivan Pernar: Čuti ti! — Min. Pošta i Telegrafa V. Kocić: Ti da čutiš što si dolazio za kablove kod mene, vucibatino jedna! Kablovac! To ej jedini narodni poslanik, koji je dolazio kod mene za kablove. Ti da čutiš! — Ivan Pernar: To je laž!)

Predsednik dr. Ninko Perić: G. Ministra i g. Pernara opominjem na red da ne smetaju govornika. (Graja) Molim vas, gospodo, za mir.

Min. Untr. Dela dr. Anton Korošec: Gospodo, mi smo danas čuli da su govornici nabrajali izjave iz poslednjeg komunističkog procesa. (Stjepan Radić: Gde je još glavnjača?! — Gde je još tako?!) Neće biti među nama utakmice ko više viče. (Stjepan Radić: Vi ste kazali i svagde drugde je tako. Gde je tako, kažite! — (Nastaje velika graja i svađa između radikalnih poslanika i poslanika seljačko-demokratske koalicije, koja prelazi u fizičko obračunavanje).

Predsednik dr. Ninko Perić: Prekidam sednicu.

— Posle prekida —

Prdsednik dr. Ninko Perić: Gospodo, nastavljamo rad! Molim, gospodo, izvolite zauzeti svoja mesta! Ima reč g. Ministar Unutrašnjih Dela.

Min. Unutrašnjih Dela dr. Anton Korošec: Danas su neki govornici naveli u debati i izjave sa poslednjih komunističkih procesa, pa ih, kako se meni čini, uzeli kao čisto zlato. Ja sam tako slobodan da skrenem pažnju g. g. poslanicima na jednu važnu činjenicu. Komunisti imaju i u tom pogledu kako se treba držati u sudskoj dvorani svoje osobite metode. (Svetozar Pribičević: Jesu li lane demokrati doveli go-

log čoveka? Je li taj goli čovek bio komunista?)

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim gospodina Pribičevića da ne smeta govornika.

Ministar Unutrašnjih Dela dr. Anton Korošec: Već od 1924. godine počeli su komunisti sa sistematskom obukom svojih članova o tome kako treba da se drže pred islednim vlastima, a kako pred sudom. Pa je 1925. u Jugoslovenskoj komunističkom listu (Celiji) Br. 6. štampanom u Parizu ima jedan uput u kome su se komunistima u Jugoslaviji davala objašnjenja kako se imaju držati pred islednim vlastima a kako pred sudom. Ovaj uput je docnije menjan i dopunjavan dok najzad nije dobio po svojoj sadržini takvu formu koja baca jasnu svetlost na sva tvrdenja komunista o torturi u zatvoru. Čujte, u ovom uputu stoji ovaj značajan pasus Svaki drug mora pred sudom da tvrdi da je tučen, da mu je priznanje iznuđeno bez obzira kako je on kroz policiju prošao. Od ovoga mogu biti dvojake koristi: 1, kod suoaja će se stvoriti uverenje da optuženi komunta nije kriv, da mu je priznanje silom iznuđeno može biti pušten ispod sudenja, 2, kod prisutnih će se stvoriti mržnja prema vlastima a preko ovih i preko buržoaskih listova ova mržnja će se prostrti u širokim slojevima, što će pripomoći jačanju nezadovoljstva prema režimu i jačanju komunističkih pokreta (Graja). Ja ne znam zašto se vi, gospodo, uzbudujete, to nije vaše, to je komunističko. (Kosanović: Branimo čoveka!) Treba da znate komunističke metode pa da umete prosuditi one izjave koje su pale na komunističkom procesu (Graja i upadice) Baš radi toga Vujića bajka postoji već tri godine (Pljesak na desnici) Bilo je to u jednom beogradskom listu izneseno, novinar je bio tužen i pošto nije mogao dokazati, bio je osuđen. Stanka Vujića nema, to je jedna bajka. Radi toga što postoji takav uput mislim da treba izjave pale na komunističkom pretresu primat a velikgm oprežnošću a ne kao čisto zlato, kako se danas sa tim izjavama operisalo kao ca čistim zlatom, kao sa nekim dokazima.

Ja neću dalje govoriti pošto ste raspaljeni. Ja samo kažem, ako sada rezimiram hitnost pitanja zgrade, ja mislim da sam sam priznao ovu hitnost ali ovo ne mogu ovo hitno izvesti ako postavimo jednu anketu. Ovo bi se moglo hitno izvesti ako se sa kompetentnim faktorima dogovorim, ako se saglasimo i naposletku da nademo kredite. Radi toga ne mogu primiti Anketu (Pljeskanje u klupama vladinih stranaka).

Što se tiče režima Glavnjače, ja sam već izjavio da ću sve istražiti najstrožije i najobjektivnije i da ću krivice kazniti. Ja molim da imate poverenja u moje

poštenje (Pljeskanje u klupama vladinih stranaka). I radi toga vas molim u ime Kraljevske Vlade da odbijete hitnost. (Pljeskanje u klupama vladinih stranaka).

Predsjednik dr. Ninko Perić: Prelazimo na rešavanje. Molim da zauzmete svoja mesta.

G. Ministar ne prima hitnost. (*Sava Kosanović:* Molim reč. Hoću da govorim o povredi Poslovnika).

Gospodo, dajem reč g. Kosanoviću na povredu Poslovnika. Izvolite, imate 5 minuta da govorite.

Sava Kosanović: Gospodo, g. Ministar Unutrašnjih Dela mene je direktno apostrofirao time što je rekao da sam se pozvao na slučaj Stanka Vujića. Slučaj Stanka Vujića citirao sam zato što se u Upravi Grada Beograda kao sa sablasti preti hapsenicama sa sudbinom toga nesretnog Stanka. Gospodo ja govorim kao čovek. Ne govorim u interesu jedne partije ili jedne struje nego govorim u interesu civilizacije. Ja pitam g. Ministra Unutrašnjih Dela: zašto se slične žalbe ne saslušaju pred sudovima u Ljubljani ili pred sudovima u Zagrebu.

Ja govorim o povredi Poslovnika, G. Predsjednik na moje traženje reči, nije hteo da mi da reč da govorim, i ako sam bio apostrofirao, na moje lično objašnjenje, zato govorim sada o povredi Poslovnika. Ja vas, gospodo, molim i pitam vas da li nije istina da sam ja danas izneo jedan niz slučajeva, koji su sve strašnji jedan od drugoga, i apelovano, na Ministra Unutrašnjih Dela da ih anketom proveru.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ja vas molim g. poslanice, da govorim o povredi Poslovnika.

Sava Kosanović (nastavlja): G. D. brosav Jevđević izneo je tešku optužbu protiv Uprave Grada, a međutim nije podignuta nikakva tužba od strane Uprave Grada. (*Pribičević:* Ovo je gaženje zakona — *Ministar Prosvete M. Grol:* Vi ste g. Pribičeviću sve zakone u ovoj zemlji pogazili.)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Poslednji put vas opominjem, gospodine poslanice, da govorite o povredi Poslovnika.

Sava Kosanović (nastavlja): Povreda je Poslovnika, gospodo, u tome što se meni ne da reč da se opravdam pred javnošću i da dokažem da nisam krivo izneo fakta, već naprotiv da sam izneo jedan niz strašnih fakata. Ja sam sada hteo da se odbranim od insinucija da sam izneo neistinita fakta, i da se to ne odnosi na nekakve komuniste nego na čiste i nedužne građane. Ja govorim u interesu onih prignječenih, poniženih i uvredjenih ljudi i u njihovo ime protestujem protivu svih nasilja koja se nad njima vrše. Kako mi

to g. predsjednik ne dozvoljava, to on krši Poslovnik pa sam imao pravo da ovo kažem.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Gospodo narodni poslanici. G. Kosanović narodni poslanik protestovao je što mu nisam dao reč na lično objašnjenje. Nisam mu dao reč zbog toga što g. Kosanović nije bio pomenut u govoru predgovornika. Prema tome g. Kosanović ima prava da u ovom slučaju govorim samo o povredi Poslovnika, ali kako on ne govori o toj povredi, to mu oduzimam reč i prelazimo na rešavanje. G. Ministar Unutrašnjih Dela ne prima hitnost ovoga zakonskog predloga. Ko je za to da se ovaj predlog primi taj neka sedi, ko je protivan taj neka ustane (Većina ustaje) Pošto je većina ustala, objavljujem da je predlog odbijen.

S obzirom na to što sutra u 9 sati pre podne ima sednicu Odbor Šefova Grupa da pregovara o daljoj budžetskoj raspravi ja ću predložiti da današnji rad završimo. Pošto je sutra interpelacioni dan trebalo bi da se stave na dnevni red interpelacije. Ja imam tri interpelacije koje bi se mogle staviti na dnevni red. Prvo, interpelacija g. Ivana Pucelja na g. Ministra Finansija, drugo interpelacija Ivana Peštaja na Ministra Socijalne Politike, i treće interpelacija dr. Prvislava Grizogona na g. Ministra Pošta. Pošto je g. Ministar Finansija sprečen da sutra prisustvuje sednici to ću staviti kao prvu tačku interpelaciju g. Ivana Peštaja na g. Ministra Socijalne Politike, kao drugu tačku interpelaciju g. dr. Prvislava Grizogona na g. Ministra Pošta.

Ali pre no što današnju sednicu zaključim, čast mi je saopštiti Vam da sam pročitao stenografske beleške povodom govora narodnog poslanika g. Stepana Radića i utvrdio iz stenografskih beležaka da je g. Radić kazao ovo: „... Samo jednu reč tu je trebalo dodati: nadležni sud i mi ovih rasprava ne bismo imali, kad suda još imamo. Ali mi smo pred sud stavili Glavnjaču. Mi smo sud učinili ovisnim o Glavnjači. Mi smo stavili Kralja stvarno u Glavnjaču... jer cela je naša država po ovom postupku postala Glavnjača i ako ovo ostane onda imamo Kralja Glavnjače kao što imamo vladu Glavnjače.“

Smatrajući da se u ovim izrazima vreda Njegovo Veličanstvo Kralj, ja predlažem Narodnoj Skupštini kaznu, koja je za tu krivicu predviđena a to je da se narodni poslanik g. Radić isključi sa tri skupštinske sednice. (Pljeskanje kod većine. Protesti kod opozicije.)

G. Stepan Radić može dobiti reč ako želi da se opravdanje. (G. Stepan Radić se javlja za reč.) Ima reč g. Stepan Radić da da svoju odbranu.

Stjepan Radić: Slavna Skupštino, g. Predsjednik Skupštine kazao je da će on pročitati celu moju izjavu

u celini i da će protumačiti šta ona znači. On je donekle to učinio. Samo donekle, ali i tu je postupio kao državni odvetnik ili kako vi to kažete državni tužilac. Ali i ono je dosta što je pročitao. Ako se naša država pretvori u Glavnjaču i ako to tako ostane. (Čuje se: A to nije). Ja mislim da se vi svi sećate da sam rekao da je nas 8 miliona, koji neće dati da se pretvori u Glavnjaču. Ja sam kazao da mi sa Kraljem i vojskom ostajemo na jednoj strani a da na drugoj strani stoji ovakva vlada sa policijom i Glavnjačom. Ali neka tumači g. Predsednik kako izvoli i odobrite vi to što izvolite ali ako ovo provedete znajte da od sutra nemate prečana u Parlamentu.

Predsednik dr. Ninko Perić: Stavljam svoj predlog kazne na glasanje. Ko je za to da se ova kazna

izreče, neka sedi, a ko je protiv neka ustane. (Većina sedi) Oglašujem, da većina sedi i prema tomu je ovaj predlog o kazni g. Radića primljen. (Glasovi kod opozicije: Zbogom! Graja). Zaključujem današnju sednicu a iduću zakazujem za sutra u 10 sati sa sledećim dnevnim redom:

1. Pretres interpelacije g. Ivana Peštaja na g. Ministra Socijalne Politike o deficitu o Okružnom Uredu za osiguranje Radnika u Zagrebu;

2. Pretres interpelacije g. dr. Prvislava Grizogona na g. Ministra Pošta i Telegrafa o ukidanju Direkcije Pošta u Splitu.

— Sednica je zaključena u 7.20 časa u veče. —

STENOGRAFSKE BELEŠKE
NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

GODINA VIII.

BEOGRAD, 1928. GODINE

BROJ 32

XXXII. REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Držan 1. marta 1928. god. u Beogradu

Predsedavao Predsednik
Dr. Ninko Perić

Sekretar
Andrej Bedjanić

Prisutni su bili g. g. Ministri: Socijalne Politike, Unutrašnjih Dela, Prosvete, Vera i Pravde.

S a d r ž a j :

I. Čitanje zapisnika

II. Dnevni red:

Pretres interpelacije Ivana Peštaja na Ministra Socijalne Politike o deficitu u Okružnom Uredu za osiguranje radnika u Zagrebu.

Govornici: Dr. Miloš Tupanjanin, Ministar Socijalne Politike Čeda Radović, Dimitrije Vujić, Josip Petejan i Novica Šaulić.

— Početak rada u 10¹/₂ čas. pre podne. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Otvaram 32. redovni sastanak. Pozivam g. sekretara, da pročita zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar Andrej Bedjanić pročita zapisnik 31. redovnog sastanka.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima li, gospodo, primedaba na zapisnik? (*Dr. Miloš Tupanjanin:* Molim za reč.) Ima reč g. dr. Miloš Tupanjanin.

Dr. Miloš Tupanjanin: Gospodo, svi smo mi bili juče svedoci žalosnog događaja u ovoj Skupštini, ali bili smo i svedoci još žalosnijeg postupka g. Predsednika Skupštine i vladine većine. G. Predsednik Narodne Skupštine nije bio do kraja na svome mestu. On nije bio Predsednik cele Skupštine, nego se juče pokazao da je Predsednik vladine većine. (Glasovi iz centra: Ne vredajte Predsednika Narodne Skupštine!) I g. Predsedniku Skupštine i vladinoj većini poznat je g. Stjepan Radić, i g. Predsednik Narodne Skupštine ranije nije nalazio za vredno da g. Radića opominje i kažnjava, kad je upotrebljavao mnogo teže i jače reči, nego što ih je juče upotrebio. A g. Radić juče — ja sam bio svedok tome, jer sam sedeo tamo blizu — nije upotrebio one reči, za koje ga je kaznio g. Predsednik Skupštine. G. Radić, u poslednje vreme, dao je i suviše jakog dokaza, da je daleko od toga, da može da vredi Krunu. G. Predsednik Narodne Skupštine znao je to kao što je znala i vladina većina. Znači, da g. Pred

sednik Narodne Skupštine nije kaznio juče g. Radića radi reči, koje je upotrebio.

Znači da g. Predsednik Skupštine nije opomenuo za to Radića i dovodeći u vezu onaj prepad, koji je juče učinjen sa strane vladine većine, sa isključenjem Radića znači da se ide namerno nekom cilju. (*Čeda Kokanović*: — Vi uvlačite namerno Kraljevo ime u diskusiju.)

Predsednik dr. Ninko Perić: G. Kokanoviću, opominjem vas na red i kažnjavam pismenom opomenom.

Dr. Miloš Tupanjanin (nastavlja): Ovo može da izazove strahovite katastrofalne posledice po državu... (*Čeda Kokanović*: Ministar Kocić započeo je prvi juče tuču sa ministarske klupe)... jer ministar Kocić, juče, za vreme one gužve, pozvao je Pernara da dode do njega, u ministarsku klupu, i da se tuče sa njim. A g. predsednik mogao je to pre da čuje jer je Kocić bliži njemu i jer Kocić ima jači glas od Predsednika Radića. Ali g. predsednik nije hteo da čuje i da kazni Ministra Kocića.

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas govorite o zapisniku. (Zemljoradnički poslanici protestuju i lupaju u klupe) Govorite o zapisniku inače ću vam oduzeti reč. Kakve primedbe imate na zapisnik. Izvolite

govoriti o zapisniku inače ću vam oduzeti reč. (Zemljoradnički poslanici i dalje protestuju, lupajući u klupe).

Dr. Miloš Tupanjanin (nastavlja): Ali, gospodo poslanici, ta gjavnjača uvlači se po malo u Narodnu Skupštinu. Jutros, kad smo izašli iz našega kluba, naišli smo na jednog policiskog činovnika, agenta, koji osluškuje na vratima šta mi u klubu razgovaramo. To nije prvi put nego 15 i 20 put da mi toga agenta zatičemo na vratima da sluša šta se kod nas u klubu govori i radi.

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodine Tupanjaninu, opominjem vas poslednji put na red i molim da govorite o zapisniku. (Poslanici zemljoradničke stranke protestuju, lupajući u klupe) Oduzimam vam reč g. poslaniče. Prima li Skupština zapisnik? (Prima). Oglašujem da je zapisnik primljen. Prelazimo na dnevni red. Na dnevnom je redu interpelacija g. nar. posl. Ivana Peštaja o „deficitu u Okružnom Uredu za osiguranje radnika u Zagrebu.

Molim gosp. sekretara da izvoli pročitati interpelaciju.

Sekretar Andrej Bedjanić pročita sledeću interpelaciju:

INTERPELACIJA

narodnog zastupnika Ivana Peštaja na gospodina Ministra Socijalne Politike
dr. Andreju Gosara.

u BEOGRADU.

Gospodine Ministre,

Okržni ured za osiguranje radnika u Zagrebu završio je svoje poslovanje u god. 1926 se deficitom u iznosu od din. 2.184,288.70, a koja pojava u socijalnom osiguranju dovodi u pitanje ne samo opstanak zagrebačkog okružnog ureda već i cjelokupno socijalno osiguranje, naročito u današnjim teškim ekonomsko-socijalnim prilikama, najteže i najstrašnije krize. Ovih dana pretresela je ovo pitanje i zagrebačka štampa.

Uzroci tome deficitu jesu:

1. Potpuni kaos u samom poslovanju, gdje nema nikakove podjele rada, gdje je ravnatelj okružnog ureda natovarao nekim činovnicima previše posla, kojega činovnici uz najbolju volju nijesu iz čisto fizičkih razloga mogli pravovremeno posvršavati, posljedice čega jest gomilanje spisa, zaustavljanje posla, a time i zaustavljanje pravovremenog ubiranja dospjelih svota, koje često propadnu, pa se poslije odrazuju u deficitu.

2. Što ravnatelj ureda odgadja na desetke hiljada prinose tvorničarima a od manjih poslodavaca utjeruju se svom snagom zakona manje svote, pa se dogadja, da velike firme odu pod stečaj, koji se vuče od dvije do

tri godine, — iz stečajne mase ne dodje do pokrića odgodjenih velikih svota, pa je onda razumljivo, da će se ovake stvari pokazati kasnije na deficitu.

3. Što ravnatelj okružnog ureda u Zagrebu dolazi u ured u 11 sati prije podne, da kad dospije u svoju sobu mesto da se bavi uredskim poslovima i organizacijom samog posla, on piše koje kakove knjige, (osvrte i slično), koje donose novac, te se bavi svim drugim samo ne uredskim poslovima, za koje je postavljen, pa je onda više nego logično, da ured pod ovakvim šefom mora poslovati sa deficitom i mora propasti.

4. Što ravnatelj pored postojećih snaga u uredu uzima u ured nove nepotrebne i nesposobne sile, koje opterećuju budžet, rasipajući na ovaj način radnički novac, čije se posljedice poslije opet odrazuju na deficitu.

5. Što je ravnatelj u uredu zaveo jedan režim, koji je gori nego nekadanje stanje u Bastilji, a koji je dotjerao do toga, da činovnici svoj rodjeni ured zovu „luđom kućom“ i još gorim pogrdama. Prava radnika moraju biti gažena pod ovakovom upravom, makar da su zakonom zagarantovana.

6. Što se u tome uredu povjerava zamjena jednome činovniku, inače notornoj pijanici, koji u uredu spava, vrijeđa kolege i radnike, a dogadjaju se i druge nepodopštine, pa kada činovnici i radnici odu da se žale ravnatelju radi ovakvih škandala, ravnatelj mjesto da ove nepodopštine spriječi on baca na optuženičku klupu činovnike, radnike jednostavno odstrani iz ureda.

7. Što se je pored svih ovih nepodopština i zločina vršio u okružnom uredu jedan pretežak zločin, a taj se je sastojao u prodavanju „švercovanog duhana škije“, čime su se oštećivali državni interesi, i zanemarili uredski poslovi, a stradali su radnici, o kojima, kako izgleda, vrlo malo vodi ravnatelj brige.

O ovim teškim slučajevima mogu Vam, Gospodine Ministre, uvijek dati sve podatke, presude disciplinskih sudova kao i više vlasti t. j. Središnjih Ureda, pa ćete tek iz njih vidjeti opravdanost ove interpelacije. Najstrašnji u svim ovim slučajevima jest fakat, da je g. ravnatelj za ovakovu tešku rabotu našao i potpunu sankciju u sadanjem ravnateljstvu, koje već 4 godine postoji dekretirano, i koje se misli još i nadalje podržavati.

Stoga sam slobodan zapitati Vas, Gospodine Ministre:

1. Jeste li voljni protiv ovih svih navedenih i neosporno utvrđenih zloupotreba raspustiti današnje ravnateljstvo okružnog ureda u Zagrebu, te odrediti izbore, koji će omogućiti da u ravnateljstvo dodju ljudi, kojima je stalo, da ova radnička institucija napreduje, te da se na ovaj način spriječi njezina potpuna propast i suzbiju teške zloupotrebe, koje se čine, a koje današnje ravnateljstvo tolerira?

Savezno sa ovim potrebno bi bilo raspisati nove izbore za sve okružne urede u zemlji, jer u ovako velikom socijalnom aparatu neće biti dovoljno, da Gospodin Ministar zadovolji se sa mjerama, koje je poduzeo u jednom okružnom uredu i to u Ljubljani, ali po istoj metodi kao i prije.

2. Mislite li, Gospodine Ministre, ravnatelju zagrebačkog okružnog ureda, koji je do ovakovog stanja doveo ovu instituciju, i koji je u uredu pomagao i vršio najveće zloupotrebe, a medju inim i prodaju „duhana škije“, smjesta otpustiti iz službe sa njegovim pomagačima, da bar na ovaj način pribavite autoritet državnoj vlasti.

Gornje mjere jesu jedini spas, da se okružni ured zagrebački spasi od potpune propasti, i da se ujedno suzbiju razne zloupotrebe i nedopušteni čini, pa sam uvjeren da ćete po zakonu postupiti, a to i javnost i interesi cjelokupnog radništva u državi zahtevaju.

Konačno čast mi je podsjetiti Gospodina Ministra na nedavno održanu radničku konferenciju u Klenovniku, kojoj je sam Gospodin Ministar prisustvovao gdje je generalni direktor središnjeg ureda g. Glaser označio deficite u okrižnim uredima „teškim kažnjivim djelima“, te da će ravnatelji tih ureda radi svoje nesposobnosti i dovadjanja ureda u deficite biti miaknuti sa svojih mjesta.

Moleći za odgovor na ovu interpelaciju u smislu čl. 71. Poslovnika, primite, Gospodine Ministre, uverenje moga osobitog poštovanja.

Beograd, 24. XI. 1927.

Ivan Peštaj s. r.
narodni zastupnik

Predsjednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. Ministar Soc. Politike g. Čeda Radović. (Zemljoradnički poslanici g. g. Čeda Kokanović i Dim. Vujić, prilaze predsjedničkom stolu i traže reč. — Čeda Kokanović dovikuje: Uveli ste špijunažu u Narodnoj Skupštini. — Dimitrije Vujić: Ja tražim reč. To je sramota šta radite)

Min. Soc. Politike Čeda Radović: Narodni poslanik g. Ivan Peštaj podneo je interpelaciju na Min. Soc. Politike, koja se odnosi na deficit u okružnom uredu za osiguranje radnika. Čast mi je Narodnoj Skupštini podneti sledeći izveštaj. G. Ivan Peštaj narodni poslanik izvoleo mi je uputiti 24. novembra 1927. godine interpelaciju. (Dimitrije Vujić: Molim reč na Poslovniku. Dajte mi reč. Ja tražim reč da govorim o Poslovniku. To je sramota, zar vi da kvarite reč.) Od koga sramota. Trgnite reč natrag. Ja sam dobio reč. G. Predsjednik mi je dao reč.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ja opominjem na red narodnog poslanika g. Vujića. Sad ima reč g. ministar. Vi ćete dobiti reč docnije.

Ministar Socijalne Politike Čeda Radović: Ja sam prikupio potrebne podatke.... (Dim. Vujić: Molim za reč da govorim o povredi Poslovnika.)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Dobićete reč kad g. Ministar završi.

Ministar Socijalne Politike Čeda Radović: Gospodin narodni poslanik Ivan Peštaj izvoleo mi je uputiti 24. novembra 1927. godine interpelaciju o defecitu u Okružnim Uredu za Osiguranje Radnika u Zagrebu.

Povodom ove interpelacije prikupio sam potrebne podatke te mi je čast na pojedine tačke i pitanja gospodina poslanika odgovoriti sledeće:

1) Gospodin narodni poslanik u svojoj interpe-

laciji navodi, da u poslovanju Okružnog Ureda za Osiguranje Radnika u Zagrebu vlada potpuni kaos, da ravnatelj Ureda natovaruje činovnicima previše posla, koji oni nisu u mogućnosti da posvršavaju i da se s toga u Uredu gomilaju spisi i da se usled toga zaustavlja posao i na vreme ne prikupljaju propisani pri-nosi.

Medutim se iz izveštaja stručne komisije — sastavljene iz činovnika Središnjeg Ureda za Osiguranje Radnika i izaslanika područnog Ministarstva, — koja je pregledala poslovanje Okružnog Ureda za Osiguranje Radnika — u vremenu od 27.VII - do 11-IX 1927. godine vidi:

a) da je poslovanje Ureda u administrativnom pogledu vrlo dobro (str. 28.);

b) da se poslovanje Ureda vrši pravilno i ažurno;

v) da ce blagajna skontira dnevno (str. 2.);

g) da Ured vodi o iznenadnim skontacijama blagajna, inkasanata, ovrhovoditelja i isp stava zasebno evidenciju (str. 3.). Ili toga izlazi, da Ured vrši kontrolu novčanog pslovanja. (D. Vujić: Tražim reč.)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Dobićete reč kad g. Ministar svrši. (Graja na krajnjoj levlci kod poslanika Seljačke Stranke. — Novica Šaulić: To je sramota da se i danas ovde dešavaju stvari koje su se i juče dešavale.)

Opominjem na red g. Šaulića.

Ministar Socijalne Politike Č. Radović (nastavlja):

d) da se provadanje prijava i odjava kroz očevidnike i osobne listove nalazi u ažurnom stanju;

d) da je iskaz članova ažuran (str.5.). Prema tome, nisam mogao doći do zaključka, da je posao u Okružnome Uredu za Osiguranje Radnika u Zagrebu rdavo

organizovan i da se u Uredu gomilaju spisi i da se krivicom upravnika zaustavlja posao.

2) Gospodin interpelant u svojoj interpelaciji navodi, da ravnatelj Ureda odgoda naplatu na desetine hiljada prinosa fabrikantima, dok od manjih poslodavaca energično prikuplja mnogo manje sume prinosa. G. interpelant s toga zaključuje, da će zbog ovoga, ako bi veće firme pale pod stečaj — Ured u Zagrebu biti u deficitu, jer neće moći naplatiti propisane prinose.

Ovo tvrđenje g. interpelanta — po mome mišljenju — nije potkrepljeno nikakvim dokazima, jer da Okružni Ured u Zagrebu (koji od 13.000 poslodavaca ima oko 8.000 sa po jednim nameštenikom) ne naplaćuje prinose od fabrikanta ne bi bio u stanju da podmiruje svoje tekuće izdatke. Ured međutim do danas redovno vrši isplatu potpora, računa i t. d.

Sem toga se iz izveštaja stručne komisije, koja je pregledala dotični Ured, vidi:

a) da je knjigovodstvo u ažurnom stanju i da se svi poslovi knjigovodstva vrše po postojećim propisima i izdatim upustvima (str. 8.);

b) da se propisi i uplate prinosa knjiže uredno; da je propisivanje prinosa ažurno; da probnom kontrolom kod propisivanja prinosa nije nađeno grešaka (str. 9.);

v) da kod naplate prinosa pregledom nije nađeno grešaka (str. 10.);

g) da je ovršni odsek organiziran dobro; da se dražbe raspisuju redovno; da se kod svih stečajeva prijavljuju tražbine sudu; da se kod onih poslodavaca, koji imaju nepokretnosti, a čiji se dug ovršnim putem ne može brzo provesti, uknjižuju dugovi na nepokretnine poslodavaca; da se jedino od najsiromašnijih poslodavaca, kod kojih bi zaplena izvesnih predmeta ugrozila njihovu egzistenciju, ovo ne traži; da se odnosne knjige o ovršnoj naplati i o grutovnim knjiženjima vode dobro; i konačno da je dobrom organizacijom ovršnog i dražbenog postupka postignut veoma dobar rezultat.

Zaostatak na neprikupljenim prinosisima okružnog ureda u Zagrebu na dan 31. decembra 1926. god. iznosio je 30.52 od sto (dakle maksimalni iznos normalnog zaostatka). Uzrok zaostatku je između ostalog i taj, što mnoga javna i neka državna nadležstva nisu do sada još mogla platiti svoje prinose.

3. Gospodin interpelant navodi zatim da g. upravnik zagrebačkog ureda dolazi u ured u 11 sati pre podne, da se u uredu ne bavi uredskim poslovima već da piše koje kakve knjige i osvrte, pa da stoga ured pod ovakvim šefom i mora da posluje sa deficitom i da propada.

Ovo tvrđenje gospodina poslanika nije ničim potkrepljeno. Po mojim informacijama, upravnik okružnog ureda g. dr. Mudrinić vrši svoju dužnost dosta uredno i ispunjava sve propise Službenog Pravilnika Službenika središnjeg ureda za osiguranje radnika. Sem toga nalazim da stručne rasprave 1.) Osvrt na rad lekara okružnog ureda za osiguranje radnika u Zagrebu u 1925 g. dini; to je jedna knjiga u kojoj je gospodin izneo pregled lekarskog rada okružnog ureda od prestanka rata pa do kraja 1925. god. 2.) Obdanište i njegova važnost za radničko osiguranje. — ovo je takođe jedna knjiga koju je g. dr. Mudrinić izradio i koja je od velike važnosti. To je knjiga koja se bavi specijalno s tim pitanjima na kojima ured treba da radi. I 3.) Jesu li i koje reforme potrebne u zakonu o osiguranju radnika. Ovo je jedna kritička studija i nije o štete po radničko osiguranje i umesto da mi svi zajedno sa gospodinom interpelantom budemo zahvalni gospodinu Mudriniću on se još zbog toga ovde pred Skupštinom ima da tretira kao čovek koji je pisao kojekakve knjige E, pa gospodo, ja mislim da je sam ovaj fakat, koji je iznesen ovde u interpelaciji, dovoljan da utvrdi beznačajnost ove interpelacije i da se vidi sa kakvim stvarima gospoda žele da pozabave ovde u Narodnoj Skupštini.

4) Gospodin narodni poslanik tvrdi zatim da g. ravnatelj uzima u ured nove i nepotrebne činovnike, koji samo opterećuju budžet ureda.

Povodom ovoga čast mi je odgovoriti samo to da ravnateljstvo središnjeg ureda za osiguranje radnika određuje koliko se mesta kod pojedinih okružnih ureda mogu sistemizovati. Sem toga da je određeno da se na 500 osiguranika može sistemizovati samo jedno mesto činovnika ili dnevničara. I najzad da službenike bira ravnateljstvo okružnog ureda na osnovu propisno raspisanog konkursa čiji je izbor punovažan po odobrenju ravnateljstva središnjeg ureda. Dnevničare pak postavlja upravnik, ali predsedništvo ureda može za slučaj da nema potrebnog kredita ili potrebe za nameštenle ova postavljanja staviti van snage.

5) Tvrđenje da je ravnatelj ureda zaveo u okružnom uredu jedan strašan režim nije ničim dokazano.

6) Isto tako g. narodni poslanik nije bliže naveo kome je ravnatelj ureda poverio da ga u dužnosti zamenuje. Stoga žalim što mu na ovo pitanje za sada ne mogu detaljnije odgovoriti.

7) Najzad, g. interpelant navodi, da se u uredu prodavao švercovani duvan „škija“.

Povodom ovoga čast mi je izvestiti da je na pri-

javu uredskog činovnika g. Đebića zaista voden disciplinski postupak protiv uredskog knjigovode Luke Matasovića, pošto je g. Matasović bio optužen da je počinio malverzacije u kućnoj zadruzi i da je prodavao duvan „škiju“

Disciplinski Sud Okružnog Ureda za Osiguranje Radnika u Zagrebu odlukom od 15-VIII-1927 godine Br. 30782 od 1927 doneo je povodom ovoga sledeće rešenje: „Da se po optužbi Josipa Đebića protiv Luke Matasovića u pogledu navedenih neurednosti, počinjenih u kućnoj zadruzi, disciplinski postupak nema provesti, jer je disciplinski sud stekao uverenje da Luka Matasović nije počinio delo, koje bi spadalo pod disciplinsko postupanje.“ Isto tako Okružni Ured u Zagrebu svojim rešenjem, od 3-X-1927 g. Br. 34634 — 1917 obavestio je Središni Ured, da se protiv L. Matasovića nije mogla podneti prijava Fin. Kontroli, pošto preslušani svedoci koje je G. Đebić naveo za podkrepjenje svoje prijave — nisu potvrdili da je g. Matasović prodavao ondžno preprodavao neerski duvan „škiju“.

Sem toga nisam mogao doći do ubedenja, da je Upravnik Ureda kriv što je Okružni Ured za Osiguranje Radnika završio svoje godišnje poslovanje za 1926 godine sa manjkom. Uzroci deficita osiguranja za slučaj bolesti su sasvim druge prirode. Kao najvažniji uzroci ovoga deficita mogu se uzeti sledeći: 1) teška privredna kriza; 2) mali karenčni rok za potpore za slučaj porodaja.

Stoga mi je čast odgovoriti g. narodnom poslaniku sledeće:

1. Da pošto navodi g. poslanika nisu bazirani na stvarnom stanju to nemam razloga da raspustim članove samoupravnih organa Okružnog Ureda za Osiguranje Radnika u Zagrebu, koji su imenovani na predlog poslodavačkih i radničkih komora.

U isto vreme čast mi je napomenuti još i to da ću uskoro izdati potrebna naređenja, da se izborni red uprosti, te da se po tom raspišu izbori samoupravnih organa ustanova radničkog osiguranja.

2. Da protiv upravnika Okružnog Ureda za Osiguranje Radnika u Zagrebu ne mogu preduzeti nikakve mere, jer nemam podataka da se dotični činovnik ogrešio o propise službenog pravilnika službenika Središnjeg Ureda za osiguranje radnika. Za slučaj pak da g. narodni poslanik smatra da ima za to dokaze, ja bih ga molio da mi ih pruži, kako bih ih dostavio predviđenoj ustanovi na dalju nadležnost u smislu propisa citiranog službenog pravilnika Središnjeg Ureda.

Gospodo, u interpelaciji g. interpelant je obećao da će podneti dokaze na osnovu kojih je bazirao pojedine tačke ove interpelacije. Kad je g. poslanik pozvan da te podatke podnese odgovorio je ovako: da on nije dužan odgovarati na taj zahtev, pošto je on za izvesne stvari podneo interpelaciju na Min. Soc. Politike, da podatke imade kod sede, pa kad Ministar odgovori na interpelaciju, onda će ih podneti. Gospodo, šta g. interpelant ima u njegovom džepu, kakve dokaze ima, ja mislim da niko od nas sem onaj koji je slučajno to čitao ne može znati. Žalim da g. interpelant nije ovde da te podatke podnese, ali mi radimo po zakonu. Juče je stavljena ova interpelacija na dnevni red i g. poslanik trebao je da bude ovde. Što nije došao to nije naša krivica. Molim Skupštinu da preko ovoga pređe na dnevni red

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. Dimitrije Vujić da govori o povredi Poslovnika.

Dimitrije Vujić: Gospodo narodni poslanici, ja sam tražio redovnim putem, koristeći se svojim pravom kao narodni poslanik u ovom Domu, da govorim o povredi čl. 31. Poslovnika. Ali g. Predsednik Narodne Skupštine nije mi dao reč. To je bez sumnje učinio zbog toga, da bi se izbeglo da se čuje moja reč ovde u Parlamentu. To je još jedna povreda Poslovnika, koju nije trebao g. Predsednik da učini.

Gospodo narodni poslanici, jučerašnji dan, jučerašnji postupak iz ovih klupa, kao i postupak Predsednika Narodne Skupštine, doista je pač svima nama tako teško, i ja držim da svi vi, gospodo, u ovome Domu, morate osuditi takav postupak. Mi imamo ovde naš troimeni narod predstavljen u Narodnoj Skupštini, i svaki njegov predstavnik ima pravo da izrazi svoju misao. Gospodo, kada je g. Radić govorio sa ovoga mesta o vojsci, svi smo mirno slušali. Međutim, kada je počeo da govori o Kralju, g. Predsednik Skupštine — ne znam da li se vi sećate ili se ne sećate — uputio je sekretara Skupštine stenografima da im kaže da sve beleže i da mu se odmah to donese. I tada je stenograf g. Božović sedeo ovde (govornik pokazuje na stenografa g. Gojka Božovića koji obično sedi u vrh stola) a do njega jedan drugi stenograf, i tome drugom stenografu sekretar je kazao da popuni nešto što Radić može biti i nije kazao.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ja vam skrećem pažnju g. poslaniče da govorite o povredi Poslovnika na današnjoj sednici.

Dimitrije Vujić: Kako to nije uvedeno u zapisnik to je već povreda Poslovnika. Gospodo, ovakvim postupkom

išlo se naročito na to da se udalji opozicija iz Narodne Skupštine, da bi vladina većina mogla spovoditi ono što hoće a da nema kritiku pravih predstavnika naroda, t. j. opozicije ovde u Parlamentu. Za dokaz da je to jačno, jutros kad smo mi držali sednicu uhvatili smo jednog špijuna, skupštinskog činovnika Montanija, gde prisluškuje na našim vratima (Kokanović upada u reč i protestuje protivu toga.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Kažnjavam vas g. Kokanoviću pismenom opomenom na red.

Dimitrije Vujić (naslavlja): Da bi g. predsednik dokazao da to nije učinjeno sa njegovim znanjem, i da svoje mesto zauzima u svojstvu u kome bi trebalo da ga zauzima, on treba ovoga špijuna Montaniju odmah da udalji iz službe i preda vlastima na osudu.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ja Vas opominjem poslednji put da govorite o Poslovniku.

Dimitrije Vujić (nastavlja): Gospodo poslanici opominje me g. predsednik, jer ga žulji svaka moja reč, a ja u ovome g. predsedniku gledam pravoga predsednika, i dozvolite mi da dam objašnjenja o svima ovim stvarima. Ja mislim, gospodo, da je žalosna pojava danas kad narod na svima stranama gladuje, kad očekuje rad, kad očekuje štednju, da vi idete na to da izbacite opoziciju da biste proturili ono što ne biste proturili kad bi opozicija bila ovde. Ne zaboravite, gospodo, da je ova država sastavljena od Srba, Hrvata i Slovenaca i nema smisla ovakvim postupkom vraćati se natrag, vredati jedan deo našega naroda koji treba ovde da bude da brani interese našega naroda. Ja protestujem protiv ovakvoga rada, protestujem protiv ovakvog pripremanog iznenadnog ataka na opoziciju i kažem Vam: pamтите, narod će vam za ovaj nerad grozno platiti.

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo poslanici! Narodni poslanik, g. Vujić javio se za reč da protestuje protiv povrede Poslovnika. G. Vujić je naveo da je Poslovnik povredjen u tome što mu po čl. 31, nisam deo reč kad se javio. Ja izjavljujem da se po čl. 31. javljaju poslanici da učine primedbe na zapisnik. D. Vujić se nije javio za reč da stavi primedbu na zapisnik. Onoga momenta kad se javio za reč, već je dobio reč g. Ministar Socijalne Politike i ja sam izjavio da ću dati g. Vujiću reč da učini primetbu na Poslovnik i on je tu reč i dobio.

Prema tome u ovome slučaju Poslovnik nije ni u čemu povredjen.

inače, povodom tvrdnje g. Vujića da sam slao sekretara da kaže šta treba stenografi da stave u stenografske beleške izjavljujem, da je to jedna potpuna

neistina, a najbolji je dokaz u tome što sam ja te reči g. Radića na sinoćnoj sednici pročitao i g. Radić nije se od toga ogradio.

Prelazimo, gospodo, dalje na rad. Reč ima narodni poslanik g. Tupanjanin, (Kokanović upada u reč.) G. Kokanoviću, poslednji put Vas opominjem da čuvate red u Parlamentu.

Dr. Miloš Tupanjanin: Gospodo narodni poslanici, pre nego bih prešao i uzeo reč povodom interpelacije g. Peštaja, ja ću biti tako slobodan da sa ovoga mesta, pošto nisam imao prilike da to učinim kad sam tražio reč na zapisnik, konstatujem da g. predsednik Narodne Skupštine nije dozvolio da završim svoju primedbu, nego je prekinuo moju reč i dao reč g. Ministru Socijalne Politike. Ja sad hoću da završim svoju reč i kažem da bi trebalo Vi, iz većine, sami da predložite da se jučerašnji zaključak sistira i povuče natrag, ako imate još imalo osećanja i malo dobre volje i obzira prema krupnim interesima naroda i države.

Jer, gospodo, ako Radić i njegovi drugovi odu iz Parlamenta, onda je nama svima jasno da smo se bacili za 10 godina u natrag i da će biti borba još žešća nego što je bila za svo vreme, kad je Radić predsednik Hrvata, bio u ovome domu.

Gospodo poslanici, ako je Vama više stalo do partijskih interesa i obzira, do neke forme nego i do interesa državnih, onda, gospodo, snosite odgovornost za posledice, koje će neminovno da nastanu. Ja još jedanput ponavljam, bilo bi dobro da neko od Vas iz većine podnese predlog, da se jučerašnji zaključak povuče. Jer, gospodo, ja sam bio prisutan juče, ovde, bio sam blizu Radića i dobro sam čuo svaku reč, koju je on izgovorio. Daleko je od njega bila namera da vredi Kralja, neprotiv kritikujući rad vlade on je kazao, ovaka vlada bi bila u stanju da stavi u Glavnjaču to i to pa i Kralja, a to nije vredanje.

Gospodo, povodom ove interpelacije g. Pešteja ja sam hteo da skrenem pažnju na defektioznosti, koje postoje u zakonu o osiguranju radnika. Seljaci, sezonski radnici, a specijalno u šumskoj industriji, imaju sve dužnosti po tom zakonu, koje imaju i gradski radnici, ali ii seljaci, sezonski radnici, nemaju ista prava, odnosno ne mogu da dođu do onih blagodeti, koje zakon daje gradskim radnicima. Ja ću se čaustaviti na nekim momentima. Seljak, radnik daleko je od centra, daleko je od okružnog ureda, daleko je od povereništva okružnog ureda, pa kad je ko povredjen, i kad treba da dobije pomoć, on mora da ide u srez, da je tamo traži. I ako je ta pomoć minimalna, on mora da napusti posao i da dođe za tu pomoć u srez, gde je ne dobija

odmah i da dobije tu pomoć, a često mora dolaziti 2, 3 puta dok je ne dobije.

Drugo, od svih socijalnih i zdravstvenih institucija koje pruža radničko zakonodavstvo radnicima, seljaci retko dolaze u mogućnost da se njima koriste. Seljaci nemaju kao radnici mogućnosti da idu u sanatorijume ili u oporavilišta već se tim institucijama koriste u ogromnoj većini slučajeva radnici iz velikih radničkih centara a na seljake skoro nikad ne dođe red. Pa ne samo to nego i sam procenat toga osiguranja je nepravilno određen, specijalno što se tiče seljaka. Ja sam na pr. imao ovakvih slučajeva: Seljak izvlači trupce iz šume, izvlači ih sa svojim volovima, sa svojim kolima i zaradi oko 70-80-100 dinara nadnice. Njemu se oduzima od cele zarade taj procenat kao da je to njegova nadnica, u mesto da se proceni samo njegova nadnica 20-25-30 dinara pa da se samo od toga oduzima, njemu se oduzima od cele zarade njegove i njegove zaprege. To je jedno, a drugo je koliko god imam simpatija za institucije i sreskih i okružnih ureda za osiguranje radnika moram ipak da konstatujem sa žaljenjem da se poslovi u tim uredima ne vode jednoobrazno, napr. okružni ured u Tuzli oduzima procent ne od efektivno provedenih nadnica, nego od onoliko dana koliko ih ima u mesecu. Na primer jedna industrija radila je 20 dana ili 22, dakle uzmimo imala je 22 radna dana, okružni ured oduzima za svih 30 dana i ako radnici nisu radili 30 nego 22 dana. Ja sam imao prilike da gledam liste isplatnice radnika, naloge od okružnih ureda da se odbija od prvog pa do zadnjeg radnog dana. Središnji ured je suviše birokratska institucija i ona ne donosi punu korist radnicima jer ogroman deo prihoda ide na same činovnike kojih je tamo mnogo više nego što ih treba da bude i radi toga što je napravljena jedna komplikovana administracija. I pored sve administracije i kontrole često se dešavaju i pronevere u ovim uredima. (*Smodej*: To imate pravo!) Beneficije što imaju radnici po ovome zakonu treba i dalje da ostanu, ali ovaj zakon treba modifikovati u tome smeru da i sezonski radnici i radnici seljaci imaju iste koristi koje imaju i varoški radnici jer i oni plaćaju svoje doprinose kao što ih plaćaju i gradski radnici.

Gospodo, još nešto. Meni je poznat slučaj, pre nekoliko godina, da sreski lekar, koji je bio lekar okružnog ureda za osiguranje radnika u Tuzli, nije hteo, tokom osam meseci, da primi radnike na pregled. Ja sam gledao industrije koje plaćaju 15-20.000 dinara mesečno toga radničkog doprinosa, a da ipak za osam meseci lekar odbija da pregleda radnike, odgovarajući pismeno da neće da pregleda te radnike, koji su bili

seljaci, sve dotle dok on ne reguliše svoje finansijske odnose sa uredom za osiguranje radnika, pošto taj ured za osiguranje radnika, kako navodi lekar, nije platio za dugi niz meseci njegov honorar. I šta se onda dešava, gospodo? U mesto da okružni uredi odrede da ovakvi veći industrijski centri, ili mesta gde su malo jače industrije, imaju lekara, koji bi dolazio bar jedanput svake nedelje i da radnici seljaci znaju da će lekar doći, — oni o tome ne vode nikakvu brigu, nego seljaci-radnici prinudeni su za najmanje povrede i bolesti da idu u sreska mesta. Ali, kako po srezovima ima samo jedan lekar, koji često ide po selima, to se dešava da ovi seljaci radnici čekaju po dva tri dana na pregled, dok se lekar sreski ne bude vratio iz mesta u koje je otišao. Često se dešava, specijalno u šumskoj industriji, koja je kod nas najrazvijenija, da seljaci radnici budu povredeni, prilikom rada u šumi, i da ostanu bez lekar-ske pomoći zbog toga što nema lekara u srezu. Ovom prilikom, gospodo, moram protestovati i protiv toga što u središnjim uredima za osiguranje radnika nisu pravi predstavnici ni celokupnog radništva ni svih poslodavaca. Specijalno, protestujem protiv toga što se, u ekonomskom pogledu nije do sada raspolagalo racionalno sa onim sredstvima koja stoje na raspoloženju. Prva briga središnjeg ureda za osiguranje radnika u Zagrebu bila je ta da podigne palatu, — kao da smo mi u Nju-Jorku, ili u kakvoj velikoj državi sa starim velikim rezervama. I kao god što središnji ured za osiguranje radnika u Zagrebu baca pare na podizanje palate tako i ostali okružni uredi, poput središnjeg ureda u Zagrebu, u velikom broju slučajeva, kupuju velike zgrade i palate za svoje prostorije, u vremenu kada su radnički stanovi u najmizernijem stanju; i u vremenu kada radnici žive u najtežim životnim prilikama. A oni koji te radnike predstavljaju, žive po palatama i osiguravaju sebi velike plate, — bar je to slučaj sa onima koji su na vrhovima. To ne bi smelo biti da bude. Ti ljudi trebali bi da imaju razvijeniji osećaj solidarnosti i samilosti prema radnicima koje oni predstavljaju i da sebi odmere manje plate nego što je to do sad bio slučaj. — Ja ne znam kako sad stoji stvar, ali znam da je pre dve tri godine, prema bilansu središnjeg ureda za osiguranje radnika, penzioni fond bio ogroman. To je prosto neverovatno. Kad čovek pročita bilans i vidi te ogromne cifre penzionog fonda, mora se zgranuti od čuda. Dok u mnogim mestima nema ni najpotrebnijih medikamenata, već se bolesnom radniku daju aspirini ili piramidoni, dotle se stvaraju fondovi za penzije, sa ogromnim ciframa. Bilo bi potrebno da se radničko zakonodavstvo revidira; da sve beneficije koje je zakono-

davstvo do sada dalo, u pogledu radnika, ostanu i dalje, a u koliko je moguće da se i poboljšaju, ali isto tako da se ima obzira i prema radnicima-seljacima, koji treba da uživaju iste beneficije kao i ostali radnici. Dalje, bilo bi potrebno da se vrhovna uprava radničkog osiguranja reorganizuje na jednoj solidnijoj i socijalnijoj osnovi nego što je to sada slučaj. Ona je danas potpuno birokratska, preopterećena je jednom teškom i komplikovanom administracijom, administracijom koja koči celokupan rad, — i ako ostane ovako kako je danas, ići će se sve više u deficit i na kraju krajeva radnici neće imati od toga nikakve koristi.

Završavam i apelujem na Ministra Socijalne Politike da ovo pitanje uzme u ozbiljan pretres i da dovede u sklad i interese gradskih radnika sa interesima seoskih radnika a isto tako da se ova vrhovna uprava reorganizuje.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. Josip Petejan.

Josip Petejan: Gospodje narodni poslanci! Žal mi je, da v tem momentu, ko govorimo in debatiramo o predloženi interpelaciji, ni tukaj gospoda interpelanta, ker je težko diskutirati, če ni tukaj gospoda, ki je stavil to interpelacijo, da bi nam dal razna pojasnila in da bi utemeljil svojo interpelacijo. Gospodje, kolikor poznam zakon o zavarovanju delavcev in kolikor imam v tem prakse in izkušenj, morem reči, da je ta interpelacija v vseh točkah razen ene neumestna in da bi ne bilo treba o njej razpravljati pred parlamentom. Vse točke, razen ene spadajo v delokrog samouprav, kakor določa zakon o zavarovanju delavcev. Ako te samouprave ne vrše v polni meri svoje dolžnosti, imamo še vrhovno upravo, t. j. S. UZOR in če bi tudi ta ne izpolnjevala svojih dolžnosti, potem pride na vrsto šele ministrstvo za socijalno politiko, ki naj intervenira v tej stvari. V interpelaciji navedene stvari podčrtavam samo točko glede volitev, ve druge točke pa ne spadajo v področje ministrstva za socijalno politiko, nego v delokrog samouprave.

Gospodje, ker pa imamo že vloženo interpelacijo, o kateri sedaj razpravljamo, naj bo tudi meni dovoljeno izpregovoriti par besed, da pojasnim nekatere nejasnosti, ki vladajo v posameznih krogih, osobito pa v krogih, ki niso naklonjeni delavskemu zavarovanju in ki ne žele, da se delavsko zavarovanje popravi, marveč hočejo, da se ustavi, diskreditira in uniči. Mirne duše lahko trdim, da je socijalna ustanova za zavarovanje delavcev pri nas morda edina ustanova, ki se je do zadnjih let po uedinjenju naše države res obnesla. Mislim, da nimamo ni ene ustanove, ki bi razširila svoj delokrog preko cele države, ki bi se bila tako učvrstila in ki bi bila

ponesla tako lepe uspehe, kakor ustanova socijalnega zavarovanja.

Gotovo je, gospodje, da moramo v interesu delavstva storiti vse, da se to zavarovanje razvija, da moramo v interesu delavstva pomagati vsi, da se vse stvari, ki niso točne in dobre, da se vse to, kar bi se ne smelo zgoditi, a se kljub temu dogaja, odpravi in popravi.

Gospodje, mnogo bolj kakor besede in govori so važni uspehi, ki se zrcalijo v številkah, ki vam jih hočem tukaj navesti. Ako pogledate te številke, boste videli, da stvar izgleda vse drugače in da se razprši marsikaj, kar ne odgovarja resnici in fakti.

Nočem se spuščati v vse podrobnosti, ki jih je gospod minister navedel v svojem referatu, ker sem rekel, da ministrstvo za socijalno politiko sploh nima pravice umešavati se v stvari, ki spadajo v delokrog samouprave, ki je določen v zakonu, zakon pa v predmetnem slučaju ni bil prekršen.

Gospodje, imamo bilanco osrednjega urada za zavarovanje delavcev od meseca julija 1922 do konca decembra 1926. V tej bilanci je podana jasna slika, kaj je ta osrednji urad za zavarovanje delavcev vse storil za delavstvo. Če pogledate te številke, potem se lahko prepričate, da je stvar povsem drugačna, kakor jo pa omenjajo protivniki delavskega socijalnega zavarovanja.

Gospodje! V teh letih-ca 4 i pol leta — so celokupni prihodi tega urada znašali 853,426.870 dinarjev 73 par. Od teh dohodkov je urad izdal za hranarino (denarne bolniške podpore) 241,670.377'58 dinarjev ali 28'32%. Za podpore v slučajih poroda 71,627 246'35 din. ali 8'38 od sto. Za bolniško zdravljenje 73,626.783'34 din. ali 8'63 od sto. Za lastne bolnice je izdal osrednji urad 2,020.946'41 din. ali 0,24 od sto. Za stroške ambulatorija je izdal 5608.247'01 din. ali 0'66 od sto. Za zdravila je izdal 113,747.443'15 din. ali 13'33 od sto. Tako da je osrednji urad izdal samo za bolniško zdravljenje okroglo 76 milijonov dinarjev. Za kopališča in sanatorije je izdal 28,422.729'76 din. ali 3'33 od sto. Za nego zob svojih članov je izdal 12,576.629'56 din. ali 1'47 od sto. Za pogrebne 6,694,567'58 din. ali 1'14 od sto. Za zdravniške stroške 80,626.682'30 din. ali 9'45 od sto. Upravni stroški so pa znašali 137,682.458'47 din. ali 16.13 od sto.

Ako vzamete te številke v procentih, potem vidite, da se je izdalo povprečno za hranarino in zdravljenje 76 od sto vseh dohodkov, stroški za upravo ali, kakor jo vi nazivljete, birokracijo in ki jo najbolj napadate, so pa znašali samo 16 od sto vseh dohodkov. To je procent, kakor ga imamo tudi v drugih državah,

kjer je delavsko zavarovanje še bolj razvito kakor pri nas.

Te številke, ki sem jih sedaj navedel, pač dovolj jasno razprše vse ono, kar se je govorilo o birokraciji. Toda s tem nikakor nečem reči, da je pri nas v temu vprašanju že vse lepo urejeno. Iz prakse vem, da je še vse polno stvari, ki ne odgovarjajo potrebam in da obstoja neka birokracija, ki ne bi bila baš potrebna. Dogaja se še vse polno stvari, ki se ne bi smele dogajati, toda take stvari se dogajajo v vsaki instituciji, ki je šele nova.

Treba je pa poudariti zlasti to, da se je delavsko zavarovanje razširilo v nove pokrajine, kjer do sedaj takega zavarovanja ni bilo. Kake težave so imele v dotičnih krajih s tem zavarovanjem samouprave, ve samo tisti, ki je tam sodeloval. Trdim, da je delavsko zavarovanje pod pogoji, pod katerimi je začelo delovati, in kljub vsemu nasprotovanju posameznih pridobitnih krogov in nasprotovanju vseh onih, ki ne razumejo, zakaj se je to zavarovanje sploh ustanovilo, in napram vsem neprilikam delavskega zavarovanja doseglo tako lepe uspehe, da smo lahko na nje ponosni pred vso našo javnostjo in pred celim svetom. Delavsko zavarovanje je edino, kar imamo urejeno tako, kakor druge države.

Rečem naj še to, da nisem pristaš upravnega sistema, ki je danas v veljavi in da je treba ta sistem spremeni na način, ki bo olajšal poslovanje osrednjega urada za zavarovanje delavcev in ki bo razbremenil še za nekaj procentov upravni aparat. Toda to se ne more zgoditi na način, kakor se je do sedaj poskušalo, temveč samo na ta način, da se ves upravni sistem prilagodi potrebam in izkušnjam, ki si jih je osrednji urad pridobil tekom 5 let svojega poslovanja.

Predvsem je potrebno, da se spremeni statut, ki naj olajša okrožnim uradom posle. Na okrožne urade naj se preneso tudi gotovi posli, ki jih danes upravlja osrednji urad, kajti baš v tem tiči prava birokracija, ki podražuje vse poslovanje. Ako se izvede upravna autonomija, ki je predvidena v zakonu, potem bo že s tem odpravljena tretjina vseh nedostatkov, ker se na ta način uredi vse poslovanje po razmerah raznih krajev in mest.

Ako je danes bolniško zavarovanje pasivno, ne smete misliti, da je to pripisati samo slabi upravi ali upravnemu aparatu, ki stane okroglo 16 od sto vseh dohodkov, marveč je treba to pripisati krizi naše industrije in obrti in sploh privredni krizi, ki se je pojavila v zadnjem času v naši državi. Vsi veste, da je vsigdar, kadar nastane kriza, vse polno ljudi, ki se javijo bolnim.

Danes imamo tudi vse polno ljudi, ki so došli bolni iz svetovne vojske, in so njihove bolezni postale kronične. Kadar ti ljudje nimajo posla, se prijavijo bolnim, da se vsaj na ta način nekako prezive.

Drugi vzrok te pasive je to, da še danes ni izvedeno zavarovanje za bresposelne in zavarovanje za starost in onemoglost. Gospodje, dokler vlada oziroma ministrstvo za socialno politiko ne izda na podlagi zakona o zavarovanju delavcev pravilnika o zavarovanju brezposelnih in o zavarovanju za slučaj starosti in onemoglosti, toliko časa bo bolniško zavarovanje vedno v krizi in neprilikah, ki jih danes imamo.

Gospodje, na to moramo polagati največjo važnost in pritisniti z vsemi sredstvi na ministrstvo socialne politike, oziroma na celokupno vlado, da vprašanje zavarovanja bresposelnih in zavarovanje za slučaj starosti in onemoglosti čimprej uredi, ker bi se moralo to zavarovanje že izvajati. Bresposelnost je naša najtežja bolezen in to osobito v letih 1926/27. Ta bresposelnost je tudi največji vzrok, da je pasivnost bolniškega zavarovanja zašla nekoliko predaleč.

Gospodje, ako bi gospod minister za socialno politiko imel pravi zmisel za vse to, bi moral ta problem prijeti pri korenini in bi moral po vseh močeh se potruditi, da na podlagi zakona čimprej uredi poslovanje delavskega zavarovanja, da se reformira statut in popravi vse, kar onemogočuje hitro poslovanje tega zavarovanja.

Drugo, kar je tudi nujno potrebno, je to, da mora ministrstvo za socialno politiko čimprej razpisati volitve za samoupravna telesa delavskega zavarovanja, to je za okrožne urade. Te volitve se odlagajo od leta do eta in to je tudi eden izmed vzrokov, da danes nimate v teh uradih ljudi, katere bi volili delavci in delodajalci. Danes imate namesto svobodno izvoljenih zastopnikov delavcev in poslodajalcev komisarje, ki ne morejo imeti onega upliva, kakor bi ga imeli direktno izvoljeni zastopniki onih, ki so na tej instituciji interesirani. To bi moral gospod minister za socialno politiko uvaževati in delati na to, da delavsko zavarovanje preide čimprej v roke onih, za katere je bilo ustanovljeno.

Pripomnil bi še neko stvar, ki sicer ne spada v delokrog ministrstva za socialno politiko, ki je pa vendar z današnjo interpelacijo nekako v zvezi. Včeraj se je tukaj govorilo mnogo o glavnjači. Gospodje, hočem naglasiti samo to, da je Beograd po uedinjenju postal center naše države v pridobitnem, trgovskem in sploh v vsakem pogledu. Vsi oni, ki nimajo posla, a imajo slučajno še nekaj denarja, pridejo v Belgrad in iščejo tukaj zaposlenja. To je popolnoma logično. Vsa velika

mesta in vsi državni centri imajo to nesrečo, da prihajajo vanje ljude iz cele države. Toda to, kar se dogaja v Belgradu z delavci, ki iščejo posla, je nekulturno, nesocijalno in v sramoto za našo državo. V tem oziru naj spregovornim samo par besed.

Delavci, ki pridejo v Belgrad, iščejo zamanj po 2, 3 dni ali pa še več posla, ki ga pa v sedanji krizi navadno ne dobijo. Ako takega delavca pozove žandarm, da se legitimira, je ta delavec seveda brez posla in na žalost tudi bez denarja. Radi tega mora iti na kvart, iz kvarta pa v glavnjačo in tam prebiti 3, 4, 5 dni in to po zimi v najhujšem mrazu in trpljenju. Potem pa take delavce zvežejo in jih peljejo skozi celo mesto na kolodvor, odkoder jih odpravijo domov. Gospod minister za socijalno politiko bi moral na vsak način preprečiti, da se bresposelni delavci vežejo kakor navadni zločinci. To se ne dogaja v nobeni drugi državi. Pri nas so prej delavca, ki je bil prez posla in brez denarja, pač prijeli in ga odgnali v njegovo domovinsko občino, nikdar pa jih niso vezali, kakor jih vežejo tukaj. (Klici iz središča: Pa može da se legitimišel!) Saj se tudi sedaj legitimira. Toda če nima denarja, mu to nič ne pomaga, ampak ga izterajo iz mesta, in to na tak način, ki je nevredan kulturne države. Bresposelni delavci se niso nikdar vezali in se je ž njimi ni nikdar postopalo tako, kakor se postopa sedaj.

To so stvari, katere sem moral tukaj omeniti in ki jih je treba v interesu delavcev in v ozirom na ugled Beograda na vsak način odpraviti. Delavci ki so brez posla in brez denarja, se ne smejo vezati kakor zločinci in zvezani voditi skozi celo mesto na kolodvor, da se jim občinstvo, ki to vidi, posmahuje.

Je še drugo vprašanje, o katerem je že govoril moj tovariš, Tupanjin. On je govoril o zavarovanju poljedelskih delavcev. Reči moram, da je v tem zakonu določeno, da se more zavarovanje razširiti tudi na poljedelske delavce. Ali, gospodje, naš minister za socialno politiko še do danes ni rešil vprašanja zavarovanja sa slučaj bresposelnosti in za starost in za onemoglost; ako se tudi ni brigal, da bi rešil zavarovanje poljedelskih delavcev, ki jih imamo v naši državi na stotisoče. Gospodje, to je naša državna socialna potreba, ker mi smo poljedelska država, a ne industrijska, in zato je v državnem interesu, da se pobrigamo tudi za naše poljedelske delavce, ki so danes brez vsake zaščite in zavarovanja.

To je problem, ki ga mora g. minister za socialno politiko študirati in ga mora čimprej proširiti na vse one, ki sem jih prej omenil.

Gospod Tupanjin je tudi omenil, da se dogajajo

v Tuzli slučaj, da se od poslodajalca zahteva, da mora plačati prispevke od vsega zaslužka. Na to moram omeniti, da je to popolnoma protizakonito. V zakonu je določeno, da se plača samo od zaslužka 48 din. dnevno in ne pare več. Ako se zahtevajo višji prispevki, je to vsekako protizakonito. Protizakonito je tudi, ako se izterjavajo prispevki za 30 dni v mesecu. Pri nas se računa mesec s 25 dnevi ne pa s 30 ali 31. Ako se računa prinos tudi za dneve, ko se ne dela, pripomnim k temu, da ima zakon v tem oziru direktive. Seveda, ako delodajalec delavca ne odjavi, mora tudi plačati dotičnem prispevek za vse delavnike

Isto tako, gospodje, morajo imeti sezonski delavci, ki so podvrženi delavskemu zavarovanju, iste pravice kakor mestni delavci. Teh pravic jim ne sme nihče krstiti, niti zdravnik, niti kdo drugi. Ako se to zgodi, je to kršitev zakona in dotičnik ima pravico pritožbe na vrhovno oblast, intervenirati pa mora tudi ministrstvo za socialno politiko, ki mora gledati na to, da se zakon ne krši.

Ako delavsko zavarovanje presojava s socialnega stališča in stvarnih razlogov socialnega problema, moramo kot narodni poslanci to zavarovanje braniti in ga azširiti na vse one, ki so tega zavarovanja potrebni. Zahtevati moramo, da se zakon o delavskem zavarovanju upošteva točno po vseh krajih in da se promeni v onih točkah, ki danes ne odgovarjajo obstoječim razmeram.

To sem hotel omeniti, ne da bi se pri tem spuščal v meritum resolucije. Omenil sem to radi tega, da pokažem v kakšnem stanju se danes nehaja delavsko zavarovanje, ki ga je treba na vsak način popraviti. Apeliram na gospod ministra za soc. politiko, da naj dela z vsemi močmi na to, da se obstoječe krivice popravijo in da se popravi in uredi tudi delavsko zavarovanje tako, da bo to naša svetinja doma, in drugod. (Odobrovanje na levisi.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Novica Šaulić da dade jednu izjavo u ime svoje grupe.

Novica Šaulić: Gospodo poslanici! Juče kad se je raspravljalo o najkrupnijim životnim pitanjima naše zemlje, kada je bilo na dnevnom redu pitanje ishrane našega naroda, koji u samrtnom strahu nalazi se pred pragom umiranja od gladi; kada iz svih krajeva naše zemlje dolaze očajni glasovi o teškoćama i nevoljama ove vrste, kada se raspravljalo o jednome teškom metodu postupanja u Glavnjači i glavnjačama naše zemlje, kada je trebalo da se naša srca visoko uzdignu i da se naše misli i cijelo biće ispune jednim jedinim osećajem zabrinutosti i predanosti narodnoj stvari i brigama

narodnim, u Narodnoj Skupštini dogodila se ponovo sramota, koja je sramota dirnula u srce, a nanijela veliku sramotu i cijeloj zemlji našoj, i cijelome narodu, kod nas i u inostranstvu, — dogodilo se obesvećenje narodnog predstavnštva. Jučerašnje tuče i nedostojni postupci, ponovo su unizili i našu zemlju i naš parlamentarizam, i kao nezaslužena sramota pale na obraz i čast našem viteškome i mučeničkom narodu. Mi zemljoradnički predstavnici, sa bolom smo posmatrali sve šta se dešavalo, i imamo da izjavimo, da se nad takvim postupcima u ime narodne želje gnušamo i da jučerašnje događaje najjače osuđujemo, sa željom da to bude i poslednji put i da se te sramote više nikada ne ponove u Narodnoj Skupštini, koju treba, kao i sve narodne poslanike bez razlike da muče narodne brige i utakmica za popravkom teškog i očajnog stanja ekonomskog u kome se cijela naša zemlja nalazi, a da sve brige budu usredsredene na jačanje, veličinu i napredak naših zapuštenih sela i zemljoradnika, koji je obespravljen i prezren, snage naše i naše zemlje, i cijeloga našeg naroda. Ograđujući se dostojno, kao što smo dostojno i uvijek zastupali interese svoga naroda, mi tražimo u ovome Parlamentu ljubav, rad i potpunu predanost za narodno dobro i zemlju, a ne arene i mjesto borbe zvjerova, tuču i borbu narodnih poslanika. To je misao i želja naroda, koji se svojim gnušanjem ograđuje od ovakvih postupaka i ja govoreći ovako govorim u ime cijele zemlje i naroda našega. (*Ministar Pošta V. Kocić*: Otidite i pročitajte tu izjavu i u radićevskom klubu — Jedan glas: Metnite Radiću brnjicu.)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Ministar za Socijalnu Politiku.

Ministar Socijalne Politike Čeda Radović: Ja sam hteo još nekoliko reči da kažem u vezi sa ovom današnjom interpelacijom, da se vidi poslovanje u ciframa kako je u okružnom uredu za osiguranje radnika u Zagrebu. U 1926. g. izdato je novčanih potpora (hranarina) 7.747.859; ostalih pak potpora 11.635.992. i iznosili su lekarski troškovi 1.639.613, upravni pak troškovi 3.685.329 dinara.

Propisani prinos za slučaj bolesti bio je 23.164.318

a poslovni manjak za dotičnu godinu, koji g. interpelant naziva deficitom 2.184.288 dinara, dakle od prilike 10 od sto od propisanog prinosa.

Što se tiče izjava gospode poslanika Tujanjanina i Petejana, koje su u svojim govorima izneli, ja smatram za svoju dužnost da napomenem da su ova pitanja, koja su oni pokrenuli dosta velika i da ona zahvataju i dosta truda i rada. Moj prethodnik je već ta pitanja bez malo doveo do kraja ali ja moram još malo da ih prošudiram i smatram da će ona moći biti u najkraćem roku svršena. Jedno od tih pitanja a to je pitanje o izborima vrlo je teško i u koliko sam ja mogao saznati izbori do sada nisu provedeni sem ostalih razloga i zato što je velika manipulacija oko tih izbora. Manipulacija je glomazna i skopčana je sa velikim troškovima i ja, gospodo, smatram da ćemo mi pre doći do izbora ako mi tu manipulaciju uprostimo tako da se izbori mogu izvršiti prostije no što je do sada bilo to predviđeno. Na taj način ćemo doći mnogo pre do izbora nego ovako kada mora da se izvrše razne formalnosti koje su Statutom Središnjeg Ureda predviđene. Ja vas molim da mi dozvolite neko vreme za taj posao pa ću ja to pitanje dobro prošudirati i ako bude potrebe podneću može biti i zakonski predlog kojim će ta stvar biti obuhvaćena i dobiti zakonsku formu. Ja ću izići međutim na susret svima ovim zahtevima koji su opravdani. Ja sam to smatrao za potrebno i nužno da izjavim povodom govora gospode poslanika.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Pretres je završen. Pošto nemamo nikakvog predloga prelazimo na dnevni red. Na dnevnom redu je druga tačka, interpelacija dr. Prvislava Grizogona na Ministra Pošta i Telegrafa. Interpelant nar. posl. g. Grizogono moli da se ova interpelacija skine sa dnevnog reda i ostavi za idući četvrtak. G. Ministar pristaje na ovaj zahtev i zato ja predlažem da ovu interpelaciju skinemo sa dnevnoga reda i ostavimo za narednu sednicu interpelacionog dana u četvrtak izuzimajući slučaj da se šefovi grupa sporazumeju da se o nečem drugom radi toga dana.

Izvolite čuti izveštaj Verifikacionog Odbora.

Sekretar Andrej Bedjanić pročita izveštaj odbora koji glasi:

Narodnoj Skupštini

Verifikacioni Odbor primio je preko Predsednika Narodne Skupštine vest o smrti pok. dr. Alekse Savića narodnog poslanika i Ministra Narodnog Zdravlja i pok. Ljubomira Jovanovića narodnog poslanika. Po rasmotrenju izbornih akta i kandidatskih lista, odbor je utvrdio:

1.) Da je pok. dr. Aleksa Savić izabran u izbornim okruzima: prizrenskom i topličkom i da je zadržao mandat za izborni okrug prizrenski, kao nosilac liste, i da je posle njega i još jednoga izabranoga kandidata najveći broj glasova dobio kandidat za izborni srez podrimski g. Mustafa Ismail Durgutović duvandžija iz Orahovca.

2.) Da je pok. Ljubomir Jovanović izabran u izbornim okruzima Kotor, Dubrovnik, Split i Crna Gora u starim granicama i da je zadržao mandat za izborni okrug Kotor, Dubrovnik, Split, kao nosilac liste, a da je posle njega i još jednoga izabranoga kandidata, najveći broj glasova dobio kandidat za izborne srezove Sinj i Split g. Varda Sever apotekar iz Sinja.

Odboru je čast zamoliti Narodnu Skupštinu da izvoli pozvati i oglasiti za narodne poslanike g. g. Mustafu Ismaila Durgutovića duvandžiju iz Orahovca i Vardu Severa, apotekara iz Sinja.

Za sekretara,
Dr. Džafer Kulenović s. r.

Predsednik,
Dr. N. Subotić s. r.

Članovi:

Dr. Pečić s. r., S. Kobasica s. r., dr. Joca Lalošević s. r., dr. Milašinović s. r., B. Vlajić s. r., dr. Hodžar s. r., K. L. Timotijević s. r., Mih. Ranković s. r., Vasilije Trbić s. r.

Predsednik dr. Ninko Perić: Prima li Narodna Skupština pročitani izveštaj? (Prima) Oglašujem da je izveštaj primljen i time su verificirani mandati g. Mustafe Ismaila Durgutovića, duvandžije iz Orahovca na mesto umrlog dr. A. Savića i Varde Severa, apotekara iz Sinja, mesto pok. Ljube Jovanovića.

Predlažem da današnji rad završimo i da odredimo

sednicu za posle podne u 4 sata, na kojoj bi uzeli kao dnevni red nastavak pretresa izveštaja finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda za godinu 1928|29. Prima li Nar. Skupština? (Prima) Prema tome zaključujem sednicu, a drugu određujem za danas u 4 sata posle podne sa spomenutim dnevnim redom.

— Sednica je završena u 11.45 časova. —

STENOGRAFSKE BELEŠKE
NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

GODINA VIII.

BEOGRAD, 1928. GODINE

BROJ 33

XXXIII. REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Držan 1. marta 1928. god. u Bogradu

Predsedavao Predsednik

Dr. Ninko Perić

i

Potpredsednik

Dr. Halid beg Hrasnica

Sekretar

Andrej Bedjanić

Prisutna su sva g. g. Ministri, sem Ministra Vojske i Mornarice i Ministra Unutrašnjih Dela.

S a d r ž a j:

I Čitanje zapisnika prošle sednice.

II. *Dnevni red:*

Nastavak pretresa izveštaja Finan. Odbora o državnom budžetu za 1928/29 god. — u načelu.

Govornici:

Ministar Trg. i Industrije dr. M. Spaho, dr. Tupanjanin Josip Petejan, Voja Lazić i Puniša Račić.

— Početak u 17 časova —

Predsednik dr. Ninko Perić: Otvaram 33. redovni sastanak Narodne Skupštine. Pozivam g. sekretara da pročita zapisnik prošle sednice.

Sekretar Andrej Bedjanić pročita zapisnik 32. sastanka.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima li primedaba, gospodo, na zapisnik. (Nema) Primedaba nema, oglašujem da je zapisnik primljen. Prelazimo na dnevni red. Na dnevnom je redu nastavak pretresa Finansijskog Odbora o predlogu budžeta državnih prihoda i rashoda za godinu 1928—1929. Ima reč g. Ministar Trgovine i Industrije.

Ministar Trgovine i Industrije dr. Mehmed Spaho: Gospodo narodni poslanici! Imam čast da izjavim u ime Kraljevske Vlade da i ova vlada usvaja predlog budžeta za godinu 1928/29. zajedno sa predlogom Finansijskog Odbora koji je već podnet Narodnoj Skupštini i koji je pretresen u Finansijskom Odboru i koji se stavlja već na dnevni red Narodne Skupštine. Ja molim Narodnu Skupštinu da započeti pretres produži.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni

poslanik g. Demetrović. G. Demetrović nije tu. Reč ima narodni poslanik g. Juraj Šutej. G. Šutej nije prisutan. Reč ima narodni poslanik g. Sekula Drljević. G. Drljević nije tu. Reč ima narodni poslanik g. Tupanjanin.

Dr. Miloš Tupanjanin: Gospodo narodni poslanik, pre nego što podem na kritiku predloga bržavnih prihoda i rashoda ja moram, na žalost, i danas najenergичnije protestovati što ovde nema gospodina Ministra Finansija. Za celo vreme debate u Finansiskom Odboru Gospodina Ministra Finansija nije bilo. Pa i kad se gospodin Ministar vratio sa svoга lečenja i svoга putovanja, gde je imao da zaključi onaj famozni veliki zajam, njega opet nema ovde. Gospodo, i ovo je jedan dokaz više da se namerava ovaj Parlament što više uniziti. A žalosno je da se i ove stvari dešavaju i nastavimo li ovako dalje onda ne treba da se čudimo ako Parlamenta i nestane u našoj zemlji.

Gospodo poslanici, ja ću se u svome govoru zadržati na trima stvarima. Prvo ću dati, u kratkim potezima, stručnu tehničku kritiku predloga budžetskog. Za tim ću se zaustaviti malo na političkoj situaciji, na političkom stanju u našoj zemlji za ovu poslednju godinu dana. I, najzad, zadržaću se na Bosnu i Hercegovinu na političkim i ekonomskim prilikama u Bosni i Hercegovini, i na odgovornosti koju nose političari iz Bosne koji su aktivno sudelovali i sudeluju i danas u ovoj vl. di.

Gospodo, kad čovek površno pogleda tehničku kompoziciju ovoga budžeta, izgleda mu da ovaj budžet ima neke vrednosti nad budžetima prošlih godina. Ministar Finansija našao je za potrebno da se način sastava predloga budžeta izmeni u smislu da se prihodi i rashodi opšte administracije izdvoje od prihoda i rashoda državnih privrednih preduzeća. Dobro je to što je gospodin Ministar Finansija tako učinio. To je trebalo još davno učiniti da se državna privredna preduzeća izdvoje iz budžeta. Ali ovaj tabelarni pregled prihoda i rashoda državnih preduzeća trebao je da bude detaljniji, jer članovi Finansiskog Odbora i Narodna Skupština treba da imaju punu kontrolu nad prihodima i rashodima kako opšte administracije tako i državnih privrednih preduzeća. A, gospodo, u ekspozeu Ministra Finansija ceo ovaj pregled budžeta i rashoda državnih privrednih preduzeća sastoji se iz dve male tabele koje sadrže svega po deset redaka, tako da ni članovi Finansiskog Odbora ni članovi Narodne Skupštine nisu u mogućnosti da izvrše kontrolu nad prihodima i rashodima ovih preduzeća.

Mi smo, gospodo, od strane opozicije, u Finansiskom Odboru, tražili od Gospodina Ministra Mehmed

Spahe da nam podnese bilans svih ovih preduzeća, jer od oslobodenja pa do danas nisu nikad podneti ni bilansi ni inventari njihovi, tako da Narodna Skupština i ne zna šta se u ovim preduzećima radu. (*Zastupnik Ministra Finansija, Ministra Trgovine dr. Mehmed Spaho:* Vi ste vrlo malo obavesteni o ovoj stvari). U sednici Finansiskog Odbora vi ste obećali da ćete podneti ove bilanse i inventare, ali to još niste učinili. (*Zastupnik Ministra Finansija dr. Mehmed Spaho:* To je u nekoliko već učinjeno, jer su vam podneti bilansi i inventari rudarskih preduzeća.) A gde vam je bilans preduzeća u Zavidovićima? (*Zastupnik Ministra Finansija dr. Mehmed Spaho:* To preduzeće i nije državno. Država učestvuje u njemu samo sa 26 od sto). Pokažite nam onda gde su vam bilansi preduzeća Drvar. Država učestvuje u tom preduzeću sa 26 od sto. (*Zastupnik Ministra Finansija dr. Spaho:* To ćete dobiti, a od rudarskih preduzeća ste dobili!) Koliko je to? (*Zastupnik Ministra Finansija dr. Spaho:* Nemojte kazati da niste ništa dobili!) Osvrnuću se ja i na to.

Gospodo, tačno je da državna preduzeća ne mogu da napreduju kao što napreduju privatna. Znamo svi da je državna administracija teška i spora i da njoj nedostaje glavni elemenat uspeha a to je lična inicijativa. Ono što pokreće ljude i privatna preduzeća ka radu i uspehu su i izgledi na zaradu, a to nedostaje državnim preduzećima. G. Ministar Finansija vrlo se vara kad kaže u svome ekspozeu da državna preduzeća mogu da imaju nekakvu vaspitnu ulogu. Ja ne vidim kakvu to vaspitnu ulogu mogu ona da imaju, kad je rad u njima birokratski. I oni mlađi ljudi, koji bi došli da se u tim preduzećima nečemu uče pa da posle idu u život, ne mogu tu, pod ovakvim uslovima, ništa praktično da nauče.

Gospodin Ministar kaže malo pre, ovde, da smo dobili bilanse i inventare rudarskih preduzeća. Ovde u pregledu budžeta rashoda i prihoda državnih preduzeća unešen je tabelarno celokupan prihod Ministarstva Šuma. Međutim, to nije prihod samo od tih preduzeća, nego tu dolazi i prihod od seče šuma, pašnjaka i drugih vrela. Sve je skupa unešeno. Ja ne znam kako je Ministar mogao da kaže da su dati inventari i bilansi za rudarska preduzeća kad ih nema. A sad nešto o rudarskim preduzećima. I dan danas ta rudarska preduzeća idu na licitacije. Gde država traži izvestan materijal, ona idu na licitacije i ako su državna preduzeća. I tako imamo jedan „non sens“ da Ministarstvo Saobraćaja troši na stotine i stotine miliona dinara ugljena kao i Ministarstvo Vojske a da ne nabavlja taj ugljen direktno iz svojih preduzeća nego raspisuju licitacije. Mi smo bili svedo-

ei. pre 4—5 meseci, kolika se silna akcija i kampanja vodila u javnosti od preduzeća, specijalno iz Slovenije, da uspije da ostanu na onoj visini svoga profita na kojoj su i danas. Ona su radila sa ogromnom dobiti. Pogledajte njihove bilanse pa ćete videti koliko su velike njihove dividende. Bio je stvoren aranžman između Ministarstva Saobraćaja i preduzeća ugljarskih da ona i nadalje mogu da liferuju ugljen.

Interesantno je da u ovim tabelama i u ovom pogledu budžeta rashoda i prihoda nisu unesena sva državna preduzeća. Ona su birana onako ad hoc. Ili su birana samo ona preduzeća u kojima su bili jednostavni čisti poslovi. Izostavljena su ona preduzeća koja su u celini bila državna, ili u kojima je država učestvovala sa velikim procentom, a koji su, po prirodi svoga posla, više delikatnija i komplikovanija. O takvim preduzećima ovdese apsolutno ništa ne govori. (Jovan M. Iovanović: Prestanite da govorite, pošto nema ni Ministra Finansija, ni zastupnika Ministra Finansija.

Tako je. Treba da prestanem da govorim, jer nisu prisutni ni Minislar Finansija ni njegov zastupnik. To je nezgodna stvar kad se ovako od strane Ministra radi. Mi smo u Fin. Odboru toliko puta tražili od zastupnika Ministra Finansija da nam da izvesne podatke kako bi smo mogli dati objektivnu kritiku za izvesne stvari, ali te podatke mi niko nismo dobiti. Isto tako i danas u plenumu, kad tražimo izvesne podatke od Ministra Finansija, mi ih ne dobijamo, jer ovde nisu prisutni ni Ministar ni njegov zastupnik. Zbog toga je najbolje, kad se već tako radi, da se prosto dekretira budžet a isto tako i zakon, pa onda neka se bar zna a da se ne igra parlamenta i parlamentarizma.

Gospodo, u ovom tabelarnom pregledu budžeta rashoda i prihoda državnih preduzeća, unesena su preduzeća po struci Ministarstva Prosvete, Narodnog Zdravja, Finansija, fabrika šećera na Čukarici i Topolovića. Ovde nigde nema preduzeća kao što je veliko šumsko preduzeće u Bosni tako zvano „Dobričin-Drvar“. Tako isto ovde nema ni ono preduzeće drvarsko u Zavidoviću, koje sam malo čas pomenuo i koje se nazivalo „Ajzler i Ortlib“, u kojem država učestvuje sa 26 od sto. Tu država nama ne pokazuje nikakve dobiti. Gde je otišla ta dobit, koja se ni prošle godine nije pokazivala? To mi moramo da znamo jer je za to preduzeće data velika suma kad je država ušla sa izvesnim procentom. Ja stoga tražim ovde od zastupnika Ministra Finansija da nam na moje precizno i jasno postavljeno pitanje odgovori, a međutim zastupnik Ministra Finansija na ovo ne okreće glavu. I kad ja pitam gde

je pokazana dobit od tih preduzeća u kojima država učestvuje sa velikim procentom i kad se preko toga prelazi, onda više nema smisla ni govoriti. Ministar ne odgovara, a većina sve pokriva, ništa ne čita i ne studira.

Tako je isto bilo i sa poreskim zakonom. Ja verujem da u celoj skupštini nije bilo 30 ljudi — molim da se ne uvredite — koji su ozbiljno proučili i proučirali zakon. (Jedan glas: Pa i vi ste tu!) Možda da i ja nisam duboko studirao, ali ipak znam više nego mnogi drugi.

Gospodo, kad je došao za Ministra Finansija g. dr. Bogdan Marković, cela javnost mu je dala kredita kao čoveku stručnjaku da će on uspeti da uredi državne finansije i da će poći onim putem kojim naše finansije treba da idu. U momentu njegovog dolaska za Ministra, naše finansijsko stanje bilo je teško i očajno, a danas je ono još očajnije i teže.

I g. Marković, osećajući svu težinu položaja i ekonomske krize u zemlji, u svom ekspozeu dao je oduška tom raspoloženju. On na mnoga mesta kaže, da je ta situacija nepovoljnija nego prošle godine, da je ekonomsko stanje teže, da trgovački bilans ima da bude još pasivniji, da sezonskih artikala za izvoz neće biti, i da će se završiti sa pasivom. On konstatuje sam, da je uvoz veći od izvoza, i da ta sliku još više pogoršava. I on govori, da treba uzeti u rasmatranje pitanje našeg izvoza, da bi se koliko toliko jačanjem izvoza pasivitet trgovačkog bilansa umanjio. Ali dok tako g. Marković u svom ekspozeu govori, dotle primera radi navodim vam da u isto vreme Ministar Saobraćaja traži da se povise izvesni stavovi na neke artikle, koji to ne mogu podneti. On je kazao da će se povisiti stavovi za drvo, kreč i ciglje. Pa pomislite, kad se povise stavovi za ove artikle kao na ogrevno drvo koje ide iz Bosne u Vojvodinu, onda neće toga izvoza biti ni toliko, koliko je pre bilo i g. Ministar se vara, ako misli da će dobiti veće prihode, nego što ih je imao. Eto najboljeg dokaza da se u našoj državi ne vodi uniformna finansijska politika, nego da svaki ministar vodi politiku na svoju ruku.

G. Ministar Finansija u svom ekspozeu navodi da će se za uklanjanje ekonomske krize preduzeti u našoj zemlji javni radovi, gradiće se putevi i železnice, i on drži da će na taj način da se umanjí kriza, koja vlada već dugo vremena u našoj zemlji.

Tačno je, da će javni radovi, građenje cesta i železnica, i to u pasivnim krajevima, da uklanjaju delimično krizu, da će doći stanovništvo delimično do prihoda, ali to neće pomoći sasvim ni tu ni u bogatim

krajevima kao n. pr. u Vojvodini i Sjevernoj Srbiji, gdje je svet prezadužen, gdje svet ne zna kako će dočekati sutrašnjicu. Tu se ne da pomoći samo sa javnim radovima.

G. Ministar Finansija, u svomekspozeu, dalje lojalno priznaje da je vrednost naših izvezenih artikla mnogo opala, specijalno žitarica, da je vrednost žita ove godine mnogo manja nego lanjske i pretpošte godine, ali on se teši i kaže, da je to kompenzirano izvozom stoke, da je izvoz stoke prilično porastao prema lanjskoj godini i navodi tu broj komada, koliko je stoke izvezeno. Samo g. Ministar Finansija zaboravlja jednu stvar, da ova izvezena stoka nije obična stoka za izvoz, bez koje seoski svet može da prođe, nego to je većinom sastavni deo inventara, s kojim seljak radi, to su konji i volovi njegove zaprege. I danas imate u Hrvatskoj i Srbiji, specijalno u Bosni, gde sam imao da detaljnije posmatram život na selu, domove, koji nemaju zaprega, gde su seljaci morali da prodaju zapregu za otplatu dugova ili nabavku hrane da prehrane sebe i svoju djecu. Spominjem da je ovakva stoka izvezena, a to g. Ministar Finansija treba da zna.

Gospodin Ministar Finansija, dalje u svome ekspozeu, kaže da je Kraljevska Vlada obraćala veliku pažnju postavljenjima i penzionisanju činovnika i da će se starati da u tome pogledu striktno izvršuje odredbe Finansiskog Zakona.

Ima jedna stvar kod ovoga pitanja. On, u svome ekspozeu, iznosi da je tih penzionisanja bilo osetno više prošle godine nego pretpošte. I ovo je jedna čudna pojava kod nas. Od oslobođenja stalno na ovamo govori se da je broj činovnika, da je broj službenika državnih veliki i da naša država ne može da podnese veliki kadar činovnika i da državi nije potreban ovoliki kadar činovnika, da joj je pre potrebno kvalifikovano osoblje, koga bi bilo mnogo manje a koje bi bilo bolje plaćeno. I pored svega toga mi ne doživljujemo da se taj kadar činovnika smanjuje nego se povećava a i penzionisanja se povećavaju, a ne penzionišu se ljudi koji su dospeli do godina kad treba da se penzionišu, nego onako partijski bacaju se i dovode se na ta mesta novi ljudi. I mi imamo jedan jedinstveni paradoks nepoznat u celoj Evropi, da su skoro polovina od ovih penzionera ljudi koji bi mogli da i danas vrše svoju dužnost u državnoj službi i da ne padaju na teret državne kase, a sigurno je da bi od tih 800 milijona dinara, koliko odbacuju na penzije, bilo 300 milijona dinara uštede. Vidite, našla su se mesta za te ljude i država izdaje veliki novac za njih, dok se na invalide daje samo ova bedna suma, pa još g. Ministar

se ni malo ne usteže da kaže, kako postoji smanjivanje kredita za invalidsku potporu. Vidite, kako je ovo žalosno. Dugo vremena je trebalo dok se doneo taj invalidski zakon. Dugo vremena je trebalo dok smo se setili da se odužimo tim siročadima palih i porodicama ratnih invalida. Strašno je gledati invalide, te osakaćene ljude, po ulicama, koji su dali svoju krv i živote za ovu zemlju i ovo ujedinjenje, kako ta država, ujedinjena otadžbina, nema samilosti i milosrda prema njima i kako udovice i siročad, iza poginulih vojnika ostaju tako reći, na ulici. Druge države, pre svega, ispunile su dužnost i to najsvetlju dužnost prema tim palim borcima i njihovim porodicama za državu i otadžbinu. Kod nas je to išlo drukčije. Pa šta mislite, gospodo, sutra kad se pozove opet narod da ide u rat, da se bije za ovu državu, da čuva granice države od spoljnih neprijatelja, pa zar taj svet, zar ti ljudi neće gledati u te invalide, u te udovice i u tu decu koji su ostali neobskroljeni? To je jedan težak greh koji se ne da oprostiti, a još je teže što i danas u današnjem ekspozeu i budžetu ne vodi se dovoljno pažnje o invalidima. Dok u isto vreme mogu da se bacaju stotine milijona dinara za zidanje palata, za zidanje zgrada za pojedina nadležstva u Beogradu dotle nema novca za invalidske potpore, nego se mizerno diže od dva do pet milijona dinara. Nama nisu trebale te palate, velike i lepe zgrade. Pre svega trebalo je izvršiti svoju dužnost i socijalnu i nacionalnu prema onim porodicama, prema onoj siročadi koja je ostala iza palih ratnika. A svi umemo da se razmećemo rečima o patriotizmu za ovu otadžbinu. A kad dodemo do dela onda svi zastanemo.

Ima jedna interesantna stvar u ekspozeu g. Ministra Finansija. Na jednom mestu g. ministar se hvali kako je on uspeo da prvobitni predlog budžeta za rashode, koji je iznosio 16 milijardi 416 miliona snizi na 11 milijardi 590 miliona, što znači da je snizio budžet za 4 i po milijarde dinara i u svome ekspozeu kaže: „To nastojavanje izražavalo se poglavito brižljivim ispitivanjem svake prvobitne projektovane cifre i njihovom redukcijom na iznos, koji je striktno potreban da se racionalno i ekonomično podmiri potreba kojoj je dotični budžetski rashod namenjen.“

Ja sam u Fin. Odboru skrenuo pažnju na ovu stvar. Ili su resorni ministri, koji su podnosili svoje budžetske predloge koji iznose 16 milijardi i nešto više, bili nesavesni ljudi i podnosili budžete u velikoj cifri, a ministar finansija ga je sveo na prvu meru — na 11 i po milijardi dinara, ili je ministar finansija sa njegovim pomoćnikom bio nesavesan i kresao budžet po jednoj izvesnoj srazmeri, što izgleda da je tako i ura-

deno i da su kresanja učinjena ne po stvarnoj potrebi nego po izvesnom procentu bez obzira da li će se imati nezgode zbog toga. (V. ja Lazić: Kako nema vlade trebalo bi sednicu prekinuti — Dolazi do objašnjenja između g. Čede Kokanovića i g. Ministra Pošta i Telegrafa V. Kocića.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim g. poslanike da se ne vredaju.

Dr. Miloš Tupanjanin: Ima još jedna stvar gospodo, koja upad u oči u ovom ekspozeu g. Ministra Finansija, a to je da se g. Ministar Finansija nije ozbiljno pozabavio sa strašnom poljoprivrednom krizom koja vlada u našoj državi. Mi svi dobro znamo da naš seljak poslednje dve godine živi jednim mučnim i teškim životom. Mi svi vrlo dobro znamo, koji dolazimo često u dodir sa narodom, da ovako stanje ne može dalje dugo da traje.

I ako što pre državna akcija ne nade leka ovome stanju, i ako se ne pode putem ublažavanja ove krize, mi ne možemo da sagledamo posledice, koje mogu da nastupe iz ovog očajnog stanja koje vlada na selu. Mi znamo i uzroke ove poljoprivredne krize koja je nastala u poslednje dve, tri godine. U jednoj državi, kao što je naša, u kojoj živi 85% seljaka, neverovatno je da državna politika nije polazila od sela i od seljaka. Ona je rešavala sve moguće druge probleme, interesovala se svima pitanjima, koja opet nije do kraja rešavala, a pitanja sela ostavljala je potpuno na stranu. I razumljivo je, dočekali smo danas da se selo potpuno guši u bedi i očaju. Ovo neće moći dugo da potraje ovako, u to budite uvereni. Narodno neraspoloženje hoće svoju odušku. Ne može se reći u kakvoj formi ali će doći. I potrebno je da vidimo: ko nosi odgovornost za ovako stanje? Ja sam jedanput pre izneo ovde da je od Oslobođenja do danas na čelu državne uprave stajala radikalna stranka. Radikalna Stranka imala je apsolutno odlučujući uticaj na vođenje državne politike. Ona je bila ta koja je davala ton i pravac državnoj politici. Sve što se do sada događalo u državi to je bilo po politici radikalne stranke. I Radikalna Stranka ima da ponese i punu odgovornost da sve ono što se u državi do danas radilo i što se danas radi. Gospodo, ja ću da ponovim i ne znam već po koji put, a to treba neprestano ponavljati, da je Predsednik Vlade a sa njime i ostali ministri i šefovi velikih partija, kad su išli prošlih izbora u agitaciju, stalno ponavljali svetu: ne dolazim, ja ovde kao Velja Vukićević nego kao Predsednik Vlade, Ja znam da ste bedniji, ja znam šta vama fali, ja znam da ste dužni i ponišću vam dugove. Ja znam da nemate hrane i dovešću vam ja. U prečanskim krajevima

i u Bosni govorio je: Ja znam da plaćate poreze više nego u Srbiji, i ja vam dajem časnu reč da će se poreza do nove godine izjednačiti. — To su vrlo nezgodne stvari. Nije g. Vukićević dolazio prvi put da govori ovako, nego su i drugi dolazili pre njega. Ali je nezgodno to što g. Velja nije dolazio kao šef Rad. Stran. nego kao Predsednik Vlade. Pa kad se jedan ogroman deo tih obećanja ne ispunjava i kad se tone sve dublje i dublje u bedi i očaju, ko će onda da veruje taj svet, od koga će da očekuje pomoć i spasavanje kad ni sam Predsednik Vlade, koji je na čelu državne uprave i politike, ne održava i ne ispunjava svoja obećanja? To je onda boljševiziranje tih masa odozgo. Tu se ubio potpuno javni moral i kako hoće da taj narod bude na svom mestu? Ubijate najlepše osobine koje on ima. On vidi invalide kako su prošli, vidi dobrovoljce i sve ostale, pa onda dolaze državni reprezentati da ga obmanjuju. Šta narod može onda da misli i radi.

Zemljoradnička stranka je od ovog početaka uvek ukazivala na to da u ovoj državi mora da se povede politika od sela i od seljaka. Dokle god ta politika ne bude seljačka ova država ne može ići putem sreće i blagostanja, jer u jednoj državi u kojoj ima 85% zemljoradnika, ako se ne povede seljačka politika, ne može ona napredovati i cvetati.

Gospodo, iznešena su za ovih nekoliko godina mnogobrojna zemljoradnička pitanja na dnevni red u ovome Domu. Ja ću spomenuti s mo nekoliko pitanja. Prvo je pitanje o organizaciji poljoprivrednog kredita i ono, kao i ostala pitanja, rešeno je samo na papiru. Donesen je jedan zakon, sakat, koji ne vredi ništa, a i sama gospoda iz demokratske stranke koja su bila u odboru za likvidaciju zemljoradničkih dugova, g. g. Timotijević i drugovi, saglasili su se s time da ovaj zakon treba što pre menjati, da je on donesen na brzu ruku, da on ne vredi, i da po tom zakonu zemljoradnici ne mogu imati nikakve pomoći. Na stranu to što je ovaj zakon brzo donešen i što on ne može biti od efikasne pomoći za seljaka, ali tu ima jedna druga stvar. I pored toga što je taj zakon nepotpun, po njemu do sada nije ništa ni postupljeno. Odvojeno je nekoliko miliona, stvorena je direkcija, imenovan je direktor i činovnici koji primaju svoje plate a ništa ne rade. Samo se osnivaju na papiru Mesne Zadruga po državi. Njih ima nekih 200 u celoj državi. Pitanje je dali je trebala vlada da pored živih zemljoradničkih zadruga da osniva svoje partijske vladine mesne zadruga. Zemljoradničke Zadruga pokazale su tokom decenija u Srbiji u Slovenačkoj a i u Hrvatskoj da su vrlo sposobne za život, da one odgajaju našeg seljaka, da ga uče radu i šted-

nji, da mu ulevaju duh solidarnosti, društvenosti. Pa šta je onda trebalo vladi da ruši takvu jednu lepu instituciju koju imamo u našoj državi? Jedini razlog zato je taj da oni pomoću tih mesnih zadruga imaju potpun upliv na selo onako kao što ga ima i u varošima, da sve niti državne politike skupi u svoje ruke, da do kraja zarobi ceo narog. Gospoda Slovenci i gospoda iz demokratske stranke u onom odboru saglasila su se da taj zakon treba što pre menjati, a mi ćemo, kroz koji dan, da podnesemo zakonski predlog u tom smislu, u duhu zahteva glavnog zemljoradničkog saveza.

Gospodo, kad smo tu kod poljoprivrednog krepita, onda da spomenem sa nekoliko reči i pitanje o razduženju zemljoradnika. Celom je svetu poznato da je seljak prezadužen, u celoj zemlji, izuzev Sloveniju, — i da više ne može izdržati u takvom stanju. Povodom toga podneta su Narodnoj Skupštini dva zakonska predloga i upućeni odboru, koji je osnovan povodom podnošenja tih predloga. Odbor se sastajao u tri, četiri sednice gde se govorilo u načelu o toj stvari, a diskutovalo se nešto i u pojedinostima, — i svi članovi, bez razlike na partije, složili su se u tome da treba doneti zakon o zemljoradničkom razduženju. Ministar poljoprivrede, g. Stanković, bio je i sam mišljenja prve ili druge sednice, da treba doneti zakon o razduženju seljaka, ali, rekao je on, ima u ministarstvu jedna komisija, koja radi i sa kojom će spremati taj projekat o razduženju seljaka, za Skupštinu. — Mi smo u dve sednice razgovarali po tome pitanju verujući da ministar sa vladom ozbiljno misli doneti taj zakon. Jednom prilikom ministar je izjavio da će celo pitanje izneti pred Ministarski Savet i govoriti detaljno sa ministrom Finansija, pa onda sazvati sednicu toga odbora. Posle izvesnog vremena sednica je sazvana a Ministar poljoprivrede izjavio je da ne može ništa definitivno kazati o tome sve dok se ne bude vratio iz inostranstva ministar finansija. Ministar finansija vratio se je već odavno, ali ministar poljoprivrede i pre toga, u finansijskom odboru, izjavio je uvijeno, da vlada ne misli pristupiti rešenju pitanja o razduženju zemljoradnika. Pa, gospodo, ovo je najbolji, dokaz da vlada i ne misli ozbiljno da reši zemljoradničko pitanje i da njoj nije stalo do rešenja toga problema. Vlada hoće da seljak i dalje ostane slep kod očiju, da ostane bedan i gladan da bi ga mogla lakše kupiti kad joj treba i da bi pomoću deljenja hrane dobila njegove kuglice. Ja ne mogu da shvatim zašto ti ljudi iz vlade nemaju srca, zašto nemaju milosrđa prema svetu koji gladuje i koga bije svaka beda i jad. Po ovome pitanju mi ćemo naknadno skrenuti pažnju u Narodnoj Skupštini i prite-

riti vladu i ministra poljoprivrede da nam dadnu tačno svoja mišljenja o tome pitanju. Gospodo, ima jedno treće pitanje, a to je pitanje, prehrane. Vlada je podnela juče jedan predlog o prehrani pasivnih krajeva juče je bio o tome dovoljno govora. Ali, interesantno je da se vlada, do danas, nije uopšte brinula za te gladne naše krajeve. Potrebno je reći i to da mi imamo ne samo pasivne krajeve koji gladuju već da imamo u našoj zemlji, stalno, hronično glad. Ako pogledamo u sela za koja se misli da su bogata, videćemo da je i u tim selima ishrana minimalna, videćemo na sve strane bleđa i žuta lica, videćemo da nema hrane i da svet živi pod teškim prilikama i bednim uslovima. Trebalo bi, gospodo, učiniti što pre da zemlja hronično ne gladuje. — Vlada je na oblasti prebacila teret; oblasti treba da daju novac, koji posle treba da se vraća. Pred pitanjem gladi treba u celoj zemlji da zavlada jedan duh solidarnosti. Mi imamo bogatih i siromašnih krajeva, — i kad je u pitanju život mnoge naše braće mi treba svi skupa da podnosimo terete.

Ja ću, gospodo, za jedan momenat, da prekinem svoju misao, i da se zaustavim sa nekoliko reči na Bosni i Hercegovini. Zaustaviću se na njoj radi toga, što sam i biran u Bosni, i što bih hteo da iznesem sve greške odgovornih činilaca i političara iz Bosne i Hercegovine, koji su došli do narodnog poverenja putevima i načinima, koji nisu poznati u drugim, jačim i kulturnim zemljama. Često se isticalo i govorilo: da su Bosna i Hercegovina sigurno najbedniji krajevi u našoj zemlji. Vi često slušate o Južnoj Srbiji, o Mačedoniji: da je tamo najgore stanje, da nigde gorih životnih uslova nema. Ali, verujte da svaki onaj, koji je prolazio kroz Bosnu i Hercegovinu i koji se duže vreme zadržao tamo, morao se uveriti da nema bednijeg i siromašnijeg sveta, nego što je u Bosni, specijalno u Krajini i centralnoj Bosni i Hercegovini. Vi ćete danas, gospodo, kad je ciča zima, naići na grupe ljudi — tako najveći deo sveta tamo i živi — u prnjama, u pamučnom odelu, u tankim i poderanim kroz koja proviruju kolena. Naići ćete tamo na bosonoge ljude, na decu obučenu samo u košuljicama. — Taj svet tamo nema dovoljno ni kukuruza za ishranu. Ima jedna pojava, na kojoj treba specijalno da se zaustavim, što se tiče Bosne i Hercegovine, a to je: da je seljak u Bosni pre rata bio kmet, da je on za kmetovsku zemlju davao trećinu agi i begu, da je davao desetinu državi, da je davao još razne prireze; pa, i pored svega toga što je taj seljak danas u tom polžaju, da ima slobodnu zemlju i kmetovsku i beglučku, što je ona potpuno u njegovim rukama, što je on svu obrađuje, i sav taj

prihod treba njemu da dođe, ipak taj svet danas mnogo bednije živi, nego pre rata, kada je davao trećinu agi i begu i desetinu državi. Pitanje je zašto je to tako? To je zato, što su danas državni porezi prirezi kud i kamo veći, nego što su bili pre rata; jer, porezi u Bosni bili su i pre visoki, ali od povećanja sa 500% a posle još sa 30odsto prestali su neizdržljivi. I seljak, pored svih ovih starih i novih poreza i prireza osiromašio je mnogo i živi vrlo rdavo. Za poslednjih 25 godina stanovništvo u Bosni povećalo se za 40 od sto, a poljoprivredena produkcija je pošla napred samo sa 2 od sto. Predstavnicima radikalne stranke bili su celo vreme u Vladi, i oni su bili dužni da vode računa o zapostavljenom bosanskom seljaku. Ali oni su bili daleko od toga, nego su podmirivali svoje partijske prijatelje, svoje korteše, ličnim beneficijama, a seljaka su ostavili potpuno na stranu. Njemu su samo davali velike reči: „Treba da glasaš za Veliku Srbiju; Kralj je u opasnosti, ako ne budeš s nama, država će propasti, ako ne glasasaš nas. I onaj svet, koji je nacionalan, koji se još dobro seća tudina, i koji je od Kosova pevao o našem oslobodjenju i ujedinjenju, — taj je svet poverovao tim ljudima i glasao za njih.

Ali veće odgovornosti sigurno niko nije poneo nego što su poneli poslanici radikalne partije, koji su bosanskog seljaka ostavili da živi u onako mizernim prilikama kojima danas živi. Najveći deo odgovornosti za ovakvo stanje bosanskog seljaka nosi g. Milan Srškić, koji je bio smatran u Bosni, dugo vremena, za bosanskog vezira. On nosi najveći deo odgovornosti. Ja kažem, godinama su kljukali svet sa parolama Velike Srbije, sa Kraljem, sa državom, i onda su svojim kortešima delili i kapom i šakom državnu imovinu. M. pr. 1923. godine. g. Srškić sam lično, šalje male ceduljice direktoru šuma u Sarajevu Karopu i kaže: tome i tome daj 20 i 50 kubika šume, tome i tome toliko i toliko. To je bila državna imovina, koja se delila za vreme izbora 1923. godine radikalima, delila se da bi g. Srškić sa svojim društvom mogao doći u Parlament. A danas se g. Srškić napravio šampionom parlamentarizma i parlamentarnih sloboda.

Pa ne samo, gospodo, to, nego i u pitanju podele kredita kod bankovnih institucija, isto se tako postupalo. I sa zanatlijama i sa trgovcima. I dok g. Srškić nije uspeo da veže u za se sve partijske i sve seoske trgovčiče i pokvarene ljude po selima, nije mogao da ima uspeha. Ali s jedne strane velike parole: Velika Srbija, Kralj i država, a s druge strane deljenje državne imovine pomoglo je toj gospodi da zavedu bosanskog seljaka da glasa za njih.

Gospodo, isto tako ja sam uveren da će i sa podelom ove hrane tako biti, ako se unapred jaka kontrola ne osigura kod te podele. Ja se sećam da je lanjske godine deljeno nešto kukuruza u gladnim krajevima u Bosni a znate li kako je deljeno? Išlo se spiskom, sa knezom i govorilo se: ako ćeš da pristupiš u radikalnu stranku, dobićeš 50. kgr. kukuruza. Potpiši i potvrdi da ćeš da pristupiš radikalima, pa ćeš dobiti kukuruz. I onaj koji je bio gladan, morao je njima pristupiti. Ti ljudi nisu mogli gledati decu bez hrane, i ako su u duši znali da će ih prevariti, i da rade protiv vlastitih interesa. Ali kad vide gladnu decu pristaju i potpišu. I naš seljak kad da reč i nešto potpiše, on misli da mora tu reč da održi. Ali, gospodo, postupci g. Vukićevića i njegovih drugova dovešće našeg seljaka dotle, da neće više održavati svoje reči, kao što nije održavao ni g. Vukićević sa svojim društvom.

Kažem, ako se ne osigura neka jača kontrola kod podele žita, sigurno je da će i ova podela da ide stariim putem, da će se opet začeti po narodu i kazati: ako ćeš biti radikal, dobićeš žito, a ako nećeš biti, nećeš dobiti

Gospodo, o političkim proganjanjima naroda u Bosni bilo je dosta reči. Ja ću sa nekoliko reči da istaknem kako je političko stanje tamo.

Mi imamo Ustav. U Ustavu piše: Niko ne može biti uzet na odgovor, niti biti pritvoren, niti inače ma od koga biti lišen slobode bez sudskog rešenja. To u Bosni, gospodo, ne vredi. Kakav Ustav! Kad vi spomenete nekome poglavaru, nekome pisaru ili žandarmu Ustav, on se nasmeje i iznosi famozni austrijski patent i kaže: ovo je za mene zakon a taj Ustav za mene ne vredi. Kod nas seljak hoće nešto da nauči, on hoće da čita, on uzme i čita Ustav i vidi da piše da ga ne može niko da zatvori bez rešenja nadležne vlasti, — ali šta biva? On je i hapšen, on je i vezan, on je i tučen, on je i globljen bez ikakvog rešenja. I danas imate stotine i stotine ljudi koji su hapšeni a da nisu dobili nikakva rešenja. Oni su hapšeni, oni su globljeni i tu se radi kako se hoće.

U kuću bosanskog seljaka može da ude ko hoće, i žandarm, i finans, i lugar, i seoski knez, i seoski muktar, i da digne celu kuću. I verujte, da seljak još mora da mu pravi ručak, da mu pravi večeru da se ovi malo progoste. Gospodo, za ovo sve, specijalno, što se tiče Bosne, neko će da nosi odgovornost, i, budite uvereni, neće više u dogledno vreme da pale te prazne reči, nego narod će da gleda gde su njegovi pravi predstavnici, i opredeljivaće se onamo gde ga srce odavno vuče.

Nekoliko reči, gospodo, o opštoj političkoj situaciji.

Neverovatno je kakve političke prilike kod nas izgledaju. Kad bi neko sa strane posmatrao šta se ovde kod nas radi, ja ne znam do kakvih bi zaključaka čovek došao. Uzmite, od Oslobođenja na ovamo, kakvih blokova, kakvih sve zajednica, kakvih unija i kakvih konglomerata stranaka nije stvarano, da je to neverovatno. I kakve sve parole nisu izbacivane za borbu protiv drugih stranaka. Gospodo, imali ste jedno vreme, pre 3 do 4. godine, kad su se udruživale mnoge stranke da se bore protivu korupcije. Na velikome zboru u Ljubljani, govorio je i g. dr. Korošec, pa smo posle doživeli da su predstavnici Slovenske Ljudske Stranke glasali drukčije u Odboru. Imali smo nacionalni blok i znamo kako je bilo, — a pre toga nacionalnog bloka imali smo nekakvu zajednicu, pa ste videli kako se rasula. U poslednje vreme imali ste Demokratsku Zajednicu, i svedoci ste toga šta se s njom dešava.

Čovek stiće uverenje da ovde nema apsolutno ljudi od načela, da ovde nema ljudi od principa, da je ovde neko čudo, neki kalejdoskop, da se ovde otima o vlast, da se često puta ljudi udružuju a ne znaju protiv čega i zašto se bore. Vidite, opet, da posle najmanje sitnice najmanji komadić vlasti učini da ljude odvuče u društvo stranaka protiv kojih su se do juče najenergičnije borili. Kako je sa strankama, tako je i sa ljudima. Mi smo imali prilike da slušamo mesecima i mesecima ljude koji su dizali Sodomu i Gomoru protiv drugih ljudi. I šta se dešava? Sve se menja, odjednom za 24. časa. Oni isti koji su se međusobno krvnički borili prave zajednice ne na načelnim već na ličnim pitanjima.

Gospodo, dok bude ovako u našoj zemlji, ovakvi ljudi, ovakve stranke koje nemaju načela i koje nemaju borbenosti, koje nemaju kičme da održe do kraja za svoje ideale, dotle ne može da bude dobro u našoj zemlji, dotle politika neće da ide svojim tokom. (Čeda Kokanović: Dok Predsednik Vlade bude išao za psećom pameti nema od svega toga ništa). Ono što najviše fali ovoj zemlji to su ljudi od načela to su stranke od načela. Danas ne znate s kim možete da idete skim možete da radite. Uvek ste u nedoumici, uvek ste u opasnosti da vas vaš saveznik izneveri i da ode sa onim protiv koga ste imali da se zajednički borite. Ovo će se osvetiti i svima ljudima i svima strankama. Mnogo bi bilo bolje i časnije da i ljudi i stranke idu u borbu otvorena čela za svoja načela i svoje ideale. (Aplauz kod zemljoradnika). Gospodo, mi vidimo da pojedini ljudi iz raznih stranaka traže razne puteve i načine i to zakulisne da se održe na poziciji, da se održe na vlasti. Oni ne idu redovnim putem. Za njih ne vredi ni Parlame-

nat, ni načelo, niti potrebe i želje narodne. Oni imaju jedan jedini zakon, a taj je, da se održe na vlasti, da što duže ostanu na vlasti, a kako će biti onome svetu koji ga je poslao, kako će biti celoj državi to se njih apsolutno ništa ne tiče. Kad čovek pogleda na sve skupa kako izgledamo i mi i naš rad i kad se seti starog Srpskog Parlamenta kakav je pre rata bio, i starih ljudi koji su bili u tome Parlamentu, onih starih boraca koji su imali da budu apšeni, da ginu za svoje ideale kad čovek ovo danas vidi, onda mora da se dobro zabrine za budućnost naroda i države. Mi idemo sve niže i niže i nivo našeg Parlamenta pada sve niže i niže. Kako se koji Parlament sastajao sve su slabiji i slabiji ljudi dolazili. Nema jakih ljudi od načela, koji će da stanu muški i odvažno da brane dobra naroda i države. Ako ovako dalje potraje neće biti ni Parlamenta, a gospodo, kakve su prilike spolja možemo da mislimo koliko odgovornost nose većine za ovakvo stanje. Da je bilo ljudi od načela, da je bilo stranaka od načela, drukčije bi bila naša unutrašnja situacija, a drukčije i naša spoljna situacija.

Mi stalno govorimo o Južnoj Srbiji, kako stanje tamo ne valja, ali, gospodo, nekolike godine posle oslobođenja niko nije smeo da kaže reč o Južnoj Srbiji, jer je odmah kazano: Ne dirajte, ne smete o tome govoriti! Gospodo, bilo je momenata kad je jedan veliki Sloven i veliki državnik pok. Stambolijski (Glasovi: Slava mu!) predlagao u Beogradu braći Srbima savez, on je nudio i nešto više nego savez, on je, — da bi dao dokaza svoje dobre volje, da bi dao dokaza da je potpuno spreman da se uživi u predloge na koje stavila svoj potpis na onaj glasoviti Niški sporazum kojim se stavio u obvezu da će terati komite po Bugarskoj. I taj Niški sporazum došao mu je glave. Nama je svima još u svežem sećanju kako je taj veliki čovek bio dobar prijatelj našega naroda i kako je ondašnji naš famozni Min. Spoljnih Poslova kazao, na pitanje jednog našeg čoveka: nemojte zaboraviti da je taj čovek samo Bugarin. I taj čovek izgubio je glavu radi svog prijateljstva prema nama, jer je on pored svog živog Kralja govorio da treba da bude jedan Kralj i Jugoslovenima i Bugarima. Tome se čoveku nije verovalo, a odgovorni činioći trebali su da znaju da iza Stambolijskog može da dođe u Bugarskoj samo reakcionarni krvavi režim a naša vlada požurila se je da još odmah drugog dana prizna nov poredak u Bugarskoj (Jedan glas na desnici: Pa priznala je i cela Evropa!) Samo što smo mi bili drugi, prva je bila Rumunija, a mi smo potegli odmah za Rumunijom da i mi priznamo. Gospodo, treba za to, a ja sam u početku svoga govora spomenuo, poneti i

odgovornost a ovde odgovornost pada poglavito na Radikalnu Stranku. Da nije bilo partizanstra u ovoj državi može biti da bi Stambolijski i uspeo u svojoj misiji, ali ovde se je polazilo samo sa uskog stanovišta. Rumuni su se bojali bugarskih zemljoradnika zbog njihove snage u Dobrudži, pa su rušili Stambolijskog, a mi smo im glupo sekundovali. Kažem, da smo mi znali i umeli da cenimo Stambolijskog drukčije bi naše stanje bilo; ne bismo imali mi tih briga, jedan duh bratske solidarnosti vejao bi od Varne pa do Jadrana, sad imamo oko sebe sve samo neprijatelje: i Bugarsku i Madarsku i Italiju i Albaniju. Gospodo, onaj koji ume da gleda taj vidi da je stanje opasno, da spoljna situacija ne valja za nas. Ali nije se ni upravljalo u spoljnoj politici u sporazumu sa Skupštinom, nije se upravljalo po sporazumu sa predstavnicima naroda nego su upravljala samo nekolicina ljudi i oni koji su upravljali sami neka podnesu odgovornost za ovakvo stanje kod nas i na našoj granici. (Pljesak na levlci). Taj famozni Min. Spoljnih Poslova izjavio je tako isto jednom dopisniku Pariskog lista, čini mi se „Matena“ kako je on sedeo u jednoj fotelji a Ahmed Beg Zogu prema njemu u drugoj i da je Ahmed Beg Zogu pre nego što je pošao u Albaniju s njime pregovarao i predlagao mu ono što je Italija s Albanijom uradila. I toga gospodina to nijd ništa ženiralo da tako otvoreno, pred celom Evropom, prizna da je znao da će Ahmed Beg Zogu ići da ruši Fan Noliu.

Šta smo dočekali? Dočekali smo to da smo ga dobili za najvećeg neprijatelja. Tako isto je pitanje i sa Madarskom. Mađari su godinama, tako su bar izjavljivali, hteli da nađu neku vezu sa nama ali mi smo bili pobedioci, nismo hteli da razgovaramo, pa su se Mađari okrenuli i otišli Italiji. Takvo stanje imate svugde na granicama naše države. Ja još jedan put, gospodo, naglašavam da oni koji su doveli do ovakvoga stanja neka podnesu punu odgovornost. Koliko se puta ovde, u Narodnoj Skupštini, tražio odbor za spoljne poslove, jer više ljudi znaju više nego jedan čovek.

A sve su vlade odbile najenergičnije instituciju toga odbora. Da je taj odbor bio još od samoga početka, pa da se Ministar Spoljnih Poslova sporazumevao s tim odborom, sigurno je da bi bilo drugo stanje na našim granicama i da bi nastupili drugi odnosi sa našim susedima. Razumljivo, gospodo, da je Cankovljević, a posle ne manje bolji režim Lapčevljević, počeo sa terorističkom akcijom u Makedoniji, jer posle velikih ideja zemljoradnika u Bugarskoj nije moglo da nade svoje mesto ništa drugo nego opet ideja Makedonije. Posle velike zemljoradničke ideje šta je drugo moglo doći

nego ideja Makedonije, ideja revanša. Dobro, gospodo, tu je kriv krvavi bugarski režim, ali jesmo li krivi i mi? Ja sam razgovarao sa mnogim poslanicima iz vladine većine, koji su rodom iz Južne Srbije i ono što sam čuo od njih dovoljno je pa da bude i više nezadovoljstva no što ga ima sada i ja se čudim trpeljivosti toga sveta da može podnositi sve ovo što sada podnosi. Vi znate koliko je o tome bilo reči da je, u početku najgori ološ slat, u većini za upravne činovnike u Makedoniju, da se u onom svetu nije poštovao čovek nego da su se na silu stvarali Bugaraši i što je najgore u svim srezovima uvlačili su se u vladine partije agenti makedonskog komiteta a imate masu slučajeva u tim srezovima da ti Bugaraši, koji su viđeni funkcioneri stranaka vladinih, proganjaju najviđenije nacionalne naše radnike koji su godinama radili i bili proganjani za ideju Srpstva u Makedoniji. (Čuje se: To nije istina!) To sam čuo iz usta poslanika. Gospodo, taj svet tamo u Južnoj Srbiji dobar je svet i jedino što ga odlikuje od nas drugih to je da je vrlo štedljiv. (Žagor. — Čuje se: Nije baš tako.) Pa jeste li videli ovaj proces kad kažete da to nije tačno. Šta su onda oni Bugaraši u bitoljskom procesu, zašto se oni tuže i zašto se osuđuju. Vi tu imate čak i doktora. (Žagor.) Gospodo, da spomenem jedan drugi slučaj, da spomenem Vojvodinu. Mi kažemo da smo država pravnoga poretka, a Vojvodina šalje skoro svakoga dana deputacije u Beograd i ja mislim da su mnogi od vas, ulazeći u Skupštinu, nailazili na te deputacije, koje su sigurno primale i demokratska stranka kao i druge stranke. A zašto? U Vojvodini su vršeni opštinski izbori i kad su odbornici trebali da uđu u svoja veća onda su stari odbori sa starim činovnicima hteli da glasaju sa novim tako da bi radikalna stranka opet imala većinu. To je nezakonito, gospodo. O tome se govori i više već dva, tri meseca ali niko ga iz vladine većine ni glava da zabolji da vidi da se ovako očito gaze zakonski propisi. Ako su izvršeni opštinski izbori, izvršeni su pod vašim režimom i vladom i zašto onda da se te opštine ne konstituišu da uzmu opštinu u svoje ruke oni ljudi koje je narod birao.

Pitam ja vas, gospodo, što je moglo drugo da rukovodi Radikalnu Stranku da ne dozvoljava da ovi odbornici, izabrani slobodnom voljom naroda u izborima, koje je vršila Radikalna Stranka, ne uđu u opštinu. Ni danas nisu ušli. I juče su bile deputacije ovde. (Čeda Kokanović: Šta je u Crepaji? Jesu li tamo ušli u opštinu? — Glas kod radikala: Novi izbori.)

Gospodo, ja sam spomenuo samo dva kraja, spomenuo sam Južnu Srbiju i Vojvodinu. A u početku sam se zadržao malo na Bosni i Hercegovini. Sada da

se malo povratim na Bosnu. Isto tako kao što Srškić sa svojim društvom i Andrić sa svojim društvom nosi odgovornost za ovakovo stanje u Bosni, ja ću se malo obratiti na našu braću Muslimane iz Bosne, koji su danas u vladi, da kažem da i oni snose veliku odgovornost za ovakovo stanje njihovog muslimanskog seljaka u Bosni.

Ali pre toga imam da istaknem jednu stvar. G. Spaho napravio je sporazum sa g. Andrićem. I tek pre nekoliko dana počele su nama da stižu žalbe iz Bosne, počeli su da dolaze ljudi, evo ih i sada gde čekaju pred klubom i žale se da su izbacivani iz kuće i sa zemlje nenadano, neočekivano, jer im nisu uvažene njihove žalbe i te se zemlje predaju u posjed starim vlasnicima. (Žagor kod Zemljoradnika. — Objašnjenje između Mustafe bega Kapetanovića i Čubrilovića. — Predsednik opominje.)

Gospodo poslanici, po Beglučkoj Uredbi od 1921. godine seljaci beglučari, koji su imali te slobodne begovske posede, mogli su da podnose zahteve za 6 meseci, do novembra 1921. godine. Taj rok za zahteve produžen je u Skupštini za 1. mesec, a posle Min. Agrara produžio je taj rok za godinu dana, a posle je još nekoliko puta produživan.

Agrarni delegati po srezovima primili su te zahteve. Za svaki dunum moralo se platiti po 3 dinara. (Jedan glas: To je protivzakonito.) Ali je primljen. Je li Ministar Agrarne Reforme izdao takvo naređenje ili ne? Jeste. Jesu li seljaci plaćali za to novce ili nisu? Jesu. I šta se onda dešava? Imaju dve stvari. Prvo što delegati sada odbijaju sve žalbe seljaka, jer da je taj rok prošao, a drugo ima jedna poverljiva naredba. (Čeda Kokanović: Sva će Bosna u krvi da se zavije ali vam to neće moći platiti.)

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: G. Kokanoviću nemate reč. (Čubrilović burno protestuje) Ja vas pozivam g. Čubriloviću na red i kažnjavam vas, zapisanom opomenom. (Upada u reč Mustafa beg Kapetanović). Nemate ni vi Mustafa reč. (Husein Alić: Vi otimate od Muslimana.)

Dr. Miloš Tupanjanin (nastavlja): Šta kažete vi Aliću! Zar tako? Gospodo, ovde postoje dve stvari. Najpre ima jedno poverljivo naređenje gospodina Min. Agrarne Reforme, njegove Agrarne Direkcije sarajevske. Ja ne znam po čemu je Min. za Agrarnu Reformu trebao da izdaje poverljivo naređenje svojim područnim organima. Po njemu svi držaoci zemlje beglučke, čiji spor još nije okončan, imaju da plate hak od oslobođenja do ove godine. Znači da imaju da plate hak za 10 godina. (Jedan glas kod muslimana: To je po zakonu). Ne-

ma tu reči o zakonu, nego ste vi srušili onu uredbu, a sem toga, ima ovde nešto više, socijalna pravda koja je veća od svih zakona. (Čeda Kokanović: Ni dinara nećete dobiti. Mi vam to ovde javno kažemo. — Nastaju burna objašnjenja između muslimana i zemljoradnika.)

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Ja vas kažnjavam, g. Kokanoviću, po drugi put zapisanom opomenom. Ja ću vas predložiti za isključenje. Izvolite nastaviti, g. govorniče.

Dr. Miloš Tupanjanin: Ja ne mogu nastaviti dok vi zvonite. Ja nemam tako jak glas da nadvičem vaše zvono.

Gospodo narodni poslanici, ova dva pitanja koja sam malo pre istakao, verujte da su vrlo teška po agrarnu reformu u Bosni. Ovde će se načiniti velika nepravda najsiromašnijim delovima zemljoradnika u Bosni. Zato ovde treba imati pre u vidu socijalnu pravdu, treba imati srca i razumevanja za seosku sirotinju.

Gospodo, ovo pitanje haka, ako ostane ovako doneće velike i neželjene posledice. Ja ću da vam pročitam samo jedno pismo jednoga advokata iz Sanskeg Mosta g. dr. Josipa Cerjana. Taj advokat, 18. II. 1928. godine, piše Damjanu Vručuniću pa kaže: „Kao zastupnik i po nalogu Ibrahim bega Filipovića iz Rastoka—Ključ, pozivljam Vas ovime, da Vaš dug u iznosu od 27.000 din., što dugujete mojoj stranci u ime haka za 9 godina zajedno sa troškom ove opomene od 30 dinara tim sigurnije u roku od 8 dana u mojoj kancelariji isplatite i t. d.“

Kad bi ste ušli u kuću ovoga seljaka i videli na čemu on živi šta ima u kući i kakva mu deca izgledaju, vi bi ste se uverili da celo njegovo imanje ne vredi 10.000 dinara, a traži mu se da plati u ime haka za 8 godina, t. j. od oslobođenja na ovamo 27.000 dinara. Pošto neće moći da plati dotičnu sumu, izbaciće ga iz kuće, oduzeće mu zemlju, i on će postati bezkućnik. Pazite dobro, gospodo, šta radite! Jedan glas: Zabavavili ste sirotinju! Mi smo daleko od toga da nešto sirotinji uzmemo. Nama je i muslimanska i srpska sirotinja apsolutno jednaka. U ostalom mi nikada nismo bili na vlasti, pa da ste mogli videti šta bi smo radili. Ja vam sa ovoga mesta najotvorenije kažem da se nikako ne osuđujete da se igrate sa onim bednačega naroda, ali najbolji i najčeličniji. Takvim ljudima ne sme da se oduzme zemlja.

Kao što malo pre neko kaza ima hiljadama porodica koje gladuju. To je žalosno, i ne bi trebalo da niko u ovoj zemlji gladuje, jer ova zemlja je veli-

ka, prostrana i gogata i u njoj, ako ništa drugo, treba da ima hleba za svakoga. I vaša je sveta dužnost (obračajući se Muslimanima) kad ste u vladi, da se pobri- nete da nadete posla tim ljudima da ne gladuju. (Upa- dice). Ovo nije pitanje muslimansko i srpsko. Pošli ste rdavim putem u vašem objašnjavanju. Daleko smo od toga da je ovo pitanje ili muslimansko ili srpsko. Ovo je pitanje siromašnih zemljoradnika bez obzira na veru. Tu nema vera šta da radi, tu treba da svi jednako imaju, i Srbi i Muslimani. To pitanje haka vrlo je važ- na stvar i meni je žao što ovde nema g. ministra agr. reforme da čuje ozbiljnu reč da se igra tim stvarima.

A druga je stvar to podnašanje sahteva. Malo pre jedan od gospode dobacio je i kazao: Predašnji ministri agrarne reforme protivzakonito su produžavali rokove za podnošenje zahteva. Nije to protivzakonito. (Upadice) Vi znate kako ima nekog sveta po onim zabačenim selima, da je on spor i neumešan u odbrani svojih interesa. Primer: U jedno selo donesu plan ze- mljišta i onda se vidi da je sve izmešano u tome selu; drukčije je u knjigama, drukčije u planu nego što je u realnosti. Zar vas ne može zaboleti srce kad vidite ljude u dronjcima, oterane sa zemlje. (Jedan glas: To nismo čuli)! Niste čuli! Vi mislite da je to jedinstven slučaj.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Molim Vas, g. poslaniče, da završite svoj govor, jer Vam je vreme isteklo.

Dr. Miloš Tupanjanin (nastavlja): Što se tiče ovih podnašanja naknadnih zahteva, ako su ranija g. g. Ministri Agr. Reforme, oslanjajući se sigurno na zakon i na pravdu produživali te rokove ja bih hteo da znam po čemu je ovaj sadanji g. Ministar Agr. Refor- me izdao poverljivo naređenje svima područnim vla- stima da se svi zahtevi podneseni posle onog prvog roka imaju smatrati za nevažeće i odbiti sve molbe i žalbe svih seljaka. Znači držati ceo seljački narod u bludnji da će zemlja biti njegova i sad, prema ovom poverljivom naređenju g. Ministra, taj jadni seljak ima da vrati zemlju vlasniku. Po čemu su, na osnovu čega su državni funkcioneri primali novac od seljaka i davali mu priznanice? Tih priznanica ima na hiljade i hiljade. Ovako te priznanice izgledaju. (pokazuje priz- nanice). Hiljade i milijoni dinara su pokupljeni od na- roda da može doći do svoga prava, pa zašto sada te- rati da se svet baca sa zemlje. Treba jednake pravde da bude za svakog. Zemlje ima dovoljno, ali otkuda da se seljaci bacaju sa zemlje pa još mnogima da se ruše kuće. Vi znate onaj slučaj u zborničkom srežu.

Ima li gde takvog slučaja u svetu da se seljak

baca sa zemlje, da mu se ruši kuća i da se zemlja vraća predašnjem vlasniku. Stoga se mi ne možemo pomiriti kao ljudi. I to ne sme da bude a g. Ministar Agrarne Reforme moraće sistirati poverljiva naređenja koja sam pomenuo. Ili ovo bi bilo previše a i inače prepuno je nezadovoljstva u Bosni. Zato kažem još jednom ako ostanu ovakva naređenja na snazi, ne na- dajte se da će bosanski seljak leći i kazati: gazi me i ubij do kraja. Ne, neće to on! A za posledice neka ponesu odgovornost oni, koji su doveli do ovoga sta- nja. Razume se da ću, iz tih pobrojanih razloga glasa- ti protiv.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Ima reč g. Petejan.

Josip Petejan: Spoštovana Skupština! Budget, ki ga nam je predložil g. finančni minister in ki ga je predelal finančni odbor, je po mojem mnenju za naše gosnodarske razmere absolutno previsok in neodgovar- jajoč naši finančni moči. Budget je od leta do leta večji, dasi na drugi strani vidimo, da so gospodarski dohodki vsako leto manjši, ker vsled gospodarske krize padajo.

Budget, ki ga imamo v rokah, je pa tudi precej fiktiven že vsled tega, ker absolutno nima nikake baze, ki bi nam dala jasno sliko, koliko dohodkov in iz- datkov smo imeli v l. 1926/27. Radi tega je tudi abso- lutno nemogoča stvarna kritika o izdatkih in dohodkih naše države.

G. finančni minister je že lansko leto v svojem govoru obljubil, da hoče naše finance urediti na način, ki bo odgovarjal naši ekonomski moči. Mi vsi, tudi mi socialisti smo pričakovali, da bo naša finančna politika res prišla od besed do ustvarjenja. G. finančni minister je obljubil, da bo prisilil vsa ministrstva na največje varčevanje, da se bo na ta način budget znižal.

Toda, gospodje, ako mi pogledamo budget za l. 1928/29, vidimo, da se obljube g. finančnega ministra absolutno niso izpolnile in da se vrši varčevanje, v kolikor se sploh vrši, na žalost v resorih, kjer bi se varčevati ne smelo in ker varčevanje dvržavi nič ne koristi, marveč bo upropastilo še tisto malo naše priv- irede, kolikor je sploh še imamo.

Gospode, ako pogledamo varčevanje v predlože- nem budgetu, vidimo, da se je varčevalo tam, kjer bi se varčevati ne smelo. Mi vidimo, da se je, znatno znižal budget ministrstva za socialno politiko, ki znaša danes 30 milijonov dinarjev. To ni več budget ministr- stva za socialno politiko, temveč je samo budget za osebne izdatke tega ministrstva.

Ako pogledamo naše zdravstvene razmere, vidimo da se skuša varčevati pri naših bolnicah in pri zdrav-

stvenih potrebah, kjer bi se absolutno ne smelo varčevati.

Isto tako vidimo, da hoče vlada varčevati in znižati izdatke za naše kulturne potrebe in za naše šolstvo. V finančnem odboru smo slišali grožnje, da se hočejo obstoječe šolske institucije — gimnazije in univerze odpraviti ter na ta način izdatki znižati.

Z našega socialističnega stališča smatram, da je to zločin in atentat na naše kulturne ustanove.

Isto tako vidimo, da se v budgetu ne polaga mnogo važnosti na eno panogo naše privrede, ki je v naši državi najvažnejša, to je naše poljedelstvo, ampak da se to velevažno panogo pušča popolnoma v nemar. Pri poljedelstvu hočejo varčevati, mesto da bi povišali sredstva za produktivne svrhe.

Gospodje, kdor proučuje današnje naše kmetijstvo, vidi, v kako primitivnem stanju se ono še danes nahaja in na kak primitiven način se obdeluje zemlja. Katastrofalne posledice te politike vidimo, če primerjamo uspehe našega kmetijstva z uspehi v drugih modernih in kulturnih državah. Ti uspehi nam kažejo, da se v drugih državah pridela na istem prostoru za 50 — 100 od sto več, kakor pri nas. To je posledica tega, ker se naša vladna politika ne briga za naše poljedelske razmere, ker se ne briga za izobrazbo našega kmeta, ker se ne briga za to, na kak način bi povzdignila naše poljedelstvo.

Kot rezultat te politike, ki se vodi zadnjih 6 let v naši državi, vidimo tudi strašno zadolževanje našega kmeta, ki je došlo že tako daleč, da je danes kmetovo premoženje po veliki večini v rokah raznih bank, ne pa v rokah kmeta samega. Skupni dolgovi naših kmetov znašajo danes že nad 3 milijarde dinarjev. Ta številka nam jasno kaže, da se naš kmet absolutno ne more dvigniti in se rešiti iz lastne moči in da je neobhodno potrebno, da mu država priskoči na pomoč.

Za časa vsakih volitev obljubujejo kandidatje vladnih strank, zlasti v Bosni, Hercegovini, Vojvodini, Hrvatski in tudi drugod, da bodo kmetu pomagali in da bo država uredila njegove dolgove. Pri vsakih volitvah je to dober volilni manever in agitacija, toda žalibog ostane tudi samo pri tej agitaciji, ne stori se pa pozneje za našega kmeta nič. Naša vlada ni storila še niti enega koraka za razdolževanje naših kmetov.

Kar se tiče naše notranje politike, moram jaz kot zastopnik delavskega razreda spregovoriti nekoliko besed, da pokažem, da se ta politika, ki se vodi pri nas, nikakor ne more imenovati politika svobode in enako opravnosti.

Že volitve 1. 1925., kakor tudi volitve, ki so se vršile lansko leto, so nam pokazale, da pri nas politične

razmere niso zdrave, da pri nas ni svobode, kakor bi morala biti in kakor je zajamčena v zakonu. Vse, kar smo čitali za časa volitev in kar smo čuli v verificacijskem odboru, nam jasno dokazuje, da se pri nas ne vodi politika svobode, temveč politika terorja in nasilja, s katerim hočejo vladne stranke priti na oblast in se na oblasti tudi vzdržati.

Nas kot delavski razred interesira zlasti to, kako se postopa z nami in kakšna je v naši državi zborovalna svoboda. Razmere v Vojvodini, Bosni in v Srbiji nam dokazujejo, da se pri nas zakoni ne vpoštevajo, ampak da se pri nas zakoni teptajo, da jih vsak policaj lahko tolmači po svoji volji, kakor mu kaže, ne pa kakoro bi jih moral tolmačiti. Navedem naj samo nekoliko slučajev, ki eklatantno dokazujejo, da je to resnično, kar sem pravkar omenil.

Tak slučaj se je zgodil pred 2 mesecema u Beočinu v Vojvodini človeku, ki ni komunist, ki nikakor ni eksaltiran, ampak je preudaren človek, ki pazi na vsako besedo, ki jo izpregovori, ki je znan kot social — patriot, to je naš bivši poslanec prof. Divac. On je priredil poučno predavanje v Beočinu, kjer je govoril o teoriji razvoja človeške družbe. Pa pride policaj, ki ni dovršil morda niti 4 razredov ljudske šole ter ustavi belgrajskega profesorja in mu ne dovoli dalje govoriti. (Klici na levici: Čujmo, čujmo.)

Toda ni ostalo samo pri tem. Divca so na poziv pisarja aretirali ter ga vodili 2 dni od žandarmerije do žandarmerije, dokler ni prišel pred sodišče, ki ga je pustilo na svobodo, ker se mu ni mogla dokazati nikaka krivda.

Jaz sem o tem predmetu vložil interpelacijo, toda do danes nisem dobil od g. notranjega ministra še nobenega odgovora.

Take slučaje imam tudi iz drugih krajev, recimo iz Bosne. Danes sem dobil pismo, ki kaže, kako se, pri nas smatra zborovalna svoboda. V Zenici ... (Ivan Vesenjaj: V Mariboru je pa zborovalna svoboda!) Gospod kolega, ako ste vi to sami občutili, je to posledica vaše politike, ker vodite dvojno politiko. Eno na shodih, drugo pa v parlamentu. Naš narod pa dvojne politike ne pozna. (Fran Smodej: To je izmišljeno!) Gospod Smodej, to ni izmišljeno, to so posledice vašega stanovanjskega zakona. (Ivan esenjaj: Na dotičnem zborovanju so bili fanatizirani ljudje!) Na vsakem zboru se ljudje lahko fanatizirajo. (Ivan Vesenjaj: Na vaših pa najbolj!) Ja sem sam poskusil, kakšna je svoboda na zborih, ki se vrše pod vašo firmo. (Fran Smodej: Vi pridete na zборе samo terorizirat.) Vi ste še hujši teroristi. Vi ste uvedli teror v Sloveniji. (Ste-

pan Radić: Toga su se naučili od vas.) Oni so prej preganjali in ubijali naše ljudi. (*Fran Smodej:* Niti eden ni bil ubit! Kdo je ubil Fakina!) Kdo je ubijal na zaloški cesti naše ljudi? (*Fran Smodej:* Mi ne!) Streljali so jih vaši policaji pod vašo komando. Sram vas bodi! (Medklici poslanca Bariča.) Vi ne veste, kaj je bilo. Vaša žandarmerija je streljala.

Potpredsednik dr. Halidbeg Hrasnica: Gospodo, nemojte smetati g. govornika. (Medklici poslānca Smodeja.)

Josip Petejan: Gospod Smodej, nikar ne hodite na solnce. Vaša politika ni od danes, ampak je stara že nad 30 let.

Gospodje, ne bi omenil motenja zborovanj, če ne bi bil k temu izzvan, ker to se dogaja kolikor toliko povsod tudi na Angleškem, kjer vlada najbolj prosta svoboda. Hotel sem to omeniti samo mimogrede, da pokažem, kakšna politična svoboda vlada pri nas.

V Bosni, v Zenici so delavci sklicali zbor, da protestirajo proti šikanam inž. nekega podjetnika, ki so bile tolike, da jih delavci niso mogli več prenašati. Delavci niso imeli drugega pripomočka, kakor da skličejo zbor, sklenejo tam resolucijo in jo pošljejo na ministrstvo za šume in rudnike. Dogodilo se je pa, da je okrajni glavar zborovanje prepovedal in delavcem ukazal, da naj svoj protest naznanijo rudarski oblasti brez zborovanja. Ta slučaj je pač dovolj karakterističen in nam jasno dokazuje, da se pri nas razlaga svoboda tako, kakor komu prija. (*Fran Smodej:* Če bi Vi bili na vladi, ne vem, kako bi bilo.) Gospod kolega, garantiram Vam, da imam voljo, ba bi izvršil vsaj, kar je pošteno, in da bi pohvalil vsakega, ki kaj poštenega napravi. (*Fran Smodej:* Vi osebno že, ali Vaši tovariši ne.) Jaz tukaj govorim vendar osebno! To, kar zastopam tu, bom zastopal tudi povsod, ker sem toliko moža, da odgovarjam za vse, kar napravim. (*Ivan Vesenjāk:* Priznamo Vam, da ste osebno pošten.) Te dokaze, gospodje, sem navedel zato, da se mi ne bo očitalo, da govorim v-obče in da delam krivico vladi ali komu drugemu, ne da bi za to imel dokaze.

Drug slučaj, ki ga moram tudi omeniti, zadeva isto tako Vojvodino. Tam imamo več slučajev občinskih volitev, ki so jih omenili že moji tovariši iz kluba. Govorili so o tem, kako se vršijo tam občinske volitve in kaj se dogaja po izvršenih volitvah. Imamo slučaje iz občine Beočin pa tudi od drugod, kjer so bili izvoljeni v občinske odbore delavski zastopniki. Toda teh delavskih zastopnikov, ki so bili izvoljeni popolnoma pravilno in zakonito, pozneje župan ni hotel zapriseči in priznati, in vsi ugovori še do danes niso nič poma-

gali. Še danes ti delavski zastopniki ne morejo izvrševati svojih pravic, ki jim jih je dal narod iz svobodne volje.

Tudi v Bosni imate, da niso urejene občine, da narod ne ve, kje in komu naj poveri svoje pravice.

Gospodje, če premislimo vse te dokaze, se ne čudimo, da se buržuazijske stranke tako pehajo za oblast in da te stranke osobito policije nočejo dati iz rok in nočejo dovoliti, da bi državljani svobodno mogli uživati svoje pravice in vršiti svoje dolžnosti.

Gospodje, imel bi omeniti danes še nesrečno bastilijo, toda nočem govoriti o tem, ker se je že včeraj o tem preveč povedalo. Omeniti hočem samo to, da mi je žal, da je včeraj vladna večina odklonila predlagano anketo. Osobito mi je pa žal, da je to storil g. notranji minister, ki je Slovenec in je odklonil to anketo, ki bi nam dala najvišjo moralno silo doma in na zunaj. Študiral sem, zakaj je gos. od minister odklonil anketo, ki bi naj preiskala stvari, ki niso samo gola fraza, ampak dokazana dejstva. Dokazano je po pričah, da je bil ta in ta tepen ob tej in tej uri v tej in tej sobi. Če bi ta anketa preiskala vse te stvari in ugotovila, koliko je na tem resnice, mislim, da bi bilo to od velike koristi.

Reklo se je, da tega ne smejo storiti, ker bi bile dane s tem koncesije opoziciji, na drugi strani bi se pa v inozemstvu priznalo, da so vsi ti očitki resnični. Toda ta politika vladne večine je pogrešna. Inozemstvo prav dobro ve, kaj se dogaja v Glavnjači. Gospodje, danes po odklonitvi ankete inozemstvo še bolj veruje v resničnost teh očitkov in ima se več interesa, da celo stvar bolj pretirava, kakor je pa res. (*Ivan Veseniak:* Kako pa postopajo z vašimi tovariši v Trstu?) Gospod profesor, o tem bo še govoril. Toda to še ni noben vzrok, da se pri nas vse to tolerira. (*Stepan Barić:* Idite v Trst, pa tamo tako govorite.) G. Barić, jaz sem narodni poslanec Jugoslavije, ne pa Trsta. V Trstu sem že svojčas mnogo govoril in tudi dosti pretrpel. Danes sem pa tukaj narodni poslanec in imam pač pravico, da o tem govorim. Gospodje, smatram, da je ta odklonitev politična netaknost, ki nam bo v inozemstvu več škodovala, nego koristila.

Zelo sem bil zadovoljen s prvim delom odgovora gospoda notranjega ministra, ki je nekako desavuiral današnji vladni sistem. To je bilo zelo veliko. Zato sem pričakoval, da bo temu sedil tudi drugi korak in da bo gospod minister sprejel parlamentarno anketo, ki naj bi preiskala dogodke v Glavnjači, ne pa morda kake druge ankete, ki ne bi nikdar prinesla dovolj jasnosti. Gospodje, smatram in mislim, da smatrate to tudi vi, da

je nujna socialna in kulturna potreba, da take stvari v naši državi že vendar enkrat prenehajo.

Isto tako je treba omeniti tudi nego drugo slabost naše politike, pod katero trpi osebno delavski razred že 5 let. To je zakon o zaščiti države. Gospodje, ta zakon je bil ustvarjen pod utisom ubijstva pok. ministra Draškovića. Konstatiram, da služi danes ta zakon v vse druge svrhe, nego pa za to, za kar je bil sprejet. Danes ščiti ta zakon gotove plačkaše, da smejo po mili volji izrabljati in plačkati delavski razred, ki mu je odvzeta vsaka pravica, da bi se mogel braniti. Gospodje, dokazano je, da se pod zaščito tega zakona plačka i sama država.

Kakor je naša socialna potreba in v interesu cele naše države, da se odpravi Glavnjača, tako je nujna potreba, da se v naši državi odpravi zakon v zaščiti države, ki je danes absolutno nepotreben in ki je v sramoto in škodo za naše politično življenje. (*Puniša Račić*: Pa to je Pribičevićovo delo.) Ker je Pribičevićovo delo, zato obsojam njega. S Pribičevićem nimam sicer nobene zveze, toda kdor je kriv, je kriv in vreden obsodbe. Ako bi bili zakrivili to moji ljudje, bi jih isto tako obsodil.

Gospodje, ako pogledamo druge države, Češko, Nemško Avstrijo in druge kulturne države, vidimo, da se tam politični pokret razvija svobodno. (Medklic: Baš ovih dana bio je neki komunista osuden na 3 godine.) Pri nas jih obsodite lahko 100 ali še več. Saj ne zahtevamo, da se ne sme kaznovati, kdor kaj zagreši. Komur se dokaže kaka krivda, naj se kaznuje po zakonu. Nikakor pa ne morem odobravati, da se za en razred in to delavski razred ustvarjajo posebni izjemni zakoni, medtem ko takih izjemnih zakonov nimamo za tiste, ki plačkajo in uničujejo našo državo.

Gospodje, upoštevati je pa treba pri tem še nekaj drugega, kar je pokazal zadnji komunistični proces v Beogradu. Kadar se javne organizacije, ki se morejo kontrolirati, prepovedo, je logična posledica, da se osnujejo tajne organizacije, ki jih ni tako lahko kontrolirati, vsled česar so žrtve še večje, kakor bi pa bile sicer.

Gospodje, ne govorim tega zato, da bi branil komunizem, ker veste, da smo mi v borbi s komunizmom ne radi principov, temveč radi komunističnih metod, ki jih mi socialisti ne priznamo. Mi ne priznamo diktature ne enih ne drugih. Naš princip je svoboda, naše delo in boj je za demokracijo. Govorim to radi tega, ker smatram, da je v interesu vsega delavskega razreda, da se uveljavi in razvije politična svoboda.

Vlada, ki je stvorila to politiko, je imela pri tem dvojni namen. S tem, da je hotela udariti komuniste

in jih spraviti v Glavnjačo, je hotel udariti tudi drugi del delavskega razreda, to je socialiste, ki so pri nas na videz še nekako tolerirani. S tem, da se je upropastil komunistični pokret, se je upropastil tudi ostali del delavskega gibanja, ki je bil nujno potreben v interesu našega socialnega razvoja.

Gospodje, kakšne so posledice te politike? Vidimo, da je od onega momenta, ko se je pričela politika terorja in nesvobode, propadla tudi naša ekonomska in socialna moč in da na zunaj nimamo onega ugleda, kakor bi ga imeli, ako bi bile naše notranje razmere urejene.

Gospodje, ko sem to konstatiral, naj mi bo dovoljeno, da spregovorim par besed o onem kraju naše države, ki mi je isto tako pri srcu kakor Slovenija, to je o Južni Srbiji, ker je naša dolžnost, da se ne zanimamo samo za kraj, kjer živimo, nego za vse pokrajine naše države. Nočem razpravljati o južni Srbiji s čisto politično historičnega stališča, ker ne poznam dovolj socialnih in političnih razmer v Macedoniji. Izjavljam pa lahko, da je razmere, ki vladajo danes v Macedoniji zakrivil največ partizanski in koruptni režim, ki je onemogočil osebno svobodo in gospodarsko razvijanje tega dela naše države. Ta sistem je izazzval številno izseljevanje v Bolgarijo in s tem moralno podprl akcijo komitašev, s katerimi se ne bavi samo naša država, temveč tudi ostali svet. (*Puniša Račić*: To je pogrešno.) Gospod Račić pravi, da je to pogrešno. On lahko pravi, da je to pogrešno, ker je morda on sam svojčas vodil tako politiko, kakor se danes vrši tam.

Ako bi se bila vršila tam od prvega početka druga politika, ako bi bil vladal režim demokracije, poštenosti in nepristrastnosti, bi bilo danes vse drugače, bilo bi neprimerno manj komitašev, ostalo prebivalstvo pa bi bilo veliko bolj zadovoljno, kakor je pa danes.

Do danes se ni v Macedoniji izvedla še nikaka večja reforma. Agrarna reforma še do danes ni popolnoma izvršena, kolonizacija ni izvedena, in ako se to ne izvrši, ne more biti nobenega razvitka ne ekonomskega in ne kulturnega, ker nimamo nobene sigurnosti, da bi se moglo tam živeti.

Vladni režim do danes še ni podvzel nikake akcije za razvoj te provincije. Onemogočilo se je racionalno sviloprejšstvo, ki bi lahko bilo razvito, kultiviranje kotonov i t.d. Vse to je onemogočeno radi tega, ker narod nima nobene mogočnosti, da bi mogel svoj pridelek dobro vnovčiti. Tvornice se ne grade, in zato je narod prisiljen, da mora svoje blago prodajati Italijanom za male novce in nima torej od svojega dela nikakega dobička.

Gospodje, mislim, da se je tudi na drugem polju mnogo grešilo in zanemarilo v veliko škodo tega naroda. Vsi vemo kakšna je tam zemlja in kakšne so klimatične razmere. Suša traja tam skoro pol leta, ljudstvo vsled pomanjkanja vode silno trpi in vsled tega vlada tudi veliko nezadovoljstvo. Vsi veste, da razen v Prilepu in Peči nimamo nikakih naprav, da bi se zemlja namakala umetnim potom. Na Ovčjem polju imamo cele komplekse zemlje, ki jih radi pomanjkanja vode ni mogoče obdelovati. Ako bi vlada imela količkaj zmisla za te kraje, bi na umeten način napeljala vodo iz reke Vardar. Na ta način bi se zemlja umetno namakala, s čemur bi bilo kmetu pri tamošnjem podnebnju omogočeno, da bi dvakrat na leto sejal in žetel. (*Puniša Račić: Zato bi bile potrebne milijarde.*) Res je! Potrebne bi bile milijarde, toda te milijarde bi bile rentabilne in dobro naložene. Zato se takih izdatkov ne smemo ustrašiti, temveč moramo investirati potrebne svote, ako hočemo da bode v Južni Srbiji zavladovalo zadovoljstvo in bogatstvo.

Gospodje, imamo pa tam še nekaj drugega. Iz geologije vemo, da so v Južni Srbiji veliki zakladi v rudnikih, ki niso še skoro prav nič preiskani in eksploatirani. Ako bi imeli vladini krogi kak interes za te stvari — nočem dolžiti baš samo današnje vlade — potem bi se s pomočjo našega ali pa tudi inozemskega kapitala ti rudniki preiskali in v večji meri eksploatirali, s čemur bi se narodu nudila prilika za zaslužek in gospodarsko povzdigo.

Gospodje, imate pa v Južni Srbiji še nekaj drugega, kar je po mojem mnenju naravnost škandal za našo državo. Vemo, da tam razsajajo razne nalezljive bolezni med živino še izza turških časov, ki so bile zanešene iz Azije. Živina je tam okužena in absolutno degenerirana, tako da ne odgovarja več sedanjim potrebam. Ako bi vlada vodila zdravo politiko in bi uvedla strogo veterinarsko službo ter dala na razpolago gotove svote za odpravo nalezljivih bolezni, bi se to zlo v kratkem času odpravilo. Predvsem bi bilo treba zamenjati pasmo živine. S tem bi se pridobili milijoni in milijoni narodnega promoženja, narodu bi se omogočilo lažje življenje in bil bi zadovoljnejši, nego je danes. (*Puniša Račić: Pa klima nama smeta. Svako tele, koje uvozimo, crkne.*) Zato pa pravim, gospod Račić, da je treba preiskati podnebne in klimatične razmere in najti živino, ki bo primerna za tamošnje kraje.

Isto je z gozdovi, ki so bili posekani in ne na novo zasajeni. Tudi v tem oziru bi morala vlada skrbeti, da se isekani gozdovi na novo zasajajo, ker se bi s tem zboljšale tudi klimatične razmere.

Omenil sem rudarstvo, živinorejo in gozdarstvo, ki so glavni viri dohodkov v tamošnjih krajih. Za vse te stvari bi morala naša vlada skrbeti, poleg teh čisto ekonomskih stvari bi morala pričeti tudi z drugo politiko, ker je po sedanjem sistemu nemogoče ustvariti zadovoljstvo med tamošnjim ljudstvom. Kajti politika, ki se vodi danes, je v največji meri zakrivila nevoljo in zlo, ki vladata danes v Južni Srbiji. Taka politika je v sramoto za našo državo na zunaj. Tako politiko moramo najodločnejše obsojati, ker je proti interesom našega naroda in naše države.

Posledice sedanje vladne politike so dovedle do tega, da gospodarsko propadamo, da imamo na dnevnem redu krize, v industriji in v drugih panogah. (*Puniša Račić: Je li ste vi za rat sa Bugarskom?*)

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas, da ne smetate gospodina govornika.

Josip Petejan (nadaljuje): Jaz nisem za nobeno vojsko. Jaz sem samo za to, da se da vsakemu narodu popolna svoboda in da se prepreči vse, kar bi moglo izzvati kako vojsko. Toda razmere, ki sem jih prej omenil in ki vladajo v Macedoniji, so stalni povod za izbruh vojske in dajejo komitom priliko, da izrabljajo naše nezadovoljstvo v svoje namene. Isto tako obsojam tudi sedanjo politiko Bolgarije, ki naj bi se isto tako usmerila na potu vzdrževanja miru, ki je vsem nam toliko potreben.

Gospodje, omenil sem že, da je posledica te politike gospodarska kriza in brezposelnost, nezadovoljnost med delavci, kmeti in sploh med našim narodom. Ako hočemo, da te naše odnose ozdravimo, kar je gotovo želja nas vseh, potem je potrebno, da naš režim prične z drugo politiko, da prične s politiko, ki mora iti predvsem za tem, kar je obljubil lansko leto gospod finančni minister, da se bo znižal naš proračun, da se da našem narodu možnost, da zasluži in da se s tem dvigne njegova kupna moč.

Gospodje, mislim, da se bo naša poljoprivredna kriza ozdravila na ta način, da vlada prouči kmetijski problem in pomaga našem kmetu iz njegovih dolgov, drugič pa s tem, da se omogoči svobodni izvoz naših doljedeljskih pridelkov in svobodni uvoz onih stvari, ki jih pri nas nimamo, ki jih pa naše kmetijstvo neobhodno potrebuje. Če pomoremo našem kmetijstvu, bomo s tem pomagali tudi naši obrti in industriji, ker danes vsled krize v poljedelstvu trpita v veliki meri tudi obrt in industrija.

Jasno je, da je potrebno znižanje davkov in zato zahtevamo, da se znižajo naši izdatki. Nikakor se pa ne moremo zadovoljiti s politiko našega gospoda fi-

nančnega ministra, ki hoče varčevati tam, kjer bi se varčevati ne smelo. Ako gospod finančni minister hoče resno varčevati, potem naj varčuje pri onih resorih, kjer so izdatki absolutno previsoki za naše gospodarske razmere.

V budžetu imamo silno visoke zneske za neke resore, ki so neproduktivni. Omenim naj samo nekatere. Tako imamo za vrhovno upravo ustavljen znesek 119,790.869 dinarjev. Za pokojnine in invalidnine imamo tukaj znesek 916,358.172 dinarjev. Za ministrstvo policije imamo znesek 562,803.000 dinarjev, za ministrstvo vojske in mornarice pa 2.428.571.226 dinarjev.

Gospodje, to so za naše gospodarske razmere absolutno previsoki izdatki. Zato moramo gledati, da te izdatke kolikor mogoče znižamo, da narodu omogočimo lažje življenje in ekonomski razvoj.

Gospodje, jaz nisem oni demagog, ki bi zahteval od vlade, da v sedanjih razmerah odpravi militarizem. Naglašam pa, da je naša dolžnost, da izdamo samo toliko, kolikor prenesejo naše finančne moči. Vem, da trpe danes pod velikanskimi stroški za vojaštvo vse države Evrope in tudi drugje. Toda kljub temu je naša dolžnost, da stroške za vojaštvo kolikor mogoče omejimo. Predvsem je potrebno, da vojni minister in celokupna vlada proučavata znižanje vojaške službe od 18 na 12 mesecev. Pa tudi v drugih stvareh bi se moglo v tem resoru mrsikaj prihraniti. Če primerjamo plače, ki jih dobivajo častniki, s plačami ki jih dobivajo civilni uslužbenci, vidimo, da bi se dalo tudi tu nekaj prihraniti. Obenem pa tudi vidimo, kako neenako se postopa z vojaškimi in civilnimi uradniki.

Tudi je splošno znano, da je število generalov pri nas absolutno previsoko, da imamo toliko generalov, kolikor jih procentualno nima nobena druga država. Tudi pri tem bi se moglo nekaj prihraniti.

Isto tako bi mogli precej prihraniti pri postavkah notranjega in zunanjega ministrstva ter ministrskega predsedništva pri tajnih dispozicijskih fondih, ki so za naše razmere nepotrebni in za katere nikdar ne vemo, zakaj se porablja in komu so ti fondi v korist. Sedaj, ko smo vse to analizirali in tudi dokazali kako nujno potrebno bi bilo, da se vse to že vendar enkrat tudi uredi, obrnimo se še tudi na drugo stran, ter tudi povejmo, na kak način naj se razmere v naši državi predrugačijo in uredijo, da bo narod v resnici prišel do sreče, blagostanja in zadovoljstva. V časopisih smo čitali, da se razmere v naši državi danes naravnost grozne, da so neznosne, da upropaščajo našo privredo in naše narodno gospodarstvo, da je birokracija zrastle do vrhunca in da se na ta način ne more več naprej-

Ako pa hočemo v resnici olajšati naše življenje, potem moramo v prvi vrsti in predvsem delati na to, da se naša uprava decentralizira in našim oblastnim upravam da oni delokrog, ki odgovarja njihovim specijalnim razmeram; potrebam in težnjam in da se razreši centralna birokracija, ki ovira in onemogočuje vsak gospodarski razvoj. Ni še dolgo tega, kar smo čitali v časopisih, in to ne samo v opozicionalnih, nego tudi celo v radikalnih, da je treba delati z vsemi silami na to, da se število naših oblasti zniža za polovico. V posmeh samouprave je dejstvo, da imamo oblasti s 150—200 tisoč prebivalci. Ali je to koristno in ekonomsko? Gotovo ne! Kajti povsem naravno je, da bodo oblasti z 1 milijonskim prebivalstvom mnogo lažje izhajale, živele in funkcionirale, kakor pa te in da bodo svoje posle lažje uspešnejše in hitrejše upravljale in da bo po tem narod lažje izjahal in sigurnejše in hitrejše prišel do svojih pravic. Vemo in znamo sicer, da je to problem, katerega uresničenje je v zvezi z revizijo ustava. Toda tudi to dejstvo nas ne sme motiti in ovirati ali celo ustaviti. Zato pravimo: ako zahtevajo interesi države in naroda, je treba tudi sam ustav revidirati, da se izleči ono, kar nas danes boli, ubija in tlači.

Tretje vprašanje, ki se danes mnogo tretira v javnosti, je depolitizacija našega uradništva. To je vprašanje, ki se tira in vlači od volitev do volitev in od vlade do vlade. Vsaka vlada, kolikor smo jih imeli dosedaj, kadar pride na krmilo, obljublja, da bo njena prva naloga, da izvede depolitizacijo uradništva; toda na mesto da bi to obljubo izpolnila, gleda samo na to, da uradništvo čimbolj politizira, da na ta način postane popolnoma odvisno od njene volje, tako da uradnik, na mesto da bi odgovarjal zakonu, odgovarja stranki in ne vrši svoje dolžnosti, kakor ukazuje zakon, nego tako kakor mu ukazuje stranka, ki je na vlasti, in to je ono, kar je prineslo toliko zla, toliko gorja v naši upravi in jo tako diskreditiralo, da narod nima onega zaupanja do uradnika, kakor bi ga moral imeti. Smatram, da mora uradnik vršiti svoje dolžnosti v interesu in imenu naroda, ne pa stranke, kateri pripada po svojem političnem prepričanju. Izjaviti moram, da smo mi za absolutno departizacijo in depolitizacijo uradništva in zahtevamo, da mora biti uradnik, dokler je v uradu in službi, samo izvrševalec svojih uradnih dolžnosti, izven urada in službe pa svoboden državljani, ki lahko v okviru splošnih državljskih zakonov živi in urejuje svoje privatno življenje, kakor mu mило in drago.

Pri tem vprašanju se moram dotakniti še one rak-rane, ki razjeda obisti našega upravnega življenja, to je korupcija, ki se je silno razpasla v vrstah našega

državnega uradništva, posebno pa na železnicah v Vojvodini, Srbiji in Bosni, kjer so se uradniki navadili reševati prošnje in vršiti usluge občinstvu samo za bakšiš. To je naravna in skoraj neizogibna posledica slabih plač, ki jih imajo naši državni uradniki. Posledica tega je pa tudi to, da dobri, pošteni in vestni uradniki zapuščajo državne službe ter iščejo raje posla tam, kjer se jim nudijo boljše plače in boljši življenjski pogoji.

V zvezi s tem treba da se uredi tudi toliko pereče uradniško vprašanje, in sicer na ta način, da se uradniški kader spravi na ono število osebja, ki je za normalno dobro poslovanje državne uprave absolutno potrebno, da se določijo primerne plače, predvsem da se jim zasigura stalnost, kakoršna je že skoraj v vseh evropskih državah zakonito predvidena, ne pa da se še tudi v bodoče ohrani sedanje nevzdržljivo stanje, pri katerem državni uradnik pravzaprav nikdar ne zve, kake pravice mu gredo, zlasti pa ne, ali je stalen, ali ne. Radi tega moramo z vsemi močmi težiti za tem ter vso državno politiko usmeriti v tem pravcu, da državno uradništvo pošteno plačamo in nagradimo; potem bomo pa tudi lahko zahtevali, da uradništvo vestno izpolnuje svoje dolžnosti, kakor zahteva zakon, ne pa koruptno in strankarsko. Samo na ta način bo mogoče doseči toliko potrebno in pogrešano skladnost in harmonijo med potrebami in težnjami naroda ter poslovanjem državne administracije.

Še enega žalostnega vprašanja in črnega poglavja v našem javnem in socialnem življenju se mi je dotakniti. To vprašanje se tiče pokojnin. Predvsem moram izjaviti, da nisem eden tistih, ki bi želel, da tisti ljudje, ki so stekli pravico do penzije, iste nazadnje, ko zapade v plačilo, ne prejmejo. Kajti to je naša stara zahteva, da tisti uradnik in delavec, ki postane nesposoben za delo in zaslužek, mora biti deležen pokojnine in sredstev za preživljanje svoje in svoje družine. Toda na žalost moram konstatirati, da je to vprašanje pri nas zašlo in zabredlo tako daleč, da se ne ve, kam bo to šlo, kako bo to končalo. Pred seboj imam knjigo, ki je izšla v Beogradu, in jaz sem prav hvaležen onemu uradniku, ki jo je sestavil, ker ta knjiga podaja jasno sliko o žalostnem stanju, v katerem se nahaja pri nas vprašanje upokojencev. V tej knjigi je navedeno, da smo imeli 1. 1927. okoli 1.000 oseb ki se prešle skozi glavno kontrolo ter bile upokojene. Po tej ugotovitvi se lahko računa, da je bilo od 1. 1919., do danes do 100.000 oseb ki se bile upokojene. Samo v letu 1927 od okrog 700 penzioniranih v enem ministrstvu je nad 200 oseb, ki so mlajši od 45 let. Imamo enega, ki je star 31 let a ima 33 v pokojnino vštavnih let. Sličnih slučajev je

mного. Upokojence lahko delimo na tri kategorije upokojencev. V prvo teh kategorij je šteti one upokojence, ki so potom protekcije dobili službo in po lastni zahtevi bili upokojeni. To so po večini mladi ljudje, ki so, kakor so po protekciji zlezli v službo, ravno tako po protekciji prišli do penzije, za katero so prosili v cilju, da lahko potem preidejo v privatno službo, katero so si vedeli zasigurati, ter na ta način iskoristijo svoj ugodni položaj, da pridejo do dvojne plače. V drugo kategorijo spadaio tisti, katerih upokojitev ni bila nič drugega, nego samo naravna posledica politične persekucije, posledica onega vladnega strankarskega sistema, ki hoče in zahteva, da vsaki spremembi režima sledi nujno tudi sprememba vsega uradniškega osebja na ta način, da se uradniki — pripadniki prejšnjega režima pomečejo na cesto, od njih izpraznjena mesta pa zasedejo po novih režimskih privržencih. V tretji kategoriji upokojencev pa se nahajajo oni bedni siromaki, ki so si zaslužili svojo pokojnino po dolgem in mučnem 30—, 35—, ali celo 40 letnem službovanju, in na žalost moramo konstatirati, da so ravno ti upokojenci, ki so si pokojnino najbolj krvavo zaslužili, najslabše nagradeni in da so naravnost sramotno plačani za izvrševanje svojih službenih poslov, ki so jih vestno in požrtvovalno opravljali. To so po-največ prečanski upokojenci ki še danes niso prišli do tega, do česar so stekli pravico in kar jim gre po številu službenih let. Zato mislim in pravim, da se mora ta sistem, kakoršen je danes v praksi, temeljito predrugačiti potom potrebnih reform, ki se imajo izvesti brez odloga. Vsi upokojenci, ki so še sposobni za nadaljnje službovanje, bi se morali reaktivirati, nesposobnim pa bi se morala dati pokojnina, ki odgovarja in zadostuje z ozirom na sodobne življenske razmere. Reaktivirati bi se morali predvsem oni upokojenci, ki so biti upokojeni vsled političnih persekucij, in oni, ki so prostovoljno zapustili državno službo, oziroma prosili za upokojitev. S tem bo država mnogo prištedila na eni strani, na drugi strani pa se bode lahko onim, ki imajo pravico do pokojnine, dala pokojnina, ki odgovarja njihovim potrebam in letom njihovega službovanja.

Imamo pa še eno vrsto upokojencev ki predstavlja nekak unikum, to je kategorija ministrskih upokojencev. Imam pred seboj liste vseh naših ministrov, ki so upokojeni ali pa na razpoloženju. Po tej listi nimamo nič manj kot 105 ministrov, ki so bili po 1. 1919. večinoma postavljeni na razpoloženje ali pa upokojeni, in ko sem te podatke preštudiral in preštel, sem ugotovil, da imamo 45 ministrov na razpoloženju, 40 ministrov pa v pokoju. Vsi ti ministri so po večini mlajši in neka-

teri izmed njih morda tudi narodni poslanci, ki torej poleg ministrske pokojnine uživajo še poslanske dnevnice. Samo za redne pokojnine izdaje naša država — neuštevši doklad — preko 2 milijona dinarjev na leto; ako pa uračunamo še dodatke, potem šele vidimo, koliko denarja potrebujemo za podpiranje ljudi, ki tega niso zaslužili. Kajti če je dotičnik par mescev minister, mu pač zato ni treba dati nobene pokojnine, ker je itak bil dobro plačan in nagrađen za tisto dobo, tekom katere je ministroval, ali pa bil na razpoloženju. Ako hočemo štediti pri narodu, ako narod silimo, da izda zadnji belič za davke, potem moramo tudi to gospodo prisiliti, da se odreče teh dohodkov, kadar je narodu treba nujno pomagati do ekonomskega razvoja.

Še dve stvari moram omeniti, ki jih smatram kot važne, in to je, da bi se moralo več pažnje posvetiti naši prosveti, naši šoli, osobito pa pobijanju analfabetizma, ki je jako velik v naši državi. Kajti ako čitamo številke o analfabetih v Dalmaciji, Srbiji, Bosni in Hercegovini in drugod, nas mora biti sram pred celim kulturnim svetom radi tega žalostnega dejstva, ki je javno dokumentirano. Mnenja sem, da bi se tudi v tem oziru z dobro voljo lahko marsikaj spremenilo in zboljšalo, ako bi se dovolila zadostna sredstva, da se to odpravi.

O delavcih, katerih interesi so meni najbolj važni, bi spregovoril samo še par besed, da vidite, kaj prav za prav želimo, da ne želimo nič od onega, kar bi državo majalo ali spravljalo iz ravnotežja ali celo onemogočilo njen razvoj. Mi zahtevamo predvsem enakost pred zakonom, ker iz prejšnjih podatkov in izvajanj ste videli, ali ste se mogli prepričati, da delavec ne uživa enakosti pred zakonom. Zahtevamo jednake slobode za vse državljane, pa bili to Nemci, Mađari, Slovenci, Hrvatje ali Srbi, Arnauti ali kdor si bodi. V tem oziru pri nas še ne vladajo take razmere da bi odgovarjale kulturnim potrebam delavstva. Zahtevamo, da se delavstvu omogoča vse to, kar ima v drugih državah, osobito glede delavnega časa in in nočnega dela. To zahtevamo zlasti tudi radi tega, da obenem preprečujemo oziroma čim uspešnejše pobijamo tuberkulozo, ki je ponajveč samo posledica predolgega delavnega časa in nezdravih razmer po raznih fabrikah. Pri tej priliki omenjam, da imamo tudi v Beogradu tovarne, kjer se dela po 14,15 do 16 ur na dan. To so tovarne za trikotažo in druge. Ako se vprašamo, zakaj je ravno v Beogradu tako hudo razširjena tuberkuloza, najdemo ravno v razmerah teh tovarn največ vzroka za to. V teh nevzdržljivih, higijensko skrajno pomanjkljivih razmerah tiči in se skriva kal smrti za tisoče in tisoče mladih ljudi.

Nadalje zahtevamo zavarovanje za slučaj bresposelnosti, starosti in onemoglosti, in to tudi za poljedeljske delavce, ki, kakor drugi delavci, na stare dni nimajo kam se obrniti in kje iskati pomoči v svoji bedi in stiski.

Še nekaj moram omeniti, kar bi lahko označil kot nekak specijalitet naše notranje politike, da se namreč našim delavcem, ne vem iz kakšnega razloga, ovira in ne dovoljuje prekoračenje državne meje oziroma izselitev iz države, ako prosijo za to v slučaju, da se jim nudi prilika boljšega zaslužka, oziroma boljši delavni pogoji. Mislim, da je treba delavskemu razredu čim bolj omogočiti in olajšati pot do zaposlenja in zaslužka, ne pa da bi se jim delale v tem oziru težkoče in ovire.

Nadalje isto tako zahtevamo, da se potom pogodb uvede reciprociteta za naše delavce v inostranstvu in za inostranske delavce, da postanejo tudi ti deležni vseh ugodnosti v naši državi kolikor jih uživajo naši delavci v inostranstvu. Zahtevamo svobodo tiska in svobodo štrajka. Priznati morate, da tiskovni zakon, ki ste ga tukaj izglasali pred dvema leti, absolutno ne odgovarja naši moderni dobi. Ta zakon je reakcionaren in brani predvsem tiste, katere ne bi se smelo braniti t. j. reakcijo in korupcijo.

Gospodje, dovolite mi še par besed o zunanji politiki, in to o stvari, o kateri, bi sploh ne spregovoril, ako se ne bi dogajale stvari na račun naših manjšin v Italiji, kjer živi 1½ milijona — ako ne več našega naroda ki trpi, ker so se mu odvzele gospodarske in kulturne pravice in ker se mu ne priznavajo niti one najelementarnejše pravice, ki gredo vsakemu človeku in ker se ga gospodarsko in kulturno uničuje. Da, sili se ga celo, da mora spremeniti svoje rojstno ime in se nazivati tako, kakor vlevajo fašisti. vlasti Kar se dogaja danes Slovencem, Hrvatom in Nemcem v fašistični Italiji, to je naravnost svetovni škandal, ki mora vsako prizadeto in kulturno državo izzvati, da najogorčenejše, najodločnejše protestira proti aktom takega nasilja, ki je proti vsakemu rednarodnemu in človeškemu pravu. Čudim se da je imela mala nemško-avstrijska republika pogum, da je dvignila svoj glas v parlamentu proti fašistični Italiji, na drugi strani pa se moram tembolj čuditi, da naša vlada, ki je isto tako prizadeta, do sedaj ni storila niti enega koraka, da bi zaščitila vsaj one, ki so naša kri in ki potrebujejo in pričakujejo naše zaščite. Mnenja sem, da bi se tudi naš parlament moral pridružiti protestom nemško-avstrijske republike, in dvigniti svoj glas za naše brate, kakor tudi za vse druge, ki so

zatirani, pa bile to v Italiji, ali kjer si bodi. Ako zahtevajo vlade drugih držav od nas, da respektiramo pravice njihovih sonarodnjakov, tako zvanih narodnih manjšin, kar je naša dolžnost, da storimo, potem imamo tudi mi pravico zahtevati od njih, da morajo isto tako respektirati pravice našega življa, ki je navezan na teritorij njihovih držav. Toda naša vlada žalibog tega do danes ni zahtevala in ničesar ukrenila, niti pri društvu narodov, niti kje drugod, in mirno dopušča, da italijanski fašisti zatirajo in upropaščajo naš življ.

Jaz se kot socijalist in internacionalist čutim dolžnega zahtevati v smenu človečanstva in internacionalne solidarnosti, da se končno more priti do svobode in pravice vseh zatirancev v vseh državah.

Iz vseh gornjih razlogov izjavljam, da bom glasoval proti predloženemu budgetu, ker nimam zaupanja v vlado, dokler ne ugodí vsem mojim zahtevam, katere sem tukaj navedel in podprl z razlogi in fakti. (Odobrovanje in ploskanje na levici).

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. Voja Lazić.

Voja Lazić: Gospodo, po Poslovníku je bio red da posle govornika koji govori protiv, dode jedan govornik koji bi govorio za. Čuje se nema govornika za. Žalosno je, ako od 200 poslanika u strankama koje podupiru vladu, nema ni jednog poslanika, da govori za i da brani ovaj budžet. Ali i ako se od strane vladine većine na taj način ili izigrava Poslovník ili je toliki nehat i nemar kod narodnih poslanika iz te većine, da oni ne vrše svoju dužnost, ja ću ipak vršeci svoju poslaničku dužnost i ako to nije po redu i Poslovníku, govoriti i kazati ono što mislim o ovom budžetu.

Gospodo, pre svega ja konstatujem, da vlada ova koja je danas na upravi zemlje nije izašla pred Narodnu Skupštinu sa svojim programom i mi ne znamo vladin program, ne znamo šta ona hoće i u opšte, ne znamo njezinu finansijsku politiku. Toga programa nismo čuli ni od ranije vlade i mi ne bi mogli nikako da se opredelimo sada u kojem pravcu i šta da kritikujemo, kad toga programa nemamo, već jedino da crpimo taj njezin program iz ovoga budžeta koji je pred nama.

Gospodo, današnja vlada i stranke koje ovu vladu sačinjavaju pokazale su svoj program prilikom ove dugotrajne krize i one su pokazale i radikali i demokrati, da je jedini njihov program i vlast i ministarske stolice i ništa više. To su pokazali time, što je Demokratska Stranka jednim delom bila protiv vlade, bila je protiv vlade Velje Vukićevića. Najednput pošto je dobila dva ministarska položaja, ta nezadovolj-

na grupa zadovoljila se sa Veljom Vukićevićem i vladom Velje Vukićevića. Tu nema programa, tu nema nikakvog drugog načela nego jedino ministarske stolice. (Glas kod većine: Ima dogovor.) Svakako da ima dogovor i mi smo videli, da se taj dogovor završio na tom, da sidu dva ministra demokrata, Kumanudi i Anđelinović, a da dodu Pera Marković i Milan Grol. To je bio program. Ja mislim, gospodo, da bi trebalo pred Narodnu Skupštinu izaći sa jednim otvorenim programom i kazati i Narodnoj Skupštini i narodu, da narod zna, šta je program, što su krajnji ciljevi te vlade, kakva je njezina politika. Ali najzad mi vidimo, da toga nema, znači, nije vlada sposobna da to iznese.

Gospodo, mi samo iz ovoga budžeta možemo da vidimo vladinu finansijsku politiku. I ako taj budžet pogledamo onakav kakav je, mi ćemo videti u njemu i to, da se od seljačkog naroda ove države traži 11 milijardi 592 milijona 794.000 dinara, koju sumu ima poglavito i jedino da podnese seljački narod ove države. Gospodo, odmah bi mogao neko da kaže, pa neće sam zemljoradnik to sve platiti, platiće to i ostala zanimanja. Ali imajmo na umu, da ovako kako je budžet predvideo, kako je u opšte finansijska organizacija naše države, ceo taj teret mora da padne na seljaka i to prvo u njegovim neposrednim porezima, zatim u posrednim porezima koje plaća svaki dan, svakoga momenta i najzad sva druga zanimanja prenesu svoje poreze na njega jer možete trgovca koliko hoćete oporezovati, on će uvek biti u mogućnosti da taj svoj porez prenese na seljaka zato što je seljak u ovoj državi i najglavniji proizvođač i najglavniji potrošač, jer on će uvek platiti porez i onda kad svoje proizvode prodaje trgovcu, jer će mu trgovac uračunati svoj porez time što će mu jeftinije platiti. A ako kupuje, opet će trgovac što učiniti. Prodaće mu po skupljoj ceni ono što seljak mora da kupi. I tako svi tereti koji se imaju za državu snositi, sav ovaj državni budžet ima pasti na seljaka.

Pa, gospodo, da vidimo šta ovaj budžet kad tako opterećava seljaka, šta njemu daje? Kako se taj budžet brine o napretku seljačkom? Gospodo, mi ne smemo zaboraviti da je ova država naša seljačka država, nije ona gospodska država. Ona je seljačka zato što je seljak njezin temelj, on je stvarni proizvođač, on crpi iz zemlje plodove i stvara bogatstvo za ovu državu i ako bi on prestao da radi i da proizvodi, prestala bi sva zanimanja, prestala bi svaka funkcija u ovoj državi. Što god se na stranu izvozi a po našem izvozu ceni se bogatstvo naše države što god se izvozi iz ove zemlje, pogledajte bilans o izvozu

naše države, pa ćete videti šta je izveženo i vi ćete naći da je na stranu izveženo samo ono što proizvodi seljak. I zato smo mi zemljoradnička zemlja. I kad smo zemljoradnička zemlja mi moramo selu i seljaku pokloniti najveću pažnju. Sve što radimo treba da potiče odatle, ali nažalost ovaj budžet nije takav. Ako pogledamo budžet videćemo da za zaštitu sela, da za zaštitu seljaka da za njegovo unapređenje nema ništa. Njima je ova država u tom pogledu maćija. Uzmite budžet Ministarstva Poljoprivrede i Voda, vi nećete naći u tome budžetu ono što bi služilo napretku sela i seljaka, ono što bi služilo napretku zemljoradnje i privrede, ono što bi služilo napretku stočarstva i voćarstva, — toga nema — ništa. Ima samo praznih fraza, ali ono što je potrebno nema. Niti ima kredita za zaštitu od poplave, niti ima kredita za slučaj elementarnih nepogoda, niti ima kredita za slučaj pomora u stoci, niti ima kredita za slučaj suše, niti ima kredita da se seljak ne zadužuje zelenašima. Nema uopšte u ovoj državi i u budžetu niti u celokupnom državnom uređenju ničega dobrog za seljaka. Za njega ima samo poreza, za njega ima samo obaveza, za njega ima samo dužnosti, ali za njega prava u ovoj državi, ekonomskoga prava nema nikakvog.

Ako pogledamo budžet Ministarstva Narodnog Zdravlja opet videćemo tamo da nema ništa za narodno zdravlje. Nema tu brige o selu, o seljačkome zdravlju.

Gospodo, seljak po svome ovakvom uređenju kakvo je, on samo služi kao izvor za bogaćenja zelenaša bankokratije i bankokratskih klasa. Gospodo, kojim putem dolazi seljak do kredita? Šta je ovaj budžet u tom pogledu učinio?

Da li je ovim budžetom zaštićen seljak da ne bude pljačkan u pogledu dobivanja kredita? Naš je seljak opljačkan do gole kože. Opljačkalo ga je ovo državno uređenje ovako kako je, a koje ide za tim da da mogućnosti da se seljaku isiše ne samo znoj nego i krv. Zato mi i imamo seljaka propalog i prezaduženog, a ne brinemo se ni ukoliko da to sprečimo, jer ni u budžetu ni u finansijskom zakonu nema nikakve odredbe u tome pravcu. Mi podnosimo predloge, tražimo od većine i molimo je da donese zakon za spasavanje prezaduženog seljaka od zelenaša, ali se to odbacuje. Vlada nam kaže: mi ćemo to sami uraditi. A kako ona radi, dokaz je i ovaj budžet koji je pred nama.

Gospodo, postoji Narodna Banka. Ali kome služi ova Narodna Banka? Da li u toj Narodnoj Banci može dobiti kredita zemljoradnik? Da li može dobiti kredita

jedna zemljoradnička ustanova? Ne može i zato ova banka, ovaka kakva je i ne služi narodu nego služi protiv naroda. Ko dobija zajam od ove banke? Dobiju ga zelenaške banke kojima se taj zajam računa po 4 ili 6 od sto a one ga daju seljaku po 50 od sto. Dobija ga jedan bogat trgovac kome se daje i po čitav milijon po 4 od sto a on to plasira i radi sa 100 od sto. Pa da li onda može biti podjednake ekonomske zaštite u ovoj državi? Ne može i nema je. Vi ćete čuti kako neki bogataš u varoši kaže o sebi: ja sam se radom obogatilo, a ti gedžo, nećeš da radiš pa si zato i siromah. Ali nije tako. Seljak se ubi radeći i danju i noću; on je neprestano prljav i kaljav, poderan i pocepan, izložen opasnostima raznih nepogoda, snega, mraza i kiše. On je jednako gladan, jer sve što zaradi on da drugome, da onome koga je država povlastila time što mu daje zajam sa 4 ili sa 6 od sto a on ga daje posle seljaku sa 100 na 100. Šta u ovome budžetu ima za zadruga i za zadrugarstvo? Nema ništa. Ova vlada, upravno sistem vladanja ovom državom ide na to da sasvim upropasti seljačko zadrugarstvo. Umesto da se seljačkim zadrugama da mogućnosti da se mogu poslužiti kreditom za proizvodnju, za potrošnju i nabavku, umesto toga ide se svesno na to da se i ono što je privatna narodna inicijativa sama stvorila, uguši i uništi. Osnivaju se nekakve poljoprivredne zadruge u vidu tobož poljoprivrednog kredita. Mi vidimo da policijski kapetani idu i osnivaju ove zadruge koje će biti partijske i služiti kao filijale stranačke vladajuće partije a ne kao narodne ustanove,

U pogledu prosvete šta onaj budžet daje narodnoj prosveti? Ne daje joj ništa. Birokratija je sve pritislala. Nema prosvete za seljaka, seljak se drži u mraku neznanja, on je slep kod očiju. Umesto prosvetnog rada radikali i demokrati daju mu karte i barake da se nauči kako će se kockati a ne kako će nešto naučiti, kako će se prosvetiti i ekonomski podići. U svakom selu podižu se barake i krčme, umesto škola i umesto kulturnih ustanova.

Gospodo, pogledajmo budžet prihoda. Ostavljaju se svi isti tereti koji su bili i prošle godine. Da li ste poslali ovamo, vi narodni poslanici, da smanjujete narodu porezu i interese? Zar ne vidite da je narod propao i da ne može da diše? Vi i pored toga ostavljate iste poreze. Ostaje i dalje prirez od 500 od sto, ostaje dohodarina. (Jedan glas: Ne ostaje po novom zakonu.) Ali on stupa za seljaka na snagu tek 1929 god. Ne lipiši magarče do zelene trave, a ti seljače trpi dok ne propadneš. (Glas: I mi smo selački sinovi.) Za vas je sada seljak daleko i vi sada ne dišete onim vazduhom

kojim diše seljak. Gospodo, država naša jeste naša zajednica, jeste zajednica svih nas državljana koji u njoj živimo i kad je to naša zajednica, mi za nju moramo snositi svi podjednako terete koje ta zajednica iziskuje, ali zato moramo u ovoj državi uživati svi podjednako i ekonomsku i pravnu zaštitu. Toga danas nema i to se jasno vidi iz primera koje sam malo pre naveo. Gospodo, zemljoradnička stranka traži po svome programu drugo uređenje, mnogo bolje uređenje države i naroda od ovoga koje danas postoji. Mi tražimo jedno zakonodavstvo za celu zemlju, a na žalost 10 godina je od našeg ujedinjenja proteklo a mi još nemamo jedne zakone, još se sudi u našoj zemlji po raznim tuđinskim zakonima i da li sada vlade i stranke koje su se smenjivale na vladi mogu da kažu, da su one što radile za ovu državu i narod. Nisu radile ništa, samo su se borile o ministarskim položajima ko će se popeti, a ko sići sa vlasti. Gospodo, mi znamo da u ovoj zemlji mora biti činovnika, i mi činovnike tražimo, ali ih tražimo na drugoj osnovi, a ne na ovoj kako je danas, činovnici su danas službenici partija koje su na vladi, nisu službenici naroda i zakona. Činovnici ne smeju biti sluge partije, oni ne smeju gledati pred sobom u kancelariji dali je neko radikal, demokrata zemljoradnik ili iz ma koje druge struke, nego moraju videti pred sobom punopravnog građanina ove države kome imaju da sude i rešavaju samo po zakonu, oni ne smeju gledati dali je seljak pred njima ili čovek u kaputu. Na žalost danas nije tako. Danas se prvo sudi i rešava u svima nadležstvima, čast izuzecima kod sudova, u svima nadležstvima gde treba sudska pravda da se nade po zakonu, sudi se najpre po partiji, a posle po obeležju kako je ko obučen. Čim se vidi seljak boje se da im ne iskalja patos i gledaju da ga što pre uklone. Ima slučajeve, i ja sam ih gledao, gde seljak dođe pred kancelariju sedi, džonja, ne može da uđe tamo, neće poslužitelj ni da ga prijavi, a dodje čovek u kaputu kućne na vrata, ulazi odmah i svršava posao. Takvih primera ima svakog dana, znači da je u našoj zemlji seljak druga klasa, da u ovoj zemlji nema jednakosti, da se seljak prezire i ako to nebi smelo biti. To je gorka istina i tako je.

Gospodo, činovnik mora znati da je seljak ravan svima pa i njemu, da je to njegov brat. Ne možemo, gospodo svi da svršimo školu; mora neko ostati da radi onu zemlju a neko otići da svrši školu. I oni, koji svrše školu, da smatraju da nisu ništa više od onoga seljaka, da je isto i on čovek kao i onaj seljak. (E. Grbić: To je jasna stvar!) Nije jasna stvar, otidite i vi-

dite. Upitajte svakog seljaka i čućete od njega: nas ne smatraju ljudima, mi smo drugoga reda.

Gospodo, mi hoćemo organizaciju seljačke države na zadruženoj osnovi. Mi danas, gospodo, imamo jedan sistem kako je izvršena organizacija kapitala u našoj zemlji, da su jedni povlašćeni a drugi podjarmljeni, da su jedni gospodari a drugi ekonomski robovi. A, gospodo, ko je podjarmljen? Seljak. Ko je ekonomski rob? Seljak. I zato mi tražimo da se preuredi to, pa u mesto bankarskog sistema, koji danas postoji, osnuje zadružni sistem kapitala. U svakom slučaju hoćemo zadruge za kredit, zadruge za zajedničku nabavku potreba, zadruge za zajedničku prodaju proizvoda: hoćemo proizvođačke, potrošačke i kreditne zadruge. A danas šta država daje u tome pravcu? Jedna narodna banka, koja postoji daje kredite ne seljaku, nego onima koji hoće da eksploatišu seljake. A zašto nema zemljoradničke zadruge, koje bi mogle im ti isto takve kredite kod Narodne Banke kao i one druge zelenaške banke, koje postoje u varošima.

Gospodo, ja vidim da ovaj budžet to ne predviđa. On ostavlja stanje kakvo jeste u tome pogledu. A šta da kažemo o poljoprivrednom kreditu, kako da se on organizuje i kako da se spasi seljaci od zelenaškog interesa i zelenaških menica koje su ga pritisle? Po ovom sistemu on se neće spasti i zato tražimo drugo uređenje, tražimo uređenje seljačke države na zadružnoj osnovi. (Pljesak kod poslanika zemljoradničke stranke.) Gospodo, mi tražimo da se z drugarska svest rasvija od malena. Šta se predaje u osnovnim školama? Da li o tome šta znači zadruge, šta znači zadrugar? Zato što nemamo ljudi koji će voditi te zadruge, jer naša škola ne sprema zadrugare, ne sprema činovnike koji će voditi zadruge i baviti se zadrugarstvom i dizati zadrugarsku svest, nego sprema bankare i advokate, sprema bankarsku i advokatsku državu.

Dalje, gospodo, mi tražimo pune građanske i političke slobode. Danas mu nemamo punih sloboda. Zar je to sloboda, kad je jedan građanin pred vlašću maltretiran, kad nije primljen kao građanin ravan drugom građaninu, kad je primljen kao građanin drugoga reda. Nemamo ni slobode, dok činovnici pitaju, kojoj stranci ko pripada.

Danas su činovnici partizani, moraju da budu, ne krivim ja njih za to. Njima treba leba, oni su jadnici u teškom položaju, jer ako ne daju onaj broj kuglica, koji se od njih traži, neće ostati u državnoj službi, ili će biti premešteni Bog zna kamo. I oni moraju svesno da rade u interesu partije, a protiv interesa države, i naroda jer se od njih to traži.

Kad bi došli drugi činovnici, onda bi imali pune građanske slobode, ovako tih sloboda nema, jer činovnici nisu slobodni u vršenju svojih dužnosti i zato danas imamo samo lažne a neprave slobode naroda.

Prosveta je potrebna seljačkom narodu. — Što je država uradila na području prosvete na čelu, što ovaj budžet daje za prosvetu, seljaka? Danas imamo pola nepismenih muških na selu, a o ženskima i da ne govorim. Videćete samo po koju devojčicu, da je upisana u školu, i videćete, da polovica muškaraca nije upisana u školu, a nepismen čovek koliko vredi? Naša država zato je nazadna, jer ne brine dovoljno za prosvetu seljaka. Prosveta seljaka to je prvi uslov za napredak države.

Kad pogledamo budžet, o tome napretku nema ništa. Kaže se: Narodni Univerzitet. — Pa ko je na tom Univerzitetu slušao, koliko je predavanja održano na selu u pogledu higijene, boljeg rada, boljeg domaćinstva, boljeg uredenja kuće, što država daje znanja seljaku, kako će iz zemlje više proizvesti, kako će bolje obraditi, kako će bolje proizvesti.

Država ne posvećuje tome ništa. Ako seljak sam nađe znanja on će ga moći upotrebiti, ali država mu ne daje ništa.

Mi nemamo nikakove škole, koje se bave nastvom u pogledu boljeg domaćinstva kod seljačkog naroda, niti imamo škole za žensku decu, kako će kuću urediti, kako će kuću uzdržavati, to nema, škole za domaćice u opšte ne postoje, jer nije stalo ovome kapitalističkom društvu za potrebe seljaka.

Seljaka treba napraviti glupim, pa onda eksploatirati, ali kad bi seljak bio pismen, i prosvećen ne bi se dao eksploatirati i u tom je greh ove vlade, i one koja je bila pred njom, da seljaka ostavlja u mraku neznanja.

Gospodo, mi tražimo da se zdravstvenom pitanju našeg seljačkog naroda posveti najveća pažnja od naše države. Mi tražimo besplatne lekove i besplatne lekare. Šta se danas radi sa bolesnim čovekom? Traži se da se od njega zarade pare, i onaj koji je bolestan ima da propadne, jer na njemu ima da zaradi i lekar i apotekar. Gospodo, ja poštujem lekare, jer mnogi od nas imamo da zahvalimo lekaru što smo živi. Ja njih poštujem, jer su oni narodu neophodno potrebni i to ne samo u varoši nego i u selu. Mi seljaci lekara trebamo i željno ga očekujemo u našoj sredini. Danas su lekari gotovo svi po varošima i njih nema po selima, tako da jedan bolesnik treba da putuje 20 do 30 kilometara da dođe do lekara. Lekar je skup, a među njima ima ih i bezdušnih, koji su postavili sebi u dužnost

da se što pre obogate, i da što pre sazidaju veliku kuću, i oni nemilice deru. Ima ih koji za jedan izlazak kod jednog bolesnika u selu traže 1000 dinara. To nisu lekari, nego zanadžije, koji hoće lekarstvo da upotrebe kao zanat da se što više obogate.

Gospodo, država ne sme nikako zarađivati na lekovima. Mi tražimo da narodno zdravlje ne sme da bude predmet trgovine, nego da mu se najveća pažnja posveti, da narodno zdravlje leči i društvo i država, a ne ovako kao što se danas radi. Trgovac apotekar i trgovac lekar.

Gospodo, mi tražimo besplatnu pravdu, jer pravda drži zemlju i gradove. Ali, na žalost, danas postoji pravda za pare. Mi imamo sudove, kojima neka je čast, tako da se još samo u sudskom redu može da nađe prava i pravde i da još nije suda kakve su naše upravne i policijske vlasti, mnogi bi pravedan pretrulio u zatvoru. Ali nije dovoljno samo to da imamo savesne sudije kad je pravda monopolisana velikim taksama i naplatama za račun advokata. Gospodo, advokatski red ovakav kakav je danas, ne može dalje ovako ostati, naročito za upropašćenog i nepismenog seljaka koji ne može da svrši ni jedan posao kod vlasti i suda, dok se ne obrati advokatu koji mu uzima po 1000 pa i dve i tri hiljade za taksu i za nagradu, a posao mu opet ne svrši.

I tražimo preuređenje advokatskog pitanja. Advokati treba da budu kao i ostali službenici i da primaju samo svoju platu i ništa više, a narodu da je pravda besplatna a ne kao danas.

Gospodo, opština je osnovna jedinica, na kojoj počiva država; i kako su nam uređene opštine tako nam je uređena i država. Mi tražimo za opštine potpunu samoupravu, mi tražimo samoupravu sreza i oblasti, i to najširu samoupravu, a ne krnju samoupravu, koja će pritisnuti pesnicom Velikog Župana ili sreskog poglavara. Ali, gospodo, još ima nečega. Opština kao jedna osnovna jedinica, u kojoj živi seoski narod, seoska opština, mora biti uređena isto tako kao i varoška. Ne sme da bude varoška opština povlašćena na štetu seoske opštine. A kakvo je danas uređenje? Danas su povlašćene varoške opštine, one udaraju poreze na seljaka kad na pijacu dođe tako da on ima da plati porez u varoškoj opštini. Zakoni tretiraju varoške opštine kao nešto veće i daju im jača prava nego seoskim opštinama. Sad se baš prema zakon o samoupravi gradova gde se oporezuje selo na račun varoši i na račun varoškog kapitala. Uzmite, gospodo, i uporedite budžet varoške i seoske opštine, pa ćete videti da varoši ne udaraju nikakvog prireza na građane za podmirenje svojih škol-

skih i opštinskih potreba, a seoske opštine udaraju prireze od 1.000 od sto do 2.000 od sto prireza. To dolazi za to što seljak dođe u varoš da proda svoju stoku a varoška opština udari ga odmah taksom za kaldrminu, za pijacovinu, za prenos pasoša, za kantariju i drugo tako da seljak pokriva na taj način sve rashode varoške opštine. Na taj način vidimo kako zarada seljačka postepeno i na razne načine prelazi u varoške ruke. Mi zato tražimo ukidanje povlašćenja takvoga i hoćemo ravnopravnost seoskih i varoških opština. Ne sme biti varoška opština ništa više pomagana nego seoska. Lepo je to, da se varoši podižu i ja sam zato i nemam ništa protiv varoši i varošana, jer su i tamo ljudi, koji su sa sela otišli; ali hoćemo ravnopravnost za sve građane ove države i za sva zanimanja. Zašto ne mogu seljaci da imaju osvetljenja kupatila, ili puteve kao varošani, gde su ti putevi seljaku? Nema ih! Gde su seljačka kupatila, gde su seljački izvori i vodovodi odakle on pije vodu, gde su seoske ambulante i bolnice? Nema tu za seljaka ništa. Lekara na selu nema, osnovne škole podiže sam seljak jer se država ne stara hoće li on imati školu ili neće. Ni jedne kulturne ustanove nema, niti je može biti pod ovakvim uređenjem kakvoga mi imamo sada u brdskim krajevima. Seljak nema pijaće vode, nema vodu za stoku i mora često ići i po 20 km. da dovuče vodu na kolima da se napije, da se umije ili da da vode stoci. A šta je država uradila u tom pogledu da obezbedi seljaku pijaću vodu? O tome nema ni u ovom budžetu ništa. Zato mi tražimo da se od strane države posveti pažnja seoskoj opštini isto onoliko koliko i varoškoj.

Gospodo, vojska mora postojati. Mi po našem programu tražimo vojsku, ali tražimo narodnu vojsku tražimo uređenje naše vojske, da to bude kao škola jedna, u kojoj će pored vojničkog znanja učiti i druga znanja, u kojoj će dobiti i poljoprivredno znanje.

I vojska ne treba da bude ništa drugo nego jedna škola, vojnička škola, u kojoj će vojnik pored potrebnog vojničkog znanja dobiti i obrazovanje i znanje prema njegovom zanimanju. Sa vojnikom se mora postupati kao sa đakom, mora se postupati kao roditelj sa detetom a ne kao sa nekim robom. Sem toga tražimo skraćivanje rokova u vojsci. Danas su ti rokovi mnogo veliki. Nije potreban rok od godinu i po dana. Dosta je šest meseci i to da jedan služi godinu dana a drugi skraćen rok od šest meseci i to da bude naizmenično. Mi danas imamo rok od godinu i po dana koji služe dvojica a tek treći služi skraćen rok. A što to znači? — to znači da snaga u najboljem dobu, najviše potrebna poljoprivredi, za nju

propada a to je veliki gubitak i države i naroda, što su tako dugi rokovi u vojsci.

Kako je rešeno agrarno pitanje u našoj državi. Mi tražimo da zemlja pripadne seljaku a ne kao što je danas. Danas se sa agrarnim pitanjem trguje i stvara partizanstvo. Narod kome zemlja treba nije je dobio. Od našeg agrarnog pitanja napravljena je u prvom redu trgovina, pravljene su veliki kapitali a u drugom redu širi se partizanstvo. U mesto da se stalo na osnovicu: zemlja zemljoradniku, u kom bi se slučaju najbolje rešilo agrarno pitanje, ono se učinilo tako, da zemlju dobija onaj koji je ne obrađuje nego sa njom trguje, iskorišćava snagu seljaka da mu ovaj argatuje a da on sa zemlje skida prihod. Zemljoradnja je stožer napredka poljoprivrede. Šta je naša država uradila za unapređenje zemljoradnje? Koliko je podignuto zaštita od poplave? Koliko je osiguranja od reka — ništa od svega toga. Šta ima u ovom budžetu za to — nema ništa. Mi tražimo da se posveti najveća pažnja zemljoradnji jer je napredak zemljoradnje napredak države. Ako više proizvedemo to smo proizveli bogastvo države i naroda i za to je dužnost naše države da se naročito posveti tome pitanju — i da učini sve što je potrebno da se proizvodnja uveća. Ona se može uvećati samo tako ako vidimo dovoljno kredita za unapređenje voćarstva, ako vidimo dovoljno kredita za unapređenje stočarstva, za nabavku poljoprivrednih sprava i alata i ako se u tome pravcu da mogućnosti, da do tih sprava što jeftinije dođe; ako vidimo da su njegovi proizvodi oslobođeni carine, oslobođeni sviju trošarina i taksa, i ako vidimo da se radi na kanalizaciji reka, isušivanju močvara, podizanju brana od poplava i na mnogim drugim potrebama — onda bi tek videli pravi napredak poljoprivrede. Ovako kako se danas radi, to znači ugnjetavanje poljoprivrede, to znači ometanje naroda da uradi bar onoliko, koliko on sam uraditi može.

Kakve puteve imamo? Gospodo jedan od najvažnijih uslova za napredak naroda jesu dobri putevi. Pogledajte na budžet Ministarstva Građevina. Šta je učinjeno u tome pravcu? Učinjen je jedan veliki posao: preneti su poslovi sa države na samoupravna tela, i to, šta je preneto? Prenete su poljoprivredne škole sa države na oblasti. U kome cilju? U tome cilju da se skinu sa državnog i prenesu na samoupravni budžet. Međutim, gospodo, naše oblasti nisu sposobne da finansiraju te škole i one imaju da propadnu. Isto tako putevi su preneti na samoupravna tela, na oblasti — i tako će narod samo više kulučiti, jer, kako mogu oblasti da izdržavaju te puteve? Izdržavaće ih kao što je to i do sad bio slučaj: tako, da seljak neće moći otići ni u najbližu vo

denicu da samelje brašno, ni na pijacu da proda svoj proizvod. Država ne vodi računa o putevima; država vodi računa samo o tome gde će sagrađiti automobiski put, put za gospodu, nju se ne tiče seljak koji propada u blatu, zajedno sa svojim proizvodima. — Gospodo, mi tražimo organizaciju kredita i to ne odozgo, već odozdo. U mesto što seljaku dolazi kredit preko zelenaša i preko bogatih trgovaca i trgovačkih banaka mi tražimo da on ide preko seljačkih zemljoradničkih zadruga. I dokle god se to, gospodo, ne postigne, i ne uredi, ne može se seljak podići. Vi mislite, gospodo, da je dovoljno to što je donet zakon u pogledu poljoprivrednog kredita; vi mislite da će to spasti seljaka od zelenaških menica, ne, gospodo, zakon koji je donet pre dve godine, nije do danas ništa doneo, a ne može ni u buduće ništa doneti. Seljak duguje dve milijarde dinara, a međutim odobreno je 50 miliona dinara na ime zemljoradničkog kredita i taj je novac unet u Državnu Hipotekarnu Banku. Pa, u mesto da se taj novac daje zemljoradniku, njime se podižu, ovde po Beogradu vile i palate od šest katova. I tako, gospodo, novac Državne Hipotekarne Banke, novac koji je narodni, jer su u Državnoj Hipotekarnoj Banci narodni fondovi, novac pupilnih masa, ulozi opština i škola, — ne služi narodu već onima koji zidaju kuće od šest katova... (Glas sa desnice: Daje se i seljacima!)... daje se, ali koliko? Hiljaditi deo od toga dobijaju seljaci a 999. oni kojima ne bi trebalo dati. Država je stavila ruku na Hipotekarnu Banku, jer u ovome budžetu ima, pored drugih odredaba odredba „da će se država zadužiti kod Državne Hipotekarne Banke čas za ov, čas za ono.“ Na taj način Državna Hipotekarna Banka nije narodna ustanova, nego jedna ustanova kapitalistička i bankarska. — Gospodo, mi tražimo oslobodenje svih zemljoradničkih proizvoda od carina, mi tražimo oslobodenje od trošarine i drugih taksa; mi tražimo da se sve sprave poljoprivredne i sav alat, koji služi zemljoradnji, oslobodi carine. Danas, gospodo, sve je to preopterećeno velikim porezima; danas država gleda na tome da utera što više novca u svoju kasu.

Gospodo, tražimo ukidanje varoških taksa u vidu trošarine, u vidu kaldrmine i u vidu pijacarine. Neka se varoši izdržavaju isto onako kao što se izdržavaju i sela. Mi znamo da poreze mora biti, i nećemo nikada reći seljaku; nećeš platiti porez, ali ta poreza treba da bude razrezana tako, da je može podneti seljak, a ne da njome bude preopterećen, kao što je sada preopterećen u tolikoj meri da već dolazi do propasti. Pa i novi zakon o porezi, nažalost, opet je preturio sav porez na seljaka. Evo, ovaj budžet svedoči, da nije bilo u

njemu nikakve štednje. Ni jedna poreza nije smanjena, sve su poreze ostale kakve su i prošle godine bile. Mi tražimo pravičnije porezivanje. Tražimo porezivanje prema stvarnoj poreskoj snazi. Ne sme biti povlastica za one koji su najbogatiji. Zar nije to jedna očita nepravda, kad mi oslobodavamo one, koji zidaju kuće od ljude u zemlji; oslobodavamo one, koji zidaju kuće od šest katova, i u koliko mu je veća kuća, u toliko za duži niz godina neće plaćati porezu. Tamo se kaže ovako: kuća od dva kata neće plaćati porezu za 10 godina; kuća od tri kata naviše neće plaćati porezu za 20 godina, a od četiri kata naviše 30 godina. To je očito jasno kao dan. Zar je to pr gresivna poreza? Zar je to poreska snaga, kad se oslobodavaju poreze najbogatiji ljudi u zemlji, a seljak se toliko pritiskuje, da apsolutno ne može više da diše. Bez štednje, bez korenite štednje, nema smanjenju državnog budžeta. Vi kažete, gospodo, da ste smanjili budžet, a ja vam kažem da ste povećali budžet. Uzmite, pa proračunajte koliki je sada budžet. Pronačunajte koliki ste preturili sa države na oblasti. Uporedite koliko su prirezi po oblastima bili prošle godine, a koliki su ove godine. Vidite koliki su oblasni budžeti pa kad sve to vidite, doći ćete do zaključka, da smo ovim budžetom i ovakvim radom povećali narodu poreze, a povećanje poreza znači uništavanje našega naroda, uništavanje njegove privredne moći, uništavanje njegove snage. Zato, gospodo, podite jednom sa štedom. Smanjite prvo ministarske plate. Naši su ministri mnogo plaćeni. Odozgo treba početi, da se vidi da smo odozgo počeli sa štedom. Počnimo od nas. Prvo od ministara kao od najviših funkcionera, pa omah zatim od nas i onda tako redom. Samo takvom štednjom može se nešto učiniti. Počnimo i od nas i od vladika i od generala i od generalnih direktora, i od drugih redom. Ukinimo nepotrebna nadleštva. Mi imamo danas nadleštava, koja su ustanovljena samo za to, da bi neko postao generalnim direktorom, da bi neko imao veliki položaj. Nisu nam potrebna tolika nadleštva. Uprostimmo našu administraciju a uprostit ćemo je, ka izbrisemo i ukinemo nepotrebna nadleštava. Ne sme jedan akt ići od Pontija do Pilata, pa da za šest meseci ne može da se svrši, jer treba da prođe kroz hiljadu kancelarija. Žensko činovništvo zavladao je u državnim nadleštvima. Postala je prava jedna bolest posle rata da čovek hoće da mu i žena i kći i sin bude činovnici, a i on sam da bude činovnik. Pa, gospodo, ne može narod to da izdrži više. Ukidajte to žensko činovništvo. (Glas sa desnice: U svima kulturnim zemljama ima ženskih činovnika!) Ima ih, ali na odgovarajućim mestima, a ne i onamo gde ono nije potrebno. Na primer, u

Ministarstvu Vojske imate ženskih činovnika. (Jedan glas: Nema ih više) Ja sam ih video prošle godine. Fala Bogu ako je kome došlo na pamet da ih ukine.

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodine govorniče molim vas da završite vaš govor pošto vam je prošlo vreme.

Voja Lazić (nastavlja). Ukidajmo nepotrebna ministarstva. Šta će nam tolika ministarstva. Ukinimo ministre na raspoloženju (Jedan glas: I zakon o ministarskim penzijama) Onaj ko je došao za ministra neka odsluži onoliko koliko mu je suđeno a fala Bogu oni se vrlo brzo menjaju svakih dva do tri meseca pa neka ide odakle je i došao. Šta će on da i posle prima i ministarsku platu i ministarsku penziju. Gospodo ukinimo dispozicione fondove. Pogledajte budžet pa ćete videti koliko iznose dispozicioni fondovi. To su ogromne sume koje se bez ikakve kontrole nemilice troše. Ukinimo ministarske automobile. Neka ministri idu peške. Ja kako. Narod ide peške neka idu i njegovi zastupnici peške. A ne g. Ministar automobil, g. direktor automobil, g. poddirektor automobil i onda samo je automobili a narod stenje pod teretom. (*Puniša Račić:* Tako je. Kako je u predratnoj Srbiji samo predsednik vlade imao automobil). Gospodo, bez štednje nema napretka. Mislite da ćemo zajedno sve naše potrebe da uredimo. Kažete uzećemo na strani, donećemo para pa će poći ovom zemljom med i mleko. Ali, gospodo, imajte na umu: teško onome ko se zaduži, dug je rdav drug. Mi ako se zadužimo moramo to i vratiti. Neće nam niko to dati džabe. Gospodo nemojmo zajmovima da pokrivamo deficit u budžetu, eto u ovom je budžetu predviđen je deficit od 250 miliona dinara. Može biti da je u našoj istoriji prvi put da vlada izade pred Skupštinu i traži odobrenje u kome je deficit očigledan i priznaje taj deficit, i kaže pa mi ćemo to da pokrijemo zajedno. Čime da pokrijemo? Da pokrijemo posle zajedno. Pa zar zajam da pokrije deficit u budžetu. Gospodo mi smo dobili Bleterov Zajam. Onda se govorilo kako će ovom zemljom da potekne med i mleko. Ja sam imao čast onda da budem ovde u Narodnoj Skupštini poslanik i da glasam protivu toga zajma i da iznesem sve njegove rdave strane i da kažem nije ovo dobro za narod. I nije bio dobar. Kaže se hoće se popravka dinara. Pa ko ima koristi od popravke dinara da li narod da li seljak Na žalost od popravke dinara seljak je propao i nema ništa, ali banke su pune para. Danas je došlo stanje da ovde u banke imaju puno novca i ne znaju šta će sa njime da rade, a narod go i bos nema hleba da jede.

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas, govorniče,

da završite pošto vam je proteklo vreme.

Voja Lazić: Gospodo, napredak naše države zavisi od sela i seljaka i zato kad to svi znamo onda je naša opšta dužnost da svu snagu našu sav rad naš upotrebimo na dobro sela i seljaka. Sve zakone koje budemo doneli, sve uredbe koje donosimo moraju se bazirati za dobro seljaka, za dobro onoga koji je temelj ove države. Gospodo mi tražimo takve zakona koji će biti dobri za napredak našeg sela za napredak našega seljaka, za napredak privrede a kad to učinimo onda smo unapredili državu, onda smo unapredili sva zanimanja u državi. Ne može postojati zanatlija bez seljaka, ne može ni trgovac bez seljaka.

Opšta je dužnost unaprediti selo i seljaka, i kad unapredimo selo i seljaka, onda smo unapredili državu i sva zanimanja. Ali kad ova vlada nema osećaja za to, kad smo tvrdo uvereni, da ova vlada i skupštinska većina nemaju pojma o tome i ne mogu ga imati, ne može jedna ista većina zastupati i jedan bankokratski sistem i jedan zadružni sistem; ne može zastupiti i kapital i rad, može se davati nadmoćnost kapitalu nad radom a u isto vreme štiti red. Mi moramo zaštititi rad od kapitala: mi moramo zaštititi eljačku zaradu, da ga ne opljačka kapital. I zato što ova vlada neće to da učini, svesni toga, ne možemo dati poverenje Vladi. Ja i moji drugovi glasaćemo protiv budžeta i glasajući protiv budžeta glasamo nepoverenje ovoj Vladi. (Pljeskanje poslanika zemljoradničke stranke).

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Nastas Petrović. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik g. Stjepan Košutić. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik g. Grgur Hećimović. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik g. Ivan Grnda. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik Pavao Matica. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik g. Stjepan Valjaveć. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik g. Jakob Jelašin. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik Valent Hodalić. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima g. nar. poslanik Mato Goreta. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik g. Antun Babić. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik g. Ante Pavlović. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik g. Ivan Tisalj. (Glasovi: Nije ovde!) Reč ima nar. poslanik g. Puniša Račić.

Puniša Račić: Na prvom mestu moram izjaviti da govorim u ime svoje da se ne bi ni ovi sa leveice žestili prema meni kao prema predstavniku većine kao i da se ne bi ovi plašili.

Gospodo, ja žalim što moram da govorim pred ovakvo malim brojem narodnih poslanika. Žalim gospodo, što je došlo do jučerašnjeg incidenta ovde, za

koji su krivi oni nar. poslanici, koji nisu imali dovoljno poštovanja prema svojim kolegama i prema njihovim najvećim osećanjima nego su, upotrebljavajući neparlamentarne izraze, upotrebljavajući izraze, koji su vredali i naše članove Parlamenta, vredali i našu naciju i koji su vredali naše žrtve iz prošlosti, jer se ovde kazalo: zar mi tu krv da vam platimo za pare. Gospodo, nije se vodilo računa o najelementarnim osećanjima onih ljudi i naroda, koji su stvorili ovu državu, pa se otišlo preko granice strpljenja i došlo se danas do ovoga: kad je državni budžet na dnevnom redu, kad treba da se pozabavimo u ovako teškoj godini, kad je kriza, nađemo puta i načina kako narodu da se pomogne i da se narod izvede na kraj, da nas ne unište teškoće, koje su naišle od rdave godine i koje su naišle od naših neprijatelja, ja moram izjaviti kao poslanik lično u svoje ime i kao predstavnik Crne Gore, da žalim, što su naša braća, koji su većinom Hrvati, izazvali incident i koji osustvuju u ovakvo važnom radu. Ja sam kao predstavnik Crne Gore, voleo da govorim pred njima te da i oni čuju, kakvo je stanje kod nas u Crnoj Gori.

Gospodo, prilikom izbora, govorio sam narodu, da ću Nar. Skupštinu da obavestim o teškoćama, pod kojima živi naš narod, pod kojima žive oni ljudi, koji su mene birali za nar. poslanika. Ja sam za ova 4 meseca video da svaki poslanik iz Crne Gore mora da naiđe na nesavladljive teškoće kad radi da se Crnoj Gori dade ono našto ima pravo koje naši birači nemogu da zamisle, niti da veruju, jer njihov predstavnik kao što sam ja, nije mogao da predvidi, pre nego se našao ovde na polju rada.

Na našu nesreću, posebno pokrajinsku, i nedaj Bože da se proširi na celu državu, o Crnoj Gori stvoreno je jedno mišljenje, stvoreno je jedno raspoloženje koje Crnu Goru baca u jedan vrlo težak i u jedan vrlo bedan život. Za dokaz toga napomenuću jedan moment. Kad se g. Voja Marinković žalio da ne može da nade poslanika za Vašington, i kada sam ja kazao: iz Crne Gore možete naci njih desetoricu, onda je nastao grohotan smeh sa omalovažavanjem Crne Gore. To znači da je stvoreno jedno neraspoloženje o nama Crnogorcima i iz toga proističe naša nesreća tamo.

Gospodo, mi smo u ovu državu ušli vođeni srpskom nacionalnom svešću i jednim većim nacionalnim osećanjem i mi smo se ujedinili kao deo srpskoga naroda koji je nekoliko stotina godina držao malu slobodnu srpsku državicu u onim krševima tamo. I kad su stvoreni uslovi i mogućnost da se svi Srbi nađu u jednoj zajedničkoj državi onda smo se mi ujedinili sa

najvećim žrtvama koje je jedna pokrajina mogla da učini. Mi smo svoga vrlo popularnoga vladara, jednoga velikoga nacionalnoga radnika, jednoga pesnika koji je bio toliko popularan da i u mojoj kući moj otac nije hteo da popije ni jednu čašu rakije ako je ne popije u njegovo zdravlje i ako sam ja kao đak bio protivan njegovom načinu vladavine i mi smo toga čoveka zbacili sa prestola. Mi smo imali krunu Nemanjića, pa smo imali srpsku zastavu, mi smo imali naš pravoslavni kalendar, i mi smo sve to doneli bez rezerve u zajednicu sa Srbijom i mi smo to doneli braći šumadincima da čuvaju kao našu zajedničku svetinju i da brane srpstvo i Srbiju i da brane rad i poredak u ovoj državi da srpstvo napreduje u onome smislu u kome napreduju sve države u Evropi. I gospodo, šta smo mi doživeli za ovih 10 godina? Ja žalim što gospoda ministri tamo sede. (pokazuje rukom na ministarsku sobu) Čast ovima koji su ovde, trebali bi malo više da povedu računa o Crnoj Gori, jer od kako smo se ujedinili do danas jedina pokrajina, jedina oblast, u ovoj državi to je Crna Gora koja od ratne štete nije dobila ništa, a Crna Gora kao bivša ratujuća strana i član Antante, ona je doprinela da Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca dobije 5 od sto od celokupne neprijateljske ratne štete a to, gospodo kad se izbliže posmatra prebacuje sumu od osam do deset milijardi dinara koliko se dobilo na Crnu Goru — i kad ja vidim ovde ratne zašubante, jer ja sam u Srbiji odrastao i ratovao sa srbijskom vojskom, kad ja vidim čak defetiste i špijune koji su bili, kad vidim da su od ratne štete podigli velike palate, velike fabrike i čitave varoši na račun ratne štete kad sve to vidim, gospodo, ja ovo govorim bez obzira na partije jer su ti u svima partijama pustili svoje pipke, kad vidim da se sve to tako radi a da narodu tamo u Crnoj Gori ne pruža se ništa, onda ja, ne kao Crnogorac, ne kao poslanik Crne Gore, nego kao Srbin i čovek, moram strahovito da zažalim zbog nepravde i da se zabrinem za sudbinu ove zemlje. Zašto se to tako radi? Zašto se stvara ovolika nejednakost u našoj državi, zašto se stvara ovolika nepravda? E, pa, nesem u kratko da je Crna Gora satrvana u ratu gore puteva, Crna Gora nije imala svojih železnica, Crna Gora nije imala svoje vojne organizacije, svoje administrativne organizacije, nije imala veze sa inostranstvom, nije imala uslova da inteligencija crnogorska ostane tamo i da vodi narod onako kako je to inteligencija u Srbiji to radila.

Jer način vladavine u Crnoj Gori i ekonomsko

stanje onemogućili su mnogim intelektualcima da mogu da učestvuju u životu i radu naše otadžbine u najtežim njenim momentima. Zato smo mi kao Srbi većinom dolazili u Srbiju i tu saradivali. Gospodo, Crna Gora vodila je rat neorganizovana, na jedan način gde je milicija bila i svi su se Crnogorci izdržavali od svoje kuće za sve vreme rata. Mi nismo imali nikakve pomoći ni s koje strane. Crnogorac je imao samo pušku i muinciju, koja nam je bila došla iz Rusije, a inače ništa nije dobio. Svako je išao u svome odelu i o svome hlebu, a Crna Gora držala je front od ušća Bojane u Jadransko More, pa sve duž austrijske granice do Višegrada. Kad je došla katastrofa Srbije, ona je povukla i katastrofu Crne Gore kao slabiju i usled jedne dinastičke terevenke, koja se tada kod nas pojavila crnogorska vojska i narod ostali su u ropstvu bez ikakvih uslova. Zato vreme pojavile su se pobune u narodu, naročito u mome kraju u Vasojevićima, gde je general Vešović digao ustanak i 2—3000 ljudi, koji su se bili pobunili, polvatani su i izvršene su stvari kakve se nisu desile u Evropi. Ali ne možemo da protestujemo za to što je neprijatelj mogao po međunarodnom pravu da radi što hoće, jer je narod digao uzbunu protivu njega za vreme rata. Nama su sagoreli škole, sagoreli su nam monopol, porušili su nam čuprije, kao i nešto industrije privatnih ljudi, koja je bila u začetku; to je sve satrvano i od toga do danas ništa nije obnovljeno. Obnovljeno je samo nekoliko čuprijica, da bi gospoda odavde mogla da ide na vraćanje kostiju Njegoševih s Cetinja na Lovćen, da bi mogli da produ njihovi automobili. Ako bi neko od nas hteo da prevuče jednu mašinu koja teži 7—8 tona, on to ne bi mogao da učini jer su sve čuprije propale.

Ako bi, gospodo, došlo do rata između nas i našeg najagresivnijeg susjeda, a to je Albanija, koja se naslanja na Italiju, prirodan front za odbranu i ofanzivu naše države to je teritorija Crne Gore. A ja tvrdim da nijedan poljski top ne može da bude prevučen od Beograda na Cetinje. Treba se setiti da je artiljerija Srbije propala baš na granicama Crne Gore i tragedija Srbije 1915. godine uvećana je time za 75 od sto, pa ipak to nije opametilo nadležne, te da za ovih deset godina od ujedinjenja naprave bar jedan dobar put sa solidnim mostovima između Beograda i Cetinja.

Što se tiče privrede ona je u Crnoj Gori bila sačinjavana od malo zemljoradnje, stočarstva i najvećim delom od pčelarstva. Jedan bivši ministar Crne Gore kazao mi je da se u emigraciji nalazilo 40.000 Crnogoraca. Otuda su oni slali zaradu, održavali svoje familije, plaćali porez i druge obaveze prema državi. Me-

dutim danas, po statistici od prošle godine svega je 20 Crnogoraca pušteno da izade iz ove države za Ameriku.

A ako su se oni prošvercovali preko Zagreba i preko Beograda to je jedno božije čudo, ja to ne znam jer kogod se je obratio na nas da mu pomognemo mi mu nismo mogli ništa pomoći, tu je moralo da se dođe do advokata, do nekih agentura za vadenje pasoša i trista čuda; i razume se mi nismo tu mogli ništa i oni su od nas otišli.

Ja sam pokušao u svoje vreme, gospodo, da se na neki način nade da Crnogorci dođu do nekog novog izvora i to nisam ja sam pokušao nego je i masa Crnogoraca pokušala samnom zajedno, i onda je došlo pitanje naseljavanja. I, gospodo, to je najžalosnije, naj-sramotnije pitanje srpske nacije to crnogorsko naseljavanje po Drenici, po Kosovu i Metohiji. I ja, gospodo, tvrdim da Crnogorac nije bio tako ponižen i obeščašćen ni od kakve druge neprijateljske nacije od Kosova, on je bačen na milost i nemilost našem nacionalnom neprijatelju. To je sramota srpske nacije, to je sramota Beograda i to je sramota svih nas. Tamo su čitava groblja; nema pet do šest godina da su došli a vidite ih da se kao aveti kreću, a sve ostalo je groblje. Stole nikakve nemaju i nikakve nade nemaju.

Gospodo, činovničko pitanje u Crnoj Gori rešeno je na jedan vrlo rdav i nepravičan način. Postalo je, gospodo, jedno pravilo u Beogradu da svakom Crnogorcju treba dati nekoliko dinara penzije pa onda neka ide. I, gospodo, da se u Evropi danas desi zemljotres i da se u administraciji napravi dar mar ipak ne bi bilo većeg čuda nego što su crnogorske penzije. Imamo, gospodo, takvih slučajeva da u Državnom Savetu od 1919. godine nisu mogli ljudi doći do svojih rešenja. A imamo, gospodo, i takvih slučajeva da vlada bez razloga otpušta Crnogorce sa 23 godine službe, otpušta ih bez prava na penziju pa ih upućuje da se žale Državnom Savetu, dve godine tužbe leže, pa onda u Glavnoj Kontroli toliko isto i tako nikad spasa za njihove porodice. Ali ima slučajeva i ovakvih da dođe jedan običan mangup iz Crne Gore, propalica koji nikad nije bio činovnik u Crnoj Gori i izjavi ovde da je bio činovnik do 1916. godine i od tog vremena nije primao platu i dodatke i odmah nade ljude u Glavnoj Kontroli i neke samozvane advokate na ulici da mu regulišu penziju za 20 dana i da opljačka državu za 100.000. — dinara, on njima daje i 70 od sto, pa onda i njemu dobro i njima. Tako se to radi. A ako si došao iz Crne Gore gde nisi primio ništa od 1916. god. i ako imaš ta primanja, i ako su ministri otvorili kredit, ako nemaš depozita onda ne važi

nikakvo pravo, nikakav zakon, onda ne možeš da dobiješ ništa.

Gospodo, i u vojsci učinjeno je mnogo nepravdi prema Crnogorcima. U ovoj vojsci zajedničkoj, koja je hvala Bogu, zadržala izgled, obeležje srpske vojske, jer nisu ušli u nju Jugosloveni da naprave dar — mar, kao što su napravili kroz sva ministarstva, nego su u njoj ostali Srbi iz Srbije, iz te vojske, kao najbolji elemenat, izbačeni su skoro svi crnogorski oficiri, a podoficiri nisu nikako bili prevedeni, i ako ima ljudi koji su po 18, po 20 godina bili narednici i podnarednici, koji imaju čak i višu školu, — oni nisu prevedeni u našu vojsku i tako je naša vojska lišena, po mome mišljenju, najvernijeg i najboljeg elementa crnogorskih vojnih obveznika, naročito oficira i podoficira i oni su uvredeni i omalovaženi i, razume se, kod njih je ubijen svaki patriotizam prema sadanjoj zajednici i državi.

Gospodo, oporezovanje naroda u Crnoj Gori bilo je za vreme Crne Gore oranica na ralo i livada kosa, to je od prilike petina hektara. Prilikom prevođenja ovoga zakona tu je narod zadužen kao hektarom, a klasifikacije nikakve ne postoji i ja vas uveravam da jedno brdovito zemljište, moj srez na primer, koji ja predstavljam, plaća porezu kao da je u Sremu ili u Mačvi. Ja tvrdim da nigde nema naplaćenog poreza kao iz toga kraja, kome ne otvara država nikakvog izvora, ne daje mu da ide u inostranstvo i da traži zarade, a kome je natovarila ovoliki nepravedni porez, prirez, i drugo.

Gospodo, ni jedan zemljoradnik kod nas nije pomognut u mome srezu, gde sam ja poslanik, to će znati i dr. Čubrović, po podacima koje sam ja prikupio, imamo iz toga sreza oko 783 đaka u gimnazije koje seljaci i naši građani izdržavaju u drugim školama van našega sreza, a mi škole nemamo i ako imamo uslove za punu gimnaziju, ali ipak mi nemamo, gospodo, ni jedan razred gimnazije, nikakvu zanatlijsku ni radničku školu, niti uopšte imamo išta u našem kraju što bi podiglo taj narod. Nismo imali ni bolnice. Sada ćemo videti šta će novi ministar da uradi. Mi nismo imali u tri varoši na 30 hiljada stanovnika ni jednu apoteku!

Gospodo, mi smo imali dve brigade. 62 od sto mrtvih iz te dve brigade bilo je za vreme ratova. Danas ljudi idu sa kuršumima u nogama osakaćeni, ali Beograd, Skoplje i Sarajevo od nas su daleko, a mi nismo dosada imali ni jednog hirurga. Kroz naš okrug praveći kolski put ispreturali su nam šljivare čak i kuće, ali do sada 5 para Ministarstvo Gradevina nije platilo ovome narodu. Na ostojanju od toliko kilometara započeti su drugi putevi. U odboru, gde smo bili, obećali su mini-

stri dati za sekciju andrijevačku, gospodin Šumenković je obećao milijon dinara, to je sveo na 700.000 dinara. Gospodo, sad je već četvrti mesec od tada pa ni 5 para nije tamo došlo i taj narod propada, umire od gladi.

Gospodo, u ovakvoj situaciji kakva je sada u Crnoj Gori, ni jedan kulturni čovek ne može prosto da živi. Mi nemamo ni jednog kilometra železnice i kod nas je sav saobraćaj automobilima. Naši šoferi plaćaju najskuplje benzin u Evropi i sramota je za državu da na benzin koji troše crnogorski šoferi za saobraćaj uzima carinu. Mi smo trebali bar tu neke beneficije da imamo kad smo toliko daleko od železnice.

Gospodo u Beogradu živi danas jedan dosta mali broj Crnogoraca, ali njihovo bedno stanje, njihov bedni položaj u Beogradu, izaziva da se oni vide kao da je Beograd preplavljen Crnogorcima. Nema veće sramote za našu državu nego stanje crnogorskih studenata i radnika, koji se nalaze ovde. I, gospodo, ja mislim da ste se svi vi mogli uveriti u to, jer je i vas sigurno po neki bednik iz Crne Gore molio za intervenciju ili pomoć, i ako je to elemenat kod koga postoji najviše osećanje ponosa i časti. I ja sam, obraćajući se na pojedine činovnike, kad naidem na omalovažavanje, pomislim kao da naša država ne želi da ostane u celini i da sve elemente koliko toliko zadovolji i prikupio. Zašto smo se mi sastali u Beogradu a ne u Zagrebu ili Ljubljani? Zato što je predratna Srbija, od kad je dinastija Karađorđevića došla u ovoj zemlji, postala Pijemont Srba i sviju Jugoslovena. Otvorene su škole za sve nas, počela je velika i jaka propaganda i nije bilo proterivanja, kao što se danas može na nesreću da desi, prema izgledu situacije. Pošto smo mi priznali Srbiju za Pijemont i bacali se svom žestinom u borbu, verujući da se borimo za ujedinjenje Srba, ja mislim da je sramota da mi sad budemo razočarani i da kažemo: šteta što smo onoliku krv prolili. Pored toga nas je privlačio parlamentarizam Srbije, vladaoc Srbije, njegovo parlamentarno vladanje zemljom, privlačio nas je Parlament Srbije gde svaki predstavnik ima puno pravo da iskaže narodno raspoloženje. Nas je privlačio patriotizam, junaštvo, koje smo mi videli kod potomaka Hajduk Veljka, Miloša i drugih narodnih junaka.

Međutim, ja vidim sada da se namnožio ološ u Beogradu, da je prostitucija politička uzela mnogo maha u ovoj zemlji, i da sve ide na to da se saire ova zemlja. Mi svi koji vidimo takvu situaciju, moramo da se uozbiljimo i da verujemo u Šumadiju i u onaj Beograd čiji su ministarski sinovi išli da ginu kao

četnici, čije su ministarske žene i kćeri nama ranjenicima prale noge za vreme rata. Taj Beograd srpski mora da se održi, i mi moramo poverenje u njega da imamo. Gospodo, meni izgleda, kad eliminiiram lično prijateljstvo i lični pijetet i ljubav koju sam imao prema pok. Nikoli Pašiću, meni izgleda, da će se javiti legenda u narodu o njemu kao o Kraljeviću Marku: „Još spava negde u pećini, i kad izade onda će nastati svetliji dani za srpski narod.“ Ja vidim da našem narodu nestankom Nikole Pašića strahovito nešto nedostaje, i da on čeka da se pojavi opet Nikola Pašić.

Savremenici ne mogu da sude pravilno i objektivno o velikim ljudima, ali treba o tome da povedu malo više računa da je on božjom sudbinom eliminiran iz naše sredine ostavio trasu kojom treba da idemo i ovde u ovome domu kao parlamentarac i u državi u nacionalnoj i unutrašnjoj i spoljnoj politici i mi ne bi trebalo da prekidamo veze sa njegovim radom i radom njegove generacije i ne bi trebalo ovako da se ponašamo kao što su se juče ponašali naši drugovi radičevci ovde prema nama. (M. Kujundžić upada u reč). G. Kujundžiću, ja mislim da i vi znate da Nikola Pašić ovde nije sedeo nego da je radio. (M. Kujundžić: Pa nije samo on radio). Mislim ja i na tvoga Ljubu ovako, samo on nije umro. Gospodo, ovaj budžet koji nam je vlada podnela, predstavlja jednu državnu potrebu. On je napravljen onako kako su ga oni, koji su ga pravili znali i umeli napraviti. On je pretrpeo jednu veliku a može biti i korenitu izmenu u Finansijskom Odboru kao što i sami vi znate, gde je učestvovao i sam Parlament preko svojih predstavnika na popravci budžeta. Ovaj budžet koji su nam naši drugovi i prijatelji otuda iz Odbora poslali pred nas mi po mome mišljenju a s obzirom na ovu dugu krizu, ne možemo u mnogo čemu popraviti, ako bi i širi kvorum trebao da ga popravi, ali zato možemo da pojačamo kontrolu na izvršenju ovoga budžeta kao i kontrolu na izvršenju zajma ako ga g. Ministar Finansija bude realizovao i ako mu mi svi budemo pomogli da ne gubi u inostranstvo time, što ćemo sprečiti one i onakve scene koje su bile sinoć. Mi tu treba da radimo kao predstavnici jednoga pamenog i kulturnog naroda i Parlamenta koji znaju šta rade i kako rade.

Gospodo, pojačavanje kontrole i pravedna raspodela potrošaka po odlastima mora biti i ja ću na sebe tu ulogu da uzmem da se na tome radi, jer je kraj, koji ja predstavljam do sada u tome pogledu strahovito zanemaren. Krediti za Crnu Goru postojali su svake godine, ali zato kad se pogleda u završne račune vidi se da su ugašeni krediti za Crnu Goru i to naro-

čito za javne radove. Ja ću svoju pažnju da skoncentrišem kao predstavnik te oblasti naročito na tu stranu. Ja ne mogu da propustim a da ne napomenem da je ova koalicija tako široka da može da predstavlja skoro jednu koncentraciju i da zato držim da je ona dužna da povede malo više računa o Crnoj Gori i Crnogorcima bez obzira, da li su oni zemljoradnici, radikali ili drugi, jer smo baš mi Crnogorci podeljeni po svim partijama. Sa našeg užega gledišta postoji naša pogreška što smo mi ušli u sve partije, što smo pozaboravljali tradicije Crne Gore, što smo imetak Crne Gore bacili u ovu zajednicu i postali fukara ove zajednice. (Čuje se: Ko?) Mi smo postali fukara, ja to kažem za sebe i za nas.

Gospodo, ovo što kaže g. Tešman da smo se pcepali između sebe na partije, ja mislim da smo time pokazali da smo najsvesniji deo srpske nacije, jer smo hteli da idemo za idejom Beograda, za idejom Šumadije, za sudbinom Beograda, za tradicijama kojima se do tada išlo. Treba znati da postoji još jedan preteđent za crnogorski presto i kad vam govorim znajte da govorim iz dubine duše onoga dela Crne Gore, koji je do sada dao dokaza da je za napredak i veličinu srpskoga naroda. Kad govorim o Srbiji, g. Petejane, ja smatram da ste tu i Vi Slovenci.

Zbog toga što je postalo kod nas smešno da neko srbuje javno i otvoreno, zbog toga se pojavljuju ove nesreće i trzavice u našoj državi. I kogod javno srbuje od ujedinjenja do danas, taj izgubi u ovoj zemlji, a ko je u ovoj zemlji od nacionalnih manjina manifestovao svoje prijateljstvo za srpski narod, taj je bio strahovito uništen. I otuda potiče ona komedija i sve one nesreće. Jer da smo se kao Srbi okupili i produžili život Srbije, njen moral, njen patriotizam, njeno junaštvo, njenu istoriju, njeno poštenje, ne bi smo došli do ovoga da nas vodi i prvaci nazivaju raznim pogrđnim imenima i da ovde padaju psovke koje se ne čuju ni između amala i kočijaša. Mi Crnogorci hoćemo javno da srbuje. Mi hoćemo javno da srbuje i onda kad Beograd i Šumadija smatraju da nije taktično da se srbuje. Jer Šumadija kojoj smo svi prišli, koja nas je sve okupila i dovela ovde, ona nema razloga da se stidi javnoga srbovanja i da kaže: srpska zastava, srpsko pismo, srpska nastava treba da ide napred. Mi smo se na to okupili, nismo se okupili na nešto imaginarno i lažno, pa da možemo da psujemo jedni druge i da činimo nasilja jedni drugima a da niko zato ne odgovara. Srbija može da okupi i da budemo najjača država u Evropi samo ako bude nje i nikog drugoga. Ona treba da okupi sve nas. Treba da bude samo Srbija i ništa drugo. Jugoslovenska je politika lažna. Lažna je politika koja

kaže da ima troimenog čoveka, sramota je i štetna klasna borba u zemlji.

Narodna radikalna stranka pokazala je da je srpski narod sposoban da zavede najmoderniju, najslobodominiju i najparlamentarniju vladavinu u državi. Ona je za tu vladavinu dala bezbroj žrtava. Ona je vodila borbe kakve ni jedan narod nije vodio. Narodna radikalna stranka pokazala je kad je osigurala građanske slobode, da je u stanju da povede narod za oslobođenje i ujedinjenje i srpski narod pod vodstvom radikalne stranke i dinastijom Karadorđevića srušio je i Beč i Carigrad. Gospodo, kad je radikalna stranka najveće zasluge stekla, kad je radikalna stranka najlepše strane historije stvorila, onda je došlo oslobođenje i ujedinjenje. Ali, gospodo, mi imamo pred sobom danas najozbiljnije vreme, koje je ikada imao naš narod, mi imamo mogućnosti da spasemo našu otadžbinu i da spasemo svakoga pojedinca, da mu stvorimo ugodan i srećan život, ali mi imamo isto tako opasnost veliku pred nama, da se možemo osramotiti, kako se ni jedan narod nije osramotio. Jer jedan narod, koji izratuje pobede, koji postigne cilj, koji je trebao postići, pa kad nema sposobnosti, da to održi i uredi, to je veća sramota, nego da smo rat izgubili, kao što smo na Kosovu poraz pretpeli. Zato treba ove partijske terevenke, koje škode i smetaju nam da odložimo za neko vreme i da ih ublažimo i da onda pođemo jednim novim putem, jednim po mom mišljenju, pametnim putem.

Vidite, gospodo, nama Srbima mnogo se podmeće a i kleveta, kako smo siledžije, kako smo nekulturni, kako smo neki policijski radikali. Međutim, vi vidite kad nema našega brata Stjepana Radića i njegovih drugova, kako nema nikakve psovke u Parlamentu. A Vi vidite da ipak ima opozicije u Parlamentu, kako ne mogu ministri da idu na večeru, nego moraju da sede ovde. Gospodo, ja moram kao čovek, koji je izvestan broj godina radio nacionalne stvari, da se osvrnem na našu spoljnu politiku. Kakva je naša unutrašnja politika, to mi svi znamo i o tome neću da govorim, jer o tome je bilo i suviše govora. Ali kakva je naša spoljna politika, ja mislim, da je to vrlo važno i potrebno, da se pretresa.

Naša spoljna politika uslovljava i našu unutrašnju politiku i napredak i razvitak naše države i uslovljava mir u Evropi. I ako se mi pokažemo u spoljnoj politici neumešni, ako se pokažemo maloumni, ako se pokažemo neznalice, mi ćemo ne samo sebe i svoju državu dovesti u opasnost, nego ćemo biti jedan neposredan uzrok i povod za svetski rat. Jer zahvaljujući našima, koji su stvorili ovu zemlju ovako veliku, ja vidim svoju

otadžbinu tako jaku da njoj niko ništa ne može, što opet čovečanstvo neće zaplivati u krvi. (Graja.) Ko mi bude smetao neka se ne ljuti, što ću da mu smetam kad uzme reč. Dajem reč da ću smetati vode njihove, koji budu mene smetali, jer mnogi oni ne smeju da se jave za reč.

Gospodo, mi imamo nacionalne manjine i imamo susede koji imaju nacionalne države baš onih nacionalnih manjina, i svaka naša nacionalna manjina ima jak koren svoj u svojoj nacionalnoj nezavisnoj državi koji je naš sused. To je, gospodo, jedna velika opasnost i ta opasnost primorava naše diplomate i sve nas da strogo vodimo računa o spoljnoj politici. I, gospodo, ti naši susedi prema njihovoj kulturi, prema stepenu njihove kulture oni i cene nas. Npr. nekulturni naši susedi, čije su nacionalne manjine takode nekulturne ovaj naš parlamentarizam, ovu našu široku slobodu smatraju kao slabost naše države, i postupaju prema nama nevidavno, napadaju na nas i vrše atentate na predstavnike naše države. To, gospodo, pojačava rđavu situaciju kod nas, pojačava i pogoršava krizu trgovačku, krizu privrednu i stanje unutarne prema građanima i pojačava razume se u inostranstvu nepoverenje prema situaciji na Balkanu. I, zato, gospodo, ja tražim da naša spoljna politika bude odlučnija nego što je bila do sada, da se u diplomatsku struku vrate svi oni saradnici Nikole Pašića koji su bili i koji su mu pomagali da izvede ono što je izvodio diplomatskim putem da se vrate isto onako, kao što bi trebalo u vojsci našoj, da se vrate oni oficiri koji su predvodili vojsku i dobijali bitke. Ne smemo još za neko vreme, da zamenimo nove ljude u svima granama državnoga života, pa da naslonimo državu na njih. Ovde se mnogi smeju, ali ja smatram da pokazujem izvesnu dozu patriotizma, kulture i uvidavnosti kad sam danas kazao: Neka bude Kosta Timotijević Ministar Policije a ne Puniša Račić.

Gospodo, naročito naša politika na Balkanu prema Albaniji koja je eksponent Italije, ta politika ne vodi se onako kako bi trebala da se vodi.

Predsednik dr. Ninko Perić: Izvolite završiti, imate još svega 10 minuta.

Puniša Račić: Dozvoljeno je nacionalnim manjinama da uđu u naše partijske klubove u unutrašnjosti, dozvoljeno je agentima velikih sila da se plasi-
raju čak ovde po Terazijama i da strahovito njihov uticaj osećamo mi nacionalni radnici. Spoljnu politiku moramo sasvim da odvojimo od unutrašnje, moramo odvojiti isto onako kao što u ratu nema razlike između nas po partijama, nego svi uzimaju pušku u ruke. Isto tako i u spoljnim pitanjima moramo biti svi ujedinjeni.

Politika koja se vodi danas u Albaniji od strane Italije, to je politika postepenog podčinjavanja Albanske države Italijanskoj. Ta politika ide u pogledu socijalnom na to da albanski narod postepeno podvuče pod ekonomsku snagu Italije, a u pogledu saobraćaja da se naprave svi potrebni putevi za tešku artiljeriju na granicu našu, da se na taj način s te strane omogućiti italijanska ofanziva. Zato se danas favorizira prosto narod u Albaniji i ako mu je izvučen zlatan i srebrn novac a dat papir. Preko 14.000 Arbanasa ima danas na obrazovanju u Italiji, i od tih 14.000 inteligencije i begova, kod njih će se stvoriti italijanski politički agenti a onaj prost narod italijanski, on će se dovesti ovamo ako im bude potrebno da ratuju protiv nas, a ako im ne bude potrebno, biće im potreban da drži njihov narod pod diktaturom fašističkom, upotrebiće se unutra. S naše strane je potrebno da se albanskom narodu otvore oči. U Italiji radi jedna manjina koja se dočepala vlasti jednim nasilnim putem. (*Čeda Kokanović*: Kao vi ovdel) To nije istina. U Italiji potrebni su režimu uspesi u spoljnoj politici da bi se mogao držati unutra, i zahvaljujući slaboj našoj spoljnoj politici italijanska vlada drži se unutra. Da sam ja šef toga odeljenja ne bi oni imali vremena da rade protiv naše države išta. (Odobranje i pljesak.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodine poslanice opominjem vas po drugi put da vam je isteklo vreme.

Puniša Račić: Ja vam dajem časnu reč da nije još isteklo. Gospodo, u vođenju politike sa Bugarima ja sam kazao u kratko, u ono nekoliko upadica, šta mislim. Žalim što mi biv. ministar spoljnih poslova dr. Perić sprečava da govorim o tome opširnije, naročito žalim što zna kao čovek koji je taj položaj pokrивao što sam ja radio za našu balkansku politiku.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ja protestujem protiv toga da vas ja sprečavam. Vreme vam je isteklo.

Puniša Račić: Nije isteklo.

Predsednik dr. Ninko Perić: Isteklo vam je vreme i ja vam oduzimam reč. Izvolite na svoje mesto.

Puniša Račić: Gospodo, zbog kratkoće vremena moram da zaokruglim svoje mišljenje o našoj situaciji prema Bugarskoj.

Predsednik dr. Ninko Perić: Nemate više reč, ima reč g. Čajkovac.

Puniša Račić: Bugarska ilegalna organizacija ubacuje atentatore na našu teritoriju i ubija naše najbolje patriote. Ja vas pozivam da javno dignete svoj glas protiv tih zločinaca. Što se tiče ovoga budžeta izjavljujem da ću u načelu da glasam za njega, a u poje-

dinostima zadržavam pravo da se opredeljem onako kako ministri budu prema Crnoj Gori zauzeli svoje držanje.

Predsednik dr. Ninko Perić: O predlogu budžeta za 1928—29 godinu završena je diskusija u načelu. Pre no što pristupimo glasanju dajem pauzu od 5 minuta.

— Posle pauze —

Predsednik dr. Ninko Perić: Prelazimo na glasanje. Ko je za budžet u načelu glasaće sa „za“ ko je protivu glasaće sa „protiv“. Izvolite čuti g. sekretara.

Sekretar Andrej Bedjanić proziva poslanike da glasaju i oni su glasali ovako:

Dr. Abdulah Bukvica — za
 Dr. Albert Kramer — odsutan
 Dr. Aleksandar Mijović — za
 Alija Salih Kadić — za
 Andra Stanić — za
 Andrej Bedjanić — za
 Dr. Anrej Gosar — za
 Andrija Radović — za
 Anta M. Radojević — za
 Dr. Ante Pavelić — odsutan
 Ante Pavlović — odsutan
 Dr. Ante Trumbić — odsutan
 Dr. Anton Korošec — za
 Anton Sušnik — za
 Antun Babić — odsutan
 Arandel Nikodijević — za
 Dr. Atif Hadžikadić — za
 Acko Trajković — za
 August Košutić — odsutan
 Dr. Bariša Smoljan — odsutan
 Bela Strilić — za
 Blažo Lalević — za
 Dr. Bogdan Marković — za
 Dr. Bogdan Milašinović — za
 Dr. Bogdan Radosavljević — za
 Bogoljub Kujundžić — za
 Božidar Vlajić — za
 Božidar Maksimović — za
 Bora M. Jovčić — za
 Br. Branko Kaluđerčić — za
 Dranko M. Lazić — za
 Branko Perić — za
 Dr. Branko Čubrilović — za
 Dr. Budislav Grgur Andelinović — odsutan
 Valent Hodalić — odsutan
 Valerijan Pribičević — odsutan
 Dr. Vasilije I. Jovanović — za

- Vasilije K. Ognjanović — za
 Vasilije Trbić — za
 Velja Vukićević — za
 Veljko Grgurević — za
 Velimir Jug — za
 Velimir Pavlović — za
 Velimir Popović — za
 Venedikt Popović — za
 Većeslav Vilder — odsutan
 Viško Krpan — odsutan
 Dr. Vilhelm Najner — odsutan
 Vince Kerepeši — za
 Vića Matić — za
 Dr. Vladimir Andrić — za
 Vladimir St. Krstić — za
 Vladimir M. Manić — za
 Vladimir Pušenjak — za
 Vlajko Kocić — za
 Dr. Vlatko Maček — za
 Dr. Vojislav Besarović — za
 Dr. Vojislav Veljković — za
 Vojislav Lazić — protiv
 Dr. Vojislav Marinković — odsutan
 Dr. Gregor Zerjav — odsutan
 Grgur Hećimović — odsutan
 Daka Popović — za
 Dr. Deneš Strelicki — za
 Dimitrije Bojadžijević — za
 Dimitrije Vujić — odsutan
 Dimitrije On. Popović — za
 Dr. Dobrivoje Ger. Popović — za
 Dobrosav J. Jovičić — za
 Dragan Bojović — za
 Dragiša Matejić — za
 Dragiša Cvetković — za
 Dragomir S. Obradović — za
 Dragoljub Jevremović — za
 Dragutin Jovanović — za
 Dragutin Kovačević — odsutan
 Dr. Dragutin S. Kojić — odsutan
 Dragutin Mirović — za
 Dragutin Pečić — za
 Dragutin Rajković — za
 Dr. Dušan Bošković — za
 Dušan Ivančević — za
 Dr. Dušan Ivetić — za
 Dušan Jotić — za
 Dušan Maksimović — za
 Dušan Sernec — za
 Dr. Dušan Stevčić — za
 Dr. Dušan M. Subotić — za
 Dr. Đorđe Branković — odsutan
 Đorđe Vranješević — odsutan
 Dr. Đorđe Grasl — odsutan
 Đorđe V. Manolević — za
 Đorđe Z. Petković — za
 Đorđe Đ. Popović — za
 Dr. Đura Hadija — za
 Đurde Janković — za
 Dr. Đuro Basariček — odsutan
 Đuro Kemfelja — odsutan
 Dr. Edo Lukinić — odsutan
 Emilijan Grbić — za
 Edhem Mulabdić — za
 Zivko I. Šušić — za
 Živojin Dimitrijević — za
 Živojin Račajlović — za
 Dr. Ivan Banković — odsutan
 Ivan Vesenjanić — za
 Ivan Granda — odsutan
 Dr. Inan Krajač — odsutan
 Ivan Kraljić — odsutan
 Ivan Jerić — za
 Dr. Ivan Pernar — odsutan
 Ivan Peštaj — odsutan
 Ivan Pucelj — odsutan
 Dr. Ivan Ribar — za
 Ivan Robić — odsutan
 Ivan Tisaj — odsutan
 Ivan Turković — odsutan
 Ivan Urek — odsutan
 Ivan Čelan — odsutan
 Dr. Ivan Švegel — odsutan
 Ignjat B. Stefanović — za
 Ilija Vukotić — za
 Dr. Ilija Vulcanović — za
 Ilija P. Mihajlović — za
 Dr. Ilija Šumenković — za
 Imbro Štivić — odsutan
 Dr. Imre Varadi — za
 Isidor Živković — za
 Isidor Novaković — za
 Ismet beg Gavran Kapetanović — za
 Jakob Kostopeč — za
 Jakob Vrečko — za
 Jakob Jelašić — protiv
 Dr. Jakob Hodžar — za
 Janez Brodar —
 Janez Štein — za
 Dr. Janko Šijačić — za

Jeremija Pavlović — za
 Joakim Kunjašić — odsutan
 Jovan Altiparmaković — za
 Jovan Vuković — za
 Jovan M. Jovanović — odsutan
 Jovan Protić — za
 Dr. Jovan M. Radivojević — za
 Josip Klekl — za
 Josip Pasarić — odsutan
 Josip Petejan — protiv
 Josip Predavec — odsutan
 Dr. Josip Hahnjec — za
 Dr. Joca Lalošević — za
 Joca Selić — za
 Juraj Antolić — odsutan
 Juraj Valečić — odsutan
 Juraj Demetrović — odsutan
 Dr. Juraj Krnjević — odsutan
 Dr. Juraj Šutej — odsutan
 Karlo Brkljačić — odsutan
 Karlo Galić — odsutan
 Karlo Škulj — za
 Kostadin Grujić — za
 Dr. Kosta Kumanudi — za
 Kosta L. Timotijević — za
 Krsta Marković — za
 Krsta Lj. Miletić — odsutan
 Lazar P. Kuzmanović — za
 Dr. Lazar Marković — odsutan
 Laza Lj. Radivojević — odsutan
 Lujo Valter — za
 Ljubomir Davidović — odsutan
 Ljubomir Maštrović — odsutan
 Ljubomir Stojadinović — odsutan
 Ljuba Patrnogić — za
 Dr. Ljudevit Kežman — odsutan
 Dr. Ljudevit Pivko — odsutan
 Maksim Đurković — za
 Marko Jurić — za
 Marko Petrović — za
 Mate Goreta — odsutan
 Mate Klarić — odsutan
 Dr. Mahmud Behmen — odsutan
 Dr. Mehmed Spaho — za
 Mijo Stuparić — odsutan
 Milan Grol — za
 Milan Pop Dimitrijević — za
 Milan A. Kostić — za
 Dr. Milan Kostić — odsutan
 Milan Ljubičić — za

Dr. Milan Metikoš — odsutan
 Dr. Milan Milojević — za
 Milan Podgraški — odsutan
 Milan Simonović — za
 Dr. Milan Srškić — odsutan
 Dr. Milan Stojadinović — odsutan
 Dr. Milan Đ. Stojković — za
 Milenko Glišić — za
 Milinko R. Milutinović — za
 Miloje Ž. Jovanović — odsutan
 Milisav C. Đorđević — za
 Milorad Vujičić — za
 Miloš Višnjic — za
 Miloš Katić — za
 Miloš Đ. Stanković — za
 Miloš Trifunović — za
 Dr. Miloš Tupanjanin — odsutan
 Milutin Dragović — odsutan
 Milutin Popović — odsutan
 Milutin Tomić — odsutan
 Mirko Najdorfer — odsutan
 Mihailo Dragašević — za
 Mihajlo Ivanović — odsutan
 Mihailo Đ. Kujundžić — za
 Mihajlo Ranković — za
 Dr. Mihovio Vuković — odsutan
 Miško Račan — odsutan
 Mladen Nikolić — za
 Dr. Momčilo Ninčić — odsutan
 Mustafa Durgutović — za
 Mustafa Kapetanović — za
 Muhamed Hašinbegović — za
 Nastas Petrović — odsutan
 Nedžib Bašić — za
 Dr. Nikola Dragičević — odsutan
 Nikola Preka — odsutan
 Dr. Nikola Radojević — odsutan
 Dr. Nikola Subotić — za
 Nikola Uzunović — odsutan
 Dr. Nikola Škerović — za
 Novica Šaulić — odsutan
 Nurija Pozderac — za
 Pavao Matica — odsutan
 Pavle Radić — odsutan
 Dr. Pavle Čubrović — za
 Panta Jovanović — za
 Pera Marković — za
 Petar T. Milanović — za
 Petronije Popović — za

Dr. Prvislav Grizogono — odsutan
 Puniša Račić — za
 Ragib Čaplić — odsutan
 Radoslav Brušija — za
 Radovan Jevtić — za
 Radoslav Agatonović — za
 Ratko Parežanin — za
 Rikard Krajcer — odsutan
 Rude Bačinić — odsutan
 Sava K. Zarić — za
 Sava Kosanović — odsutan
 Savko Dukanac — za
 Salih Baljić — za
 Samuel Šumaher — odsutan
 Svetislav Vučković — za
 Svetislav Milosavljević — za
 Dr. Svetislav Popović — odsutan
 Svetozar Pribičević — odsutan
 Svetozar Stanković — za
 Sejda Ismailović — za
 Sever Varda — za
 Dr. Sekula Drljević — odsutan
 Sergije Urukalo — za
 Sreifein beg Mahmutbegović — za
 Dr. Sigismund Čajkovac — odsutan
 Bartnom Siman — odsutan
 Dr. Sima Racić — za
 Dr. Slavko Šećerov — odsutan
 Stanko Nikolić — za
 Dr. Stanko Šibenik — odsutan
 Sreten M. Sretenović — za
 Dr. Srđan Budisavljević — odsutan
 Stevan A. Janković — za
 Dr. Stevan Kraft — odsutan
 Stevan Savković — za
 Stjepan Barić — za
 Stjepan Valjevec — odsutan
 Dr. Stjepan Košutić — odsutan
 Stjepan Kukelj — odsutan
 Stjepan Radić — odsutan
 Stjepan Tomković — odsutan
 Stijepo Kobasica — za
 Stipe Matijević — odsutan
 Stojadin St. Pavlović — za
 Stojan Dajić — za
 Tešman R. Nikolić — za
 Dr. Tode Jeremić — za
 Todor Andrić — za
 Toma K. Popović — za
 Tomo Maderić — odsutan

Trifun Drljača — odsutan
 Camil beg Jašarbegović — za
 Ugrin K. Joksimović — za
 Fabo Petrović — odsutan
 Dr. Filip Markotić — odsutan
 Franc Kremžar — za
 Dr. Franc Kulovec — za
 Franc Smodej — za
 Franjo Žebot — za
 Franjo Malčić — odsutan
 Franjo Novosel — odsutan
 Dr. Halidbeg Hrasnica — za
 Hamid Kurbegović — za
 Dr. Hans Mozer — odsutan
 Hasan Miljković — za
 D. Hinko Krizman — protiv
 Husein Alić — za
 Husein Čumavić — za
 Čedomir Kokanović — odsutan
 Dr. Čedomir Mihajlović — za
 Čedomir A. Radović — za
 Dr. Džafer Kulenović — za
 Dr. Džafer Sulejmanović — za
 Šain Idriz — odsutan
 Šemajo Demajo — za
 Šerif Bajram — za
 Dr. Šefkija Behmen — za
 Štefan Falež — za

— Posle glasanja —

Predsjednik dr. Ninko Perić: Izvolite čuti rezultat glasanja. Glasalo je svega 188 narodnih poslanika. Od toga broja glasalo je sa „za“ 186 a „protiv“ 2. Oglašujem prema ovome da je budžet u načelu primljen.

Prelazimo na pretres izveštaja o budžetu u pojedinostima. Pretres će se voditi po razdelima. Za prvi razdeo — Vrhovna Državna Uprava, od part. 1—43 — javio se da govori gospodin Agatonović, kome dajem reč.

Radoslav Agatonović: Ja ću se ograničiti samo na nekoliko napomena veoma potrebnih za reformu dveju velikih državnih ustanova u našoj državnoj upravi, za reformu Državnoga Saveta i Glavne Kontrole. Mi svi koji se osećamo pod pritiskom mnogobrojnih žalbi iz naroda od strane pojedinaca koji imaju razloga i prava tražiti intervenciju Državnoga Saveta radi povrede njihovih prava i interesa znamo da je Državni Savet danas toliko pretrpan tim ličnim tužbama žalbama i protestima razne vrste da nije u stanju da stigne da se posveti ovim poslovima radi kojih u glavnom i postoj,

da se posveti kontroli važnih državnih poslova. I sa ovim povećanim brojem svoga osoblja Državni Savet nije u stanju da posvršava sve svoje poslove koji se iz dana u dan sve više i više množe. Vi sami znate da u Državnom Savetu žalbe pojedinaca čekaju po godinu dve i tri na svoje rešenje. Usled toga pojavljuje se kao neizbežna potreba da Kraljevska Vlada što pre pristupi reformi Državnoga Saveta u tome smislu što bi jedan veliki deo poslova koje on danas radi preneo na upravne sudove tako da Državnom Savetu ostanu samo administrativni poslovi.

To bi bila jedna reforma a druga bi bila da se Državnom Savetu pruži što više kredita sa njegovo niže osoblje, jer sa ovim kreditima kojima on danas raspolaže on ne stiže da na vreme otpravi svoje poslove kako treba. Od toga što on ne stiže da svoje poslove na vreme otpravlja proizlazi šteta ne samo za pojedince nego i po ugled ove velike i važne državne ustanove koja treba da uživa najveći autoritet u zemlji.

Što se tiče Glavne Kontrole, mi smo učinili jednu veliku i neoprostivu grešku protivu državnih interesa kad ovoj našoj važnoj državnoj ustanovi nismo odredili onoliki kredit koliki joj je potreban za njeno pravilno funkcionisanje. Vi znate taj glavni rad Glavne Kontrole da kontroliše kako se rukuje kreditima u pojedinim državnim ustanovama. Vi znate da se danas u tom pravcu toliko mnogo greši da slobodno možemo reći da nema nadležnoga gde ne i bilo nikakvih nepravilnosti, počinjući od opštinskih organa pa do najviših državnih ustanova. Vi znate da su ovih dana čak i u Nar. Banci otkrivene izvesne zloupotrebe. Zbog nedovoljnog kredita Glavna Kontrola ne može kao što bi trebala da vrši kontrolu i da one koji ove zloupotrebe čine hvata za jaku i izvodi ih pred sud. I ja sam lično toliko puta intervenisao kod Glavne Kontrole da ona ispita poslove pojedinih državnih organa u nekim državnim ustanovama. Odgovara mi se, gosodo, nema mogućnosti, nema organa. Polazemo novac. Ja sam za nekoliko opština položio i novac za činovnika koji treba da putuje, ali ne-

ma činovnika, nema računospitača, nema onih organa koji vrše te poslove. To je i moralna i materijalna šteta i za ugled naše države i po finansije naše zemlje. Ako bi se pristupilo jednoj reformi i povećanju samog kredita da se ima i veći broj računospitača tako, da se u svakoj oblasti nalaze po jedan organ, koji bi vršio stalnu kontrolu i ispitivao zloupotrebe, držim da ne bi samo bilo korisno sa materijalne strane nego i sa moralne, jer bi se time suzbijale zloupotrebe i sami činovnici ne bi bili navlašeni labavom kontrolom da te zloupotrebe čine.

To su te dve napomene, koje činim u najboljoj nameri, moleći Kraljevsku Vladu da nađe načina da omogući tim dvema velikim ustanovama vršenje pravilne funkcije u interesu državnom. Inače ću glasati i ja kao i svi vi za ovaj predlog budžeta.

Predsednik dr. Ninko Perić: Pošto se niko nije javio više za reč, to prelazimo na glasanje. Molimo gospodu da zauzmu svoja mesta. Glasaće se sedenjem i ustajanjem.

Molim g. izvestioca da izvoli čitati partiju po partiju.

Izvestilac Vladimir Pušenjak pročita I. razdeo — Vrhovna Državna Uprava — partiju 1.

Predsednik dr. Ninko Perić: Prima li Skupština partiju 1. sa predlogom Finansijskog Odbora? (Prima.) Oglašujem da je partija 1. primljena.

Izvolite čuti dalje.

— *Za ovim je Narodna Skupština, glasajući o svakoj partiji sedenjem i ustajanjem, većinom glasova, prema odredbama čl. 113. Ustava i čl. 66. Skupštinskog Poslovnika usvojila sve partije 1. razreda — „Vrhovna Državna Uprava“ — od partije 2. do 43. prema izveštaju Finansijskog Odbora. —*

Predsednik dr. Ninko Perić: Izvolite čuti jedan Izveštaj Verifikacionog Odbora.

Sekretar Lujo Valter pročita Izveštaj Verifikacionog Odbora po predstavi V. Vildera o mandatu Ratka Parežanina. Izveštaj glasi:

Narodnoj Skupštini

Na predstavi narodnog poslanika g. Većeslava Vildera, koja je bila saopštena Narodnoj Skupštini na III prethodnom sastanku održanom 18. X. 1927. godine, u kojoj je on, tvrdeći da je narodni poslanik Ratko Parežanin, rođen 28. februara 1898. godine, te da nema 30 godina, i da prema tome ne može biti narodni poslanik, tražio, da se izdejsstvuje poništenje mandata g. Ratka Parežanina, izabratog na listi g. dr. Laze Markovića,

a koju je predstavku g. Predsednik Narodne Skupštine uputio Verifikacionom Odboru na postupak i radi izveštaja, čast je Verifikacionom Odboru podneti Narodnoj Skupštini ovaj

I Z V E S T A J

Na sednici održanoj dana 29. februara 1928. g. Verifikacioni Odbor uzeo je u pretres predstavku narodnog poslanika g. Većeslava Vildera, pa je, rasmotrivši ispravu, koja je priložena toj predstavi, na ime prepis izvoda iz matice rođenih Srpsko-Pravoslavne Crkve Sv. Vasilija u Konjicu, overovljen u Ministarstvu Inostranih Dela, našao, da je narodni poslanik g. Ratko Parežanin, prema toj ispravi, rođen 14. februara 1898. godine po starom kalendaru, te prema tome da on danas ima preko 30 godina.

Na osnovu čl. 13. izbornog zakona i čl. 92. Ustava, koji određuju, da se od ovakvog narodnog poslanika traži uslov, da je navršio 30 god., Verifikacioni Odbor našavši, da narodni poslanik g. Ratko Parežanin ima taj uslov, rešio većinomom glasova, da predloži Narodnoj Skupštini, da predje preko predstave narodnog poslanika g. Većeslava Vildera i njenog zahteva o poništenju mandata narodnog poslanika g. Ratka Parežanina ne menjaju i svoju odluku, donešenu 18. X. 1927. godine, na III prethodnom sastanku, kojom je ona osnažila mandat narodnog poslanika g. Ratka Parežanina, izabranog u mostarskom okrugu na listi g. dr. Laze Markovića.

Za sekretara,
Dr. Džafer Kulenović s. r.

Predsednik,
Dr. N. Subotić s. r.

Č l a n o v i :

G. G. Kobasica, A. Radović, dr. Hodžar, Kosta Timotijević, Barić, Mihailo Ranković.

ODVOJENO MIŠLJENJE

Za to što g. Parežanin nije imao punih 30 godina starosti na dan 11. septembra 1927. g. koga dana izabran je za narodnog poslanika, nalazim da njegov izbor nije važeći, jer nije imao kvalifikacija, stoga predlažem da se njegov mandat oglasi sa nevažeći.

Činjenica, što je on posle izbora navršio 30 godina, nije zakonska osnovica, da on može mandat zadržati.

Voj. Lazić s. r.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ovaj će se izveštaj staviti na dnevni red kad to Skupština odluči. (Glasovi sa desnice: Ovaj predlog Verifikacionog Odbora već je rešen.)

Izvolite čuti drugi izveštaj.

Sekretar dr. Lujo Valter saopštava da je Odbor za proučavnije zakonskog predloga o pomoći oskudnima u hrani podneo svoj izveštaj.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ovaj će se izveštaj staviti na dnevni red kad to Narodna Skupština reši. Gospodo, predlažem da današnji rad završimo. Kao dnevni red za iduću sednicu predlažem:

1. Pretres Izveštaja Verifikacionog Odbora po predstavi narodnog poslanika g. Vildera o mandatu g. Ratka Parežanina;

2.) Pretres Izveštaja Odbora za proćavanje zakonskog predloga o pomoći oskudnim u hrani; i

3.) Pretres u pojedinosiima zakonskog predloga o budžetu državnih rashoda i prihoda, sa Finansijskim Zakonom za 1928./29. godinu.

Prima li Narodna Skupština predloženi dnevni red? (Prima).

Današnju sednicu zaključujem, a iduću zakazujem za sutra u 9 sati pre podne sa primljenim dnevnim redom?

—Sednica je zaključenu u 10. i 14 časova u veće.—

STENOGRAFSKE BELEŠKE
NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

GODINA VIII.

BEOGRAD, 1928. GODINE

BROJ 34

XXXIV. REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Držan 2. marta 1928. god. u Bogradu

Predsedavao Predsednik

Dr. Ninko Perić

Sekretar

Andrej Bedjanić

Prisutna su sva g. g. Ministri, sem Ministra Vojske i Mornarice i Ministra Unutrašnjih Dela.

S a d r Ź a j :

— Početak u 9.45 časova. —

I. Čitanje zapisnika;

II. *Dnevni red:*

1) Pretres i usvojenje Izveštaja Verifikacionog Odbora po mandatu Ratka Porežanina, narodnog poslanika.

2) Pretres i usvojenje Izveštaja Odbora po predlogu zakona o pomoći oskudnima u hrani.

3) Nastavak pretresa u pojedinostima predloga budžeta za 1928/29 god. — Konačno usvojenje razdela: Penzije i Invalidske potpore; Državni Dugovi; Ministarstvo Pravde i Ministarstvo Prosvete.

Govornici: Voja Lazić, Nastas Petrović, Ministar Socijalne Politike Čeda Radović, Novica Šaulić, dr. Ante Pavelić, Puniša Račić, Ministar Pravde Milorad Vujičić, Ministar Prosvete Milan Grol, Branko Čubrilović, Čedomir Kokanović, dr. P. Čubrović, Josip Petejan, Dimitrije Vujić, Trivo Drljača, Djorđe Vranašević, i dr. Miloš Tupanjanin.

Predsednik dr. Ninko Perić: Otvaram 34. redovni sastanak Narodne Skupštine. Pozivam g. sekretara da izvoli pročitati zapisnik prošle sednice.

Sekretar Andrej Bedjanić pročita zapisnik 33. redovnog sastanka Narodne Skupštine.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima li ko da učini kakvu primedbu na zapisnik? (Nema). Oglašujem da je zapisnik primljen. Prelazimo na dnevni red. Na dnevnom je redu pretres izveštaja Verifikacionog Odbora po predlogu narodnog poslanika Većeslava Vildera o mandatu Ratka Narežanina. Za reč se nije niko javio. Stavljam ovaj izveštaj Verifikacionog Odbora na glasanje. (*Voja Lazić:* Molim za reč.) O čemu hoćete da govorite? (*Voja Lazić:* Zašto izvestilac nije čitao izveštaj?) Ima reč g. Voja Lazić. (*Nastas Petrović:* Vi držite sednice do pola deset sati a nikako ne zna za to. I ako sam se ja javio za reč nisam mogao zbog toga da govorim). Ima reč g. Vojislav Lazić. (*Nastas Petrović:*

Niko se nije mogao nadati da će sednica biti u pola 10 sati i vi ste prelazili preko svih koji su se javili za reč. — *Čeda Kokanović*: To je novi duh Ninka Perića. Molim da ne smetate, g. Kokanoviću, radu. (*Čeda Kokanović*: To je novi duh Ninka Perića. — Sramota!) Opominjem vas na red, g. Kokanoviću. (*Čeda Kokanović*: To je sramota! — Vi ste Predsednik Skupštine). G. Kokanoviću, kažnjavam vas pismenom opomenom na red. (*Čeda Kokanović*: Sramota! Vi ste Predsednik Skupštine! Vi ste najgadniji i najsravniji eksponent vladin. Graja.) Izvolite govoriti g. Laziću, (*Čeda Kokanović*: Držite ljude u Skupštini koji nam prete životom).

Vojislav Lazić: Mi imamo pred sobom izveštaj Verifikacionog Odbora o mandatu g. Ratka Parežanina a po predstavi narodnog poslanika g. Vildera. Ovo rešenje Verifikacionog Odbora nije moglo i ne treba da prođe onako, kako da kažem, trčeći. To je tačka dnevnog reda, stavljeno je na naš dnevni red i mora se postupati u svemu po Poslovniku, kao što Poslovnik propisuje, kako se vrši pretres u Narodnoj Skupštini. I prema tome trebalo je prvo da izvestilac Verifikacionog Odbora pročita išveštaj većine, pa onda da je otvoren pretres po tome. Međutim, gospodo, g. Predsednik mislio je da to proturi i bez pretresa, a ovo je, gospodo, vrlo važna stvar.

Gospodo, ja se pitam a pitam g. Predsednika: zašto je ovaj predlog narodnog poslanika g. Vildera podnešen 18. oktobra stajao do danas? Vrlo je karakteristično za Narodnu Skupštinu i za naš parlamentarizam, kako se u ovom slučaju postupalo. Izigrava se zakon, izigrava se Ustav i to izigrava se ozgo, izigrava se od Predsednika Narodne Skupštine, — izigrava se od predsednika Verifikacionog Odbora, izigrava se od većine Narodne Skupštine. Gospodo, narodni poslanik g. Vilder podneo je predstavku 18. oktobra prošle godine, u kojoj je izložio, da izabrani poslanik Ratko Parežanin nema kvalifikacije za narodnog poslanika.

Naveo je da je g. Parežanin rođen 28. februara 1928. godine, i prema tome, on je na dan izbora imao 29 godine, 6 meseci i 13 dana, a Ustav i izborni zakon traže da narodni poslanici moraju imati 30 godina. U momentu kad je ova predstavka podnešena još nije bio verificiran mandat g. Parežanina. Ova predstavka stoji od 18. oktobra pa sve do danas pred Verifikacionim Odborom. G. Vilder nekoliko puta ovde je tražio od g. Predsednika, zašto se ne stavlja na dnevni red njegova predstavka. G. Predsednik je naročito odugovlačio, g. Predsednik naročito nije hteo da naredi da se to pitanje reši, čekajući da g. Parežanin navrš 30 godina i on je

30 godina navršio 28. februara, t. j. pre dva dana, — i onda danas se to iznosi pred Narodnu Skupštinu da se na taj način, gospodo, izigra i Ustav i Izborni Zakon i pravo Narodne Skupštine o verifikaciji mandata. Takav postupak g. Predsednika Narodne Skupštine i Predsednika Verifikacionoga Odbora jeste za najveću osudu. (*Čeda Kokanović*: To je radikalni postupak.)

Gospodo, da vidimo sada, da li je ovo mišljenje Verifikacionoga Odbora koje se pred nama nalazi zakonito, i da li se ono može primiti. Verifikacioni Odbor kaže, da je g. Parežanin navršio 30 godina i da je pre dva dana, kao na dan kad je njegov mandat verificiran — imao 30 godina. Ja mislim da je ovo mišljenje Verifikacionog Odbora pogrešno i nezakonito. Ovakvo mišljenje protivi se čl. 72. Ustava. Po Ustavu od narodnog poslanika traži se da je navršio 30 godina starosti. Gospodo falsifikat je to izvrtnje Ustava, ako mi kažemo: on je danas navršio 30. godina starosti. Ali, gospodo, Ustav traži da je imao 30 godina na dan izbora a ne danas. (Zagor — Prepirka između Č. Kokanovića i Nastasa Petrovića s jedne, a Koste Timotijevića s druge strane. — *Nastas Petrović*: Ti da nas učiš kako se Ustav čita, to je sramota i ovo ovde to je tako prosta stvar. — *K. Timotijević*: Ti si izvrtao celoga veka. — *N. Petrović*: To je laž. — Graja. — Protestni uzvici Č. Kokanovića.)

Predsednik dr. Ninko Perić: G. Kokanoviću, opominjem vas još jedanput na red, nemojte smetati radu).

Voja Lazić (nastavlja): Gospodo, većina Verifikacionog Odbora kaže da je g. Parežanin stekao uslove za narodnog poslanika na dan 28. februara t. j. pre tri dana, što znači da g. Parežanin bespravno sedi ovde u Skupštini nekoliko meseci. A vidimo da li je on stekao i sada to pravo; da li može to da bude tako da jedan čovek na dan izbora nema kvalifikacije a posle da te kvalifikacije stekne i da ostane narodni poslanik. Gospodo, jasno je da je po zakonu i odredbama iz Ustava g. Parežanin na dan izbora trebao imati 30 godina, pa da može biti narodni poslanik, a da je to tačno ja ću da dovedem u vezu Ustav sa Poslovníkom našim pa ćete videti da je ovo moje mišljenje tačno, a da ne vredi to što je posle izbora navršio 30 godina.

Član 76. Ustava kaže: Narodna Skupština verificira mandate narodnih poslanika. Narodna Skupština propisuje sebi Poslovnik. I na osnovu toga ustavnog naredjenja Poslovnik Narodne Skupštine je i propisan i gospodo, šta se kaže u Poslovníku? U Poslovníku se kaže da se mandati narodnih poslanika verificiraju odmah u početku zasedanja a poslednji stav čl. 7. Poslovníka

Propisuje da se ceo posao o verificiranju mandata mora svršiti u roku od tri meseca. Gospodo, g. Vilder podneo je kao što ste čuli predstavku i podneo je krštenicu g. Parežanika, kojom je utvrdio da g. Parežanin nema 30. godina. Tu je predstavku podneo 18. oktobra. Međutim po Poslovniku, poslednja alineja čl. 7. — Narodna Skupština može osnažiti izbor, ili ga uništiti, ili odgoditi odluku o njemu i narediti da se učine potrebna izvidanja, ali se ovo pitanje mora rešiti najdalje u roku od tri meseca. Znači da je Poslovnik koji je donešen na osnovu Ustava propisao da se svi poslovi oko verifikacije moraju završiti u roku od tri meseca i zašto ti poslovi nisu završeni? Zašto nije svršen posao oko verifikacije mandata g. Parežanina u roku od tri meseca? Po tome roku taj posao imao je da se svrši do 18. januara, Međutim to nije učinjeno sa naročitim planom da se sačeka rok da bi g. Parežanin navršio 30. godina. Kad Predsednik Narodne Skupštine, kad Narodna Skupština izigrava zakone, kad Narodna Skupština isvrće, onda nije čudo šta će raditi vlasti u zemlji, nije čudo što će raditi župani, šta će raditi poglavari, predsednici opština, kad se odavde rdavim primerima sleduje. Odavde se pokazuje rdavim primerima kako treba falsifikovati zakone za račun partija, ili za račun pojedinaca.

Gospodo, ja ne mogu da se saglasim sa većinom Verifikacionog Odbora, ne mogu da budem ortak u gaženju zakona i u gaženju Ustava i najzad neću da budem saučesnik jedne rdave i falsifikatorske radnje i zato sam ja odvojio mišljenja u Ver. Odboru i sada predlažem i tražim od Narodne Skupštine da poštuje Utav i zakon, da poštuje Poslovnik i da poštuje osveštano pravilo parlamentarizam. Na ovaj način vi izigravate parlamentarizam, jer uvodite u Parlament ljude koji po zakonu na to nemaju prava. Zašto je zakonodavac propisao da narodni poslanik mora imati 30 godina! Imao je zato svojih razloga i mi ne smemo o tu odredbu ustavnu da se oglušimo, mi ne smemo da činimo nikakve milosti nego da postupamo kako je Ustav naredio (Jedan glas: Ima 30. godina) Čuje se: ima 30 godina: Jeste, ali pitanje je dali je imao 30. godina na dan izbora. Da li je imao 30 godina kad je podneta predstavka i pitam zašto nije rešeno ovo pitanje za pet meseci? Da li su to interesi naroda i države zahtevali da se na taj način izigravaju prava Parlamenta, i parlamentarni rad?

Gospodo, ovakvim radom vi zloupotrebljujete i parlamentarizam i uopšte sve ono što se može u ovoj zemlji smatrati kao najsvetije. Posle ovakog rada nema istine u ovoj zemlji, niko u Palamentat neće verovati i

u pisane zakone i nije čudo što se u našoj državi ne radi ništa po zakonu, što se niko ne drži zakona jer se ne drži zakona ni Skupština ni Predsednik Skupštine ni Vlada.

Zato predlažem da se mandat Ratka Parežanina poništi i odbredbama ustavnim da puna sankcija. Ne sme biti jača jedna ličnost od Ustava. Ustav je najjači i njega moramo svi poštovati. Zato molim Narodnu Skupštinu da odbaci predlog većine, da primi moj predlog: da se mandat Ratka Parežanina poništi.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. Nastas Petrović.

Nastas Petrović: Gospodo, pre nego što budem govorio o predlogu koji je na dnevnom redu ja moram da učinim nekolike konstatacije. Prvo i prvo, u Narodnoj Skupštini jednoga velikog dela opozicije nema. Ona apstinira. I u tome momentu kad opozicija apstinira čine se po mome najdubljem uverenju prepadi u Narodnoj Skupštini. Sinoć je jedan takav krupan prepad učinjen. Niko od poslanika, bar nas iz opozicije, nije mogao ni zamisliti da će jučerašnjeg dana sednica Narodne Skupštine, koja je bila celo pre podne, biti i po podne pa čak nastaviti se duboko u noć. Ja sam i juče pre podne bio u Narodnoj Skupštini. Bio sam i po podne i u noći sve do pola osam časova. Kad je počeo g. Petejan da govori, verovao sam da će se sa njegovim govorom završiti budžetska diskusija i onda nastaviti sutradan t.j. danas. Ni u snu nisam sanjao da će se, kao što malopre rekoh, u odsustvu opozicije učinili taj prepad i da ćemo mi, koji smo se bili javili za govor, a nismo se nadali da će toliko sednica skupštinska trajati, otišli iz skupštine, biti izbrisani i da će u osustvu opozicije na vrat i nanos biti izglasan jedan krupan posao, kao što je posao državnog budžeta. Ja protestujem proti toga. Takav rad nije nikada davao dobre plodove. Mi smo u predratnoj Kraljevini Srbiji imali jake opozicije, opozicije, gospodo, koje su terale opstrukciju po mesec dana, ali nikada nama, u većini skupštinskoj, nije palo na pamet da činimo prepade prema opoziciji, da stešnjavamo ili sužavamo njena prava, nego smo išli čak toliko daleko da smo je i puštali i preko prava, koja im je Poslovnik davao da govori u narodnoj Skupštini (Pljesak kod opozicije) Opozicija je tada uživala punu pažnju. Govorila je većina, govorila je vlada i većina njena a narod je bio taj koji je posle sudio, da li je ono bilo dobro i tačno što je opozicija govorila, ili ono što je većina skupštinska branila (*Čeda Kokanović:* Ali onda Predsednik Vlade nije išao u lov svaki dan).

Danas se, kao što vidite, opoziciji ne da da istup;

u Narodnoj Skupštini ni blizu koliko ima pravo po zakonu o poslovnom redu, pa se čine čak i ovakvi prepadi. Ja sam sklon da verujem sada da oni incidenti koji su bili preksinoć i koji su naterali veliki deo opozicije da izide iz Narodne Skupštine, da su ti incidenti unapred spremljeni u cilju da se odstrani opozicija skupštinska, i da se u odsustvu opozicije što pre, na vrat na nos, svrši diskusija budžetska i budžet izglasa. U toj istoj tendenciji i predsedništva skupštinskog, i vlade i većine skupštinske ide se i dalje, pa se iznosi pred nas opet sa prepadom ovakav predlog, predlog da se rešava o mandatu g. Parežanina, kad opozicije nema. Ja protivu toga najenergičnije protestujem.

Ja mislim, da će g. Predsednik biti dužan da mi da odgovora zašto me nije, bar sinoć kad sam ja bio u Skupštini, opomenuo, da će voditi skupštinsku sednicu duboko u noć, kao što je bivalo ranije u praksi, a na ime: da g. Predsednik opomene govornike, koji su se prijavili za reč, da će sednica duže trajati, te da ostanu tu da ne bi izgubili pravo na govor.

Da pređem sada na mandat g. Parežanina.

G. Parežanin, kao što se tačno utvrdilo, nije imao one godine koji zakon traži, pa da može biti narodni poslanik, nije imao 30 godina starosti 11. septembra, dakle u momentu kad je biran. Pa ne samo da nije imao 30 godina starosti 11. septembra prošle godine, nego nije imao 30 godina starosti ni posle izveštaja Verifikacionog Odbora o ispravnosti mandata poslaničkih, koji je primljen u Narodnoj Skupštini. Žalba je sledovala na njegov izbor, docnije, pošto je njegov mandat bio osnažen, jer onda, kad je Verifikacioni Odbor radio, nije se još znalo da g. Parežanin nema dovoljan broj godina. Žalba je sledovala 18. oktobra, dakle odmah posle nekoliko dana po svršetku verifikacije mandata narodnih poslanika. Ta je žalba upućena po Poslovniku u Odboru Verifikacionom, koji je trebao tu žalbu odmah da uzme u postupak, pošto su žalbe takve prirode uvek hitne. Niko ne može sedeti u Narodnoj Skupštini, koji nema pravo na to. Već to čini da je stvar jedna od najhitnijih. Odbor međutim nikako ne svršava tu stvar, već produžava i posle podnete žalbe nerešeno pitanje, a g. Parežanin, koji nema prava da sedi u Narodnoj Skupštini, sedi, glasa, i radi u Narodnoj Skupštini.

I sve se to produžava dotle dok nije nastao momenat da g. Parežanin napusti 30 godina starosti, i dok nestane opozicije, te da nema ko protivu toga da protestuje, jednom reči dok nije nastao momenat da se takva jedna stvar može kroz Narodnu Skupštinu proturiti. To je, gospodo, tako otužna stvar, da ona mora da nervira svakog čoveka koji voli Parlamenat, ustavnost,

istinu i zakonitost. Otkuda smete primiti takav izveštaj odborski kakav vam je većina odborska danas podnela, otkuda smete proklamovati da narodni poslanik Parežanin, koji nije imao godine da bude narodni poslanik, da on sada posle toliko meseci kad je stekao broj godina za to svojstvo bude narodni poslanik? Vi, gospodo, ne smete tako da radite, vi takvog poslanika morate da uklonite iz Narodne Skupštine, ako hoćete da štitite Ustav i zakone zemaljske. Ima u životu takvih momenata kad disciplina klubova ne sme da bude toliko jaka da se savest u jednom čoveku potpuno uguši. Ima momenata kad savest treba da govori. I, gospodo, ovo su momenti kad treba kod vas savest da progovori, kad treba da čuvate zakon, ustavnost i parlamentarnost. Gospodo, rasmotrite ovaj predlog koji je iznet pred nas! Da li je predsednik Narodne Skupštine učinio ono što mu Poslovnik nalaže, kad je takav predlog izneo pred nas? Gde su mu pet dana od dana razdavanja štampanog izveštaja narodnim poslanicima? Gde mu je bar jedan dan? Ja sam tek jutros saznao za dnevni red i dobio izveštaj odborski. To je gaženje Poslovnika od strane samoga predsednika Narodne Skupštine. Sme li se pod takvim pogodabama i jednog trenutka dalje raditi u Narodnoj Skupštini? Ne sme! Naročito ne sme onaj ko vodi računa o pravu i dužnosti narodnih poslanika.

Zbog toga, ja predlažem da se ovaj predmet skinu sa dnevnoga reda, jer nema propisani broj dana da bi ga nar. poslanici mogli proučirati. Ja bih hteo da proučim sva akta koja se nalaze u Verifikacionome Odboru i odnose se na mandat g. Parežanina, ali ja sam tek jutros dobio izveštaj Verifikacionoga Odbora. To isto bi želeli i neki drugi poslanici da rade. Potrebno je i mora tako da bude po Poslovniku, dakle, da se skinu sa dnevnoga reda dok ne protekne pet dana, pa kad protekne pet dana onda da se ovaj predmet stavi na dnevni red. Ne htednete li to, gospodo, ja vas onda molim: da ne usvojite da g. Parežanin može biti narodni poslanik na osnovu ovako nesretno sastavljenog izveštaja Verifikacionog Odbora. Usvojite li to, vi ste se ogrešili o ono što je najsvetije, ogrešili ste se o svoju savest. I ako imate taj osećaj a sigurno je da ga u ovom momentu imate, onda vas ne može da veže ni disciplina, ni interes partije, ni grupe, niti interes vlade, niti koji drugi interes.

Vidite, gospodo, koliko sada čovek mora da žali što smo g. Mišu Vukićeviću najurili iz Narodne Skupštine što nije imao propisani broj godina. Pa i tu je Verifikacioni Odbor mogao da čeka dok g. Vukićević ne navrši 30. godina starosti, pa onda da kaže: e sad ima 30. godina i može biti narodni poslanik. A mi to

onda nismo radili nego smo kazali: nema propisanih broj godina za narodnog poslanika, on mora da ide iz Narodne Skupštine. Onako isto kao što smo radili sa mandatom g. Vukićevića, to isto važi i za g. Parežanina. I ova stvar koju je ovako nesretno izradio Verifikacioni Odbor, treba da bude nauk te da se Verifikacioni Odbor uzme upamet kad bude donosio druge slične predloge. Ja apelujem na vašu savesnost.

Drukčije ne može i ne sme biti nego ovako kao što ja kažem, ako hoćete da poštujete zakonitost, ako hoćete da poštujete parlamentarizam, i ugled samog parlamenta.

Predsednik dr. Ninko Perić: Pošto više nema

govornika, stavljam izveštaj Verifikacionoga Odbora na glasanje. Ona gospoda poslanici koja su za to da se izveštaj primi, neka izvole sedeti, a koja su protiv neka izvole ustati. (Manjina ustaje.) Oglašujem da je predlog Verifikacionog Odbora primljen.

Prelazimo na drugu tačku dnevnoga reda: Pretres izveštaja predloga zakona o pomoći oskudnima u hrani. Molim g. izvestioca da izvoli pročitati ovaj predlog zakona.

Izvestilac Salih Baljić pročitao izveštaj Odbora po predlogu zakona o pomoći oskudnima u hrani, koji glasi:

Narodnoj Skupštini

Odbor za proučavanje zakonskog predloga o pomoći oskudnima u hrani pro-
učio je ovaj zakonski predlog i primio ga u tekstu koji se ovde pod 1. prilaže.

Odbor moli Narodnu Skupštinu da ovaj zakonski predlog usvoji.

Za izvestioca određen je g. Salih Baltić, narodni poslanik.

1. marta 1929. godine.

Beograd

Sekretar,

Milenko R. Milutinović s. r.

Predsednik,

Dr. Kulovec s. r.

Izvestilac

Salih Baljić s. r.

PREDLOG ZAKONA

o pomoći oskudnima u hrani.

Član 1.

Ovlašćuje se Ministar Finansija, da po rešenju Ministarskog Saveta, radi pomoći oskudnima u hrani, stavi na raspoloženje Ministru Socijalne Politike sumu do 150 milijona dinara. Pomoći će se davati u hrani ili novcu.

Član 2.

Ovu će pomoć davati Ministar Socijalne Politike preko postojećih organizacija ili ustanova, a po saslušanju odbora predviđenog ovim zakonom.

Ovaj odbor sačinjavaju pored Ministra Socijalne Politike kao predsednika još i Ministri: Šuma i Rudnika i Poljoprivrede i Voda, predsednik Glavnog Odbora Crvenog krsta, predsednik Glavne Kontrole, upravnik Državne Hipotekarne Banke i predsednik Glavnog Zadružnog Saveza Zemljoradničkih Zadruga u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Ovaj će Odbor učiniti i raspored pomoći po oblastima.

Kupovinu hrane Ministarstvo Socijalne Politike može za celu zemlju ili pojedine oblasti nabaviti preko domaćih berzi ili preko privatnih isporučila po berzanskoj ceni, i to uvek franko pristanište ili poslednja željeznička stanica, odakle se ima raspodela izvršiti na oblasti ili opštine (odnosno u Bosni i Hercegovini kotarske pripomoćne zaklade.)

Na isti način nabaviće hranu i oni oblasni odbori kojima bi se ustupio novac za nabavku hrane.

Dalja podela na opštine (u Bosni i Hercegovini po kotarskim pripomoćnim zakladama) izvršiće se u oblastima a po saslušanju o podeli jednog specijalnog odbora u koji ulaze: veliki župan, predsednik oblasnog odbora, referent za poljoprivredu dotične oblasti, predsednik odbora Crvenog Krsta mesta oblasnog i predsednik opštinskog suda opštine oblasnog mesta.

Opštinski sudovi sa odborom odnosno opštinski odbori (u Bosni i Hercegovini kotarske pripomoćne zaklade) izvršiće dalju podelu građanima u svome području i to po dvojakim spisakovima: spisak I. u koji će se uvesti lica kojima je pomoć dodeljena kao siromašnim i oskudnim prema imovinom i privrednom stanju bez dužnosti vraćanja; i spisak II. u koji će se uvesti lica kojima je pomoć ukazana kao pozajmica, u kome će se naznačiti iznos date hrane i suma sa kojom su zaduženi (po ceni koštanja hrane).

Zbir spiskova I u jednoj oblasti ići će na olakšanje računa i dugovanja oblasti a oblast će ostati dužna iznos suma sabranih iz spiska II.

Spisak II. isprava je i po njemu će se pozajmica vraćati i skupljati i predavati oblasti.

Oblast će imati kopije spiskova II. overene od dotične nadležne opštinske vlasti i odbora (u Bosni i Hercegovini od kotarske pripomoćne zaklade i njenog upravnog odbora.)

Član 3.

Pomoć se daje kao bezkamatna pozajmica, koja pada na teret oblasti. Oblasti su dužne vratiti pozajmicu državnoj kasi najdalje u roku od pet godina, u ratama, koje će se predvideti pravilnikom.

Primljenu pomoć neće vratiti samo ona lica za koja opštinski sudovi sa svojim odborom, ili kotarska veća, gde nema suda opštinski odbori (kotarske pripomoćne zaklade) ili opštinske uprave nadu da su sirotnoga stanja, za koliko se i dotične oblasti imaju osloboditi duga.

Isprave, obaveze kao i sve ostale pismene radnje izdate po ovom zakonu ne plaćaju nikakvih taksa. Za njih se ne traže formalnosti propisane zakonom o državnom računovodstvu, zakonom o oblasnoj i sreskoj samoupravi i zakonom o opštinama.

Član 4.

Prenos kupljene hrane po čl. 2. ovoga zakona i semena vršiće se besplatno železnicom ili parobrodom.

Režijske troškove ovoga prenosa snosiće država a oni će se rashodovati na teret gornjega hredita u korist Ministarstva Saobraćaja.

Raznošenje hrane sa pojedinih železničkih stanica, pristaništa i magacina do mesta gde se ona ima razdeliti vršiće se besplatno upotrebom narodne snage. Gde ovo ne bi bilo dovoljno, upotrebiće se prevozna sredstva kojim raspolažu vojne vlasti.

Član 5.

U cilju davanja pomoći koju bi opštine sa svoje strane ukazivale svojim građanima ovlašćuju se opštinski sudovi odnosno uprave i odbori da mogu kod Državne Hipotekarne Banke podići novac koji se tamo nalazi na priplodu kao koševska hrana, a tako isto da mogu i svoju gotovinu ili hartije od vrednosti upotrebiti

Ovlašćuju se uprave crkvene, manastirske i vakufa, da mogu svoju gotovinu ili hartije od vrednosti upotrebiti na gornje svrhe.

Tako isto ovlašćuju se samoupravna tela da se mogu zadužiti kod Državne

Hipotekarne Banke radi iste celji, izuzetno od postojećih odredba u zakonu o oblasnoj i sreskoj samoupravi i zakonu o opštinama.

Pomoći ukazane po ovome članu davaće se po spisku I. i II. u smislu čl. 2. s tim da povraćaj pomoći ide u korist onoga koji ju je i dao.

Član 6.

Davanje državne pozajmice iz kredita po ovome zakonu, naplata kao i sva novčana manipulacija vršice se preko Državne Hipotekarne Banke.

Član 7.

Glavna Kontrola odrediće organe, koji će pri Ministarstvu Socijalne Politike i oblastima voditi nadzor o tome, da se pomoć i izdaci iz kredita po članu 1. i 2. ovog zakona vrše isključivo na svrhe predviđene ovim zakonom.

Odgovorni računopolagači su pred Glavnom Kontrolom: Oblasni odbori, kao i ustanove i niži organi kojima se poveri rukovanje novcem i podelom ove pomoći.

Član 8.

Ministar Finansija stara se o naplati suma izdatih oblastima u smislu čl. 3 ovog zakona.

Sume, koje bi kod oblasti ostale nepodeljene dužne su blasti vrati Ministarstvu Finansija najdalje do 1. IX. 1928. god.

Član 9.

Svaka povreda ovoga zakona iz koristoljublja kazniće se kao prevara.

Član 10.

Ovlašćuje se Ministar Socijalne Politike da po odobrenju Ministarskoga Saveta u smislu prednjih odredaba propiše pravilnik za izvršenje ovoga zakona.

Član 11.

Ovaj zakon stupa na snagu kad ga Kralj potpiše, a obaveznu silu dobija kad se obnaroduje u Službenim Novinama.

Izvestilac,
Salih Baljić s. r.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Ministar za Socijalnu Politiku.

Ministar za Socijalnu Politiku Čeda Radović: Gospodo poslanici ovaj zakonski projekat koji mi svi odavno želimo da izađe pred Narodnu Skupštinu, evo danas se nalazi pred vama. Potreba za donešenjem ovoga zakona ja mislim da je takva i tolika da ovde nema potrebe nijedna reč da se o njemu čuje. Svi mi koji smo ovde, ceo narod koji je ostao bez hrane, očekujemo željno i nestrpljivo da ovaj zakon izide pred Skupštinu i da se to pitanje skine sa dnevnoga reda. Kraljevska Vlada je smatrala za dužnost i potrebu da

ra ovim zakonskim predlogom izade pred vas i Narodnu Skupštinu, i da vas umoli da ovaj predlog izglasamo i na taj način da damo dokaza da mi, i ako smo u nekim pitanjima i nesložni usled raznih okolnosti i prilika, da smo složni u pitanju kad treba izići i dati narodu pomoć koju žurno očekuje. Ja vas molim da ovaj zakonski predlog usvojite.

Predsednik dr. Ninko Perić: Otvara se pretres u načelu. Ima reč narodni poslanik g. Novica Šaulić.

Novica Šaulić: Pitanje ishrane postalo je pitanje naše neumešnosti i velike sramote, nesposobnosti za akciju i rad, i kao dokazana oskudica svake ljubavi kod

onih koji su pozvani da rešavaju životna pitanja hitno i brzo, u interesu zemlje i naroda. Velike stvari rešavaju se obično sa malo priče i mnogo rada. Mi smo o ovom pitanju uzalud raspravljali već skoro tri mjeseca, podnošeni su projekti, hitne interpelacije, pitanja i na sve to odgovaralo praznim obećanjima, od kojih narod nije video nikakve koristi, nitu mu stvarno išta pomoženo. Sve projekte i predloge i ostalih, mi smo po ovome pitanju od srca pozdravljali i uvijek bili gotovi sa najboljom voljom i predanošću da se istima jednodušnošću i najvećom predanošću posvetimo. Ozbiljno se nije radilo i u svemu postupalo se samo tako, kao da se radi od nevolje, i kao da se ne vodi ništa drugo, nego jedna šala sa nevoljama koje su pritisle našu zemlju i od kojih na vidiku već izlaze teški slučajevi naše bede, žalost i oskudice, crna neman smrti na pragu domova naše zemlje preti umiranjem i smrću od gladi. Svi projekti ostali su samo ka prazna slova na hartiji, raspravljalo se i pretresalo, a ništa ne rešavalo. Tako su prolazili meseci, dok piska gladnih i to ne samo iz pasivnih krajeva naše zemlje, nego i iz svih krajeva ostalih i onih koji su važili kao žitnica, dok nije dopro taj glas iz svih krajeva, da se tek onda sjeti naša nesposobna i bedna vlada, da joj je dužnost u dvanjestome času da nešto učini. U oduševljenju zanosnime posle onako uzaludno izgubljenog vremena u rešavanju i srećno svršene vladine krize, koja je više ličila na igru neozbiljne dece, nego li na postupak ljudi političara i odgovornih predstavnika, pred narodom i pred celom zemljom. Za nekoliko časova rada se zanosni polet i jedno, nedonošće koje je vlada rekonstruisala, u zanosu oduševljenja, na brzu ruku donela: predlog zakona o pomoći oskudnima u hrani. Taj predlog nema u sebi ničega što imaju ostali zakoni, osim forme ukaluplje ne od devet zakonskih članova, kojoj se prirodio još jedan deseti. Poslije uzaludno izgubljene tromesečne besposlice i prepričavanja došlo je da se rešava o ovome zakonskom nedonošćetu, posle sramote u Skupštini. u vremenu kada narod nema drugih misli nego da se spase od smrti, iz velike bede u kojoj se nalazi. Onda se shvatila od jednputa velika težnja hitnog i brzog rešavanja, kada u odboru nije bilo ni potpunosti, ni dovoljno obazrivosti, ni dovoljno ljubavi i dobro želje, da se ovako važna i životna potreba rešava u saglasnosti i jednodušnosti narodnih predstavnika, Skupštine i odbora za ishranu.

Taj predlog zakonski trebao je da se svrši u odboru za jedan sat i to u vremenu kada čitavi naši krajevi nisu bili zastupljeni, dok je veliki, deo naše zemlje bio isključen da učestvuje u ovakvom važnom raspravljanju i odlučivanju. Od celokupne opozicije u

odboru niko nije učestvovao osim predstavnika, jednoga i ja sam odmah ocenio od kakvih će teških i nemilih posledica biti ovakvo rešavanje. S toga sam uviđajući pored svega neophodnu potrebu za hitnu pomoć gladnima po kojoj se već mesecima priča i predložio u ovome odboru da se rešava do danas položio u ovome važnom pitanju na jučerašnjoj sednici, da se ne donosi nikakva konačna odluka, zbog toga što sednici nisu prisustvovali jedan deo članova odbora, koji su uvek u odboru pokazali najbolju volju i razumevanje da se složne i hitno stvari ove rešavaju.

Oni su i svojom inicijativom činili sve i svojom iskrenom i odanom predanošću u ovome Odboru da se što pre dođe do ozakonjenja i dodeljivanja pomoći. oskudnima u hrani. Opravdano je bilo da se ovako važni razlozi uvažavaju i ja sam apelovao na g. Ministra Socijalne Politike i na svu gospodu članove odbora da se ne ulazeći u ocenu ničega drugoga „nego jedino na osnovu opšte potrebe i jednodušnosti opšte za rešavanje ovoga pitanja i odbor saglasi jednodušno za ovakvo kratko odlaganje sednica, da bi i naši drugovi koji su pokazali toliko dobre volje i ljubavi za rešenje ovoga pitanja, bili prisutni. Gubitak od pola dana i pri ovakom hitnom odlučivanju ne bi imao nikakvog značaja. Žalim što ovo moje opravdano traženje koje je izraz osećanja i srca narodnoga, ljubavi i sloge i bratske pomirljivosti, nije prihvatio g. Ministar Socijalne Politike on je protivan bio ovome predlogu i sa nijme se saglasio ceo odbor t. j. — svi prisutni članovi. Poslije ovoga zakonski predlog u poletu hitnog i brzog odlučivanja rešen je i primljen, te nije ostalo ništa drugo nego i prilikom rešavanja požaliti što se nije osetila neophodna potreba zajedničkog rada u ovom važnom i životnom pitanju za cjelu našu zemlju i sve krajeve u njoj. Mi smo se nadali da ćemo greške i nedostatke projekta ispraviti u odboru i stoga je cjela skupština jednodušno i primala i pozdravila projekt sa uverenjem, da će se i prilikom rešavanja, ranija složnost i razumevanje i dobra volja svih članova odbora naći na zajedničkom poslu. To je još drugi razlog zbog koga je trebalo za pola dana odložiti rešavanje o zakonskom predlogu o pomoći oskudnima od gladi. Tom prilikom bi se svakako nedostatci ublažili, greške, i tako bismo imali jedan zakonski projekat koji odgovara stvarnim potrebama i željama svih naših krajeva iz cijele zemlje. Ovde nisu smeli nikako odlučivati politički momenti, jer su ove stvari izvan ličnog i partijskog shvaćanja, pitanje svih nas, pitanje cele zemlje i pitanje u dvanajstome času, da i ne govorim o potrebi svesnoga i zajedničkog rada, pitanje naše najpreče dužnosti i

časti. S toga svako ulaženje u ocenu podnesenoga zakonskog predloga o pomoći oskudnima u hrani, bez cjele Narodne Skupštine posle rešavanja onakvog u odboru za ishranu biće i pilo bi jednostavno i nepotpuno, te mi ovde moramo učiniti istu ogradu koju smo učinili u odboru i zažaliti da se ovakva krupna stvar rešava na ovaj način. Tako neće izbliza ovaj zakonski pregled biti ono što smo svi mi očekivali i u kojoj želji smo izašli u susret sa njihov hitni prijem zbog svih razloga nužda i nevolja, zbog kojih razloga očekuje se i njegova hitnost i brzo rešavanje i podele brze i hitne pomoći.

Poljoprivrednoj krizi koja posle rata najviše pogada našu zemlju, a naročito pasivne krajeve treba jedanput pristupiti rešavanju konačno. Za supovrat u koji je bačena u ovome pogledu naša zemlja, odgovorne su sve vlade, a današnja najviše jer je nesposobna bila da za ovoliko vremena ista učini i preduzme u rešavanju ovako važnoga pitanja. Naš kukavni seljak u kršu i vrtaćama skapava bez vode. Putevi kod nas stoje većito u projektu i još ima krajeva koji na stotine kilometara nemaju saobraćaja, zapuštena su naša sela, tu ne može biti riječi o ishrani. Crna avet gladi odsjela je davno na pragove domova hercegovačkih, crnogorskih i dalmatinskih seljaka i po drugim krajevima i mi smo zbog toga važnog problema tražili da se služi zemlji i zemljoradniku, da se služi narodu, a kako mu se služi dokaz je to što ima čitavih krajeva koji žive potpuno u zaboravljenosti, napušteni i bez ikakvoga staranja, gde svet još preko velikih manitih rijeka prelazi preko žice kao pelivan, i nalazi smrt u valovima gorskih rijeka.

Iz svih krajeva zemlje javlja se o gladi i nevoljama. Ovakva skupština i ovakav način rešavanja i ovakva nebrežnja za svaku osobu zemljoradnički predstavnici uvek su dokazivali najveću predanost i razumevanje narodnih potreba i nevolja pa i u pitanju ishrane, s toga, gospodo poslanici, mi smatramo, pored svega toga što ovo pitanje nije rešavano na onakav način kakav bi bio dostojan i kako bi trebalo rešavati za, svoju dužnost, da i ovog puta pokažemo svoju dobru volju i da izidemo na susret opravdanim potrebama, nevolji i mucu naroda iz svih krajeva naše zemlje; mi smo i ovog puta gotovi da izidemo na susret tim željama narodnim, i ako sumnjamo i ako nemamo poverenja ni u današnju vladu ni u današnji sistem vladavine da će se ovaj zakon kakav se bude primio ovde ostvariti, nego verujemo, gospodo, da će ovaj projekat ostati prazno slovo na hartiji i, ni deseti deo namenjenog kredita neće otići onim najpotrebnijim krajevima i potre-

bama za koje se zakon donosi, i koje treba zakonom da se stave u što hitnije izvršenje. Mi verujemo da današnja vlada i današnja većina u Narodnoj Skupštini neće pokazati dovoljno razumevanja i volje za ovu stvar, da oni neće sprovođiti ovu stvar kako bi trebalo. Ali, gospodo, kako se u našoj zemlji na svima stranama, u svima krajevima nalazi velika nevolja i muka koja je i naterala vladu da u poslednjem — dvanajestom času izide sa ovim projektom, ja izjavljujem da ćemo mi pored svih mana i opravdanog nepoverenja u današnju vladu i njeno sprovođenje ovog zakonskog projekta onako kako treba i kako narod očekuje, ipak glasati za.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. dr. Pavelić.

Dr. Ante Pavelić: Gospodo narodni zastupnici! Godine 1918. tj. čas kad se slomila bivša Austro Ugarska Monarhija dočekao je hrvatski narod u svima hrvatskim zemljama u potpunom blagostanju. Hrvatski narod imao je u to vreme i gotovine, imao je obilje novca i upravo u zavidnom položaju bio u pogledu svoje imovine, što se tiče stoke, blaga.

Zahvaljujući upravo gospodarskom odsjeku Hrvatske Zemaljske Vlade, koja se naročito brinula za vrijeme svjetskog rata o tome da se ne iskorijeni i ne istrijebi stoka, goveda, što je najvažniji imetak seljaka, hrvatski je narod god. 1918. imao te stoke izobilja tako da je dio potpuno osiguran u svome gospodarskom blagostanju.

I onda je došlo, kako se ovde veli: oslobodenje! I više puta u šali govori se, da je to oslobodenje išlo tako daleko, da je hrvatski narod oslobodilo i novca što ga je imao, da ga je oslobodilo stoke, jednom riječi da je oštetilo cijelu njegovu imovinu. (*Puniša Račić:* I ratnu odštetu!) Hrvatski narod, platio je razmjerno veću ratnu odštetu nego li Njemačka. (*Račić:* Kome i kada?) Platio je i danas je plaća. (*Račić:* To je sramota što govorite!) I da je plaća najbolji je dokaz ovaj zakonski prijedlog, koji se nakon 8 godina mora donijeti, jer je u cijeloj državi i po tome i u Hrvatskoj nastao glad. (*Vesnjak:* To su elementarne nepogode.) Elementarne nepogode nisu odnijele zemljišta, nisu odnijele stoke, nijesu odnijele blaga, nego je sve to progutao porez, nego je sve to progutano lošom administracijom, lošom upravom, i što se tiče Hrvatske sve je to unušteno centralizmom, uništeno je sistemom koji je uveden, i naposeb što je Hrvatska razparcelisana, koja je bila kroz hiljadu godina, jedna jedinstvena cjelina, jedna i etnička i geografska i politička cjelina, što je centralizmom razparcelirano, što joj je uništena uprava, što je

uništen poredak, što je uništen red, što je uništeno sve što je dobro bilo, i da ništa novo na mjesto toga nije donošeno, što bi to nadomjestilo, nego je donešeno samo ono što donosi zlo, što donosi nevolju i što donosi jad. (*Račić*: Ko vam je to doneo?) Doneo nam je sistem, donjele su nam beogradske vlade od početka 1918. do danas, koje su izmijenjene i koje od 1918. pa do danas nisu bile kadre toliko urediti i srediti prilike da ne nastane glad u zemlji, koja je po svom prirodnom bogatstvu takva, da bi morala stajati na prvo mjestu među evropskim državama. Nakon svega toga dogodilo se, da u Hrvatskoj, u kojoj nikada glad nije bila da se u toj Hrvatskoj pojavljuje glad.

Bilo je krajeva u Hrvatskoj koji su se nazivali pasivnim. Primorje je po običnom računu uvek pasivan kraj. Dalmacija je bila smatrana kao taj pasivan kraj, ali ona nikad nije gladovala zato što je imala drugih vrela prihoda, ako ne od zemljišta, jer oni krajevi i ako nemaju zemljišta imali su vrela prihoda od pomorstva. Danas pomorstva nema. O pomorstvu se više ne može ni govoriti, jer se vlast ni do danas ni o čemu nije pobrinula, nije ni maknula da ma što učini za to pomorstvo. Naši hrvatski pomorci poznati su u celome svetu kao najodlučniji pomorci. Oni su u svetskoj trgovini igrali znatnu ulogu od uvek. Danas hrvatskoga pomorstva i nema. (*Puniša Račić*: Srpskoga još manje.)

Da možete preneti naše more ovamo onda bi svakako imali i pomorstva. Drugo što ste mogli vi ste preneli, ali more ne možete preneti.

Jedno je nemoguća stvar da se u zemlji privatnom inicijativom i privatnim sredstvima mora pokrenuti akcija da se spasi od smrti gladi gladni krajevi, da se spasi od smrti ljudi koji u svojoj bogatoj domovini moraju sebe i decu prehranjivati lišćem i korenjem. U Zagrebu se od vremena na vreme pokreće inicijativom humanih društava, čak i inicijativom političkih stranaka, kao što je to bio nedavno slučaj kad je organizacija zagrebačke Hrvatske Stranke Prava pokrenula jednu opsežnu akciju da se prikupi novac milodarima sabiranjem po ulicama i sabiranjem od kuće do kuće da se pošalje onima što gladuju u Dalmaciji, što gladuju u Hercegovini, što gladuju u Hrvatskom Zagorju. Vlade koje vladaju ovde od 1918. godine renomiraju se veličinom i snagom, renomiraju se kulturom sa uspehoh, sa ratnim pobedama, a narod na svojim domovima umire od gladi. Od 1918. god. pa do danas nije se našao nikakav sistem, nije se našao nikakav plan po kome bi se ne namakla sredstva za prehranjivanje pučanstva u pasivnim krajevima nego po kome bi se našla sredstva da se otkloni gubljenje narodne imovine u tim krajevima i da ti

krajevi, koji su se pre još kako tako prehranjivali ne stradaju sada.

Sve što se radi, radi se sa političkim i stranačkim ciljevima. Svima je stalo do toga samo da dodu do svih ličnih i stranačkih ciljeva a nije se ni pomišljalo na to da će ta trka dovesti dotle da se narodu i ne da mogućnosti da dođe do što jeftinijeg novca da nabavi najpotrebnije životne namirnice da ne bi umro od gladi. Kod tole zdravih očiju može svaki videti da to nisu sredstva kojima bi se mogao cilj postići. Gotovim novcem ovaj se cilj ne može postići nego narod može doći još u gori položaj nego što je danas, ako taj novac bude morao vraćati. Povratite narodu njegovu slobodu, povratite mu da sam sobom upravlja. (*Puniša Račić*: Povratite mu Franju Josipa). Ja stojim i uvek sam bi na onoj strani koja je uvek bila protivu Franje Josipa (*Puniša Račić*: Vi mislite na cepanje države). Sa vama bi bilo nemoguće malo polemizirati. Vi mislite da sve predstavlja cepanje države.

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodine Račiću ne mojte se direktno obraćati govoroiku.

Dr. Ante Pavelić: Povratite, velim, Hrvatskoj njenu samostalnost i ona će se sama brinuti za svoje pasivne krajeve, u njoj pasivnih krajeva neće ni biti, u njoj će biti blagostanje, u njoj će biti zadovoljstvo i budite uvereni, i vi ćete biti sretniji i zadovoljniji, jer i najnoviji događaji najbolji su vam dokazi da ovim putem kojim ste pošli, da ovim putem kojim već osam godina terate nećete postići cilj nego da ćete svi dalje i dalje od toga biti, i ona pesma i oni slavuji koji su 1918. god. Hrvatskom pevali o jugoslovenskom raju danas su promukli i izgubili glas, jer danas hrvatski narod vidi da u tome pevanju nije bilo ničega realnog i stvarnog nego da je bilo samo zamame i da je danas Hrvatska došla u teži i gori položaj nego što je ikad bila. Pa i ovaj zakon, ovak kakav se ovde predlaže, ne vodi ozdravljenju nego će stvoriti ubrzo još veće nezadovoljstvo i još veća besnoću i svakog dana ova će besnoća sve više graduirati dok ne dođe do vrhunca koji kad nastane onda niko neće moći predvideti posledice. Ja sam stoga protivu ovog zakonskog predloga.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. Puniša Račić.

Puniša Račić: Gospodo, ja sam bio član odbora u kojima su se pretresali zakonski predlozi koje su podneli radićevci i opozicija. U tim zakonskim predlozima mi nikada nismo videli da su bili obuhvaćeni interesi svih građana iz svih krajeva ove države. U njima nije bilo ničega zajedničkoga ni državotvornog nego je svaki njihov zakonski predlog uvek obuhvatio samo pojedine krajeve i druš-

tvene klase. Zato hi ako je u njihovom drugom zakonskom predlogu na prvom mestu stajala zetska oblast, ja sam kao poslanik zetske oblasti bio protiv toga, jer je njihov predlog oličavao društvenu i državnu nepravdu. U prvom svom zakonskom predlogu Radićevca su uneli takve odredbe, koje su minirale bitne državne ustanove. Oni su svojim predlogom minirali Upravu Monopola koja državi donša glavne prihode i koja služi kao glavna granica za naše međunarodne zajmove i dugove, a kojim odredbama se ruši kredit naš u inostranstvu. Oni su isto tako minirali i Hipotekarnu Banku i Poštansku Štednicu i Narodnu Banku, i ako je Narodna Banka jedna privatna ustanova, koja je privilegisana zbog njene veze sa državom.

Prema tome mi, i ako smo primili hitnost tih njihovih predloga, zbog gladi koja vlada ne samo u Hrvatskoj nego i u Šumadiji, i u Mačvi gde nikada gladi nije bilo, u odboru morali smo da ih odbacimo zbog njihove sadržine. Jer ti njihovi predlozi, da se figurativno izrazim, izgledali su tako, kao da učinite jednu rupu u nokte i tu stavite brilijante a šta će posle doći na živce i prste, o tom ne treba voditi računa. Isto tako su njihovi predlozi bili i za državni organizam. A ovaj predlog koji je vlada podnela sto puta je bolji i pravedniji nego onaj što ga je podnela opozicija (*Kokanović*: A šta je sa tvojim šumama u Južnoj Srbiji?) Ovaj predstavnik zemljoradničke stranke izjavio je da će glasati sa ovaj zakonski predlog. (*Novica Šaulić*: A ti braniš Narodnu Banku i Upravu Fonodova) Mi smo glasali za hitnost njihovog predloga, ali za njegovu sadržinu nećemo glasati jer ne valja.

Gospodo, mi ne možemo da primimo prigovore opozicije kao da mi ne vodimo računa o gladnom narodu. I g. Gosar i g. Radović vodili su računa i u granicama moći državne pomagali gde god se ukazala potreba. Ja sam o tome vodio računa koliko i ti i još više zato što pomažem vladu. (*Novica Šaulić*: Žalosna je to pomoć, kad se u Crnoj Gori kukuruz poslat narodu, prodaje po 3.80 din. po kili za gotov novac. Je li to pomoć narodu? Znaš ti to dobro! — Graja. Predsednik zvonj). Ti si izjavio da ćeš glasati sa ovaj zakon (*Šaulić*: Kaži što se je učinilo za narod u pasivnim kajevima?) Narodu u Crnoj Gori pomaže se manje nego igde drugde u državi, a Puniša je šume dobio, koje ima, i od svoje porodice. Ja nemam nikakvu koncesiju na državne šume nigde, to znaš.

Molimo vas, gospodo, ovaj zakonski projekat koji je vlada podnela, on više popravlja i donet je prema prilikama i potrebama naroda, on obuhvata sve

naše gladne krajeve i sve nevoljnike kojima treba pomoći. On nije seperatistički, on nije plemenski i nije klasni, nego ide u pomoć svima našim socijalnim potrebama. Zato to pripada ovoj koaliciji radikalno-slovenačkoj, odnosno ovoj vladi. Meni je mило kad moj zemljak Novica Šaulić, koji stalno kuka da narod u našem kraju umire od gladi a ja kažem da ne umire, mi ne umiremo nego ili pljačkom ili drugo što radimo samo ne umiremo — razlika između mene i tebe u prestavljanju crnogorskog mentaliteta je u tome što stalno kukaš a ja pretim, a videćemo čiji će metod narod da primi u Crnoj Gori. (*N. Šaulić*: Ti agituješ, ovo nije partiski zbor!) Videćemo da li će narod u Crnoj Gori da prosi i moli ili sa pravom koje ima u ovoj državi da diže revoluciju, seče telefonske i telegrafske žice, ruši mostove i t. d. (Glasovi: Nećemo revoluciju!) Hoćemo ako nema pravde. Nema druge odbrane pravde i slobode bez revolucije. Kad se narod legalnim sredstvima ne može pomoći, kad se zatvaraju oči pred potrebama naroda, onda dolazi narodni sud koji se u masama manifestacije, a to je revolucija. Ja od nje ne bežim, ali vi nećete to raditi. Niste radili ni u prošlosti. (Glasovi sa leve: Je li to u ime radikalnog kluba govoriš?) To je u ime one radikalne stranke, koja je storila ovu državu, koja je srušila Beč i Carigrad, osvetila Kosovo i stvorila sreću i budućnost narodu; to je u ime one radikalne stranke koja će da dobije poverenje svih čestitih građana bez razlike vere i plemena u ovoj zemlji. Mi smo sad u maloj zabuni, ali videćete šta će da bude.

Gospodo, ovaj zakon, koji je donet, bolji je nego svi dosadašnji izrađeni od opozicije i ja vas molim da ga jednoglasno primite i odate priznanje ministru Socijalne Politike i sadanjem i ranijim, koji su bili.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. Vojislav Lazić.

Vojislav Lazić: Gospodo, uprava dosadanjih vlada i režima, koji vladaju ovom zemljom, mogu se kvalifikovati po ovom današnjem danu. Dočekali smo to, da je narod u našoj lepoj zemlji, koja je plodna i rodna, došao dotle da se mora tražiti način kako da se taj narod odhrani. Da je bilo malo više pameti, kod onih, koji ovom zemljom upravljaju, da je bilo malo više milosrđa prema seljačkom narodu, da je bilo malo bolje organizacije kapitala na jednoj pravičnijoj osnovi, ne bi došlo do ovoga da mi rešavamo u Narodnoj Skupštini kako da odhranimo seljački narod, kako da odhranimo onoga, koji proizvodi lebac a nema leba da jede. (*Dragiša Matejić*: To je furundžija!) Jeste, seljak proizvodi beli lebac ali jede crni lebac i proju.

Gospodo, kad bi postojale ekonomske organizacije po selima, ja verujem, da mi ne bi danas ovo rešavali. Predratna Srbija imala je tako zv. opštinske koševе koji su na žalost za vreme rata upropašteni i kad je ranije pre rata koji put nastupila glad ti su koševi bili dovoljni da pruže pomoć narodu da ne mora prosjaciti. Ali za 10 godina posle ratnog rada naša vlada nije uspela ni da podigne opštinske koševе koji su uništeni, a kamo li da podigne zadružne magazine, gde bi seljaci mogli donositi i ostavljati hranu i ti bi zadružni magacini bili u neku ruku štedionice onako kao što postoje štedionice varoške, tako bi i ove bile štedionice seoske.

Gospodo, mi smo nebrojano puta sa ovoga mesta činili predloge vladi i tražili da vlada najhitnije i najbrže reši pitanje kako će se pomoći narodu koji nema hrane. Nije da su sada bez hrane samo pasivni krajevi, nego su bez hrane i oni najplodniji krajevi. Zašto? Zato što su dve uzastopne godine bile rdave. Kad zadete u moravsku dolinu, kad zadete u Posavinu, kad zadete u smederevski okrug, u Mačvu, svuda ćete naći ljudi koji nemaju hleba. Zašto? Zato što su dve godine bile zle jedna za drugom i to 1926. godina, kad je besnila poplava, i 1927. godina, kad je suša sve izgorela i upropastila.

Gospodo, prilikom izbora svi ministri sa Predsednikom Vlade obećavali su narodu i govorili, narode, glasaj za radikale i za nas ministre, dobićeš sve, a posle kad su dobili njihov glas i kad su dobili svoj Ministarski položaj, nisu se više naroda sećali.

Mi smo imali mnogo muke, morali smo upotrebiti svu silu da nateramo vladu da podnese ovaj predlog. Interpelacije koje su bile podnašane s naše strane nisu mogle urazumiti vladu da treba pomoći narodu. Jedva u poslednjem času, kad su čuli de imade u narodu i smrtnih slučajeva od gladi, kad je i štampa počela otvoreno da protestuje, da ne bi izgledali pred Evropom rdavi, vlada se tek onda setila da podnese ovaj zakonski predlog.

Gospodo, da vidimo šta daje ovaj predlog.

Gospodo, nalazim, da prvo što je najglavnije u ovom predlogu predviđa se mala suma. 150 milijona to je vrlo mala suma, s tom sumom ne može se ništa učiniti. Mogu se samo zadovoljiti partijski prijatelji današnje vlade, ali ako se hoće narodu izaći u susret, trebalo je odrediti mnogo veću sumu koja je potrebna. Ja nalazim da je potrebno odrediti najmanje sumu od 300 milijona dinara.

Sada gospodo, kakav je ovaj zakon uopšte. Kakve su odredbe, kakve su stilizacije, one daju maha

zloupotrebama i ja verujem, da će se i ovo pitanje kao i mnoga druga opet iskoristiti u partijske svrhe. A zakon treba da bude takav, da se zloupotrebe ne mogu činiti.

Gospodo, član 2. je očito s tendencijom ovako napisan, da se može ovaj zakon iskorišćavati, kako se hoće. U tom članu kaže se ovo: ovu pomoć davaće Ministar Socijalne Politike preko postojećih organizacija ili ustanova, a po saslušanju odbora predviđenog ovim zakonom. — Gospodo, koje su to postojeće organizacije i ustanove? Organizacija je policija, organizacija je Finansijska Uprava, organizacija je opštinski sud, organizacija je školski odbor, pa ako hoćete, organizacija je i crkvena uprava, pa gospodo, organizacija je i partijska uprava. Mislim, da je ovde trebalo jasno, da bude napisano, ko će u krajnjoj liniji da deli ovu pomoć. Ovde se kaže: deliće odbor, koji se predviđa po ovom zakonu, ali taj odbor ne može da ide iz sela u selo, on će podeliti samo na oblasti. Odbor sačinjavaju Ministar Socijalne Politike, Ministar Šuma i Rudnika, Ministar Poljoprivrede i Voda, pa onda Predsednik Glavnog Odbora Crvenog Krsta, Predsednik Glavne Kontrole, Upravnik Državne Hipotekarne Banke, i Predsednik Zadružnog Saveza.

Članovi ovog odbora će samo ovde u Beogradu podeliti na oblasti ovu pomoć, a sad oblasti imaju da daju dalje. U ovom zakonu ne vidi se, preko koga će se de fakto izvršiti podela, ko će biti onaj, koji će uručiti gladnom seljaku hranu, hoće li sreski poglavar ili predsednik opštine ili kakav predsednik partijskog radikalnog odbora.

Dalje, gospodo, ovde se po ovom zakonu građani, koji se imaju pomoći, dele na dve vrste, jedni se tretiraju kao sirotnog stanja, koji neće vraćati, kojim se to daje kao poklon, drugi se tretiraju kao imovnog stanja, koji će biti ovezani da vrata.

Gospodo, zakon nije ovde jasan u tom, da se zna, ko je sirotnog stanja. Sirotno stanje mora zakonom da se utvrdi i mora da se kaže, ko je taj, ko se smatra po zakonu sirotnog stanja, da li prema onoj odredbi po zakonu o taksama, ili će se uzeti jedna druga skala, po kojoj će se to stanje uzeti za sirotno, da li će se uzeti onaj, ko nema kuće, koji nema nikakvog imanja, da li onaj koji ima toliko i toliko hektara zemljišta, ili su to maloletnici i majke ili udovice sa sirom. Ništa to nije predviđeno, nego se samo građani dele na dve vrste, jedni koji mogu, a drugi koji ne mogu vratiti i na kraju se kaže samo, da će opštinski sudovi napraviti dva spiska, u jedan će zavesti one građane, koji mogu, a u drugi one koji ne mogu da vra-

te. Nastaje sad pitanje, na onovu čega će opštinski odbor da deli građane na one, koji mogu vratiti i one koji ne mogu vratiti. Da li se to ostavlja njihovoj volji ili se to z konom rešava. Eto otvorenog puta za partizanstvo i zloupotrebe. Opštinski odbor sačinice ove spiskove po svojoj volji i po prijeljstvu i ličnom raspoloženju.

Gospodo, zakon predvida povraćaj ovoga novca u roku za pet godina, ali nije fiksirao rokove, odnosno momente, u kom roku, u tih pet godina i koliko otplata treba da bude, hoće li to biti u 10 jednakih otplata, ili će cela suma da se naplati posle pete godine, ili će ce to da bude posle druge, ili posle treće godine. To se sve ostavlja ministru, da on to pravilnikom propiše. Ja mislim, gospodo, da sam zakonodavac treba da utvrdi te rokove i da ne treba ostaviti ministru, da on to proizvoljno propisuje, u kojim ratama i kojim rokovima, da se to isplati. Treba da se utvrdi zakonom, kolike moraju biti rate.

Dalje, gospodo, stoji u zakonu, da troškovi za prenos ove hrane, lađama i željeznicom, padaju na teret ovoga kredita a u korist Ministarstva Saobraćaja. Znači da od ove sume od 150 miliona dinara, treba da se otpisuje ova suma za prenos hrane, a to znači, da u toliko manje ima da se narodu da hrana. Mi, gospodo, znamo da je danas prevoz lađama i željeznicama veoma skup, naročito ako još bude nužno, da se hrana iz Vojvodine prenese u Dalmaciju, u Hercegovinu, Crnu Goru, ili dole na granici krajnjega Juga. Tu će biti podvoz toliko skup, da će od, sume od 150 miliona dinara, otići 50 miliona dinara samo za podvoz. Za to ja mislim, da ta tačka treba uopšte da otpadne. Moje je mišljenje, da se uopšte cela ta suma na podvoz potpno otpiše. Zar ne može naša željeznica državna, ništa da radi besplatno. Narodu, gospodo, treba hleba, pa i od ove male sume, vi hoćete trećinu da mu oduzmete.

Gospodo, tako isto ima jedna tačka, koja je jedna od najglavnijih, a to je da ovde nije propisano, šta će biti merilo za stvarnu deobu hrane, ili novčane pomoći. Hoće li biti to broj duša u jednoj porodici, ili u jednoj zadrugi. Hoće li dobiti istu sumu novaca onaj, koji ima samo dve duše, kao i onaj koji ima 20 duša? Hoće li istu pomoć dobiti onaj, koji ima 2 hektara zemlje, kao i onaj koji ima 20 hektara? Gospodo, ce ovaj zakon olako je napisan i vidi se, da su ga pisali ljudi, koji uopšte ne poznaju narod, koji ne poznaju narodne nevolje i narodne potrebe (*Ministar Socijalne Politike Č. Radović: Hvala.*)

Gospodo, ovim zakonom odobravaju se samoupravnim telima zaduženja kod državne Hipotekarne Banke,

bez ikakvih propisa. Gospodo, ako se ovi zajmovi daju u cilju ishrane naroda samoupravnim telima: oblastima, srezovima, ili opštinama, ipak to ne može i ne sme biti, po ovakvoj jednoj generalnoj odredbi. Znači da po ovoj odredbi predsednik opštine ne mora da sazove opštinski zbor, već on može sam sa odborom da izvrši ovo zaduženje. Tako i oblasni odbor, može da izvrši sam zaduženje, kako hoće ne pitajući oblasnu skupštinu. Ja, gospodo, nalazim, da treba otkloniti onu komplikovanu administraciju, u pogledu celokupnog rada oko zaduženja za ishranu, ali ipak trebalo bi izraditi neki propis i kazati, da ako opština traži zaduženje, da ona mora imati odluku bar opštinskog zbora, bar onog broja koji na zbor dođe ako ne svih građana u toj opštini. Tako isto i oblasni odbor kad traži zaduženja, mora imati taku i takvu odluku, ali nikako ne treba ostaviti ovako, da se bez ikakvog ograničenja to ostavi, i da se da jedno generalno ovlašćenje za zaduživanje kako ko hoće.

Po čl. 8. ovog zakona predviđeno je, da svaki koji bude zloupotrebio ovu pomoć, iz koristoljublja, ma da se kazni, kao da je učinio prevaru. Ja ne znam zašto je ovaj član bio potreban, mi imamo dovoljno zakona, da kaznimo sve one, koji varaju, ili vrše nezakonita dela

Ali, Gospodo, ovde se moglo napisati nešto jasnije i konkretnije. Mogao se kazati šta je to zloupotreba, na primer, moglo se kazati, da ako bi neko primio hranu za ishranu da je proda, postupiće se tako i tako, te da se zna šta se ovim htelo, a ovako: svaka povreda zakona učinjena iz koristoljublja kazni će se kao prevara, — ne valja. Iz toga teksta ne vidi se šta je prevara i trebalo je jasno kazati šta se kao krivično delo ima smatrati u pogledu ovoga zakona. Gospodo, na kraju, kao i svakom zakonu, a zakoni se u poslednje vreme pišu na brzu ruku, u koje se nabaci nekoliko rečenica, koje Skupština [izglasa, i onda se ostavlja ministru pravo da propiše Pravilnik, drugim rečima: da on piše zakon, pa je to učinjeno i ovde. Ja, Gospodo, verujem da su gospoda Ministri ljudi od škole, da su omi ljudi od znanja, ali ne verujem to da će oni pogoditi sve ono što treba da bude stvarnost i zato što su dosadašnjim svojim radu dokazali. Ja mislim da Narodna Skupština ne treba i ne sme da ide toliko daleko da ona ne propiše sve detalje, nego da to ostavi ministru, jer je to pogrešno, jer mu se na ovaj način ostavlja na volju da radi kako hoće i šta hoće. I ja ma koliko da bi imao vere u gospodu ministre, ja im ipak nikako ne bi mogao ovako široko ovlašćenje da dam. Gospodo, nije dovoljno samo ovo

što smo sad učinili i ako se mi zaustavimo samo na ovome i kažemo: vršili smo svoju dužnost i dali smo vladi kredit od 150 milijona, za ishranu gladnih to nije dovoljno, ova je suma mala i za to narodu treba stvoriti mogućnost da može da zaradi, a ja nisam video nikakav organizovan posao, nisam video nikakvu organizaciju koju je vlada izvela u cilju da se narodu mogućnost da zaradi. Dolaze seljaci u Beograd koji nemaju hleba, nadajući se da će u njemu naći zarade, ali ni ovde zarade ne nalaze. Oni obijaju mnoga vrata i vraćaju se natrag, jer nema posla. Vi vidite svakodnevno da čitava vojska seljaka pred ulaskom u Narodnu Skupštinu stoji i čeka narodne poslanike da im što pomognu. Eto dokle smo doterali! Oni ovde nisu došli što nema šta da rade kod kuće, nego ih je naturala nevolja, deca su gladna, a nema zašta pare da uzme, zarade nigde nema, a kad bi je bilo on ne bi tražio od narodnih poslanika da mu oni zaradu nadu ili pomoć dadu. Vlada se međutim ne brine o tome. Gde su putevi koji se rade, koliko je vlada dala kredita na opravku puteva, od čega bi bilo dvojake koristi, jer bi prvo narod imao od toga zarade, a drugo na taj način stvorila bu se dobra saobraćajna sredstva. Gde su nove željezničke mreže koje se podižu i koliko je na to utrošeno? Svega toga nema. I zbog toga hrdavog reda ove vlade, trebalo bi glasati protiv ovog zakona ali po narodnoj poslovice koja kaže: „Bolje šta nego ništa“ — „Bolji je crn komad, nego prazna torba“, zato što smo u takvom položaju sada i mi poslanici zemljoredničke stranke, moramo da primimo za seljački narod, makar i crn komad, jer je to bolje nego prazna torba. I ako, gospodo, mi ne verujemo, i ako smo mi uvereni da će ova vlada iskoristiti ovo u partijske svrhe, ipak da bi taj mučan narod dobio koliko toliko i da bi makar štogod hrane otišlo u selo, mi će mo primiti ovaj zakon i ako ne valja glasaćemo u načelu za njega, nadajući se da će se bar u pojednostima što-šta popraviti. Nadamo se da će se uvideti ove pogreške, i da će se prilikom pretrisa u pojednostima to popraviti, te u smislu one poslovice: „Bolji je i crn komad, nego prazna torba.“ ja izjavljujem da ćemo mi u ime gladnoga siromašnoga naroda glasati za ovaj predlog.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. Nastas Petrović.

Nastas Petrović: Gospodo poslanici, neću da vas mnogo zadržavam. Posle ove iscrpne kritike, koju je dao g. Lazić o ovom zakonskom projektu, ja nemam mnogo šta da dodam, ali ima dve stvari, kojih se on nije dotakao, a potrebno je da se čuje ovde, u Narod-

noj Skupštini. Još pri kraju prošlog leta, svi mi koji živimo u našoj državi, znali smo da će nestati strašna godina. I tako je zbilja i bilo. Odmah posle svega onoga što je izlazilo u našoj štampi o gladi koja će nastati, čulo se i ovde u Narodnoj Skupštini mnogo glasova, da vlada mora pohitati što pre da pritekne u pomoć ne samo pasivnim krajevima, kod kojih je velika glad bila neminovna, nego čak i krajevima koji su se smatrali za aktivne, krajevima koji su najplodniji u našoj zemlji. Pa ipak proteklo je čitavih pet meseci, dočekali smo već momente kada umiru deca i odrasli od gladi u pojedinim provincijama, i tek se sada posle pet meseci javila vlada g. Velje Vukićevića da nam podnese zakonski predlog o pomoći gladnima i da traži da Narodna Skupština donese odluku o tome. I kad je to bilo? To je ono najznačajnije što treba podvući u Narodnoj Skupštini. Bilo je to u momentu kad je ova vlada g. Velje Vukićevića došla pod kuratelom, pod tutorstvo. Trebalo je da se javi tutor nad njom i da pod tim tutorom, pod opomenom toga tutora vlada pohita da nam donese ovaj zakonski projekat. Ja ne govorim napamet nego samo činim konstatacije žalosne konstatacije, šta se sve zbiva u našoj zemlji i u našem parlamentarnom životu. (*Ministar Socijalne Politike Čeda Radović:* Ja odbijam da imamo nekoga za tutora.) Naša je cela štampa pribeležila ova fakta: čim je ova nova vlada Velje Vukićevića položila zakletvu i javila se u svojim funkcijama odmah je kurator — tutor, šef demokratske stranke, zajedno sa g. Kostom Timotijevićem, članom demokratske stranke, naručio vladi da mora ovakav zakonski predlog izneti pred Narodnu Skupštinu. I ne samo da je taj tutor naručio, vladi da to odmah učini nego je čak i van vlade spremio zakonski predlog, koji je predat vladi da ga ona podnese Narodnoj Skupštini. Cela je štampa konstatovala da je pored odgovornog ministra, g. Kosta Timotijević u jednoj sednici vlade, kad je kuratela radila, podneo predlog vladi, koji je on napisao, i da je vlada pod takvim tutorstvom primila taj predlog, a to je ovaj današnji zakonski predlog. Ne bi se dakle ova vlada setila svih ovih velikih muka našega naroda ni danas, po mom dubokom uverenju, da nije došlo do tutorstva i da nije došao g. Ljuba Davidović kao kurator, koji je i pre dizao glas da treba pomoći gladne, došao i naterao vladu na taj posao. Pod njegovom direktivom i g. Timotijevića, došlo je do ovog projekta. Ja sam u našem parlamentarnom životu, što, to moram da kažem, na ministarska mesta ne dolaze ljudi po osobnostima, kakve nam trebaju danas, nego dolaze po...

(Min. Socijalne Politike Čeda Radović: A kad ste vi bili Ministar?)... dolaze valjda posredstvom nekih tajnih sila, u koje svakako ne dolaze one sile koje neposredno iz naroda proizilaze. (Ministar Socijalne Politike Čeda Radović: A vi ste bili mnogo sposobniji ministar.) Sigurno mnogo sposobniji nego ti, dragi Čedo.

Gospodo, ja moram da učinim još jednu drugu konstataciju koja me isto tako bolno dira. I radikalna stranka i demokratska stranka neprestano ističu pun svoj demokratizam, punu želju za parlamentarnim životom naše zemlje. Oni dobro znaju, i ako su radikalci i demokrate — da parlamentarni život jednog naroda ne čini samo Narodno Predstavništvo, nego čitav niz onih demokratskih institucija, koje su formirane po volji narodnoj i koje su kao podloga ovoj instituciji, Parlamentu. To su: Oblasne Skupštine, Oblasni Odbori, Sreski Odbori i Sreske Skupštine i Opštinske Uprave. To su osnove parlamentarnog života, iz njih se izrađuje ova kruna parlamentarizma, Narodno Predstavništvo. To je sve u tesnoj vezi jedno s drugim. (Glasovi kod zemljoradnika: Nema vlade! Pobjegla je Vlada.) Ovo je zbilja žalosna stvar da vlada beži.

Eto jednog zakonskog predloga takve prirode, koji je u neposrednoj direktnoj vezi sa tim ostalim institucijama parlamentarizma. I tom zakonskom predlogu što stoji? Stoji obaveza, da Oblasni Odbori moraju da prime terete na sebe da vrate novac, koji se gladnima izda, ali nigde ni odredbe, da su u prvom redu naznačeni Oblasni Odbori da rukuju sa razdeljivanjem hrane od ovih 150.000.000 koje mi danas ovde votiramo. Kako su smele ove dve partijske grupe, radikalna stranka i demokratska stranka da prvome jednu ovakvu odredbu u ovom zakonskom predlogu? Ako smo parlamentarna zemlja, onda ovu pomoć i ove pozajmice gladnima treba da razdeljuju Oblasni i Opštinski Odbori. Gde su oni? Jesu li predviđeni u ovom zakonu? Ne, nego nekakve organizacije za koje se ne zna prema tom zakonskom predlogu ko su i šta su, a koje — kako je lepo kazao g. Lazić — zbilja mogu biti i partijske organizacije. I zbog toga ja vas molim, ako još ima demokratizma kod vas, ako ima osećanja ljubavi prema parlamentarnom životu, izmenite to, i ne dopustite to da iko drugi sme i može rukovati razdeljivanjem te pomoći nego Oblasni i Opštinski Odbori. To su te instancije, koje i po zakonu imaju dužnost da se brinu i o takvim potrebama narodnim i kojima po zakonu Narodna Skupština mora poveriti tu dužnost. Nikakvim drugim odborima ne sme se to poveravati. Priznajem da je vladi potreban jedan centralni organ koji

će odrediti koliko kojoj oblasti treba dati hrane i to je taj predviđeni centralni odbor, ali posle odluka nadležnog ministra i tog centralnog odbora, stvari treba odmah da budu upućene preko Oblasnih i Opštinskih Odbora. Ko drukče radi ogrešiće se, o ovu tako hitnu i prešnu pomoć gladnima i o principe na kojima se zasniva zdrav parlamentaran život. To je ono što sam imao da kažem u pogledu razdelivanja hrane i pomoći gladnima, a vi radite kako znate.

Predsednik dr. Ninko Perić: Pošto nema više prijavljenih govornika prelazimo na glasanje u načelu. Ko je za ovaj predlog glasaće sa „za“ a ko je protiv njega, glasaće sa „protiv“. Molim g. sekretara da izvrši prozivku.

Sekretar Andrej Bedjanić proziva poslanike da glasaju i oni su glasali ovako:

Dr. Abdulah Bukvica — za
 Dr. Albert Kramer — odsutan
 Dr. Aleksandar Mijović — za
 Alija Salih Kadić — za
 Andra Stanić — za
 Andrej Bedjanić — za
 Dr. Anrej Gosar — za
 Andrija Radović — za
 Anta M. Radojević — za
 Dr. Ante Pačević — protiv
 Ante Pavlović — odsutan
 Dr. Ante Trumbić — odsutan
 Dr. Anton Korošec — za
 Anton Sušnik — za
 Antun Babić — odsutan
 Arandel Nikodijević — za
 Dr. Atif Hadžikadić — za
 Acko Trajković — za
 August Košutić — odsutan
 Dr. Bariša Smoljan — odsutan
 Bela Strilić — odsutan
 Blažo Lalević — za
 Dr. Bogdan Marković — za
 Dr. Bogdan Milašinović — za
 Dr. Bogdan Radosavljević — za
 Bogoljub Kujundžić — za
 Božidar Vlajić — za
 Božidar Maksimović — odsutan
 Bora M. Jovčić — za
 Br. Branko Kaluderčić — za
 Dranko M. Lazić — odsutan
 Branko Perić — za
 Dr. Branko Čubrilović — za

Dr. Budislav Grgur Andelinović — za
 Valent Hodalić — odsutan
 Valerijan Pribičević — odsutan
 Dr. Vasilije I. Jovanović — za
 Vasilije K. Ognjanović — za
 Vasilije Trbić — za
 Velja Vukićević — za
 Veljko Grgurević — za
 Velimir Jug — za
 Velimir Pavlović — za
 Velimir Popović — za
 Venedikt Popović — za
 Većeslav Vilder — odsutan
 Vilko Krpan — odsutan
 Dr. Vilhelm Najner — odsutan
 Vince Kerepeši — za
 Vića Matić — za
 Dr. Vladimir Andrić — za
 Vladimir St. Krstić — odsutan
 Vladimir M. Manić — za
 Vladimir Pušenjak — za
 Vlajko Kocić — za
 Dr. Vlatko Maček — odsutan
 Dr. Vojislav Besarović — odsutan
 Dr. Vojislav Veljković — odsutan
 Vojislav Lazić — za
 Dr. Vojislav Marinković — odsutan
 Dr. Gregor Zerjav — odsutan
 Grgur Hećimović — odsutan
 Daka Popović — za
 Dr. Deneš Strelčki — za
 Dimitrije Bojadžijević — za
 Dimitrije Vujić — za
 Dimitrije On. Popović — za
 Dr. Dobrivoje Ger. Popović — za
 Dobrosav J. Jovičić — za
 Dragan Bojović — odsutan
 Dragiša Matejić — za
 Dragiša Cvetković — za
 Dragomir S. Obradović — za
 Dragoljub Jevremović — za
 Dragutin Jovanović — za
 Dragutin Kovačević — odsutan
 Dr. Dragutin S. Kojić — odsutan
 Dragutin Mirović — za
 Dragutin Pečić — za
 Dragutin Rajković — za
 Dr. Dušan Bošković — odsutan
 Dušan Ivančević — odsutan
 Dr. Dušan Ivetić — za

Dušan Jotić — za
 Dušan Maksimović — za
 Dušan Serbec — za
 Dr. Dušan Stevčić — za
 Dr. Dušan M. Subotić — za
 Dr. Đorđe Branković — odsutan
 Đorđe Vranješević — odsutan
 Dr. Đorđe Grasl — odsutan
 Đorđe V. Manolević — za
 Đorđe Z. Petković — za
 Đorđe Đ. Popović — za
 Dr. Đura Hadija — za
 Đurđe Janković — za
 Dr. Đuro Basariček — odsutan
 Đuro Kemfelja — odsutan
 Dr. Edo Lukinić — odsutan
 Emilijan Grbić — za
 Edhem Mulabdić — za
 Zivko I. Šušić — za
 Živojin Dimitrijević — za
 Živojin Rafajlović — za
 Dr. Ivan Banković — odsutan
 Ivan Vesenjaka — za
 Ivan Granda — odsutan
 Dr. Inan Krajač — odsutan
 Ivan Kraljić — odsutan
 Ivan Jerić — za
 Dr. Ivan Pernar — odsutan
 Ivan Peštaj — odsutan
 Ivan Pucelj — odsutan
 Dr. Ivan Ribar — za
 Ivan Robić — odsutan
 Ivan Tisaj — odsutan
 Ivan Turković — odsutan
 Ivan Urek — odsutan
 Ivan Čelan — odsutan
 Dr. Ivan Švegel — odsutan
 Ignjat B. Stefanović — za
 Ilija Vukotić — za
 Dr. Ilija Vulcanović — za
 Ilija P. Mihajlović — za
 Dr. Ilija Šumenković — za
 Imbro Štivić — odsutan
 Dr. Imre Varadi — za
 Isidor Živković — za
 Isidor Novaković — za
 Ismet beg Gavran Kapetanović — za
 Jakob Kostopeč — odsutan
 Jakob Vrečko — odsutan
 Jakob Jelašić — odsutan

- Dr. Jakob Hodžar — za
 Janez Brodar — za
 Janez Strein — za
 Dr. Janko Šijačić — za
 Jeremija Pavlović — za
 Joakim Kunjašić — odsutan
 Jovan Altiparmaković — za
 Jovan Vuković — za
 Jovan M. Jovanović — za
 Jovan Protić — za
 Dr. Jovan M. Radivojević — za
 Josip Klekl — za
 Josip Pasarić — odsutan
 Josip Petejan — odsutan
 Josip Predavec — odsutan
 Dr. Josip H. injec — za
 Dr. Joca Lalošević — za
 Joca Selić — za
 Juraj Antolić — odsutan
 Juraj Valečić — odsutan
 Juraj Demetrović — odsutan
 Dr. Juraj Krnjević — odsutan
 Dr. Juraj Šutej — odsutan
 Karlo Brkljačić — odsutan
 Karlo Galić — odsutan
 Karlo Škulj — za
 Kostadin Grujić — za
 Dr. Kosta Kumanudi — za
 Kosta L. Timotijević — za
 Krsta Marković — za
 Krsta Lj. Miletić — odsutan
 Lazar P. Kuzmanović — odsutan
 Dr. Lazar Marković — odsutan
 Laza Lj. Radivojević — odsutan
 Lujo Valter — za
 Ljubomir Davidović — za
 Ljubomir Maštrović — odsutan
 Ljubomir Stojadinović — odsutan
 Ljuba Patrnogić — odsutan
 Dr. Ljudevit Kežman — odsutan
 Dr. Ljudevit Pivko — odsutan
 Maksim Đurković — za
 Marko Jurić — za
 Marko Petrović — za
 Mate Goreta — odsutan
 Mate Klarić — odsutan
 Dr. Mahmud Behmen — odsutan
 Dr. Mehmed Spaho — za
 Mijo Stuparić — odsutan
 Milan Grol — za
 Milan Pop. Dimitrijević — za
 Milan A. Kostić — za
 Dr. Milan Kostić — odsutan
 Milan Ljubičić — za
 Dr. Milan Metikoš — odsutan
 Dr. Milan Milojević — odsutan
 Milan Podgraški — odsutan
 Milan Simonović — za
 Dr. Milan Srškić — odsutan
 Dr. Milan Stojadinović — odsutan
 Dr. Milan Đ. Stojković — za
 Milenko Glišić — za
 Milinko R. Milutinović — za
 Miloje Ž. Jovanović — za
 Milisav C. Đorđević — odsutan
 Milorad Vujičić — za
 Miloš Višnjic — za
 Miloš Katić — za
 Miloš Đ. Stanković — za
 Miloš Trifunović — za
 Dr. Miloš Tupanjanin — za
 Milutin Dragović — za
 Milutin Popović — za
 Milutin Tomić — odsutan
 Mirko Najdorfer — odsutan
 Mihailo Dragašević — za
 Mihajlo Ivanović — odsutan
 Mihailo Đ. Kujundžić — za
 Mihajlo Ranković — za
 Dr. Mihovio Vuković — odsutan
 Miško Račan — odsutan
 Mladen Nikolić — za
 Dr. Momčilo Ninčić — odsutan
 Mustafa Ismail Durgutović — za
 Mustafa Kapetanović — za
 Muhamed Hašimbegović — za
 Nastas Petrović — odsutan
 Nedžib Bašić — za
 Dr. Nikola Dragičević — odsutan
 Nikola Preka — odsutan
 Dr. Nikola Radojević — odsutan
 Dr. Nikola Subotić — za
 Nikola Uzunović — za
 Dr. Nikola Škerović — za
 Novica Šaulić — za
 Nuriya Pozderac — za
 Pavao Matica — odsutan
 Pavle Radić — odsutan
 Dr. Pavle Čubrović — za

Panta Jovanović — odsutan
 Pera Marković — za
 Petar T. Milanović — za
 Petronije Popović — za
 Dr. Prvislav Grizogono — odsutan
 Puniša Račić — za
 Ragib Čaplić — za
 Radoslav Brušija — za
 Radovan Jevtić — za
 Radoslav Agatonović — za
 Ratko Parežanin — za
 Rikard Krajcer — odsutan
 Rude Bačinić — odsutan
 Sava K. Zarić — za
 Sava Kosanović — odsutan
 Savko Dukanac — za
 Salih Baljić — za
 Samuel Šumaker — za
 Svetislav Vučković — za
 Svetislav Milosavljević — za
 Dr. Svetislav Popović — odsutan
 Svetozar Pribičević — odsutan
 Svetozar Stanković — za
 Sejda Ismailović — za
 Sever Varda — za
 Dr. Sekula Drljević — odsutan
 Sergije Urukalo — odsutan
 Srefein beg Mahmutbegović — za
 Dr. Sigismund Čajkovac — odsutan
 Simon Bartnam — odsutan
 Dr. Sima Racić — za
 Dr. Slavko Šećerov — odsutan
 Stanko Nikolić — za
 Dr. Stanko Šibenik — odsutan
 Sreten M. Sretenović — za
 Dr. Srđan Budisavljević — odsutan
 Stevan A. Janković — za
 Dr. Stevan Kraft — za
 Stevan Savković — za
 Stjepan Barić — odsutan
 Stjepan Valjevec — odsutan
 Dr. Stjepan Košutić — odsutan
 Stjepan Kukelj — odsutan
 Stjepan Radić — odsutan
 Stjepan Tomković — odsutan
 Stijepo Kobasica — za
 Stipe Matijević — odsutan
 Stojadin St. Pavlović — za
 Stojan Dajić — za
 Tešman R. Nikolić — za

Dr. Tode Jeremić — za
 Todor Andrić — za
 Toma K. Popović — za
 Tomo Maderić — odsutan
 Trifun Drljača — za
 Camil beg Jašarbegović — za
 Ugrin K. Joksimović — za
 Fabo Petrović — odsutan
 Dr. Filip Markotić — odsutan
 Franc Kremžar — za
 Dr. Franc Kulovec — za
 Franc Smodej — za
 Franjo Žebot — za
 Franjo Malčić — odsutan
 Franjo Novosel — odsutan
 Dr. Halidbeg Hrasnica — za
 Hamid Kurbegović — za
 Dr. Hans Mozer — za
 Hasan Miljković — odsutan
 D. Hinko Krizman — protiv
 Husein Alić — za
 Husein Čumavić — za
 Čedomir Kokanović — odsutan
 Dr. Čedomir Mihajlović — za
 Čedomir A. Radović — za
 Dr. Džafer Kulenović — za
 Dr. Džafer Sulejmanović — za
 Šain Idriz — za
 Šemajo Demajo — za
 Šerif Bajram — za
 Dr. Šefkija Behmen — za
 Štefan Falež — za

— Posle glasanja —

Predsednik dr. Ninko Perić: Izvolite čuti rezultat glasanja. Glasalo je 195 narodnih poslanika i od toga broja 194 je glasalo sa „za“ a jedan sa „protiv“. Prema tome objavljujem da je predlog zakona o pomoći oskudnima u hrani u načelu primljen. — Prelazimo na pretres toga zakona u pojedinostima.

Ima reč g. Ministar Socijalne Politike.

Ministar Socijalne Politike Čeda Radović: Pošto bih ja imao da ispravim samo neke pogreške, to ću o tome govoriti kad se pojedini članovi zakona budu pročitali.

Predsednik dr. Ninko Perić: Za reč se nije niko javio. Prelazimo na glasanje. Glasalice se sedenjem i ustajanjem Molim g. izvestioca da zauzme svoje mesto i da pročita čl. 1.

Izvestilac Salih Baljić pročita čl. 1. po izveštaju odborskom.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Prima li se pročitati čl. 1.? (Prima) Objavljujem da je čl. 1. primljen.

Izvolite čuti čl. 2.

Izvestilac Salih Baljić pročita čl. 2. po izveštaju odborskom.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Prima li Narodna Skupština čl. 2.? (Prima. — Ne prima.) Ko prima, neka izvoli sedeti, a ko ne prima neka izvoli ustati. (Većina sedi). Objavljujem da većina sedi, i da je, prema tome, član 2. primljen.

Izvolite čuti čl. 3.

Izvestilac Salih Baljić pročita čl. 3. po izveštaju odborskom.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Prima li Narodna Skupština čl. 3.? (Prima. — Ne prima.) Ko prima, neka izvoli sedeti, a ko ne prima, neka izvoli ustati. Većina sedi). Objavljujem da većina sedi, i, prema tome, objavljujem da je čl. 3. primljen.

Izvolite čuti čl. 4.

Izvestilac Salih Baljić pročita čl. 4. po izveštaju odborskom.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Prima li Narodna Skupština pročitati čl. 4.? (Prima) Objavljujem da je primljen.

Izvolite čuti čl. 5.

Izvestilac Salih Baljić pročita čl. 5. po izveštaju odborskom.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Prima li Narodna Skupština pročitati čl. 5.? (Prima) Objavljujem da je pročitati čl. 5. primljen.

Izvolite čuti čl. 6.

Izvestilac Salih Baljić pročita čl. 6. po izveštaju odborskim.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Ministar za Socijalnu Politiku.

Ministar za Socijalnu Politiku Čeda Radović: Gospodo, g. izvestilac je pročitao čl. 6. kako treba da glasi. Međutim u ovome članu prema izveštaju stoje i reči „naplata kao“. Ove dve reči treba da se izostave zbog toga što će u naknadnom članu da se to prenese na Ministarstvo Finansija da on vrši naplatu a Državna Hipotekarna Banka ima da vrši samo isplatu i ostalu manipulaciju

Predsjednik dr. Ninko Perić: Prima li g. izvestilac ovu izmenu?

Izvestilac Salih Baljić: Primam.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Pošto g. izvestilac prima ovu izmenu to stavljam na glasanje čl. 6. sa

ovom izmenom. Prima li Narodna Skupština ovaj član sa prihvaćenom izmenom. (Prima) Objavljujem da je primljen.

Izvolite čuti čl. 7.

Izvestilac Salih Baljić pročita čl. 7. po izveštaju odborskom

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Ministar za Socijalnu Politiku.

Ministar za Socijalnu Politiku Čeda Radović: Ja bih vas molio, gospodo, da kod ovoga člana a u drugom odeljku posle reči „rukovanje“ dodamo dve reči „novcem i podelom“.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Prima li g. izvestilac ovu izmenu?

Izvestilac Salih Baljić: Primam

Predsjednik dr. Ninko Perić: Pošto je g. izvestilac primio ovu izmenu to stavljam ovaj član sa izmenom na glasanje. Prima li Narodna Skupština pročitati član sa izmenom? (Prima) Objavljujem da je primljen.

Ima reč Ministar za Socijalnu Politiku.

Ministar Socijalne Politike Čeda Radović: Gospodo, sad bih vas molio da unesemo jedan nov član, koji će biti kao čl. 8. On ima da glasi ovako:

„Ministar Finansija stara se o naplati suma izdatih oblastima u smislu čl. 3. ovoga zakona.

Sume, koje bi od oblasti ostale nepodeljene, dužne su oblasti vratiti Ministarstvu Finansija najdalje do 1. septembra 1928. godine“.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. izvestilac.

Izvestilac Salih Baljić: Ja primam ovaj novi član.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Stavljam na glasanje predloženi nov čl. 8. Prima li Narodna Skupština čl. 8.? (Prima) Oglašujem da je čl. 8. jednoglasno primljen.

Izvolite čuti čl. 8., koji postaji sada čl. 9.

Izvestilac Salih Baljić pročita čl. 9. prema izveštaju odborskom.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Prima li Narodna Skupština čl. 9. (Prima. — Ne prima) Ko prima, neka izvoli sedeti, ko ne prima, neka izvoli ustati. (Manjina ustaje. Oglašujem da je čl. 9. primljen.

Izvolite čuti čl. 9. koji se pretvara u čl. 10.

Izvestilac Salih Baljić pročita čl. 10. prema izveštaju odborskom.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Prima li Skupština čl. 10. (Prima.) Oglašujem da je primljen

Izvolite čuti čl. 10 koji se sada pretvara u čl. 11,

Izvestilac Salih Baljić pročitao član 11. prema izveštaju odborskom.

Predsednik dr. Ninko Perić: Prima li Skupština čl. 11? Prima) Oglašujem da je čl. 11. primljen.

Prelazimo, gospodo, na konačno poimenično glasanje. Pozivam g. sekretara da izvoli vršiti prozivku. Ko je za, izvoliće glasati sa „za“, ko je protiv, izvoliće glasati sa „protiv“.

Sekretar Andrej Bedjanić proziva g. g. poslanike da glasaju i oni su glasali kao i na prethodnom glasanju — Posle glasanja —

Predsednik dr. Ninko Perić: Glasalo je svega 194 i svi su glasali sa „za“. Oglašujem da je time konačno usvojen zakon o pomoći oskudnima u hrani.

Prelazimo dalje na dnevni red. Na dnevnom je redu nastavak pretresa u pojedinostima državnog budžeta za 1928/29. godinu sa Finansiskim Zakonom. Na dnevnom je redu pretres drugog razdela. Za reč se nije niko javio. Prelazimo na glasanje. Pozivam g. izvestioca da pročita drugi razdeo.

Izvestilac Vladimir Pušenjak čita partije drugog razdela: „Penzije i invalidske potpore“ — partiju 44. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Stavljam na glasanje partiju 44. Ko je za to da se ova primi neka sedi, ko je protiv neka ustane. (Većina sedi). Objavljujem da je partija 44. primljena.

Izvolite čuti partiju 45.

— *Za ovim je Narodna Skupština glasajući o svakoj partiji sedenjem i ustajanjem većinom glasova prema odredbama čl. 113. Ustava i čl. 66. Skupštinskog Poslovnika usvojila sve partije drugog razdela penzije i invalidske potpore od partije 45-49a prema izveštaju Finansijskog Odbora.* —

Predsednik dr. Ninko Perić: Prelazi se na pretres trećeg razdela. Za reč se nije niko javio. Pozivam g. izvestioca da pročita treći razdeo.

Izvestilac Vladimir Pušenjak čita partije trećeg razdela: „državni dugovi“ — partiju 51.

Predsednik dr. Ninko Perić: Prima li Narodna Skupština pročitano partiju 51? (Prima. Ne prima). Ona gospoda koja ne primaju neka izvole ustati. (Manjina ustaje) Većina sedi, prema tome objavljujem da je partija 51. primljena.

Izvolite čuti dalje.

— *Za ovim je Narodna Skupština, glasajući o svakoj partiji sedenjem i ustajanjem, većinom glasova, prema odredbama čl. 113. Ustava i čl. 66. Skupštinskog Poslovnika usvojila sve partije III. razreda — od partije 52. do 59. prema izveštaju Finansijskog Odbora.* —

Predsednik dr. Ninko Perić: Prelazimo na pretres IV. Razdela. IV. razdeo je Ministarstvo Pravde.

Za reč se javio g. Ministar Pravde. Izvolite, gospodo, zauzeti svoja mesta. Reč ima g. Ministar Pravde.

Ministar Pravde Milorad Vujičić: Gospodo narodni poslanici. Kao što vidite iz ovoga budžeta, na Ministarstvo Pravde predviđeno je da se utroši 273.595.274.— dinara. Isto tako, gospodo, narodni poslanici, vi će te videti iz ovoga ekspozea koga je moj prethodnik spremio i koji je vrlo iscrpan, videćete našto se ove sume troše, na koje partije i na koje pozicije, i ja mislim da pored ovoga ekspozea koga ste pročitali, nemam potrebe da ulazim u pojedinosti i da se što ponovo objašnjava. Tom prilikom moram da izjavim žaljenje što je finansijsko stanje naše zemlje tako da se za Ministarstvo Pravde nisu mogli predvideti krediti koji bi odgovarali po svojoj stvarnosti da naše pravosuđe ostane na visini. Ja ću vam pored toga kazati, gospodo, naročito mi je žao što se nisu mogli predvideti veći krediti na izdatke naročito materijalne, jer najveći deo ovoga budžeta od 273.595.274.— dinara on ide na lične izdatke, dokle izdaci na kancelarijske troškove, na ogrev i ostale potrebe materijalne prirode ostali su vrlo mali, — ali ono što kaže naša narodna poslovice: od nemanja tvrdega grada nema, i mi ćemo se ovde ovim poslužiti, pa ako činovnici pravosuđa budu malo agilniji i budu malo vredniji u što se ja nadam i verujem, jer, su oni to svojim radom pokazali, mi ćemo postići dobre rezultate koje želimo da postignemo.

Kao što sam u početku kazao, ja nemam vremena da izlažem sve šta je urađeno po struci Ministarstva Pravde, meni je žao, ali ja ću u prvoj prilici učiniti to i izložiti. Naročito ću obavestiti Narodnu Skupštinu o radu po predmetu ratne stete i po predmetu likvidacije neprijateljske imovine, jer Narodna Skupština u istini nije bila dovoljno obavještena i ako Narodna Skupština ima dva svoja delegata u Odboru za Ratnu Štetu koji su kao eksponenti Narodne Skupštine i kojima je taj rad poznat.

Na kraju ću da napomenem jedan od najglavnijih poslova s obzirom na sklop naše države posle ujedinjenja koji pada u delokrug Ministarstva Pravde, a to je izjednačenje zakona. Potrebu izjednačenja zakona vi svi osećate i osećaju je svi građani podjednako, ma koga stupnja kulture oni bili. U tom pogledu, gospodo, ja moram da pohvalim rad moga predhodnika i rad koji je do sada urađen (Aplauz kod većine.) U tome cilju hoću da saopštim Narodnoj Skupštini, da su do sada podneti Narodnoj Skupštini na rešavanje ovi zakonski

predlozi: zakon o sudijama redovnih sudova, zakon o uređenju redovnih sudova, zakon o državnom tužioštvu, kazneni zakon za Kraljevinu S. H. S., zakon o advokatima, zakon o kriv. sud. postupku, zakon o istupima, menični zakon, čekovni zakon, zakon o izvršenju kazne lišenja slobode, zakonska dopuna u zakonu o Državnom Savetu i Upravnim Sudovima, zakonski predlog o proširenju naredbe od 30-X-1883 godine o ustrojstvu i delokrugu šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini na teritoriju cele Kraljevine.

Sem ovih 12. zakona koji se nalaze pred Narodnom Skupštinom gotovi su i dati su u štampu: predlog zakona o krivičnim delima protiv vojnih tajni i predlog zakona o sudskom postupku u građanskim parnicama.

Na radu su u Ministarstvu Pravde pred tri komisije koje su sastavljene od naših najboljih pravnika, kao: profesora Beogradskog, Ljubljanskog i Zagrebačkog Univerziteta tako i uglednih pravnika slobodne profesije koji ove projekte izrađuju, nalaze se na radu ovi zakonski projekti: sudski poslovnik, građanski zakonik, trgovački zakonik, stečajni zakonik, zakon o izvršenju i obezbeđenju, zakon o privatnom pomorskom pravu, zakon o prinudnom ravnanju, zakon o šerijatskim sudovima i sudijama i zakon o poroti.

Prema ovome, gospodo narodni poslanici, Ministarstvo Pravde od svoje strane učinilo je dosta, a na Narodnoj je Skupštini da ove zakone usvoji i reši. Time ćemo zadovoljiti potrebe i pravosuda i potrebe našega naroda. S ovih razloga ja vas molim, gospodo narodni poslanici, da ovaj budžetski projekat primite onako kako je predložen (aplauz kod većine).

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. dr. Ante Pavelić.

Dr. Ante Pavelić: Gospodo narodni zastupnici! U nijednom budžetskom predlogu kroz prošle godine, a ni u ovome nije podpuno osigurano funkcioniranje organa koji predstavljaju pravdu. Kod nas u Hrvatskoj zvao se pre odo vlade koji je vodio te poslove — odo za pravosuđe. Sad mu je dano ime pravda, ali na žalost u Hrvatskoj više pravde nema.

Pravda je kapitulirala, pravde je nestalo, nestalo je pravde jer nema više substrata, nema više podloge na temelju koje bi se mogla pravda vršiti. Mi smo bili u tom sretnom položaju da je kod nas pravosuđe potpuno funkcioniralo, kod nas pravosuđe ne poznaje u pitanju privatnog prava niti jednom da se je zatajilo nego je funkcioniralo kako treba. Danas u Hrvatskoj nemoguće je sudovanje, nemoguće je radi toga jer je bila stvar došla tako daleko da sudovi nemaju više niti svojih prostorija gde bi uređivali. Od 1918 do danas niti jedna

zgrada nije podignuta u svrhu sudovanja unatoč tome da kroz tih 8 godina Hrvatska je iscedena kao limun sa porezima i nametima, jer je sav taj novac što je Hrvatska iscrpljena upotrebljivan na druge svrhe izvan Hrvatske, pa je tako kao i sa drugim granama došlo da hrvatsko sudostvo nema krova. Onde gde se sudovi nalaze u privatnim zgradama ne plaća se najamnina i gotovo svima sudovima u Hrvatskoj koji uređuju u privatnim zgradama podnašani su sudski otkazi prava najma i kotarski sudac, šef suda mora da potpisuje sam odluku kojom se dozvoljava deložacija njegovog suda iz te zgrade i usled toga traže se druga sredstva drugi načini kako da se omete sudska odluka da se još kako tako izdrži, još neko vreme, u zgradi. Imade na primer kotarski sud u Zlataru u sredini Zagorja koji uređuje u privatnoj kući, vlasniku dve godine nije plaćena najmnina što znači da državna vlast na teret jednog građanina, privatne osobe vrši u njegovoj kući najmno pravo a neće da ga za to odšteti; kad to učini građanin i biva podvrgnut sudskom postupku koji rezultira njegova osoba ali državna vlast, mimo svih zakona mimo svih obaveza stanuje u tuđoj kući i neće da plati najmninu. Da nema ništa drugo samo ova činjenica baca dotpuno očajnu sramotnu sliku na vlast i na vlastodržce koji tu vlast ovako podržavaju. Ovde, u ovoj slavnoj skupštini, bilo je često puta govora o tome kako treba dizati ugled države u inostranstvu radi dobijanja kredita i možemo li zamisliti zajmodavca koji će dati novac takom građaninu koji ne plaća niti najmninu za stan u kome stanuje i možemo li zamisliti prema tome jednog velikog finansijera ili jednu veliku finansijsku grupu koja će davati državi zajam, ovakoj državi koja ne plaća najmninu u kućama gde sudovanje, vrše njezini sudovi. I ko može imati poverenja u sudovanje, koje se vrši u tuđim zgradama na teret građanina, a kome se neće da plati niti ona minimalna odšteta za upotrebu njegove kuće. Kažem, kad ne bi ništa drugo bilo, dovoljna bi bila ova sramotna činjenica, da se izrekne najenergičnija osuda. Ali, gospodo narodni zastupnici, naši sudovi ne mogu da vrše sudovanje još i iz drugih razloga: pisarničkog osoblja kod sudova, više i nema, tako da odvjetnici u svojim društvima sami organizuju način kako da im se obavi prepisivanje sudbenih akata. U tu svrhu odvjetnici po svojim društvima postavljaju po sudovima nameštenike, koje oni plaćaju i izdržavaju da prepisuju sudbene akte, da vrše jedan deo sudovanja. Gospodo, ko može imati poverenje u sudovanje koje se vrši makar i u svom manipulativnom delu po osobama koje plaćaju i izdržavaju same stranke preko

Gospodo narodni zastupnici, vidite mi smo bili jedanputa autonomni u pogledu sudovanja; bili smo potpuno samostalni, niko nije mogao na sudovanje da upliviše i vršeno je tačno onako kako zakoni propisuju.

Mi smo u hrvatskom Saboru donosili zakone i po tim zakonima radili i vršili sudovanje. (Dobacivanje: A ko je postavljao Bana?) Po međunarodnom ugovoru sa Mađarskom, Mađarska je postavljala šefa, a Hrvatska nagodba nije bila mađarski zakon, nego međunarodni ugovor između 2 države, Hrvatske i Mađarske države. To vi ne znate i nećete da znate. Vi kad kažete, da ste nas oslobodili, Vi onda mislite, da ste nas oslobodili neke diktature i nekog robovanja. U tome se varate i kad to nećete da uvidite, Vi pravite pogreške, koje će se Vama osvetiti. Ta svest održava se u Hrvatskoj. Hrvatski narod ima svoju svest od svoje prošlosti i od svoje samostalnosti i to se ne da izbrišati i Hrvatski narod u toj svesti radi, da bude samostalan i da sam sobom gospodari. I ako Bog da to će biti i onda će hrvatski narod u svom zakonodavnom telu doneti budžet za pravosuđe, u kome će biti votirano za sve potrebe, da se pravosuđe bude moglo vršiti onako, kako je to u interesu hrvatskoga naroda, a ne nekoga drugoga. A sa ovim budžetom Ministarstva pravde hrvatskom narodu ne samo da nije dato što on zaslužuje prema svojoj finansijskoj snazi, nego se sve udešava tako, da hrvatsko sudovanje spadne na najniže grane. Stoga ću glasati protiv ovoga budžeta.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Novica Šaulić. (Nije ovde.) Onda ima reč g. Dimitrije Vujić. (Nije ovde.) Nema više govornika, prelazimo na glasanje. Glasaće se sedenjem i ustajanjem. Izvolite čuti g. izvestioca.

Izvestilac Vladimir Pušenjak čita partije III. razdela „Ministarstvo Pravde“ part. 60.

Predsednik dr. Ninko Perić: Prima li Nar. Skupština part. 60? (Prima.) Objavljujem, da je primljena. Izvolite čuti dalje.

— *Za ovim je Narodna Skupština glasajući o svakoj partiji sedenjem i ustajanjem većinom glasova, prema čl. 113. Ustava i čl. 66. Skupštinskog Poslovnika usvojila sve tri partije razdela Ministarstva Pravde od partije 61. do partije 202. prema izveštaju Finansijskog Odbora.* —

(Za vreme čitanja i rešavanja partija budžeta Ministarstva Pravde dolazi do oštrog sukoba između poslanika zemljoradničkog kluba i poslanika većine. Zemljoradnički poslanici oštro protestuju i viču protivu Erzog rešavanja ovih budžetskih partija i izglasavanja istih, usled čega dolazi do velike svade i sukoba iz-

među dotičnih poslanika, a za to vreme poslanik Kukanović prilazi izvestiocu Pušenjaka i istrže mu iz ruke budžetski projekat Ministarstva Pravde, iz koga čita partije.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Objavljujem, da je četvrti razdeo budžeta Ministarstva Pravde usvojen. Određujem pauzu od 5 minuta.

— Posle pauze. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Prekidam sednicu, koja će se nastaviti posle podne u četiri sata.

— Sednica je prekinuta u 1 čas. —

— Nastavak sednice u 4 i po časova podne. —

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Gospodo, nastavljamo prekinuti rad. Na dnevnom redu je pretres budžeta Rashoda Ministarstva Prosvete. Ima reč Vojislav Lazić.

Vojislav Lazić: Ja hoću da govorim o povredi Poslovnika. Po čl. 68. Skupštinskog Poslovnika, predlog Zakona o državnom budžetu i Finansijskom Zakonu, pošto bude u načelu primljen, pretresa se po razdelima. Dakle, gospodo, predsednik je prema ovome dužan da objavi koji će se razdeo koga dana pretresati i raspravljati. A po objavi koja je isturena u Skupštini označuje se kao tač. 3. dnevnoga reda za danas: pretres u pojednostima predloga budžeta državnih prihoda i rashoda sa Finansijskim Zakonom. Dake, vi ste stavili na dnevni red kao jednu tačku ceo budžet, sve razdele, dok je međutim smisao Poslovnika taj, da se svaki razdeo za sebe ima pretresati i raspravljati. Da je i Gospodin Predsednik ovako shvatio ne bi se ni desio onaj prepad jutros da nas najedanputa zovu da glasamo a mi ne znamo ni o čemu se glasa. Tako i sada pred nas se iznosi budžet Ministarstva Prosvete a mi ne znamo koji je njegov razdeo. Ja mislim, gospodo, da ne treba gaziti Poslovnik. To ne zahteva interes samog naš ga rada. Interes našega rada zahteva da mi objektivno raspravljamo budžet, da se on pretresa onako kako Poslovnik propisuje i da se tako o njemu i glasa. Zato ja protestujem protiv gaženja Poslovnika i tražim da se uvek tačno označi koga će se dana i koji razdeo budžeta pretresati, tako da se to unapred zna, jer ako se to tako ne označi možete vi uzeti prvo peti pa zatim deveti razdeo, ili deveti pa trinaesti a mi to ne znamo. Mi pretpostavljamo da idete redom a međutim vi se možda toga reda ne držite i tako mi možemo i ne znati o čemu glasamo.

Gospodo budžet Ministra Pravde nije pretresen, taj pretres nije završen zbog toga mi ne možemo sa ovoga budžeta preći na neki drugi. Ja tvrdim da taj bu-

džet nije ovde u Narodnoj Skupštini ni izglasan. A da on nije izglasan dokaz tome smo sami mi, jer je bila nastala pauza pa se onda prekinula sednica. Zato ja tražim u isto vreme još i to, da se budžet Ministarstva Pravde ponova stavi na dnevni red pa tek kad taj budžet završimo da predemo na budžet Ministarstva Prosvete redom kako je po glavama podeljen s tim da se uvek tačno označi koga će se dana koje Ministarstvo i koji razdeo pretresati.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Gospodo poslanici, mišljenje gospodina pitača ne mogu da primim. Po razdeljima nije raspravljani budžet, odnosno nije stavljan na dnevni red nego je na dnevni red stavljan uvek ceo budžet. Takva je praksa uvek bila i tako će se danas raspravljati. Prelazimo na dnevni red. Ima reč g. Ministar Prosvete.

Ministar Prosvete Milan Grol: Gospodo poslanici. Budžet Ministarstva Prosvete koji mi je pao u dužnost da danas pred vama branim, ja sam zatekao već u glavnom svršen. Onoliko koliko sam ja u njemu učestvovao to je ono što sam radio isto kao i ostali koji su bili u Finansiskom Odboru. Iz tog rada u Finansiskom Odboru ja sam pratio isto tako koliko i vi velike napore i teškoće moga prethodnika da se u današnjim okolnostima zahtevi prosvete izmire sa opštim zahtevima i situacijom ekonomskom i finansiskom u zemlji.

Vi znate sa koliko je napora, poznavanja predmeta i ličnog autoriteta moj prethodnik branio taj budžet pred Fin. Odborom. Ali se na žalost ta njegova odbrana u današnjim okolnostima morala svesti ne na razvijanje ove ili one ideje, koju bi danas jedan ministar prosvete specijalno hteo da izvede u budžetu ove budžetske godine, nego na odbranu onoga što bi se zvalo u običnom životu minimim egzistencije, to jest održanje jednog koliko tolikog zdravog razvoja, koji ako u ovoj budžetskoj godini ne daje uslova za naročiti polet, bar održi zdrave sposobnosti u prosveti, kako bi u momentu, kad naši uslovi finansijski budu bolji, — na onim idejama, o kojima ćemo imati uskoro da razgovaramo u reformama u prosveti, — gradilo sa više poleta, sa više pretenzija nego što može u ovom trenutku.

Kao što znate budžet za ovu godinu projektovan je u jednoj izuzetnoj periodi, u jednoj periodu u kojoj su se istakle dve ideje, upravo dva merila: jedna ideja štednja a druga je ideja reforme. Te dve ideje štednja i reforme, bile su za poslednjih šest do osam meseci u glavnom kod svih grupa i partija kao i kod vlade ideja vodilja u politici. Međutim, kao što znate, te dve

ideje reforme i štednja poklapaju se ili idu zajedno bar u nekim resorima, gde se tiče finansija, poljoprivrede t.d. Ali slučajno u prosveti ideja štednja i reforme ne samo što se ne poklapaju, nego su obično protivurečne. Ideja štednje u jednom budžetu, koji se već tri godine razvija sa smanjivanjima, nije mogla bez uštrba po samu stvar. Vi, koji ste pratili razvijanje toga budžeta za poslednje tri godine, mogli ste videti da je faktički izveden budžet u prosveti u 1925/26 godinu sa 920 miliona, u godini 1926/27 sa 902 miliona a u 1927/28 dakle tekućoj sa 862 miliona. U ovoj godini mi ga projektujemo ispod 860 miliona. Ako se odbiju investicije, izgleda da je ovaj budžet samo u osnovnoj nastavi za oko 30 miliona niži a u ostalim granama 20 miliona. Dakle on je išao stalno unatrag. Znači da je tu, ako je i bilo nekog rasipanja, štednja već pogodila u prvoj i drugoj godini rasipne prohteve. I danas ako se ta tendencija štednje produži, ona ne može da nailazi na čup koji se presipa nego ima da se udari na same interese prosvete. To je jedno stanje, koje mora da se otvoreno prizna.

Potrebno je, da se ovo naročito naglasi ovde u ovome domu zato, što se danas govori o reformama koje bi iz prirodnih sposobnosti, talenta i mogućnosti naše zemlje izvukle sve što je moguće bolje i više za unapređenje ekonomsko i ostalo, što se govori o tome kako bi smo naš narod u današnjim teškim okolnostima i utaknici sa narodima oko sebe, osposobili nego se govori o tome kako da se on osposobi novim sredstvima kulture.

Međutim, ako se u isto doba govori o štednji, onda se vidi kako se ta dva cilja protive i kose i kako je velika opasnost ne samo za kulturu, ne samo za jedan idelan cilj koji se uvek propoveda, ne samo za opšti humani ideal — ako naša prosveta ne dobi je dovoljno poleta — nego kolika je opasnost za razvoj i ostalih grana narodne radinosti i privrede, ako u prosveti mi ubijemo sredstva narodnog osposobljenja za veće podvige i veći rad.

I na primeru da vam pokažem kako idu štednja i reforme. Vi ste videli da je štednja u nekim granama za ove dve godine može biti malo pogodila ustanove, ali nije učinila opasnu stvar, — bila je čak može biti malo pokrenula neke ustanove na jedan čedniji način rada, a to je kad je reč o ustanovama kao što su pozorište, opera i ustanove naših viših umetnosti koje moramo braniti i unapređivati, ali koje moraju ići očevidno u drugoj srazmeri prema osnovnoj nastavi. Tu kod visokih ustanova štednja ili jemalo ili nimalo nije pogodila ustanovu. Ali idemo dalje.

Mi smo svi svedoci da se dve godine govori o srednjoj nastavi i ja mislim da se ni za dve godine razgovara još nije došlo do jedne šire i jače diskusije, bar ne u ovome domu, sem u krugovima stručnih ljudi, nastavnika srednjih škola, nego se diskusija u ovome pitanju svodila na pitanje mehaničkog ukidanja broja zavoda. Tu odmah vidite kako je štednja unela jednu zabludu u pitanje reforma, jer pitanje reforme srednje nastave i pitanje štednje budžetske to su dva pitanja koja skoro nemaju veze. (Uzvici: Tako je!) Jer, gospodo, osnovna je stvar da se narodu mora dati prosveta i u srednjoj školi, bar u nižoj srednjoj školi ma u kojem vidu dotle dok se tome narodu ne stvore druge koje škole da on može da bira. Ne sme se ni pod kojim vidom uskratiti narodu utakmica, i zdrav način odabiranja sposobnosti naroda. Ako se prede na mehaničko ukidanje srednjih škola, šta će se raditi? Po tome principu, kad bi se primio, koristili bi se bogatiji koji mogu decu da daju izvan svoga mesta, često puta i manje sposobnu decu, a stradali bi siromašniji među kojima ima toliko primera darovnih mladića. Znači kad se bude došlo na pitanje reforme srednje nastave mora se strogo čuvati od čisto mehaničkog načina ukidanja škola ovde ili onde.

Na isti način bilo je govora i kod univerziteta. I tu je takođe istaknut taj princip proste štednje. U jednoj zemlji, naročito koja je ovako malo ispitana ne možete tražiti da će doći Englezi i Amerikanci da sa pasijom i ljubavlju ispitaju njemu vrednost, nego moraju domaći univerziteti da se u taj posao zariju i iz te zemlje izvuku njene najbolje vrednosti. (Uzvici: Tako je!)

Znači, da i tu kad budemo govorili o univerzitetu jednoga dana, ako bude no govoril o broju, da li je ovaj ili onaj broj celishodan, mi tu moramo gledati prema stvari, a ne prema samom čistom budžetskom efektu, jer nema uštede koja je skuplja u stvari nego što je ušteda na narodnoj prosveti.

Kad dođe pitanje o reformama koje, kao što vidite, na žalost, padaju u ovako jednu tešku godinu, mi ćemo ponovo morati, govoreći o reformama stručnim, da se vratimo donekle i na pitanje budžetsko, iako će budžet već dotle biti gotov. Imamo nekoliko reforma, koje su hitne; imate zakone koji su gotovi i koji će za neki dan doći pred narodno predstavništvo: zakon o osnovnoj nastavi, o srednjoj nastavi i o univerzitetima, zatim o učiteljskim školama. Ti zakoni imaju da budu data kao jedna skoro organska celina, skoro 3 podzakona i kako je već projektovano pre mene u ministarstva, što ja smatram da je dobro, pred

te zakone ima da dođe jedan uvod, u kojoj formi još ne mogu da kažem jasno, hoće li to biti jedan specijalan zakon, jedna vrsta kratkog prosvetnog ustava ili će to biti jedan uvodni zakon kao motivacija, koja će imati i ako ne formu zakona, pa ono će sadržavati moralnu obavezu za ministre prosvete, koji će se redati iz raznih političkih razloga, da se drže izvesne linije, kako bi se u toku 2 do 4 godine moglo kritički i realno ceniti da li je ovaj ili onaj pravac dobar ili nije. Sad se diskusija o nižoj nastavi ne može voditi na jednoj realnoj osnovi zato što naša nastava ima jedan broj ustanova u nesređenom stanju, rastresenom stanju, bez ideje vodilje. Kad dođu ove tri reforme onda će se morati govoriti o mnogim stvarima.

Prvo, o samom zakonu, ali će se morati govoriti i o budžetu, biće čak govora i o stvarima, koje nemaju veze za posvetom, ali su posredno vezane. N. pr. osnovna nastava. Osnovna nastava, u kojoj je država angažovana i uzima glavnu reč stoga što se tiče jednog jedinstvenog principa u obrazovanju i osposobljavanju za život svih slojeva našega naroda. Ali ta nastava, koja ima taj državni karakter, ona je po elementima koji su u njoj, po nastavnicima, po sredini u kojoj se razvija, ona je najnarodskija nastava, i najbliža narodnim samoupravama. I po samom zakonu, koji dolazi, ona ima nekoliko nadležnosti, koje proističu iz samih samoupravnih tela. Postoji sreski, oblasni odbor i t. d. Kad dođemo na tu reformu o osnovnoj nastavi, vi ćete videti, kako su kod nas sve reforme koje izgledaju vrlo proste, veoma teške, stoga što sve naše reforme koje su zasnovane u širokim razmerama, udaraju na oskudicu dobre upravne podele zemlje. Vi ćete videti tamo, da ćete biti stalno u dvomici, hoće li se to pitanje nadzora i kompetencije rešavati prema današnjoj, oblasti kruševačkoj ili prema drugoj koja broji skoro milion stanovnika.

Taj zakon je pravljen, projektovan je za velike oblasti, sposobne da imaju nekoliko stepena nadležnosti, i kod njih ima i nadzornika sreskih i nadzornika oblasnih, ima sreski odbor, ima školski odbor. Kad se to prenese na jednu malu oblast, uzmimo kao primer Valjevo, Kruševac, koju hoćete vi, vidite da se onda i u prosveti i pored najbolje težnje da se očuva jedna pravilna razmera i odnos između tih kompetencija, otvara jedno novo polje za birokratiju i tormalizam i u školama. To je kad je u pitanju mala oblast. A kad su velike oblasti onda je sasvim drukčije. Hoću da naglasim da kad dođemo na

reformu osnovne nastave onda ćemo videti da mnoge reforme zapinju na tome što smo mi propustili godine i godine u teškim borbama čisto političkim, plemenskim i drugim i što smo mnoge stvari u zemlji pa i pitanje podele na oblasti i sve ostalo zašivali na trenutnim prevagama ove ili one politike a ne na realnim potrebama. Vidićemo i to da oni koji se u ovome trenutku nalaze među najnepomirljivijim kritičarima stanja zaboravljaju koliko su oni bili prvi među prvima koji su otežali današnje stanje stvari. (Dimitrije Vujić: To znači reviziju Ustava!) Ja govorim o tome da se ne može praviti jedan jednostavni zakon sa dobrim efektima ako u njemu bude jedn oblast sa 200.000 stanovnika i tri sreza, a druga oblast sa milijon stanovnika i 6 ili 8 srezova i kažem da je tu jedna osnova koja će nam smetati u svima reformama, a naročito u reformi osnovne nastave.

Kod srednje nastave mi ćemo imati ponovo u finansiskom zakonu prilike da razgovaramo povodom onoga ograničenja koje jako pogada i plaši mnoge naše varoši zbog smanjivanja broja gimnazija. Ja mislim da ćemo moći još, i ako je poslednji čas, to formalno ublažiti jednom kombinacijom u kojoj ćemo da kombinujemo ukidanje škola sa smanjenjem broja odeljenja, t. j. ako je naša zemlja u ovom trenutku u teškim okolnostima ekonomskim, ako se sve u njoj mora saobraziti toj nevolji, onda ja smatram da je prirodnije da se one generacije koje su zatečene u takvom jednom stanju da se one pomuču i u pogledu nastavnika i daka po cenu da predemo idealne pedagoške uslove, broj daka u jednom razredu i idealnih broj dobrih uslova za rad nastavnika, sve je bolje nego da odстранjujemo od škole veliki broj dece. Bolje je da smanjimo broj odeljenja nego da ukinemo zavode. I ako ne možemo to potpuno postići ovom formulom, možemo bar ublažiti to da ne udaramo na pojedina mesta. Kad je poslednji put bilo reči o tome, bilo je takvih namera da se ukidaju gimnazije u onim mestima u kojima ima čitava istorijska prošlost, kulturna tradicija sa 40 do 50 godina života. To su udarci koji se ne tiču lokalno jedne generacije nego čitavog kulturnog razvoja jednoga kraja. Tu ne smemo ići, za efektima finansiskim i te mere moramo zamenjivati sa drugim merama, da efekte finansiske postignemo ako je moguće sa manjom štetom po narodnu prosvetu.

Reforma srednje nastave uz to, uz ovu meru čisto trenutnu za olakšanje finansijsko ne može nikako ozbiljno da dodje bez profesionalne nastave. Kod nas se već godinama govori o podizanju škola, koje će narodu biti potrebnije, iz kojih će narod izaći osposobljeniji

za životnu borbu nego što je danas, ali se to kod nas uvek shvata kao posao pojedinih struka, koja svaka u svom resoru osniva škole, i pravo da vam kažem, po rezultatu, izgleda, da ih više osnivaju kao fabriku za činovnike toga resora, nego li s opštom idejom za stvaralačko osposobljenje naroda.

Uzrok je tome to, što stručna, profesionalna nastava nigde u svetu, u zemljama prosvetno razvijenijima, nije raspoređena na pojedine resore, nego je uz prkos toga, što ima svuda raznih stručnih potreba, svuda pod vodstvom jedne ideje, jednoga čoveka, jedne institucije. Reforma profesionalne nastave ne može doći ovim reformama na parče ni u jednom našem ministarstvu. Sva ministarstva, koja su angažovana u tim pitanjima, imaju samo da učestvuju u tom radu i da stvore zajednički jednu jedinstvenu instituciju, koja će biti pod Ministarstvom Prosvete, koje će imati zasebne odseke za sve grane.

Vi imate danas u četiri pet ministarstva zavode, na kojima se pojavljuju na primer profesori hemije raznih kategorija. To je nezdrava pojava. Taj način rada apsolutno ne može se dozvoliti. Ja znam, da ima kod nas stručnih tela, na primer Trgovačka Komora, koja ju zastupala mišljenje, da svaka profesionalna nastava bude pod onom granom, u koju spada. Ona treba da bude pod stručnim uticajem, da odgovara njezinim zahtevima, ali nastava nije samo prosto znanje, — znanje ima se u knjigama kad se čitaju, — to je pitanje zanata. Jedan dobar hemičar može biti strahovito rđav nastavnik. Nastava je pitanje metodike i pedagogije.

Od stvari, koje će još doći iza tih reforma školskih imate zakone, o kojim neću da razgovaram sad, jer nisu toliko, ne kažem važni, ali nisu toliko osetljivi za današnjicu. To su zakoni, koji regulišu druge prosvetne ustanove, kao muzeje, pozorišta i drugo. Hoću za danas da se zaustavim ponovo na pitanju osnovne nastave s obzirom na budžet koji je pred nama.

Moj je prethodnik učinio mnoge napore da popravi neke nedostatke u budžetu univerziteta i nekih drugih ustanova. Ja imajući u vidu teškoće ovoga budžeta nemam hrabrosti, da s tim zahtevom izlazim ponovo, ali ima jedan zahtev, od koga apsolutno ni jedan ministar ne može odustati ni pod koju cenu, a to je pitanje, hoćemo li mi u ovoj tolikoj nepismenosti našoj zabraniti s bi, da u idućoj godini ne otvaramo nijednu novu osnovnu školu.

Ja mislim da nema narodnog predstavništva koje sme da izglasa takvu jednu stvar. U današnjem budžetu je ograničen broj nastavnika. Vi ćete imati do godine da će nam učiteljske škole dati oko 1200 novih nau-

didata. Neka polovina od toga ode na umrle i penzionisane, a druga polovina neka ode na škole koje danas postoje a nemaju nastavnika, vi onda čak i nemate dovoljno nastavnika ni za današnje stanje, bez novih škola. Ali ako ostavite današnje ograničenje u budžetu nijedan učitelj od 1 aprila ne može se više postaviti a to je apsolutno neprijemljivo. Ja mislim da ćemo i mi sami, ma u prosveti morali činiti druge žrtve, morati izaći sa amandmanom da omogućimo da se i od 1 aprila mogu postavljati novi učitelji. Mislim, da o tome ne treba da ubedujemo nikog a naročito ne poslanike iz Bosne i Hercegovine i drugih krajeva bez škole, da li mogu sa savešću da glasaju za budžet da im se zabrani otvaranje novih škola (Odobranje i pljesak kod opozicije). U svima ciframa novoga budžeta koji je pred nama, svuda je budžet manji naročito je manji u višoj nastavi i ostalim ustanovama, što nije toliko opasna šteta, ali ja ponavljam da bi to bila jedna anomalija da on ostane stvarno manji i u srednoj nastavi. U srednjoj nastavi mi ćemo mučiti sa budžetom kako znamo i umemo, ali ponavljam da apsolutno ne mogu odustati od toga amandmana za zahtev mogućnosti postavljanja novih učitelja osnovnih škola. Taj je budžet 553 miliona. Pitanje omogućenja toga što se odnosi na nekoliko miliona, dva ili tri, kažem, ako se nigde ne nađe u celom budžetu od toliko milijardi nešto za ovo, makar mi u samoj prosveti sekli sami sebi ono što je nužno od ovoga nećemo odustati.

Najzad, izlazeći sa ovim sumarnim izlaganjem kao dopuna koju je dao moj prethodnik u Finansijskom Odboru i ekspozu u štampani budžet, završiću ovo izlaganje za jednim izvinjenjem što u okolnostima u kojima govorim ovoga puta nisam mogao biti širi naročito nisam mogao biti širi sa ciframa i poredenjima, jer je to najbolja slika i najbolji nauk iz budžeta. Jer, kao što znate, ja sam ovde od pre neki dan a uz to i samo stavljanje budžeta na dnevni red danas došlo je za mene ranije nego šta sam očekivao i zato nisam mogao spremiti za vas ono što se nadam da ću moći učiniti docnije u roku debate Finansijskog Zakona, gde će ponovo doći najnervoznija pitanja o gimnazijama, Univerzitetima i t. d.

Ja ću onda izneti sve ono što ko bude želeo da zna a što bude u mojoj mogućnosti i što bude od mene zavisilo. Za sada ja se ograničavam na ovom. (Aplauz.)

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Reč ima narodni poslanik g. Branko Čubrilović.

Dr. Branko Čubrilović: Gospodo poslanici, pre nego što se dohvatim samog predmeta budžeta Ministarstva

Narodne Prosvete, ja ću morati kao i moji predhodnici u ova dva tri dana da istaknem nekoliko reči. Današnja vlada na jedan čudan način, nama do sada nepoznat, odstranivši veliki deo opozicije ili narodnih predstavnika iz Parlamenta, pokušava prvo u načelnoj debati a danas i u specijalnoj da profužeri, da probaci najvažnije narodno delo, budžet i ono čime narod treba da izdržava i mrava i crva i sve što od njega živi u ovoj državi. Gospodo poslanici, takav škandal, takvu sramotu za one koji predstavljaju demokratiju od 1882. i ovu novu nazovu demokratiju nije doživela ni jedna vlada i ni jedan Parlament (Aplauz u opozicije). Poznato je svakome pa i u politici da je demokratija diskusija, da je demokratija shvatanje, potrebno paspravljanje da se dođe do izvesnih naučnih i političkih načela. Današnja vlada koja iznosi jedno najvažnije narodno delo, jednu od najvažnijih narodnih potreba budžet, hoće nazvavši sebe demokratskom, bez diskusije, mučki da donese taj budžet. U ime seljačkog naroda i u ime seljačkog kluba pre nego što predem na samu stvar ja još jedanput protestiram sa ovoga mesta, za one bednike iz cele naše zemlje koji znojem i trudom plaćaju i stvaraju i ove ministre i ovaj budžet i mrava i crva u ovoj državi. Sada da predem na sam predmet.

Meni je lično žao, taj kompliment treba da dam g. ministru iz ličnog uverenja, da je on sada na ovom mestu, žao mi je jer on nosi odgovornost za ovaj budžet gde nit je luk jeo nit je mirisao. On je kao iz vedra neba pao na ovu stolicu. Ali predstavljajući da je preči narod nego lične simpatije prema kome čoveku ili kome pokretu, ja moram odmah da naglasim da ne mogu da se složim sa nazorima g. ministra i predlogom njegovog budžeta iz tih razloga, što ovaj budžet ministarstva prosvete predstavlja jedan neracionalan, ne-realan i neunosan posao za onaj deo našega staleža, koji čini ovu državu, a to je zemljoradnik.

Vama je poznato da je osnovu srednjevekovne kulture i srpskog i hrvatskog i slovenačkog naroda i cele Jugoslavije bila neka izvesna prosveta. I Dušanov zakon i Tomislavljeve ideje u srpskim i hrvatskim državama srednjevekovnim bili su protkani dubljom i širokom civilizacijom. Ne treba uveravati Narodno Predstavništvo da je narod bez prosvete, narod bez budućnosti. Tako isto vama je poznato i to da, smo mi sa nekulturnim našim bivšim neprijateljima i nekulturnom Austrijom i nekulturnom Turskom vodili borbu sa knjigom u manastirima, ali nam nije bilo poznato da je u ovoj državi za deset godina i po priznanju samog Ministra Prosvete g. Grola više vodenja borba za plemenske i besciljne stvari, a ne za prosvetni i socijalni napredak

ovoga naroda. Gospodo, moguće je zamisliti, a žalostno je konstatovati, da jedan aktivni ministar ima toliko snage za sebe i svoju ličnost da kaže, da su sve predašnje vlade više vodile borbu za plemenske frontove, a ne prosvetne. (*Min. Prosvete Milan Grot: Ja to nisam kazao.*) Posle Vašeg priznanja na kraju krajeva, ja ću to da vam i dokažem. Evo od reči do reči šta ste Vi kazali: „Naši nastavni programi su bez jasne idejne vodilje. Teške plemenske borbe nisu dale da se razviju prosvetne prilike.“ (*Min. Prosvete: Svih nas.*) Ja sam kazao, da su sve predašnje Vlade od prve pa do današnje više vodile borbu za političku demokratiju, a to je demokratija šćara, demokratija nagrada, demokratija lažna, a demokratija privredna i socijalna bačena je u zapećak. Ako hoćete dokaza navežću vam svoj srez Banjalučki. Bosanska Krajina ima 90.000 stanovnika. Za vreme Austrije podignuto je u njoj svega dve škole, i tu je od kako je došla naša država, dignuto je na svih 90.000 cigle jedna osnovna škola. Za tu osnovu školu mi smo morali da obijamo vrata počesvi od prosvetnog sreskog referenta, do Ministra Prosvete, to ne jedanput, nego hiljadu puta. To je, gospodo, prosvetna politika bivših vlada u našoj srećnoj i blagoslovenoj državi. To su demokracije stare i nove, koje su dovele narod dotle, da je narod ostao kod očiju slep. Ja se ne mogu da složim sa predlogom gospodina Ministra Prosvete, ni iz razloga toga, što kad čitam cifre, i ako je to malo čudno, iz njih vidim da se više protežiraju varoši kulturna naselja od seoskih.

Vi pridajete važnost gradu i to je savim razumljivo, jer je grad centar kulture i prosvete, ali ne treba da zaboravite ni to da je selo rodilo grad. Kad se pogledaju cifre, u ovom predlogu Ministarstva Prosvete, onda će se videti da na visoke škole ide 72 milijona dinara; da se za narodna pozorišta daje 1,200.000, — to je samo dotacija, a šta se daje ispod ruke, meni je nepoznato; da se za muzeje daje 5 miliona, — ali za domaćičke škole 400.000 dinara, a za narodne knjižnice 100.000. I tako, gospodo, dokle god je trebalo podizati kulturu u gradu, tu se nisu žalili ni milioni, a kad je trebalo podići prosvetu u selu, dati na knjižnice i analfabetske tečajevе, tu se brojalo na stotine, da ne kažem na hiljade. Sve to znači da je ministar, koji je ovaj proračun pisao, bio refleks jednog bolesnog stanja u državi, refleks varoških stranaka kojima nikada nije bilo stalo do toga da podižu prosvetu u selu. — Ja sam čovek iz naroda, lekar sam i kao takav imam prilike da zalazim u sela i da promatram stvari u selu. Sramota je videti, kad je pazarni dan, u našoj nesrećnoj Bosni, kako svaki drugi težak nosi 20-30 dinara

da da fiškalu, advokatu, propalom kancelisti ili penzionisanom sreskom načelniku, da mu ovi napišu kakvu molbu. Sve je to zbog toga što se za ovih prošlih 10 godina nije poklanjala nikakva pažnja onome što čini osnovu prosvetne politike, a to je pismenost, — o tome se nije vodilo ni u koliko računa. Ja nisam, gospodo, ličan; ja ne kažem da je kriv ovaj ili onaj ministar, ova ili ona vlada, ne, gospodo, kriv je celokupan Parlament, što nije stigao da bar u prosveti izvrši depolitizaciju i da bar tu bude sve čisto i na visini. Naš veliki prosvetitelj Sveti Sava, kad je stvarao prosvetu, nije pitao koji vlastelin pripada kome plemenu. Sveti Sava je podizao prosvetu od Timoka do Vardara, od Vardara do Hercegovine. Prosveta je nepolitička, ona je nepartijska, ona treba da bude bez ikakve lične primese; ona treba da bude državna i narodna. Međutim, kakvo je stanje danas kod nas: mi svugde vidimo samo partizanstvo, svugde interesi i rdave namere. Evo dokaza za to: veliki broj jadnih učitelja, sa petoro šestoro dece, tek što je došao u selo, tek što se upoznao sa težakom i počeo da radi na pobratimstvu, na trezvenosti, na stvaranju zemljoradničkih zadruga, na organizovanju domaćičkih škola, došao je neki poslanik kome učitelj nije ni u čemu koristan dostavio ga sreskom nadzorniku, ovaj ministru prosvete, — i toga učitelja uklanjaju sa toga mesta. Koliko je takvih učitelja, na takav način, premešteno iz Gradiške u Dragenje, iz Dragenja u Cazinu, iz Cazine u Tuzlu i t. d. Obeležje današnje prosvetne politike čisto je partijsko i lično, u mesto da ta politika bude jedna široka, moralna, etnička i preporodna politika. — Gospodo narodni poslanici, vlada hita da donese što više zakona; zakon za zakonom leti kao čorav za vodičem; sve to ide tako brzo da mi nemamo moći da u ova dva tri dana skoncentrišemo svoje snage da kao kontrolna narodna volja uočimo ono što je rdavo i to odvojimo od onog što je dobro, pa rdavo pohudimo a dobro pohvalimo.

Ali, ja sam ipak, studirajući celokupan budžet, studirao naročito budžet prosvete, i to sa stanovišta sela i zemljoradnika. Selo, gospodo moja, specijalno bosansko selo, a držim i u Crnoj Gori i Južnoj Srbiji, sem Hrvatske i Srbije, gde je kultura malo jača, a pismenost malo šira, — ostalo je, može se reći, bez škola i učitelja. Kakav je razlog za ovih 10 godina bio da se selo zapuštalo, vi ste čuli u ono nekoliko mojih izjava, koje sam ovde dao. Ali, čini mi se, da je jedan od najvažnijih osnova radikalno-demokratske stranke grad. Tamo su vam korteši, tamo su vam banke, tamo su vam sreski načelnici, tamo vam je vlast. I gde

su ti sovjeti radikalsko-demokratski predlagali koju školu, onde je škola i nikla; ali, ti su sovjeti većinom udarali po selima, jer im nije bio interes, da od seljaka naprave pametna čoveka, jer, onda seljak neće doći pazarnog dana na krivu vagu, neće onda da dođe pisaću, da mu piše molbu. Ako je zemljoradnik pismen, onda grad neće moći da živi na račun seljaka. Ta varoška politika, koja je vodena iz vaših partijskih ćelija, doživela je neuspeh. Učitelj Vurdela u Gradiškoj je jedan od najsposobnijih učitelja. On je radio u Drage-njima i Krajzevcima. Posle jednih izbora, kada se deklarirao kao zemljoradnik, on je, po nalogu radikalske organizacije u Gradiškoj, za 24 sata premešten, i ako su svi težaci, bez razlike na partije, molili da on tamo ostane. Kad sam protestovao protivu toga što se to čini, rečeno mi je: „Ti hoćeš da nas selo vodi za ro-gove, a mi volimo više da mi njega vodimo za ro-gove. „To je ono osnovno, što je razvilo tu ružnu stranu našeg prosvetnog života; to je ono što nije dalo selu da pođe napred. Što se tiče srednjih škola, razumljivo je, a i sam g. Ministar Prosvete je rekao: da će one, malo po malo, morati ili da se reduciraju ili da se proširuju. Razume se, da se ne mogu sve najedanput mehanički ukinuti. Razlog g. Ministra Prosvete je: da ako se odjednom ukine veći broj gimnazija, da će onda samo bogataški sinovi da se školuju u gimnazijama, a siromašni slojevi narodni neće onda moći slati svoju decu u gimnazije. Razlog je opravdan. Ali, ja bih postavio jedno generalno, načelno pitanje: da li je potrebno da se uopšte dižu tolike srednje škole — mislim ovde na gimnazije — u jednoj zemlji, gde jd 70 od sto nepismenih; da li je to oportuno, ekonomski, pravo i pravedno? Ja nisam stručnjak, ali po zdravoj logici, po onome što osečam i znam, ja držim, da kod nas ima premnogo gimnazija, specijalno srednjih škola, koje spadaju u tu srednju nastavu. Na primer, u našem okrugu, od Banjaluke do Prijedora je dva sata razlike; od Prijedora do Gradiške tri sata razlike; od Dubice do Prijedora tri sata razlike; a u ta četiri mesta, vezana i železničkom prugom i dobrim putevima, nalaze se četiri srednje škole. Dok u celoj banjalučkoj oblasti koja je u osnovi svojoj pripvredna, zemljoradnička, imamo samo jednu poljoprivrednu školu, a nemamo ni jednu zanat-sku školu. U odnosu prema građanskom stanovništvu, i prema seoskom stanovništvu to je nepravo. Selo nosi većinu državnih tereta, i zato je potrebno da od te većine državnih tereta selo vuče i jaču korist u prosveti. Mi ne tražimo da se ove gimnazije odmah ukinu, ali tražimo da se podignu poljoprivredne škole, zemljoradničke škole, mlekerski i travarski kursevi itd. kako bi

onaj novac, koji zemljoradnik daje u državne prihode, bar jedan deo tih prihoda u obliku privredne prosvete došao u njegove ruke. Ja držim da su to razlozi pot-puno opravdani.

O visokim školama ja treba da naglasim ovde jedno načelo. Koliko nam je potrebno da imamo vi-sokih škola. Moje je mišljenje a mišljenje je i mnogih drugih ljudi koji su o tome mislili da je do voljan jedan univerzitet za narod od 13,000.000 ljudi. Čemu da mi dajemo za 3 univerziteta 72,000.000 dinara, za domaćinske škole samo 400.000? Čemu da pravimo opet razlike između visoko intelektualnih slojeva našega naroda i onih najnižih, a to je zemljoradnik. Reforma univerziteta da se vrlo lako provesti. Krivo je Zegrebu ako se oduzme jedan, a krivo je Beogradu ako se njemu oduzme jedan fakultet, a krivo Ljubljani, ako se i njoj oduzme jedan fakultet. Gospodo poslanici, može se stvoriti jedan u jednom mestu, a drugi u drugom mestu, sa raznim ograncama, a treći u trećem. Danas treba da se vodi druga politika, a to je da se podigne što više privrednih zemljoradničkih škola, a da se univerziteti koliko toliko svedu na minimum. Zašto, raz-log je jasan. Univerziteti izgleda da nam u najnovije doba liferuju samo činovnički kader. Naši univerzitet uzmimo samo u lekarskoj struci, u zadnje doba već su producirali toliko lekara, da ih danas ima koji vrše samo konkurenciju nad drugima, koji vrše nesavesne stvari a to zato, jer na jedan srez dolazi 5 lekara, a mogu da žive samo dvojica. U prosveti i u svim drugim intelektualnim staležima nastaje takva hiperprodukcija, čemu onda toliko univerziteta koji nam liferuju veći-nom za život nesposoban činovički kader. Ispitivanjem u tom dogledu u našoj zemlji i kazalo se, da je do-voľjan jedan univerzitet, jedna visoka škola. Kad sve ova svedemo što sam rekao, gospodo, onda ja moram da naglasim, da u vladu koja je druga po kalendaru Velje Vukićevića, da u vladu koja je terorom došla u ovu skupštinu, u vladu koja hoće da profurtimaši naj-važnije narodno pitanje, a to je pitanje bužeta u vladi koja je zbacila jedan deo našega naroda napolje a to je Hrvate, u vladu koja je od danas na sutra, u tu vladu, koja nije u svom celokupnom budžetu, pa ni u budžetu Ministarstva Prosvete pokazala pažnje zemljoradniku o-nako kako treba u tu vladu ja i moji drugovi ne mo-žemo verovati i glasaćemo protiv ovog budžeta Mini-starstva Prosvete, kao što ćemo glasati i protiv budžeta ostalih ministarstava.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Reč ima narodni poslanik Čeda Kokanović.

Čeda Kokanović: Gospodo narodni poslanici. Svi-
ma vama je poznato koliko je trajala prošla kriza.
Ona je trajala dugo i predugo. Biće ponovo kriza, one
su već tu na pomolu, biće ih i trajaće sve dotle, dok
u Narodnu Skupštinu budu ulazili ljudi, koje nije na-
rod poslao, dok budu predstavljali narod u Narodnoj
Skupštini ljudi, koji su pomoću sile i pomoću kundaka
i policije dovedeni u Narodnu Skupštinu.

Gospodo, zbog takvog sastava Narodne Skupštine
mi smo svedoci onih nemilih događaja u Narodnoj Skup-
štini. Sve ono, gospodo, što se sa strane vladine većine
i sa strane predsedničkog mesta juče učinilo pa i danas u
ovome domu čini, dokazuje da je namera vlade i vla-
dine većine bila da isključi g. Stepana Radića sa tri
sednice, da bi ste kao što brat Čubrilović reče profu-
šerili budžet. (*Vasilije Trbić:* Sam je kriv, niko ga nije
isključio. Ne možemo da dozvolimo da nas onako div-
ljački vredi) Gospodo, dobacuje mi se da g. Stepan
radić vredi. Jeste, gospodo, da g. Stepan Radić često
puta kaže koju reč koju ne bi trebalo da kaže. Ali,
gospodo, vi koji radite rdava dela, koji vršite neljud-
ska dela u narodu koji ste pomoću onih najgorih i
najrdavijih došli u ovaj dom ne smete da zamerite za
možda koju težu reč. Naročito vi, gospodo radikali, mo-
rate da se setite prošlih vremena vaše stranke, da se
setite onoga vremena kad je vaša stranka vodila naj-
ljuću i najžešću opoziciju. Ako hoćete a to morate i
trebate da se se setite pok. Nikole Pašića, jer ja do-
bro znam kad sam predlagan da se isključim sa tri sed-
nice pok. Pašić bio je protiv toga. Kazao je: Ne, njega
ne treba usključiti. Treba mlad čovek da bude borben,
jer mi smo takvi bili. Gospodo, vi ste vrlo rdavu uslu-
gu učinili Njegovom Veličanstvu Kralju, Kruni, što ste
baš onda kad se raspravljalo o glavnjači isključili Ste-
pana Radića sa tri sednice radi tobožnje uvrede Kralja.
Gospodo, da je g. Radić u jednoj rečenici moguće i
kazao koju težu reč prema Kruni, mnogo bi ste bolje
sačuvali vi ugled Krune, da niste, u javnosti nezapa-
ženoj rečenici, da niste njoj dali pun publicitet isklju-
čenjem g. Stepana Radića, zbog toga. Ja mislim, go-
spodo, da će se to vama osvetiti. Ja mislim, gospodo,
da ste vi na krivom putu bili i zbog toga mi smo juče
predlagali i dužnost je vaša bila da neopravdano
isključenje g. Stepana Radića koregirate na taj način da
g. predsednik i većina povuče isključenje g. Stepana
Radića. Ali, gospodo, jučerašnji događaji u Narodnoj
Skupštini dali su puno dokaza da ste vi to hteli da
uradite. Jer, gospodo, vi ste znali i g. predsednik je
znao da apstinira cela opozicija osim nas 9 zemljorad-
nika i jednog druga socijaliste. Gospodo, vi ste to
znali i niste bili ljudi, niste bili čovečni, niste bili mo-

ralni kad ste juče od četiri sata do 10 sati besprekidno
mučili nas ovde 9 ljudi, pa da na taj način onemogu-
ćite velikom delu našeg naroda velikom broju narod-
nih poslanika, da sudeluju u načelnoj diskusiji o bu-
džetu. Gospodo, vi ste na taj način snizili ugled par-
lamentarizma. Izgleda da vama nije baš mnogo stalo
do toga da unižavate ugled ovoga visokog doma.

Ja, gospodo, hoću da budem iskren. Često puta
od strane nas padale su i teže reči, ali, gospodo, klin
se klinom izbija, prema svecu i tropar moramo udeša-
vati. Gospodo, vi nas vašim postupcima izazivate, nas
vlada, svojim radom, izaziva da to učinimo i da to ra-
dim. Ali, gospodo, i treba i mora da znate, da ne mo-
žete tražiti vi od opozicije da ovakvu vladu ne kriti-
kuje pogotovo, kad nema nijednoga kluba, koji sa-
činjava vladinu većinu, da ne kritikuje samo svoju rda-
vu i vlastitu vladu. Ja sam, gospodo, jutros morao da
protestujem protiv takvog rada vladine većine i g. Pred-
sednika. Vi ste, gospodo, jutros videli da je g. Mini-
star Pravde dao kratak govor od 5 minuta za svoj ve-
liki budžet i nama je, gospodo, bilo onemogućeno da o
bužetu Minisarstva Pravde progovorimo koju reč. Gospo-
do, žalosno je, da je jutrašnja rasprava o Ministarstvu Prav-
de prošla po maličnom i po bagatelnom postupku. Ja sam
jutros protestovao protiv toga, jer ono nije lepo, jer
ono nije parlamentarno, što se jutros radilo. Gospodo,
vi hoćete da što više razdela izglasate bez kritike opo-
zicije. Vi ste jutros bili, gospodo, svedoci, gde je g.
izvestilac preskakao partiju po partiju. Vi ste, gospodo,
bili svi svedoci, da g. Predsednik Narodne Skupštine
nije upitao nijedanput Skupštinu: prima li Narodna
Skupština pročitatu partiju, nego se, gospodo, samo či-
talo i čitalo.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Molim
g. govornika da se drži predmeta. Ovo nije govor o
predmetu.

Čeda Kokanović: Vidite, gospodo, g. Predsednik
me opominje, da se držim predmeta, a to je već po-
četak izazivanja nas iz opozicije mi; gospodo, ne gr-
dimo nikoga, ko ne zaslužuje, da se njegova rdava
dela iznesu na videlo.

Gospodo narodni poslanici! Budžet Ministarstva
Prosvete, kao što sam g. ministar reče, ne zadovoljava
one, koje je trebao da zadovolji, ne zadovoljava inte-
rese zemljoradnika u ovoj državi. (Pljeskanje poslanika
Zemljoradničke Stranke). Gospodo, vi ste se i juče i
danaske ogrešili od toga zemljoradnika. Vi ste juče na
vrat na nos, ja sam duboko uveren, izglasali zakon o
ishrani, a da to nije znalo nego samo ono ljudi sa te
strane koliko ih je bilo u odboru. Gospodo, glad je

potrefila onoga, koji nas je uvek hranio, a koji je sada i suviše gladan, glad je potrefila, gospodo, zemljoradnika. I vi niste smeli, ako ste istinski želeli da pomognete zemljoradnika, niste smeli da na vrat na nos izglasate zakon o ishrani, jer je taj zemljoradnik, gospodo, kome vi, kako kažete, želite da pomognete, da ga spasete od gladi, zaslužio u ovoj državi, da se sa mnogo više razumevanja raspravi zakon o njegovoj ishrani — zakon koji treba da ga spase.

Gospodo narodni poslanici! G. predgovornik kazao je da je i suviše veliki broj srednjih škola. On je spomenuo svoj okrug a svuda je, gospodo, tako. U Bosni i Hercegovini, otvaraju se srednje škole, a imade ih, gospodo, mnogo koje treba reducirati zbog toga što i one suviše mnogo koštaju i što nisu srednje škole kakve bi trebalo da budu. Ja ću da navedem jedan slučaj. Postoji jedna gimnazija u Bosni i Hercegovini, niža gimnazija, na kojoj imade samo jedno lice koje je svršilo filozofski fakultet, a druga gospoda predavači to su sve sami mladi i bivši učitelji, i ti ljudi ne mogu tu decu u gimnaziji da odgoje onako kako treba da ih odgoje. Gospodo, te srednje škole treba reducirati, i ono što se na tome uštedi, treba, gospodo, baciti na sela. Mi imamo — ja ću da budem iskren — i suviše mnogo univerziteta, a imamo ih suviše mnogo zbog toga što imamo premalo osnovnih škola. Vi dobro znate, gospodo, da srce, da snaga, našega naroda živi na selu, i vi, gospodo, znate da su najbolji umovi našega naroda baš deca iz seoskih koleba, i morate da budete svesni toga da ta deca ne mogu da idu u srednje škole, a kamo li na fakultete, kad u svome selu nemaju ni osnovne škole. Gospodo, zbog toga je potrebuo — i ja se zahvaljujem suviše mnogo g. Ministru Prosvete koji je kazao: da se ne može ograničiti broj škola u Bosni i Hercegovini nego da ih treba što više otvarati. G. Ministar Prosvete je kazao da ih treba što više otvarati, ali, gospodo, svuda caruje partizanstvo u ovoj zemlji, a naročito u Ministarstvu Prosvete. Ja sam živi svedok kad se jednome kraju, gde živi oko 6-7000 stanovnika nije htela otvoriti osnovna škola, nije se htela otvoriti škola samo zbog toga što je to selo kod svakih izbora do današnjega dana davalo poverenje meni, odnosno Zemljoradničkoj Stranci. I g. veliki župan Rašković, onaj zloglasni Rašković, kad sam uspeo u Ministarstvu da se ta gotova zgrada otkupi od Zemljoradničke Zadruge, on je zbog toga došao u Beograd i ima ovde gospode živih svedoka koji to znaju, i tražio je od Ministarstva Prosvete da povuče već izdato naređenje, kaže: zar da podižemo Čedinovcima osnovnu školu, da se Kokanović hvali da je narodu dao osnovnu školu. Niko se od

nas, gospodo, ne može pohvaliti da je narodu dao osnovnu školu jer sve što mi dajemo to je narodno, i vraćamo narodu ono, što smo od njega uzimali. Ne samo da na selima imade i suviše malo osnovnih škola, nego i one škole koje postoje nisu na visini na kojoj bi trebale da budu. Kad se hoće da se kazni kakav rđav nastavnik, rđav učitelj, on se ne šalje pod čvrstu ruku gde on ima kontrole, gde je nadzornik, pa gde je i samo ministarstvo, on se šalje kazne radi u selo, da svojim naopakim radom kazni celo selo.

I šta rade ti ljudi, nevaljali učitelji, a kakvih na žalost u Bosni i Hercegovini imade dosta. Ti ljudi čine neverovatna dela. Učitelj treba da bude prosvetitelj ne samo u školi, nego na svakom koraku, treba da širi prosvetu i pismenost u selu. Ali na žalost imade učitelja koji su ruglo i sramota njihovog velikog poziva. Ja ću da navedem slučaj. U Sanskome mostu, bio je učitelj Branko Leovac. Da ga kazne poslali su ga u najveće selo bihaćke županije i taj čovek u Sanskome Mostu, a sada u selu još više stalno pijanči. Ima mnogo slučajeva gde me seljaci preklinju u pismima da se taj čovek ukloni. Napije se i udara decu o patos u školi. Tegli revolver na roditelje dake koje treba da vaspitava.

Gospodo, treba našu nastavu potpuno reformisati prema većini stanovništva naše zemlje. Ne sme, gospodo, i ne bi smelo da bude ni jedne škole u ovoj zemlji u kojoj se ne predaje bar malo o poljoprivredi u kojoj se ne govori bar malo o zadrugarstvu. Ne bi smelo biti ni jedne škole u našoj državi u kojoj ne bi bila obligatna nastava o higijeni, jer vi znate kako naš narod nehigijenski živi. Ne bi toga smelo da bude. Mi bi smo trebali da imademo u mesto velikoga broja gimnazija i velikoga broja fakulteta, mi bismo trebali da imademo stostruko toliko stručno-poljoprivrednih škola jer snaga naše je zemlje naš zemljoradnik, naš poljoprivrednik. Ali broj poljoprivrednih škola u našoj poljoprivrednoj zemlji tako je mali da se gotovo ne može ni sravniti sa brojem nijedne čisto industrijske države. Ja znam da su braća iz Srbije u boljem položaju nego mi u Bosni i Hercegovini. Tamo su učitelji stalni.

Stalnost učitelja treba protegnuti na sve krajeve gde stalnosti nema, pa da se učitelji biraju pomoću natječaja. Učitelji su danas kod nas u glavnom agitatori raznih varoških, buržoaskih, kapitalističkih stranaka. Oni su njihovi eksponenti. Imade mnogo učitelja koji ne predaju u školi, već im je glavno zanimanje da idu i da agituju za radikalnu, ili drugu koju varošku stranku. Ali što je najgore ti učitelji, ti partizani, ti su suviše daleko otišli u svome partizanstvu i meni je neobično

žao da moram da spomenem, da gotovo ovi slučajevi krađe kuglica za vreme prošlih izbora da su vršeni od strane baš učitelja. Gospodo, sramota je za centralnu prosvetnu instituciju naše zemlje, da još u Ministarstvu Prosvete sedi čovek, koji je na najoridinarnijem, na razbojnički način pokrao kuglice zemljoradničke stranke u Boboljušcima.

Ja sam, gospodo, podneo pitanje g. Ministru radi toga. G. Ministar mi je odgovorio onako, kako je njemu odgovorio g. Aranicki. Ja sam g. Ministru pružio dokaze, da je on rdav bio ne samo u Bogoljušcima nego i po svome radu baš u samome Ministarstvu, jer je on proganjao nevine i dobre učitelje. On ih je proganjao zna se radi čega, u većini slučajeva iz partijskih razloga, i iz velike partijske mržnje. Dalje, gospodo sramota je za celu našu prosvetu, da je još i danas Direktor Gradanske Škole u Bugojnu Radumilo, koji je pokrao naše kuglice, i pored svega toga, on je još i danas u tome mestu. Taj direktor škole je čovek, koji je nagnao žandarme, da vezuju i tuku zemljoradnike. To je, gospodo, sramota, i jedan skandal za naše Ministarstvo Prosvete. Vi ste, gospodo, i sa te strane utvrdili, da je Radumilo jedan kriminalni tip, da je zlikovac i hajduk, vi ste to i priznali time što je poništen mandat Boška Zeljkovića, a osnažen mandat brata Trive Drljače. Pa ipak, gospodo, niko nije potegao ni na odgovor toga Radumira. Ja, gospodo, dakle za sad skrećem pažnju G. Ministru Prosvete samo na ta dva slučaja. Ja mu skrećem pažnju tako isto, i na sve ostale slične slučajeve, i molim ga neka bude nemilosrdan, prema svima rdavim nastavnicima. Ali tako isto neka bude korektan, i neka ima puno srca, puno milosrđa i puno ljubavi, prema svima onim ostalim dobrim nastavnicima. Jer, gospodo, učitelji su vaspitači naše mladeži, i u njihovim rukama leži budućnost, sreća i napredak našega naroda, jer bez prosvete mi, gospodo, ne možemo do koraknemo ni jedan korak u napred. Meni je juče bilo veoma strašno, kad sam čuo, baš sa te radikalne strane kad je brat Voja Lazić govorio o nepismenosti na selu da ga je upitao jedan radikal zašto deca ne idu u školu, a time je hteo da kaže da ima škola samo deca neće da u njih ide. Ja mu odgovaram ne mogu deca da idu u školu zato, što ima do škole po 15—16 pa često i 20 kilometara. Mi imamo krajeva u Bosni i Hercegovini, gde na 15—16.000 stanovnika nemamo ni jedne škole. Imamo krajeve gde može čovek da ide uzduž i popreko po 20 kilometara, pa da nigde ne naiđe na školu. Meni je veoma i neobično žao, da g. Ministar Grol nije došao ranije u ovo Ministarstvo, jer mislim da onda ne bi bila sprovedena u ovaj budžet jedna vrlo beznačajna

sitna, mala, i ni spomena vredna, svota, onaj kredit za domaćinske škole. Naš narod kaže kuća ne leži na zemlji, nego na ženi. I vi, gospodo, treba da znate, i mora da priznate svi moramo da budemo svesni toga, da ne možemo da koraknemo nikakvim korakom unapred, onako kako bi to želeli, sve donde, dok ne podignemo naše majke, dok ne podignemo seoske domaćice sa one nizine, u kojoj se danas nalaze. Mi, gospodo, moramo pre svega da otvorimo koliko god je moguće više domaćinskih škola, jer je, gospodo, ja sam u to tvrdo uveren, jedna domaćinska škola, i preča i korisnija za našu naciju, nego mnoge i mnoge gimnazije.

Nismo mi kao zemljoradnički poslanici protiv institucije nar. pozorišta. Mi znamo, da je institucija nar. pozorišta potrebna i da država treba da daje pomoć nar. pozorištu. Ali gospodo te pomoći treba da budu samo onda, kad je država pružila svoju pomoć onde gde greba, to jest da je podigla potreban broj osnovnih škola.

Gospodo narodni poslanici, ja sam rekao i srenuo pažnju gospodinu ministru prosvete, da treba paziti koji se učitelji šalju u sela. Seoski su osuđeni da žive u selu, a vi znate kako su teške prilike u selima našim. Te učitelje treba ministarstvo primerno da nagradj, sa mnogo više plate, nego što se učitelji nagrađuju po gradovima, Seoski učitelji treba da imaju mnogo veću platu nego oni koji žive u gradu. I kad ovi učitelji na selu budu više plaćeni, ja sam uveren da će se prvoklasne učiteljske snage jagmiti da idu na sela, a neće se slati na sela najslabije učiteljske snage.

Gospodo, pri završetku mog govora ja ću ponovo da osudim postupke, koji se čine od strane vladine većine prema članovima opozicije. Vi ste bili svi svedoci, kad je g. Ministar Grol govorio, da mu nismo ni jednu upadicu napravili. Nismo činili upadice zbog toga što nismo imali razloga, da to činimo. Kada bude od strane vladine većine i sa ministarskih klupa mnogo više poštovanja nas sa leveice, nas 13 opozicije, onda treba da znate i da budete uvereni, da ćemo mi vraćati i vama isto tako. Mi smo često puta bili izazvani da činimo one ispade, koje ne bi smo želeli, da činimo u ovom svetom domu. Svi mi treba da se staramo da ugled ovoga visokog doma podignemo, a on će biti podignut samo onda kad ne bude u Narodnu Skupštinu došao ni jedan čovek, koji se naziva narodni poslanik, a koji je dokao u Skupštinu pomoću presipanja i krađe kuglica. Mi smo u budžetskoj debati izneli nepobitne dokaze o krađi kuglica, mi smo utvrdili da veliki deo poslanika radikalne stranke nije došao narodnim poverenjem, nego dobar deo pomoću krađe i presipanja kuglica. To pri-

znaju i oni radikalni poslanici, [za koje mi znamo, da ih je narod poslao ovamo. (Protesti od strane radikala.)

To priznanju i ne kriju mnogi radikalni poslanici. Gospodo, nema sreće za ovu zemlju, nema gospodo, ni govora o parlamentarizmu sve dotle, dok god ne budu slobodni izbori; dok god narod na slobodnim izborima ne kaže, kakvu politiku želi. Ja sam, gospodo, tvrdo uveren, da naš narod neće ovakovu politiku, kakva se vodila do sada za ovih 9 i po godine dana u našoj zemlji. Narod traži nešto novo, narod traži novu politiku, nov način upravljanja državom. A novu politiku, novi način upravljanja državom mogu dati samo novi ljudi, a mi nažalost vidimo kod nas sa malim izuzecima gotovo jedne te iste ljude na ministarskim klupama. Mi nažalost i na golemu štetu ove zemlje vidimo i svi smo svedoci, da je radikalna stranka uvek u vladi, a mi znamo, da ona drži državne dizgine u svojim rukama ne zato što narod hoće tu stranku, ne zato što joj je narod dao poverenje, nego zbog toga što su radikali uvek do sada provodili izbore.

Gospodo narodni poslanici, ja osuđujem postupke vladine većina i mi nemamo poverenja u ovu vladu. Nema dobar deo vas poverenja u ovu vladu, dobar deo bar s one strane uvida, da se s ovim ljudima ne može raditi, uvida, da ova vlada neće moći dati novi pravac politike, neće moći dati nešto novo, nego da je samo na staru vladu priljepljena nova zakrpa. Zato što mi nemamo ni najmanje poverenja u današnju vladu, zbog toga što ovaj budžet i po priznanju samoga gosp. Ministra Prosvete ne zadozvoljava potrebe našega zemljoradnika, zbo toga, gospodo, mi ne možemo da glasamo za predloženi budžet Ministarstva Prosvete. (Odobranje kod zemljoradnika.)

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Reč ima nar. poslanik g. Novica Šaulić.

Novica Šaulić: Gospodo poslanici, ja mislim, da se ne treba sada bavljati dugo o glavnoj činjenici, koja je prethodila jednom životvornom momentu, u jednom času, u koji se stavlja pred Narodno Predstavništvo pravac i odobrenje cele politike za godinu dana od strane narodnih predstavnika, onih ljudi, koji rukovode državnom upravom i politikom. To je pitanje toliko osveštano, to je na posletku jedini način, jedina mogućnost, da se može učiniti kontrola, da se može dovoljno oceniti rad pravilan ili nepravilan, da se može odobriti, da se može kritički izneti pred Narodnim Predstavništvom i na taj način uticati na sudbinu blaga narodnoga, narodnoga znoja i krvi, koji dolazi u državne kase, a koji dolazi da se nad njim vodi kontrola i da se zna, kuda ide narodna tekovina i narodna muka.

Medutim, gospodo, kao što vidite, to je jedna žalosna činjenica, da se o narodu ni najmanje ne vodi računa, što vam dokazuje i današnja sednica, na kojoj se nalaze svega nekoliko poslanika, a ostali, njih više od .50 na broju, nisu ovde. Mi rešavamo o sudbini narodnoj na takav način, na kakav se ne rešava ni na kakvom seoskom veću, jer i tamo ima više ljudi, koji dolaze iz interesa da vide šta će se uraditi za napredak njihovog sela. I takva žalosna stvar događa se danas, kad se rešava o životu, sudbini, finansijskoj politici, budžetiranju i uopšte o celom narodnom životu, jednom rečju o svemu onome od čega zavise, ne samo varošići nego i sela i sve snage celog našeg društvenog života. Ja vam skrećem pažnju na to, da ovako malo posećivanje sednica Narodne Skupštine od strane narodnih predstavnika jeste jedna sramota i dokaz našega pada u svakom pogledu. Izgleda, rađajući tako da mi smatramo, da naš je narod poslao da svršavamo druge stvari, naše lične poslove, dok on sam u znoju i krajnjem naporu radi za napredak i sreću zemlje. Mi smo se, braćo i gospodo, nadali da će posle svih teškoća, posle svih nevolja i nedaća koje su pale na pleća i život našega naroda, dočekati jegno vreme kad će se preko jednog opšteg preokreta osetiti veliki zamah i težnja za stvaranjem i za radom. Ne može se dovoljno osuditi činjenica što poslaničke klupe zjape prazne, na sramotu i nesreću našu, zemlje i naroda. Taj narod medutim svaki dan nas plaća ovde po 300 dinara, osim uzgrednog paušala, koji sa njegovih leđa cedimo. Jedna zemlja ne može stvoriti svoju vrednost dok ne uzdigne na cenu iznad svega vrednost ličnosti, rada, narodnog prosvetavanja i karaktera. Mi nismo u tom pogledu dovoljno još shvatili svoju dužnost. Ideologija naša trebala bi da bude: „Sve sa narodom i za narod“. Snaga je naša u snazi najizrazitijeg i najsnažnijeg dela našeg naroda, koji je dao svu svoju snagu i produktivnu moć razumevanju i osećanja potreba za život. Uverenje je naše i biće ovo: ostvariti takve ciljeve i tim putem za ostvaranjem tih ciljeva ići do kraja, dok se ti ciljevi ne ostvare. Život koji ne daje ništa od sebe smrt je pre rodena. S toga ja kažem da naš parlamentarni život nije život i ako izgleda da je nekakav život, medutim, to je jedno izumiranje svesti, naše dužnosti, naših potreba i svega onoga što je sveto i veliko u jednoj državi.

Svaki rad pa i prosvetni rad i napredak naše prosvete zavisi od iskrenosti i dobre volje, koja se unosi u život rada i stvaranja i od ljubavi s kojom se bude pristupilo delu. Naša inteligencija i prosvetni radnici imaju štur i bedan život, kao i mi sami u Parlamentu,

sve dokle god budemo daleko od naroda, njegovih potreba i želja, daleko od radosti i žalosti, ili kako je to danas, dok se jedan deo omladine od početka priprema da stvara blagostanje, zavodenjem i obmanjvanjem, svesnim ometanjem napretka, u službi svemu i svakome, samo lično da se istakne i da lakše i bolje prođe u životu, da dode do glasa, položaja i osiguranja, do priznanja i blagovolenja. I sve dotle će taj život biti takav dokle to bude cilj života, borbe i politike, održanja bez biranja sredstava tim ljudima. Ovakvo isticanje ličnosti i vrednosti u životu ne donosi nikakvog stvarnog zadovoljenja, ni trajne vrednosti. Mi smo svi očekivali da će se naročito na prosvetnom polju posle oslobođenja u našoj zemlji početi onim putem kojim se je trebalo i moralo početi, što je se sa svih strana i željelo. Snaga je našega naroda u njegovoj prosveti i u istinskoj potrebi i osećanju samoga naroda za prosvetnim napretkom i zato mi tražimo uverenje, ljubav i trajnu rešenost na delu, od prosvetnih radnika u prvom redu. Slogom, utakmicom, požrtvovanjem i ličnim primerom naš prosvetni napredak može da se ostvari i ispolji. Šta mislite kad bi videli prosvetni radnici iz unutrašnjosti kakvo je interesovanje ovde kod nas kad je na dnevnom redu raspravljanje najvećeg i najživotnijega pitanja u Parlamentu, kad je na dnevnom redu rešavanje budžeta, šta bi oni na sve to samo kazali. Nesreća bi bila kada bi oni uzeli za sebe ovaj primer od nas i kada bi oni pošli tim putem kojim mi idemo. Ali to može da bude jer taj je primer zarazan i prilepčiv. A mi, gospodo, idemo pravim putem koji ne vodi dobru i napretku naše zemlje. Snaga je naša u iskrenosti i istrajnosti, a veličina u slozi i ljubavi, na zajedničkome poslu i radu u svemu i na prosvetnome polju. Vi treba da znate, gospodo, da su naša sela zapuštena u svakome pogledu, a u prosvetnome najviše. Ona traže ljubavi i sunca, jer su u mraku i neznanju; ona čekaju učitelje narodne, koji će im sa ljubavlju doći i pričati, koje će oni prigrliti sa punim poverenjem i verom i koji će biti apostoli zdrave misli, želja i ideala suvremenog i naprednog društva. Naša sela čekaju nove snage, nove prosvetne radnike, koji će im pričati sa ljubavlju, oduševljenjem i požrtvovanjem, koji će ih zavoleti i koji će steći poverenje. Oni treba da ih povedu novim putem sloge, bratsiva, kulturnog napretka i kulturnog života. Ako mi tako budemo pristupili poslu i radu, što do sada nije bio slučaj, narod će verovati u iskrenost našu, osvedočiće se o tome našim požrtvovanjem, osetiće iskrenost i ljubav i poverovaće u našu propoved o novome moralu, novom stvaranju i napretku. To treba da se nastavi u svakome pravcu i oni

koji budu uzeli prvi učešća u tome radu i podu tim putem učiniće najveće dobro. Njihov rad urodice dobrim plodom. Zato, gospodo, pristupite tome ostvarenju, dajte sami primera i nemojte raditi kao što ste danas počeli raditi, nemojte gledati da izvitopirite stvari i prenebregavate poverenje koje vam je narod dao, već treba da radite samo ono što je dobro kao što i sam narod želi da radite ono što je dobro, pa da kritikujete i vi i mi stvari sa iskrenim srcem i dušom, kako bi na taj način mi svi stvari pravilno ocenili i pošli dobrim putem. Samo na taj način mi možemo učiniti da ude zdrava misao, ljubav i poverenje u naša sela i čim to bude oživeće i vera u pravcu, povratiće se izgubljeni i vaskrsnuće nova snaga naroda. Gospodo, mi smo prošvercovali ovde za nekoliko minuta budžet Ministarstva Pravde i ako naš narod kaže da pravda drži zemlje i gradove, zbog čega je o tome ministarstvu trebalo da bude i više diskusije i ozbiljne diskusije.

Treba da znate, gospodo, šta znači to, kad se celokupna politika ministarstva je mnogo u našoj zemlji rešava za nekoliko sekunda u Nar. Predstavništvu i kad nema nikakve kritike i opozicije i kada se ne da pravo toj opoziciji da reče svoju reč, ne iz ličnih motiva i razloga, nego u interesu zemlje i naroda. Ja ću posle ovo nekoliko reči preći na predlog budžeta rashoda Ministarstva Prosvete. Kao što je poznato budžet Min. Prosvete je prevelik i ne odgovara stvarnim potrebama, kako samog ministarstva, tako i cele naše zemlje. To ću vam, gospodo, po partijama i pojedinim odeljcima ovog budžetskog projekta dokazati.

Budžet za Ministarstvo Prosvete za 1927-28 god. iznosio je 158,333.735 din. a predlog budžeta za 1928-29 smanjen je za 10,436.476. Raniji gospodin Ministar Prosvete dokazao nam je da budžet predloženi nije realan i da je raden na brzu ruku; a vi znate sve što je brzo, to je pržno. Stoga ja nije ni branio u svom ekspozeu, jer je to stvar koja se ne može ni odbraniti.

Prosveta treba da je u progresu, i narodne potrebe u ovome smislu moraju se proširivati. Mi vidimo nažalost u ovome budžetu da smo u opadanju, i da i pored sve zaostalosti i nepimenosti našega naroda nije predviđeno skoro ni jedno učiteljsko mesto. I ako su cifre u današnjem budžetu za 10,000.000 smanjene to je smanjenje učinjeno onde gde se nikako nije smelo činiti. Pomoć za građenje novih škola, što je prvenstvena potreba života našega naroda kao kora hleba, smanjena je od 20,000.000 na 12,000.000, kojoj ni najmanje staranje ni uvećana pažnja nije ukazana, i ako je ona temelj našeg narodnog života i našeg zemljoradničkoga naroda, ona je potpuno zanemarena. Naša

država ima oko 12,000.000 stanovnika i od prilike 10 od sto trebalo bi da pohađa osnovnu nastavu, a kod nas je pohađalo svega 850.000. Oko 35.000 ima dece koja nemaju mogućnosti da pohađaju školu. Ova jedna jedina činjenica dovoljna je da pokaže koliko se strahotno pogrešna i nikakva politika vodi od početka. Kako je osnovna nastava za većinu naše omladine jedino vaspitanje, dovoljno je jasno kolika se čini nepravda našoj zemlji, našem zaboravljenom i zapuštenom selu i celom narodu. U osnovnim principima ne sprovodi se jedinstven prosvetni plan i posle devet godina ujedinjenja imao u nekim pokrajinama četvororazrednu osnovnu školu, u drugima šestorazrednu i osmogodišnju osnovnu nastavu. Tako isto počinje se ista sa šestom, sedmom godinom, te se i različito svršava. Poznato je da dete koje do desete godine završi osnovnu naobrazbu i ne produži sa učenjem u srednjoj ili stručnoj školi, zaboravi vrlo brzo i ono malo što je naučilo, te tako dobijamo i tako se stvara pismeni analfabetizam, što je isto tako opasno kao i nedoškolovani proletarijat, koji se stvara sa nekoliko godina učenja srednje škole.

Koliko je pokrajina, toliko je i zakona, te nemamo ni podjednake učiteljske stalnosti, što je od neocene štete, za prosvetu, narodni život i samu akciju prosvetnih radnika u narodu. Za devet godina od ujedinjenja dolazile su i odlazile vlade a ni do danas se ne donese ni jedan prosvetni zakon, ni za osnovnu, ni za srednju, ni za univerzitetsku nastavu, niti se doneše jedinstveni prosvetni programi te je lakše našem daku preći u drugu državu na produženje školovanja, nego z je lne pokrajine u drugu.

Prosveta se razvija i to je osno ni princip svake napredne prosvetne politike. A kod nas se odozgo tuče. Slabiće postavljaju za direktore srednjih škola, školske nadzornike i prosvetne inspektore, i onde gde ne bi trebalo ni smelo uvlači se stranački život. Mesto da se širi prosvetni razvitak i prenosi u najzabačenije zaseoke naše zemlje, ovim načinom stvara se velika nesreća, koja ruši duh i osnovu prosvetnog nastojanja, razvitka i širenja znanja.

Ulazeći kritički u ocenu pojedinih partija budžeta može se tvrditi, da se pri izradi budžeta nije vodilo računa o potrebama prosvetnim našega naroda i zemlje, i za naš zemljoradnički narod stvorena je varoška nastava. Seljak je zanemaren, i kad ide u školu, spremaju ga za gospodina, u mesto da se pripremi za život i da ostane na selu. On i dalje u prosvetnom pogledu ostaje na nivou na kome je i do tada bio — u mraku i potpunoj zapuštenosti. To je jedan nedostatak državnog

prosvetnog programa. Zato treba selo da ima osnovnu školu, a posle produžne škole. Međutim kod nas cela se borba vodi oko srednjih, viših škola i univerziteta, i koplja se lome oko fakulteta, a za seosku sirotinju niko se ne brine i o njoj u prosvetnom pogledu ne vodi niko računa.

Koliko ima u našoj zemlji krajeva bez osnovnih škola, kazali su oba moja predgovornika, a i sam g. Ministar bio je pobuden da konstatuje da je određivanje budžeta za osnovne škole naopako, nenarodno i nepravilno i da ima krajeva gde na 20,30 do 40 kilometra ne postoji osnovna škola. Održati to stanje znači održati mrak i tamu, znači onemogućiti kulturni i prosvetni napredak našem narodu. Mi verujemo da će sadanji g. Ministar učiniti svoju dužnost i naći načina da se izade u susret potrebama tih zapuštenih krajeva, omogućiti im prosvetni napredak. Naša pesma kaže: dižite škole, deca vas mole, a ta deca snaga su naše zemlje i našeg naroda, i ti najzabačeniji krajevi naši najviše su dali našoj zemlji i narodu, u njima se očuvala luča slobode naše nacije, odatle su izlazili borci, hajduci, čentnici i vojvode koji su čuvali srpsku svest i spremali današnje naše veliko ujedinjenje braće Srba, Hrvata i Slovenaca.

Koliko je bezumna i nesmišljena politika, ne samo prilikom i u području osnovne nastave vodena u našoj zemlji, što je vama svima manje više poznato, nego ta prosvetna politika vodena je pogrešno i nad narodom, a dokaz za to nam je i kod ostalih škola, kod srednje nastave, pa i kod univerziteta. Jedan primer, gospodo, ja ću vam izneti, a to je reduciranje gimnazija. Neosporno je da u našoj zemlji prema onome broju osnovnih škola, prema onome broju niskoga stupnja osnovne nastave na kome se nalazi naš narod ima veliki broj srednjih škola. Ali ću samo pokazati vam ovde da i u tome reduciranju, tome smanjivanju, nije se vodilo računa onako kako je trebalo voditi računa, samo istinski prosvetni račun, nego tu su bili drugi računi po sredi i ja ću vam pokazati samo sa dva primera. Kao primer takvoga rada zločinačkog, a i vi ćete to potvrditi, kad vam iznesem jedan primer, a ja ću vam navesti primer na kom ćemo se zadržati, da u Srbiji, koju mi svi ljubimo i volimo lični partijski razlozi učinili su da na 17 km. ima tri pune gimnazije, a ukinuta je jedna jedina gimnazija u Nikšiću, koja je jedina škola i prosvetni rasadnik u tome kraju na prostoru od 200 km. najrasnijeg, najzaboravljenijeg i najudaljenijeg i od saobraćaja i od Boga i od ljudi našega kraja i naroda, i ako je u toj školi bilo 900 daka od kojih samo u 5. razredu 150. Narod onamošnjeg kraja bio je na glasu

ovakve nepravde, u prvome času kad je čuo, ogorčen. Taj narod koji je sve dao za ovo stanje, koji je žrtvovao sve, koji je učinio sve, do srca je bio uvređen navedenim aktom Ministarskog Saveta. Evo da vam navedem razloge. U Nikšićskoj gimnaziji školuju se deca iz sledećih srezova: Nikšićskog i Šavničkog, koji imaju stanovništva 58.362. Trebinje, zrez Danilgradski od 7.000 stanovnika skoro; polovina sreza Kolašinskog od 10.000; zrez Trebinje, Bileć i Gatački oko 48.000 svega, ukupno 127.362. Broj stanovnika i srezova uzet je samo onaj, koji se služio Nikšićkom gimnazijom. Da ne ulazimo u ocenu ostalih momenata, nego samo da kažem ovu činjenicu, koja je bolna i teška, da je cela Hercegovina od Mostara, jedan deo Crne Gore, do Podgorice, od 200 km. bio lišen ovakvim ukidanjem i jednog jedinog prosvetnog rasadnika. Ja znam da nema ni jednog čoveka u Narodnoj Skupštini, koji bi mogao saslušati ovu strahotu, — ovo je šamo primera radi, a da se ne zgrozi na ovako jedno i žalosno, makar to bilo i provizorno odlučivanje.

Da bi se stalno održao provizorijum, premeštaju se i ukidaju se stalna mesta nadzornika; u partiji 203 ukidaju se izdatci na dva prosvetna inspektora i toliko činovnika i ostaju sada 33 prosvetna odeljenja sa 4 prosvetna inspektora, 29 oblasnih školskih nadzornika i nešto mlađeg osoblja, svega 45 činovnika. Ja vas pitam, gospodo, kako se ovo činovništvo može raspodeliti? To će se svakako po ovlašćenju finansiskog zakona činiti popunjavanje i dodeljivanje koje će biti na štetu prosvete, njenoga ugleda i cele naše zemlje.

Koliko se vodi računa o stvaranju učiteljskoga podmlatka, najbolje se vidi iz toga što se blagodejanje smanjnje od jednog miliona na 700.000 dinara, — partija dvesta osma pozicija 3. A mi, gospodo, svi znamo ko ide u učiteljsku školu. I ova nebriga je karakteristična da zaslužuje da se istakne.

Koliko se vodi računa o narodnom prosvetivanju najbolji je dokaz de je za taj cilj predviđeno samo 100.000 dinara. Narodno prosvetivanje u jednom malom kraju, treba sa ovako malom sumom da se pokrene i da je na njemu nešto učinjeno. Za našu zemlju od 12 milijona stanovnika, gde prosvetna, nacionalna i kulturna akcija treba da se razviju silnom snagom i gde se veliki deo budžeta žrtvuje na ona mesta gde ne bi smeloda se daje, dotle se ovde daju samo mrvice, sirotne, bedne i jadne koje su više sramota i za samo budžetiranje i za samu našu prosvetnu politiku nego li kakva pomoć i korist za nju.

Na održavanje domaćih škola daje se samo 400.000 dinara i vi hoćete tim načinom da podignete

prosvetno i kulturno našu ženu, da od nje stvorite novu kosovsku devojkicu, da stvorite nove domačice i majke da ih osposobite za život i da ih spasete u današnjim mučnim i teškim prilikama od zla i neseće, od najezde i teških udara na njihov moral, njihovu životnu snagu, njihovo stanje i umenje, sa svega 400.000 dinara, da uzdignete prosvetu i vaspitate našu ženu koja je strahovito i teško zaostala u celoj našoj zemlji, sem sa malim izuzetkom u varošima.

Koliko se vodi račun o našim domaćičkim školama uzgred napominjem to, da se nije našlo za potrebno da se u Crnoj Gori ustanovi ma i jedna domaćička škola. I pored velikog broja analfabeta, nije se vodilo računa o ovoj prosvetnoj potrebi naših zemljoradnika u opše našega sela.

Neosporno je da je osnovna nastava temelj svake prosvetne politike. A kad vidimo kako je ona kod nas zastupljena u budžetu prema srednjoj i višoj nastavi vidimo jasno da naša prosvetna zgarada počiva na pesku, počiva na peskovitom tlu. Odnos u ciframa izdataka osnovne nastave prema višoj nastavi, stoji kao 5 prema 3. Koliko prosvetna centrala vodi brigu na primer o Crnoj Gori i Sandžaku, o mome kraju, najbolje se vidi po tome što je Državnu Štampariju na Cetinju, koja je aktivna u svome radu, zapostavila prema drugim štamparijama, jer joj je finansiskim zakonom iskratila mogućnost da iskorišćuje onaj višak koji postigne, ma da ova štamparija ima za nabavku hartije i obrtnog kapitala svega 300.000 dinara u odnosu prema sarajevskoj i beogradskoj štampariji, koje imaju za to po nekoliko milijona

U svome predlogu budžeta vidim da su zastupljene sve biblioteke, arhive i muzeje, samo i tu za Crnu Goru, Sandžak i Hercegovinu nije se našla ni jedna para, niti je predviđeno osnivanje biblioteka. Meni je prilikom rasprave u odboru biv. Ministar g. Kumanudi kazao i obećao da će se ustanoviti biblioteka i bibliotekar na Cetinju i da će povesti staranje o arhivi. Ovo je mala stvar, jedna mrvica, prema onome što narod tih krajeva očekuje da mora dobiti, htelo se ili ne htelo. Značaj ove arhive u kojoj su sva dokumenta šaćuvana naše prošlosti i istorije od neocenjive važnosti, kako se govori jedan deo o tih skupocenih ostataka prošlosti sklonjen je, a cela stvar tako važna poverena jednome licu, koje je i arhivar i bibliotekar i direktor gimnazije. Može li takva stvar da se zamisli u jednoj zemlji koja misli i na prošlost svoju i koja treba da misli na budućnost svoju i koja na istoriji svojoj i prošlosti treba da zasniva snagu svojih budućih generacija. Centrala samo zna za rešenje o isplatom

skupih honorara po ovoj stvari. U svakom ministarstvu postoje honorari. To je taj bolesni i teški problem koji ne daje mogućnosti da se jedanput reši činovničko pitanje. To je nevolja od čijeg pravilnog rešenja zavisi pravičan razvoj cele zemlje. Tako ima veliki broj činovnika u svima ministarstvima koji primaju honorare. Za njih se stvaraju mesta, za njih ima takvih mogućnosti, dok njihovi drugovi sa višom školom, ili sa ispitom, samo ako ne pripadaju partijskom privolenju, čekaju da se promeni stanje stvari, Murta sjaši, a Alija uzjaši, pa da i njima bude bolje. Zato se i ovde ja naročito moram obratiti na g. ministra prosvete, kome smo mi u prvom početku poklonili veru, poverovali smo mu i imamo vere i uade da će početi čistiti tu gubu i da će tu nepravdu početi da seče, i da će prosvetu našu povesti putem kojim ona treba i mora da ide, da svi imaju jednaka prava i dužnosti u ovoj zemlji. Tek kad se ukinu te jednakosti, nateraću se naši državotvorci i političari da jedanput to bolno i žalosno pitanje našega činovništva skinu sa dnevnoga reda, da ga stave na rešavanje i da ga reše pravilno, da se stvarna i prava redukcija izvrši i da se ono što ne treba, što je suvišno, polovina ili četrtina, koliko bude, odstrani, da traži drugoga puta i zanimanja i da ide sa položaja i mesta koja narod ne može plaćati, jer se na narod pored poratnih nevolja navalila i ova nevolja, teška i preteška. Ne uradili se to, doći će još sedam gladnih godina koje će narod mučiti i ubijati i onda će se valjda setiti naši državotvorci i biti primorani da jedanput reše to pitanje, koje je trebalo rešiti prve godine posle našeg ujedinjenja i oslobođenja.

Pored ovoga, opet primerice, pošto bi mi trebalo nekoliko, ili desetina sati kako sam prostudirao dobro predlog budžeta, — a zaludu sam studirao i proočavao i budžet Ministarstva Pravde kad o njemu nismo imali sreće da progovorimo ni jedne reči ovde u Skupštini, — a imao bih mnogo da govorim, ali moram da vodim računa o vremenu, koje mi je Poslovníkom opredeljeno i da prilazim kraju, pa ću za to pomenuti samo još nekoliko stvari, koje su mi pale u oči.

Našem muzeju starog oružja na Cetinju dotirano je svega 80.000 dinaru od svote 5,694.041 i ovo je jedina spocijalno namenjena svota Crnoj Gori, Hercegovini i Sandžaku, sem štamparije na Cetinju. Prelistajte budžet pa će te se uveriti koliko je spocijalnih cifara namenjeno pojedinim drugim krajevima, a za Crnu Goru, Sandžak i Hercegovinu od kamena nema ni kamena, a ovde od para nama ni kamena, a svakome po nešto. Mi smo baš ti koji smo vazda stajali na stanovištu da nećemo ni partikularizam, ni provincijalizam, ni fronto-

va, mi hoćemo jednu snažnu i moćnu zemlju, radi ugleda i veličine našega naroda, radi slave i glasa, radi uveličavanja njenoga. Ali dokle mi ovako velikodušno radimo, niko neće nas da se seti. Mi smo po neki put i najbratskije apelovali, a brat Puniša kaže da ne treba plakati, on hoće da dižemo revoluciju. Verujte ta ideja kad bi iskreno mislio i kad bi se ovako produžilo, bilo bi nekom prilikom opravdana da se stavi na dnevni red.

Zar je zaslužio mučenički narod cele naše zemlje da se ovako prema njemu postupa, da se ovako nebrižljivo o njemu vodi računa, da se ne vodi nikakva briga ni staranje. Jer posle toga pitam, spocijalno navodeći ove pojedine primere, zar je zaslužio mučenički narod golih krševa Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine da se preda svakom zaboravu u pogledu prosvete i da ostaje i dalje i bez najpotrebnijih škola selo i zemljoradnik. I privatna inicijativa tuđinaca imala je više srca i dobre volje da pode i pomogne! Takav slučaj bio je sa zidanjem jedne gimnazije u Crnoj Gori, podgoričkom gimnazijom, gde je jedna strana humana ustanova ponudila da celo unutašnje uredjenje, ceo kabinet i ostalo uredi, samo ako se izgradi gimnazija u određenom roku. Ti su ljudi znali našu nemarnost, pa su hteli da vide, da li smo mi sposobni za velike akcije i stvaranje, za uzdizanje i podizanje, koje je potrebno posle svih muka i tereta, koje je preživeo naš narod. Ali na žalost sva ta dokumenta nalaze se u Ministarstvu i tu je prosveta izgubila samo nebrižljivošću odgovornih haktora nekoliko miliona.

Jedan strani list, engleski, pre nekoliko dana, pre desetak ili pre dve nedelje dana prilikom zaključivanja zajma u inostranstvu pisao je, da se taj zajam ne sme dati našoj zemlji iz razloga toga što se ne vodi dovoljno staranja u našim ministarstvima, što se ne vodi računa o novcu državnom i narodnom koji ulazi. Ja neću ulaziti u te detalje ali kažem veliko staranje treba da se posveti narodu, da onaj novac koji se uzima od naroda i koji se prikuplja na gomilu od krvi i znoja narodnog, ne uzima se za čef i volju pojedinaca, da se smiluje neko od g. g. ministara i nar. poslanika, hoće li se negde dodeliti gde je potrebno, nego je taj novac uzet da se raspodeli gde bude potrebno kao hrana, koja se uzima u usta i posle ide po žilicama da ceo organizam bude jak. U tom pogledu i u prosvetnom pravcu treba da se uzdigne prosveta ne samo u jednom mestu nego u svima potrebnim mestima naše zemlje u najzabačenijim kutovima naše države.

U krajevima koji nisu dovoljno prosveteni, a i koji i u nacionalnom pogledu treba da se učvrste, koji su u zaboravu, gde je neprijatelj trošio stotine hiljada,

pa čak i u našim krajevima na moru da bi narod od-
narodio i odbio od celine, od njegove matice, od srca,
krvi i zajednice, od njegove nacionalne države, — tu
treba videti, šta je naša dužnost i šta mi treba da či-
nimo ma i u poslednjem času. Mi moramo svojim lič-
nim radom steći svoju vrednost, prosvetno uzdići naciju
i našu zemlju. Treba tražiti od omladine i prosvetnih
radenika koji dolaze, da idealnom i velikom ljubavlju
pristupe sa poverenjem narodu, da mu pridu sa ljubav-
lju i da mu predano posluže. Zavalite svom ljubavlju
srca svoga, široko polje rada za narodno dobro i na-
predak. Posejte i vi svoj deo blagotvornoga i zdravoga
semena, na plodne njive, koje će doneti strostruki plod.
Život je kratak, a vaš dug velik. Odužite se svesnim
neumornim radom, koji će vas uzdići dostojnim prizna-
njem, zadovoljstvom srca i savesti. I posle ovog života
vaša dela i ime treba da žive. Izvan ove sreće vi dru-
gu sreću uzalud tražite u životu. Lična sreća je kratkog
veka, laž i obmana. Pridite s ljubavlju zapuštenim se-
ljačkim kućama i napuštenim težacima, koji gube veru
u one koji bi trebali da im pristupe iskreno i bratski i
da ih ohrabre, osnaže i potpomognu. Razmislite samo,
i osetite potrebu stvaranja. Rad će vas uzdići iz sitnog
života, nezadovoljstva i osnažiti za dela pregnuća i
stvaranja. Rad je snaga naša, veličina naša, bogatstvo
i slava naša. Radom ćemo osvojiti i pobediti. Stvorite
ličnim radom vrednost svoju. Udružite snage svoje i
uzdignete sebe, jer tako ćete samo moći uzdići i one
koji sa iskrenom predanošću i ljubavlju očekuju pomoć
vašu, odanost i bliskost vašeg srca. Idealni i veliki po-
kret prigrlite, zavalite i pridite velikom stvaranju.

To se može učiniti samo na taj način. Treba, go-
spodo, da pokažem, da je osnovna tačka našega života
prosvetnog u tom, da se krediti narodni, narodni novac
daje onde, gde je najpotrebniji. Kao što su drugi moji
drugovi kazali, nismo mi protiv pozorišta, nismo mi
protiv ostalih kulturnih ustanova u varoši, nismo mi
protiv toga, da se podižu varoši, jer i u varoši je sna-
gi i jačina naša, ali mi hoćemo, da se selo ne zapo-
stavlja i da selo ne ostane potpuno zaboravljeno.

Osim toga treba o pozorištu, na primer u Beo-
gradu, povesti strogo računa, da se ne rasipa toliko i
treba to rešiti. Verujem, da će g. Ministar kao struč-
njak da povede o tom dovoljno računa, i da se stane
na put prekomernom budžetiranju narodnih pozorišta i
drugih ustanova, koja država subvencionira, čuvajući
pri tom ugled naše umetnosti, treba da vodimo računa
o tim ustanovama, koje treba da postoje, ali g. Mini-
star Prosvete treba da bude izvršitelj životnih potreba
i onoga očekivanja, koje se u tom pogledu u njega

polaže i koje treba on da izvrši. Da se ovom rasipni-
štvu treba učiniti kraj, znaće svaki, ko zna, koliko se
skupo plaćaju neke pozorišne snage u našem pozori-
štu, koje samo po nekoliko puta mesečno nastupaju.
To je interes sviju nas, da se jedanput skine s dnev-
nog reda.

Celokupne sume u ovom budžetu nisu unesene
na dobro i napredak svega naroda, budžet je nerealan
što nam je predašnji Ministar Prosvete kazao, ovde nam
je izjavio i sadašnji Ministar Prosvete g. Grol, da je
to nužda, koja se morala primiti, i da je radeno brzo
i bez obzira na potrebe našega naroda.

Ja sam još želio da govorim o učiteljskim škola-
ma i kako se tamo radi, da se o njima i o kadru uč-
teljskom ne vodi staranje i račun, a o tome bi trebalo
povesti najviše staranja posle osnovne nastave, to je
dovoljno poznato. Danas se ne vodi dovoljno računa
ni o znanju ni kvalitetu našeg učiteljskog kadra. Naj-
bolje bi bilo, da se vidi što se radi u Austriji, Nema-
čkoj i ostalim našim susednim zemljama u tom pogledu,
ako nismo došli dotle do saznanja iz iskustva i ako ne
možemo sami da uvidimo, što treba prema vlastitim
potrebama da radimo i učinimo onako kako je naj-
korisnije.

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas, g. go-
vorniče, izvolite završiti. Vreme je prošlo.

Novica Šaulić: Kazao sam samo deseti deo onoga
što sam mislio reći. Poslovnik u ovako teškim prilika-
ma za izkazivanje misli u Parlamentu morao bi doz-
voliti, da se svaka misao izrazi ne samo od strane po-
jedinaca iz opozicije, pojedinih poslanika u Parlamentu,
nego od svih, koji treba da iskažu, kad je pitanje o
najvažnijim interesima u životu naroda, ali kako je već
poodmaklo moje vrijeme i moram završiti, to ću sa ža-
ljenjem uputiti još jedan poslednji apel na učene ljude
u našoj zemlji, da ih pozovem, da se u poslednjem ča-
su osveste i da se vrata svom radu.

Ovde ja ne apelujem iz onih sitnih i nezgodnih
razloga koji me nisu nikada rukovodili u životu i koji
ne mogu rukovoditi jedan pokret kao što je naš, nego
čisto osećanje i čista svesnost, da treba prije svega iz-
dići narod i zemlju iznad svega, da ih treba ljubiti iznad
svega i da treba za narod i zemlju sve žrtvovati.

Taj apel će biti vrlo kratak, on će biti upućen
učiteljima i onima koji žele da šire narodni pokret
i da koriste svome narodu najiskrenije i najistinskije i
da sve drugo bace na stranu.

Sve one još plemenite i velike duše, koje u belu
posmatraju čuda i strahote skorašnjice i iz povučenosti
i daljine gledaju jad našega naroda, bedu našeg sela

i nebolečivost i lakomislenost bezumne igre sa narodnom sudbinom, — osećaju da nemoćno i bolno posmatranje ne vodi ničemu. Treba preći na delo, stvaranje, prići sa ljubavlju i posvetiti svoje snage narodu svome i dobru opštem. Najplodnije je polje rada selo i većina narodna, snaga prezrena i zaboravljena. Mlade učitelje neka ne zavede u odluci lažna forma ili ime. Široki naš pokret je pokret jedini istinski i demokratski u našoj zemlji. Stranke su se izigrale i obesvetile i ime svoje, o borbi za vlast i svoje lične ručine i niske prohteve. Sve veze, odnosi, savezi, između pojedinačnih grupa su lažna zblizavanja, sračunata da se dodje do vlasti i ličnih koristi. Ko bi mogao združiti drugu jednu zajednicu, pod zvučnim i lažnim imenom privlačnim za mladost i idealizam, — toliko različitih prošlosti i grupacija! Poštenje samo jednoga čoveka nije razlog da se uleti u društvo jedno sa lepim imenom, u kome nema ništa drugo do nesloge, sebičnih prohteva i žudnje za vlašću. Za mladost, idealizam i budućnost nisu rastočene i preživele stranke, ma i imale deo lepe prošlosti.

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodine poslanice, ja vas opominjem još jedanput da završite.

Novica Šaulić: Neobaveštenom treba otvoriti oči. A zato su pozvani oni u prvom redu, koji žive s narodom i u narodu, narodni učitelji, učeni ljudi. Između njih, osetili su neki snagu istinskog i jedinog pravog, narodnog pokreta; učeni ljudi vraćaju se svome narodu njima je jedino časno i dostojno mesto u velikom i istinski jedinom narodnom pokretu, čija je budućnost

Mladi ljudi, narodni učitelji razmislite pred velikom odlukom, povratite se svome narodu, osetiti snagu jedinog istinskog narodnog pokreta. Tu je široko polje rada svakoga inteligentna i kulturnog radnika, tu je jedino časno i ponosno mesto.

Sveti Sava je putovao po našoj zemlji. Sv. Sava je prosvetitelj prvi i da nije bilo njega, ne bi bilo prosvete. On je išao od mesta do mesta po našoj zemlji, od mora do Durmitora, prelazio je kroz sve krajeve naše i u svim krajevima se nalaze tragovi toga njegovog plodnoga i svetiteljskoga rada.

I mi, gospodo, treba da ostavimo trage iza sebe, našim velikim radom na kulturnom prosvetivanju, koji će rad najbolje očuvati i naše ime, i naše trajanje, i ceo naš narod.

Budući, da ovaj budžet Ministarstva Prosvete nikako ne odgovara narodnim potrebama najširih naših slojeva, budući da je on brzo raden, budući, da je ne realan, budući, da se ne može više o njemu govoriti u

onim osećanjima, kako treba da se govori o narodnom delu, o narodnim stvarima, ja kažem, da u ime svih onih ljudi, koji pate, i koji stradaju, i koji su pogodjeni ovakvim radom, i ako imamo veru da će se snagom zdrave narodne veličine učiniti napredak na kulturnom polju našeg naroda, ja ću gizati protivu ovoga budžeta. (Odobranje i pijeskanje na strani opozicije.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. Voja Lazić.

Voja Lazić: Gospodo narodni poslanici, posle govora mojih drugova narodnih poslanika, koji su pre mene govorili, i izneli dovoljno kako je rdava prosvetna politika u našoj zemlji, dozvolite i meni, da i ja progovorim nekoliko reči, o osnovnoj nastavi, kao temelju, odakle počinje prosvetavanje naroda. Gospodo, za selo je najpotrebnija osnovna nastava, i ako imamo rdavu osnovnu nastavu onda je rdavo i sve drugo i uzalud je sve, što bi mogli da učinimo, kad je narod neprosvećen

Kakva je danas osnovna nastava u našoj zemlji, gospodo? Pored toga, što mi imamo danas polovinu nepismenoga seoskoga naroda, tako isto i nemamo ni dovoljan broj osnovnih škola, pa i ono što imamo, tako su male, da u njima ne može da se školuje ni polovina muške dece, a ženska djeca školuje se u vrlo malom broju. Školovanje ženske dece tako je malo, da se ono skoro i ne oseća, kod njih je školska nastava vrlo mala. Međutim, gospodo, program u osnovnoj nastavi sužava se sve više i više, i skraćuje se iz godine u godinu tako, da možemo da kažemo, da deca kad svrše osnovnu školu ostaju opet nepismena. Ona za nekoliko godina zaborave ono, što su naučila, i jedan mladić, kad ode u vojsku, on ne može čestito da napiše ni jedno pismo svojoj kući. Neophodno je potrebno, gospodo, da se proširi program osnovne nastave. Mi gospodo, imamo školskih nadzornika, koji bi bolje uradili kad bi bili učitelji jer ih ima gotovo u svima mestima. Mi, gospodo, u Srbiji pre 20 godina imali smo osnovne škole, za koje možemo da kažemo, da su bile mnogo bolje, nego danas, i mi možemo danas reći da smo mi danas otišli daleko unazad. Oni đaci koji su pre 20 godina svršili osnovnu školu, imali su duplo više znanja, nego današnji đaci. Koliko je premlen program u današnjoj osnovnoj nastavi. Danas se hoće, gospodo, da se samo što pre pode kroz školu, i onda se gleda, da se taj program što pre prede da bi se moglo da kaže: evo program je svršen i time je školska godina završena, ali kakav je uspeh postignut u toj školi, o tome se, gospodo, vrlo malo vodi računa.

Nema one svečanosti, koje je nekad bilo prilikom polaganja godišnjeg ispita u osnovnoj školi, gde su se skupljali roditelji da vide šta su njihova deca naučila. Danas, gospodo, niti roditelji znaju kad su njihova deca završila školovanje, kad je bila školska godina i sa kakvim uspehom su položili ispit. Nema ništa od toga. Danas se ide ka tome, da se svi poslovi sa što manje napora svršavaju. Ja zato ne krivim naše učitelje, on za to nisu krivi, ali je kriva školska uprava i kriv je ministar koji malo vodi računa i koji, razume se, nikad se ne interesuje o nastavnom programu. Ja verujem da bi učitelji izvršili svaki program i morali bi ga izvršiti, koji bi njima stavljen bio u zadatak. Seljak voli učitelja. Mi smo, gospodo, svi seljaci zahvalni svojim učiteljima, jer naš seljak ne bi mogao nikako biti naučen pismenosti da nije učitelja. Učitelj na selu u osnovnoj školi, on je prvi prosvetitelj naroda i zato mi poštujemo učitelja. Ali, gospodo, ako tražimo od učitelja više rada, i ako tražimo da oni posvete što veći napor i volju svojoj dužnosti, da možemo tražiti sa pravom, jer je to njihova dužnost.

Gospodo, maločas, Gospodin Ministar je kazao, da nema dovoljno učitelja, i da će biti sa teškom mukom postavljanje novih učitelja, jer je budžet takav da će to biti teško. Ali ja bi upozorio Gospodina Ministra na jednu stvar. Školski nadzornici nisu dali onaj efekat i one zadovoljavajuće uspehe koji su dali nekada profesori koji su dolazili u osnovne škole kao revizori i vršili godišnje ispite. Školski nadzornik dođe kolegijalno kod učitelja, svrše razgovore i poslove, i on se vrati, a poslovi idu kao što su i dotle išli. Gospodin Ministar se tuži i kaže da nema dovoljno učitelja. I ja verujem da ih nema zato što je došlo zlo da učitelji begaju sa sela što je za žaljenje, jer, gospodo, ako samo nekoliko godina provede na selu, on traži sva moguća sredstva kako bi što pre mogao da bude premešten u sres, pa posle u okružnu varoš, a posle iz okružne varoši za Beograd. I zato, gospodo, po tim centrima varoškim imamo učitelja nagomilanih mnogo. Imamo učitelja koji su na godišnjim bolovanjima. Imamo učitelja koji su zaposleni drugim nekim sporednim poslovima, a ne posvećuju se zadatku za koji su određeni.

Upozoriću Gospodina Ministra na ovu stvar. Imamo školskog nadzornika, ali pored njega postavljen je i sekretar. On je bio učitelj u selu i da bi se našlo puta i načina da se premešti iz sela u varoš — pošto su sva učiteljska mesta zauzeta — našao se taj način da on bude postavljen nadzorniku za sekretara. — Školski nadzornik nema totiku administraciju,

da bi mu bio potreban i sekretar. Administracija školskog nadzornika je mala i kratka i školski nadzornik je može otpravljati uzgredno, jer on, pored te administracije, ima za dužnost da obilazi samo osnovne škole. Pored toga posla on može otpravljati i administrativne poslove. Eto vidite, gospodo, kako se svuda birokratizira, u svakoj grani državne uprave nagomilava se nepotrebno činovništvo. Upravo, s jedne strane ono se nagomilava, a s druge strane škole ostaju prazne, da bi se i školskim nadzornicima postavljali sekretari. — Gospodo, nije dovoljno poklonjena pažnja ni podizanju osnovnih škola na selu. Da je to tako najbolji je dokaz ovaj budžet, koji predviđa samo 12 miliona dinara za podizanje osnovnih škola u celoj državi. I zbog toga imamo taj slučaj da po nekoliko sela u jednom srezu imaju samo jednu osnovnu školu. U Srbiji, za koju se računalo da je, u pogledu prosvete, postigla napredak, mi imamo polovinu sela bez osnovne škole, — i kad je takav slučaj onda se nije smelo štediti na toj partiji, već je trebalo dati više. Na subvenciji za narodna pozorišta daje se 20 miliona i 70 hiljada, a na osnovne škole samo 12 miliona. Uporedite sad potrebu za osnovnim školama i zadatak osnovnih škola sa potrebom za narodna pozorišta i sa zadatkom narodnih pozorišta, uporedite cifru jedne i druge partije pa ćete oceniti odmah da li ova vlada vodi dobru prosvetnu politiku. Ja neću dalje govoriti o onome što su moji predgovornici govorili da se nije vodilo nikakva računa o domaćičkim školama, o kursevima za nepismene niti o predavanjima za narod i o seoskim čitaonicama. Dovoljno je da uporedimo gore pomenute cifre, pa odmah da kažemo da se ne možemo složiti sa ovakvom prosvetnom politikom današnje vlade. I, gospodo, zato što ova vlada ne vodi ni jedan posao dobrim putem, pa ni prosvetnu politiku naše države, — zato moji drugovi i ja ne možemo ni glasati za ovaj budžet.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. dr. Pavle Čubrović.

Dr. Pavle Čubrović: Gospodo narodni poslanici, ja znam da ste vi i suviše zamoreni, jer je vrlo teško slušati, kad je pažnja stalno i dugo upravljena na jedan predmet i vrlo je teško pratiti sve govore, makar čovek iznosio i najinteresantnije ideje. Ipak bih vas zamolio da se sinteresujete za neke stvari i pitanja prosvetne politike, povodom kojih mislim da treba da obratite vašu pažnju. O tim pitanjima treba svi da razmislimo i eventualno, kad bude bolje prilike, da te stvari i uzakonimo.

Nije potrebno da vam napominjem, da celokupan život narodni zavisi od prosvete, u koliko se tiče nje-

gove kulture i napretka. Sa prosvetom je u vezi privreda; sa prosvetom ja u vezi trgovina; sa prosvetom je u vezi moral društveni, politička svest i društvena organizacija; sa prosvetom je u vezi apsolutno celokupan duhovni život jedne nacije. Vi vrlo dobro znate, gospodo, kad se to kaže, koliko to zadire u bitne, životne interese jednoga naroda. I kad mi danas govorimo o budžetu i kad govorimo o celishodnosti prosvetne politike, onda treba naglasiti, da se celishodnost prosvetne politike sastoji u njenoj korisnosti za narodni život i ta prosvetna politika treba da se budžetira kao što treba, te da se i iz samog budžeta može videti: je li ta prosvetna politika celishodna i u kojoj meri celishodna. Ako li mi danas razmotrimo ovaj budžet s toga gledišta, vi ćete videti, gospodo, da se prosvetna politika naša kreće neprestano jednom dosta formalističkom, zastarelom linijom. Kad ovo kažem, hoću da podvučem čisto formalistički način obrazovanja; hoću da podvučem necelishodnost današnje nastave i prosvetne politike u opšte. U čemu je ta necelishodnost? Necelishodnost je u tome, što današnja nastava i prosvetna politika ne osposobljava čoveka u onoj meri za društvo, za praktični život, u kolikoj je meri potrebno da se on osposobi, da bi mogao samostalno da radi, samostalno da misli i samostalno, kao građanin, da se upravlja i živi u celokupnom društvenom životu. Vi vidite u našem budžetu podelu na osnovne škole, srednje škole, stručne škole, univerzitetu kao naučne zavode i t.d. Ja mislim, gospodo, da ćete svi priznati, da je ono što mi danas nazivamo opštim obrazovanjem, što mi nazivamo našom nastavom za stvaranje opšteg obrazovanja, suviše zaostalo iza potreba života, iza potreba savremenog života u koje se mi nalazimo.

Uzmimo jedan najobičniji primer. Jedan naš maturant uči četiri godine osnovnu školu, uči osam godina gimnaziju, i ako slučajno taj mladi čovek, koji je 12 godina proveo za školskom klupom, ne bude u stanju da produži dalje svoje školovanje, da studira specijalno kakav fakultet na univerzitetu, da specijalizira, recimo, medicinu ili tehniku, i t.d. onda taj mladi čovek ostaje apsolutno bez ikakve stručne spremlje, i, kao takav, on se onda kategoriše po našim zakonima kao činovnik druge kategorije, i mi s njime, kao s takvim, moramo da računamo celoga života, i ako je takav činovnik balast celokupnog našeg državnog budžeta. S tim elementima, koje nam pruža naša škola, i koji nemaju stručne spremlje, a zakon im daje mogućnost da mogu ulaziti u državnu službu, mi opterećavamo državni budžet na štetu narodnu, i tu leži problem ne samo prosvetne, nego celokupne naše državne politike, a naro-

čito naše činovničke politike. Ja sam mišljenja, gospodo, da bismo mi trebali školu praktizirati. Mišljenja sam, da treba da stvorimo praktičnije škole; da ovu formalističku školu reformišemo; da stvorimo stručne škole, pa te stručne škole da daju u isto doba i opšte obrazovanje, da se to koordinira, a ne da nam škole daju čisto formalističko obrazovanje, bez stručne spremlje, pa da na taj način stvaraju ljude, koji se stalno obese o državni budžet, i onda niko ne zna, ni Bog ni đavo, šta će s njima da radi. Kad ovo kažem, ja mislim na jednu realnu reformu škole: ne samo reformu osnovne škole, ne samo reformu gimnazije, nego reformu i univerziteta, kao i svih stručnih škola uopšte.

Treba sve prilagoditi bitnim potrebama života, a to se može samo na taj način, ako mi smelo budemo pogledali u potrebe života onakve kakve su. Mi danas i na selu pružamo istu nastavu kao i u varoši. To je pogrešno. Mi u velikim industrijskim centrima pružamo istu nastavu kao i u jednom selu ispod Mučnja i Durmitora i t.d. Gospodo, to su te nezgode u našoj prosvetnoj politici sa kojima treba računati. Ima nešto opšteg u nastavi i prosvetnoj politici. Ono što je opšte i nacionalno treba izvući i izdvojiti i uneti u nastavu pored stručne nastave. Ali ono što čini specijalne potrebe kraja, što čini ako hoćete lokalne potrebe, treba ga uneti samo za dotična mesta i prilagoditi ga privredi i društvenom životu. Vidite ja bih o ovome pitanju imao dugo da govorim. Ovo je jedan najveći problem, ne problem prosvetne politike naše zemlje, nego problem prosvetne politike celokupnog kulturnog sveta. U ovaj problem ušle su, ali samo do neke, Amerika i Engleska. U nekoliko je ušla i Sovjetska Rusija. Kod nas ide sasvim drukčije, stojimo skoro onako, kao što smo stajali u srednjem veku. Neprestano prebacujemo na isti način istu nastavu iz raznih programa i nastavnih planova pa to prenosimo i ponavljamo, a ministri prosvete menjaju se, dolaze, akceptuju to i rekapituliraju naš budžet, kažu toliko i toliko, a mi neki kažemo, „za“ neki „protiv“ i razidemo se kućama. Međutim, ovde, gde padaju milioni narodnog novca, tu niti se sme tako trošiti niti se sme takva prosvetna politika da vodi, nego se mora voditi onakva prosvetna politika, koja odgovara životnim potrebama naroda, i za tu prosvetnu politiku treba davati ako hoćete, što naš narod kaže, i crno ispod nokta. Naše današnje škole, po mom mišljenju sve više i više stvaraju intelektualni proletarijat. Mi ovoj činjenici treba smelo da gledamo u oči, naročito mi, koji pravimo zakone, i na koje su uprte oči celog našeg naroda. Ja imam to ubedenje, i mislim da neću mimoići istinu, kad kažem, da ovakve današnje škole,

formalističke, koje daju veliki broj intelektualnog proletarijata daju sumnjive i štetne rezultate. Vrednost njihovog znanja, u mestu moralne sposobnosti i praktične spremne za život je nesumnjiv, i samo delimično koristan i opravdan. Za takve škole samo se plaća državni budžet, i po mom mišljenju, imaćemo mnogo muka, na kraju krajeva, da se posledice uticaja ovakvih škola savladaju. Mi, zbog takve škole, neprestano vodimo činovničku i birokratsku politiku. Mi smo zbog toga činovnička država. (Jedan glas: Ali će te ipak glasati za) Hoću li glasati ja za ili neću to je moja stvar. A što se tiče ovoga mišljenja ja bih hteo da čujem nešto suprotno šta bi vi rekli. Praktično stanje škola i rešavanje toga praktičnog elementa u nastavi, tu leži problem naše prosvetne politike. Na tome pitanju treba da se založe ljudi, koji hoće da misle o prosveti. Ja neću ovde da izlažem prosvetne prilike i programe kod raznih zemalja u raznim oblicima. Ja neću čak ni da napomenem i one škole, koje su u mnogim državama podignute kao primeri po kojima treba organizovati dobre škole i koje služe kao vrsta probe za bolju školu i bolju prosvetnu politiku. Ja ovde želim samo, kao stručnjak, da skrenem pažnju, na neizbežnost današnje nastave, da bi se mogli sporazumeti za stvaranje bolje škole. Ja sam za školu rada. Škola treba da bude jedna laboratorija, koja će na prvo mesto davati učenicima praktičnoga stručnog znanja, nužnog za čovečiji samostalan život, a pored toga dovoljnu količinu sviju onih znanja, koja će osposobiti čoveka da razume prirodu, i društvo u kome živi, i osposobi ga za svako usavršavanje. Škola mora osposobiti čoveka, da samostalno radi i od svoga rada živi, i učiniti ga sposobnim i politički svesnim članom društvenim.

I, gospodo, ja bih molio, da se o ovim pitanjima misli. Ja bih zamolio gospodu, da na ova pitanja naročitu pažnju skrenete a naročito bih molio g. ministra prosvete i to naročito sada, kad mi stojimo pred jednim novim prosvetnim zakonodavstvom, koje bi stvarno, bar po njegovom najnovijem sklopu, kako sam ga ja razumeo, trebalo da bude jedna nova linija u pogledu naše prosvetne politike; dakle ja bih zamolio da se na ova pitanja skrene najozbiljnija pažnja. Mi treba da se od birokratiza polako oslobadamo, i treba da se stvara polako jedan čovek, koji može sam o svom ruhu i o svome kruhu, nezavisno živeti u društvu. Mi moramo stvarati takvog čoveka, ako hoćemo da se naša nacija razvija normalno, da se ona kulturno, privredno u svima pravcima usavršava; jer ovo, kažem, što mi danas imamo, zauvar što ga imamo, ali ovo nije ideal one škole, i daleko je od ideala one škole, koja bi odgo-

varala praktičnim potrebama našeg života. Prema tome, kao što vidite, nije problem u tome, hoćemo li škole ukidati ili nećemo ukidati, nego je problem u tome da škole reformišemo, da budu škole života i za život. Tu leži problem. Mi škole moramo prilagoditi životu. Nije u pitanju ukidanje škola, već njihovo prekrajnje od najnižih do najviših. Zaista, može se govoriti o ukidanju škola ovakvih, kakve su, ili o njihovom neukidanju. Ako bik ja hteo da metnem ruku na srce, ne bih znao šta da kažem: da li ih treba ukinuti ili ne. Bolje je da postoje, nego da se ukinu; ali problem nije u tome. Problem je, da se škole umnože, ali da budu škole rada života, praktičnog ospobljavanja za društveni život; da zemljoradnik, kad svrši školu, bude sposobniji za život, da jedan zanatlija, jedan industrijalac, jedan radnik bude sposobniji za život, da škola bude, kao što rekoh malo pre, jedna laboratorija za stvaranje čoveka, za stvaranje čoveka jednog modernijeg, savšenijeg tipa, a ne samo jednog čoveka, koji je naučio, kao Senkijevičev junak da očita na latinskom jeziku Oče Naš i da se smatra za pametna čoveka i plemića.

Gospodo, mi sa formalizmom po školama i prosveti moramo kidati ako želimo dobra našem narodu, i ako želimo da se naš kulturni i prosvetni život razvija intenzivnije, njegova reperkusija oseti u svima pravcima našeg ekonomskog moralnog i socijalnog života. U tome smislu ja bih pozdravio budući prosvetni budžet kao celihodan i kao nešto što zaista odgovara životu našeg naroda. Za ovaj sadašnji budžet moram kazati: „zlo se trpi od straha gorega i bolje je primiti i ovakav budžet nego li zatvoriti škole. Glasacu za ovaj budžet. (Pljeskanje kod većine.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč narodni poslanik g. Petejan.

Josip Petejan: Gospodje narodni poslanci! V staremu pogledu bi ne ugovarjal proti budžetu ministarstva prosvete, tudi če bi se zahtevalo magari še 100 milijonov več kakor se pa zahteva, ker smatram, da je budžet ministarstva prosvete za našo državo, ki je prosvete najbolj potrebna, ki ima tako mnogo analfabetov, v istini premajhen, in da s tem budžetom ne moremo doseči tega, kar bi za našo državo bilo potrebno.

Gospodje, mislim da je vsak strošek, ki ga potrosimo za kulturo in prosveto, sigurno produktiven in da bo našem narodu prinesel mnogo več koristi, kakor pa to, če varčujemo in štedimo. Prijavil sem se k besedi radi tega, da omenim nekoliko stvari s stališča moje stranke in da pojasnim, kako mi gledamo na prosveto in kako mi želimo, da se naša prosveta uredi, da bi

bila v interesu in na korist našemu delavskemu in poljedeljskemu razredu.

Gospodje, stojimo na stališču, da je absolutno potrebno, da država posveča predvsem največjo pažnjo ljudskemu šolstvu. Na žalost smo pa čuli in to vemo tudi vsi, da so v naši državi kraji, kjer ni niti ljudskih šol, kamo li drugih šol, ki bi bile isto tako potrebne.

Da je ljudsko šolstvo najvažnejše, to je dokazano v vseh državah, kjer se je ta šolska politika pričela že leta in leta pred nami. Poleg ljudskih šol so pa za delavski razred zelo važne tudi obrtne šole, v katerih se delavec in kmet izobrazujeta praktično v vseh panogah, ki so jim potrebne za poznejše življenje. Pri nas je bilo v tem oziru nekaj urejeno že pred vojsko in to se je ohranilo tudi danes. Želel bi, da bi v tem pogledu ne nazadovali, nego želim, da se ta sistem proširi tudi na druge kraje, kar bi bilo le v splošno korist. Kolike važnosti so obrtno-nadaljevalne šole in meščanske šole, ki jih imamo v Sloveniji, pač ni treba pripovedovati, ker to pozna vsakdo, ki se s tem bavi.

Omenjam, da bi bilo v interesu splošnosti, da bi ministrstvo prosvete dogovorno z oblastmi in občinami v vseh večjih a osobito v industrijskih krajih, ki takih šol do sedaj še nimajo, te šole ustanovilo, in da bi uvedlo zlasti tudi praktične šolske delavnice. Ako pogledamo nemški in angleški sistem, vidimo, da se izdajajo tam za take šole ogromne svote, ker donašajo take šole velike koristi. Ako moramo danes klicati razne strokovnjake iz drugih držav, moramo to storiti radi tega, ker pri nas nimamo dovolj strokovnih šol, ki bi nam vzgojile dovolj sposobnih ljudi, ki jih potrebujemo v industriji, obrti in poljoprivredi.

Kake vrednosti bi bile šolske delavnice, si more vsakdo predočiti, ako ima pred očmi dečka, ki je dovršil ljudsko šolo, pa nadaljuje svojo izobrazbo v obrtno-nadaljevalni šoli. Iz takega dečka ne postane samo sposoben pomočnik, temveč vodja raznih obrtnih in industrijskih podjetij. Radi tega smatram, da so take šole in delavnice danes za nas največja potreba.

Vprašanje srednjih in visokih šol se je že razpravljalo. Podčrtal bi samo dve stvari. Srednjih šol je pri nas nekoliko preveč. Preveč jih je radi tega, ker se srednje šole po vojski niso ustanovljale po potrebi naroda, marveč iz političkih razlogov posameznih ljudi, ki so izposlovali ustanovitev teh šol. Zakaj nastane vedno tako velikanski hrup in vrišč, kadar se govori, da se hoče reducirati kaka srednja šola ali kaka vseučiliška fakulteta? To se zgodi iz enostavnega razloga, ker se ljudje bojijo, da se bo reducirala šola, ki obstoja že leta in leta. Pri nas imamo gimnazije in realke, ki obstojajo že

po 50 in več let. Ako se mora iz posebnih razlogov reducirati kaka šola, naj se reducira tam, kjer je bila šola ustanovljena ne po zahtevi in potrebi šolskih faktorjev, marveč iz političnih razlogov in kjer šola ne uspeva ter ne daje dovolj povoljnih rezultatov.

Istina je, da se delavski razred ne interesira toliko za visoke šole, marveč se interesira bolj za šole, ki mu nudijo potrebno praktično izobrazbo in ki so potrebne za razvoj naše privrede in za razvoj socialno-političnih razmer. Smatram pa, da bi bila v sedanjem momentu zlasti redukcija univerze v Sloveniji absolutno nepotrebna in da bi bila taka redukcija veliko zlo za naše kulturne razmere.

Naša univerza v Ljubljani je do danes že dovolj pokazala, da je sposobna za nadaljni obstoj. Pokazala je to s svojimi izbornimi učnimi močmi in s svojimi dobrimi učnimi uspehi, ki jih je dosegla kljub skromnim sredstvom, ki so ji na razpolago bodisi to na tehnični, bodisi na kaki drugi fakulteti. Bil bi torej zločin nad našim slovenskim narodom, če bi se reducirala ta naša najvišja kulturna institucija, ki je pokazala svojo sposobnost za nadaljno življenje in ki je tako velikega pomena za kulturni napredek našega naroda.

Drugi motiv, zakaj bi bilo neoportuno, če bi se naša ljubljanska univerza ukinila, je pa zunanja politika. Mi živimo na meji ter imamo soseda, ki ima starejšo kulturo kakor mi, s katero moralno vpliva tudi na druge.

Gospodje, omeniti moram o priliki debate o budgetu ministrstva prosvete še neko stvar, ki je za nekatere morda neoportuna, ki je pa za nas absolutno potrebna. V zadnjem času se je v časopisih pisalo, da se projektira novi šolski zakon. Po tem zakonu se hoče v obrtne, strokovne in vojaške šole uvesti tudi krščanski nauk, česar do sedaj ni bilo. Mislim, da je to kvarno za naš napredek, kvarno pa tudi za šole same. Od teh par ur, ki so določene za pouk v teh šolah, se hočejo odvzeti še 3—4 ure na teden za pouk krščanskega nauka, kar bo gotovo v veliko škodo mladini, ki potrebujejo pouka v praktičnih strokah, ki so ji potrebne za življenje. Mislim, da mladini pač zadostuje katekize.n, ki se ga uči po ljudskih šolah skozi 6 let. To je za njo dovolj in je popolnoma nepotrebno, da bi se krščanski nauk uvajal še v strokovne in obrtne šole, ki imajo pač drugo nalogo, kakor pa poučevati verouk, ki v praktičnem pogledu ne donaša nobene koristi. (*Andrej Bedjanič* ironično: Čisto v redu!) Da, čisto v redu. To moje nazeranje je prodrlo že v vsem kulturnem svetu in bo prodrlo tudi pri nas. Mlad človek se v 6 letih na ljudski šoli nauči dovolj krščanskega nauka, v strokovnih in nadaljevalnih šolah se pa mora učiti delati in si pridobivati

znanosti, ki jih potrebuje, da si mora v poznejšem življenju služiti svoj kruh. (*Andrej Bedjanič*: Mora se malo osvežiti.) Dobro, pa naj se osveži!

Drugo vprašanje, ki se pri nas prilično zanemarja, osobito v ljudskih šolah, in kateremu bi moralo ministrstvo prosvete posvečati večjo pažnjo, je vprašanje preskrbe siromašnih otrok z učili, knjigami in po potrebi tudi s hrano. Ako pogledamo šolski sistem, ki je uveden v Nemčiji, Nemški Avstriji, Angliji in drugod, vidimo, da so siromašni otroci preskrbljeni s hrano, knjigami, učili in z obleko.

Isto tako je dolžnost ministrstva prosvete, da skrbi za higijeno in zdravje otrok v šolah. To je danes absolutno zanemarjeno na veliko škodo celokupnega našega naroda. To vprašanje se mora na vsak način urediti, toda ne na način, kakor je bil poprej določen v finančnem zakonu, kar je sedaj na srečo odpadlo, da morajo stroške za to plačevati učenci oziroma njihovi stariši. Dolžnost države je, da skrbi za zdravje vsega naroda.

Isto tako, gospodje, smatram za svojo dolžnost, da naglasim, eno stvar, ki morda ne bo prijetna vsakemu, toda to je meni vseeno, namreč to, da se mora v naši državi tudi v šolskem oziru iti na roko našim narodnim manjšinam in se jim dati vse, kar potrebujejo. Gospodje, mi imamo narodne manjšine, italijanske, nemške, madjarske in druge. V interesu naše kulture je, da se tem manjšinam da popolna pravica, kakor jo imamo mi sami. Jaz odločno odklanjam vsako nasilno asimilacijo, ker je pogrešna in napravi več škode, kakor pa koristi. Prepričan sem, da je potrebno, da se gospod minister drži v svoji politiki tega principa in nudi našim sodržavljanom drugih narodnosti vseh, kar imamo sami, ker samo na ta način dobimo moralno moč, da zahtevamo to tudi za naše sonarodnjake, ki živijo v drugih državah.

Gospodje, omenil bi še neko stvar, ki se nanaša osobito na nas v Sloveniji. Pri nas goji mladina v veliki meri razne vrste športa. Nočem govoriti o potrebi ali nepotrebi športa, dasi sem mnjenja, da je šport v današnjem stilu kvaren za mladino, ker vidimo, da se naša mladina na srednjih in tudi drugi šolah bavi izključno s športom, zanemarja pa pri tem vse druge panoge izobrazbe. Omenjam to iz tega razloga, da se mora dati našim športnim društvom popolna svoboda za vse. Pri nas se dogaja sledeče: V kakem kraju imajo n. pr. sokolsko društvo, učitelji so samostojni demokrati, pa silijo šolske otroke, da hodijo v sokolsko društvo in tam telovadijo ter se vežbajo. V kakem drugem kraju so zopet Orlovske organizacije, učitelji pa pristaši

Slovenske ljudske stranke. Ti učitelji zopet silijo šolske otroke, da zahajajo v njihova društva, da se tamkaj vežbajo in telovadijo. (*Andrej Bedjanič*: Pa to je tudi za otroke dobro.) Nasprotno se pa otrokom delavcev zabranjuje zahajati v telovadnice delavskih športnih društev, ki ne pripadajo Slovenski ljudski stranki, ali kaki drugi nedelavski organizaciji. Nepravilno in krivično je, da se z deco proletariata tako postopa in da se delavska deca v šoli zapostavlja, če zahaja v organizacije, ki niso všeč učiteljem.

Apeliram na gospoda ministra prosvete, da napravi v tem pogledu red in da da vsemu učiteljstvu strikten nalog, da dovoli tudi delavski deci zahajati v vse organizacije, ki so priznane od države, da tamkaj telovadi in se razvija brez ozira na to, kateri stranki pripada.

Gospodje, glede učiteljev stojimo na stališču, da je učitelj oseba, ki ima v svojih rokah deco i delavca i kmeta in da je uspeh šole v veliki meri odvisen od sposobnosti onih, ki deco uče. Želel bi, da v tem pogledu preneha ona politika, ki se je vodila do zadnjega časa, da se je učitelj silil, da je moral simpatizirati z eno ali drugo stranko, ker je bil drugače vedno v nevarnosti, da bo premeščen na slabše mesto, kar se je zadnjih 4 in 5 let po uedinjenju tudi faktično dogajalo. (*Andrej Bedjanič*: To se je dogajalo l. 1924.) Da, l. 1924., pa tudi 1925., in bojim se da se to dogajalo tudi v bodoče. (*Franc Kremžar*: Pod sedanjo vlado še ni bil nihče premeščen radi svojega političnega prepričanja.) Želim, da tudi v bodoče ne bo. Prosim gospoda ministra prosvete, da se zavzame za to, da naj učitelji svobodno vrše svojo dolžnost, da naj bodo v šoli apostoli kulture in prosvete, izven šole naj se pa opredelijo, kakor jim drago. V šoli naj ne bo — poudarjam še enkrat — nobene politike, nobenega strankarstva, ampak naj se v šoli goji samo kultura in prosveta. Naša šola naj bo tisti temelj, na katerem naj si naša mladina pridobi to, kar ji je potrebno za življenje.

Na drugi strani je pa seveda dolžnost nas starišev, ki pošiljamo otroke v šolo, da v javnosti branimo čast učiteljev in profesorjev in se borimo za to, da bodo za svoje delo tudi pošteno plačani, ker le potem smemo zahtevati in se nadejati, da bodo v polni meri vršili svojo kulturno misijo.

Gospodje, politika prosvete naj stremi za tem, da se naš narod dvigne na ono stopnjo kulture, na kateri se nahajajo že drugi narodi, in da naj med našim narodom preneha enkrat sramotno veliko število analfabetov. Če se to zgodi, potem bo izvršen največji naš posel in sicer v največjo čast onih, ki bodo ta posel dovršili.

Radi tega sem tudi prej rekel, da bi mi nikakor ne bilo žal, ako bi bil budget ministarstva prosvete še veći, ker smatram, da nam nudi premalo sredstev za to, da bi dvignili naš narod na ono stopnjo kulture, da bi se mu ne bilo treba obračati za vsako malenkost do advokata ter ga prositi, da mu napiše malo prošnjo, ali kako pismo. V tem pogledu stojim na stališču našega starega izreka: Čim več damo za šole, učitelje in profesorje, tem manj bomo dali za zapore in žandarmen. Dokazano je, da čim večja je kultura v deželi, tem manj je zločinov in nesreč med narodom. Zato bi želel, da bi vlada vodila tako prosvetno politiko, da bi v najkrajšem času prišli do tega, da ne bi bila potrebna kritika o prosveti. Prosveto kritizirati ni lahko. Kdor kritizira prosveto, mora imeti za to stvarne razloge, ker prosveta je stvar celokupnega naroda, ne pa posameznih strank in pokrajin. Da ne bom glasoval za budget prosvetnega ministarstva, ne storim tega iz političnih razlogov, ampak zato, ker nimam zaupanja v objektivnost sedanje vlade.

Naglasiti hočem, da včeraj nisem omenil ničesar o tem, kar se je te dni zgodilo v našem parlamentu. Nočem, da bi se smatralo, da se strinjam z enim ali drugim, kar se je tukaj pripetilo. Tega nisem hotel omeniti radi tega, ker nista bili navzoči obe stranki, ki sta to zakrivili. Smatram pa, da to, kar se je zgodilo včeraj in predvčerajšnjem, presega vse meje najreakcionarnejšega parlamenta. Mislim, da to ni več parlamentarizem, ampak najslabša beznica v kaki gorski vasi. Tudi danes se nočem umešavati v te stvari, ker niso navzoče vse stranke, apeliram pa na vse buržuazijske stranke brez razlike, ako imajo še količkaj zmisla za parlamentarizem in ako hočejo pridobiti našemu parlamentu zopet ugled, ki ga je imel do sedaj pred svetovno javnostjo, da svojo politiko v parlamentu spremene, da se naš parlamentarizem popolnoma prenovi in prerodi, da bo v tej hiši zavladao res čist in zdrav evropski parlamentarizem. Samo, če se to zgodi, bo naš narod dobil zopet zaupanje do parlamenta. Drugače je parlament nepotreben, naše bivanje tukaj brezpredmetno in je bolje, če se skupščina še danes razpusti. Take stvari, kakor so se zgodile včeraj in predvčerajšnjem, ubijajo vsak zmisel za parlamentarizem in demokratizem. Vsaka stvar, ki ubija parlamentarizem, je pa škodljiva za narod in državni ugled. (Odobranje in ploskanje na levici.) —

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. Dimitrije Vujić.

Dimitrije Vujić: Gospodo poslanici, i ako inženjer ipak uzimam slobodu da progovorim koju reč sa

ove govornice o budžetu Min. Prosvete. Nagnalo me je da govorim o ovome budžetu to što putujući po našoj zemlji, poznavajući ovu našu zemlju kao vrlo rodnu i poznavajući naš narod kao vrlo vredan, vidim da tu nešto ipak fali. Pored svega toga što je zemlja rodna i pored toga što je narod vredan ipak ne idu stvari kako valja i to onda znači da uprava ne valja. Čast i poštovanje isuzecima ali ja mislim da će se i ovi sa desnice i ovi sa levice složiti samnom — ali ne javno zbog partijske discipline nego samo u duši. Vi znate, naša država ima temelj, ima fundaciju, koja se održava na moralnoj osnovi, na prosvetnoj osnovi i mi baš kao inženjeri, kad hoćemo da pravimo neku kuću ili građevinu, mi prvo napravimo plan, proračunamo šta će koštati ta građevina pa onda pristupamo izvesnom sistematskom radu, drugim rečima pristupamo jednom sistemu, ako ja ne dovršim moj naslednik uzeće posao u svoje ruke i težiti da istim putem i pravcem radi. Meni je neobično milo što je danas došao za ministra prosvete čovek u koga mi polažemo nadu da neće produžiti po tradicijama starih ministara prosvete, koje su se nazivali ministrima prosvete samo zato da budu ministri a ničega skoro prosvetnog nisu dali narodu. Gospodo, vi će te i sami priznati a ja mislim da se s tim slaže u duši i današnji g. ministar prosvete, da naša prosvetna politika nije imala svojega programa, nije imala sistema pa zato i ide ovako kako ide. Uzimajući Ustav, uzimajući tu esenciju taj zakon iz koga proizlaze svi ostali zakoni... (Govornik se objašnjava sa g. Tešmanom Nikolićem,.)... videćemo u njemu da tobož postoji slobodna i besplatna osnovna nastava. Međutim ja se pozivam na vas da mi kažete da li mi doista imamo besplatnu nastavu. Uzmite siromaha koji dođe u školu, njemu treba mnogo i mnogo izdataka, treba mu taksa za upis i za ispis, treba mu plaćati svdodžbe pa čak, ako bi imao da polaže ispite, koje nije mogao položiti, mora i profesore plaćati za polaganje ispita.

Kao što vidite prvi čvor na osnovnoj nastavi koja se ne slaže sa Ustavom, a to znači svi do danas koji su radili gazili su Ustav i gazili su ustavna prava građana. I vidite sada g. Ministar pošteno izlazi pred nama i kaže: on se istina ne slaže — ja ga ne hvalim, čuo sam ga danas, danas smo čuli reči a sutra ćemo da vidimo dela, i ako ovo učini što kaže nećemo pitati kojoj frakciji pripada mi ćemo ga hvaliti, a njegova dela ako se pokažu negativna on zna unapred kako ćemo ga dočekati. Dakle, gospodo, u našoj zemlji vlada analfabetizam, dakle u našoj zemlji ima 65-70 od sto nepismenoga sveta, dotle i ovaj budžet kao i svi osta-

li reduciraju se i to baš onde gde je naša budućnost, gde je budućnost našega sela, gde je gro naroda, a to je osnovna nastava. Ako se ne varam, zapisao sam i video sam, oko 30 i nekoliko miliona da je skraćena ta svota na osnovnu nastavu. Gospodo moja, da oni na osnovnoj nastavi, gde treba u mnogim selima podići škole, gde treba pojačati odeljenja u pojedinim školama, i gde treba u mnogim selima poslati učitelje, — oni danas na osnovnoj nastavi štede, dakle onde gde ne bi trebalo da se štedi, nego naprotiv da se širom rukom daje, a neće da štede na raznim poputnicama inspektora koji će čim plane proleće, čim dode apríl mesec otići u Dalmaciju da vrše razne inspekcije. Tu pravite uštedu, pravite uštedu na mnogim stvarima štedite na kancelarijskom materijalu, koji se basnoslono mnogo troši u mnogim školama. Nedajte tu da se pljačka, nedajte da se baca, nego tu da se štedi, a popustite na osnovnoj nastavi i mi ćemo u mnogome pripomoći time našoj seoskoj omladini. Ja mogu da vam kažem, da u mome kraju u Banatu, gotovo u jednom najboljem i u pogledu zemlje najbogatijem kraju, a gde ima najviše sirotinje, zato što nije bilo poštene, valjane i pametne uprave, jer, gospodo, Banat, Bačka i Baranja, hranile su nekada celu srednju Evropu. Nekada je prosveta bila i silom gurana od naših nacionalnih ljudi, i ako pod terorom austro-madara, a danas što smo imali izgleda da je zaspalo. Mnoga odeljenja su ukinuta, mnogi učitelji dovedeni su bez kvalifikacija, a mnogi sa kvalifikacijama iz onih krajeva bacaju se u druge krajeve samo da nemaju vezu sa narodom iz svojih krajeva. Postavljaju se učitelji, ja imam mnoga imena i staviću ih g. Ministru na raspoloženje, gde se postavlja učitelj Srbin koji ne zna mađarski u mađarsko odeljenje. Postavlja se u mađarsko odeljenje samo zato što ne odgovara partijskoj farbi ministra, da bi se pokazao tamo nemogućim, da bi ga mogli suspendovati i ukinuti odeljenje, ili postavljaju Nemca u srpskoj školi. Evo ga Nemač u Bašaidu koji je predavao srpskoj deci a Srbin u mađarskom odeljenju, pa su se sporazumevali oni sa decom kao na pr.: ja i Japanac kad bi se sreli na ulici. Dozvolite, gospodo moja, ako se produži ovako, ovo zlato mi ne bismo želeli. Gospodo moja, ja mislim baš za to što je g. Ministar biran otuda iz vojvodanskih krajeva da će on stati na put dosadašnjim zloupotrebama, da jednome učitelju koji nije partijske farbe da mu ukinu odeljenje a ako nikako drukče ako je postavljen po čl. 35. kao stalan ukidaju mu odeljenje i stavljaju ga na raspoloženje, a onda dadu otuda mig partijski odbori Ministarstvu Prosvete i oni ga šuknu na neku stranu kuda nikada nije ni pomislio da ide.

Gospodo, gde imamo učitelja, tu nemamo škole, gde imamo škole i učitelja, tu nemamo dovoljno odeljenja, a gde imamo i odeljenja i učitelja, nema gde da se nastani. Učitelj mora da dode tamo i kad dode niko neće da ga primi, i tako obično prosveta rama. Ne zato što daci ne mogu da uče, nego zato što pitanje prosvetne nastave ne može da se udesi. Ja mislim da je dužnost gospode u Ministarstvu Prosvete, a naročito g. Ministra, da obrati pažnju u tome pogledu da se to pitanje funkcioniranja udesi i nastava će početi svojim tokom. Ima mnogo nepravilnosti ovakvih i ima mnogo ovakvih nepravdi. Postave učitelja i učiteljicu u jednom mestu; za inat telegramom premeste učitelja a ostave mu ženu u istom mestu. Sad šta će da rade, sa decom: da li će ih učitelj povesti sa sobom, ili će ih učiteljica zadržati kod sebe. To su partiski trikovi, koji su iskorišćavani pod dosadašnjim vladama, i ja mislim da je to žalosno po našu prosvetu.

Ja se sećam kad su gospoda demokrati bili s nama u opoziciji, otvarali su Ustav i skakali: kako se to sprovođa prosvetna politika, a međutim ja ću dati jedan eklatantan primer da isto i oni čine čim su se dohvatili vlasti. Učitelj Koledin bio je u Đali. Odmah su skočili partijski korteši demokratske stranke, da učitelja bace u Crnu Baru, da bi ga odvojili od žene. Govorili su: on mora dati ostavku, ili on ili žena, i tako ćemo se njega kurtalisati iz Đale. Ja mislim da će g. Ministar preduzeti mere da Koledina vrati na svoje mesto, jer je on valjan čovek i kulturni čovek u svakome pogledu, i ja mislim da je zaslužio da se ne vrši ovakav partijski atak protiv njega. Na njegovo mesto dovode čoveka koji je tek juče svršio školu, nezženjenog i kažu mu ti isti partijski korteši: uzmi stan u istoj kući sa njegovom ženom, da ne bude sama. Pa to je sramota, gospodo! (Jedan glas: On nije bio u Đali!) Baš su vaši poslanici tražili kategorički da se otuda udalji, a to ne odgovara pravoj demokratiji.

Refleks ovakvog rada je nepismenost naših žitelja sa sela, a kad je nepismen žitelj sa sela, on je izložen kao nepismen svima pismenim, ali nepoštenim ljudima da ga pljačkaju. Zašto se u Vojvodini najviše pljačka seljak. Zato što mu nije dano da se prosveti, nije mu dano da nauči da čita i piše, a vi znate da se najviše žali sirotinja. On treba da ide kod beležnika, i zato ga beležnik čeka kao vruće gvožđe kap vode; on ga zgrabi i teše pa šta može da uzme. Zato je vredna Vojvodina, koja je hranila centralnu Evropu, postala depo koji šalje argate za Argentinu i Brazilu.

I, gospodo moja, dok se osnovna nastava ne proširuje, dok se ne prave više prosvetni centri u zemlji

po veličini, dotle kod srednjih škola tu se već daje largement, daje se više novaca za njih, podižu se gimnazije i to ne po potrebi, nego po zahtevu ovoga ili onoga poslanika vladajućih stranaka, da bi se zadovoljio ovaj ili onaj i da bi mogao da kaže: vidite, to smo mi podigli! (P. Račić: Valjda ako ima uslova!) Tako na primer imamo, gospodo, i gimnaziju u Kikindi, imamo gimnaziju u Velikom Bečkereku i onda se pojavila želja dok je bio onaj stari poslanik, da mu ne pomijem ime, da se podigne gimnazija, pa je čak tražio osmorazrednu gimnaziju u Novom Bečeju. I da vidite skandala ko god nije mogao položiti ispit, on je odlazio tamo i polagao a vi znate na koji način. Ja imam predstavke protiv nekih učitelja, ne mislim da iznosim sve žalbe, žalosno je da i među prosvetnim radnicima može da bude tako pohlepni na pare. Ja stavljam na raspoloženje g. Ministru podatke da on vidi. I vidite, gospodo, dok se ovako daje na gimnazije, dotle sve ostale profesionalne škole gotovo nikako i ne postoje. Imamo jednu školu zanatliksku koja daje vrlo dobre rezultate. Takve škole su neophodno potrebne, jer kod nas imate inžinjera koji rade kao obični radnici, i koji mora da budu ložači, jer nemamo pomoćnog osoblja. Pa se čudimo zašto nam tehnika ne napreduje. Pa ne može; uzmite samo kako je u Belgiji i Nemačkoj. Tamo imate na svaku veliku školu stotinu malih škola koje pripravljaju ljude koji će pripomagati inžinjerima, jer inžinjer čim je svršio školu teško da će uzeti čekić u ruke; on je tu da daje savet. Ovakvih ljudi mi nemamo i ja bih obratio pažnju g. Ministru na ovu stvar, jer čini mi se da je g. Ministar naročito naglasio da di trebalo raditi svim silama na podizanju zemljoradničkih i drugih sručnih škola. I u istom momentu kako se podižu osnovne škole paralelno treba da ide i podizanje profesionalnih škola jer će mo mi na taj način podići i našu zemljoradnju i našu industriju, postavivemo ih na zdravu bazu, imaćemo naše nacionalne radnike koji će moći sigurno obavljati poslove.

Gospodo, ima jedna stvar. Čitajući ovaj budžet ja istina nisam za to baš ni neki stručnjak ili specijalista da govorim o tome, ali hteo bih nekoliko reči da uputim g. Ministru da nam da neka obaveštenja. Oblasna pozorišta imaju sasvim drugi cilj nego varoška, gradska pozorišta. Oblasna pozorišta imaju u prvom redu za cilj prosvetu nacionalnu, pa tek u drugom redu cilj distrakcije, a varoška pozorišta imaju u prvom redu kao cilj distrakciju, pa tek onda nacionalnu i prosvetnu stranu. Dok se varoškim pozorištima daje kapom i šakom, dotle se oblasnim koji treba da idu iz sela u selo, da putuju, da učvršćuju ljude nacionalne, njima

se reducira subvencija od 720.000 na 380.000. Ja mislim, da je ovim učinjena nepravda i prema narodu, i prema tim ljudima koji pod najgorim uslovima putuju trećom klasom da šire prosvetu i nacionalnost u onim selima gde nema škola i ti ljudi moraju prosto da gladuju. Ministar tvo Prosvete treba da se zauzme za te mučenike, za te zaslužne prosvetitelje narodne.

Ja bih molio gospodina ministra da ne pravi razliku, te da ne daje da se pravi razlika, da se povlašćuje beogradsko pozorište, zagrebačko, ljubljansko, a da naša putujuća pozorišta ostanu da skapavaju ovako.

Gospodo, jedan žalostan fakat da vam iznesem, a naročito u pogledu Vojvodine. Kad već u mnogim mestima nema dovoljno odeljenja da prime onaj broj naše mladeži koja treba da se školuje u osnovnoj nastavi, onda se udružuju seoska deca, muška ženska, prave udruženja, prave pravila koja pošlju ministarstvu Unutrašnjih Dela da ih potvrdi. To su udruženja mladih zemljoradnika, dece muške i ženske gde se daju razna predavanja, razne predstave, uzimaju razne komade, izvode deklamacije, pesmu gaje i t. d. Međutim meni je nekoliko puta pasiralo da ovde donesem pravila da se potvrde, a ta se pravila iz ministarstva šalju velikom županu, da pita, i ako je cilj toga udruženja naznačen u tim pravilima, kakav je cilj toga udruženja. I na mig župana ili ma koga referenta, ako se konstatuje da tu ima sinova zemljoradničkih vođa i ostalih partija koje nisu na vlasti, oni pod vidom boljševizma i komunizma zatvaraju to udruženje, jure žandarmima i bajonetima onu omladinu kao da su to razbojnici. Ja mislim da su to žalosne pojave. Umesto da se radujemo kad država već nema budžeta da pomogne prosvetovanje zemljoradničke dece, umesto da se radujemo toj slobodnoj inicijativi i da se ona pomogne da se narod sam prosvetuje umesto da se pomaže oni ih jure kao boljševike.

Hoću da kažem još nekoliko reči povodom ovih omladinaca i slanja njihovih na stranu radi studija. Ima jedna žalosna pojava, gospodo, ja bih želeo da gospodina ministra o tome obavestim. Ja sam čuo da mnoga deca, to jest svako dete koje hoće stipendiju državnu da dobije, da ode na stranu da studira makar koju granu, ne može prodrati i ako je odlično svršilo školu i ako je zdravo potpuno i ako ima pogodno ponašanje nego da se šalju kao stipendisti oni koji imaju protekciju, za koje dođu pa se zauzmu politički ljudi. Ja znam neke od njih, neću im pomenuti ime, ali ima jedan od njih koji ima dve palate u Beogradu, a oba njegova sina nalaze se na strani gde studiraju medecinu, pri-

maju stipendiju, a među tim ovi naši zdravi mladići sa sela, zanatlije, oni ne mogu da dobiju državnu stipendiju, i ako je možda nekome od njih i otac poginuo za slobodu ove zemlje, oni nemaju prava nato da postanu glavni funkcioneri, jer od takvih školovanih valjanih i zdravih i pametnih mladića može da bude i dobar činovnik. Ako je to u stvari tako kao što me uveravaju, ja protestujem protiv takvog rada i nadam se da će g. ministar još ovih dana pregledati spisak stipendista i utvrditi tačno da li je ko od njih dobio stipendiju na osnovu potrebnih kvalifikacija ili ne, da bi mogao da ode na stranu, da li je redovno polagao ispite, ako je propustio koji ispit da li je podneo opravdanje ili ne. Inače gospodo, moja, ja mogu da vam kažem da imam puno razloga da sumnjam da nema ovde ni jednoga čoveka a da nije dobio jedno pismo od koga stipendiste iz inostranstva koji se žali da gladije i da kad dođe prvi on nema ni onoliko koliko mu je potrebno da može rublje platiti, da može knjige kupiti. Viši puta ti stipendisti čekaju po 2 i 3 meseca ne dobivajući ni 5 para, nego se zadužuju kod stranaca na našu sramotu. Gladan stomak ne može da uči. Zato dajte mu ono što ste mu odredili i pošaljite mu to dva ili tri dana ranije i videćete da će onda mnogo više uspeha naši daci u tudjini pokazati. Iz svega ovog kako se do danas nesistematski radilo na polju prosvete u našoj zemlji, ja u ime svoje i svojih drugova izjavljujem da ću glasati protiv ovoga budžeta.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. Drljača

Trivo Drljača: Gospodo narodni poslanici! Moji drugovi predgovornici su već govorili o budžetu Ministarstva Prosvete. Ja ću se zadržati u glavnom na prilikama u mom kraju, a naročito o seoskim prilikama u seoskoj školi. Moji predgovornici i drugovi donekle su pohvalili g. Ministra Prosvete, ali ja mislim da ja to neću učiniti zbog toga što od oslobođenja pa do danas, koliko god se ministara izmenilo, vrlo ih je malo bilo koji bi mogli da dobiju pohvalu u našoj zemlji. Kad vidimo g. Ministra na delu ako učini nešto dobra, onda će da dobije pohvalu.

Gospodo poslanici, ja ću da prikažem prilike u bihaćskoj oblasti, a naročito u srezu krupskom, u kome ja živim, prikazaću kako stojimo sa prosvetom i osnovnom nastavom. Mi imamo vrlo malen broj osnovnih škola po selima, a osim toga sve učiteljske sile, koje su sposobnije i vredne, te su skoncentrisane u varošima. Na selo su poslali obično mlade ženske, a isto tako i mlade učitelje i nastavnike. Stanje selskih školskih zgrada vrlo je loše, mizerno i očajno. Mi tamo imamo osnovnih škola. Te školske zgrade pravljene su još prije

ata a vrlo malen broj ih je podignut iza oslobođenja i ujedinenja. Ove su škole — i ako su bile prilično uredene zgrade — sada ostale bez popravke, a bez popravke ne može zgrada da se dugo održi. Njih niko ne popravlja. U mom selu u Srpskoj Jasenici otvorena je škola 1915. god. To je jedna vrlo lepa zgrada oziđana i uređena, ali ona je već sada jedna ruševina, a bila je to jedna od najboljih školskih zgrada u selu u Bihaćskoj Oblasti. Tamošnji učitelji koji su se do danas izmenjali, kad su videli da se ta zgrada kvvari i ruši nekoliko puta su tražili popravku za nju, a još uvijek nisu ništa na to traženje dobili. Ovakvo stanje ja mislim da ne može odgovarati unapređenju i napretku naše prosvete. Mi imamo tamo u istoj školskoj zgradi velike i odveć velike sobe, dvorazredne sobe a 2 su rogle a po jedna peć

Gospodo zimus nije bilo mogućnosti da se održava nastava, naročito u decembru mesecu, kad je zima bila najjača. Učitelj je pored svega toga što su daci dolazili u lepom broju, morao da raspusti školu. Badava je dilo ložiti vatru, zbog toga što su svi prozori bili polupani, a i same peći nisu valjale, jer su se samo mala drva mogla staviti unutra. I do danas nije uspeo nikakav zahtev i nikakvo potraživanje za tu školu. Ali, gospodo, kad bi imali i ovakvih škola, još bi bili donekle zadovoljni. Međutim, u Bihaćskoj oblasti ima po 30—40 kilometra od škole do škole. Tako je onemogućeno da naša seoska deca dođu u školu zbog toga što je ona i suviše mnogo udaljena, a i iz razloga što su vrlo teške saobraćajne prilike. Nemamo železnica a nemamo ni puteva ni ceste. Sve to dovodi do toga da naša deca ne mogu da idu u školu. Ima 34 sela u krupskom srezu, a ima svega 3 osnovne škole. Selo Gornja Suvoja, jedan kraj krupskog sreza, koji se nalazi do same šume, do same planine, tražilo je još od oslobođenja da se napravi jedna škola. Međutim država to nije dozvolila. Tamošnji seljaci pristali su čak da nabave sav materijal, samo da država plati majstore i ono što se mora kupiti za novac. Oni su obećali dati svu građu za izgradnju škole. Osnovali su školski gradevinski odbor u istom selu još 1926. godine. U roku od dva meseca navukli su sav kameni materijal, doneli kreč i ugasili sa vodom. Doznao sam da je bio doznačen jedan kredit od 70 hiljada dinara, ali ipak sa izgradnjom nije se otpočelo. Taj je kredit bio kod velikog župana, koji nije otpočeo sa radom na podizanju te zgrade, nego je taj kredit stajao kod njega, odnosno kod prosvetnog odeljenja. A materijal koji je bio dovučen vremenom je i propao. Imamo još dosta takvih slučajeva, na pr slučaj sela Dubovice, tu ima čeriri

sela, a škola je od njih udaljena za nekih 15—20 kilometara. Oni su tražili i molili kud su god znali, da im se napravi jedna škola, ali nisu još uspeli. Tako onaj seljak koji je prilično imućnog stanja, on će poslati svoje dete u varoš i plaćaće stan i hranu, samo da mu dete uči školu. Ali ona siromašna deca moraće da pređu 20 i 30 kilometara i to naročito po ovakvim putevima samo da bi došla do škole.

Mi imamo sela Rapuša i Gor. i Donje Petroviče, tri sela, koja su veoma udaljena od najbližih škola i seljaci su se nekoliko puta obraćali i tražili da se podigne škola ali je sve to ostalo bez uspeha. Isto tako kad bi kod nas bilo prilike za to i kada bi se dala mogućnost analfabetski tečajevi uspevali bi odlično, jer ja znam slučajeve da je bilo prilika da su tečajevi održavani preko zime a da je opet bilo faktičkoga uspeha jer su mladići zbilja vrlo dobro naučili čitati i pisati. Ali nažalost mi vidimo ovde u budžetu Ministarstva Prosvete da imamo svega 100.000 dinara za sve tečajeve i to za celu zemlju. Da je to kredit oblasnoga proračuna jedne oblasne samouprave bilo bi opet malo a kamo li kada je to kredit u jednom državnom budžetu. Gospodo, ja nisam protivu pozorišta i volim svaku nauku i znanje, ali mislim da bi na selo trebala da se obrati malo veća pažnja no se to sada čini. U bihaćskoj oblasti mi nemamo ni jednu poljoprivrednu školu, a naša je poljoprivreda u tim krajevima veoma zaostala. Gospodo, mi imamo u zborištu i u Tabandži jednoga učitelja koji nije još ni naš državljanin i koji osim toga ne zna još ni srpski da govori i molim vas, ja vas pitam, može li on učiti našu decu srpskom jeziku. To je neki Panamarenko, to vam je čovek koji kao predsednik biračkog odbora zatvara kutije sa senom gde ne treba kuglica da ude, gospodo, on je na tome mestu sigurno samo zato što tako radi kao predsednik biračkog odbora a ne zato što uči našu decu tamo. (Čuje se: Ne zna srpski a zna da sa kuglicama srpski postupa). Gospodo, ja mislim da bi g. Ministar trebao malo da ispita ovu stvar pa da se uveri i osvedoči da li ja govorim istinu ili iz nekakve mržnje. Taj isti učitelj je pod sudskom istragom još od oblasnih izbora ali ta istraga još nije završena.

Gospodo, u mom srezu a u selu Platnoj jedan školovani čovek otvorio je analabetski tečaj u jednom lokalnu kod železničke stanice i obraćao se je već kako, mi je rečeno, pre dva do tri dana četiri puta sa molbom kojekud za pomoć da mu se da bar za svetlost i ogrev da može održati preko zime tečaj ali u tome nije uspeo. Niti je uspeo kad prosvetnog odeljenja u Bihaću, ni u Sarajevu, a izgleda da neće može biti uspe-

ti ni u Beogradu. On ima tamo 38 mladih seljaka sa kojima računa da će održati taj tečaj od 3-4 meseca preko dugih zimskih noći, ako bude mogao izdržati troškove. Ja mislim da bi se takvim ljudima trebalo i moralo pomoći, jer ta ista sela, ceo jedan kraj sreza, dobili su istom lane nešto škole, koja je od toga sela gde bi imao da se održi taj tečaj udaljena još 2 sata. On je taj tečaj počeo da održava bar za mlade seljake, da se oni nauče čitati i pisati, ali evo već po četvrti put obraća se i traži pomoć, a ne dobija nikakvog odgovora.

Domaćičske škole ovde u budžetu Minist. Prosvete nisu bog zna kako snabdevene. Za celu zemlju određena je suma od 400.000 dinara. Naše seoske ženskinje i naše seoske domaćice i majke one su najneprosvećenije. Ipak naš muški svet iz one siromašne i bedne Bosne, pogotovo mladići, odu koje kuda, odu i na rad i prođu svet, po neki dođe čak i u Ameriku, odu u vojsku i na taj način imaju prilike da nešto vide, a može biti i da nauče čitati i pisati u vojsci, ali naše žene, koje nemaju prilike ni da svesom odu bar u manju varoš da nešto nauče na njih se ne obraća ni najmanja pažnja. Prva domaćinska škola u bihaćkoj oblasti otvorena je 21. decembra prošle godine, baš u selu gde ja živim. I već se vidi da je ta škola do danas, za ova dva meseca donela koristi za tamošnji narod, a donela je zbog toga što su u nju ušle 34 seljakinje, 28 devojčica i 6 žena, koje su već udaté, neke su od njih malo i pismene, jer su pohadale osnovnu školu, koja tamo postoji od 1915. god., ali ih je najveći deo potpuno nepismen. Tamo one imaju učiteljice domaćinske škole i jednu nastavnicu iz osnovne škole, koja ih uči čitati i pisati. I vidi se uspeh od toga, vidi se odmah čim uđete u kuću iz koje ma koja devojčica pohada tu školu. U kući već vidite bolju čistoću, izriban patos, ukoliko u svemu se već vidi razlika. Putovao sam nedavno sa lekarom iz Krupe, koji svakog utorka dolazi da im drži predavanja o higijeni i on mi reče da nije mogao verovati da će te devojčice tako brzo shvatati i primati ono što im predaje. Zbog toga mislim, da bi bilo vrlo potrebno što više takvih škola otvarati i u njima održavati tečajeve. Ti tečajevi će trajati po 5 meseci i ja mislim da će se za tih 5 meseci prilično naučiti i da će one koje budu pohadale te tečajeve bar donekle postati bolje domaćice i majke nego što su to mogle biti do danas bez ikakve škole.

Ali prema budžetu Min. Prosvete izgleda da neće tu biti nikakve pomoći ni za one najpotrebnije ustanove nacionalne.

Gospodo, iz svega ovoga vidimo da se vrlo malo

pažnje obraća na prosvetu a naročito na selu. U varošima lakše se može i siromašak da školuje. Ja neću reći da su u varoši svi bogati, jer je tamo više sirotinje nego na selu, ali ljudi imaju prilike da šalju decu u školu zato što im je škola pred kućom. A naše seosko dete ne može da ide 10-15 kilometara do škole pa još golo i boso. Škola imamo vrlo malo. U Bihaćskoj oblasti imamo za 6 škola - neke doznačene kredite, za koje sam doznao kod prosvetnog odeljenja, ali to još danas spava, jer mi pre mesec dana rekoše tamo da su ti krediti došli za gradnju nekih škola u Lipiku, Kraljevcima, Kamengradu i t. d. Ali mi reče jedan gospodin iz prosvetnog odeljenja, kad sam ga pitao kako misli da će to biti, a on kaže seljaci će morati da plate prvu komisiju, jer je to tako naredeno i ako oče da imaju školu moraju platiti tu komisiju. E sad, treba da izađu ta gospoda pa da računaju 6 dinara po kilometru i još dnevnicu, a može ih biti i 10 pa neka sad narod plaća. Ja sam rekao da mislim da to nije umešno i pitao sam da li je to zakon ili naredenje neko. A ja mislim da bi trebalo kad postoji kredit da sreski poglavar ode zajedno sa lekarom i geometrom u ta mjesta i oplani mesto za školu. Ali mi reče jedan sekretar kod prosvetnog odeljenja, dok seljaci ne sakupe za prvu komisiju, da oni neće izaći na lice mesta. Ja mislim da je to jedna nepravda i ne znam da li je to naredenje g. Ministra ili to oni tamo u provinciji rade na svoju ruku. Za Gornju Suvaju bio je također određen kredit za gradnju škole, pa je to propalo jer valjda nisu ljudi platili za komisiju, pa tako će i ovo drugo propasti za ovih 6 škola u bihaćskoj oblasti, jer neće niko pristupiti radu, seljaci neće biti obavešteni. Is svih tih razloga izjavljujem da ću glasati protiv budžeta. (Odobranje kod zemljoradnika)

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. Vranešević.

Đorđe Vranešević: Gospodo narodni poslanici, iz reči svih predvornika vidi se da u prosvetnom pogledu općenito u celoj zemlji stojimo rdavo. Pismenosti imamo vrlo malo. Iz izveštaja statističkog odeljenja prema popisu iz godine 1921. jasno se to vidi. Ko poznaje tu stvar znaće da mi u tom pogledu stojimo zlo, ali najrdavije u pogledu pismenosti stoji Južna Srbija, a onda odmah iza nje Bosna i Hercegovina. Kako sam ja Bosanac, ovo me naročito boli, kad pročitam da je od svakih 100 živih duša u Bosni Hercegovini 82—83 nepismenih, a u Južnoj Srbiji još i gore 83—84. Verujem da i vi to znate, gospodo, a kad znate onda nam je svima dužnost da dvostruku pažnju obratimo na ove dve pokrajine.

Ali šta se radi? Prosvetne prilike u Bosni i Her-

cegovini dobro su mi poznate. Pri postavljanju škola naročito osnovnih škola apsolutno nema nikakvoga plana. Za vreme Austro-Ugarske još Bosanski Sabor izradio je bio jedan plan po kome će se postavljati osnovne škole. Posle rata mislilo se da će se po jednom izvesnom planu škole podizati ali šta se dogodilo? Politički partiski uticaji kudikamo pretežniju ulogu su igrali nego stvarne faktične potrebe. Jedan poslanik podigao je školu ne radi toga što je trebalo na tome mestu podignuti školu ili što je trebalo raditi na prosveti nego da bi stvorio za sebe jednoga korteša. Ima dosta takvih primera i vi svi znate. Ja na pr. znam jedan primer u srezu prenjskom u Bosni gde se gradila jedna škola u selu Smrtićima. Ona se u stvari dograđivala uz zemljoradničku zgradu. Pravila se samo jedna školska soba a za ovu školsku sobu dalo se u četiri puta 230.000 dinara. Malo dalje odavde može biti dvadesetak kilometra počela se je u isto vreme graditi škola i to na ovome mestu dvorazredna škola sa učiteljskim stanicama gde su težaci dali 76.000 dinara gotovog novca i gde su školu potpuno pod krov doveli sami sobom. Tražili su od 1924. godine do danas pomoći i od toga vremena do danas nisu dobili ni jedne pare. Tamo na onome prvome mestu je jedan od g. g. poslanika pokušao da ubije svoga partijskog protivnika i šta je radio? Kazao je: samo na taj način možete dobiti pomoći, a drukčija ne. I zaista tu pomoć su dobili a ono nekoliko ljudi koji su bili njegovj najglavniji agitatori na jedan kilometar možda daleko od te škole podižu nekoliko zidanih kuća i mi vidimo dve lepe zidane kuće u blizini te škole i škola je napravljena i nakon tri godine otvorena, odnosno ta školska zgrada. Dakle gospodo, vidimo da nema plana nego da je partiski uticaj kudikamo pretežniji. Pa kakva je i sama nastava u tim školama? Nastava je danas čisto skolastička. Uče se deca: a, o, e, kosa tanka, uspravna, debela i nešto malo iz računa i gotova stvar. Živim na selu, rodio sam se na selu i odrastao u njemu i vidim koliko uspeha ima od ovakve nastave. Ja mislim da su i druga gospoda mogla da osete da je bilo i ima mnogo mladića koji su prošli osnovnu školu pa u vremenu kada su došli u vojsku teško da su znali i da se potpišu (*Tešman Nikolić:* To nije moguće!) Ovakvih slučajeva ima mnogo, gospodine! Kod nas ima takvih slučajeva, i ja verujem kada bi ste prošli kroz naše krajeve videli bi, i ukoliko naši vojnici dolaze, možete se ovde osvedočiti. Ovakva škola, ovakva nastava i ovakav duh nastave mogao bi vredeti do nekle za gradove gde deca imaju prilike posle osnovne škole da nešto rade i da se prosvetno razvijaju, ali za sela ne. U školama

praktično deca ne uče ništa. U školama pre rata bilo je određeno uz svaku školu jedan mali kompleks zemljišta za uzorna gospodarstva. Te školske gradine bile su ali danas ih nema, bar u Bosni ih nema (*Tešman Nikolić*: A ko je kriv tome? Vi ste krivi!) Ja ne znam ko je kriv, ali zaista mi nismo krivi, nego učitelji odnosno preparandija. Dozvolite da se u današnjim preparandijama apsolutno iz privrede ništa ne uči. Ni jedan đak ne zna da nakalemi vočku.

Ja sam lanjske godine bio prisutan na jednom predavanju baš u banjalučkoj preparandiji. Tamo je bio inspektor jedan od profesora beogradskog univerziteta. On je posle ispita držao jedno predavanje u kome se osvrnuo na nov način nastave koji bi trebalo uvesti u osnovne škole. Izrečno je naveo da je on sam pre 30 godina radio na nastavnom planu u osnovnim školama u Srbiji i da danas posle izvesnog broja godina dolazi do zaključka da današnji duh nastave nije savremen i da bi ga trebalo zameniti sa duhom radne nastave. U tom svom predavanju predočio je svima prisutnima kako se dalo pomoću radne nastave učiti matematika, geografija, istorija i druge nauke koje se predaju u osnovnim školama. Njegovo predavanje učinilo je lep utisak i kad sam ga ja pitao da li misli da li će se i kod nas uskoro sa ovom nastavom otpočeti, on je kazao da su mu obećali da će ove godine otvoriti bar jednu školu koja bi bila kao neka pokusna škola iz koje bi se moglo zaključiti u koliko je ovaj duh nastave dobar i u koliko ga treba rasprostriti na celu zemlju. Ali gospodo, mi u Bosni i Hercegovini, u koliko imamo osnovnih škola, kako vidite, one bar na sela ne odgovaraju svrsi. Mi ni drugih škola nemamo. Mi na pr. u čitavoj vrbaskoj oblasti nemamo ni jedne zanatske škole. Imamo oko 140 osnovnih škola na koje imamo 4 gimnazije i to 3 sa četiri razreda a jednu sa 8 razreda. Ovoliki broj gimnazija prema ovako malom broju osnovnih škola faktički je neprirodan. I šta se događa? Deca sa 4 razreda gimnazije kuda mogu da idu. Svršili su 4 razreda gimnazije i više neće da oru niti da kopaju a nema nekih pisarskih mesta gde bi mogli stupiti i za to idu po gradovima propadajući tamo bez ikakvog posla i nekoristeći ni sebi ni kome drugome. Međutim, kad bi se mesto ove 4 gimnazije otvorila bar jedna zanatska škola, koliko bi se koristili od toga videlo. Deca bi izučila zanat i taj bi zanat mogla praktično da primene i tako bi odmah došli do zarade. Naročito kod nas u Bosni i Hercegovini u zanatima smo vrlo oskudni. Zanatlija što tamo ima to su većinom još od stare Austrije, i to Nemci, Mađari ili drugih narodnosti a od naših nacionalnih elemenata ih ima

vrlo malo. Razgovarao sam povodom ovoga i ovakvog stanja jednom prilikom sa jednim načelnikom ministarstva o otvaranju zanatske škole. Mi imamo jednu zgradu koja bi bila neobično podesna da se u nju smesti jedna zanatska škola. U toj zgradi nekada je bila viša gimnazija pa je viša gimnazija ukinuta i ostala samo niža, usled čega su prostorije ostale prazne i one bi se vrlo zgodno mogle upotrebiti da se u njih smesti jedna zanatska škola. Šta mislite da mi je ovaj načelnik kazao. Jeste gospodine, šta vi mislite šta košta jedna zanatska škola, koliko bi pustog novca trebalo uložiti da se kupe sve sprave potrebne za zanatsku školu. Slegao sam ramenima i kazao: jeste, možete tako da govorite g. načelniče, ali toliko pustog materijala, koji nam dolazi iz Nemačke na ime reparacija, zar se ne bi mogao dobiti bar za jednu zanatsku školu.

Isto tako rdavo stoji i sa poljoprivrednim školama. U Banja Luci ima jedna jedina poljoprivredna škola i smeštena je u jednu kuću, koja ne odgovara toj potrebi. U prošlogodišnjem budžetu 1927-28 predviđen je jedan milion dinara za zgradu poljoprivredne škole. I šta se dogodilo?. Planovi za izgradnju te zgrade ležali su najpre kod Građevinske Sekcije pa posle kod Građevinske Direkcije i bog zna kad su ovamo i dali su u opšte došli. A međutim ova svotica, koja je trebala da se upotrebi za podizanje zgrade poljoprivredne škole, razdeljena je na neke zgrade poljoprivredne po Južnoj Srbiji i drugim krajevima, i od nje svega ostalo 200—300.000 dinara, kako sam pre neki dan čuo. Kad sam zapitao Ministra da li je tu bar svotu uneo u novi budžet, on je odgovorio da nije znao, da su mu čitavu tu stavku brisali. Eto vidite dobili smo bili neku mrvicu, pa nam je i to oduzeto. (*Tešman Nikolić*: I kod nas ima sirotinje, pa ipak skupe dosta novaca a država im da malo i podignu školu.) i kod nas je sirotinja, jer samo u vrbaskoj oblasti treba 1350 vagona za ishranu.

Na narodno prosvetavanje nije apsolutno ništa votirano. To je prepušteno podpuno ili pojedinim privatnim društvima ili ličnoj inicijativi pojedinaca. Ja ne znam kad će se naš narod podići u pismenosti i da li to smemo da čekamo. Ako bi se podizala pismenost kao što danas napreduje, onda bi za 20 do 20 godina istom do neke došli na pravu meru pismenosti. A ja pitam, da li smemo da čekamo 20 i 30 godina? Ja mislim da ne bi smeli čekati ni 4—5 godina, jer kad pogledamo okolo nas, pogledamo na Italiju, na Mađarsku, koje su od nas mnogo naprednije, onda mora da nas zaboli ovaj slabi tempo u prosveti. Ti narodi, koji giganskim koracima

du napred, oni će nas u svakom pogledu preplaviti, i ekonomski ćemo sasvim podpasti pod njih.

Ja bih želeo samo da napomenem ovo, da se malo ili skoro nikakva pažnja ne obraća na napredak u pismenosti naroda u celoj našoj zemlji a osobito u ove dve pokrajine, koje sam spomenuo. Ja hoću da napomenem da bi zbog toga mogli da doživimo strašne neprilike, da bi nas to moglo mnogo koštati i zbog toga bih želeo da svratim pažnju pozvanih da obrate naročitu pažnju na ove dve pokrajine i da nastoje da ove greške, u koliko ih je bilo, da ih popravljaju.

Pošto je budžet napravljen tako da se iz njega vidi da će se u ovoj godini ma šta poboljšati, naročito u Bosni i Hercegovini i u Južnoj Srbiji, gde je predviđeno 12 miliona dinara za izgradnju novih škola, a pošto se tamo ništa ne votira za održavanje analfabetskih tečajeva, ja u ime svoje apsolutno ne mogu da glasam za ovaj budžet.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. dr. Miloš Tupanjanin.

Dr. Miloš Tupanjanin: Gospodo, ja nemam niti najmanje pretenzije da govorim stručnjački o predlogu budžeta rashoda Ministarstva Prosvete. I sigurno je da se danas za ovom govornicom ne bi izredali svi poslanici zemljoradničkoga kluba da su bile normalne prilike u Parlamentu i da su one normalno tekle kao što su tekle do sada. Ja neću dugo da vas zamaram, pa ću da se u svojoj kritici ograničim samo na nekoliko momenata. Ali bilo bi potrebno, radi pitanja koja nameravam indirektno da postavim g. Ministru Prosvete, da g. Ministar bude ovde prisutan, izuzev slučaja ako je sadašnji predstavnik vlade na ministarskoj klupi zamjenik Ministra Prosvete i ako je u stanju da odgovori na postavljena pitanja, razume se indirektnim putem postavljena. Cela moja kritika, koja je ad hoc deli se u dva dela: prvi deo su primedbe, a drugi deo biće moje mišljenje o izvesnim pitanjima koja zasecaju u našu prosvetnu politiku.

Meni je vrlo drago da je g. Ministar Prosvete sada opet u ministarskoj klupi. Ja ću da počnem sa nekoliko svojih primedaba. Počeću redom kojim je išao i g. Ministar Prosvete, u sastavu svoga predloga budžeta rashoda i prihoda. Odmah na prvoj strani, kod oblasnog prosvetnog odeljenja, moram malo da se zaustavim.

Da vidite, kako centralizam često puta može da ima i svoje nezgodne strane. Dok je pre rata, u krajevima, koji su bili pod dominacijom Austro-Ugarske, specijalno u Bosni i Hercegovini, bilo svega po jedna školska nadzorna vlast za okrug, sad su ustanovljeni inspektorati, ustanovljena su nadzorništva tako, da ima

po jedan nadzornik na jedan, dva ili tri sreza. Gospodo, ovakve institucije imaju dvostruke nezgode: prvo, što taj nadzornik školski dolazi često u doticaj sa svojim podređenim organima, sa učiteljima, koje on mora da kontroliše, a vi znate kakve su prilike u malim mestima u provinciji, gde nema nikakve zabave, gde ne može da se izlazi, a da se uvek ne sretnu zajedno. I na koncu završi se, da se nađu negde u nekoj mehanici ili kafanici. Pa ja vas pitam, kakav autoritet može da bude toga školskog nadzornika prema tim učiteljima, kad se on svakodnevno meša sa tim učiteljima. Drugo je kad onaj učitelj u svojoj školi ne zna, kad će taj školski nadzornik da dođe. On uvek zebe, on je uvek u strahu i on mora mnogo savesnije da vrši svoju dužnost, nego kad je ovako stalno svaki dan u društvu s tim nadzornikom, i, razume se, razvije se prijateljstvo, upoznaju se dobre i rdave strane jednih i drugih, a po gotovo što učitelj upozna rdave strane tog nadzornika na taj način ta sama institucija promašila je svoj cilj, ne može da se vrši efikasna kontrola, učitelji, u mnogim slučajevima, ne vrše svoju dužnost i ne odgovaraju svom pozivu kako treba.

To je jedno, a ima još i druga stvar, a ta je materijalna. Zašto da mi, na primer, u jednom okrugu imamo tri ili četiri školska nadzornika mesto jednoga školskoga nadzornika, jer kad imaju tri ili četiri, onda treba isto toliko prostorija, znači treba isto toliko nadležstava, pa treba po još neki činovnik pored školskog nadzornika, koji će da vodi knjige, koji će da otvara poštu, pa možda treba i koji poslužitelj, pa treba ogrev, treba svetlo, treba inventar, a i to je u ludo raspinje državne imovine. To sam opazio živeći duže u tim malim mestima, a to opažanje nije samo moje, to opažanje imali su i mnogi drugi ljudi, koji su imali prilike da se uvere o posledicama ovakvog rada i školskih nadzornika i učitelja. Ja bih želeo, da Ministar Prosvete na koncu u svom govoru kaže, da li namerava da povede ozbiljno računa o ovim školskim nadležstvima, da li je voljan, da ovo ujednostavni, da uprosti, i ova školska nadzorništva snizi na potrebnu meru. (*Čeda Kokanović:* Gde je ranije bilo svega jedan, sad ih ima 15 do 18!).

U budžetu mnogih ministarstava mi nalazimo na primer na penzije pored toga, što mi imamo, bar tako mišlim grupisane penzije u jednom razdelu, kao što je običaj u drugim zemljama, kao što je običaj u jednoj trgovini, kao što je običaj u dobroj domaćinskoj kući, da se sve isto metne na jedno mesto, da se ima tačno pregled svega i o svemu. Međutim, mećete ovde, na strani 6., part. 205., izdatke za penzionisano osoblje. Tu se govori o profesorima univerziteta, srednjih i struč-

nih škola, činovnika i drugih službenika prosvetne struke u celoj Kraljevini 1 milion i nešto više dinara. Onda druga poz. za upravitelje, nastavnike učiteljskih škola, pedagoških odeljenja i narodnih škola u celoj Kraljevini: 2 miliona dinara, pa onda: za članove i članice narodnih pozorišta u celoj Kraljevini 500.000; ukupna suma iznosi 3 i po miliona dinara.

Ja ne znam zašto je ovo trebalo g. Ministru Prosvete. Može biti da je to praksa koja je uvedena od početka budžetiranja, ja ne znam zašto i ovo nije grupisano sa stalnim penzijama, nego se ovako izdvaja posebno. To je slučaj i u Ministarstvu Saobraćaja i u drugim ministarstvima. Kad čovek hoće da zna koliko država izdaje na činovničke penzije, onda moram da tražim iz knjige u knjigu, da grupišem i da sabiram da bi tako došao do te konačne cifre. I kad ste to našli, još niste sigurni, da li je ta končana cifra tačna. Ovaj predlog budžeta je štampan za Narodnu Skupštinu, štampan je za narodne poslanike zato da oni mogu dati svoje primedbe, pa ako je nešto dobro, da kažu dobro je, mi to primamo. A ako je nešto manjkavo ako, nešto ne dostaje, neko može imati ideju da se nešto popravi, da kritikuje i kaže što ne valja. Ovako svi ovi budžeti nisu potpuni, manjkavi su i čoveku je nemoguće da dade objektivnu kritiku, i ako bi imamo najbolju volja i razumevanje. Nadam se da će g. Ministar Prosvete, na koncu u svojem govoru, odgovoriti i na ovo pitanje, zašto je ovako ovo izdvojeno, ne upuštajući se u kritiku same stvari. To je bila partija 205. Hajdemo sada dalje.

Partija 207. poz. 3. inspektorstu studenata i referentima francuskog ministarstva prosvete u Parizu i lektorima u Londonu, Pragu, Bratislavi i Berlinu 95.000 dinara.

Mene bi interesovalo da g. ministar kaže, šta je s tim referentima francuskog ministarstva prosvete u Parizu. Ja ne znam, šta se ima plaćati tim referentima francuskoga ministarstva. Imamo jednoga inspektora studenata, to znači da on inspekcira naše studente koji imaju blagodijanje. Ali ne znam šta je to tu, i onda koliko od ovih 95.000 dinara otpada, na ove referente. Da li je to po nekom ugovoru ili se to daje onako kao neki bakšiš. Ja bih molio g. Ministra da mi na to odgovori.

U partiji 209. poz. 2. stoji: „Putni, podvozni i selidbeni troškovi činovnika, zvaničnika i drugih prosvetnih službenika 50.000 dinara. Ja ne znam, gospodo, jer moram da priznam da ovaj predlog budžeta M. Prosvete nisam u svima pojedinim detaljima prostudirao i ne znam da se slučajno, gdegod na drugom mestu, ne nalazi kakva

slična stavka, koja bi išla istoj svrsi. Ali, ako je ovo jedina pozicija za putne i selidbene troškove, onda moram da kažem, da je ova suma od 50.000 dinara vrlo mala za putne i selidbene troškove svih činovnika i službenika Ministarstva Prosvete. Ja vidim da kod pojedinih oblasnih odeljenja ima takvih pozicija, ali ovo je za celu državu. Ja znam napr. u Bosni i Hercegovini, gde činovnici i učitelji nemaju nikakve stalnosti, da bi tih 50.000 dinara samo za njih bilo i suviše mala suma, a kamo li za celu državu. Ovo naročito važi za vreme izbora, jer uzmite samo izbore iz 1925. god. ili iz 1923. god. pa ćete videti koliko je samo prilikom tih izbora otišlo na putne i selidbene troškove prosvetnih radnika i to samo učitelja u Bosni i Hercegovini. Zato ja ne znam zašto je ovako mala cifra stavljena.

Dolazi partija 210. poz. 1.) gde se kaže: „ogrev za samo Ministarstvo Prosvete 328.000. din. Ako uzmemo da zima traje najmanje 4 meseca, kad se moraju i ložiti i grejati sve prostorije, onda znači da za svaki dan treba izdavati na ogrev ministarstva 3.000 dinara. Međutim, odmah iduća stavka glasi: „za ogrev oblasnih prosvetnih odeljenja svega 190.000 dinara. Ja ne znam, gospodo, zašto bi Ministarstvo Prosvete trebalo ovoliku sumu od 328.000 dinara, a za celu ostalu državu za sva prosvetna odeljenja svega 190.000 dinara. (Nastaje žagor i razgovor između poslanika. — *Tešman Nikolić*: „Ti osudi malo pre nadzornike ali ne reče, kako ti misliš da to bude? Ja ću, Tešmane, da biram momenat kad ću i o tome da kažem. (*Tešman Nikolić*: Ja simpatišem zemljoradničkoj stranci, ali vi niste zemljoradnici, vi ste svi činovnici. — Glas iz opozicije: A Voja Lazić? — *Tešman Nikolić*: E, on jeste zemljoradnik.)

Gospodo, da idemo i dalje istim redom. Kod partije 212, pozicije 2. predviđa se profesorskoj ratnoj siročadi i udovima 50.000 dinara, a učiteljskoj ratnoj siročadi tako isto 50.000 dinara. Interesantno je da u svima predlozima budžeta raznih ministarstava, kad nailazite na invalide i pomoć ratnoj siročadi, srećete se sa malim ciframa. Tu mi ne možemo da budemo široki. Mi umemo, kao što sam pre neki dan rekao, da bacamo stotine hiljada i milione dinara za razna ministarstva i palate, a to je sve moglo da se odloži i da čeka i da ministarstva ostanu u istim zgradama gde su i sada. Radi toga smatram da bi g. Ministar trebao ovde da podnese jedan amandman da se ova pozicija dobro poveća. Ja ću Gospodinu Ministru da kažem gde bi se mogla naći povećanja za ovo.

Da dodirnem malo pozorište. Ja znam da nijedna budžetska debata nije prošla, a da se u njoj nije go-

vorilo o ovim pozorištima. Tačno je da niko ne može biti protiv umetnosti ni protiv narodnih pozorišta, ali kad bi ste izvršili anketu u pojedinim mestima gde su pozorišta, onda bi videli koliko je uzan krug ljudi koji se njime koriste, i onda bi videli kojim kategorijama pripadaju ti ljudi, i onda bi nesumnjivo kresali ove stavke, naročito s obzirom na današnju tešku ekonomsku krizu i glad. Jer, gospodo, dok Ministar Finansija briše pozicije za gradnju škola u Bosni i Južnoj Srbiji i skresava ih na 12 milijona, dotle se za narodno pozorište daje 25 milijona. To, gospodo, ne može da bude. Treba najpre u ovoj zemlji naučiti ljude da čitaju i pišu i da imaju jednake šanse za uspeh u životu, pa se tek onda može bacati na umetnost i na pozorišta.

U partiji 217. poz. 1 i 2 predviđena je Kraljevskoj Akademiji Nauka, a isto tako i Akademiji u Zagrebu, izvesna pomoć. Te pomoći prilične su, i ja bi hteo samo da znam da li je Ministarstvo Prosvete tražilo i načinilo aranžman sa Akademijama, da one izdaju dela za narodno prosvetavanje, ili se to ostavilo potpuno dobroj volji samih Akademija.

U partiji 246. poz. 1. govori se o muzejima. Za muzeje predviđa se oko 6 milijona dinara. Ako čovek pogleda detaljnije stavke rashoda, onda vidi da skoro celi deo ovih rashoda ide na lične izdatke i za održavanje inventara i ogreva, a vrlo malen deo određen je za naučna istraživanja i za održavanje naših starih spomenika i manastira, a specijalno u Južnoj Srbiji. Mi znamo vrlo dobro da za ovih poslednjih 10 godina tek se u poslednje dve godine nešto uradilo na održavanju i iznalaženju kulturnih spomenika, fresaka, a vrlo malo se radilo za održavanje zgrada manastirskih.

Jedan od predgovornika spomenuo je malo pre i manjinske škole u našoj državi. Ja ne mogu da propustim ovu priliku pa da ne spomenem prosvetne prilike našega sveta kako u Rumuniji tako i u Italiji. Dok mi dajemo sve beneficije manjinama drugih naroda u našoj zemlji, dok Italijani imaju svoje škole i u mestima gde ih je vrlo malen broj i gde vrlo malo ima njihove dece, i dok isto tako i Rumuni u Banatu imaju svoje škole, dotle mi u Italiji jedva imamo koju školu. Italija je zatvorila 586 naših osnovnih škola i po onoj statistici, koju smo čitali nedavno, ostale su samo dve osnovne škole jugoslovenske u Kraljevini Italiji. O tome su bili po Beogradu prilepljeni plakati po svim ulicama kad je bio onaj Rapalski Dan i beogradani su to čitali. Ja nisam nigde video ni čuo da je naša Vlada nešto po tome preduzela, jer se odmah protestuje kod nadležnih instancija, kad se koja reč ovde upotrebi koja bi bila uperena kritički protiv takvoga rada italijanskih

vlasti prema našem svetu. Sigurno je da i mi možemo da tražimo od Italije da poštuje naša prava kao što i mi poštujemo njihova. Ja pitam da li ima neki akt, konvencija u kojoj bi bile predviđene te škole u Italiji; jer ne znam zašto bismo mi dozvoljavali Italijanima njihove škole kad oni nama ne dozvoljavaju naše škole u Italiji. Ja sam protiv toga da se o tome ne sme otvoreno govoriti. To je naše pravo i mi moramo o tom govoriti, jer je strašno da ona naša slovenska i hrvatska deca, koja su ostala pod jarmom Italijana, moraju ići u italijanske škole, gde ih obnarodavaju, gde ih silom oblače u italijanska fašistička odela, a da mi ni jedne reči protesta ne dignemo ovde na ovom mestu ili na kom drugom protiv takvoga rada fašističkoga u Italiji. Isto tako bilo je pitanje pred nekoliko meseci i o našim školama u Rumuniji, ali nikada niko nije dao definitivni odgovor na ta pitanja.

Prdesednik dr. Ninko Perić: G. Poslaniče, opominjem Vas, da je vaše vreme već isteklo.

Dr. Miloš Tupanjanin: Nije, molio Vas.

Predsednik dr. Ninko Perić: Pola sata je istelo. Ja dajem reč, po Poslovniku, celom vašem klubu, pa vas molim, da i Vi pošujete Poslovnik.

Dr. Miloš Tupanjanin: Ja ću skrenuti pažnju samo na još jednu stvar, koju je pomenuo malo čas i g. Ministar Prosvete, a to je da naše škole nisu centralisane u jednom ministarstvu; ne nalze se pod jednom rukom. Naše školstvo je razbacano po raznim ministarstvima. Trgovačke i zanatske škole su pod Ministarstvom Trgovine, a poljoprivredne škole pod Ministarstvom Poljoprivrede. Na taj način, nemamo jednoobraznost, nemamo uniformnost ni u nastavnom školskom planu, a sem tog pošto razna ministarstva maji u razne politike, ne mogu da se poduzmu u danom momentu jednake mere za sve škole. Specijalno, da pokažem koliko je to nezgodno što sve škole ne podpadaju pod jedno ministarstvo, naglasiću: da su naše trgovačke škole i naše zanatske škole, ovakve kakve su danas, zastarele, njihov nastavni plan ne odgovara novom, modernom vremenu i duhu, a da su one potpale pod jedno ministarstvo, pod Ministarstvo Prosvete sigurno je, da bi se i te škole saobrazile novom modernom vremenu; jer, u celoj Srednjoj Evropi, gde postoje te trgovačke škole kao i kod nas, njihov nastavni plan je izmenjen i prilagođen više praktičnom životu, pa bi tako sigurno bili i kod nas. Đaci, koji dolaze iz trgovačkih škola iz Srednje Evrope, imaju mnogo veću praksu, nego naši đaci.

Hteo sam samo još nekoliko reči da kažem o poljoprivrednim školama.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Nećete imati vremena.

Dr. Miloš Tupanjanin: Onda moram da završim. Razume se, da ćemo, radi ovakvog rada vlade glasati protivu budžeta Ministarstva Prosvete.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. dr. Ante Pavelić.

Dr. Ante Pavelić: Gospodo narodni zastupnici! Prošle godine bio je u Zagrebu Hrvatski Sokolski Slet pa su tom zgodom, došli sokoli iz Amerike u posjet i na taj slet; pa, u razgovoru sa jednim od njih, upitah: kako je s našim narodom u Americi u narodnom pogledu, a on mi reče: „Postoji jedna ozbiljna pogibelj odnarodjavanja iz dvaju ragloga: Prvi razlog je: što je sprečena imigracija. Usled zakona koji vladaju u Severnim Američkim Državama, ne može imigrirati tamo toliko našeg elementa, koliko je pre imigriralo iz naše zemlje u Ameriku; a drugi razlog je što se naš element tamo amerikanizira, gubi hrvatsku narodnost i postaje Amerikanac, i to postaje Amerikanac po narodnosti. On kaže: „To se događa naročito za to jer ga niko ne sili da postaje Amerikanac niko mu ne brani da ispoveda svoju narodnost, sa kojom je tamo došao; a kad mu to niko ne brani, i niko mu ne sili da se amerikanizira, onda mu ta stvar postaje simpatična, on i nehotice postaje Amerikanac.

Jedan argumenat koji doista imade svoje duboko značenje. Čim se nekoga počne siliti postaje mu stvar na koju ga sile averzna. Kod nas u Hrvatskoj događa se nešto sasvim protivno, prosveta odnosno Min. Prosvete od god. 1918. do sad kao da se je uzelo zadaću da putem škola provada srbizaciju. (*Puniša Račić:* Na protiv ne radi kako treba) Čudno! Naglašuje se na prosto da su Hrvati, Srbi i Slovenci jedan narod. Na prosto se to naglašuje. Unatoč tome glasi, vlasti je zazorno da neko bude Hrvat da se deca odgajaju u hrvatskom duhu školova i nastaje da ih se srbizira. Nastoji se putem knjiga. Školski udžbenici udešavaju se tako da mladež u školi naide na jednu zbrku. Ne da im se ono štivo koje je u školi pre bilo i koliko je bilo čisto nacionalno čisto hrvatsko. U hrvatskim školama nije bilo ničeg germanskog niti mađarskog. U mesto da se sadrži i dalje razvija u cilju tora duhovnog pokreta unaša se materijal koji niti stručno ne stoji na nivou da bi se mogao upotrebiti za škole niti pučkim školama niti u srednjim školama. I vidite usled toga nastaje i ona reakcija da se u školama, pučkim školama događaju demonstracije. Ne treba to niko da im kaže. Deca to sama rade. Zna se deca počnu već u najmlađim danima politizirati u ovom pravcu i u ovome smi-

slu. I vidite nastaje reakcija a ta reakcija ima za posledicu da se vrše razne persekucije. I vlasti koje su htele time postići izvesni cilj postizavaju sasvim obrnuto. Molim vas u tim udžbenicima koji se sad uvadaju dogada se nešto što hrvatski narod jako boli. Hrvati su svoj jezik posebno izgradili. Uvedeno je jekavsko narečje i to jekavsko čisto narečje zadobilo je tako teren da su i naša deca kajkavci, koja kod kuće čisto kajkavski govore već posle nekoliko godina pučke škole počela da govore čisto štokavski i jekavski. Danas u našim školama ne zna se više koje je službeno narečje. Danas svaki učitelj prema svome raspoloženju obučava decu neko jekavski neko i ekavski a u reakciji doći će do toga da počnu i kajkavski i štokavski.

To se iz škole prenosi u život i u životu se to odrazuje, pa se meni kao odvjetniku dogodilo da mi protivnik odnosno zastupnik protivne strane napiše odgovor na tužbu ekavski i ćirilicom, čovek koji je uvek pisao ikavski i latinicom. Ali odjedanput je došao sada taj rezon i piše ćirilicu. Meni nije preostalo što drugo, nego da mu napišem protivodgovor na kajkavskom dijalektu. Eto, vidite, do kakvih apsurduma dovodi stanovita politika, koja, u stvari, nije sposobna da postigne svoga cilja, ali tek zato je tu, da pravi inat, da pokaže neku prepotenciju i da pokaže neku nadmoć i položaj, sa koga diktira onome drugom, da bude podložan i da služi, držeći se one; „cuius regio ilius religio“. — Ko ode s jednog kraja u drugi, nametnu mu i svoju veru, pa vele da mu treba nametnuti i svoje narečje, i svoje običaje i t. d. Vidite, gospodo narodni zastupnici, radi se to ovako proračunato, počevši od mala pa sve do više. Čitava hrvatska javnost bez razlike stranaka upravo uzbunila se na vesti, da se kane ukidati stanovite visoke škole u Zagrebu. Ta javnost ne može shvatiti, koji bi povod i koji opravdani razlog bio za to, osim ako nije, da se hotimice nanaša šteta hrvatskom narodu, i da ga se hotimice hoće da liši njegovih prosvetnih institucija. (*Puniša Račić:* To ne damo!) Niste, ih dali, niti ih možete oduzeti. Mi ćemo to braniti. Vidite, gospodo, da su pripadnici sviju stranaka bili u tome složni, da je taj pokušaj znak jedne politike i i jedne uprave u tome pravcu, da se Hrvatima oduzme ono, što su oni kroz dugo vremena, kroz dugo godina svojom narodnom snagom sebi podigli. Kaže se: ima da se ukine Poljoprivredni Fakultet, ima da ga se premesti negde drugde. Tehničkih razloga za to ne može biti, jer taj fakultet imade u Zagrebu sve uvjete za život, imade gospodarske institute, koji mu služe da može biti na onoj visini, koja se od njega zahteva.

Danas premestiti takav fakultet u jedno mesto, gde tih uvjeta nema, znači taj fakultet potpuno ubiti.

I veli se da bi se imao premestiti taj fakultet u Zemun, što znači da bi taj fakultet za onaj narod, koji ga je iz svojih sredstava i svojom mukom podigao, bio faktično izgubljen, jer bi ispao iz one sfere. Ima u Zagrebu visoka ekonomsko-komercionalna škola, škola na koju dolaze i inozemci, jer je tako uređena da se na njoj može postići najviši stupanj, može se postići ekonomsko-komercionalni doktorat. Dolaze iz inozemstva, čak iz Turske, studenti koji se na toj školi osposobljavaju. I danas postoje znakovi da se ima ta škola iz Zagreba ukloniti, škola za koju su sami zagrebački privrednici dali sredstva da se sagradi za nju zgrada u kojoj će se obuka držati. Govori se o ukidanju odnosno premeštanju medicinskog fakulteta i opet bez ikakvog stvarnog materijalnog razloga. Vidite, bez ikakve dvojbe da to izaziva kod Hrvata raspoloženje, koje ćete vi nazvati separatizam, ali to je raspoloženje, koje potvrđuje ono što sam danas ovde u Skupštini rekao: da Hrvati osećaju da su 1918 godine neoslobodeni nego da su izgubili svoju slobodu i da nemaju druge preče dužnosti, nego da tu slobodu i nezavisnost opet zadobiju.

Kad se pogledaju brojke u budžetu Ministarstva Prosvete izlazi opet ta ista slika. Za to ministarstvo predviđena je svota od 809,488.170 dinara. Od te svote otpada na rashode za Srbiju 270,007.498 dinara a na Bosnu i Hercegovinu, Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju i Slovenačku, na sve druge zemlje skupa otpada tek 242 miliona. Na Srbiju samu dakle otpada 270 miliona a na sve ostalo zemlje 242 miliona. To znači da će sama Srbija imati iz ovoga budžeta za prosvetu, za školstvo, više nego sve ostale zemlje. (*Min. Prosvete M. Grol*: To je sasvim netačno, jer ste vi tu uračunali u centralu u Beogradu na račun Srbije.) Pa i jeste, g. ministre, jer troškovi ministarstva idu u korist Beograda i Srbijanaca, pošto čitavo ministarstvo počev od ministra pa do podvornika jesu Srbijanci, pa sve ide u korist Srbijanaca.

Kad g. Ministar Prosvete kaže da su krive ove brojke ja sam slobodan citirati nešto na čemu će to biti vidljivije. Za pučke škole predviđeno je u svemu 527,122, 337 dinara; sa srednje škole predviđeno je 113,038, 729; od toga otpada na Srbiji 64.268.000 dinara, a za Bosnu Dalmaciju, Hrvatsku, Sloveniju i Slovenačku otpada 46,000.000 dinara, dakle opet jedan veliki deficit, jedna velika razlika koja znači isto ono o čemu sam i prije govorio. Vidite za visoke škole, kako god se kaže da Zagreb ima previše tih visokih škola da ih treba reducirati, ipak je kod visokih škola

za Beograd votirano 34,000.000, a za Zagreb 28.0 0.000 dinara. Ja ću spomenuti samo jednu stvar kako se u tome postupa. Stanovite svote određuju se za sveučilišne biblioteke. (Poslanici upadaju u reč govorniku.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim, gospodo, da ne smetate govornika pošto on ima vrlo malo vremena na raspoloženju.

Dr. Ante Pavelić: Za sveučilišnu Biblioteku Zagrebačkog Sveučilišta ne votira se ništa specijalno, nego imade jedna svota koja se uzima iz opšteg sveučilišnog budžeta, ali ona s time ne može niti da uveže one edicije i one knjige što po za konu o štampi dobija od pojedinih izdajna u svoju biblioteku. Dočim je u predratno vreme Žagrebačko Sveučilište moglo svake godine po nekoliko stotina novih dela sa svojom dotacijom za biblioteku pribaviti. Danas ne samo da ne može pribaviti ništa, nego nema čime da plati uvez, a uvezat mora, za one edicije koje dobiva po zakonu o štampi. I vi se čudite, gospodo, da se kod nas pojavljuju pojave koja vi zovete ceparatizmom.

Prosveta u Hrvatskoj ne samo da ne napreduje nego nazaduje, nazaduje naročito za to jer vlast u onom istom cilju koji sam malo pre spomenuo nastoji učitelje, naročito učitelje pučkih škola a posle i srednjih škola učiniti eksponentima pojedinih stranaka koje su časovito bili na vlasti. Ja ću vam dozvati u pamćenje slučaj kad je preko 60 hrvatskih pučkih učitelja tako reći u jednom danu bilo otpuštno iz službe i lišeno kruha. (Jedan glas na desnici: To je uradio Pribičević!) Vi ćete reći da je to učinio g. Svetozar Pribičević. Jeste, to je on učinio ali je učinio tako kao beogradski ministar prosvete (Smeh i prigovori) Nikada nije on bio hrvatski ministar i nikad sa hrvatskim kuglicama nije dolazio do mandata, a vi ovde, vi ste bili sretni da možete imati Pribičevića da bude dželat hrvatskom narodu. (*Min. Prosvete N. Grol*: A sad je voda!) I vidite sami to je se dogodilo da su 40 odnosno 60 nastavnika, učitelja, pučkih učitelja radi toga jer momentalno nisu konvenirali jednoj političkoj struji bili lišeni kruha. Jeste to je tako velika i tako strašna činjenica da pred njom oni mnogi oportunistički razlozi blede i ta činjenica kadra je u narodu izazvati mišljenje da ga se hoće dekapitulirati, da ga se hoće lišiti njegovih učitelja za koje se držalo da su narodu i da su s njime i da rade onako kako narod želi (Prigovori) Gospodo, oprostite ja nisam u stanju da o toj stvari govorim, niti da na takve upadice odgovaram jer kao Hrvat smatram da ne mogu ovde u Beogradu u Skupštini, iznositi naše hrvatske međusobne stvari; mi ćemo naše stvari obračunati i raspraviti u Hrvatskoj a ne

ovde. (Jedan glas: Gde?) U Hrvatskoj, u narodu, gde god hoćete! (Voja Lazić: Nema posebnih hrvatskih stvari već srpsko-hrvatskih-slovenačkih!) Eto vidite, da ima, vaš prijatelj je govorio da se sa Bosnom drukčije postupa, da se svota potrebna za Bosnu uzima i da se daje za škole u Srbiji. (N. Šaulić: Mi ćemo da ih nateramo da vrate!) Ne možete! (N. Šaulić: Hoćemo batinom!) Pa ne možete ni batinom, jer oni dele, doći će revolucija. (V. Lazić: Hoćemo da to lečimo!) Pustite vi da se mi svaki za se izlečimo pa da se sastanemo izlečeni a ne da jedan drugog otužujemo. Budući je isteklo vreme, i budući se dogodio slučaj da smo usled događaja, koji se dogodio ovde u Skupštini, promašili generalnu debatu, jer nismo mogli predvideti da će se to zbiti, žao mi je da ne možemo o toj prosvetnoj pojmiti reći više, što bi se u generalnoj debati moglo reći. Ja sam slobodan, pošto je, činim mi se, neko kazao da prosveta nije stvar jedne države i jednoga naroda, da i sam to potvrdim i da dodam da je to tekovina celog kulturnog sveta. Onaj koji u prosvetu dira, makar i u prosvetu svoga neprijatelja, postupa barbarski. To je barbarstvo, i sam barbar, kad dođe u položaj da može prosvetu svoga protivnika upropastiti, on to čini. Kulturni narod poštuje prosvetu, podupire prosvetu svoga suseda, pa čak i prosvetu svoga protivnika. Zašto? Zato što je prosveta garancija da se može živeti kao čovek a ne kao životinja. Ako bude u okolini vašoj ili našoj život bez prosvete, ta zaraza doćiće i na nas i učiniti od nas da ne budemo na onom položaju na kom bi trebali da budemo i da živimo kao vredni i valjani ljudi. Ono što se grešilo sa strane Ministarstva Prosvete od 1918. godine pa do danas, to je bilo ne samo protuhrvatski nego je bilo i protukulturno i protučovečanski. Zato ću glasati protiv.

Predsednik dr. Perić: Ima reč g. Puniša Račić.

Puniša Račić: Gospodo narodni poslanici, ja moram posle ovoliko predgovornika da izostavim mnoge stvari o kojima sam mislio da govorim, zato što su gospoda predgovornici ta pitanja opširno ovde tretirali i što su kazali sve one nedostatke koji se pojavljuju u Crnoj Gori, specijalno u prosvetnoj struci. Mene je naročito iznenadila činjenica da u Bosni i Hercegovini ima suviše mali broj osnovnih škola, u Južnoj Srbiji izgleda mi da je mnogo bolja situacija. Što se tiče procenta nepismenih, kriva je Turska, koja nije ni svoje građane vaspitala, a ne mi. Ono što se može utvrditi to je da se na Jugu oseća jedan veliki prosvetni napredak. Ja sumljam, gospodo, da je i jedna teritorija onoliko koliko je Južna Srbija u Evropi napredovala od 1920. godine u prosveti. Država pa i sve vlade su se

stvarale za prosvetu na Jugu, što se najbolje vidi, ako se sravni koliko je bilo škola pre i koliko sada, i kako procentat pismenosti raste. Ali, gospodo, ovo što me iznenaduje, to je ovako mali broj škola u Bosni i Hercegovini. Mi znamo vrlo dobro na škole koje je Austrija podizala, da je podizala da Srbe tamo germanizira, u koliko su mogli Mađžari mađžaronizirali, i sramota je za našu državu i za nas sve, da u Bosni nema zaista potreban broj škola. To je jedna nacionalna sramota.

Gospodo, što se tiče prosvete u Crnoj Gori, osnovna nastava stoji vrlo dobro, ali to nema da se zahvali vladi odavde nego narodu, koji oseća tu potrebu, narodu koji je slobodan i koji podiže svojim sredstvima bez ikakve pomoći vlade i partije odavde.

U moje srezu svako selo ima osnovnu školu, i država nije dala zato ni pet para. Plaća učitelje, ali učitelji su kod nas toliko partijski zaneti, zatrovani da zbilja napuštaju rad, udaljili su se od prosvete, izazivaju po selima skandale i zavadaju seljake. Imali smo pre godinu dana slučaj gde su se zbog učitelja dva plemena potukla iz pušaka i imali nekoliko mrtvih. Gospodo, bilo je pomoći neke od strane države. Dato je 100.000 ili 200.000 za školu u Plavu i taj pojeli su učitelji, i da bi ukrali zločin, ovi prosvetni radnici srušili su jednu bogomolju, jednu džamiju da bi od nje napravili školu i sad se nalazi ta stvar pred sudom, ali pošto je onaj učitelj sada i oblasni poslanik i predsednik opštine i bio je policijski poglavar čini mi se, to se zatutuljava tako da trebam naročito ići tamo da oteram stvar pred sud da bude kažnjem za to. Ja predstavljam narod koji je 500 godina vodio pored nacionalne i verske ratove i dokle slobodni zidari budu uspešni da postave lože tamo, neka ne smetaju podizanje bogomolja.

Bilo je odobreno još nekoliko pomoći za škole kod nas, ali tu su krediti po opštem principu za Crnu Goru ugašeni. Pregledajte završne račune svih budžeta, pa će te se uveriti da je zbilja jedna sramota da su krediti za puteve, bolnice i mnopol državne zgrade i kasarne, sve što je bilo za Crnu Goru ugašeno. I kad sam jednom ministru u odboru tamo postavio pitanje: „Dobro, porez nije ugašen i kupite pare od naroda, zašto da se ugasi ono što se vraća narodu?“ On je odgovorio: „Imali smo velike potrebe da plaćamo anuitet za dugove u inostranstvu“. I onda to znači plaćano je onamo gde je trebalo da se da Crnoj Gori.

Gospodo, posle izjave novoga ministra prosvete meni je onemogućno mnogo što šta da kritikujem rad ministra prosvete. Da je ovde mesto g. Grola g. Kumanudi, ja bih udario na njegovu ličnu politiku koja je

za svaku osudu, naročito u onim krajevima gde sam ja, jer je bila partizanska, ali zahvaljujući čika Ljubi on je otišao u opštinu na njegovo mesto i došao je ovaj za koga mislim da će biti dobar. G. Kumanudi bio je pretrpan mnogim poslovima, imao je 5,6 dužnosti 5,6 sinekura.

Ali, gospodo, u izgledu je da će novi ministar popraviti stvar i ja se nadam da će ova popravka u vladi uticati i na popravku rada u svim resorima. Ja maram da skrenem pažnju G. Ministru kao šefu prosvete na onu stvar koju je sada pomenuo g. Pavelić, jer naša prosveta naročito ona u južnoj Srbiji iziskuje da se tamo vodi srpska nacionalna prosvetna politika. Ja sam mišljenja da prosveta u Hrvatskoj ide potpuno onako kako žele Hrvati, i ona se identifikuje sa prosvetnom politikom u Srbiji. Mi smo, gospodo, svi zato i hoćemo da imamo jednu državu i jednu kulturu i sasvim je sporedna stvar hoće li se to zvati ovako ili onako srpski ili hrvatski, samo je dužnost vlade da vodi na jugu jednu prosvetnu politiku, koja mora da se zove srpskom politikom, jer neće biti nikako dobro da se ona zove ni hrvatskom, ni jugoslovenskom, ni crnogorskom ni šumadiskom. Ja vas u to uveravam, gospodo, a što se tiče Hrvatske ja sam video da se g. Pavelić i ne žali kako se potiskuje hrvatizam. U Belovaru i u drugim županijama video sam Slovake, Čehe, Rutene, Madžare i Nemce, koje je tamo naselila još Marija Terezija, za koje se kaže da uče hrvatski jezik i ako samo potraje još nekoliko godina imaćemo Hrvata isto toliko koliko i Srba u ovoj državi.

Gospodo, što se tiče našeg po mome mišljenju najkulturnijeg i najblagorodnijeg dela naroda braće Slovenaca, ja napominjem da tamo u Sloveniji nisam bio i da ne poznajem tamo nikoga sem njihove predstavnike ovde, koji po mome mišljenju čine čast onome kraju naše države i parlamentarizmu bez obzira kojoj partiji pripadaju, Ali, gospodo, velika je za nas šteta i sramota ako mi u prosveti održavamo partizanstvo i ako bi dozvolili da se pojavi rivalstvo između Srba i Hrvata jer će narod to da počne rdavo da objašnjava i da analizira da li je pisano ćirilicom ili latinicom, srpski ili hrvatski pa će se onda doći do onakve karikature koja je već bila da je zabeleženo 00 i da se onda pitalo da li je to jezik srpski ili hrvatski, da li je to napisano latinicom ili ćirilicom. Gospodo, mi moramo da stvorimo prvo uslove za napredak ovoga naroda, a uslovi su za prosvetu osnovna nastava i praktične škole. Nisu to, gospodo, univerziteti koji stvaraju blagostanje u narodu, nije to univerzitetska omladina koja se obrazuje na univerzitetima, jer bi to bilo isto onako kao

kad imate odozgo dobru vladu a ostalo sve da ne valja. Isto tako kad vi imate neškolovalan narod a samo izvesne ljude školovane onda to nije ništa, kako je to bilo kod nas da su dobro pismeni ljudi bili smo kod ljudi oko dinastije i uglednih ljudi, njihovih sinova i unuka dok mi ostali to nismo bili sve dok nismo otišli u svet pa se nečemu naučili i tako počeli ove da potiskujemo. Gospodo, ne može da se pređe preko nekih stvari koje su za svaku osudu a to je da naša nastava na selu nije praktična da nije dovedena u vezu sa narodnim žtvotom i da nema skladnosti sa budućnošću seljačkoga sveta i muškog i ženskog koji hoće da živi tamo na selu.

Gospodo, naša deca čuvajući ovce ona nauče nešto malo u školi i tu vide neke stvari iz privatnog života učitelja, jer on je u kafani, on je na zboru, on grdi, on psuje, za jednu vladu više da su lopovi za drugu drukčije i t. d. Njegovo je ponašanje van shvaćanja seljačkog naroda. I onda, gospodo, ovo seljačko dete, koje u školi nauči vrlo malo i vidi rdav primer svoga učitelja, ono prekine svaku vezu sa prosvetom i prosvećivanjem i praktički i teoriski, a sramota je za nas ovde, gospodo, da naša deca Srbi od 17, 18, i 19 godina čuvaju opet koze u svome kraju a da dolaze drugi narodi da kopaju zlato iz njihovih livada i nose ga a oni o tome pojma nemaju. To je sramota i ja vas molim da obratimo veću pažnju na prosvetu, da naši građani nauče najprimitivnije i najpotrebnije stvari a ne da gledaju kao tela u šarena vrata. Trebalo bi tako da se udesi da ni jedan đak osnovne škole u našoj Kraljevini ne završi školu a da bar neki mali zanat ne izuči; da ni jedan đak srednje škole ne završi maturu malu a da ne zna da upravlja makar nekim motorom; neka naši maturanti nauče bar jednu mašinu da upravljaju. Neka studenti na univerzitetima, baš pravnici kojih je sve veći broj i usled ovoga što nema pravilne konkurencije za izbor činovnika mnogi će se vratiti na sela da čuvaju stoku, ili će svoju bistrinu upotrebiti na štetu svoje okoline, — neka ti ljudi izuče neki zanat da društvu koriste i da se mogu održavati i van državne službe.

Gospodo, mi imamo popa Ministra Policije, a onaj je otišao u vere pa se vratio u pravdu (Smeh). Ali to su političke kombinacije i može biti da će to biti bolje nego pre. To ćemo videti. Nego, gospodo, ja moram da se osvrnem naročito na vaspitanje nacionalne omladine u ovoj državi. Nacionalno vaspitanje to je neophodno potrebno da bi se razvila kod naših omladinaca ljubav prema narodu i prema zemlji u kojoj žive, koja ih hrani i u isto vreme poštovanje prema

prećima naročito zbog njihovih dobrih dela, a ne zbog rdavih. Oni treba da znaju ta dela, treba ih vaspitavati da cene one koji su se žrtvovali za njih i koji su činili dobra dela. I, gospodo, kad bi zavladao kod nas međusobna tolerancija, kad bi smo mi umeli, kao što primamo internacionalno znanja iz matematike, iz hemije i drugih predmeta, da primimo i sve druge lepe osobine naše nacionalne, uzajamno sa poštovanjem, da odbacimo svoje mane i negativne strane, onda, gospodo, treba u isto vreme da pokažemo što nam je milo i drago, da se na naše svetinje ne udara, kao što je to bilo. Na primer, što se tiče Hrvata, ja znam povest o Frankopanu, o Zrinskom i drugima i ja sam uvek sa studentima na univerzitetu pričao u svojoj okolini o tim ljudima i njihovim zaslugama. Ali mene iznenaduje da niko od tih intelektualaca koji su prema nama surevljivi, niko ne vodi računa o bitci na Deligradu, gde je devet hiljada Srba dobrovoljno ostalo da drže pozicije dok se Karadorđe utvrdi na položaju kod Bagrdana. To je bilo dobrovoljno kao što je Leonida na Termopilima ili Stevan Sindelić kod Čegra ostao do poslednjeg časa neostupajući, tu su ostali i ginuli. Nuden im je častan mir sa oružjem da iziđu i da uhvate vezu sa Karadorđem, ali to srpski seljaci nisu hteli, nisu hteli da napuste svoje pozicije, nego su svi junački izginuli.

I, gospodo, o tome se u našoj istoriji vrlo malo ili ni malo ne vodi računa. A kakvih još sve nema primera kroz istoriju, jer se to apsolutno i ne spominje. I ja kao Srbin moram da kažem da su profesori, pisci ovih istorija, bez naročitog osećaja i bez naročite ljubavi pisali te istorije po nekoj naročitoj komandi. Još kad sravnite naše istoričare u Srbiji i njihove istorije pisane za vreme Obrenovića, pa pisane od tih istih ljudi za vreme Karadorđevića, onda ćete videti da među njima ima vrlo labavih karaktera a što je još žalosnije. Prosvetni Savet odobravao je i jedne i druge, a ja tvrdim da je polovina od tih ljudi bila u istom tom Prosvetnom Savetu kad su odobravani i prvi i drugi udžbenici.

Što se tiče govora g. Pavelića da se kod njih oseća srbiziranje što bi ja želeo iz dubine srca, (Smeh) ovo me čudi i iznenaduje, jer sam video tamo da baš Srbi gube sada u nacionalnom pogledu. A evo zašto. Pre je ćirilica i srpska zastava u Bosni i Hercegovini i Zagrebu bila uvek javna i sigurna, a danas kad predete iz Baranje u osečku oblast, vi nećete videti ni jednu radnju sa srpskim natpisom i ni jednu srpsku zastavu za vreme svetkovina i pored toga naši roditelji danas moraju da prevode katolički kalendar na pravoslavni, (Buran smeh.) a, gospodo, g. dr. Pavelić, kaže:

Srbiziraju se hrvatska deca. To kaže g. dr. Pavelić, a unuk Kralja Petra on je dobio ime Tomislav. To nije ime srpske istorije, ali smo mi to ime uzeli kao naše i niko se nije ljutio, svako je kazao baš je Njegovo Veličanstvo Kralj potrefio, neka vide da smo braća ono što se kaže, prinosimo, tu žrtvu u krvi i imenu. To mi je naročito iznenadilo od jednog kulturnog čoveka, da kaže, da se neki odvjetnik drznuo da mu napiše pismo u ovoj državi ćirilicom i da mu ga napiše čak jekavski. E posle toga, gospodine Paveliću, i ako ranije nisam verovao, sada verujem da ste ono napravili u Skoplju zbog onoga jelovnika. A nisam, pravo da vam kažem, pre verovao. Gospodo, dozvolite, kad se vodi jedna borba, na primer borba sledbenika na obalama Jadranskog Mora i kad kaže g. Radić ovde za vreme verifikacione debate: radikalizam u Dalmaciji znači italijanizam, to znači kod nas jedno međusobno nepoverenje a kao posledice onoga što je Pavelić govorio, došlo je nepoverenje na jugu, došlo je da su vrlo rdavo primili g. Pavla Radića tamo kad je došao da agituje.

Pa kad može jedan brat Sloven, odnosno Hrvat koji je nama najbliži, da kaže, da je hrvatski narod 1918. god. zarobljen, e onda ja ne znam šta bi čovek mogao na to da kaže. Hrvatski i srpski narod nisu se nikad pojavili kroz opštu istoriju do god. 1914. Uzmite englesku, francusku, nemačku, italijansku, japansku, kinesku i kakvu god hoćete istoriju bilo koga velikog ili malog naroda na kugli zemaljskoj posle god. 1924. pa nigde nećete moći naći ni jedne od tih istorija, što se u njoj neće spomenuti Srbija i srpski narod. I ova naša generacija koja je vodila ratove i oslobodila i ujedinila naš narod, a to smo mi koji smo ovde, mi moramo stvoriti temelje našoj srećnijoj budućnosti i to ćemo i postići, ako budemo pametni da čuvamo ono što smo stekli i ako ne budemo omalovažavali ono što smo stvorili i strahovito u krvi platili. Ali, gospodo, treba voditi računa o tome, da svak u svetu pa i neprijatelji naši priznaju da je Srbija u ovom ratu bila napadnuta, da li opravdano ili ne to zavisi od raspoloženja pojedinih država prema nama, i da se je Srbija junački borila i da je srpski narod nekoliko puta fizički pobedio i na kraju krajeva pobedio fizički i moralno uz saradnju svojih saveznika i da je baš prvi znak pobeđe došao na srpskom frontu. Pa kad je to tako, onda ja mislim da je sramota kad nam čitav svet to priznaje, kad nam to priznaju i naši bivši veliki neprijatelji i plaćaju nam ratnu oštetu, da nam to ne priznaju baš oni naši građani koji su pogrešnim vaspitanjem morali da se bore protiv nas, a kojima smo mi dali jednaka

prava, pa smo čak pokazali i prema Nemcima i Mađarima našim građanima krajnji obzir i nismo zahtevali od njih da plaćaju ono što su rušili po Mačvi, Podrinju i Crnoj Gori. Ja mislim kada tako nešto može da se kaže i kad naročito jedan Sloven može da kaže da je hrvatski narod 1918. zarobljen, da je to užasna sramota i ja ne mogu naći reči kako da to nazovem. To je sramota i to moramo svi da osudimo. (Odobraravanje kod radikala).

Gospodo, što se tiče naših državnih činovnika, koji su bedno plaćeni, ja mislim da je to posve svejedno da li je njih više u Beogradu ili u Zagrebu. Beograd je prestolnica i zato ih ima više u Beogradu a da je Zagreb prestolnica, onda bi bilo tamo više. Nije u tome pitanje nego da li oni odgovaraju obavezama za koj ih narod plaća. Ja se bunim protiv onog prekovremenog rada u ministarstvima i protiv dnevnica koje favoriti pojedinih ministara primaju, a drugi činovnici, koji nisu privilegisani, osećaju to kao nepravdu. A što se tiče Beograda, ako Beograd nije izdržao za ovu državu, onda nije ni jedan drugi grad. Beograd je bio srušen, beogradskoj deci kidano je meso sa granatama neprijateljskih topova od 42 santimetra. Ja ne znam koja je nacija izdržala veće muke nego ova izmučena Srbija koju mi sad složno hoćemo da klevetamo, a svi tražimo od nje. A kad hoćemo da se borimo sa Italijom, Mađarskom ili Nemačkom onda ćemo se obratiti i opet srpskoj vojsci, jer o jugoslavenskoj vojsci još se ne zna, a kakva je srpska vojska to svako zna. (Pljesak kod radikala. — Glasna levica: Zna se za jugoslavensku diviziju) Drinska divizija se je pretvorila u jugoslavensku diviziju, u kojoj je bilo malo ljudi koji su u nju došli, zahvaljujući popovima koji su ih nacionalno vaspitali. Ja sam s njima bio zajedno i ja to vrlo dobro znam. Ja se slažem sa g. Pribičevićem da je potrebno da svi veruju da su učestvovali u stvaranju ove države, a isto tako neka svi nastoje da se takođe i odomaćine ovde, pa da se narod naš razvija i osposobi za napredak i civilizaciju.

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim Vas da završite.

Puniša Račić: G. Pavelić okrenu me od ovoga budžeta, te mi tako propade pola sata.

Dakle, gospodo, ja moram da kažem bratu Paveliću, koji ne priznaje bratstvo Hrvata i Srba, da mu kažem da je on u mojim očima prespavao svetski rat i posledice rata.

Što se tiče g. Pribičevića i smenjivanja učitelja i činovnika tamo, gospodo, ja sam bio jedan vatreni pristalica nacionalnoga bloka i danas žalim što je nacio-

nalni blok razbijen. Trebao je g. Radić onda da se sprijatelji sa g. Pribičevićem i da uđe u zajednicu a ne da traži da se cepa blok, a g. Pribičević šta je onda tamo radio. Tamo je bio komunizam, separatizam u jeku i držati se pod uticajem jednoga Austrijanca, koji žali što je došlo naše oslobođenje, držati ga tu da našu decu zavodi i vaspitava u ovakvim idejima onda bi to bio greh prema našoj zemlji i prema slovenskoj civilizaciji i prema žrtvama koje smo dali. Ako su se oni popravili i promenili mišljenje i ako oni hoće da saraduju u onim strukama za koje su spremni, ova država će ih primiti ali oni koji hoće da ruše bratstvo i slovenstvo u ovoj državi zato što žale što su izgubili svoj povlašćeni položaj za njih, nemaleba niti službe u ovoj državi, taj nesme biti slobodni građanin jer ne vrši svoju dužnost i mi to treba da gonimo. Ovakvi primeri usamljeni, separatistički javljali su se i ranije. N. pr. za vlade Kralja Milana imali smo popa Marinka, koji je bio odande odakle je Vlajko Kocić koji je patriota. I taj pop Marinko poslao je deputaciju knezu Milanu 78 ili 79 god., ne znam tačno a knez Milan je mnogo voleo te krajeve i za to ih je primio njih nekoliko. To mi je pričao njegov adutant puk. Mihailo Kumrić. On ih je primio lepo, pitao ih je što ste došli braćo? E, kažu, ti si uzeo od Aleksinačko do Leskovačko i Niško i tebi je dosta. Molim te da ostaneš kao naš knez i da uzmeš pored tebe i pop Marinka pa da živite kao braća. A zato li ste došli, marš napolje, pa ih najuri. Ja ne bih želeo da se to desi g. Paveliću da ga neki od činovnika, koji voli državu onako isto najuri.

Gospodo, pošto je g. Ministar izjavio gotovost da će odgovoriti poslanicima na pitanja i interpelacije i da će popraviti pogreške, koje su se do sada čitile kada mu mi poslanici budemo pitanja upućivali, ja nemajući više vremena da o tome govorim korišću se obećanjem g. Ministra Prosvete jer ću za stvari, koje se mogu popraviti u Crnoj Gori upućivati zahteve i pitanja i prema tome ću glasati za budžet u koliko će nam on izlaziti u susret.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Dr. Stevan Kraft.

Dr. Stevan Kraft Gospodo narodni poslanici! Gospodin Ministar Prosvete izvoleo je u početku diskusije o budžetu svoga resora dati svoj ekspoze. Otvoreno da priznam, mi smo se tome ekspozeu začudili a u glavnom poradi toga što Gospodin Ministar nije uzeo povoda da ma i jednom reči dotakne pitanje narodnih manjina u ovoj našoj državi, koje pitanje, kao što znate, upravo kulminira u prosvetnom i školskom pitanju.

Ja ću biti, gospodo, slobodan da vam ovo malo i objasnim i ako ne znam da li je Gospodin Ministar ovo namerno propustio što još nema izrađenoga programa u tom pogledu ili je to učinio možda za to što može biti još misli da će ipak biti potrebno da u tom pogledu dođe u kontakt i sa predstavnicima narodnih manjina i sasluša njihove opravdane žalbe i želje, pa da tek onda donese svoju odluku u pogledu školskih zakona koji se sada spremaju. Mi smo u tome ekspoziciji zapazili naročito izjavu Gospodina Ministra, kojom nagoveštava te zakone ovi rečima. Imamo, veli G. Ministar, nekoliko reforma koje su hitne i potrebne, zakone koji su gotovi i koji će za neki dan doći pred Narodno Predstavništvo, a to su zakon o osnovnoj nastavi, o srednjoj nastavi i o univerzitetima, zakon o učiteljskim školama, koja će tri zakona biti data kao jedna skoro organska celina, kao tri podzakona koja će biti obuhvaćeni nekim uvodnim zakonom, nekom vrstom kratkog Prosvetnog Ustava. Ovaj termin Prosvetni Ustav pokazuje nam da se tim zakonima hoće da udari dubok i trajan temelj našoj prosvetnoj politici i onda je, gospodo, došao onaj čas koji smo mi i sve ostale manjine dugo već čekali, onaj čas kada će naša država morati da pristupi rešenju suštine manjinskih pitanja, a to je pitanje prosvetno, zapravo pitanje školsko; kada će morati da utvrdi zakonske oblike i uslove pod kojima će ispuniti obećanja i obaveze date i preuzete u našem Ustavu i u zakonu, odnosno konvenciji o zaštiti narodnih manjina. Mi smo se tim više čudili da Gospodin Ministar i kao narodni poslanik jednog manjinskog okruga nije uzeo povoda da bar u glavnim crtama objasni svoje političke poglede na jedno pitanje koje ne interesuje samo dva miliona manjinskih građana naše zemlje nego i narodnu većinu Srba, Hrvata i Slovenaca i celu našu državu koja baš u ovim ozbiljnim danima ima sjajnu priliku da se jednim liberalnim, pravednim i humanim rešenjem toga pitanja ekreditira u poverenju i uvažanju celoga civilizovanog čovečanstva koje posle užasnih potresa, koji stavljahu u pitanje opstanak evropske kulture, traži bazu na kojoj bi narodi u međusobnoj toleranciji i međusobnom priznanju svoga nacionalnoga života i slobodnog razvitka svoje prosvete i svoje privrede mogli da žive u trajnom miru i prijateljskoj saradnji na opštem dobru čovečanstva i unapređenju ljudske kulture i blagostanja. Ovo nam je obaveštenje Gospodin Ministar trebao dati tim pre što su kod nas zakonske predradnje, spremanje zakonskih projekata, tajne pojedinih ministarskih kabineta, što se zakonski nacrti ne predaju javnosti, ali ni zainteresovanim političkim krugovima na mišljenje pre

nego što se iznesu pred Narodnu Skupštinu. Mi smo stoga u svojim predstavkama i izjavama upućeni samo na pre podnesene zakonske predloge o osnovnoj nastavi koji su opet povlačeni i koji narodnim manjinama nisu spremali ništa dobroga, naročito ne u pitanju privatnih škola, na koje narodne manjine polažu najveću važnost, jer one označavaju jedini put na kome narodne manjine mogu organizovati i izgraditi svoje prosvetno samopomaganje — ne samo u oblasti srednje nastave, gde država ne priznaje pravne obaveze i ako klauzula o pravičnom udelu narodnih manjina uiskorišćavanju i upotrebi onih suma iz javnih prihoda koji iz državnih, opštinskih ili drugih budžeta budu namenjeni obrazovanju nameće drugo tumačenje, nego i u oblasti osnovne nastave gde je državna školska uprava uspela samo u tome, ali tu temeljito, da razgradi sve osnove školske nastave a time i osnove prosvetnog života narodnih manjina. Naše školske uprave za ovih 10 godina od kada pripadamo ovoj državi kao verni i lojalni građani u pogledu nas Nemaca uspela je u tome da poništi sve naše privatne veroispovedne i komunalne srednje i osnovne škole, da samostalne nemačke državne škole danas samo vegetiraju u Bačkoj, Banatu i Baranji i nekim opštinama Srema i Kočevlja za nekih 400.000 nemačkih građana ove zemlje kao, paralelna odeljenja, koja po samom priznanju g. Pribičevića, koji ih je kao Ministar Prosvete i kreirao i ne zaslužuju ime nemačkih škola, jer je obuka u maternjem jeziku posve potisnuta a iz viših razreda sasvim izbačena, jer se na tim odeljenjima postavljaju i upravitelji i nastavnici, koji uopšte ne znaju nemački jezik pa čak i Rusi, koji ne znaju ni srpski ni nemački, jer je kadar naših nemačkih učitelja izgleda osuđen da izumire, a koliko još ima Nemaca učitelja ti se uopšte ne postavljaju, ili se postavljaju na srpskim, hrvatskim ili mađarskim školama ili odeljenjima. Takvo je stanje u Bačkoj, Banatu i Baranji, dok o glavnim i drugim delovima države živi bar 200.000 Nemaca bez najelementarnije obuke u maternjem jeziku niti toliko da njihova deca nauče na nemačkom čitati i pisati. —

I taj proces rušenja i razgradjivanja nemačke školske nastave i danas se još dalje vrši. Još danas se nastojava, da se veštački smanji broj dece u nemačkim odeljenjima šikanama pri upisivanju, prevodenjem nemačke dece iz nemačkih odeljenja u srpska usred školske godine, kako bi se nemačka odeljenja mogla zatvoriti, još danas se postavljaju na nemačka odeljenja skoro redovito ne nemački nastavnici, bez obzira na poznavanje nemačkog jezika, čak kazne radi sa bugarske granice,

Svetozarom Pribičevićem, što je tako rdavo radio.) Onda molim vas, da Vi popravite što je rdavo radeno. (*Puniša Račić*: Pa molim vas, nisam to kazao!)

Gospodo, ja mislim da imam puno pravo, ako sam rekao, da se ovakav postupak i ovakvo shvatanje prosvetne politike prema narodnim manjinama ne može pravdati i da ga nikako ne možete pravdati pred nama Nemcima, koji smo, kako sam rekao davali toliko dokaza našeg pozitivnog stava prema ovoj državi i prijateljskog raspoloženja prema državnom narodu Srba, Hrvata i Slovenaca i pune naše pripravnosti za saradnju na prosvetnom, privrednom i socijalnom podizanju ove države i ovoga naroda. —

Ja vas molim, da se zamislite malo u osećaj manjinskih građana, kad gledaju, kako im se prosveta i škole ruše. Dobro je to obeležio g. dr. Pavelić, u svom govoru kad je rekao: da je prosveta u bitnosti svojoj čovečanska, opšta.. (Glas: Tako je.) I sad da vam pokazem, kakovu bol osećaju oni koji među narodom žive, i koji živo osećaju dužnosti, da narod vaspitaju, koliku im bol zadaje, kada gledaju kako države stvaraju od naroda analfabete, koji ne nazaduju, samo prosvetno, nego moralno i socijalno. —

Evo piše nam ovde jedan sveštenik, koji poznaje prilike u sedam opština, gde je na dušobrizi, sedam evangeliskih nemačkih opština, od kojih samo u jednoj ima jedna dvorazredna, tako zvana paralelna nemačka škola, a u jednoj se čudom nekim, jer izgleda da vlasti o tom nisu saznale, održala jedna privatna jednorazredna veroispovedna škola, koje su inače svagde po Vojvodini nestale. Taj gospodin opisuje, kakove ima poteškoće kao učitelj vere, što nemačka deca, a ima ih po svim tim mestima bar 50 do 60 a u nekim i 70, što ta nemačka deca u pomanjkanju nemačkih škola nemaju više prilike da nauče čitati nemački, jer roditelji kao zemljodjelci ne mogu im kod kuće davati obuke, da se upute u nemačko pismo i nemački književni jezik, koji je različan od našega dijalekta i koji treba učiti par godina.

Ta nemačka deca, koja u školi nemaju prilike više ni da uče nemački čitati ne nauče ni nemački književni jezik, ne mogu se više služiti nemačkim knjigama ni nemačkom crkvenom pesmaricom i gube i interes i pravo razumevanja i verske obuke i same službe božije. — I jadikuje se taj sveštenik na to da se time ne upropaštava nacionalni značaj te dece, nego da dolazi u opasnost čak i njihova vera i njihova moralna ličnost u kasnijem životu.

Žalosno je, kaže, i vredi nas, da država koja od nas traži da se Bogu molimo za dobrobit države i Di-

nastije, da država istodobno stavlja u pitanje prosvetni i verski naš život i ne daje nam ni toliko prava i slobode, kako bi mogli sačuvati svoju veru i moralni nivo svoga naroda. — Pred tim činjenicama veli sveštenik dalje, iščezava toliko hvaljena verska tolerancija Srba, a šta nam i pomaže kad krajnje naš narod pada na nivo analfabeta, koji postepeno gube i svoju veru. — Vidite, kad jedno svešteno lice ovako govori, onda morate shvatiti, kako je narodu i kako se on oseća. — A nije nas 5 ili 10.000 nego nas ima 600.000 u ovoj državi i za celo smo vreme dali dovoljno dokaza da država i narodna većina nemaju u nama neprijatelja nego iskrenog prijatelja i saradnika. Vi ćete i sami priznati, da niti je dobro, niti mudro, niti pravedno, kako se sa tim valjanim narodom postupa niti to odgovara našem Ustavu, koji u članu 16 određuje da se manjinama ima dati osnovna nastava sva i posvuda ne samo delimično u Vojvodini na materinskom jeziku a da to može biti i u privatnim školama, o kojima će se doneti jedan naročiti zakon.

Mi ništa toliko ne molimo i ne požurujemo, gospodo, nego da se taj zakon donese, ali ne u onom duhu, i kojim su odisali dosadašnji zakonski predlozi o osnovnoj nastavi. — Ja se vrlo dobro sećam takovoga jednoga predloga za vreme ministrovanja g. Miše Trifunovića, koji je inače pokazivao mnogo raspoloženja prema nama, ali je valjda sa strane svoga kluba ili sa strane radikalne partije bio toliko uplivisan, da je taj zakonski predlog bio ispaao takav, kakog ni jedna manjina ne bi mogla prihvatiti, jer ne samo da je sankcionirao sve nepravde i nezakonite stvari, koje su se do onoga dana dogadale, nego je doneo baš o pitanju privatnih škola takve odredbe, da bi bilo skoro nemoguće u našoj državi imati i jednu privatnu školu, niti je osnovati. To je sve bilo zavisno od celoga niza uslova, koje bi nemoguće bilo ispuniti. Ali i to je još sve bilo stavljeno na milost, ili nemilost g. Ministra Prosvete, jer su odredbe toga zakonskog predloga bile formulisane, da Ministar Prosvete „može“, ako hoće, ali ne mora, ako neće, da prizna manjini kakovo pravo, ili da odobri kakav njen konkretni zahtev. — To je bilo ostavljeno u predlogu kao jedna preporuka, kojom se ministru preporučuje da može da odobri, ali ako neće, onda ne mora. Ako bi sađanji zakonski predlozi, koje navede g. Ministar, slično izgledali, mi bi smo u njima morali nazreti pokušaj izigravanja zajamčenih prosvetnih prava narodnih manjina i povesti protiv toga odlučnu borbu.

U srednoj nastavi nama su, gospodo, putem „represalija“ oduzete sve naše srednje škole, a hlelo se

jednim amandmanom u Finansijskom Zakonu da nam se ukinu i naše gradanske škole, bar je tako bilo predviđeno da će nam se ukinuti škole u Vrbasu, u Vršcu, u Beloj Crkvi, i još u jednoj opštini, ne sećam se kojoj. To bi bila, gospodo, jedna velika nepravda, koja bi se nama učinila, i zato ja molim unapred i g. Ministra kao i gospodu kolege iz Finansijskog Odbora, da to ne dozvole. To su, gospodo, uostalom, naše vrlo velike opštine, koje mnogo doprinose državnim dohodcima, pa im za to ne treba oduzimati gradanske škole. Morao bi, gospodo, поближе govoriti o teškom nedostatku, da za nemačke osnovne škole odnosno za nemačka odelenja nemamo jedne nemačke učiteljske škole, gde bi se odgajivali i spremali nastavnici naročito za te škole. —

Potreba za jednom nemačkom učiteljskom školom kod 600.000 nemačkih gradana u našoj zemlji bez sumnje postoji a ti Nemci i doprinose obilato državnim dohodcima, da bi samo pravo bilo, da im država dađe jednu učiteljsku školu, šta više takova je učiteljska škola apsolutno nužna jer bez nje osnovne škole nemačke ništa ne znače. Ako pak, gospodo, necete da ta škola bude na račun državnog budžeta, ja vas molim, da nam date slobodu, da mi, o svome trošku, osnujemo jednu takvu školu, i da na njoj pod državnim nadzorom odgajimo nastavnike za naše škole, jer će tih nastavnika inače uopšte za nekoliko godina nestati. Ja s toga gledišta moram da se zadržim, na jednom obećanju današnjeg Predsednika naše Skupštine, koje je kao Ministar Prosvete prošlog ljeta dao u javnosti, da će na Učiteljskoj Školi u Vršcu biti osnovana odelenja za Nemce, Madare i Rumune odnosno za nastavničke kandidate za ove manjinske škole. — Mi smo na to obećanje polagali izvesne nade, koje se nisu na žalost ostvarile. Uprava učiteljske škole u Vršcu, onemogućila je otvaranje nemačkog odelenja vrlo jednostavno tako, da je kandidate, koji su tražili da budu primljeni, odbijala pod izlikom da je već puni broj učenika.

Kad se, gospodo, tako postupa onda bar dozvolite nama, da mi sami, o svom trošku i o svojim žrtvama osnujemo i izdržavamo tu toliko potrebnu nemačku učiteljsku školu i da pod nadzorom državnim odgajimo i spremimo i našem narodu i državi kvalifikovane nastavnike, koji će moći odgovoriti u punoj meri poverenom im zadatku. —

Ja sam u tom pitanju prigodom prošlogodišnje budžetske debate učinio predloge koji bi mogli u pu-

noj meri da zadovolje prosvetne potrebe našega naroda, na način, koji mi najmanjene ne ide na uštrb državnih interesa, i ja bih molio gospodu, koja se za to interesuje da pogledaju to u stenografskim beleškama i da vide koliko su obrazloženi i opravdani i sa gledišta zakonitosti i sa gledišta pravde naši školski zahtevi. Gospodin Ministar trebao bi u tom sivezu, da nam sada ili u bliskim danima da svoje misljenje o tome, te da nam omogući da se i mi opredelimo prema njegovoj prosvetnoj politici. Slobodan sam u tom cilju da uputim sledeća pitanja na Gospodinu Ministra 1.) Da li je gospodin Ministar voljan da uzme kontakta sa predstavnicima narodnih manjina, da sasluša njihove opravdane i zakonite želje i žalbe, i da im da obaveštenja o smerovima svoje politike i o načelima i odredbama spremljenih zakonskih nacrtu školskih i o saradnji narodnih manjina u školskoj upravi; 2.) Da li je Gospodin Ministar voljan da uzme u razmatranje naročito pitanje privatnih škola u duhu priznanja narodnim manjinama, prava prosvetnog samopomaćanja i slobodne privatne prosvetne inicijative pod nadzorom državnim; 3.) Da li je Gospodin Ministar pripravan da uzme u rasmatranje pitanje vraćanja podržavljenih (privatnih osnovnih i srednjih škola i školske imovine narodnim manjinama, koja im je oduzeta nezakonito i neustavno, ja to naročito naglašavam; 4.) Da li je g. Ministar sledstveno gornjim načelnim zahtevima narodnih manjina voljan da omogući privatno zbrinjavanje prosvetnih i školskih potreba svojom inicijativom i svojim žrtvama i manjinama dajući im slobodu i mogućnost da osnuju svoju školsku maticu i prikupe svoj školski fond.

Poštovana gospod, koliko god smo načelno pripravnici i spremni da državi u ozbiljnim ovim vremenima izglasamo budžet, ipak ja moram da zamolim Kraljevsku Vladu i G. Ministra Prosvete, da nam to moralno omoguće, a to će da zavisi u prvom redu, o obaveštenjima, koja će nam dati Gosp. Ministar Prosvete o tom po manjine životnom pitanju škola i narodne prosvete. Nadamo se, da će nam Kralj. Vlada i gosp. Ministar Prosvete svojim obaveštenjima dati uverenje, da Kraljevska Vlada imade u vidu opravdane interese i želje nemačke narodne manjine i omogućiti nam tako, da u konačnom glasanju votiramo budžet.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Ministar Prosvete.

Ministar Prosvete Milan Groš: Ja mislim da ćete mi odobriti, ako vas umolim da me razrešite, da na ona detaljnja mnogobrojna pitanja, koja su pala

u toku ovo nekoliko sati ne odgovorim, no dam samo obaveštenja na nekoliko konkretnih pitanja, jer na ostala postavljena mi pitanja gospda poslanici mogli bi mi ta pitanja postavljati i pismeno, i kako hoće, i ja ću im tada odgovoriti na njih. Ima, kao što sam rekao, dva do tri pitanja načelna, koja ne treba da ostanu neodređena i na koja treba da odgovorim. Na primer takvo je jedno pitanje gospodina Drljače, da se pomoć koja se obređuje za pomoć narodnim školama, koja se ugasi nemarnošću činovnika i koji je kazao da ima nekoliko opština kod kojih ta pomoć koja se ugasila ide u velike sume. Zaista ako se to dešava, to je jedan zločin, ja bi išao do krajnih mera da zaštitim škole od toga.

To je velika reč koja je pala i ja mislim da gospoda poslanici treba da sigurno znaju da li je to tačno ili nije. Od ostalih primedaba ja ću se osvrnuti na napomene g. Pavelića. Ja nisam mogao ni misliti da će diskusija doći na taj teren, da se pravi sabiranje cifara u budžetu po osnovu plemenskom, jer mogu sa sigurnošću i sa punom svesti i odgovornosti kazati da g. Pavelić apsolutno netačno sabira cifre, kad je hteo da dokaže da se na školstvu tu i tu daje manje nego na drugoj strani. Ko i malo poznaje prosvetu u zemlji i pogleda mapu rasporeda osnovnih i srednjih škola u zemlji on će videti kakva je gustina tih škola, i uverice se da je obrnuto. G. Pavelić se koristi jednim neprijemljivim načinom kada stavlja zajedno Hrvatsku, Bosnu, Dalmaciju i Sloveniju. Imajte na umu da u budžetu svuda Srem ide sa Vojvodinom. Onda imate Bosnu i Hercegovinu koje su potpuno prazne bez škola, Dalmaciju koja ne stoji mnogo bolje, pa iz toga izlazi da cela cifra koja se tiče prosvete ide na Hrvatsku bez Srema i Slovenije. Ko malo pogleda bolje u ovu cifru naročito u Sloveniju, koja je prva u tom pogledu, zašta neka je hvala Bogu i ja želim da bude još bolje, videće jasno da je ova tvrdnja g. Pavelića apsolutno netačna. Ja ovim neću ubediti g. Pavelića niti promeniti njegovo, uverenje, ali mislim da ne treba da ostane ovakva netačnost, za koju se može prostim sabiranjem dokazati da je netačna i ja primam odgovornost za ovo što kažem: kako god sabirate dokazaću vam da ta tvrdnja ne postoji. (Aplauz.) Što se tiče pitanja koja mi je uputio g. Kraft ja ću ga moliti da mi ta pitanja da, jer se razume da ja ne mogu ovako s nogu odgovoriti na masu detaljnih pitanja koja su često vrlo krupna i načelna. Imaćemo uskoro prilike da diskutujemo o predlogu zakona o osnovnoj i srednjoj nastavi. To su dva pitanja koja interesuju manjine i tim će se zakonima ta

pitanja rešiti. Ja znam iz projekta, baš iz srednje nastave, da ima takvih osnova i takvih klauzula koje bi se mogle smatrati, neću da kažem šikane nego kao neka otežavanja, da se obezbedi nastava, da se nabave sredstva i t. d. Ima masa uslova koji su neprijemljivi. Ali ja neću da se ovde angažujem, i ja se bojim da se nećemo do kraja složiti. Ja lično stojim na jednom liberalnom gledištu koje je i gledište vlade a nadam se i svih stranaka ovde. Ja stojim na gledištu da se manjinama obezbedi slobodno kulturno razvijanje na njihovom jeziku srazmerno u osnovnim školama i skroz u osnovnim školama i skroz u srednjim školama, ali stojim na gledištu da sve to što je država dužna dati svojim građanima ipak oстане u državnoj ruci i radi njih treba učiniti i više žrtava, ali sve ustanove treba da ostanu državne. Ja se bojim da g. Kraft naglašujući neke stvari i vezujući ih za versku osnovu, da on ne polaže suviše na jedan interes koji nije interes čisto prosvetni, nego interes jedne organizacije koja iz kulturne prelazi u političku.

Država je dužna da obezbedi svojim građanima i nemačke i mađarske narodnosti punu slobodu razvijanja, jer oni daju i terete i poreze, i dužna je da im srazmerno obezbedi ono što uživaju i svi ostali građani, ali država ne mora ići za tim da pomaže čisto političke tendencije u smislu tome, što se slučajno poklapa pitanje te organizacije sa pitanjem i partije. Država je dužna da da manjinama školu, ali nije dužna da daje školu na takav način da se to smatra kao jedan teren, jedna organizacija koja se poklapa sa tendencijom partijskom. (*Dr. Kraft:* Koju vi to organizaciju mislite? Gospodine Kraftu, vi se ovde javljate, ili samo kao Nemač ili kao član nemačke partije. Ja mislim da mi nemamo interesa da danas ulazimo u tu čarku, jer ćemo mi sigurno biti složni u onome što je glavno. Vi znate moje mišljenje i moje ideje, ali ima izvesnih nijansa u kojima ja lično ne bih mogao ići dalje. Ali ja sam pripravan kad budem ispitao mišljenje mojih kolega da vam odgovorim onako kao što to vi želite. To je sve što sam imao da kažem.

Predsednik dr. Ninko Perić: Prelazimo na rešavanje. Pretres je završen po razdelu 5. Izvolite čuti amandmane g. Ministra Finansija na budžet Ministarstva Prosvete.

Sekretar Andrej Bedjanić pročita sledeća dva amandmana:

MINISTARSTVO FINANSIJA
Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca
Generalna Direkcija Državnog Računovodstva

D. R. Br. 8660

1. marta 1928. godine,
u Beogradu

Gospodine Predsedniče,

Cast mi je predložiti, da se u predlogu Finansijskog Zakona unese sledeća odredba:

Član . . .

Tri državna središna narodna pozorišta u: Beogradu, Zagrebu i Ljubljani imaju subvenciju državnu za pokriće u državnom budžetu predvidjenih redovnih ličnih izdataka i za osiguranje zgrade i inventara, dok svi ostali izdaci (honorari i režijski troškovi) padaju na teret celokupnog prihoda tih pozorišta, a po specijalnim budžetima koje odobravaju Ministar Prosvete i Ministar Finansijski.

Četiri oblasna narodna pozorišta, sa sedištima: jedno u Skoplju, jedno u Sarajevu i Splitu (zajedničko), jedno u Novom Sadu i Oseku (za jedničko), i jedno u Mariboru, izdržavaju se sa svojim prihodima i subvencijom, a po budžetu koji odobrava Ministar Prosvete u sporazumu sa Ministrom Finansijski.

U vezi ovoga, molim da se u predlogu budžeta Ministarstva Prosvete izvrše sledeće izmene:

Part. 214. a poz. 1. stav 1.	reducira se od 8,300.000.—	na 7,350.000.—
" " " " 2. "	" 7,300.000.—	" 6,750.000.—
" " " " 3. "	" 4,740.000.—	" 4,450.000.—
" " " 2. " " "	" 100.800.—	" 100.000.—
" " " 3.	menja se i glasi:	

Subvencija narodnim pozorištima:

Narodnom Pozorištu u Skoplju:	dinara	767.000.—
" " " Sarajevu i Splitu	"	767.000.—
" " " Novom Sadu i Oseku	"	767.320.—
" " " Mariboru	"	320.000.—

U predlogu budžeta rashoda i prihoda Narodnog Pozorišta u Beogradu za 1928/29. godinu imaju se izvršiti ove izmene:

U part. 1. poz. 4. stav. 1. smanjuje se od 3,110.000 na 2,690.000.—

Part. 4. i 5. ukidaju se.

U odeljku B. Materijalni Rashodi ukidaju se part. 6., 7. i 8., a dodaje se nova partija 4. koja glasi:

Za osiguranje zgrade i inventara dinara 100.000.—

U odeljku II. Prihodi ukidaju se partije 1. i 2.

U predlogu budžeta rashoda i prihoda Narodnog Kazališta u Zagrebu za 1928/29. godinu imaju se izvršiti ove izmene:

Part. 1. poz. 4. stav 1. smanjuje se od 4,000.000.— na 3.393.300.—

Part. 4. i 5. ukidaju se

U odeljku B. Materijalni Rashodi ukidaju se partije 6., 7. i 8., a dodaje se nova partija 4. koja glasi:

za osiguranje zgrada i inventara dinara 100.000.—

U odeljku II. Prihodi ukida se partija 1. i 2.

U predlogu budžeta rashoda i prihoda Narodnog Gledišta u Ljubljani za 1928|29. godinu imaju se učiniti ove izmene:

Part. 1. poz. 4. stav 1. povećava se od 1,444.238.— na 2,070.238.—

Part. 4. i 5. ukidaju se.

U odeljku B. Materijalni Rashodi ukidaju se partije 6., 7. i 8., a dodaje se nova partija 4. koja glasi:

Za osiguranje zgrade i inventara dinara 100.000.—

U odeljku II prihodi ukidaju se partije 1. i 2.

Primate, Gospodine Predsedniče, i ovom prilikom uverenje o mom odličnom poštovanju.

Ministar Finansija,
Dr. B. Marković, s. r.

MINISTARSTVO FINANSIJA

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
Generalna Direkcija Državnog Računovodstva

DRBr. 27863

2. marta 1928. godine
Beograd.

Gospodine Predsedniče,

Cast mi je predložiti da se u predlogu budžeta Ministarstva Prosvete za 1928|29. g. učine sledeće izmene i dopune:

Part. 219. poz. 1. Univerzitet u Skoplju):

Mesto: „Kontraktualni kartograf II/III-1 sa 6.600.— dinara uneti: „Kontraktualni kartograf“ din. 28.000.— pošto je ugovor o nagradi u tom iznosu sklopljen po rešenju Ministarskog Saveta PBr. 15863. od 19. novembra 1927. g.

Partija 221. (Univerzitet u Skoplju):

Mesto: „2 honorarna lektora“ staviti: „Honorarni lektor.“ Suma ostaje ista.

Partija 240. poz. 1. B. (Arhiva u Novom Sadu) mesto: „Arhivar IV/III-2“ staviti „Arhivar I/VII-2“. Suma ostaje ista.

Glava XXXIX Muzeji:

Partija 255. poz. 1. — stav „Iskopavanje u Stobima“ povećati od 20.000.— na 50.000.— dakle sa dinara 30.000.—

Partiju 255, poz. 5 Muzeji Savremene Umetnosti u Beogradu smanjiti od 100.000 na 50.000.—

Partija 255. poz. 8. — u nazivu mesto reči: „Istorijsko-arheološke“ staviti reči: „Istorijsko—arheološko—jestastvenički“.

Partija 255a. „Putni podvozni i selidbeni i inspekcioni troškovi“ i t. d. dodati na kraju nov stav:

„Muzeji u Zagrebu“ i sumu din. 20.000.—

u partiji 297. poz. 1. u odeljku P. „Narodne osnovne škole“

1) na kraju stava a) dodati:

nova postavljena	
160 učitelja-ca II-V-1 sa 60% položajne plate .	din. 664.176.—
2) na kraju stava b) dodati	
Nova postavljena	
100 učitelja-ca II-V-1 sa 60% položajne plate .	din. 415.344.—
3) na kraju stava v) dodati:	
Nova postavljena	
45 učitelja-ca II-V-1 sa 60% položajne plate	din. . 186.840.—
4) na kraju stava g) dodati:	
Nova postavljena	
41 učitelja ca II-V-1 sa 60% položajne plate	din. . 170.232.—
5) na kraju stava d) dodati:	
Nova postavljena	
22 učitelja-ce II-V-1 sa 60% položajne plate	din. . 91.344.—
u partiji 299. Dodaci na skupoću:	
6) u odeljku a) kod kredita dodati:	
a) činovnika (lični povećati sa	din 2,033.808.—
7) u odeljku b) dodati:	
a) činovnika (lični: povećati sa	din. 360.960.—
8) u odeljku v) dodati:	
a) činovnika (lični povećati sa	din, 500.200.—
9) u odeljku g)	
a) činovnika (lični povećati sa	din. 485.344.—
10) u odeljku d)	
a) činovnika (lični povećati sa	din. 770.352.—
Partija 305. poz. 1. stav 1. „kirije i t. d.“ povećati sa dinara	
50.000.—; stav 3. iste partije „Na kancelarij ki materijal sa din. 150.000.—	
poz 2. iste partije „Ogrev i osvetljenje“ povećati sa din. 50.000.—	
Ukup a suma ovog povećanja iznosi din. 6,000.000.— Za pokriće	
ove sume ima se po part. 297. poz. 3. „Stanarina učitelja“ smanjiti suma	
u din. 6,000.000.—	

Primate, Gospodine Predsedniče, i ovom prilikom uverenje o mom osobitom poštovanju.

Ministar Finansija,
Dr. B. Marković s. r.

Predsednik dr. Ninko Perić: Pristupamo, gospodo, rešavanju o partijama razdela V. Min. Prosvete. Izvite čuti g. izvestioca.

Izvestilac Vladimir Pušenjak pročita partiju 203 V. razdela Ministarstva Prosvete.

Predsednik dr. Ninko Perić: Prima li Narodna Skupština partiju 203? (Prima — Ne prima.) Ko je za to da se pročitana partija primi neka sedi, ko je protivan, neka ustane. (Većina sedi.) Objavljujem da je partija 203. primljena.

Izvolite čuti partiju 204.

— Za ovim je Narodna Skupština, glasajući o svakoj partiji sedenjem i ustajanjem većinom glasova,

prema odredbama člana 113. Ustava i člana 66. Skupštinskog Poslovnika usvojila sve partije V. razdela Ministarstva Prosvete — rashoda opšte državne administracije od partije 240. — do partije 250., kao i partije Državnih Privrednih Preduzeća i to Državne Štamparije u Beogradu od partije 1 do partije 12 i prihoda: 1. Državne Štamparije na Cetinju od partije 1 do 7; prihoda partije 1. Državne Štamparije u Sarajevu od partije 1 do 7; prihoda partije 1. državne naklade školskih knjiga i tiskarnica u Zagrebu, od partije 1 do 8; prihoda partije 1. državne naklade školskih knjiga i tiskarnica u Ljubljani od partije 1 do 8; prihoda partije 1 i 2. rashoda i prihoda Narodnog Pozorišta

u Beogradu od partije 1 do 8; prihoda partije 1 i 2. Narodno Kazalište u Zagrebu od partije 1 do 8; prihoda partije 1 i 2; Narodno Gledalište u Ljubljani od partije 1 do 8; prihoda partije 1 i 2. — sve prema izveštaju Finansijskog Odbora i amandmanima koji su danas s opštini u sednici skupštinskoj. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Objavljujem, da je usvojen predlog budžeta rashoda Ministarstva Prosvete. Sad bi na redu bio VI. Razdeo: Ministarstvo Vera. Ja predlažem, gospodo, da današnji rad završimo. Ali, pre no što bismo završili današnju sednicu, imam da vam saopštim sledeće:

U toku današnje sednice, za vreme govora g. Vojislava Lazića, pala je jedna upadica g. Nastasa Petrovića. Tim povodom, narodni poslanik g. Čeda Kokanović rekao je: „To je novi duh Ninka Perića.“ Ja sam mu rekao: „Molim, da ne smetate, g. Kokanoviću, radu.“ Na to je g. Kokanović odgovorio: „To je novi duh Ninka Perića. Sramota!“ Ja sam rekao: „Opominjem vas na red, g. Kokanoviću.“ G. Kokanović je na to odgovorio: „To je sramota! Vi ste Predsednik Skupštine!“ Ja sam onda kazao: „G. Kokanoviću, kažnjavam vas pismenom opomenom na red.“ Na to je g. Kokanović rekao: „Sramota! Vi ste Predsednik Skupštine! Vi ste najgadniji i najsramniji eksponent Vladin.“ (Uzvici u centru i na desnici: To je sramno!)

• Ja nalazim u ovim izrazima jednu tešku uvredu za Predsednika Narodne Skupštine. (U centru i sa desnice uzvici: Tako je!) Vi vidite, gospodo, kako sam ja taktično i postepeno opominjao g. Kokanovića na red, i, umesto da on primi te opomene i te savete, on je naneo jednu veoma tešku uvredu Predsedniku Narodne Skupštine.

Za vreme iste sednice, za vreme kad se glasalo o budžetu Ministarstva Prosvete, g. Kokanović je tako isto pravio nered, lupao je u klupe. Pozvao sam ga da ide na mesto i smiri se. On nije poslušao. On je doleteo do g. izvestioca, oteo mu je glasački materijal iz ruku i počeo da beži. Tada ga je jedan od gospode

narodnih poslanika stigao, uhvatio ga za gušu, i nastalo je otimanje oko glasačkog materijala. Nije došlo do tuče, ali je došlo do gušanja i do jedne vrlo ružne slike u Narodnoj Skupštini, koju je izazvao svojim ponašanjem g. Kokanović. Ja sam, mogu da kažem, g. Kokanoviću, mnogo puta opraštao ovakve i slične ispa-de. On je već jedanput bio kažnjen isključenjem sa tri sednice Narodne Skupštine, zbog pravljenja nereda, i ja nalazim, da se preko ove dve teške krivice, koje je on danas učinio u ovome Domu, ne može preći, a da on za to ne bude kažnjen. S tih razloga, predlažem: da se g. Kokanović isključi sa tri sednice Narodne Skupštine. (U centru i na desnici glasovi: Tako je! Malo je sa tri sednice!) Ako želi, gospodin Kokanović može dobiti reč.

Čeda Kokanović: Gospodo narodni poslanici! Od četiri sata bez prekida do 11 i po sati drži se skupštinska sednica. Poznato je, da opoziciju danas u ovom Domu sačinjavaju samo nas 9 zemlораdničkih poslanika. I, gospodo, taj isti slučaj i juče je bio. To je očiti dokaz, da se htelo po svaku cenu i nas oterati iz Parlamenta, da ne kritikujemo. I ovo što ste sada učinili, to je najbolji dokaz: da želite da ne bude opozicije u ovom Domu. (U centru glasovi: Želimo poštenju opoziciju!) I držanje g. Predsednika i juče i danas potvrđuje moje reči.

Predsednik dr. Ninko Perić: Stavljam na glasanje moj predlog. Ko je za to da se ovaj predlog o isključenju g. Kokanovića primi, taj neka sedi, a ko je protiv neka izvoli ustati. (Većina sedi.) Objavljujem da je većina sedela, i da je prema tome, ovaj predlog o isključenju g. Kokanovića sa tri skupštinske sednice usvojen.

Današnju sednicu, gospodo, sa vašim pristankom zaključicu. Zakazujem drugu sednicu za sutra u 9 sati pre podne sa dnevnim redom: nastavak pretresa izveštaja predloga budžeta državnih rashoda i prihoda.

— Sednica je zaključena u 11 i po časova u večer. —

STENOGRAFSKE BELEŠKE
NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

GODINA VIII.

BEOGRAD, 1928. GODINE

BROJ 35

XXXV. REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Držan 3. marta 1928. god. u Beogradu

Predsedavao Predsednik
Dr. Ninko Perić

Sekretar
Andrej Bedjanić

Prisutna su sva g. g. Ministri, sem Ministra Vojske i Mornarice i Ministra Spoljnih Poslova

S a d r ž a j:

- I) Čitanje zapisnika;
- II) Saopštenje izveštaja o grupisanju opština;
- III) Saopštenje predloga dr. P. Grizogona o izboru Anketnog Odbora za ispitivanje događaja na sednici od 29. II. 1928. g.
- IV) Izjava Svet. Pribičevića u ime Seljačko-Demokratske Koalicije.
- V) Saopštenje predloga dr. J. Šuteja i dr. o biranju ankete za pregled dugoročnih šumskih ugovora.
- VI) Saopštenje Ukaza Nj. V. Kralja o postavljanju g. dr. Šumenkovića za Ministra bez Portfelja i za zastupnika Ministra Inostr. Dela.
- VII. *Dnevni red:*
Nastavak pretresa budžeta u pojedinostima. —
Razdeo: Ministarstvo Vera.
Govornici: Svetozar Pribičević, dr. P. Grizogono, dr. J. Krnjević, St. Kobasica, dr. Juraj Šutej, dr. Miloš

Tupanjanin, Dj. Janković, Ministar Šuma i Ruda dr. A. Mijović, Min. Vera M. Simonović, Samuel Šumaker, Dj. Vranešević, D. Obradović, V. Lazić, N. Šaulić i Puniša Račić.

— Početak rada u 10 časova. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo, otvaram 35. redovni sastanak Narodne Skupštine. Pozivam g. sekretara da izvoli pročitati zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar Andrej Bedjanić pročitao zapisnik 34. redovnog sastanka.

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo, ima li primedaba na pročitani zapisnik? (Nema). Primedaba nema. Objavljujem da je zapisnik primljen.

Izvolite čuti zahteve g. g. narodnih poslanika za odsustva.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava da dr. Nikola Subotić narodni poslanik moli za odsustvo do 21. marta 1928. godine zbog bolesti.

G. Branko Lazić narodni poslanik moli za mesec dana odsustva radi lečenja. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Odobrava li Narodna Skupština tražena odsustva? (Odobrava). Objavljujem da su osustva odobrena.

Izvolite čuti saopštenje o zakonskim predlozima

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava: G. Ministar, Finansija izveštava da povlači svoj zakonski predlog o naknadnim kreditima uz budžet državnih rashoda i prihoda za 1927.28. godinu pošto je za isti prestala potreba.

Predsednik dr. Ninko Perić: Prima se k znanju. Izvolite čuti odborske izveštaje.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava: Odbor za grupisanje i razgrupisanje opština podnosi Skupštini svoj izveštaj na rešenje.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ovaj će se izveštaj staviti na dnevni red kad to Narodna Skupština reši.

Izvolite čuti saopštenje o potvrdi zakona.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava: G. Ministar Vojske i Mornarice vraća Skupštini za njenu arhivu jedan potvrđeni primerak zakona o vazdušnoj plovidbi. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Prima se k znanju. Izvolite čuti zahtev za izdavanje poslanika sudu.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava: G. Ministar Pravde traži da se izda sudu narodni poslanik dr. Joca Lalošević za delo iz čl. 52. zakona o štampi. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Ovaj se zahtev g. Ministra Pravde upućuje Imunitetnom Odboru.

Izvolite čuti molbe i žalbe koje su stigle Narodnoj Skupštini.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava molbe i žalbe: Dmitra Nikolića i drugova, Dinke Rode, udove, Vasilija Dožića, Delimira Lazarevića arhivara, Tine Božinović udove, Uroša Grabovca, dr. Jovana Zguricala, Mare Drag. Mihajlovića udove, Sare Štempelberg iz Varšave, Ode Stanišić iz Dobruše, Vladimira Majboredova beležnika, Nikole Demerščakova, Marije Narain, Pere Glumca, Milke Fern udove, dr. Miloslava Stojadinovića sekretara Zanatske Komore, Gligorija Nušića učitelja, Janićija Konstantinovića, Sofije Kostić udove, Lazara Turudije biv. ustaša, Živojina Filipovića, Dimitrija Bećarovića učitelja, Milice R. Popović, Marije Sikić, Dragče Luković, Borisava Vodenskog, Milovana B. Savića, i Josipa Kostelaca.

Predsednik dr. Ninko Perić: Saopštene molbe i žalbe upućuju se Odboru za Molbe i Žalbe.

Izvolite čuti poslaničke predloge.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava da dr. Prvislav Grzogono, narodni poslanik podnosi Skupštini

na rešenje predlog rezolucije o ožboru Anketnog Odbora za ipitivanje uzroka i krivica za događaje koji su se desili na sednici Narodne Skupštine od 29. februara t. g. i traži da se oglasi za hitan. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. narodni poslanik g. Svetozar Pribičević da da jednu izjavu u ime svoje grupe.

Svetozar Pribičević: G. spodo, poslanici, na jučerašnjoj svojoj sednici koja je završena u 9 sati u veče klub Seljačko-Demokratske Koalicije stvorio je ovaj zaključak:

„Klub S. D. K. raspravio je sveukupni politički, a napose parlamentarni položaj povodom nečuvenoga i pristrasnoga ponašanja Predsjednika Narodne Skupštine dr. Ninka Perića, povodom organizovanoga fizičkoga napadaja u Narodnoj Skupštini jednoga dijela radikalsko-demokratske većine na oba predsjednika S. D. K. te napokon naročito tim povodom, što je Vukićević-Davićevićeva vlada i radikalsko-demokratska većina, videći da zastupnici S. D. K. neće već radi isključenja svoga predsjednika, a iz solidarnosti s njime, doći na tri sjednice Narodne Skupštine, zloupotrebila to vrijeme, da protivno parlamentarnom i ustavnom shvaćanju i dosadašnjoj praksi o donošenju proračuna u cigle dva dana prokrijumčari državni proračun, povodom dakle sviju nemilih i sudbonosnih događaja u Parlamentu stvorio je Klub S. D. K. a konačno ove zaključke:

1) Dr. Ninko Perić treba da radi te svoje pristranosti odstupi sa mjesta Predsjednika Narodne Skupštine. Ako to ne učini, dotično dok to ne učini, šefovi S. D. Koaliciji neće pristati ni na jedan zaključak Odbora Šefova Grupa, predviđen u Poslovniku Narodne Skupštine, ako taj sastanak sazove, i ako mu bude predsjedavao dr. Ninko Perić.

2) S obzirom na sistematsko izrabljivanje i zapostavljanje svih prečanskih krajeva i naroda, što ga naročito predstavlja S. D. K, te s obzirom na napadaj u sjednici Narodne Skupštine u obliku juriša na oba Predsjednika S. D. K. i to još na poticaj članova vlade iz ministarskih klupa, kojim se spriječavalo nesmetano vršenje zastupničke dužnosti članovima S. D. K. Klub Seljačko Demokratske Koalicije stvara načelni zaključak, da je na to jedini odgovor napuštanje Narodne Skupštine.

Ali s obzirom na sveukupni politički položaj i na najviše narodne i državne interese, pa da se omogući, ma i u poslednji čas, temeljita promjena cijeloga režima, odgoda se izvršenje ovoga zaključka, a vodstvu S. D. K. povjerava se, da izabere vrijeme toga zaključka time, da ujedno posebnim proglasom pozove sveukupni

naš narod čitave države na najoštriju borbu protiv ovakvom rešimu, ovakoj vladi i ovakvoj vladinoj većini.

3) Ostane li od državnoga proračuna za godinu 1928-29 još i šta na dnevnom redu Narodne Skupštine, kad se S. D. K. povrati u Parlament neće njezini članovi sudjelovati u raspravi toga proračuna prihoda i rashoda (Osim Fin. Zakona), jer nipošto neće da svojim makar i djelomičnim sudjedlovanjem kod ovakve proračunske rasprave i najmanje pokriju i opravdaju nevideno gaženje glavnoga i najvećega parlamentarnoga prava, na ime slobodne i svestrane rasprave državnih prihoda i rashoda, za koje su se pravo stolicima borili svi slobodni i kulturni narodi jednako, pa i više nego za izborno pravo.

4) Tim povodom što su Hrvatskoj i ostalim prečanskim krajevima, dakle dvijema trećinama države nametnute milijarde ovih državnih preteških, nepravednih i nejednakih tereta ovako nedostojno prokrijumčarenim državnim proračunom, Klub S. D. K, ne smatra, dok se to ne reparira obaveznim ovako prokrijumčarenim proračunom ni sebe, ni krajeve, ni narod koji predstavlja (Odobranje i pljesak kod članova Selj. Dem. Koalicije.)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Gospodo narodni poslanici. U koliko se ova izjava narodnog poslanika g. Pribičevića dotiče Predsjednika Narodne Skupštine, ja želim da vam izjavim ovo:

Po Poslovníku, dužnost je Predsjednika Narodne Skupštine da vodi strogo računa o ugledu, dostojanstvu i o redu u Narodnoj Skupštini

U ovom konkretnom slučaju, gospodo, ja sam kao Predsjednik Narodne Skupštine podneo jedan predlog Narodnoj Skupštini, koji je Narodna Skupština ceni i primila. Narodna Skupština je taj moj predlog povodom ovoga slučaja ocenila i o njemu donela svoju odluku. Ja izjavljujem, gospodo, da sam u tome pitanju samo savesno vršio svoju dužnost (Pljeskanje i kod većine, protesti i žagor kod opozicije). I, gospodo hoću da vam izjavim da ću i u buduće u sličnim slučajevima isto tako i na isti način vršiti svoju dužnost. (Pljeskanje kod većine. Žagor i protesti kod opozicije).

Reč ima narodni poslanik g. Prvislav Grizogono, ako želi da odrazloži svoj zahtev o hitnosti.

Dr. Prvislav Grizogono: Gospodo, narodni poslanici! Ja imam čast da ovoj Narodnoj Skupštini predložim projekat jedne rezolucije koja bi se morala da usvoji. A budući da ta rezolucija nije mogla biti jutros razdeljena, ja ću biti slobodan da najpre rezoluciju pročitam, jer mislim da ona sama sobom pledira za hitnost ovoga predloga. Projekat rezolucije glasi: „Narod-

na Skupština pretresajući o dogadjanjima, koji su dali povoda prekidanju skupštinske sednice dneva 28 februara o. g. i u želji, da utvrdi, koji su bili potočnici nemilih sukoba, a u prvom redu, da utvrdi osnovanost optužbi, da je tim sukobima glavni povod i podstrek dat izrazima i gestama nekih članova vlade iz vladinih klupa, rešava da se provede skupštinska anketa, u koju će se svrhu izabrati Odbor od 15 lica, koji će čiji utvrditi i podneti izveštaj sa shodnim predlozima, u svrhu obezbedjenja prava Narodne Skupštine i njezinih članova od pretnja i vršenja gornjih napada, od strane vlade ili njezinom krivnjom.“

Gospodo narodni poslanici, ja mislim da ova rezolucija pledira sama sobom za svoju hitnost. Nema za Narodnu Skupštinu važnijih stvari nego što je pravo i dostojanstvo njezino, koje mora da bude branjeno od same vlade. Ako je stvar malo neobična, to nije nama na čast jer ja mislim da u povesci evropskoga parlamentarizma toga nema i taj slučaj morali smo sami prvi na Balkanu da stvorimo. Gospodo, u nemilom sukobu... (*Stepan Radić:* Kocić je kazao Kokanoviću: zar i tebe svrbe leđa! — Graja i objašnjavanje.)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Dozvorite mi gospodo poslanici, da izjavim, povodom izjave g. Kocića, Ministra Pošta, koja se već nekoliko puta prilikom debate povlači, ovo: da sam ja u onoj graji opomenuo g. Ministra. (Dobacivanje i graja.) Prema tome, ja sam u tom slučaju vršio svoju dužnost.

Dr. Prvislav Grizogono (nastavlja): Dozvolite gospodo, da nastavim svoj govor, a na ovu sadašnju izjavu g. predsjednika ja ću se u toku svoga govora osvrnuti. U onim nemilim događajima koji su se desili povodom jedne suđbonosne odluke vlade, koja će značiti prekretnicu u čitavoj državi i našem narodu, u tim nemilim događajima treba da se razlikuju dve stvari koje treba da dobro lučimo. Jedna je ona nemila tučnjava koji se dogodila u ovom Domu. Ja mislim da nema nikoga izmedju nas, trezvenog i čestitog, koji ne osuđuje svaki fizički sukob koji se ma kojim povodom dovodi u Skupštinu. Svaki treba da poradi da nestane tih sukoba koje naš Parlament praktikuje. Ali, gospodo, ne možemo da smetnemo s uma, ne možemo da zaboravimo da je takvih sukoba bilo u nas i na žalost biće ih uvek dok su razbuktane strasti i dok se na ovaj način skupštine sastavljaju i provode izbori. (Žagor i protesti.)

Gospodo moja, takvih sukoba, takvih nemilih fizičkih razračunavanja treba da bude što manje, ali ja kažem, gospodo, da nije nikakvo čudo, ako još koji put do teških sukoba u Nar. Skupštini dođe kao što ih

ima u celome svetu, kao što će ih biti u našoj Narodnoj Skupštini unapred. Strasti političke, partijske, po koji put se uzbune, a to nije čudo, kako su se proveli izbori, koji su stvorili ovu Narodnu Skupštinu. Jedan deo Narodne Skupštine svestan je, da je došao na osnovu svoja narodnog poverenja, a drugi deo da je došao na osnovu korupcije. Ali u slobodno izabranoj Nar. Skupštini, u slobodno izabranim parlamentima partijske strasti po koji put su tako jake, da do ovakvih fizičkih razračunavanja dolazi i nema toga parlamenta, koji je pošteđen od toga zla. Za mnogo godina držalo se da je engleski parlament pošteđen od toga zla, a već nekoliko godina ne može se ni engleski parlament pohvaliti, da je od toga zla pošteđen. Jer ta dva zla parlamentarizma evropskog i svetuskog i opstrukcija i pokadkad i fizička obračunavanja pojavila su se i u tome starom engleskom šestogodišnjem parlamentu. Ali, gospodo, ako je to jedno zlo, sama Skupština treba iz sebe da nađe leka. U samoj Skupštini i naći će se leka. Uvek će Skupština naći dobar broj onih koji nisu direktno zainteresovani u sukobu, a u prvom redu morala bi naći one koji su postavljeni na čelu Narodne Skupštine. Ali se, gospodo, nažalost to više puta nije dogodilo a najmanje se dogodilo ovoga puta o kome danas govorimo.

Ima jedna druga stvar, koja kako kažem treba da se luči od ove tučnjave, koja je prilično uobičajena nažalost u parlamentima evropskim i kod nas ne manje nego u drugim, — ima jedna druga stvar, koja treba da bude za osudu, i koju moraju da osuđuju pripadnici svih stranaka, koji iole drže do časti i ugleda svoga Parlamenta i ovoga Doma. Jer ako se dopusti da članovi vlade sa vladinih klupa daju povoda, ankuraju da dolazi do ovakvih tučnjava, onda je Narodna Skupština izgubila svest o svojoj snazi i ugledu. (*Stjepan Rudić*: To je Davidović — Vukićevićev tvrdi grad, iz koga se juriša na slobodu Parlamenta.)

Vi ste malo pre čuli izjavu od gospodina Predsednika Narodne Skupštine, koja je interpolirana u moj govor ali ta izjava dokazuje samo to, kako je gospodin Predsednik osetio težak onaj teret, koji tereti njega na njegovom visokom zvanju, kad je u sredini mog govora mora da odbije ono što još nije čuo da će reći. Jer, gospodo, gospodin Predsednik kaže da je on opomenuo gospodina Ministra, kog ja neću da spominjem po imenu, da ga je opomenuo, ali je u ovome Domu ja mislim da nema toga čoveka, toga našega kolege, koji je to čuo, i čitava štampa beogradska ne donosi nijedan slučaj da je zapazila ili čula tu opomenu go-

spodina Predsednika Narodne Skupštine (Aplauz kod opozicije).

Čitava ta beogradska štampa opisala je događaj na sasvi drugim način, na način koji se pronosi žicom po celoj Evropi, po celome svetu, i taj događaj opisala je na ovaj način. Taj sukob deli se u dve faze: Jedna je na ovaj način. Taj sukob deli se u dve faze: Jedna je faza bila, gde je bilo pristo riječkanje, upadanje u reč i moja, gospodo, ako gledate nepartijske listove, nepartijske listove ne nekakvu „Reč“, ne nekakvu „Val“, ili kako se zovu ti partijski listovi, nego ako gledate beogradsku neutralnu i ovoj vladi prilično naklonjenu štampu, onda ćete videti da se čitav događaj deli na dve faze, od kojih je prva jedna živa izmena reči, ako hoćete vrlo živa, ali je imam jedan izveštaj pred očima da nema ni jedne uvrede, koja je pala i da je dovela do krvave tuče i krvavih glava. (Protesti od strane radikala). Jer, gospodo, moja, preokretnica tih dveju faza, ono što deli... (Burna graja i protesti od strane radikala — *Joca Selić* radikal veli radičevcima: Vi ste krivi, jer vaš vodi vreda. — Predsednik zvonu. — *Banković* dobacuje Seliću: I vi takođe ne spadate u Narodnu Skupštinu. — *Pribičević*: To je njihov ideal Glavnjača.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim gospodu za mir Opominjem g. Selića na red i molim ga da ne smeta govornike.

Dr. Prvislav Grizogono: Gospodo, kažem ono što je prozročilo preokretnicu u tom događaju, ono što je učinilo da je ona početka samo izmena reči pretvorena u jednu krvavu tuču, to su bili izrazi reči pale sa vladinih klupa. G. Ministar Pošta okrenuvši se prema jednom poslaniku neizazv u niti imajući ikakvog povoda da ude u debatu, počeo je da preti i sučući gotovo rukave pozivao onog poslanika, našega druga: „Izidi mi amo na megdan!“ I tako je g. ministar u tu debatu uneo taj mehanski parfem, koji je morao da čitav tok one debate dovede do tuče (Pljesak kod opozicije).

Gospodo, danas g. Predsednik kaže da je dao opomenu t me g. ministru (Glas na levlci: Ali vrlo obazrivo). Ta blaga opomena koja je bila sprdačina za jedan takav zločin nije ni od kog čoveka u ovoj Skupštini ni od koga od vladine štampe pa i štampe radikalne stranke zapažena. (*Dr. Pernar*: To je on sanjao u noći.) A da ta opomena nije bila efikasna, dokaz je temperamentni zamah toga mladog g. ministra i vidi se po onom što je sledilo. Kad je nastala tuča, kada se je nekoliko desetaka naših drugova zamotalo u to klupko, u kome je bilo i krvavih glava, onda se je našao jedan poslanik iz opozicije koji je skočio među funkcionere Narodne Skupštine i zahtevao od sekre-

tara da učini red i mir, da razvede zavadene ljude i utišaju rasplamtale strasti, gospoda su ostala mirno na svome mestu, a onda kada je sednica prekinuta jedan gospodin sekretar stao se cerkati i obuzet mehanskim parfemom izgrdio je našeg druga koji je tražio da se učini red u Skupštini i dobacio mu: „Neka se lije krv u Narodnoj Skupštini. (*Stjepan Radić* I vi mislite da ova vlada može ostati. Varate se. Vidićete šta će biti. — *Svetozar Pribičević*: Vaše podvale niko ne sluša. Niko ne veruje da mi vredamo Kralja. — *Stjepan Radić*: Nije mi trebalo ni jedne reči isprike. Šta više trebalo je vas ispričivati. — *Pribičević*: Neće te se takvim podvala održati. — Graja. — Predsednik zvoni. — *Sv. Pribičević*: Hoće da se pokažu da su oni za Kralja, a da su Hrvati protiv Kralja — Graja i međusobno objašnjavanje).

Gospodo, ovaj drugi čin g. Ministra Pošta ilustruje šta je mislio i nameravao sa onim svojim prvim gestom i rečima, dokazuje kakva je težnja i kakov je predomišljaj čitavog rada bio. Iokuražen zbog neopominjanja i nekažnjavanja zbog takvih njegovih ispada, učinio je sutrađan još nešto gore. Na toj sednici kad nije bilo prisutno od čitave opozicije nego desetak junačkih zemljoradnika... (Buran i dugotrajan pljesak na levlci — *Stjepan Radić*: Živel!)... koji su se tada s mi borili i predstavljali čitavu opoziciju i izdržali tešku borbu za Parlament i palamentarna prava... (Pljesak na levlci)... ma da nije bilo za to nikakva opravdanja ni povoda, a ni potrebe sa strane većine da skrši tu strašnu opoziciju od deset ljudi, isti taj g. ministar, sećajući se svoje nekažnjivosti od dana ranije počeo ponovo vredati i dobacio je jednom našem drugu ove reči: „Zar i tebe svrbi koža?“ (*Stjepan Radić*: Živio Čeda Koka novič!).

I koliko je poznato, gospodo, Ministar nije pozvat na red ni za taj drugi ispad niti mu je ikakva shodna kazna data (Veliki žagor i larma.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas, gospodo, dopustite bar svome govorniku da govori, ne mojte ga u tome sprečavati.

Dr. Prvislav Grizogono: Moja gospodo, kad je ovako prikazan događaj u čitavoj našoj štampi bez izuzetka, kad je ovako prikazan događaj u celom svetu koji se bavi time kakve su prtljike u prestonici Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca, onda treba da se pitamo: kako može da se ne sroza ugled ovoga našeg Parlamenta i funkcionera koji u njemu rukuju i kako može da se ne sroza ugled cele naše vlade i države? Treba da se zapitamo da li ovo nije najveći atak na našu narodnu čast i interes? (Pljeskanje na levlci). To je gospodin Pred-

sednik trebao ranije imati na umu a ne da danas traži iz toga izlaz, koga izlaza danas više nema.

Gospodo, kad tako stoje stvari i kad ste vi još u živoj uspomeni svih onih događaja; onda nije nikakvo čudo ako se u opoziciji koja predstavlja, neka se niko u to ne vara, predstavlja čitav onaj svet preko Dunava i Drine, kad se velim u čitavoj opoziciji stvorilo uverenje da je onaj napad bio sa predumišljajem, organizovan a treba da se vidi da li je bio organizovan sa strane vladinih grupa. Ja, gospodo, ne verujem ni za jedan časak da su sva gospoda iz vlade bila upoznata i saglasna s tim postupkom. Ja hoću da budem uveren i zbog svoje lične časti kao član ove Narodne Skupštine a i drugih; hoću da budem uveren da vladina većina nema u tome nikakva učešća. Ali je žalosno što nije osetila dužnost i poziv da se desolidariše s tim činom. Žalosno je u prvom redu za Gospodina Predsednika Vlade što nije ovo odmah, stantepede učinio. (Pljeskanje). Ne treba zaboraviti da je kod svih ovih ispada čitava vlada bila tu i da se svojim ćutanjem solidarizala s tim činom. (Pljeskanje na levlci — *Stjepan Radić*: Prvi put je vlada bila na okupu kad je trebalo da se ubiju Radić i Pribičevići u sred Parlamenta i Vlada je to i htela to će se i dokazati. Zato ona i treba da ide. Ubojice ste, eto vidite, i Davidović je kumovao tome. I ako me je zvao u Beograd, hteo me je dati ubiti u Beogradu. Eto vidite, čika Ljubu. Dajte premetačinu pa da vidite ko ima revolver a ko nema. Mi nemamo ni nožića, a o revolverima ni da govorimo. Meni je bio namenjen bokser ravno u glavu i da gospodin Pavelić, krvavih ruku, nije to suzbio mene danas ne bi bilo. To je eto htela ova Vlada da vojvoda Lune ubije Radića usred Parlamenta. — *Dr. Vilder*: Ali zato i mi imamo svoga vojvodu Pernara. — *Uzvici*: Živeo vojvoda Pernar!)

Vidite do kakvih teških uverenja ovakvi postupci i vlade i većine i predstavništva ove Narodne Skupštine dovode Narodnu Skupštinu koja reprezentira još jedan mnogo veći deo svih Srba, Hrvata i Slovenaca. Dok ne padne presuda, dok se ne vidi šta će biti sa ovim pitanjem i dok taj odbor koji ima da se izabere ne svrši istragu i ne podnese svoj izveštaj, ja dotle neću da prejudiciram ni jim uverenjima. Među nama može biti niansa u tome, a i kaže se da neki veruju kao da su svi u vladinoj većini bili solidarni s tim postupcima, a neki misle da su to odobravali samo pojedinci. Ali većina, u prvom redu Kraljevska Vlada pokazace najbolje da se nije sa tim solidarizala ako prihvati ovu anketu. (Uzvici: Tako je!)

Govori se o zlu koji nastaje usled fizičkog sukoba zato što se ne poduzima protivno, zato što se u prvom

redu ne preduzimaju efikasne mere da narodni poslanici ne ulaze u Narodnu Skupštinu onako kako se ulazi u mehanu. (Pljesak.) Ako se utvrdi da jedna vlada, da narodni poslanici ulaze u Skupštinu ne snabdeveni sa znanjem, kulturom i dobrom voljom za narod, nego snabdeveni revolverima i noževima, onda znači da se sa tom Narodnom Skupštinom ne misli dobro. (Pljesak i uzvici: Tako jel)

Ja bih hteo na kraju da podvučem još jednu stvar. Ovde se ne radi o satisfakciji ovome ili onome narodnom vodi. Ne radi se ovde o satisfakciji ovog ili onog lica. Toga ne treba. Ako je nepravda bila učinjena, ona je bila reparirana na takav način da je to bio šamar za onoga koji ju je učinio. (Pljesak u centru.) Mi ne tražimo reperaciju pojedincima. Mi tražimo jedino reperaciju koju Skupština duguje sama sebi. (Pljesak u centru.) Ako Skupština nije svesna i ne oseća da mora tražiti reperaciju za sebe, onda znači da se je ona duboko srozala. (Pljesak u centru.) I zbog toga što se ne traži reperacija od ovoga ili onog gospodina, zbog toga neću da spominjem njihova imena i njihova me se mišljenja ne tiču, nego se ovde radi o tome da budući članovi vlade moraju biti svesni da su oni kao takvi samo organi koji su odgovorni Narodnoj Skupštini. (Aplauz u centru.) A Narodna Skupština treba da bude svesna da ih, kad oni kao članovi vlade to zaborave, pozove na red i dolično kazni. (Pljeskanje u centru.) Jer teško Narodnoj Skupštini koja zaboravlja da je ona uz Kralja ono što reprezentira suverenitet u ovoj državi. Sve je drugo njoj podložno i odgovorno. (Pljeskanje.) A kad budemo došli do toga da pojedini članovi vlade misle fizičkim razračunavanjem da prete i sprečavaju poslanike u vršenju svojih poslaničkih dužnosti onako kako oni shvataju, kako kao poslanici shvataju i za šta smo odgovorni svojoj savesti i narodu, onda smo pokopali narodni suverenitet i našu Narodnu Skupštinu. (Pljesak u centru.) Ja apeliram na sve one koji vide da je poslednji čas vide da smo mi na teškoj narodnoj i državnoj prekretnici i koji hoće da se spase ono što se spasti može od parlamentarizma, a to ne znači nikakvu formulu nego duboki duh osećanja da je Narodna Skupština sama sebi suverna, — da prihvate anketu i da svojim ćutanjem ne pokrivaju zločinačko delovanje članova vladine većine. (Pljesak i uzvici: Tako jel)

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo narodni poslanici! Jedan od gospode poslanika malo čas je ustvrdio da ja na onoj prošloj sednici za vreme govora g. Ministra Unutrašnjih Dela nisam pomenuo g. Ministra Kocića. I sam govornik g. Grizogono izjavio je sumnju u tačnost te moje izjave. Ja sam naredio, da

se donesu stenografske beleške, koje stoje svoj gospodi poslanicima na raspoloženje. (*Svetozar Pribičević:* Kad je Ministar na tuču pozivao, nije bila graja, bila je tišina, kad je Kocić zvao Pernara: dodi ovamo! — Graja.)

Ja ću, gospodo, pročitati beleške. U stenografskim beleškama stoji, da kad su se g. Pernar i g. Ministar Kocić prepirali, da sam ja rekao ovo:

„Gospodina Ministra i g. Pernara opominjem na red i molim, da ne smetaju govornika.

Opomenuo sam jednoga i drugoga, jer su bili u uzajamnoj prepirci. Reč ima narodni poslanik g. dr. Krnjević.

Dr. Juraj Krnjević: Gospodo narodni zastupnici! Pitanje, koje je pokrenuto ovim našim predlogom, nije pitanje reparacije, ispravljanja povrede nanete možda jednom čoveku ili jednoj parlamentarnoj grupi, to je daleko zamašnije pitanje, to je pitanje našega parlamentarizma. I kad dođe do takvog pitanja, mi se svi moramo duboko zamisliti, što radimo i kako radimo. Neću ići daleko, nego ću spomenuti samo ovo: kad govorite s kojim čovekom zapadnog svijeta o izborima u ovoj zemlji, svaki će vam kazati, da je sigurno, da kod nas na izborima mora bobiti većinu vlada. Kad čujete samo tu izjavu, s kim god govorite vani, onda vidite ono strahovito mišljenje, što cijeli zapadni svijet ima o našem parlamentarizmu. Zato, ako se ovde govori i spominje, da ima ne jedan nego mnogo zastupnika u ovoj kući, koji su došli protiv volje naroda, neka se ne uzrujavaju gospoda s one strane i neka to ne smatraju izazovom, jer smo videli strašne slučajeve, koji su izneseni na prošloj verifikacionoj debati, koji gospodu nisu ni malo smetali (*Svetozar Pribičević:* Neka dođe Marko Tifković, potpredsednik radikalnog odbora, pa neka kaže kakvi su izbori bili!)

Predsednik dr. Ninko Perić: G. Pribičevića molim da ne smeta. (*Svet. Pribičević:* Znam, da Vam je neprijatna ova primedba, ali treba da je čujete!)

Dr. Juraj Krnjević: Gospodo, u verifikacionoj debati je izneseno, da je jedan gospodin, koji je dobio punomoć za ovu visoku kuću, da je tri puta prešao, krao, kulice i vi niste dozvolili anketu, nego ste dozvoliti, da sjedi ovde. (Glas kod opozicije: I da govori u ime naroda!) Iznesen je dalje slučaj, da ima među nama, koji smo punomoć došli, jedan šef stanice, na kojoj je u službi bilo preko 800 glasača i da je taj šef sam bio predsednik biračkog odbora na jednom mjestu i da je pašovao na svom mjestu, i zato

niste dali anketu, nego ste njegov mandat verificirali i dali, da sjedi u ovom Domu. (Upadanja.)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Molim vas, gospodo, nemojte da smetate govornika.

Dr. Juraj Krnjević: Kad mi to vidimo, gospodo, (Zagor.—*Sv. Pribičević:* Pitajmo g. Uzunovića, on je dobar radikal, neka kaže kakvi su bili izbori u niškom okrugu. — Glas kad radikala: Pristajem na anketu.)

Kad mi to vidimo kako su provedeni ovi izbori i kad s druge strane vidimo, što zapadni kulturni svet misli o našim izborima uopće to je znak, da to nisu pravi izbori, nego je to sistem, kako se provode izbori kod nas. Vlade si dozvoljavaju kod nas, da same prave parlamente i kad vlade tako stvaraju parlament onda nije čudo, da nastoje da Parlament zarobe i da ga svedu na s e niže grane. (Protest — *St. Radić:* Vidićete, kad Evropljani provedu uzbore, koliko će vas policajaca biti ovde.)

Vidite gospodo, sa tako izbranim parlamentima vlada upravlja, vlada radi što hoće. Spomenuću samo to, što si je vlada dala odglasati u prošlogodišnjem finansijskom zakonu. Sve ovlasti, koje se samo mogu imati, vlada je dala oglasati. Vi, gospodo znate, kako je došlo do institucije Parlamenta. Parlament je jedna velika i krvavo stečena tečevina čovečanstva. Da se dođe do Parlamenta, mnogo se borilo, a borilo se zato, da narod pazi na to, da ona finansijska sredstva s kojima raspolaže vlada, budu utjerivana od onih prilika onako kako to narod odredi i da budu utrošena na onakav način kako to narod hoće.

Što si je g. ministar finansija dao odglasati u prošlogodišnjem finansijskom zakonu? Ne treba njemu parlamenta, njemu je dovoljan Državni Odbor, koji je on sam sebi odabrao, kako je on hteo. Pa i taj odbor nije radio, nego je ministar radio sam kako je htio. Zašto taj Državni Odbor nije bio sazivan po g. ministru; on nije nikada dao opravdanja pred Narodnom Skupštinom.

Gospodo, kad vlade kod nas ovako biraju parlamente i kad sa njima ovako rade, onda je posve razumljivo, da se ovde mogao dogoditi ovakav događaj, kakav se dogodio pred par dana. (*Sv. Pribičević:* Ovakav skandal.)

Ovaj skandal od pre dva dana dogodio se zato, jer je vladi smetalo, što u ovom Parlamentu ima 85 slobodno izabranih narodnih poslanika. (Živo odobravanje kod opozicije). Ovoj vladi smeta, što mi nismo rumunski Parlament te da vlada radi šta hoće. S toga stanovišta mi moramo posmatrati događaj, koji se desio pred dva dana ovdje. Jer, gospodo, ako bi doži-

vjeli još koji put takav skandal, onda ovaj Parlament neće nigde u svijetu imati ikakvog ugleda.

Gospodin moj predgovornik spomenuo je, da je ono sve svijesno bilo organizovano, što se desilo pred dva dana u ovoj Skupštini. A ja ću, gospodo, da spomenem nešto, što moj predgovornik nije spomenuo, a to je, da je jedan od predsjednika seljačke koalicije, bio upozoren još onog dana ujutru, da će se toga dana taj događaj desiti. (Velika graja i žagor).—*Sv. Pribičević:* Dali su nam i imena od ljudi, koji su imali da provociraju, i to ćemo dokazati anketom. Protesti od strane većine.)

Gospodo, moj predgovornik je opisao tačno način, kako se poneo onaj član vlade, koji je taj sukob i provocirao. A ja ću spomenuti samo jedno. Mi smo videli, da su u tome sukobu sudjelovali baš oni ljudi, koji su prisni prijatelji toga gospodina Ministra. Dakle to je jedno čudo nevideno, da jedan Ministar aktivni, preko svojih prijatelja izaziva ovakav sukob. (Žagor i graja i veliki protesti od strane većine. — *Sv. Pribičević:* Oni šalju policajce u Evropu, koji ne znaju ni jezik. Jedan glas sa većine: Molim vas, g. predsjedniče, da nas zaštitite od ovakvih bezobraznih napada, i da zabranite, da nas ne vredaju.—*Sv. Pribičević:* To je sistem Evropski, da Uprava Grada vodi polemiku sa narodnim poslanicima.) Mi, gospodo, moramo sad iza toga događaja vidjeti, zašto je vladi trebao taj skandal. Videli smo, zašto je vladi taj skandal trebao. Odmah su se potom sastali šefovi grupa vladine većine i stvorili zaključak, kako da se ima hitno sprovesti budžetska rasprava. Vladi je trebalo da ne bude opozicija prisutna kod rasprave u generalnoj i specijalnoj debati i upotrebila je one koji su joj potpuno pokorni, da joj budžet za par dana izglasaju. Eto vidite, gospodo, gdje smo došli. Prošle godine vlada se nije usudila da tako radi, nego je sprovodila budžetsku raspravu, a ove godine i to nije htjela da spovode. A što će Vlada učiniti sa vama, ako potraje još godinu dana. Ako dozvolite da se sa vama tako radi, jeste li vi predstavnici naroda, jeste li svjesni odgovornosti koju imate pred narodom, u čije ime govorite? Imate li vi ljudskoga ponosa da sjedite ovdje i da budete mašina nekolicine ljudi? To su pitanja, vidite, to su problemi u koje se moramo zamisliti, jer nije danas pitanje zadovoljštine Stepanu Radiću i Svetozaru Pribičeviću, predstavnicima Seljačke-Demokratske Koalicije, nego je pitanje, ima li ovdje Parlamenta ili ga nema. Novine neprestano pišu o krizi parlamentarizma kod nas. Vidite, danas je „Politika“ napisala članak pod naslovom; „Posljednja faza ovoga Parlamenta“. Eto, kuda ste doveli, i šta radite. Zato je

važna ova rezolucija i zato će svaki onaj, koji ima osjećaj savjesti, i kome je do toga, da se ovaj Parlament održi morati glasovati za ovu anketu, koju smo mi predložili, jer, gospodo, izbori se, istina sprovode nasilno i jedan i drugi i treći, ali vi ste vidjeli krajeve ove države u kojima sva ta nasilja nijesu ništa pomogla, jer je narod ondje došao do potpune zrelosti i svijesti. Nema te sile koja bi u hrvatskim krajevima nasilno sprovedenim izborima mogla promijeniti reprezentaciju hrvatskog naroda. (Pljesak kod opozicije, žagor kod radikala.) Podete li i dalje ovim putem srozavanja parlamentarizma, dozvolite li da ovako vlada i dalje briskira Parlament i radi s njim šta hoće, nastavite li vi i dalje da ustajanjem i sjedenjem odobravate sve njene čine, stići će vas velika osuda, doživjet ćete i jedni i drugi s leve i desne strane, doživjet ćete i vi, koji ste došli u Srbiji kao reakcija na ono, što su radili naprednjaci i liberali, doživjet ćete sada ono što su doživjeli oni koncem prošloga stoljeća. U Srbiji je preko noći nestalo i naprednjaka i liberala, došla je nova struja, zdrava odozdo. I budete li vi slijepo glasali vladama ono, što one hoće, vama se mora dogoditi ono što se dogodilo naprednjacima i liberalima; mora se dogoditi da će vas sa ovih klupa nestati. (Pljesak kod opozicije.)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ima reč narodni poslanik g. Stjepo Kobasica.

Stjepo Kobasica: Gospodo narodni poslanici! Narodnoj Skupštini podnet je danas predlog rezolucije g. Grizogona u kome traži uglavnom da Narodna Skupština dezavuiše rad našeg gospodina Predsjednika prilikom žalosnih događaja na sednici od preksinoć. Motivacija ove čudnovate predstavke, koja se ne poziva ni na Poslovnik — (Glasovi u centru: To je za policajce čudnovato) molim vas, gospodine predsjedniče, da me uzmete u zaštitu od vredanja. — veoma je simptomatična.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ja pozivam gospodu, da ne vredaju govornika.

Stjepo Kobasica: Projekat ove rezolucije, koja se ne poziva ni na jednu tačku Poslovnika, navodi u glavnom tri „razloga“ zbog kojih bi Skupština morala da osudi rad svoga predsjednika. Prvi razlog je, da Skupština „utvrdi“ koji su bili potočnici nemilih sukoba — ova reč „potočnici“ nije ni srpska, ni hrvatska, ni dalmatinska. Drugo, da utvrdi „osnovanost optužbe“ i treće, da donose svoje mišljenje o tome kako su tim sukobima „glavni povod“ i podstrek dali izrazima i gestovima nekih od članova vlade iz vladinih klupa.

Gospodo narodni poslanici, ko poznaje Poslovnik taj zna, da je prva dužnost gospodina Predsjednika Narodne Skupštine, da se stara o dostojanstvu i ugledu ove Visoke Kuće. Član 11 Poslovnika to govori. I kad je on za to tu da se stara o dostojanstvu ove kuće, on treba neminovno i da vodi računa o tome, ko to dostojanstvo vredi i ako ga neko vredi treba da oseti konsekvence t. j. kaznu. Gospodo narodni poslanici, cilj je ovoga predloga da se oduzme funkcija iz ruku Predsjednika Nar. Skupštine i da se pređe na anketu, što znači nepoverenje predsedniku, a to mi odbijamo. 97. član našega Poslovnika jasno kaže kakve kazne može da upotrebi Predsjednik prema onim članovima ove Visoke Kuće koji se vladaju kako ne treba. Prva je kazna opomena na red; druga je kazna zapisana opomena na red i treća je kazna oduzimanje reči. Ove prve tri kazne izriče sam predsjednik, a poslednju i najtežu kaznu, isključenje, izriče Skupština, t. j. većina njena.

Ovde se govori o početcima nemilih sukoba. Mi koji smo 8 godina u ovoj kući posle onih lepih reči g. Grizogona, kojima je kazao da je dužnost svakog narodnog poslanika da stišava strasti i da osudi sve ono što ne odgovara ni ugledu kuće ni nama kao poslanicima — nama je jasno da se u poslednje vreme naš parlamentarizam jako nisko srozao. Neću da govorim o uzročnicima ali je neminovno da nikada nije u ovoj visokoj kući palo toliko uvreda kao poslednjih dveju godina. — A zašto? Sami procenite.

Druga argumentacija ovog predloga za rezoluciju jeste da se utvrdi osnovnost optužbe. Gospodo, optužbe nema, nego samo oni koji je podižu to uzimaju kao razloge i dokaze. Ovde je sudija Narodna Skupština i ta ista Narodna Skupština sa kvalifikovanom većinom glasova rešila je da je g. Predsjednik sasvim ispravno radio i ona je prihvatila kaznu za g. Radića. (Glasovi: To je laž, to je kleveta. Oštre upadice.) Eto samo za ovaj čas dokazalo se da je moja tvrdnja tačna. Pale su reči: lažete, to je kleveta i t. d. To je dokaz da su upravo ova gospoda kriva da se naš parlamentarizam srozao. (Upadice.) Dakle optužbe nema, Skupština je presudila, ona je svojom većinom iskazala da je g. Predsjednik bio u pravu i time mu je izglasala poverenje. Zamislite šta bi bilo, kad bi o svakom radu Predsjednika Skupštine rešavala anketa? Onda bi trebalo da Predsjednik Skupštine bude gospoda anketa ili neko drugi. Predsjednik je biran našim poverenjem i dokle on ima većinu on uživa to poverenje. Ima raznih načina i puteva, da se na osnovu Poslovnika to poverenje ili manifestuje ili uskrati. (Jedan glas: Neka govori o stvari.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Izvolite, g. govorniče, govoriti o predmetu.

Stijepo Kobasica: U trećoj argumentaciji prodloga rezolucije stoji ovo: da je tome sukobu glavni povod i postrek dao neko od članova iz vladine klupe. I članovi vlade su u ovoj kući samo narodni poslanici. Ako se jedan član vlade ogreši o Poslovnik Narodne Skupštine on će biti kažnjen kao i svaki od nas bez razlike, i zato što je g. Predsednik posle njegove izjave smatrao da je i g. ministar Kocić prekoračio delokrug i ono što može da uradi narodni poslanik. To je g. ministar Kocić kao narodni poslanik dobio opomenu i to je danas i dokazano. Drugo, mi znamo da je u glavnom tučnjava nastala ne za vreme sednice nego posle nje. (Upadice.) I kad bi bilo istina ovo što se iznosi zato ne bi bio odgovoran g. Predsednik, jer je to bilo onda kad je sednica bila zaključena. To su, gospodo poslanici, sve rozlozi zbog kojih većina ne može ovo primiti.

U toku ove debate čuli su se veliki i teški izrazi. Mi sa ove strane, koji hoćemo da se radi, i koji nosimo visoko barjak parlamentarizma, (Aplauz kod radikalna) koji želimo da naša Narodna Skupština ne bude poprište uvreda nego mesto za solidan rad, u času, kad naš narod bez razlike vere traži da mu pomognemo, u tom času dužnost je svih nas bez razlike da stišavamo i umirujemo strasti. A baš ona ista gospođa koja su u teoriji tako lepo govorila o parlamentarizmu, u praksi su ga grubo vredala. Članovi današnje vladine većine dokazali su najlepše, koliko i do kojeg stepena dopire strpljivost. Vi ste nas samo vredali i sumnjičili... (Nastaju upadice). Psihološki momenat današnje sednice najbolji je dokaz naš drug g. Daka Popović; to je jedan od najmirnijih ljudi u ovoj kući. I kad se takav miran i taktičan čovek, lepo vaspitan mogao revoltirati na vaše upadice, onda možete znati koliko mi sve gutamo u interesu rada Skupštine, samo da odgovorimo onim zahtevima koje je narod u nas postavio, kad nas je slobodnom voljom poslao u ovu visoku kuću. (*Predavec:* Koliko Vas je slobodnom voljom ovamo došlo?) Sa strane gospođe koja su danas o svemu govorila, naročito se isticalo, kako je većina i vlada nastojala da „profurtimaši“ ovaj budžet. Gospodo, Poslovnik nije ničim povređen; ko god se prijavio on je i govorio, ko nije bio prisutan nije mogao ni da govori. Najbolji dokaz zato jeste da se za Ministarstvo Prosvete prijavilo 13 govornika i da je debata trajala duboko u noć. Mi nismo krivi što ste vi ostavili sednice. Vi ste dali povoda kazni, (Nastaju upadice i negodovanja na strani opozicije) vi ste uzročnici nereda, (Glasovi kod opozi-

cije: To je laž, sramota da tako govorite) a ne mi ovo je samo retorizija na sve (Nastaje silna buka kod opozicije, u kojoj se čuje samo glas poslanika Pernara).

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodine, to je uvreda, a ono što je g. govornik rekao nije uvreda.

Stijepo Kobasica (nastavlja): Ima kod nas slučajno u spisku indeks gde tačno stoji i zbog koje je uvreda kažnjen bio kada koji poslanik. I u tom indeksu uvreda nema ni jedne reči koje sam ja upotrebio, a da bi se umetno uzbuđenje gospođe moglo ma čim opravdati. Mi se u opšte nalazimo u defanzivnom stavu i ne želimo nikako da bi smo mi odgovarali jednakim merama. (Josip Predavec upada, ali se ne čuje).

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodine Predavcu ja vas pozivam na red da ne vredate narodnog poslanika (*Predavec:* Zašto sam ga uvredio?) Kazali ste mu da je opljačkao narod. (*Dr. Pernar:* On je kazao da ste pljačkali narod... Nastaje buka.)

Stijepo Kobasica (nastavlja): Gospodo narodni poslanici, je li potrebna ova sadašnja nervoza? (Buka ponovo se produžava.) Ja samo citiram Vašu predstavku.

Sama reč da smo mi u defanzivnom stavu toliko je sada ovu stranu u centru revoltirala da... (Žagor, negodovanje u opoziciji. — G. Predavec se objašnjava sa poslanicima većine)... opet vreda.

Predsednik dr. Ninko Perić: G. Predavec, ja vas ponovo pozivam na red. Molim g. g. poslanike da se umire i da čuju govornika.

Stijepo Kobasica (nastavlja): Gospodo narodni poslanici, ja sam hteo da vam kažem da cela ova naša strana nije ni vredala ni izazivala i da mi svi bez razlike ne želimo onakav događaj, koji se kosi sa dostojanstvom i nas kao ljudi i dostojanstvom ove Visoke Kuće i zato što to ne želimo, smatramo, da je krajnje vreme da se među nama svima bez razlike zavede jedan nov red (Žagor! Glas: Želimo). Mi želimo da među nama od danas nastane opšte međusobno poštovanje, poštovanje samih sebe, poštovanje Parlamenta kao celine i poštovanje pojedinaca. Ali, gospodo, ako vi dolazite i ovde pretite i sve moguće pogrde upotrebljavate da nas ponizite onda vam mi odgovaramo da vodite računa o našem strpljenju, koje je dostiglo svoj vrhunac. Mi smo, gospodo, pokazali jedinstvenu trpepljivost. Mi smo ovde čekali onda kad smo morali da reagiramo i to samo zato što želimo da opravdamo poverenje naroda koji nas je poslao ovamo da radimo. (Upadanje u reč od strane poslanika iz opozicije i dobacivanja. Žagor).

Gospodo, s obzirom na sve ovo predlažem da kao

poverenje našem g. Predsedniku i kao odbranu čl. 96 i 111. Poslovnika odbijemo ovu rezoluciju kao sasvim neumesnu, čime ćemo dokazati da g. Predsednik uživa nepodeljeno poverenje dve trećine ove Visoke Kuće. (Žagor i negodovanje kod opozicije. Pljeskanje i odobravanje na strani vladine većine).

Predsednik dr. Ninko Perić: Prelazimo na rešavanje. Narodni poslanik dr. Prvislav Grizogono podneo je predlog kojim traži da se izabere anketa koja će izvideti događaje u skupštinskoj sednici od 29. februara tražeći hitnost. Narodni poslanik g. Stjepo Kobasica

prelaže sa svoje strane da se ovaj predlog odbije. Ja ću staviti na glasanje predlog dr. Prvislava Grizogona. Ko je za taj predlog neka sedi a ko je protiv neka izvoli ustati? (Većina ustaje.) Proglašujem da je većina ustala i da ovaj predlog nije primljen.

Prelazimo na dnevni red. Izvolite čuti druge predloge g. g. narodnih poslanika.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava predlog Juraja Šuteja i drugova o biranju ankete za pregled šumskih ugovora i traži hitnost. Predlog glasi :

Predsedništvu Narodne Skupštine

BEOGRAD

Pozivom na čl. 61. Poslovnika, a u vezi sa čl. 69. Poslovnika podnosim Narodnoj Skupštini kao hitan ovaj

PREDLOG REZOLUCIJE:

Obzirom na činjenicu da je sadanjim dugoročnim šumskim ugovorima doveden u pitanje jedan veliki dio državne imovine, nadalje obzirom na činjenicu, da su već dosada tim ugovorima nanešene državi goleme štete, što je dokazano i putem štampe i putem izveštaja raznih komisija, Narodna Skupština bira Anketni Odbor od sedam narodnih zastupnika, koji će, uz pomoć jednog odbora stručnjaka, iz područja tih šumskih ugovora a koji se može izabrati ili iz reda državnih činovnika i penzionera, ili iz slobodnih zvanja, preispitati stanje svih tih dugoročnih šumskih ugovora, te podnijeti Skupštini predlog u pogledu opstojanja i trajanja tih ugovora kao i progonu svih krivaca.

Molimo, da se ova rezolucija oglasi za hitnu, a hitnost ću obrazložiti u Narodnoj Skupštini.

U Beogradu dne 2 ožujka (marta) 1928. g.

Predlagači:

dr. Juraj Šutej i drugovi, s. r.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč gospodin dr. Juraj Šutej.

Dr. Juraj Šutej: Slavna Skupštino! Ja sam podneo danas kao prvi predlagač Narodnoj Skupštini rezoluciju. Ta rezolucija, gospodo, glasi ovako: „Obzirom na činjenicu da je sadanjim dugoročnim šumskim ugovorima doveden u pitanje jedan veliki dio državne imovine, nadalje obzirom na činjenicu, da su već dosada tim ugovorima nanešene državi goleme štete, što je dokazano i putem štampe i putem izveštaja raznih komisija, Narodna Skupština bira Anketni Odbor od sedam narodnih zastupnika, koji će uz pomoć jednog od-

bora stručnjaka, iz područja tih šumskih ugovora, a koji se može izabrati ili iz reda državnih činovnika i penzionera, ili iz slobodnih zvanja, preispitati stanje svih tih dugoročnih šumskih ugovora, te podnijeti Skupštini predlog u pogledu opstojanja i trajanja tih ugovora kao i o progonu svih krivaca. Molimo, da se ova rezolucija oglasi za hitnu, a hitnost ću obrazložiti u Narodnoj Skupštini“.

Gospodo, kad sam danas uzeo riječ, da govorim o ovome pitanju ja ću u prvom redu staviti jednu molbu na sve vas. Ja bih molio, gospodo, da ovo pitanje, o kome ću danas govoriti, ne posmatrate samo sa toga

stanovišta, da o ovom pitanju govorim kao opozicionar i to možda samo radi toga, da ometem budžetsku debatu — nego da mu posvetite isto toliko pažnje, ako ne i više — u zadnjem danu rasprave o budžetu. Ovo pitanje, o kome kanim govoriti bezuvjetno je jedan najvažniji dio našeg budžeta i to budžeta prihoda, jer ću ja kasnije, u svom razlaganju dokazati, koliko ovo pitanje tangira naš budžet prihoda i dokazati u koliko je fiktivan, u koliko je beznačajan budžet Ministarstva Šuma. Ako uzmete u ruke ekspoziciju g. Ministra Financija, onda ćete na strani 8 videti, da je najvažniji naš izvozni artikl drvo i da je kroz čitavu godinu 1927, osim mjeseca marta stajao na prvom mjestu da je prema tome jedan od glavnih faktora za aktivnost naše trgovačke bilanse.

Kad je tome tako, onda još veoma moramo paziti, da ta grana naše izvozne trgovine bude sa sviju strana obrađena i da čista dobit, što je od izvoza drveta dobijamo bude u skladu sa cjelokupnim našim privrednim programom.

Vi ćete vidjeti, da sam ja ovu stvar obradio sasvim objektivno stvarno i to samo sa željom, da vam dam jasan predlog o stanju, može se reći, industrijske eksploatacije naših šuma i o golemom oštećivanju narodnih državnih interesa sa strane odgovornih državnih faktora. Radi se, gospodo, o eksploataciji naših šuma putem dugoročnih ugovora o eksploataciji, koja se u šumskim krugovima zove eksploatacijom na bosanski način, ja ću već kasnije navesti i zašto se tako zove, kao i o oštećivanju državnih interesa u stotine miliona. O ovim stvarima piše se u našoj štampi već gotovo dvije godine i to iz dana u dan. Ali, gospodo, ne samo da se piše u našoj štampi nego se piše i u stranoj štampi i ja moram da kažem, da naši odgovorni faktori na sva ta pisanja čute i da na sve te užasne rekriminacije ne odgovaraju. Ja mogu danas da kažem da ne vjerujem, da je moglo biti u našoj državi veće aфере od ove. Ova afera ne može da stane u normalan mozak. Osvrnuću se i na pisanje jučerašnjeg i današnjeg broja „Trgovinskog Glasnika“, jer i na to pisanje naši odgovorni faktori šute, odnosno da se ispravim malo šutili su do nedavna. Naša štampa, kada govori o pitanju bosanskih dugoročnih šumskih ugovora govore otvoreno o pljački, korupciji o oštećenju državnih interesa preko dvije milijarde, pa ja držim, da je bar naša dužnost kao narodnog predstavništva, da utvrdimo tačnost ili netačnost tih tvrdjenja i da prema rezultatu, koji bude utvrđen, nemilosrdno udarimo po svakom onome ko je krivac. Ja ću, gospodo, jer je ovo jedno malo poteže pitanje nastojati da čitav Parlament što pregnantni-

jim predavanjem uvedem u područje toga pitanja da čitav Parlament vidi, da me kod riješavanja ovoga pitanja nije vodio nikakav stranački momenat. I kad govorimo ovdje kao hrvatski narodni zastupnik, jer sam Hrvat ja govorim u prvom redu kao bosanski narodni zastupnik, govorim i radi toga, jer hoću na kraju svoga govora da odbijem jednu užasnu insinvaciju, koja se danas baca u lice Bosne i Hercegovine i čitavoga naroda Bosne i Hercegovine, kad se hoće da kaže: Mi ćemo pomoći te gladne krajeve. Bosna i Hercegovina nisu nikada bile, pa ni danas pasivni krajevi. Bosna i Hercegovina učinjene su pasivnima na ovakav bezdušni način, o kome ću ja govoriti. Prije nego što predem na glavnu temu svoga govora, ja vas molim, gospodo, da budete strpljivi. Ovo je jedno tako važno pitanje i ne može se u kratko i na prečac iznijeti. Dopustite s toga, da najprije ukratko bacim jednu refleksiju na napise, koje je baš srpska, a ne hrvatska štampa donijela u zadnjoj godini o pitanju ovih šumskih dugoročnih ugovora. Ja ću ostaviti na stranu ono što je pisano godine 1926. uzeću kraj 1927 i 1928 godinu to je najnovije pa ću početi najprije sa „Političkim Glasnikom“, koji izlazi u Beogradu. U broju od 29 maja 1917 g. u „Privrednom Svetu“ donosi po naslovom „Novo središte korupcije“ jedan člančić, u kome kaže na početku ovako: Ministarstvo Šuma izgleda da je zauzelo u pogledu haosa i korupcije prvo mesto, koje je držalo ranije „Ministarstvo Saobraćaja, u kome je deneral Milosavljević odlučno počeo da zavodi red.“

Ističe, da će imati prilike, da se opširnije zadrže na aferama Ministarstva Šuma, a danas da ukazuju samo na neke. I onda piše ovo: „Kako doznajemo iz Sarajeva, tamo se u veliko govori o nepravilnim radnjama prilikom izmene dugoročnih ugovora o prodaji drva iz državnih šuma. Po tim glasovima, izgleda da su ti ugovori, koji su bili zaključeni, sa raznim preduzećima izmenjeni na veliku štetu po državnu kasu. Ove promene su izvršene u toku prošle i prethodne godine, a bez prethodnog odobrenja Državnog Saveta i pregleda sa strane Mesne Kontrole nego samo po predlogu Generalne Direkcije Šuma. Tako isto odobravane su valorizacije i amortizacije dugovanja tih preduzeća, opet sa velikim gubitcima po državnu kasu. Tako je usled ovakva rada u državnu kasu ušlo 65 od sto manje prihoda u godini 1924-25. Može se očekivati još veći gubitak, ako se stanje ne popravi.“

Na kraju napominjem, da je Mesna Kontrola jednim aktom o svemu ovome izvestila Glavnu Kontrolu, a Glavna Kontrola da je tražila razjašnjenje i izveštaj

od Generalne Direkcije Šuma, koji ni do danas nije dobila.

U drugom broju, koji je slijedio mjesec dana iza toga, opet se povraća na to pitanje i iznosi samo jedan službeni akt. Taj službeni akt je dopis Mesne Kontrole pri Direkciji Šuma u Sarajevu upravljen Glavnoj Kontroli u Beogradu. Taj službeni akt sadrži ovo:

„Čast je ovoj Mesnoj Kontroli izvestiti Glavnu Kontrolu, da su dugoročni ugovori o prodaji rezanog drveta skoro svi menjani na štetu države, a da te promene nije odobravao Državni Savet, niti su te promene dostavljane ovoj Kontroli. Ovo je ustanovljeno prilikom sastavljanja godišnjeg obračuna sa odnosnim firmama, koji su na zahtev ove Kontrole njoj dostavljeni. Isto je tako ustanovljeno pri pregledu tih godišnjih obračuna, da je g. Ministar Šuma i Rudnika na molbu pojedinih firmi odobravao i valorizacije, a kod dugova tih firmi i amortizacije tih dugova, što sve nije osnovano na ugovoru, koji je s tim firmama sklopljen i što sve predstavlja za državu gubitak velikih svota novaca, koje su morale ući u državnu kasu po tim ugovorima. S toga se i ovo mora svesti pod menjanje ugovora na štetu države. Menjanje ugovora počelo je ranije, a valorizacije i amortizacije odobravane su ove godine, ali njihovo provođenje otpočelo je tek u mesecu avgustu ove godine. Ova Mesna Kontrola je mišljenja, da su ove promene ugovora i valorizacije protivzakonite iz razloga, što nije postupljeno u smislu člana 84 zakona o Državnom Računovodstvu. Prosudivanje o tom, da li su pak te promene bile nužne ne spada u kompetenciju ove Kontrole. Što se pak valorizacije tiče, misli ova Kontrola, da joj je dužnost, da izvesti, kako se u ovamošnjim nezainteresovanim, a uglednim krugovima, valorizacije smatraju pljačkom do koje se dolazi u najviše slučajeva nedopuštenim načinom.“

Gospodo, ovo je službeni akt, koji kaže i ovo: „Jednom je prilikom mišljenje potpisatog, da će država uskoro imati — ako se bude ovako dalje išlo — firmama da plaća za to što one seku državnu šumu, usvojeno od ovdašnjih najviših šumarskih činovnika rečima: Gotovo je tako.“

Dalje se kaže ovo: „Kad završni račun za godinu 1924|25 pokazuje prihode od ugovore sa 108,362 040 dinara, a završni račun za 1925|26 g. moći će iskazati 37,550.636 dinara, dok onaj za 1926|27 godinu iznosiće aproksimativno 25 miliona dinara, jasno je, koliko je šteta od izmena ugovora o prodaji drveta i od valorizacije“ Onda se obraća na glavnu Kontrolu i kaže: „Ova Kontrola do danas nije dala svoje vize ni na jedan naknadni ugovor odnosno na izmene i dopune ugovora,

ni na jednu odluku o arnotizaciji i valorizaciji, pa sledstveno ni na godišnje obračune po tim izmenama. Pošto je to pitanje tako veliko i važno, ni ne želimo ni časa, da preuzmemo na sebe odgovornost, tražimo rešenje Glavne Kontrole“.

„Politički Glasnik“ na to veli ovo:

„Raspitali smo se, da li je ovaj akt primljen u Glavnoj Kontroli, pa smo se uverili, da ga je Glavna Kontrola primila 11 novembra 1926 g. pod br. 90.192 i pod 30 martom 1927 g. provela Ministru Šuma. Šta je dalje urađeno po tome aktu u Ministarstvu Šuma, to nam je nepoznato“.

„Politički Glasnik“ i trećeg meseca povraća se na to pitanje i pod istim naslovom „Novo Središte Korupcije“ donosi i ovaj pasus: „Na teške zloupotrebe počinjene u Ministarstvu Šuma, koje smo izneli u prošlim brojevima, nije došao nikakav demanti od strane Ministarstva. Znači, da se prećutno priznaje, da je sve ono što smo izneli tačno. Drukčije nije moglo ni biti, jer su se naša tvrdjenja zasnivala na zvaničnim aktima.“

To piše, gospodo, „Politički Glasnik“. Poslje toga gospodo, u sarajevskom „Glasu Slobode“ napisao je članak bivši narodni poslanik g. Dragiša Lapčević i to pod naslovom: „Pljačka šuma u Bosni i Hercegovini“. Tu on govori o toj pljački sa ovim rečima: „Samo se tako može nazvati ono, što se od 1919 g. počelo raditi sa šumama u Bosni i Hercegovini. U mesto da se sasvim normalno eksploatišu, pa da se na posećenim i ogolelim prostorima podiže nova šuma od preduzeća koja treba da su privredna, napravljene su prave pljačkarnice — blagodareći saučešću nekih ministara i nekih visokih ministarskih činovnika. Neveštim, već sasvim prostačkim manevrisanjem vršena je pljačka i kod ugovora i kod dodataka ugovorima; vršena toga radi i nacionalizacija i amortizacija i bonifikacija i klasifikacija i t. d. Država se čak žurila, da neprekidno smanjuje taksu pa se čak odrekla i 25% državnog participiranja u čistoj dobiti, na koje je po ugovoru imala prava i Austro-Ugarska zemaljska vlada. Jedan drug mi je u Sarajevu okarakterisao šumarske kompanjije ovim rečima: „Samo prave dugove, a ne plaćaju“. A kako će i plaćati, kad su neke od njih već i državu zadužile — pošto su joj šumu isekle. Tako rukovanje sa šumama Bosne i Hercegovine upravo je najprljavija kolonijalna afera u isključivo slobodnoj državi“. (Svetozar Pribičević: Živeo takav Srbijana!) U drugom pasusu kaže ovo: Po tome smo mi bili bezobzirni lopovi u svojoj sopstvenoj zemlji, nego što je bio tuđinac u zavojevanim oblastima. (Pljeskanje na levici) Pa kaže dalje: Komisija koja je pregledala te ugovore i koja se uverila da oni

ako bi ostali u važnosti do roka isteka predstavljaju čistu štetu za državu, čitave milijarde dinara. Iza toga, gospodo, počeo je „Trgovinski Glasnik“ i od onda neprestano o tim aferama piše. Juče je bio jedan napis a i danas, koji je napisao g. dr. Milan Marković. Prve članke u „Trgovinskom Glasniku“ pustio je opet g. Dragiša Lapčević i u njima se žestoko obara na stručnjake u Ministarstvu Šuma i Ruda i kaže: Stručnjaci su bili izvanredno mnogo angažovani poštenjem, da na štetu države mijenjaju ugovore i ugovorne dodatke i to po tri četiri i sedam puta sve jedan za drugim; oni su se brinuli sve jedan za drugog, oni su brinuli brigu šumskih kompanija, a ne brigu državnih interesa

U svom članku g. Dragiša Lapčević osvrnuo se je i na član 252. Finansiskog Zakona za godinu 1927-28 Taj član 252 kaže da je Ministru Šuma i Rudnika dopušteno, da može, u koliko to državni interesi u saglasnosti sa interesima šumarske ekonomije i drvne industrije zahtijevaju kod dugoročnih ugovora da mijenja one odredbe u koliko se kod praktične primjene konstatuje, da ne odgovaraju stvarnim prilikama dotičnog ugovornog područja, a imajući u vidu interes racionalnog šumarskog gospodarstva i vladajuće prilike na drvnim tržištima. G. Dragiša Lapčević kaže, da se je tom odredbom, kad je već i bez ikakve stvarne i poštene namjere ušla u Financiski Zakon htjela pokriti jedna radnja, koja nije dopuštena. I fakat je gospodin Ministar po mom uvjerenju prekoračio granice ovlaštenja toga člana Finansijskog Zakona, jer nigde u tom članu nije dano njemu pravo da bilo što poklanja i da oštećuje državne interese. G. Dragiša Lapčević nastavio je dalje, pa je u tim svojim daljnim napisima na kraju utvrdio, da ta šteta, koja je državi načinjena šumskim ugovorima iznaša oko 2 milijarde dinara. To je on ustvrdio u „Trgovinskom Glasniku“ prije jedno me sec dana. Juče mi je došao pod ruke „Trgovinski Glasnik“ u kome piše g. dr. Milan Marković pod naslovom „Naši bosanski jadi“. Izleda mi da je čovek stručan i da je dobro ocjenio predmet o kome piše. Čitav članak je vrlo interesantan, ali ću iz toga članka pročitati samo jedan članak a taj glasi ovako: „Sistem upravljanja i gazdovanja sa bosanskim šumama posle rata od 1919 g. pa sve do danas, za vreme gotovo svih vlada i svih režima, sa malim svetlim izuzetcima, bio je i jeste čist pljačkaški sistem. Ranburtschft koji ispoljava svu nagotu doba i vremena, koje smo do sada preživeli i možda još i danas uvek bolno preživljujemo, i taj i takav sistem, pun nagote strašnog i priljavog doba našeg, ne može izdržati kritiku ni u jednom pogledu i pravcu. To je juče napisao u sred predstonice

jedan ugledan list, koji i danas nastavlja s tim i kad bi čovek htio samo malo da se upozna sa stanjem gazdovanja u bosanskim šumama, imao bi mnogo da pročita u tim člancima. Ali ja moram da istaknem još jednu stvar. Sutra i prekosutra održava se ovde u prestonici kongres šumara i ti naši šumari metnuli su na dnevni red svoga kongresa kao četvrtu tačku „Sudbosnosne poledice dosadnjeg gospodarenja sa šumama. Iz te tačke dnevnoga reda vidi se, da su se i naši šumari ozbiljno zabrinuli za sudbinu naših šuma, za sudbinu tog najvećeg blaga naše državne imovine. Nu, jer je meni poznato, da je sa strane visokih funkcionera Ministarstva Šuma traženo po Bosni sičnih duša, koje će braniti politiku Generalne Direkcije na kongresu šumara, osobito mi je milo, da sam danas u Parlamenu govorio o tome i da se baš pred njihov kongres čuje i naša ozbiljna riječ o našim šumama. (Stjepan Radić: Ne mogu komandirati više Stamenkovići.)

Kako vidite, gospodo, iz ovih napisa, koje sam ja citirao, a da i ne citiram sarajevski „Narod“ i druge bosanske novine, jer možda to ne bi bilo za sve jednako ubedljivo, naša štampa i javni radnici naši nemilosrdno su istupili i iznosili vrlo teška objeđenja, za koje ih niko ne poziva na odgovornost, a ministarstvo ne demantira. Iz dana u dan, gospodo, piše se o tome i držim da je naša dužnost, preča od budžeta, da mi ovo pitanje riješimo. Ja držim, da Narodna Skupština mora da bude zahvalna meni, da o tome pitanju govorim (Aplauz na levisi i u centru) Ja sam naglasio, da ja govorim kao hrvatski narodni zastupnik, ali u ovom slučaju govorim kao branilac državne imovine govorim o najvažnijem djelu budžeta: budžetu prihoda. Gospodo, ja neću nijednoga momenta preći ni u lične ni u partiske rekriminacije. Ja hoću samo stvarnim dokazima, da Skupštinu uvedem u sve ono što možda danas znam ja ili koji moj drug stručnjak u tom poslu i da na taj način upoznam i većinu Narodne Skupštine s tim predmetom, no otvoreno kažem, da mi je žao da klupe skupštinske nijesu danas do zadnjeg sjedala ispunjene, a trebale bi da budu pune.

Da predem, gospodo, po malo na stvar. Od sveukupne površine naše države iznosi šumska površina i to prema katastru, osim Srbije i Crne Gore, gde nema katastra, ali u tu svrhu je provedena naročita procjena iznosi šumska površina 7,500.000 ha odnosno 30.5 procenta ukupne površine. Od toga otpada na Bosnu i Hercegovinu 2,700.000 hektara, na Crnu Goru 500.000 hektara, na Dalmaciju 400.000 hektara, na Hrvatsku i Slavoniju 1,430.000 hektara, na Srbiju 1,760.000 na Sloveniju 700.000 hektara i na Vojvodinu 100.000 he-

tara, faktično je pod šumom samo 28 od sto ukupne površine ili oko 7. miliona hektara.

Po vrsti posjeda te su šume trovrstne: državne, općinske i privatne.

Procenat državnih šuma od toga je okruglo 47% i taj procenat je najjači u Bosni i Hercegovini i to radi toga, što općinske šume nisu izlučene iz državnih. U drugim djelovima države šume su razgraničene i po tom razgraničenju se vidi da najmanje državnih šuma ima u Sloveniji. Mariborska oblast 0%, ljubljanska 5% — većinom su to privatne šume, te Dalmacija (pokazuje na karti) — Ovo ovdje (pokazuje na karti) je nesretna Bosna i Hercegovina i kako vidite tamo je gotovo sve državna šuma. U Srbiji je to izmiješano i Srbija svukud ima općinskih šuma. U Crnoj Gori isto tako. Tamo šume pripadaju plemenima i privatnicima, a ima nešto i državnih šuma. U Južnoj Srbiji istina sve su državne šume, ali te šume nisu još razgraničene. U Hrvatskoj i Sloveniji, kao što sam kazao prevladuju većinom šume općinskih zajednica ili imovnih općina. Tako isto i u Srbiji.

S obzirom na eksploataciju, a da me bolje razumjete, potrebno je dalje da kažem, da se šume dijele na visoke, srednje, niske i šikare. Visokih šuma imade 4,174.000 ha., niskih šuma 1,683.000 za i šikara 646.941 ha. Šikare koje su rezultat jednog vrlo rdavog eksploatacionog sistema, služe u glavnom za brst i ogrijev.

Za podmirenje domaćih potreba služe u glavnom niske šume, a o pravoj eksploataciji može se govoriti samo tamo, gde ima visokih šuma. I sad ćete, gospodo, biti odmah načisto zašto se kod eksploatacije visokih šuma govori samo o Bosni i Hercegovini, čim vam pokažem ovu kartu. Ovo ovdje crno (pokazuje na karti) to su visoke šume, a ja sam va malo prije kazao, da u Sloveniji gotovo nema državnih šuma, u Hrvatskoj i Srbiji i Crnoj Gori vrlo malo, to ćete odmah vidjeti da državne visoke šume ostaju gotovo samo u Bosni i Hercegovini, odnosno tu je gro.

Kad sam vam kazao, da u Sloveniji, Hrvatskoj Slavoniji, Dalmaciji i Crnoj Gori imade mnogo šuma, kojima su vlasnici privatnici ili imovne općine onda ćete lako shvatiti, da će ti privatnici ili općine dobro paziti na kakav će način dopustiti eksploataciju tih šuma. (Poklici: iz centurma: I u Hrvatskoj se postupa na sličan način.) Ali, gospodo, i u Hrvatskoj od 1921 g. uveden je taj bosanski sistem eksploatacije šuma. Do toga sistema, gospodo, došlo je na ovaj način. Austro-Ugarska Monarhija, koja je upravljala Bosnom i Hercegovinom kao okupatorica, a docnije kad ju je anektirala kao vlasnica uvela je prva eksploataciju na ovaj način.

Ona je to učinila u prvom redu s obzirom na nestašicu komunikacionih sredstava u Bosni i Hercegovini, zatim na veliku udaljenost šuma od postojećih komunikacionih sredstava kao i obzirom na potrebu golemih investicija za eksploataciju. To je ona učinila oko 1890 godine i tada je prvi put dala veće komplekse privatnom kapitalu na eksploataciju, jer su se samo na taj način mogle te šume da otvore pijaci. Ja, gospodo, neću se upuštati u raspravu pitanja, koje postoji među našim stručnjacima o tome da li je p metna eksploatacija putem ugovora privatnim kapitalom ili je bolje da se eksploatiše u državnoj režiji. Mene to momentalno ne zanima, ali ipak moram da naglasim, da je i država u to doba smatrala eksploataciju putem dugoročnih ugovora samo jednom plolaznom fazom, iza koje je imalo da nastupi gazdovanje u režiji.

Sad ću gospodo, da predem na glavni dio stvari i molim gospodina predsednika, kao i čitavu Skupštinu da mi ne zamjeri, što sam učinio ovoliki uvod, ali on je bio potreban da bi me Narodna Skupština mogla rasumjeti, kad budem počeo govoriti o težim stvarima.

Prilikom ujedinjenja zatekao se u Bosni priličan broj ovih dugoročnih ugovora. Svi su ti ugovori u mjesecu martu godine 1919. jednim okružnim telegramom tadašnjeg zamjenika ministra Šuma i Rudnika g. dr. Korošca raskinuti i razrešeni. Obnovljeni su opet godine 1920 i 1921. Gospodo, moje subjektivno mišljenje jeste, da je ostalo y tome stadiju tih tadanjih ugovora, to ne bi sada bar ja lično imao povoda da o tim stvarima ovde govorim. Ali šta se je dogodilo? Svake godine, a negde svake pola godine pa i svake četvrt godine, ti su se ugovori mjenjali i ja držim lično, da je gospodin Dragiša Lapčević sasvim tačno okarakterisao to, kad je rekao, da je to najprljavija kolonijalna afera u našoj isključivo slobodnoj državi. Ja, gospodo, kad sam zalazio u to pitanje, moram iskreno da priznam, pa me je tolika nervoza spopala, da sam se tresao i nisam magao da verujem, da će to pitanje tako daleko poći. I ja znam, da će se naći mnogi od vas, koji će reći: Vi advokati ste vrlo blizu tih korupcija i mnogi će povjerovati, da u naš mozak može da stane mnogo više, nego u mozgove drugih čestitih ljudi. Ali evo, šta se radilo sa našim šumama, po mome uvjerenju, prelazi sve granice. (Stjepan Radić: I sve advokatske mozgove) Da, i advokatske mozgove.

I kako se je javno mnjenje bilo uztalasalo, to je sadnji Ministar Šuma i Rudnika g. Mijović, koji je za svoju veliku ličnu nesreću došao na to mjesto, pod pritiskom toga mnjenja odredio jednu komisiju sa striktnom zadaćom, da te ugovore preispita i stavi svoj

konkretni predlog. O tome je bilo riječi u Finansijskom Odboru, gde sam ja takode govorio i o tome, ali nisam govorio ono, o čemu ću sada da govorim, pa molim članove Finansijskog Odbora, da ne misle, da ću nešto ponavljati. U toj komisiji, u kojoj se nalaze samo četiri čovjeka i to sva četiri su Srbijanci, to samo uzgred spominjem, bili su ovi: Kao predsegtnik komisije dr. Pera Đorđević, profesor Univerziteta, drugi član Dragiša Lapčević, bivši narodni poslanik, treći je bio Milan Ranitonić, načelnik Ministarstva Šuma i Rudnika i četvrti pravni referent Ministarstva Šuma i Rudnika g. Spasić. Ta je komisija imenovana po g. Ministru prije kratkoga vremena, ako ćete baš tačno datum to je bilo 26 decembra 1927 g., i ona je počela svoju zadaću u samome Ministarstvu i to u eksploatacionom odeljenju Ministarstva Šuma i Rudnika. Nu odmah je i zapela, jer se je dogodilo ono, što je svaki od nas mogao vrlo lako da predvidi, a to je, da ona svoj rad u tome Ministarstvu ne može ni nastaviti, a kamo li dovršiti, nego samo započeti, jer je jedna od najvećih bruka u tome Ministarstvu, što svi odgovorni faktori beže od statistike. To je komisija konstatovala i u svom službenom zapisniku, koji je podnesen kao službeni izveštaj g. Ministru. Predložila je s toga g. Ministru, da svoj rad produži u Direkciji u Sarajevu, što joj je i odobreno, pa je u Sarajevo otišla 30 decembra 1927 i radila do 6 januara 1928 g., zatim opet produžila rad u Beogradu i 6 januara 1928 podnela svoj izveštaj Ministru. Kad bi, gospodo, za vreme Austrije neko pomisliti mogao, da će jedna komisija u svom izveštaju Ministru moći da navede da u eksploatacionom odeljenju Ministarstva ili područne Direkcije nisu mogli da nađu dovoljnih razjašnjenja i podataka? To se, gospodo, nije moglo da dogodi za vreme Austrije, jer je za vreme Austrije postojao u svemu red i jedan sistem. Mi na to nijesmo mogli da zaboravimo i nećemo zaboraviti, nu zato nema niko prava da nas zove crno-žutim ili Austrijancima. (Svetozar Pribičević nešto dobacuje).

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim gospodo, za mr.

Dr. Juraj Šutej (nastavlja): Ja, gospodo, imam jedno izradeno uvjerenje, zašto toga nema u eksploatacionom odeljenju. Oni koji se ne boje sa svoj rad nemaju računa da nešto sakrivaju ili da bježe od statistike. Uopće, gospodo, eksploataciono odeljenje mora biti jedno u Ministarstvu a drugo kod Direkcije u Sarajevu i to kao jedna cjelina. Mi toga jedinstvenog eksploataci nog odeljenja danas nemamo. Danas ako tražite, ako traži Narodna Skupština ili ako traži Ministarstvo samo, koliko je podjeljeno besplatnog drveta,

koliko je unovčeno putem maloprodaje ili putem oferata ili putem kolonizacije, gde je davano pojedincima i po 50 ha šume, koju su oni dabome kasnije preprodavali, onda, gospodo, ne možete dobiti odgovora ni u Ministarstvu ni u Direkciji u Sarajevu. Tako je, gospodo, nedavno Ministarstvo tražilo, da mu se javi koliko je sirovina izdano malopilarima i koliko su prodali, ali odgovor mu nije mogla da dadne šumska Direkcija u Sarajevu, dok se to ne istraži, nu i onda se ne zna, jeli to tačno.

Svaki normalan čovek zna, da je prvi uslov dobrog gospodarstva, dobra evidencija. Svako preduzeće mora da po svojim knjigama zna kako stoji, no Ministarstvo Šuma nema tih knjiga i ono ne zna kako stoji. To je sve fikcija. Ja sam u Finansijskom Odboru rekao o budžetu Ministarstva Šuma i Rudnika, da je taj budžet samo jedna fikcija. Danas smo mi, gospodo, dužni mnogim firmama teške milione i budžet Ministarstva Šuma je jedna laž, jedna apsolutna laž. Ja ću to i ciframa dokazati. Eksploataciono odeljenje u Ministarstvu Šuma mopa da vodi evidenciju o svima ugovorima i te ugovore mora imati. Zašto bi to inače bilo eksploataciono odeljenje za celu državu? Ono mora da zna sve, mora da zna raspoložive drvne mase, mora da zna sve doznačene godišnje svote, mora da zna sve prosječne prodajne cene, jer kad jedna direkcija predlaže na odobrenje jedan ugovor, ko će ga u Ministarstvu revidirati? I zbog toga eksploataciono odeljenje Ministarstva mora da ima u svojim rukama a priori sve podatke, a ne istom da ih po bjelom svetu sabire ili da traži podatke.

Spomenuta komisija o tim prilikama u eksploatacionom odeljenju Ministarstva Šuma kao i Direkcije Šuma u Sarajevu kaže i ovo: „Ali je komisija odmah konstatovala da joj to odeljenje nije dostavilo na raspoloženje ni sve ugovore pomenute uz priloženu dostavu u rešenju Gospodina Ministra, kao ugovor sa firmom Feltrinel. Sem toga eksploataciono odeljenje nije stavilo na raspoloženje komisiji ni sva tražena akta po tim ugovorima, a to je bio glavni razlog za odlazak komisije u Sarajevo. Isto tako ni Direkcija Šuma u Sarajevu nije stavila komisiji sva akta, koje je tražila, niti je mogla dobiti uvek ni zadovoljavajuća usmena obaveštenja pod raznim izgovorima i zbog odsutnosti pojedinih referenata. Gospodo, jedna komisija dolazi službeno, po nalogu Ministra i ne može da dobije potrebnih podataka. Već to tamo ilustruje upravo užasne prilike, u čijim se rukama nalazi uprava sa našom šumskom imovinom.

Pitanje tih dugoročnih šumskih ugovora predstavlja

po mom mnjenju neki ius specijale, u koji su mogli da zavire i da zagledaju neki samo stanoviti ljudi a ostalim smrtnicima, nije bila ta prilika dana do odskora i zato se nemojte čuditi, što sve do sada nije bio podvrgnuto temeljnoj kritici sistem eksploatacije naših šuma.

Sad je red, gospodo, da se pozabavimo konktetnim činjenicama i da vidimo da li su tvrdnje tih mnogih naših krugova tačne. Potrebno, je držim, da istaknem još, da tih ugovora u Bosni i Hercegovini ima oko 34 i da odmah ustvrdim, da je po mišljenju naših najkompetentnijih šumskih stručnjaka, apsolutno poštenih, da je po mišljenju mojih kolega i Srba i Hrvata šumskih inženjera to stanje eksploatacije ovako: Od 34 šumske industrije sa dugoročnim ugovorima, koje danas imamo, može biti godine 1935. još samo 14—15, a 1942. odnosno 1945. godine imaćemo svega još 5 šumskih takvih industrija.

Ja se, gospodo, ne mislim zaustavljati kod sviju tih ugovora, nego ću u glavnom da uzmem u posmatranje samo one ugovore koji imaju godišnju drvnu seču preko 100.000 kubika. Tu ću, da slijedim red izveštaja komisije, zaustaviti se u prvom redu na društvu Ugar. D. D. a i radi toga, što sam kod njega i neke račune pravio. Nisam imao dovoljno vremena i snage, da računam cifre za sve ugovore, nu kod ove firme sam nešto izračunao i na kraju razmatranja samih ugovora toga društva kao i dodatka tim ugovorima iznijeti ću i račun. Taj Ugar sklopio je sa državom ugovor 1 novembra 1920 za područje Ugra, i Dno Luke. Tim ugovorom, koji je za jedno područje zaključena 18 godina, a za drugo na 9 godina, date su u eksploataciju kompleksi šume uz omjer 80 od sto i 20 od sto. Moram odmah da istaknem, da je glavna eksploataciona grana drveta u Bosni i Hercegovini četinjasto drvo, nu paralelno se vrši i eksploatacija lisnatog drveta. Gotovo svi temeljni ugovori, koji su zaključeni u Bosni i Hercegovini imaju kao omjer za četinjasto drvo 80 od sto tehničkog i 20 od sto ogrevnog. Ovo potonje bilo je sa stanovišta šumsko-gospodarstvenog već jedna kriva pozicija, jer kod četinjača, ne može biti govora o ogromnom drvetu, nego samo o tehničkom drvetu prve i druge klase. Prva klasa ide od 25 centimetara debljine na tankom kraju, a druga klasa od 25 centimetara do 13 sm. Kod „Ugra“ je gospodo, kako sam već prije naveo uzet za četinjače omjer 80 od sto i 20 od sto. Šumska taksa u svima tim ugovorima koji su zaključeni godine 1920. i 1921 nije fiksirana u dinarima, nego je cijena izražena u procentu prema prosječnoj prodajnoj cijeni, a ta se je ustanovljavala svake treće godine na osnovu prodajnih cijena prve i druge

godine. U kasnijem razlaganju držim da ćete me lakše razumijeti. Taj procenat na osnovu kojega se je imala ustanoviti šumska taksa kod firme „Ugar“ utvrđen je sa 12 od sto, to će reći, da je društvo „Ugar“ u ime šumske takse imalo da plati državi 12 od sto od prodajne cijene i to tek treće godine na osnovu faktura iz prve i druge godine. Za prvu i drugu godinu ima društvo da plati samo neke avanse. Danas je prosječna cijena za taj rezani drveni materijal dobiven is četinjača 450 dinara, a kako je bilo predašnjih godina to ću vam kasnije navjesti. Kod bukovog drveta uzet je u tim osnovnim ugovorima gotovo uvijek omer 50 od sto za tehničko a 50 od sto za ogrijevno drvo. Ove procenat, gospodo, treba da upamtite, da mognete lakše slijediti postepeno mijenjanje omjera tehničkog i ogrijevnog drveta, koji su izvedeni naknadnim dodatcima tim ugovorima. Ugovor sa firmom „Ugar“ bio je predviđen obrub od 20 sm. na svakih 4 metra dužine. Kad je riječ o tom obrubu potrebno je, gospodo, da vam dam i neka razjašnjenja o tome, a da ih ne vadim iz glave, citiraću vam o tome mnjenje jednoga našeg priznatog šumskog stručnjaka, koje je izneo u bečkom listu „Der Holcmarkt“ od 17. januara 1928. g. a u članku pod naslovom „Misbrauhe mit den chrponc“ Taj članak je napisao inženjer Josip Vazner šumski nadsavjetnik u penziji.

Taj obrub, je gospodo, onaj dio trpca koji se mora da odreže ako se čela oštete a da još uvijek ostane normalna dužina. On iznosi u pravilu, ako o tome nema nikakvih specijalnih ugovora po 10 santimetra sa svake strane trupca. Taj obrub se po trgovačkim uzansama ne računa u cijenu kod prodaje oblog drveta. Eksploatator međutim može i to drvo koje dobije na tome obrubu da proda kao ogrevno drvo.

Ovdje, gospodo, moram da vam navedem da se balvani režu obično u dimenzijama od 4, 6, 8, 10, 12, 16, 20 i 24 metra, te se prema tomu zovu četvrtice, šestice, osmice, desetice, dvenaestice šesnaestice i t. d. Ako sad podemo sa pravila da obrub iznosi sa svake strane balvana po 10 santimetara ondā je po mnjenju spomenutog stručnjaka taj obrub izražen u procentima kod četvrtice sa tih 3,25 od sto kod osmica 2,39 od sto kod desetice 1,85 od sto kod dvanaestice 1,54 od sto kod šesnaestice 1,15 od sto kod dvadesetice 0,94 od sto i kod dvadesetčetvrtica 0,80 od sto.

Balvani se obično režu prema porudžbama ali će rijetko ko rezati balvane u četvrtice nego se obično režu dvanestice i šesnaestice, bar tako režu velike firme pogotovo, koje voze parnim sredstvima. Sigurno bi one rezale i u dvadeseticama i gvadesetičetvrticama

kada bi to bilo moguće transportirati, ali je to tehnički nemoguće, s obzirom na zavoje kod šumskih željeznica. Iz prije spomenutih procenata vidi se da je za vlasnika šume najpovoljnije kada se djelovi drveta režu u što duljim dimenzijama jer usled toga masa obruba, koja se ne plaća je manja. U posleratnim ugovorima dolaze u pogledu toga obruba sasvim specijalne odredbe usled kojih je vlasniku šume, pisac tu veli: prije iz neznanja nego iz zle namjere, a ja tvrdim samo iz zle namjere, nanešena jedna direktna šteta a kupcu jedna znatna korist. U svima dodacima tim revidiranim odnosno nanovo sklopljenim ugovorima uglavljen je procent obruba sa 5 od sto i kada pratimo pisca toga članka u bečkom listu onda on računajući dobitak kupca na čistoj drvnjoj masi u slučaju takovog odobrenja procenta obruba izračunao je ovako: Kod balvana 6 metara drugih više 20 centimetara na ime obruba iznosi dobitak na čistoj drvnjoj masi 1,71 od sto, kod balvana od 8 metara dužine više 20 centimetara obruba 2,59 od sto; kod balvana od 10 metara dužine više 20 centimetara obruba iznosi 3,45 od sto; kod balvana od 12 metara dužine više 20 centimetara obruba iznosi 3,45 od sto; kod balvana od 16 metara dužine više 20 centimetara obruba iznosi 3,85 od sto, kod balvana od 20 metara dužine više 20 centimetara obruba iznosi 4,07 od sto i kod balvana od 24 metara dužine više 20 centimetara obruba iznosi 4,20 od sto. Ovaj procentualno izraženi dobitak drvenog eksploatera na obloj drvnjoj masi predstavlja za šumskog vlasnika jedan znatan gubitak nu ipak je to jedna od najmanjih zloupotreba u onim ugovorima. I zato jer je najinjanja počeo sam s njom da onda možete shvatiti tek svu onu mizeriju rada tih naših šumskih stručnih organa koji su te dodatke sklapali a kojima su bile povjerene na čuvanje naše šume. Ja, gospodo, ne mogu, a nisam ni na čas povjeravao, da su ti ljudi mogli raditi to iz neznanja. Pisac članka u bečkom listu zaključio je isti ovim riječima: „Ako se uzme u obzir, da je u pravilu najveći šumski vlasnik država, koja izdaje drvo putem ugovora na desetke godina, onda si može svaki lako izračunati kolika joj se finansijska šteta time nanosi odnosno kolike male ribice dolaze u korist drvnog eksploatera kroz dobrohotnost državnih namještenika. Skroman je on čovjek i nije hteo javno da govori i da otvoreno istakne da se tu može da radi samo o korupciji i o podmićenim ljudima.

Da taj račun kod obruba bolje razumejte iznijeti ću vam, gospodo, jedan konkretan primjer.

Uzmimo da jedna tvrdka siječe godišnje 300.000

kubika i uzmimo da je omjer 80 od sto i 20 od sto. Po shvatanju stručnjaka od toga usiječe se u šumi jedna trećina šesnaestica t. j. balvana od 16 metara drugih. I sad, gospodo, od ukupnog kvantuma tehničkog drveta koji u konkretnom slučaju iznosi 240.000 m³ bila bi jedna trećina 80.000 kubika. Ako pomnožimo jedinicu od tih 80.000 videćemo da je to 800. Prije sam naveo po mnijenju stručnjaka da kod šesnaestica višak na obrubu iznosi 3,85. Ako sada ovu jedinicu od 800 pomnožimo sa 3,85 dobijete godišnje oko 2.500 kubika drveta i to prvoklasne robe. Ako uzmete nadalje ustvrđeno mnjene stručnjaka da kod ovoga dolazi do izrade gotovo uvijek 60 od sto to bi u konkretnome slučaju izrađena roba iznosila 1599 kubnih metara. Ta prvoklasna roba i danas košta 600 dinara, te kada se 1599 pomnoži sa 600 dobijate svotu od 959.760 dinara. To je samo za jednu trećinu tehničkog drveta, ali ako uzmete i druge dvije trećine, to ćete sigurno dobiti još jedanput toliku cifru, tako da imamo gotovo 2 miliona dinara robe, od koje se ne naplaćuje šumska taksa. Uzmimo sada primjer za preliminiranu drvnu masu u Bosni i Hercegovini, za godinu 1926.

Taj iznosi 1.962.540 kub. metara četinjača i listača. Preliminar za godinu 1927 iznosi 2.341.284 kubna metara četinjača i listača. I to, kako vidite, ide jednom neverovatnom progresijom napred. Spomenuti preliminari su samo za dugoročne ugovore. U godini 1927. bilo je preliminirano četinjača oko 1.500.000 kubnih metara.

Ako uzmemo da je od toga usječeno samo 15 od sto šesnaestica to bi uz omjer 80 od tehničkog i 20 od sto ogrevnog drveta dobili na tim šesnaesticama drvnu masu od 180.000 kubika. Ako sada proračunam koliko na tu drvnu masu dolazi kubika tehničkog drveta kao višak na obrubu onda će se naći 7.200 kubika. Mogućnost izrade iznosi 60 od sto i na taj način dobijete od tih 7.200 kubika 4.320 kubika čiste robe, što pomnoženo sa 600 dinara daje svotu od 2.592.000. Ako tome pridodate još dvije trećine onih balvana srezanih u drugim dimenzijama onda to iznosi za godinu 1927 oko 5 miliona dinara.

To je, gospodo, najmanje što je u tim ugovorima ostalo neobračunato, ali ja sam počeo naročito s ovim, da lakše budete mogli razumjeti ono krupno, što će posle doći.

Ako sada opet pređemo na „Ugar“ i ako zapamtimo, da je prvotni omjer bio 80 od sto tehničkog i 20 od sto ogrevnog drveta i da su cijene fiksirane sa 12 od sto od prosečne prodajne cijene to ćemo onda vidjeti iz daljnega lako kako se je taj omjer mjenjao i

koliko je snižena cijena. Osim toga moram ovdje da vas upozorim i na naročitu politiku sa izlučivanjem pojedinih parcela za seču. Obično bi se dogadalo da bi se i te izlučene parcele opet za dve do tri godine podvrgle sječi i ako su za te izlučene parcele davane naknade u drugim parcelama. Tako je bilo i s „Ugrom“, te su se i prve promjene njihovog ugovora odnosile na izlučivanje nekih parcela iz područja „Ugar“ i područja Dno Luka. To je bilo 28. jula 1922. godine.

Prilikom izlučivanja tih parcela kao i drugih parcela kod drugih dugoročnih ugovora davani su često puta i neki navodni viškovi u šumama, gde je narod imao pravo servituta, pa se je na taj način dogodilo, da je na nekim mestima to pravo servituta naroda potpuno izigrano i uništeno. Tako je na primjer gotovo opustošena Kozara planina.

Prva amortizacija kod „Ugra“ rešena je dodatkom ugovoru u godini 1925. kojim je amortizirano dugovanje te tvrdke u iznosu od 7.879.450 dinara, koju je svotu ta tvrdka dugovala državi za neplaćenu taksu za drvo i u ime kvote za pošumljivanje od godine 1921. do uključivo 1924. S tim dodatkom utvrđena je amortizaciona godišnja kvota za taksu na drvo u iznosu od 1.184.316 dinara, a za kvotu za pošumljivanje u iznosu od 125.870 dinara. Što se fonda za pošumljivanje tiče čuli ste već i od mene i od drugih u Finansijskom Odboru, da je on upotrebljavan za sve drugo, samo ne za ono, čemu je bio namjenjen.

Ta amortizaciona tangeta menjana je već u novembru 1926 i ja ću se na nju kasnije osvrnuti, ali već sada ističem, da iz ovoga rada naših odgovornih državnih šumskih funkcionera dobija čovjek dojam da su se svi oni upravo natjecali, ko će tim tvrdkama što više izići u susret, a u isti mah je naš svijet morao da plaća drvo po onim pravim i istinskim cjenama, i to u mnogo slučajeva za šumu mnogo slabiju nego što su šume iz tih dugoročnih ugovora. Tako primjera radi ističem, da se pod Bjelašnicom nalazi jedna prilično slaba prašuma Kasin Do koju eksploatišu Srbi iz Hercegovine, Braći Kašikovići. Njima nijesu cijene prevedene na zlatnu bazu pa oni ipak nalaze računa za eksploataciju.

Naknadnim dodatkom od 4. oktobra 1926. god. opet je promjenjen prvobitni ugovor tvrdke „Ugar“ i izlučene su opet pojedine parcele sa ukupnom drvnom masom od 200.000 kubnih metara četinjača (kako to komisija u svom izvještaju navodi) i to po zahtjevu općine korićanske i premda tvrdka za te izlučene parcele nije imala pravo kompenzacije ipak su joj date

parcele izvan njezinog područja u iznosu od 203.000 kubika drveta.

Ta konstatacija komisije nije baš sasvim tačna, jer sam ja naknadno ustanovio, da izlučne drvne mase ne iznose 200.000 kubika, nego samo 150.000 kubika. Osim toga je promjenjen i prvobitni omjer od 80 i 20 od sto, te je tim dodatkom smanjen za četinjasto drvo na 70 od sto, za tehničko 20 od sto, za ogrevno i 10 od sto za trulo, za koje potomje se ne plaća nikakova taksa A tih odredaba u prvobitnom ugovoru nije bilo. Za bukovo drvo smanjen je omjer na 35 od sto za tehničko 55 od sto za ogrevno i 10 od sto za trulo. Nu možda ne bi i to bilo najgoro, da se je samo na tome zadržalo i da se nije išlo dalje. Tim dodatkom ustanovljava se pored već prije spomenutog obruba od 5 od sto na cjelokupnu drvnu masu još i popust od 10 od sto na sasušivanje i to kod ogrijevnog četinjastog i bukovog drveta, kao i 7 od sto na koru kod bukovog korisnog drveta, što nigde u ranijim ugovorima nije bilo

Molim vas, gospodo, da me pozorno slijedite, jer ćete samo na taj način moći vidjeti, kako se je na iznalaženjem svih mogućih i nemogućih procenata, koji se odbijaju sad za ovo sad za ono nastojalo što više oštetiti državne interese.

Prema mišljenju svih stručnjaka kod četinjastog drveta ne može se uopće govoriti o ogrevnom drvetu, a još manje o sasušivanju ogrevnog četinjastog drveta. Četinjasto drvo može da se dijeli u tehničko drvo prve i druge klase i na otpadke i nijedna tvrdka ne izrađuje gorivo drvo iz četinjača, nego se obično četinjasto drvo druge klase upotrebljava za jamsku japiju, stubce ili letvice ili drugu sitnu robu.

U naknadnim dodacima ugovora pretvoreno je jednostavno kao tehničko drvo samo ono drvo prve klase, a drugu klasu su uzimali obično kao ogrijevno drvo, što nije istina kako sam to prije spomenuo. Kod bukovog drveta cijepanog i složenog uzuelno je, da se daje takozvana nadmjera od 10 centimetara na ime sasušivanja, ako leže duže od 3 mjeseca u šumi, a drugih bonifikacija i na tom drvetu nema.

Moramo ovde da istaknemo da se sa procentom tehničkog bukovog drveta upravo nerazumljivo silazilo, tako da je kod nekih tvrdki procenat tehničkog bukovog drveta sišao i na 26 od sto, a u mnogo slučajeva može se iskoristiti i 50 od sto tehničkog bukovog drveta, a kadkada i 60 od sto, specijalno kad se prave parketi, ribaljske za kofe, štapovi za metle i ostalo.

S obzirom na bonifikacije kod kore za bukovo korisno drvo moram do duše da priznam da je po

stručnom mijenju moguća ta bonifikacija između 5-8 od sto ali u jedno moram i da naglasim, da se do sada, nijesu odbijali nikakovi procenti za koru, jer se listače obično prodaju pod korom. Ali jedan od najtežih stavova toga naknadnog ugovora kod „Ugra“ jest taj, da sniženi omjer kao i procenti za sasušivanje, te procent za koru imaju retroaktivnu snagu, jer oni važe, gospodo, na što vas ovom zgodom naročito upozorujem i za obračune od godine 1921 pa nadalje. Svi dosadašnji obračuni za ove godine imaju se preračunati na nove procente. Kad samo ovaj jedan momenat uočite onda ćete vidjeti, koliko se slabo gospodari sa našim šumama i koliko će štete da pretrpi naša država, ako ovo ostane na snazi. (Glas na levlci: Sramota je da ima i narodnih poslanika, koji su članovi uprave tih preduzeća.) Ja sam gospodo, uvjeren da i gospoda poslanici, koji su članovi uprava tih preduzeća, za to ne znaju, jer apsolutno ne mogu da vjerujem, da bi oni ostali u upravi, kad bi im to bilo poznato. (Uzvici: Koji su to poslanici?) Ja, gospodo, neću da govorim o nikome lično. (Jedan uzvik: Ali vi ste rekli za „Ugar“ da je jedan poslanik član Uprave. Koji je to? — Neko dobacuje: Pa gospodin Kobasica. — *Stjepan Radić*: I taj će glasovati sada protiv ankete. — Graja i prigovori na levlci. — Jedan glas: Nije onviše u upravi. — *Stjepan Radić*: Pa biće neka druga kobasica!)

Gospodo, moram vam reći da sam o ovoj povratnoj snazi za sniženi omjer zapitao za mišljenje neke naše stručnjake šumare Srbe i Hrvate i oni su mi otvoreno govorili: Ovo je hajdučija. Što se ne izmjeri ne može se utvrditi, nego ako se mjeri kod zelenog stola. Svaka godina se mora mjeriti, jer svaka godina varira obzirom na činjecu, da svaka kosa ima svoj obujan položaj. A država će morati da izračunava sve od godine 1921 unaprijed, pa čak i one komplekse, koji su potpuno ogoleli i opustošeni

Spomenutim dodatkom ugovora učinjena je još jedna koncesija društvu i to ta, da može dobiti naknadu štete u formi sniženja takse, što u zamjenjenom području ima da izgradi šumsku železnicu. O ovome pitanju t. j. o izgradnji te šumske železnice kao i o nekoj naknadi štete u formi sniženja takse zbog te gradnje ja ću, gospodo, malo kasnije potanje govoriti samo vas ovde već sada upozorujem, da ovo pitanje izgradnje te šumske železnice nije samo od važnosti za nas nego i za naše vojne krugove i ako vam rekнем da je raznim dodacima izmanevrisana dužnost izgradnje te železnice koja bi, koštala oko 50 miliona dinara, onda ćete još bolje moći shvatiti, kako se je bestidno kod ugovora sa ovom tvrdkom postupalo.

Naknadnim dodatkom od 3 novembra 1936 g. izvršena je ponovno amortizacija dugovanja firme od 1921 do 1922 g. i avansa za 1924-25. Prva amortizacija dozvoljena je, kako sam već prije spomenuo 25 aprila 1925. i tom amortizacijom je država dala tvrdki jeftin zajam sa 6 od sto interesa na cio dug sa interesom, koji je iznosio 8.136.611 dinara. Ovom amortizacijom dan je isto tako jeftin zajam sa 6 od sto kamata i amortizaciono vreme je produljeno za osam godina. Novim dodatkom ponovno je provedeno izlučivanje nekik parcela iz „Dno Luke“ i zamjenjeno drugim parcelama, sad, gospodo, pazite, iz viškova u servitutnim šumama. Ovde je opet provedeno izigravanje servitutnog prava naroda u šumama i to na taj način, da je relacija službenog organa ustanovila, da tome narodu, upozorujem da se ovde radi o Vlašiću, gde je zima vrlo oštra i duga, ne treba davati toliko gorivog drveta. Poznato mi je, da je na nalog Ministra tadanjeg provad n u pogledu ove relacije naknadni izvidaj u godini 1927., čiji rezultat znatno diferira od spomenute relacije, to je podnešena i nova relacija, ali ta do danas nije stigla Ministarstvu.

Direkcija je bila obustavila sječu u tim servitutnim šumama, ali je Ministarstvo kasnije opozvalo tu zabranu i danas je drvo već posječeno. Ovo sve, gospodin Ministar neće moći naći u izvještaju, prije spomenute komisije, jer gospoda članovi te komisije nijesu imali prilike da saznaju za ovo.

Sad, gospodo, prelazimo na područje „Šebešić — Semešnica — Stožer — Šrkta i planina Crni Vrh“, u pogledu kojih je sklopljen ugovor sa firmom Slavija D. D. a koji je kasnije prenet na Društvo „Ugar“ Ove šume su poznate i javnosti u Beogradu, jer je prilikom sklapanja ugovora sa Slavijom došlo do razračunavanja između Ministra Nikića i g. Miloša Savčića, Predsednika Prometne Banke, te o tome sva štampa Beograda pisala. (U to ulazi u skupštinsku dvoranu *Stjepo Kobasica*, te dovikuje: Malo čas je spomenuto da sam ja član „Ugra“. Ja izjavljujem da nisam član „Ugra“, niti ma koga drugog šumskog preduzeća. — Glasovi: Kad si podnio ostavku? — *St. Kobasica*: Podnio sam je lanjske godine! Područje malo prije spomenutih šuma predstavljalo je, gospodo, rezervu našega šumskog imetka, a s kakovim se je namjerama i zločinačkim postupanjem pristupilo eksploataciji toga područja najbolje ćete videti iz ove konstatacije spomenute službene komisije.

Komisija je konstatovala, da je jemstvenik, to je, gospodo, ona vrpca kojom je ugovor prošit i na kraju pečatom učvršćen, da je taj jemstvenik u svojoj sre-

dini presječen na dva vidljiva mjesta i da je isti poslije šiven na tim mjestima i koncima omotavan te tako ponovno spojen. Tim je, gospodo, bezuvjetno izvršeno jedno kriminalno delo i to ne može da ostane neistraženo i nekažnjeno. To komisija ne tvrdi na ovaj način kao ja, ali veli, da joj je to dalo povoda da posumnja u ispravnost toga dokumenta, a taj je, gospodo, originalni ugovor sa državom, naročito s toga što je tome ugovoru priklopljena i ponuda kupčeva, u kojoj su navedene i pojedinačne cijene kupljenog drveta, nu ta ponuda priložena je u tome ugovoru sada samo u prostom prepisu. Komisija je tražila s toga drugi originalni primjerpak u Direkciji Šuma u Sarajevu, ali ga nije mogla dobiti, jer da ga je tamošnji pravni referent g. dr. Milošević bio odneo u Beograd. Komisija je bila pozvala g. Miloševića, da se odmah vrati u Sarajevo i da donese taj ugovor, ali to on nije učinio nego joj je predao istom 10 januara 1928 kad je komisija došla u Beograd. Nu i u tom drugom primjerku ugovora, spomenuta ponuda je bila samo u prostom prepisu i komisija konstatuje da se takav ugovor, sa jednim prostim prepisom jednog priklopljenog važnog dokumenta ne može smatrati kao potpuni original. Komisija je na to tražila originalnu ponudu prilikom licitacije, ali i do nje nije mogla doći, jer joj ni ta akta nisu stavljena na raspoloženje i tako nije mogla, da utvrdi eventualnu neispravnost i zloupotrebu. Pa zar ima nekog, gospodo, koji može biti tako naivan, da može povjerovati da ovdje nije u pitanju jedan veliki lupežluk, i koji može povjerovati, da uz originalne akte ovog ugovora nije bilo nijednog drugog primjerka, nego samo jedan prost prepis koji dovori o cjenama? Ja ću, gospodo, reći zašto je jemstvenik sječen i uopće zašto je do svega ovoga došlo. Ovde nije po srijedi samo ono, što bi se moglo ustanoviti kao diferencija u cjenama nego se je ovde htela da izigra i ona obveza u pogledu gradnje železnice, o kojoj sam govorio. Zamislite si, gospodo, u kakvom svjetlu moramo da izgledamo mi u očima tih stranih eksploatera i njihovih stranih veza kad vidimo i znamo, da jedna čitava Direkcija Šuma u Sarajevu ili Generalna direkcija Šuma u Beogradu krađu i uništavaju original i najvažnije djelove ugovora svoje rođene države. Potrebno je ovde da pročitan ovu konstataciju komisije. (Čita) „Komisija je mogla proveriti navode u dostavi odnosno podizanje železničke pruge, koju je firma „Ugar“ imala podići, pa je od te obaveze prenosnom-izmenom ugovora oslobođena, komisija je tražila akta dotične licitacije pod pr. 17952-23, ali ih nije mogla dobiti niti u Direkciji Šuma u Sarajevu niti u Generalnoj Direkciji Šuma u

Beogradu. Da predemo, gospodo, sada na daljne dodatke. Dodatkom ugovora od 8-12 1927 g. unificirani su svi ugovori koji se odnose na područja „Dno Luka Ugar — Šebešić — Semešnica — i Kozica“. Tim dodatkom produženo je i vreme trajanja prije spomenutih raznih ugovora i to jednoga od 1924 na 1947, drugoga od 1943 na 1947 i trećega od 1934 na 1947. Kad uzmete u obzir, da usled ovoga unificiranja nastaju sasvim drugi preliminari i sasvim drugi avansi, onda ćete moći i razumjeti, da je ovo unificiranje provadano na direktnu štetu države.

Osim toga ovim dodatkom ugovora smanjen je opet omjer. Prije smo spomenuli, da je prvotni omjer od 80 i 20 od sto snižen na 70, 20 i 10, nu sada je opet promjenjen i to tako, da se plaća 60 od sto kao korisno 30 od sto kao ogrevno i 10 od sto kao trulo četinjasto drvo. Isto tako fiksirane su i nove cijene, i to u zlatnim dinarima. Sad dolazi, gospodo, još jedan plemenitiji posao, nego što je bio onaj sa menjanjem omjera. Tim prevodenjem na zlatnu bazu određena je za svaki obli kubni metar četinjastog korisnog drveta u šumi na panju svota od 3.10 zlatnih dinara što pomnoženo sa 11 daje 34 dinara.; za jedan prostorni metar četinjastog ogrevnog drveta 10 od sto od te cijene t. j. 0.31 zlatnih dinara ili 3.10 dinara, za bukovo tehničko drvo 1.55 zlatnih dinara ili 17 dinara. Za jedan prostorni metar bukovog gorivog drveta 0,36 zlatnih dinara, za jedan kubni metar plemenitog korisnog drveta 4.65 zlatnih dinara i za 1 kubni metar tehničkog kubnog metra drveta 33 zlatna dinara. Komisija čini kod ovih cijena ovu konstataciju: Ove cene vaše za ostala područja kao što se to vidi iz tačke 7. ovoga dodatka ugovora, ma da u jednoj zavijenoj formi, da odmah dodaje, da su se ovim dodatkom ugovora smanjile i ranije utvrđene zlatne cijene od jednog područja tako da je prvobitno afikcirana cijena od 3.97 zlatnih dinara svedena na 3.10 i prema tome ta zlatna cijena smanjena za 0.77 zlatnih dinara. Isto tako bila je za to područje za hrast, jasen, javor, brest i lipu određena cena od 200 od sto na 2.97 zlatnih dinara, da je ovim dodatkom smanjena na 4.65 zlatnih dinara. Kulminacija toga prvodenja na zlatnu bazu leži u tome, da ovako izmenjene cijene imadu važiti od 1924 g. pa nadalje, te se po tim cjenama imaju vršiti i obračunati za te ranije godine za koje su važile druge cijene.

Kad se, gospodo, uzme kao prosječna prodajna cijena danas 450 dinara i kad se uzme da je procenat šumske takse po prvobitnom ugovoru bio određen sa 12 od sto onda se dobije kao osnovna šumska taksa

za jedni kubni metar 54 dinara i kad se to sada ispori sa ovom novo fiksiranom zlatnom cijenom od 3.10 zlatnih dinara, koja cijena ima retroaktivnu snagu sve od 1924 g. onda se vidi da je na svakom kubnom metru poklonjeno ništa manje nego 20 dinara. Nu, to bi bilo tako, da su i od 1924, g. bile prosječno prodajne cijene 450 dinara, međutim te su prosečne prodajne cijene bile za godinu 1924 600—650 dinara a za 1925. (početak) 600—650 dinara te za 1925 (kraj) 500—550 dinara.

Na osnovu čega je g. Minister Šuma i Rudnika izveo za sebe ovlašćenje, da može na cijenama nešto da poklanja nije mi poznato, ali kad sam malo prije pročitao član 252 finansiskog zakona 1927-28 pročitao sam ga naročito naglašeno, da svako odmah uvidjet može, da g. Ministar nije mogao na osnovu toga člana izvesti jedno takvo ovlašćenje za sebe.

I kao što je u Finansiskom Odboru na ekriminacije naivno odgovorio, tako je i ovde vrlo naivno to ovlašćenje za sebe iz toga člana izveo.

Kad je u Finansiskom Odboru g. ministar odgovarao, onda je rekao, da on u tim ugovorima nije mijenjao ništa, nego je samo odredio omjer tehničkog i gorivog drveta, preveo cijene na zlatnu bazu i odredio valorizaciju.

Taj odgovor je revoltirao čak i g. Iliju Mihajlović, pa mu je morao da dovikne da prestane već s tim.

Sad ću da predem na industrijsku železnicu Bugojno — Gornji Vakuf — Rama.

Prema članu 20 ugovora, koji je 1926 g. bio zaključen sa Društvom Slavija bilo je ovo društvo dužno, da u roku od tri godine podigne industrijsku železnicu Bugojno — Gornji Vakuf — Rama i da u roku od 3 mjeseca po potpisu ugovora podnese Ministarstvu Šuma i Rudnika projekat za izgradnju železnice. Ta obveza prešla je zajedno s ugovorom na „Ugar, ali je u jednom dodatku izmjenjena u toliko, što je rok za izgradnju železnice produžen za tri godine a osim toga određeno je, da će se pristupiti pregovorima i za izgradnju pruge iz Šebešića dolinom Lašve do u Turbe a na bazi izgradnje tih pruga na trošak firme, a uz kompezaciju, da se revidiraju šumske takse za područje Sebešić — Semešnica. Gospodo, to znači da će država na račun svoje šumske takse sama izgraditi te železnice i na ovakav se način izigrala čvrsta obveza te firme da nam izgradi železnicu Bugojno — Gornji Vakuf. Pitanje izgradnje te šumske industrijske železnice Bugojno — Gornji Vakuf — Rama nije mogla po ministru izaslana komisija tačno da utvrdi, ali je ipak došla do ovih zaključaka: Iz ovih ugovora (mislim na sve te raz-

ne ugovore koji su sklapani sa tvrdkom „Ugar i „Slavija i kasnije unificirani na imenu „Ugar) ne vidi se da je preduzeće dilo dužno preduzeti izgradnju železničke pruge Bugojno — Gornji Vakuf — Rama, oko 80 kilometara, o kojoj se govori u priloženoj dostavi (vidi se da se za pitanje izgradnje te železnice neko „naročito interesovao), ali se iz čl. 20 posljednjeg stava ugovora br. 15402 vidi da se o tome radilo, jer taj stav sadži i ovu izreku: „Čim se je žumsko industrijska pruga Bugojno — Gornji Vakuf — Rama (valjda da način) i platiće kupac. „Iz toga komisija izvodi logičan zaključak, da je u ovome ugovoru broj 15.402 moralo biti i drugih kakvih odredaba o građenju te pruge, da bi se mogao razumeti ovaj citirani stav. Stoga s obzirom na raniju konstataciju komisije, da je jemstvenik na ovom ugovoru broj 15.402 sečen i ponovno sastavljen, komisija nalazi, da je potrebno izvidjeti i detaljnom istragom utvrditi, da li tim sječenjem jemstvenika nije omogućeno i izvršeno mješanje baš onoga djela ugovora, koji govori o izgradnji te železničke pruge.

Na kraju svoga izveštaja o ugovorima sa tvrdkom (Ugar) komisija ističe kao svoje mišljenje, da su svi ti ugovori i njihovi dodaci apsolutno štetni po državu.

Sad da vam, gospodo, načinim jedan račun, a na osnovu svih do sad iznešenih ugovora i dodataka tim ugovorima, jer bez računa sve te stvari izgledaju kao nejasne. Ja, gospodo, imadem tačan broj kubika i četinjastog i lisnatog drveta doznačenog tvrtki „Ugar“ počevši od 1921 pa do 1927 g.

Uzeo sa za bazu gospodo 1924 g. Te godine je tvrtka „Ugar“ posjekla ukupno četinjača 138.483. a listača 2. 086 kubika. Listača ćemo međutim ostaviti po strani i voditi računa samo o četinjačama. Ako podemo sada sa omjera 80 od sto i 20 od sto to bi onda na 138.483 kubika otpalo kao čisto tehničko drvo 110.804 kubika, a kao gorivo 27.676 kubika. Procenat izrade (ausbaito) isnosi 60 od sto, što nam na 110.804 kubna metra daje čiste rezane robe 66.000 kudnih metara.

Prije sam spomenuo da je u godini 1924. bila prosječna prodajna cijena 550 dinara te bi prema toj cijeni ukupna prodajna cijena za svih 66.000 kubika rezanog materijala iznosila 36.300.000 dinara. Odnosno oko 33.000.000 din. kada se od 60 od sto izrade proda samo 55 od sto izrade.

Procenat određen za šumsku taksu bio je kao što sam to već naglasio 12 od sto i tih 12 od sto na prosječnu prodajnu cijenu od 550 dinara iznose 66 dinara što drugim rečima znači da šumska taksa za jedan kubni metar tehničkog drveta iznosi 66 dinara. Ako sad ukup-

nu masu tehničko drveće od 110.804 kubna metra pomnožimo sa 66 dobijamo kao šumsku taksu za tehničko drvo svotu od 7,313.034 dinara.

Taksa za gorivo drvo je 10 od sto od takse za tehničko drvo, što znači 6.6 dinara za jedan kubni metar.

Gorivog drveta bilo je 27.676 kubika i to pomnoženo sa 6.6 daje svotu od 182.661 dinara a to ukupno sa svotom za tehničko drvo daje svotu od 7,495.725 dinara. K tome dolazi još i 6 od sto za pošumljivanje

Ako sada počemo računati po novoj zlatnoj bazi onda dobijamo ovaj račun: 110.804 kubika tehničkog drveta puta 34 daju svotu od 3,767.336 dinara a 27.676 kubnog gorivog drveta puta 34 dinara daju svotu od 94.698 dinara, što ukupno iznosi 3,861.434 dinara.

Ako sad ovu konačnu svotu odbijemo od prije spomenute svote od 7.495.725 dinara dobijamo razliku samo na cijeni od 3,634.391 dinar. To je, gospodo, razlika samo na cjeni, a sad ću da vam pokažem razliku na omjeru tehničkog drveta.

Kad znamo da je drvena masa četinjača u godini 1924 bila okruglo 138.500, onda je prvobitni omjer od 8 od sto tehničkog drveta od te drvene mase 110.800 kubika a sadanji omjer od 60 od sto jest 83.100 kubika. Dakle diferencija od 27.700 kubika na tehničkom drvetu. Ako tih 27.700 kubika pomnožimo sa šumskom taksom od 66 dinara dobijamo diferenciju od 1,828.200 dinara. Ako nadalje uzmemo i odgovarajući procenat bonifikacije na obrubu i to samo sa 20.000 kubika na čitavi prije spomenutu drvenu masu, to bi taksa za te 20.000 kubika iznosila 132.000 dinara ili sa predašnjom svotom ukupno 1,960.200 dinara. To je, gospodo, diferencija na omjeru i obrubu.

Obje diferencije zajedno predstavljaju dakle jednu svotu od 5,500.000 dinara i kad bi vi, gospodo, uzeli sve ugovore da obračunavate na sličan način onda bi došli tačno do onoga zaključka do koga su i članovi komisije došli t. j., da će ove firme da nam posjeko sve šume, a država da će imati još njima da povratiti velike sume.

Za mene je, gospodo, jasno, da su se mnoge stvari u prvobitnim ugovorima s obzirom na promjenjene tržišne prilike morale mjenjati, ali mi je jasno i to, da mi ne možemo voditi računa i o onim koji su kalkulirali i špekulirali i s robom i valutom.

Ako pak uzmete da posječena drvena masa četinjača iznosi godišnje kod tih dugoročnih ugovora oko 1,500.000 kubika onda ćete lako moći shvatati kolika će diferencija biti s obzirom na izmjenjeni omjer, zlatnu bazu i valorizaciju.

U izveštaju komisije spominje se kao druga firma sa dugoročnim ugovorom firma Feltrineli iz Milana, ali o tom ugovoru komisija nije mogla da podnese nikakav zveštaj, jer ga nije našla ni u Generalnoj Direkciji Šuma u Beogradu ni u Direkciji Šuma u Sarajevu, jer da je bio poslan poreskoj vlasti radi rasprave pitanja o plaćanju takse na ugovor.

Ja sam međutim ustanovio i podatke za tu firmu te je istoj prodana masa: četinjača 520.000 kubnih metara, bukovog korisnog drveta 500.000 kub. metara i bukovog gorivog drveta 650.000 prostornih metara. Godišnji preliminar za tu tvrtku iznosi 100.498 kubnih metara.

Prvotni omjer za četinjače bio je 80 i 20 od sto, za bukovo drvo 50 i 50 od sto, a za plemenite listače 60 i 35 od sto. Kod bukovog drveta i plemenitog drveta bila je određena mjera zajedno s korom.

Na svaka četiri metra duljine priznat je obrub od 20 cm. Cijena je bila određena kod četinjačkog korisnog drveta 15 od prosječne prodajne cene robe franko vagon ili po Krivaji, ili po Štajnbasi ili po Bosna—Boa; za bukovo korisno drvo 42 od sto od prve cijene; za bukovo gorivo drvo 13 od sto od prosečne cijene gorivog drveta franko vagon; za plemenito drvo 2 puta tarifa a za deverasto 500 od sto od cijene za plemenito drvo.

Promjena toga ugovora uslijedila je 15/9 1926 g., te je omjer za četinjače ustanovljen sa 70 od sto, 20 od sto i 10 od sto; obrub je odobren sa 5 od sto drvene mase, za sušenje gorivog drveta obiju vrsta odobreno 10 od sto; za koru kod bukovog i ostalog lisnatog drveta 7 od sto i omjer za bukovo drve ustanovljen je 30 od sto (tehničko) 62 od sto, gorivo i 8 od sto trulo.

Sve te promjene imaju i povratnu snagu od godine 1921 osim obruba.

Ova firma i danas radi pod ovim promjenjenim uslovima, jer ona još nije dospjela, da provede svoje cijene na zlatnu bazu, a Bog zna hoće li i dospeti.

Sada dolazi, gospodo, po redu Destilacija u Tesliću. Ugovorom od 29 novembra 1921 g. ustupila je država preduzeću Destilacija Drva D.D. u Tesliću fabriku i sve ostale naprave za dobijanje drvenog ugljena i produkata suhe destilacije. Ustupila je država pod zakup do konca godine 1946 uz odštetu od 2 miliona dinara i 4 miliona dinara u akcijama sa zagaranovanim dividendom od 6 od sto na vrednost akcije. Da budete načisto, moram da vas upoznam sa produktima suve destilacije, a to su metil, derivati kalcijevog ace-

tata, drveno ulje, natruim acetat, katran, kreozotna ulja, smola, umjetna smola i grugo.

Takvih, tvornica, gospodo u državi imadu samo dvije i to u Tesliću i u Belišću. Prema ugovoru dakle država je pored odštete od 2 miliona dinara, koju je primila jednom za svagda imala da dobije još i 6 od sto dividende na 4 miliona akcije odnosno 240.000 dinara godišnje prihoda.

Država, gospodo, od tih akcija i od te dividende na kraju krajeva ima šipak. Ako uzmete, gospodo, ovogodišnji budžet u ruke, onda će te u budžetu Ministarstva Šuma i Rudnika na strani 44 poz. 2 partija 7 naći zaista pošteno izneseno koliko država dobija dividende od destilacije drva D.D. u Tesliću jer se tu kaže, da ta dividenda iznosi 240.000 dinara.

Kad to pročita jedan neupućen čovek, onda b mogao još i povjerovati, da će država zaista imati taj prihod od 240.000 dinara na ime dividende, ali to ne stoji jer treba da vidimo sve što je država naknadnim dodacima ugovora tome društvu bonificirala odnosno valorizirala. Kod njih je bio prvobitni omjer za četinjasto korisno drvo 77 od sto i 23 od sto za gorivo, a za hrast i drugo lisnato drvo 65 od sto korisnog i 35 od sto ogrevnog.

Za četinjasto korisno drvo utvrđena je bila cijena sa 11 od sto od prodajne cijene izrađene robe, a za gorivo 10 od sto od te cijene. Za hrastovo drvo 200 od sto od prve cijene, javor, jasen, 140 od sto od prve, a za deverasto i javor i jasen 1000 od sto od prve. Dodatkom ugovora od 31 marta 1925 izmenjen je omjer i to za četinjasto korisno 65 od sto, za ogrevno 35 od sto; za hrast i drugo korisno 40 od sto a ogrevno 60 od sto. Novim dodatkom ugovora od 8 maja 1926 g. određeno je, da se najprije od ukupne kubature drveta odbije 10 od sto u ime trulog drveta, a prestala količina da se uzme u omjeru 77 od sto, korisnog i 23 od sto ogrevnog. Dodatkom ugovora 31 oktobra 1927 g. utvrđene su cijene na zlatnoj bazi i to za četinjasto korisno 1 kubni metar na panju 3 zlatna dinara, četinjasto ogrevno 10 od sto od toga, 1 metar kubni hrastovog korisnog 6 zlatnih dinara, 1 kubni metar korisnog javorovog, brestovog i lipovog drveta na panju 7.20 zlatnih dinara. Jedan kubni metar deverastog drveta na panju 33 zlatna dinara, prostorni metar bukovog ogrevnog drya na panju 0.60 zlatnih dinara, a za prostorni metar hrastovog brestovog i lipovog ogrevnog drveta 0.45 zlatnih dinara.

Ove cijene imaju retroaktivnu snagu i imaju se primjeniti i za obračune iz godine 1924.

Iz ovih dodataka jasno možete vidjeti, kako se

davalo sa širokom rukom i ako se isporedi to sada sa cifrom od 240.000 dinara, koja u budžetu figurira kao dividenda na primljene akcije, onda ćete jasno videti, da je to samo jedna fikcija.

Prolazimo, gospodo, na novo društvo „Bosna—Boa“ ili kako se to drukčije zove Bosanško Dioničko Društvo za proizvodnju drveta i paropilana u Banjoj Luci.

To je društvo ugovorom od 6 decembra 1920. dobilo eksploataciono područje Vrbanja—Bjela sa ukupnom drvnom masom četinjača oko 1,075.500 kubika i 588.000 kubika bukovog drveta

Cijene za četinjače bile su utvrđene sa 12 od sto prodajne cijene i to za korisno drvo; za bukovo korisno drvo 50 od sto od prve cijene, a za brest javor i drugo 150 od prve cijene.

Ugovor je imao da traje do 1937. g. ali je već dodatkom od 23/8 1922 g. produženo vreme trajanja za sedam godina. Dodatkom ugovora od 6 marta 1925 određen je procenat intenziteta sječe i određeno, da ne može biti manji od 60 od sto i za neke odjele ni veći od 70 od sto, dok za neke druge odjeljke je određeno da taj intenzitet sječe ne može biti niži od 65 od sto ni viši od 90 od sto, a u tim odjelima da se ostavlja samo po 20 sjemenaka na hektar. Šumski stručnjaci, gospodo, kada govore o intenzitetu sječe kažu, da taj procenat intenziteta sječe kod šuma na strminama ne sme da prekorači 60 od sto a u ravninama da taj procenat može da se penje do 70 od sto ili najviše do 80 od sto.

Međutim se u nekim našim ugovorima penje taj intenzitet sječe i preko 85 od sto i morate se misliti, šta će biti od tih površina koje se takvim intenzitetom sjeku.

Praktično se je pokazalo, da su ove odrebe o ostavljanju po 20 sjemenaka na jedan hektar bile vrlo neracionalne, jer su ti sjemenici popadali, čim je jači vjetar dunuo.

Istim dodatkom ugovora promjenio se ujedno i omjer za bukovo korisno drvo na 45 od sto, za ogrevno 47 od sto i za trulo 8 od sto. Istim tim dodatkom odobreno je društvu i amortizacija dugujućih svota sa 6 od sto kamata.

Za nepuna dva mjeseca i po nakon toga dodatka dolazi dne 22/5 1925 g. novi dodatak kojim se mijenja omjer za četinjasto korisno drvo u 70 od sto, za ogrevno 20 od sto i za trulo 10 od sto a osim toga se mijenja i promjenjeni za bukovo tehničko drvo i to, gospodo, na ništa manje nego 26 od sto.

Koliko galantnosi i kavalirstva u ovom potonjem

imade može se vidjeti po tome, što je dodatkom ugovora od 6 marta 1926 bio utvrđen procenat za bukovo korisno drvo sa 45 od sto i već za dva i po mjeseca snižen na 26 od sto.

Ima odredaba, kojima su činjene tim dodatkom ugovora društvu izvjesne bonifikacije, a utvrđena je i zlatna baza i to 2 oktobra 1926 g., te je taksa za kubni metar četinjastog korisnog drveta određena sa 3.86 zlatnih dinara, za ogrevno 10 od sto od toga, za bukovo korisno 1.40 zlatnih dinara; za javor jasen i brest 5.79 zlatnih dinara; za deverasto 38.60 zlatnih dinara i odmah utvrđeno da cijene u zlatnim dinarima imaju važiti od 1924 pa nadalje.

Posebno im je priznato i procenat za koru kod bukovog i plemenitog drveta, te na obrub.

Čujem, ili nisam mogao da tačno utvrdim, da je kod toga društva već i ta zlatna baza u godini 1927 menjana i cijene snižene.

Promjenu zlatne baze videli smo već i kod „Ugra“ i ne ide mi nikako u glavnu u čemu bi se sastojalo to prevođenje na zlatnu bazu, ako se već jednom utvrđena zlatna baza menja već nakon 6 meseci ili godinu dana.

Sad, dolazi, gospodo, jedan od najplemenitijih firma, a to je Hašićka tvornica Tanina i Paropila D.D.

Te Našice imaju dans u području Bosne i Hercegovine tri šumske industrije, nu one nisu u izvještaju komisije ministru navedene osim jedne jedine i to za eksploataciono područje Kozara planina. Nije navedeno poduzeće te tvrtke u Begovom Hanu i u Zavidovićima.

Kad sam spomenuo Kozaru planinu onda vam moram da kažem, da je ta planina potpuno opustošena i mi, ne bi smjeli mirovati, dok u aps ne dođu svi oni činovnici na osnovu čijih je elaborata dozvoljeno opustošenje te Kozare planine.

U Begovom Hanu kupile su Našice bivšu tvrdku Bosna i kad vam rekнем samo dvije stvari onda ćete odmah znati, kako stoji sa eksploataciom u tome području. Procenat tehničkog četinjastog drveta utvrđen je, gospodo, sa 55 od sto, a zlatna baza sa 2.30 zlatnih dinara. U dosadanjem razalaganju niste još čuli toga procenta a niti te zlatne baze. (*Stjepan Radić*: Ta je kupila celo Ministarstvo. To je sve na prodaju kao stoka Čivutima, koji su nas toliko davili! I vi to podupirete i pomažete! Trebalo bi vas javno linčovati na Terazijama! To ste zaslužili i to ćete doživeti! — Graja i protesti na desnici.)

Te Našice, koje su udarile temelj svojoj eksploataciji šuma na Savi u kotaru bosansko-gradiškom kupile su pored Begovog Hana i tvrdku Gregerzen u Zavidovićima. To je jedna stara firma. I kod te tvrdke utvrđen

je, gospodo, omjer za tehničko četinjasto drvo sa 55 od sto dočim je zlatna baza utvrđena sa 3.30 zlatnih dinara. Kod utvrđivanja omjera za tu tvrdku poznata mi je i jedna pikanterija, koja se sastojala u ovome: Činovnici šumske direkcije u Sarajevu koji su provodili ocenu drveta, stali su konačno kod 70 od sto za tehničko četinjasto drvo. Direktor toga preduzeća molio ih je i bio bi vrlo zadovoljan da su mu taj procenat spustili na 65 od sto. Međutim je stvar konačno riješena tako, da su emisari Ministarstva g. g. Ilić i Hosu utvrdili procenat tehničkog korisnog drveta sa 55 od sto.

Šta to, gospodo, znači i kako je do toga moglo doći držim, da će svaki od vas vrlo lako moći razumjeti.

Moram, gospodo, ovom zgodom da vas upoznam sa još jednom stvari. Austrija je izradila potpune elaborate gotovo za sve naše šume već do godine 1910., za područje Drinače izrađeno je to od godine 1910 i 1913. Po tim elabortima utvrđen je sastav naših šuma i procenat tehničkog drveta. Ti se elaborati, gospodo, od 1910 pa do danas nijesu mogli da promene i mi o našoj šumi ne možemo da govorimo kao o nekoj pred ratnoj i posleratnoj robi i ja sam stekao gotovo uvjerenje, da su gospoda u Ministarstvu postupala s tim našim šumama kao sa nekom novom posleratnom robom, jer je ono gotovo sve te elaborate promjenila. (Objašnjavanja između poslanika)

Koliko je pri tome, gospodo, bilo „padanja“ teško je reći, ali kad vam navedem, da mi je poznato, da su činovnici plaćali za jednu sobu mebla i po 100.000 dinara i kupovali pelc-mantlove po 50.000 dinara onda ćete razumjeti da se tu nije radilo o malim svotama. Odakle je to, gospodo? Je li to od njihovo plaće? Ako bude potrebno, da i o tom štogod iznesemo iznijećemo i pobrinuti se za račune. Pa sad, gospodo, ako je Kemal paša mogao da svoga aktivnog ministra Građevina (Oštra objašnjavanja između g. Predavca i članova J. M. O. — *Stepan Radić*: Eto zato tražimo da dođe đeneral, on bi to sve ispitao i zato đeneral mora doći. — *Ministar Trgovine i Industrije* dr. M. Spaho: Behmen je o tome prije govorio u Finansiskom Odboru) Kad kažem, ako je Kemal paša mogao, da objesi svoga aktivnog Ministra Građevina, onda i mi trebamo da pokažemo jednim efikasnim primjerom, da se ovako ne može vršljati.

Da vas, gospodo, dugo ne zamaram gledaću da preletim sada samo glavne momente.

Za područje Kozare planine bio je utvrđen omjer za četinjasto drvo 80 od sto i 20 od sto. Obrub za

svaka četiri metra dužine po 20 centimetra, za bukovo drvo omjer 45 od sto tehničko i 55 od sto ogrevno. Cijena za četinjasto utvrđena je sa 12 od sto a ostale cijene korespondirajući tome. Dodatkom ugovora od 9|11 1923. dato je tvrdki pravo da može posjeći dovršnom sječom t. j., ako je podmlatak uspio, onda se mogu dići sva stara stabla, da može posjeći sva stabla iznad 30 sm., izuzimajući područje Vojskovo, a zbog toga i jest opustošena Kozara planina. Naknadnim dodatkom od 21|1 1925 g. dodata je tvrdki i sva hrastovina i sve plemenite vrste drveta u cjelom području a pod uslovima osnovnog ugovora. Ujedno je određen i omjer na 65 od sto za tehničko drvo 30 od sto za ogrevno i 5 od sto za trulo. Naknadnim dodatkom ugovora od 5|11 1927 g. utvrđen je omjer za četinjasto tehničko drvo na 55 od sto prema ranijem 80 od sto, a za bukovinu od 55 od sto na 28 od sto dok je za gorivo povećan od 45 od sto na 60 od sto i ostatak od 12 od sto za trulo. Ovim dodatkom utvrđene su i cijene na zlatnoj bazi i ako vam, gospodo, rekнем, da je cijena za jedan kubni metar oblog četinjastog korisnog drveta, naglašujem u Gradiški na Savi, određen po 2.26 zlatnih dinara onda možete razumjeti sve.

Omjer i zlatna cijena imaju važiti i za obračune iz godine 1924|25 i 1926.

Ovde vas, gospodo, moram da upozorim na jednu vrlo interesantnu stvar, koju je i komisija u svom izveštaju fiksirala. Kad se je radilo o prevodenju na zlatnu bazu onda je Direkcija Šuma u Sarajevu pod br. 35.409 od 10 oktobra 1927 g. stavila predlog da se odredi cijena za četinjasto drvo sa 4 zlatna dinara nu, Generalna Direkcija rij šila je i u ugovor je unijeto 2.26 zlatnih dinara (*Stjepan Radić*: I to je Ministarstvo! To je razbojnička špilja! To nije Ministarstvo).

Predsjednik dr. Ninko Perić: Molim vas, gospodine Radiću, da ne smetate govornika.

Dr. Juraj Šutej (nastavlja): Gospodo, te Našice su bile dužne u 1927 g. 1,262.891 dinara na ime šumske takse i Direkcija je u Sarajevu nekoliko puta opominjala tvrdku da plati, pa kad nije platila obustavila je daljni rad. Nu, gospodo, ta zabrana je telegrafskom naredbom iz Ministarstva Šuma anulirana. Poslije ovoga dug te tvrdke se je povećao i ona duguje državi 1,681.121 dinara i ako nema apsolutno nikakove potrebe da ta sa kapitalom najjača tvrdka bude dužnik naše države.

Sad, dolazi, gospodo, „Krivaja“ ili kako je prije se zvala „Ajsler i Örtlib“. Ona siječe godišnje 300.000 kubika. Omjer je kod nje bio utvrđen za četinjasto korisno sa 89 od sto a 20 od sto za ogrevno; za bukovo

je određen 40 od sto tehničko i 60 od sto za ogrevno za javor jasen i brest 65 od sto tehničko i 35 od sto, za ogrevno.

Cijene su bile utvrđene za četinjasto korisno sa 13.25 od sto za bukovo korisno 50 od sto od prve a za javor, jasen, hrast korisno 150 od sto od prve

Toj tvrdki ustupljeva je pod zakup i šumska državna železnica Zavidović — Kusače u dužini od 117 kilometara i to po prvobitnom ugovoru sa cjenom od 210 000 kruna godišnje, što je izmjenjeno naknadnim dodatkom od 30-11. 1923., i dato tvrdki isključivo pravo upotrebe železnice i utvrđena tarifa za prenos pojedinih vrsta materijala, te određeno da preduzeće predaje državi sav čist prihod, koji je ujedno osiguran državi u najmanjem iznosu od 52.500 šv. franaka. Ugovorom od 22 4 1925 god. stavljene su van snage predašnji ugovori, da je tom preduzeću pored starih područja dano i novo ugovorno područje u Drinjači, a ujedno i produžen rok trajanja prvobitnog ugovora za 8 godina. U godini 1925 prevedena je i nacionalizacija toga društva i od tada naša država participira kod toga društva sa 93.600 akcija u iznosu od 23,400.000 dinara. Dodatkom ugovora od 3-11. 1927 god. smanjen je procenat količine za opće potrebe od 3 od sto, a 1 od sto odobren obrub sa 5 od sto od celokupne drvne mase i utvrđen ovaj omjer: za četinjasto tehničko drvo 60 od sto, za ogrevno 30 od sto i za gnilo 10 od sto; za tehničko bukovo 30 od sto, za ogrevno 60 od sto i 10 od sto za gnilo. Osim toga odobreno je 7 od sto na ime kore kod tehničkog bukovog drveta i 10 od sto na ime sasušivanja kod ogrevnog drveta celokupne drvne mase. Utvrđene su osim toga i cijene u zlatnim dinarima (*Dr. Tupanjanin*: Tu je najveća pljačka) i to za jedan kubni metar četinjastog korisnog drveta 3.80 zlatnih dinara. I to je, gospodo, jedna od najvećih zlatnih baza u svim ugovorima, te ista preračunata u dinar iznosi 41.81 dinara. Za ogrevno četinjasto određeno je 10 od sto od prve cijene; za bukovo tehničko 1.90 zlatnih dinara; za javor, hrast, brest tehničko 9.50 zlatnih dinara; za deverasto tehničko 41.80 zlatnih dinara i tako dalje.

Moram ovde da naglasim da je o radu ovog preduzeća podnet Ministarstvu Trgovine i Industrije a prema njegovom naredenju iz godine 1927. detaljan izveštaj, to bi se iz toga izveštaja moglo još tačnije da razabere stanje stvari. Gospodo, sad dolazi „Viktorija“. To je jedno preduzeće, u kome su bili interesovani Srbijanci a sjedište mu je u Živinicama kod Tuzle. Za to poduzeće napisao je srpski list „Narod“ koji je izlazio u Sarajevu i to u avgustu 1927 god., da je sa

strane Ministarstva a na osnovu promjenjenih prvobitnih ugovora oštećena država za preko 5,500.000 dinara.

O tome slučaju je „Narod“ u dva maha pisao a nijednom nije bio demantiran sa strane odgovornih faktora. I ta „Viktorija“ imala je prvobitni omjer za četinjasto drvo 80 od sto i 20 od sto, a za bukovo 50 od sto i 50 od sto; nu na kraju krajeva došla je i ona na onu novu mjeru te joj je konačno omjer određen kod četinjača za korisno 68 od sto, ogrijevno 22 od sto, i gnilo 10 od sto, a za bukovo korisno 27 od sto ogrijevno 67 od sto i za gnilo 6 od sto. Zlatna baza bila je za jedan kubni metar četinjastog oblog korisnog drveta na panju 3.46 zlatnih dinara. Sada dolazi „Varda“ d. d. U tom društvu je i država parcipijent putem „Šipada“. Ovo društvo izgleda kao naše domaće preduzeće i baš zbog toga i izgleda da u radu oko raznih dodataka njihovom prvobitnom ugovoru ima de i nekoliko specijaliteta.

To je možda i zbog toga i otuda, što su u ravnateljstvu toga društva bili mnogi visoki funkcioneri iz Ministarstva Šuma i Direkcije u Sarajevu.

Prvi ugovor zaključen je 30 decembra 1921 god. sa bankom „Gajret“ d. d. u Sarajevu. Trajanje ugovora bilo je predviđeno od 1922 do 1933 godine.

Omjer za četinjasto tehničko drvo bio je ustanovljen sa 85 od sto a za ogrevno 15 od sto. Cijena bila je utvrđena za četinjasto korisno 18.1 od sto od prodajne cijene. Ukupna drvna masa iznosila je po tom ugovoru 130.000 kubika.

Novim ugovorom od 2. juna 1922. god. date su u eksploataciju nove parcele sa ukupnom drvnom masom od 170.000 kubika četinjača u kotaru višegradskom uz isti omjer samo je bila utvrđena prodajna cijena sa 14.6 od sto od prodajne cijene.

Daljnijim ugovorom od 2 juna 1922 god. data je daljnja drvna masa od 120.000 kubika uz isti omjer a uz cijenu od 15.10 od sto od prodajne prosječne cijene. Ugovorom od 28-1. 1925 god., koji je zaključen sa Vardom unificirani su svi raniji ugovori Banke Gajret i ugovor prenet na Vardu.

Ovim ugovorom daje se društvu u eksploataciju 430.000 kubika četinjača u kotaru višegradskom. Ugovor ima da traje od 1-1. 1922 do konca 1933 godine.

Omjeri, gospodo, i u godini 1925 ostaju isti t.j. 85 od sto i 15 od sto.

Cijena je bila utvrđena sa 15.8 od sto od prosječne prodajne cijene. Dodatkom ugovora od 11 marta 1926 god. amortiziran je cjelokupni dug Varde u iznosu od 11,536.989 dinara i to u vrlo malenim godišnjim kvotama.

Dodatkom ugovora od 14 IX 1926 god. izmenjen je taj unificirani ugovor u pogledu trajanja tako da je produženo trajanje istoga od 1933 do 1957. Ovim dodatkom snižene su za 40 od sto cijene za povratnu sječu. Ugovorom od 9 jula 1926 god ustupljena su Vardi nova područja u Foči sa ukupnom drvnom masom od 102.762 kubna metra. Trajanje ovog ugovora određeno je od 1. I 1927 god. do 31. VII 1957 godine.

Cijene su određene u zlatnim dinarima i to za jedan kubni metar oblog četinjastog korisnog drveta na panju 2.73 zlatna dinara.

Nu sada dolazi u poslu sa tom Vardom nešto najljepše. Prema članu 24. ugovora predviđeno je ovo: „U ime naknade za sve izlučene parcele u području Varda i s tim u vezi izvršene investicije priznaje se firm Varda šumska industrija u Višegradu suma od 5,350.000 dinara, to joj se upisuje u dobro sa 1. I. 1927 godine, no s tim da nema prava ni na kakvo ukamaćenje ove sume. Ova poslednja izreka toga člana je prava ironija. Jer ko pročita daljnji izveštaj komisije videće, da je ta bonifikacija za neke tobože investicije u izlučenim predjelima vrlo sumnjive naravi. Naknadnim dodatkom od 1. VI. 1927 godine izmjenjeni su svi raniji ugovori i sporazumno određeno trajanje tih ugovora do 31. XII. 1957. Osim toga ovim dodatkom promjenjeni su i preliminari i određen je jedinstven preliminar za sva područja te komisija nalazi da na terenu treba ispitati, da li tom odredbom nije dovedena u pitanje i trajnost u tim područjima.

Sad dolazi, gospodo, u našoj javnosti već dobro poznato društvo „Dobrljin Drvar“ d. d. poznato pod imenom Bosanska Šumska Industrija Oto Štajnbas. Eskploataciono područje toga društva su šume: Klekovača, Grmić, Šator, Osečenica, Staretina, i Vijenac. Kasnije je prošireno eksploataciono područje i na državne šume Pliva i Jan. Godine 1919 prešlo je ovo poduzeće sasvim u državnu svojinu i država posjeduje danas svih 100 od sto dionica. Nakon raskida ugovora u 1919 g. napravljen je godine 1922 novi ugovor sa nacionaliziranim preduzećem koje je tada dobilo ime šumsko industrijsko preduzeće Dobrljin-Drvar d. d. ili kratko nazvano „Šipad“. Po tome ugovoru država je imala samo 51 od sto akcija, a ostalih 49 od sto akcija prodate su bile Hrvatskoj Eskontnoj Banci u Zagrebu i Oskaru Kerneru. To je jedno poznato ime u bosanskoj šumskoj industriji. Po tom ugovoru imao je „Šipad“ da plaća šumsku taksu od 12 od sto za jedan kubni metar oblog četinjastog korisnog drveta na panju od prosječne prodajne cijene.

Ovaj ugovor kao štetan po državu raskinut reše-

njem Ministarskog Saveta od 24-III 1921 g. Eskontnoj Banci i Karneru vraćen je uloženi kapital i država na taj način postala vlasnik svih 100 od sto dionica.

Tu se, gospodo, nametnula eto bila prilika da vidimo, eksploatiranje šume u državnoj režiji. „Šipad“ pored Krivaje predstavlja najveća šumska poduzeća u Evropi. Godišnja drvna masa određena mu je sa 300 hiljada kubika pa do 500.000 kubika. Nu, ovo poslovanje u državnoj režiji za sada je vrlo slabo uspelo, o čemu je mnogo bilo pisano u našoj štampi, a i govoreno u Parlamentu, te se i u izveštaju komisije o tome mnogo govori. Raznim protokolima i dodacima mijenjan je konstantno omjer tehničkog i gorivog drveta a i cijene.

Komisija je u svom zapisniku unijela i ovaj pasus koji se odnosi na „Šipad“. Prema referatu pod br. 6855 od 13 III 1923. g. firma „Šipad“ nije ništa uplatila državnoj kasi na ime šumske takse od oslobodjenja pa do 13 marta 1923, i taj dug državi iznosio je 15,355 871 dinara. Taj dug iznosio je na dan 17-VIII 1925 godine 12,772.778 dinara. I tome društvu provedena je valorizacija dugovanih suma za godinu 1922. do 1925. te je na taj način znatno smanjen dug državi za neplaćenu šumsku taksu. Tim društvom upravlja jedan odbor, u kome se nalaze nekoliko činovnika našeg Ministarstva Šuma i Rudnika i nekoliko privatnih lica, koje su u taj odbor nominirale pojedine stranke koje su na vladi. Taj odbor predstavljao je do sada sistem sinekura i honorari iznose goleme svote. Članovi odbora imaju mjesečno po 3.000 dinara, a članovi Egzekutivnog odbora po 4.500 dinara mesečno (Jedan glas: Koji su to? Imenujte ih!) To su, gospodo, kako sam već spomenuo činovnici i neki pripadnici vladajućih stranaka. Komisija u svom izvještaju u pogledu toga odbora veli i ovo: „Da anomalija bude veća, delegirani su u društvenu upravu područni činovnici g. Ministra Šuma i Rudnika, koji zaključuju pravne ugovore sa svojim ministrom i pojavljuju se na njima kao kupci, a njihov ministar kao prodavaoc. I tu navode ugovor od 14-XI 1927 g. br. 40864, koji je potpisao kao kupac dr. Milošević, pravni referent Dirikcije Šuma u Sarajevu, i Ministar kao prodavaoc.

To je jedno nezdravo stanje i nemoguće je da se održi, te je najpotrebnija jedna hitna mjera, koja će u tom društvu uspostaviti jedan red i učiniti, da država doista dođe jednom do nekih stvarnih koristi od rada toga preduzeća.

Komisija na kraju svoga izvještaja čini razne stvarne konstatacije i stavlja konkretne predloge i ko god je taj izvještaj komisije pročitao morao je steći uve-

renje, da članovi te komisije, četvorica poštenih Srbi-janaca, među redcima ističu, da g. Ministar nije smio sve to da učini niti je iz odnosnog člana Finansijskog Zakona mogao izvući i za sebe ona ovlašćenja, po kojima je on u ugovorima i dodacima ugovora postúpao. Komisija traži, da se svi pregledani ugovori i dodaci ugovora, koje je komisija pregledala, ponište kao štetni za državne interese, a da se ponovni ugovori revidiraju tako, da oni zaštite interese kako preduzeća tako i države.

Osim toga predlažu, da se pregledaju i ugovori sa ostalim preduzećima u Bosni da se s njima jednako postupa. Da nadalje g. Ministar odredi strogu istragu protiv svih onih činovnika povjerenog mu Ministarstva, a na osnovu čijih su stručnih refereta ovi ugovori mijenjani u izloženoj formi i kao što je naprijed rečeno na štetu državnih interesa. Traži nadalje da se svi činovnici Ministarstva Šuma, koji se nalaze u upravnim i nadzornim odborima pojedinih preduzeća, razriješe dužnosti toga članstva. Nadalje komisija naglašava, da je potrebno detaljno revidirati sječe u svima državnim šumama, koje su date u eksploataciju spomenutim preduzećima i obezbijediti efikasnim mjerama na osnovu privrednih planova trajno gazdovanje u državnim šumama kao i pošumljivanje posječenih šumskih površina. Predlaže nadalje da jedna naročita komisija svestrano pregleda rad društva „Šipad“ kod centrale i na terenu i da predloži celishodniji način uprave sa „Šipadom“.

Čuo sam, da g. Ministar Šuma kani to pitanje riješiti jednim amandmanom u Finansijskom Zakonu, kojim će dobiti ovlast da poništi sve te ugovore. I ja se toga ozbiljno bojim i u dalekim konturama vidim već procese i pred međunarodnim sudovima, jer se ovde, gospodo, radi o privatno-pravnim ugovorima i ti se ne mogu tako olako i nepromišljeno kidati, nego se za njihovo reguliranje traži jedan svestrani i pravni razlog.

Što se tiče predloga komisije ima u njima vrlo dobrih predloga kao što je naročito predlog, da se efikasnim mjerama osigura trajno gazdovanje u državnim šumama kao i pošumljivanje posječenih šumskih površina. Da vam, gospodo, bude jasnija slika, kako se u tim državnim šumama gazdovalo i kako tu stvar osjeća jedan šumar, molim vas, da uzmete „Trgovinski Glasnik“ od juče i danas i pročitate članke dr. Markovića. On kaže: da može sve da razumije, ali nikako ne može da razumije, kad neko prodaje veliki dio svoje Otadžbine. (Pljeskanje u opoziciji). On u svojim člancima podvlači da nema gore veleizdaje od te, jer oni prodaju Otadžbinu. To, gospodo, piše juče i danas u sred prestonice

„Trgovinski Glasnik“ i ja vas upozorujem da se na sve to pisanje nikako ne reagira. To mi u buduće ne smijemo dozvoliti, a to moraju da znaju i svi oni naši šumski stručnjaci, koji se sutra sastaju na šumskom kongresu u Beogradu, gde g. generalni direktor Ministarstva Šuma putem svojih ljudi priprema obranu svoje šumske politike.

Sad ću da završim.

Ja sam vam na početku kazao, da država Srba, Hrvata i Slovenaca nema mnogo drugih državnih šuma osim onih u Bosni i treba mnogo paziti, da se ta državna svojina dalje ne upropašćuje. Za to treba i dovoljno pameti i dovoljno srca. U Finansijskom Odboru sam kritizirao predloženi budžet Ministarstva Šuma i Rudnika, za koji je već i sam Ministar u svome ekspozeu istakao da je nerealan. Ja sam utvrdio, da je fiktivan, a danas tvrdim da je ne samo fiktivan nego i lažan.

Hoću da kažem još ovo. Sve je to moglo da se učini samo nesavesnošću i nepoštenjem stanovitih ljudi. Gospodo, po pravilima, uredbama i zakonima, koji kod nas postoje mora i sve te šumske ugovore, da ispita i Ministru predloži šumski stručni odbor. On se sastoji iz načelnika odeljenja za eksploataciju, za taksaciju i odeljenja za trgovinu i promet i svaki ugovor mora da dođe na rešenje pred taj stručni savet. Pa šta se je moglo ovde, gospodo, da dogodi? Moglo se dogoditi, da oni dođu i kažu Ministru: Mi šumski stručnjaci pregledali smo i našli u redu, te bi mnogi mogao da rekne da u tome slučaju Ministar ne odgovara.

Ali ja ni u tome slučaju ne nalazim nikakova opravdanja za g. Ministra. Ako neko za jedno mjesto ne odgovara ne sme to mjesto da zaposjedne. Ja sam, gospodo, jurista i ne slažem se sa štampom, koja kaže: ne može g. Ministar kao političar i upravnik da znade sve to. To načelo ne sme da prevladuje. G. Ministar po zakonu o ministarskoj odgovornosti odgovoran je za to. Ja sam kao pravnik mogao da se upustim u pitanja gazdovanja i eksploatacije naših šuma, pa ni njega ništa ne opravdava, da on to ne mora znati. I kad je g. Mijović stavio svoj potpis na poslednje ugovore, ja mogu da dopustim, da on nije znao šta potpisuje i ja mogu da dopustim, da je on to učinio u najboljem uvjerenju spram svojih generalnih direktora i načelnika, ali vi, gospodo, koji ste pravnici morate da znate, da ga usled toga tereti culpa lata ili šta više culpa latisima.

On je nosilac svega toga. Da se on malo više interesovao tih potpisa ne bi bilo. Ja mislim da nema ni jedne riječi za njegovu ispriku.

Ja hoću na kraju još da kažem ovo: Ja sam uzeo reč u ovoj stvari radi toga, jer držim da je ona važnija od čitave ostale diskusije o budžetu. Ovo je budžet naših prihoda. Osim toga htio sam, gospodo, da učinim još jednu konstataciju, koja mene naročito boli. U meni se, gospodo, buni savjest moja, sva nutrina moja, kad moram u novinama da čitam, (govornik uzburdan ne može za nekoliko momenata da govori) kad moram da čitam u novinama o sakupljanju milodara... (u govornikovim očima vide se suze od silnog tronuća. U dvorani zavladao ćutanje i nema grozničavost)... za gladne u Bosni i Hercegovini.

Gospodo, ja ću vam za čas iznijeti nešto, da vidite, kako mi u Bosni i Hercegovini stojimo. Ja sam u Finansijskom Odboru dizao svoj glas kao glas protesta i revolta, jer se nama čini jedna velika nepravda. Bosna i Hercegovina nisu pasivni krajevi, nisu nikada bili, pa nisu ni danas! Bosna i Hercegovina je samo nepoštenom upravom izgladnela i danas gladuje. (Buran aplauz kod članova S. D. K.) Gospodo, srpski list „Narod“ u Bosni donio je 1927. g. statistiku prihoda od monopola duvana u Bosni i Hercegovini i ko uzme tu statistiku u ruke, naći će, da je Hercegovina bacila čisti prihod na duvanu od 240 miliona dinara godišnje. Ko uzme opet statistiku šuma i rudnika u Bosni i Hercegovini naći će da oni bacaju čistu dobit od oko 170 miliona dinara godišnje, a to je zajedno, gospodo, 410 miliona čistoga prihoda i onda držim, da se svaki mora da čudi i pita, zašto Bosna gladuje, kad je u stanju da je izdržava njezin duhan i njezine šume i rude. Ja u ime te Bosne i Hercegovine ulažem energičan protest protiv ovakve uprave, jer je nepravedno da Bosna i Hercegovina gladuje, ona ne bi gladovala da ovde imamo ljudi i da nemamo hijena! (Buran i dugotrajan aplauz kod članova seljačko-demokratske koalicije).

Predsednik dr. Ninko Perić: Prekidam sednicu koja će se nastaviti u 5 sati posle podne.

— Sednica je prekinuta u 2 i po časa po podne. —

— Nastavak sednice u 5 časova posle podne. —

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Gospodo, nastavlja se sednica. Ima reč narodni poslanik dr. Miloš Tupanjanin.

Dr. Miloš Tupanjanin: Gospodo narodni poslanici! Govor g. dr. Šuteja, koji je bio, u drugom svom delu, dobro stvaran i dokumentovan morao je jutros da potrese sve poštene ljude i ljude od savesti u ovome domu, a morao je da potrese iz dva razloga. Prvo, što njegov govor pada u vreme kad u celoj našoj zemlji govori se o teškom nesnosnom stanju, kad se govori

o gladnima, a iz cifara koje je on jutros ovde izneo, vidi se da milioni državne i narodne imovine idu strancima u džepove. Dok za te strance u ovoj zemlji može da bude miliona, dok tim strancima idu na ruku najveći funkcioneri naših državnih nadležstava u toj pljački državne i narodne imovine, dotle za gladni seljački narod nije bilo sredstava da održi bar svoje gole živote u ovoj gladi. Gospodo narodni poslanici, kad seljak u Bosni poseče i najmanje drvo, onda se nađu oko tog seljaka i lugari i policijski činovnici, nađu se da ga kazne, da ga globe i hapse, jer, kažu, ako pustimo seljaka da seče, — a, gospodo, seljak nikada ne seče nego samo onda kad mu treba za ogrev ili da podigne kućicu, onda će, ako se pusti seljaku da seče kako on hoće, nestati šuma u Bosni. Ali niko od svih vlada, koje su se do danas izmenjale na čelu ove države, nije nikada rekao da će nestati šuma radi toga što stranci, koji su došli u Bosnu kao u koloniju i koji danas u njoj vrše bezobzirnu eksploataciju nego pod bivšom Austrijom, da će nestati šuma zbog njihove bezočne eksploatacije. Dr. Šutej je govorio jutros opširno i dokumentovano. Ja sam prvobitno nameravao da isto tako iznesem cifre o eksploataciji pojedinih preduzeća, ali da vas ne bi dugo zamarao, ja ću se, za momenat, zadržati samo na jednoj firmi, firmi koja je tip tih eksploatorskih stranih preduzeća u našoj državi, a to je firma Ajsler i Ortlib, kako se pre zvala, a danas Krivaja, Šumsko Industrijsko Preduzeće u Zavidoviću u Bosni. Ja sam, gospodo, imao prilike da posmatram poslovanje te firme, imao sam prilike da dodem u dodir sa svetom koji radi kod te firme i, u isto vreme kad vidite naše bedne i siromašne seljake koji stotinama i hiljadama rade kod te firme za mizernu nadnicu od 12, 15 a maksimalno 20 dinara dnevno, vidite da ta firma plaća državu na milione. Firma Ajsler i Ortlib ima od države pod zakup jednu dugu železničku prugu.

Ta pruga, u glavnoj svojoj liniji, iznosi 117 km. a firma, u ime zakupnine, plaća državi svega 52.000 švajcarskih franaka, što znači oko 580.000 dinara godišnje. Kad uzmete, gospodo, da ona izveze godišnje najmanje trista do četiri stotine hiljada m³ metara znači da na svaki kubni metar ona ne plati više od jednog dinara i 30 para do jedan dinar i 40 para. Sem toga, ova firma ima prava da naplaćuje taksu za prevoz drugih preduzeća koja seku šumu u njenom području. I pored toga što je ova firma bila obavezna ugovorom da na ovoj pruzi prevozi građu drugih preduzeća, koja rade u tome području oko te pruge, ona je pravila sve moguće smetnje kako druge male i sitne domaće firme ne bi mogle da

se koriste tom klauzulom ugovora. Ona je stvarala sve moguće smetnje malim domaćim ljudima u izvozu grade iz toga područja, jer je smatrala, da celo ovo područje koje gravitira ovoj pruzi, treba da pripadne njoj. I, gospodo, ona je u toj svojoj nameri potpuno i uspela, jer danas nema skoro ni jedne srednje firme a vrlo je mali broj malih ljudi koji rade u tom području: firma, ili kako se ona danas zove društvo Krivaja — šumska industrija, akaparila je sve za sebe, ona je sada isključivi gospodar u tome predelu. Ko bi imao prilike da posmatra kako ova firma radi u svome području morao bi doći do uverenja da je to država u državi. I s tom firmom u početku je bio zaključen ugovor na procenat, pa je i ona, u početku bar, plaćala taksu u procentima od prodajne cene. Ali, kao i mnogim drugim firmama, i njen je ugovor valoriziran i to tako da je došla do ogromne cifre zarade, usled čega je država jako oštećena i uskraćena u svojim pravim potraživanjima. Pre dve do 3 godine, gospodo, radnici na pruzi, koju ova firma eksploatiše, usled toga što su bili mizerno plaćeni, podigli su se i tražili da im se skрати radno vreme i da im se nadnica, koja je bila vrlo mala, povisi. Oni su radi toga bili objavili štrajk. Ali zato što su u Upravnom Odboru toga preduzeća, u to vreme, bili članovi aktivni ministri iz današnje vladine većine, taj je štrajk propao i radnici, oni siromašni radnici, stali su i nadalje sa svojim malim minimalnim zaradama a firmi je prošireno njeno područje koje je i dalje produžila sa pljačkanjem narodne imovine.

Pre 4 do 5 godina država je ušla u ovo preduzeće kao participijent sa 26 od sto, ali, gospodo, ni da danas još ni u jednom budžetu Ministarstva Šuma nemate naznačeno koliko država ima da primi prihoda od te firme. Nigde, ni na jednom mestu, pa čak ni u vremenu kad je šumska industrija bila na vrhuncu svoje konjunktore, kad su njene zarade bile vrlo velike, nigde, velim, ni u jednom budžetu prihoda Ministarstva Šuma nema označeno da država ima što da primi od te industrije.

Pa tako isto ni u današnjem predlogu budžeta prihoda Ministarstva Šuma nemate nigde predviđen prihod od tih 26 od sto sa kojima država učestvuje u tome preduzeću. I u Fin. Odboru mi smo postavili pitanje i Ministru Finansija i Ministru Šuma i Rudnika zašto je to izbegnuto, zašto nema u predlogu budžetskom, ali kao što se uvek dešava desilo se je i sada: ni g. Ministar Finansija, ni g. Ministar Šuma i Rudnika nije odgovorio na to pitanje. (St. Radić: To su džentleme-ni!) Pa ne samo to nego država preko sv pgeoradu-

zeća u Dobrnjinu-Drvaru učestvuje u preduzeću Varda sa jednim velikim procentom, pa ni o tome preduzeću nema nikakvog spomena u budžetu prihoda. I mi ne znamo šta to znači. Može da znači dvoje: ili ministarstvo predviđa da u tim preduzećima ne može da bude nikakvog prihoda i zato ga ne stavlja u budžet prihoda, ili to može da znači nešto drugo, može da znači ono što je pomenuo g. dr. Šutej, da ima izvesnih nepravilnih radnji u celoj manipulaciji sa preduzećima u kojima učestvuje država kao akcionar. (St. Radić: Znači utaja državne imovine!) Gospodo, verujte ja sam dobro razumeo jutros g. dr. Šuteja kad je onako potresno govorio da bi Bosna o svome bogatstvu prirodnom: drvima, duvanu i rudama mogla sama sebe da izdržava i da se nikad ne bi čula reč iz Bosne da je ona gladna. I vi vidite, gospodo, na jednoj strani, onaj bedan, siromašan narod, kad vidite beđu i sirotinju onih dobrovoljaca koji su ginuli na frontovima za ideju ujedinjenja, kad vidite sve one radnike koji isto tako su stradali za veliku ideju, kad vidite sirotinju koja je ostala iza rata, kad vidite invalide koji moraju da rade za mizerne, minimalne nadnice da bi izdržali svoje porodice, — a na drugoj strani, vidite ove gavane koji sem toga ne plaćaju državi nikakvu ili minimalnu porezu. Gospodo, bilo bi interesantno vršiti anketu i u tome smislu, ali anketu koja bi imala ne samo da izvidi nepravilnosti koje su izvršene prema Ministarstvu Šuma i Rudnika nego i sve nepravilnosti prema državi, i njenim interesima. (St. Radić: I prema narodu!) Jeste, i prema narodu, razume se, jer kad bi se izvršila ta anketa i kad bi se videlo koliko su ta strana preduzeća plaćala u ime poreze svake godine vama bi stala pamet. Dok domaća preduzeća, koja ne mogu ni blizu da se uporede sa stranim preduzećima, plaćaju pošteno, dotle velika preduzeća, odnosno njihovi vlasnici, stranci, imaju velelepne palate i žive luksuzno u inostranstvu. Dok ta velika preduzeća ili ne plaćaju nikakvu porezu ili plaćaju minimalno, dotle ovi dobrovoljci i invalidi, dotle ova sirotinja ide u ta preduzeća, lomi i troši svoju snagu za mizernih 20 dinara, znači za 10 ili još manje, za 7-8 kilograma kukuruza dnevno. I dok se ta sirotinja tako muči, dotle ovi deru kožu narodu, vuku milione narodne imovine, tako da čovek faktički ne zna šta ima da misli. Juče kad je bio pretres budžeta Min. Prosvete, mi smo videli da je u tome budžetu predviđeno svega 50 hiljada dinara za pomoć učiteljskoj sirotinji a ovde, kako je to izneo g. Šutej, jedno strano preduzeće makne od države 3-4 milijona dinara. I gospodo, za sve nas koji se ovde brinemo o narodu i državi, za sve nas bilo je čudo da do sada nije bilo

govora o tome ni ovde ni u ma kom drugom forumu pa onda se čovek može da zapita, pa je li narod zato ginuo da dođe do ovakve države. Jesu li za to pale one stotine hiljada žrtava? Vidite, gospodo, da država nije počela da izgrađuje onakve svoje osnove i temelje kako su ih ovi ratnici zamišljali. Vidite, pre svega, da se u čoveku ne poštuje čovek; da je sirotinja zapostavljena i da se vodi računa samo o višoj klasi, o višim redovima a o malima ne vodi se apsolutno nikakva briga.

Gospodo, sa šumama u Bosni pošlo je ovako od 1923. god. Sa tom famoznom godinom počinje rdava šumska politika, upravo ona počinje da biva partizanska. Tada je bio Ministar Šuma Bosanac na žalost, dr. Milan Srškić. On nosi najveću odgovornost za ono nesretno stanje, koje danas postoji u Bosni i Hercegovini. Taj gospodin, koji hoće sada da igra ulogu parlamentarca i slobodoumnog čoveka. Jeste, gospodo, te 1923 god., kad je radikalna homogena vlada vršila izbore, taj gospodin dr. Srškić šalje obične cedulje tadanjem Direktorju Šuma Karopu, u kojima traži da se tome izda 50 kubika, tome 30 kubika, tome 80 kubika i t. d. (St. Radić: Toliko batina treba da dobije!) Ja bih se slagao sa vama ne samo za njega nego i za mnoge druge. I počelo se sa rasipanjem državne imovine i sa sečom bosanskih šuma. Nije se gledalo kome je potrebno da se dadu šume nego se išlo na to da dobiju partijski korteši, i to da dobiju onoliko koliko je ko davao garancije ili imao izgleda da ukrade više kuglica za dr. Srškića i negovo društvo. Nije bilo razloga, kad je dr. Srškić počeo tako da radi, da se zadržava na ovome putu, nego se išlo dalje. Kako je on počeo tako su njegovi sledbenici nastavili. Bosanska šuma bila je plata za sve one partijske i korteške ljude institucije, koji su mogli da posluže ličnim i partijskim interesima.

Dugo bi me vodilo, gospodo, kad bi ušao u kritiku pojedinih firmi. Ali kažem ova jedna jedina firma dovoljna je pa da otvori oči svima poštenim ljudima u ovome Domu, pa da se kaže, — ne kao što reče dr. Šutej da su to privatno pravni odnosi i angažovani strani kapitali i da u to ne smemo dirati, — ne, to se nas ne tiče, ima jedna viša pravda, pravo naroda, narodna, državna i socijalna pravda. Zar zato što su ispunjene neke nameštene forme da mi moramo sada mirno gledati očitu pljačku i krađu. Ne, već kad primi Ministar anketu, a držim da je mora primiti, onda se ima da ide do kraja. Svi oni koji su učestvovali u krađi državne imovine, imaju da iskuse zasluženu kaznu, i materijalnu i krivičnu. (Aplauz kod poslanika Seljačke Demokratske Koalicije i uzvici: Tako jel!)

Glavni direktor, glavni vlasnik preduzeća u Zavidoviću, Fritz Regenstreif, smatra našu državu i zemlju kao koloniju, smatra naše ljude kao inferiorne (*St. Radić*: Sa kojima ima posla jesu inferiorni!) Jeste, skoro tako. I on se ne ustručava da to javno izjavi. Koliko se puta dešavalo, i u Sarajevu i u preduzeću kog njega i u svima nadteštivima da kaže, podsmehujući se: „Ah, šta vi, molim vas!“ Ako je trebalo da plati taksu, kojoj je vreme davno došlo, on jednostavno kaže: Ich will nicht zahlen — neću da platim.

On ili dođe lično u Beograd, ili preko svoga zastupnika, svrši stvar i dođe telegram po kome mu se dozvoljava da radi i dalje, da i dalje seče šumu i da ne treba od njega tražiti naplatu dospеле takse i i puno poštovanje ugovora. (*Stjepan Radić*: Zato je platio drugome, ako nije državi!) Međutim kad seljak seče, ma i najmanje drvo, ili pomese jedna kola drva za ogrev, onda se odmah tu nađe lugar ili kakav drugi šumarski činovnik da ga uhvati strpa u apsu i da bude kažnjen. A ta šuma, pre nego što je postala državnom, bila je narodna, seljačka, bosanska. (*Stjepan Radić*: A sultan je te šume uzeo za državne, pa to je radila i Austrija. To je istočni metod, a evropski metod je da su šume narodne. A mi nećemo da budemo naslednici sultana. Naša država nije Turska i ne sme da bude turska!) Izgleda da je Bosna jedina pokrajina u našoj državi gde su šume skoro i isključivo državne. Ali i ako su one državne, ipak se ne sme prema seljacima postupati mačehinski u pogledu šuma. Vi ste jutros čuli da bol za to mogu da osećaju samo oni koji su iz Bosne, da oni to mogu najbolje da razumeju i da im ništa drugo nije ostalo ili da plaću ili da se tuku. Pa, gospodo, malo što su oduzeli državne šume, nego su se još i drznuli da uđu i u servitutne šume, t. j. u one šume iz kojih se daje seljacima građa za podizanje kuća i za ogrev. Čovek se čudi kako se ove stvari mogu dešavati i da li su ti ljudi koji to dozvoljavaju izgubili pamet. Eto to su ti patentirani patrioti. A to provode i rade baš oni, koji se svakoga časa i u svako prilici lupaju o prsa kao da su oni jedini državotvori i branioći Kralja, a sve one, koji imaju smelosti da brane otvoreno narodne interese, nazivaju antidržavnim. Samo oni imaju prava da mogu govoriti u ime države i narodnih interesa. Ja sam, malo pre, spomenuo da treba izabrati anketu od jačih i stručnih ljudi, poštenih ljudi iz ovoga doma i da anketa ima da počne od početka, a ne samo da se ona u svome radu ograniči na studiranje ugovora i papira nego ona ima da ide na lice mesta i da tamo vidi šta se sve događalo još od početka. A kad tamo dođu članovi ankete, tek

onda će oni videti za koliko je miliona oštećena država. Da se zaustavimo na još nekoliko momenta.

Dosadašnja šumska politika apsolutno je i do kraja favorizovala strana preduzeća, a mali nacionalni kapitali i naši mali domaći industrijalni morali su se zadovoljiti sa mrvicama, da trče i jure, bogorade i obijaju pragove pojedinih nadležstava da i do tih mrvica dođu. Eto, gospodo, u tome leži velika opasnost. Ove strane firme, specijalno Krivaja i u Zavidoviću, sauzeli su ogromne komplekse šuma. Firma Ajzler drži najbolje šume od rijeke Bosne do Drine. Najbolje bosanske šume nalaze se u rukama ove firme.

A vi, gospodo, imate masu domaćih strugara, kako u Bosni tako i u Srbiji. Ima u Srbiji domaćih malih strugara, počev od Loznice do Šapca i Beograda i kad one nemaju sigurnih šuma, neke nemaju nikako a neke samo za dve ili tri godine, onda faktično čovek ne može da shvati našu šumsku politiku. Pa zar ovim stranim preduzećima, koja ne plaćuje poreze ili plaćaju vrlo malo i od kojih narod nema nikakve koristi, jer nijednog stranog preduzeća nema u Bosni koji bi osnovali makar jednu osnovnu školu, a 30 godina seku šume bosanske i gule što stignu, da mi poklanjamo narodnu imovinu. A nigde nisu ostavili ni najmanjeg znaka kakve zahvalnosti za to. Kažem bar jednu osnovnu školu da su osnovali, a ta osnovna škola ne košta više od 100 do 150.000 dinara. Dok su s druge strane ta preduzeća uzela najveće šume u Bosni, dotle mala preduzeća moraju da propadnu, njih će nestati, a u prvom redu će ih da nestane u Srbiji. Kad sve to vidimo, onda se mi moramo buniti a merodavni moraju naći neke zakonske dipozicije za popravak ovog stanja kad je već mogao i Ministar Pravde da nadje konvenciju za onih 50 kilometra od morske obale. Naći će se i neki zakoni po kojima se ovi ugovori sa stranim preduzećima mogu poništiti. Jer kad su u pitanju krupni materijalni interesi i moralna strana onda ne smemo da stanemo, nego moramo naći puta i načina da ove ugovore raskinemo. Kažem: od ljudi koji će da udju u sastav te ankete i od rada i razumevanja zavisiće mnogo kako će da podje daljnja šumska politika. Šumska politika mora potpuno da se reorganizira kako u Bosni tako i u celoj državi. Za lugare i čuvare šuma nesme da se postave partijski ljudi, nego lugari i šumari koji imaju smisla i ljubavi za šumu, a ne kao što je to bilo do sada gde su bili samo partijski ljudi, koji su čuvali kuglice stranke koja ih je dovela na to mesto.

Gospodo narodni poslanici, vreme je već bilo jedan put da ove šumske stvari izađu pred Narodnu Skupštinu jer se do sada nastojalo raznim sredstvima

i načinima da se sve zataška, a što je najžalosnije mnogi prethodnici sadašnjeg Ministra Šuma i Ruda našli su zakonske forme i pokrića da sva ova nevaljala dela pokriju. I to je najbolji dokaz kako je opasna ova praksa koja se provodi u Narodnoj Skupštini da se samo izglasi onako, ne gledajući šta i zašto Finansijski Zakon, kao što je bilo lane. 300 i nekoliko članova izglasana su na brzu ruku a da 90 od sto poslanika i ne pročita za šta glasa, jer veliki deo glasa po komandi. Vidite, gospodo, vi ovde u Narodnoj Skupštini nosite veliki deo odgovornosti što je ovako išlo sa šumskom politikom u Bosni zato jer ste izglasali onaj član na ovakav način. Vidite, kako je opasna praksa kad se tako radi i kako je nezgodna ova praksa a koju je nastavila i ova vladina vićina, naročito ova poslednja dva dana. Tu čak nije dato ni toliko truda da se član po član diskutuje. Kad se tako radi, onda nije čudo da se dolazi do takvog rezultata od ovakvog rada.

Gospodo, g. Šutej je sebi dao truda da ude u rad jednog ministarstva. Zamislite, kad bi bilo ljudi, a naročito kad bi bilo mogućnosti da ti ljudi uđu u sva nadležstva, koja imaju posla sa materijalnim stvarima, koliko bi nepravilnosti, koliko bi ogromnih šteta moglo biti pronađeno i konstatovano. Završujući, gospodo, izjavljujem da ću glašati za predlog dr. Šuteja a pored toga apelujem na sve čestite savesti u ovom Domu da predlog dr. Šuteja prime.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Ima reč g. Đura Janković.

Đura Janković: Za mene kao stručnjaka šumarskog bila je ova diskusija jedno veliko zadovoljstvo jer u toj diskusiji vidi se da ovaj Dom počinje da posvećuje brigu jednoj od najvažnijih grana naše narodne privrede. Gospodo hoću odmah da naglasim da nije bilo među nama ni jednog čoveka koji nije odmah, još neslušavi onako dokumentovano izlaganje g. dr. Šuteja, zaželeo da se ti poslovi oko eksploatacije šuma ispitaju, i da se eventualno posle toga udari jedan nov pravac našoj eksploataciji politici. Šume su jedno od najglavnijih blaga našega naroda. Siromašne zemlje sa šumam, ne mogu se nazvati privredno jakim, jer od drveta može najviše produkata da se izradi za život jednog čoveka, više nego od ma koga drugog prirodnog produkta. Zato, gospodo, mi treba faktički da svim silama svi nastojimo, kad god dode u pitanje da se rešava ovakvo jedno važno pitanje naše narodne privrede, treba da se tu nademo svi zajednički na tome poslu. Ne treba, gospodo, da optužuje ili ovu partiju ili onu partiju za izvesne stvari, koje su se dogodile u Ministarstvu Šuma. Treba, gospodo, objektivno pogledati činjenicama

u oči pa reći, da su se sve partije iz ovoga Doma izmenjale u tome Ministarstvu, ali nastavljala se uvek ista politika. I iz redova današnje opozicije, bilo je nekoliko ministara šuma i rudnika, ali nažalost ni oni nisu našli za potrebno da promene pravac te šumarske politike. Moderna šumarska nauka ne priznaje uopšte eksploataciju dugoročnim ugovorima. To je sistem najodiosniji u eksploataciji politici. Ali, gospodo moja, mi smo na nesreću taj sistem nasledili od Austro-Ugarske Monarhije. On je zaveden, kao što reče g. Šutej, 90-tih godina prošloga veka sa jednom dobrom namerom, da to bude jedna prelazna faza, da bi se došlo do savršenijeg eksploatacionog sistema. Ali, on je ostao još i danas u snazi.

Nema ni jednog od nas koji će zažaliti za tim, ako neka od tih stranih firmi bude svedena na manju meru zarade. Naša briga treba da se kreće u dva pravca kod rada te ankete. Prvo da se osigura što veće finansijsko primanje državi, a drugo da se ispitaju i posledice te eksploatacije u pogledu pošumljivanja, jer nije samo finansijska strana ona koja je glavna. Država je oštećena finansijski, ali, gospodo, ako posle te eksploatacije nije ostao šumski podmladak, onda je šteta još veća. I zato treba ispitati i jedno i drugo i onda mirno i bez partijskih predbacivanja dati jedan nov pravac budućem radu u eksploataciji.

Gospodo, geografski je položaj naše države u šumskom pogledu dobar, jer sve zemlje Sredozemnog Mora uvoze drvo, a mi smo u tom sretnom položaju da možemo da drvo izvozimo i da te ostale države alimentiramo sa potrebnom količinom drveta. Zato naša šumarska eksploataciona politika ne sme da dozvoli, da ma i jedan hektar šumskog zemljišta smanji, jer je iz godine u godinu, iz decenija u deceniju sve veća potreba za drvetom.

Gospodo, iz ovoga što je rečeno do sada u javnosti, ne može se odmah stvoriti jedan sud i da se odmah kaže kako je to jedna strahovita afera. Mi treba prethodno da ispitamo u čemu su se sastojale te zloupotrebe ako ih je bilo... (Dr. Maček: Čuli smo da ih je bilo.) a verujem lično takođe da ih je bilo, ali nije potrebno govoriti o tim stvarima sa toliko temperamenta i uznemirivati našu javnost, jer izgleda da se samo stvaraju afere. Ja moram da naglasim, jer sam se zato pitanje i sam interesovao, da je današnja Kraljevska Vlada i pre današnjeg dana posvetila veliku brigu rotacione politike i g. Ministar Šuma odmah čim mu je dostavljeno da ima izvesnih zloupotreba na području Bosne, smatrao je za dužnost da odredi jednu komisi-

ju koja ima da ispita te slučajeve. Ja sa zadovoljstvom moram konstatovati da je g. Ministar u tu komisiju izabrao i odlične stručnjake i ljude sa odličnim moralnim kvalifikacijama, i iz njihovog izveštaja vidi se jasno, da tamo sve nije u redu. Šta je to što nije u redu, to treba da ispita anketa, ali, gospodo, ja se ne bih zadovoljio s tim da se stvori anketa isključivo za Bosnu i Hercegovinu, jer na žalost i ako je tamo nasleđen sistem eksploatacije dugoročnih ugovora, ipak posle rata stvaran je isto takav sistem i u Hrvatskoj i Slavoniji.

Na jugo-zapadu Hrvatske danas se vrši isto tako devastacija šuma, putem eksploatacije dugoročnim ugovorima, i zato, gospodo, ja mislim da je potrebno, da mi damo širi d. lokrug toj anketi, te da ona ispita sve slučajeve, koji su se desili na celoj teritoriji naše države. Onda gospodo, neka svi krivci iskuse zakonske posledice. Mi tu, gospodo, moramo biti neumoljivi, i tu ne sme da dođe pitanje, da li je to moj, ili vaš prijatelj, koji sedi u takvom šumskom preduzeću, ili pripada ovoj ili onoj partiji. Mi njega moramo staviti pod sud, ako je on to zaslužio. Samo tako, gospodo, mi ćemo biti nepristrasni, i samo takvim radom doći ćemo da stavimo tačku na sve buduće vrste sličnih zloupotreba. Zato, gospodo, ja ne bili želeo da duže duljim ovu diskusiju, i nema potrebe da se pozivam na statističke podatke, ovake vrste, jer je o njima u detaljima govorio g. dr. Šutej, i izneo ih sa jednom odlčnom stručnošću, to moram da mu priznam, tako isto kao da je i on kakav stručni šumarski inžinjer. Ja verujem da se on sam lično zainteresovao za tu stvar, i zato tako dobro ušao u nju, ali moram tako isto da blagodaram i onom kolegi šumaru, koji se onako svojski potrudio, te prikupio i dao g. Šuteju te dragocene podatke.

Ovom prilikom ja ću da zamolim g. Ministra Šuma, da naročitu pažnju posveti onome što Ministarstvo Šuma nema, a to je dobru statistiku. Nikako racionalno gazdovanje sa šumama ne može da se vrši, bez statističkih podataka. Mi nemamo u jednom velikom delu naših šuma u opšte ni gospodarskih planova, te se ne može znati, kolika je količina drveta, koja se sme eksploatirati u toku jedne godine. Kaže se eksploatirano je u toku jedne godine 14 miliona kubnih metara. U racionalnom gazdovanju kod šuma, ne sme se ni jedan kubni metar iz šume izneti više, nego što je izrastao u toku te godine, jer se u tom slučaju zadire u glavnicu, a mi, gospodo, u glavnicu ne smemo da diramo, nego samo smemo da damo interes od glavnice. Mi, gospodo, moramo da ostavimo u nasleđe na-

šim potomcima, eventualno još i povećanu glavnicu, a nikako smanjenu. Ali kad se kaže, da je eksploatirano 14 miliona kubika, a može biti da je mogućnost šume u prirastu najviše od 13 miliona kubika, znači da smo mi u deficitu u glavnici za 1 milion kubika. To znači, da se eksploatacija vrši bez privrednih planova, a mi taj način eksploatisanja ne smemo da dozvolimo.

Gospodo, da ne bi pala ni jedna mrlja i ovoga puta na Beograd, i Srbiju, dozvolite mi da vam kažem samo ovo: za ovakvo inaugurisanje u Ministarstvu Šuma ne može da nosi odgovornost današnji ministar, nego svi oni, koji su od početka do danas tako inaugurisali. U bosansko odeljenje Ministarstva Šuma, nije imao prava da zaviri ni jedan drugi činovnik toga ministarstva, nego samo oni, koji su bili ostaci činovništva austro-ugarskog u Bosni i Hercegovini. Samo je on imao to pravo da rukuje sa dugoročnim ugovorima. Već sam taj fakt što se to tako radilo pre, dovoljan je dokaz da poslovi nisu bili čisti. I imao je jedan ministar, doduše ne želimo ni malo da se prepirem niti da vredam, ali je iz vaših redova, koji je dovodio i penzionisanog činovnika šumarskog, a koji je posle bio i direktor u jednom šumarskom preduzeću, pa je taj pisao zvanična rešenja u Ministarstvu Šuma da ista ne bi došla u ruke srpskih činovnika i da se tom prilikom otkrije tajna bosanske eksploatacije. Zato mi, gospodo, nemamo ni malo straha od ankete, no naprotiv možemo primiti tu anketu sa velikim zadovoljstvom i nadamo se da će ta anketa biti jedna nova epoha u našoj šumarskoj politici i u privrednom životu naše države. (Aplauz.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Ministar Šuma i Ruda.

Ministar Šuma i Rudnika dr. Aleksandar Mijović: Gospodo narodni poslanici! Ovo pitanje o dugoročnim šumskim ugovorima bilo je već jedanput predmet diskusije u Narodnoj Skupštini, kad je u Finansijskom Odkoru tretiran budžet Ministarstva Šuma i Ruda. Onda sam ja sam otvorio diskusiju po ovome pitanju i tom prilikom ja sam istakao da su ti dugoročni šumski ugovori kod nas počeli da se zaključuju od 1919. godine i da su svakih šest meseci ili najviše godinu dana menjani bar jedanput. Isto tako, gospodo, ja sam onda utvrdio drugu konstataciju da su do 1927. godine te promene ugovora vršene na osnovu zakonskih propisa, koji su važili za pojedine krajeve naše zemlje i sa obzirom na potrebe velike drvne industrije, a od 1927. godine na ovome, od kad sam ja Ministar i moj prethodnik g. Kumanudi, ti su ugovori menjani na osnovu jedne pozitivne zakonske odredbe, koju je donela skupštinska većina kao član 252. Finansijskog Zakona. Go-

spedo, jedno se mora priznati, da je prilikom svake promene tih ugovora bilo protesta u javnosti i pre 1927. godine upravo od 1919. pa do današnjeg dana, onako kako je to predstavio gospodin poslanik, i uvek se u njima isticalo da je tim promenama bio pogodan veliki državni interes. I, gospodo, čim je prvi takav glas došao do mene, ja sam nezavisno od svakoga uticaja smatrao za potrebno da odredim jednu informativnu komisiju od ljudi u koje ja imam puno poverenje i koji imaju svoju nezavisnost i savesnost. Ja sam prilikom diskusije u Finansiskom Odboru kazao, da ću o ovom pitanju govoriti tek onda, kad izveštaj te komisije dođe pred mene. Taj je izveštaj došao i svršen je pre mesec dana, i g. Šutej one podatke koje je naveo, naveo je iz toga izveštaja, tako da mislim nemam potrebe da ja to sada ponavljam. Ali hoću da kažem da čim sam ja dobio taj izveštaj, ja sam uzeo u zaštitu državne interese i doneo sam ovako rešenje:

Rešavam:

1.) Da se putem amandmana nastoji uneti u Finansijski Zakon za g. 1928-29. sledeće zakonsko ovlašćenje: „Ovlašćuje se Ministar [Šuma i Rudnika da sve dugoročne ugovore o eksploataciji državnih šuma, sa svim naknadnim izmenama dopunama i valorizacijama podvrgne reviziji u pogledu: načina i intenziteta seča, osiguranja uspešnog zašumljenja sečina, razmera sortimenata, kalkulacije i obračuna takse i načina njene uplate. I da svuda, gde se tom revizijom ustanovi, da su oštećeni interesi države, povređeni principi trajnog i racionalnog šum. gazdovanja, ili da je ugroženo trajno snabdevanje servitutnih i lokalnih potreba okoliša i malih pilana, da se zaključe novi ugovori, koji će ukloniti navedene nedostatke i koji će voditi računa i o opravdanim potrebama drvarske industrije.

2.) Da se odmah po donosu toga zakonskog ovlašćenja obrazuje viša komisija, koja će sve dugoročne ugovore, a naročito njihove tehničke, t. j. taksaciono-eksploatacione osnovice, zatim kalkulacije, i sve kasnije nadopune, izmene i valorizacije, temeljito ispitati shodno prednjem ovlašćenju. — Tom prilikom treba naročito ispitati da li je označenim radnjama nanescena šteta državnoj kasi i da li su ugroženi principi racionalnog šumskog gazdovanja uopšte.

3.) U slučaju da se takve štete zaista i dokažu, staviti konkretne predloge o njihovoj sanaciji. Pri tome voditi računa o interesima države s jedne i opravdanim potrebama drvarske industrije s druge strane.

4.) Broj komisije njihov sastav i uži zadatak određiću naknadno. Ali već ovom prilikom načelno rešavam da u te komisije treba pozvati na saradnju i profesore

šumarskih fakulteta, zatim pravne, komercijare, računovodstvene stručnjake kao i zastupnike nadležnih trgovačko-industrijskih komora.“

Gospodo, ovo ovlašćenje o kome je reč ovde i koje treba da prođe kroz amandman, gotovo je, i vlada ga je primila; za koji dan ono će doći i na diskusiju u Narodnoj Skupštini. Ja neću govoriti o toj stvari sada, jer će o njoj biti reči kroz nekoliko dana. Ovom prilikom hoću samo da napomenem jednu stvar, o kojoj sam govorio prošli put. Gospodo, ja, kao i g. Tupanjanin, smatram da nema nikakvih pravnih skrupula, koje mogu naterati jednoga čoveka da ne izvrši zaštitu državnih interesa, ako su oni povređeni, — pa ma koliko bio u pitanju jedan ugovor — Kad je došao ovaj predlog g. dr. Šuteja i drugova ja sam se pre no što sam pročitao taj predlog, pobojao da on ne nosi u sebi nešto što bi ili komplikovalo ovu in-ju akciju koju sam preuzeo i koju sam rešen da dovedem do kraja, ili je zaustavimo. Ali čim sam pročitao taj predlog video sam da to ne stoji. Imam samo jednu bojazan: ja se, iskreno govoreći, bojim da, u današnjoj atmosferi koja vlada u Skupštini, kad su odnosi među nama tako zatrovani, da se često puta krvnički gledamo, — bojim se da jedna ovako krupna stvar, koja predstavlja monumenat za našu zemlju ne bude odvedena, slučajno, na lični ili politički teren, iz kakvih drugih pobuda. Saslušao sam g. Šuteja koji je, priznajem, govorio sa jednim poznavanjem stvari, koje ja nemam; saslušao sam i g. Tupanjanina, koji je tako isto iscrpno govorio, — i, gospodo, ja se nadam da ćemo postići ono što je bio i njihov i moj cilj, a to je da se dođe do istine i da se, u prvom redu, zaštite državni interesi, a u drugom gone krivci. I zbog toga, gospodo, ja izjavljujem da primam hitnost predloga. (Burno odobravanje kod demokrata i radikala.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Pošto je g. Ministar Šuma i Ruda primio hitnost rezolucije, to stavljam predlog o hitnosti na glasanje. Prima li Narodna Skupština predloženu hitnost? (Prima.) Objavljujem da je hitnost jednoglasno primljena. U toku današnje sednice, na kraju, biraće se specijalni odbor za tu stvar.

Sada prelazimo na dnevni red. Na dnevnom je redu: nastavak pretrasa u pojedinostima predloga budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansijskim Zakonom za 1928-29. godinu. Ali, pre no što predemo na pretrase budžeta Ministarstva Vera, koji je sad na redu, molim vas, gospodo, da saslušate dva Ukaz Njegovog Veličanstva Kralja.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava Ukaz Nje-

govog Veličanstva Kralja o uvažanju ostavke Ministra za Izjednačenje Zakona g. dr. Ilije Šumenkovića i o postavljanju gospodina dr. Šumenkovića za Ministra bez portfelja i o postavljenju g. Petra Markovića, Ministra Građevina, za Zastupnika Ministra za Izjednačenje Zakona.

(Skupština je čitanje ovog Ukaza saslušala stojeći i po pročitavanju se odazvala burnim uzvicima: „Živeo Kralj!“)

Predsednik dr. Ninko Perić: Izvolite saslušati još jedan Ukaz Njegovog Veličanstva Kralja.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava Ukaz Njegovog Veličanstva Kralja o postavljenju g. dr. Ilije Šumenkovića, Ministra bez portfelja, za Zastupnika Ministra Inostranih Dela, za vreme dok se Ministar Inostranih Dela g. dr. Vojislav Marinković bude bavio u inostranstvu.

(Skupština je čitanje i ovog Ukaza saslušala stojeći i po pročitavanju se odazvala burnim uzvicima: „Živeo Kralj!“)

Predsednik dr. Ninko Perić: Ovi se Ukazi primaju k znanju. Prelazimo, gospodo, na VI. Razdeo: Ministarstvo Vera.

Reč ima g. Ministar Vera.

Ministar Vera Milan Simonović: Gospodo narodni poslanici! Ja bih vas molio, da ovom prilikom, pri davanju ekspozice o resoru Ministarstva Vera, ne očekujete kakav obimniji ekspozice, s obzirom na to što ja nacrt budžeta ovog ministarstva niti sam radio, niti ga kroz Finansijski Odbor sprovodio, i što sam od pre desetinu dana u ovom resoru. Molio bih vas da se zadovoljite s onim, što, prema ovakvim prilikama, mogu da vam za sada u vidu obaveštenja dam.

Ovo ministarstvo imalo je u dosadanjem budžetu kredit od 139,353.715 — dinara. Novi projekat, smanjen je u Finansijskom Odboru za čitavih 28,366.288 din., tako, da ovaj sada smanjeni budžet neće iznositi punih 111 000 000 din. Ovo smanjivanje izvršeno je u glavnom na taj način, što su izostavljeni iz projekta krediti, koji su imali biti predviđeni prema zakonima o narodnom priznanju Kralju Petru I. Velikom Oslobodiocu i zakonu o narodnom priznanju zaslužnima za Otadžbinu. Isto tako, izostavljeni su i krediti u 4 milijona din., koji su, prema rešenjima Ministarskog Saveta, a za dovršenje kosturnice kod Zejtinlika i na ostrvu Vidu, imali, prema zakonu o uređenju vojničkih groblja, da budu uneti u budžet ovoga ministarstva. Smanjeni su u velikoj meri i dodaci sveštenstvu skoro svih veroispovesti, a naročito kod pravoslavnog sveštenstva. Sem toga, mnoge subvencije i razne pomoći ili su sasvim

izbrisane, ili su svedene na minimalnu meru, a takođe i pomoć za podizanje novih parohijskih domova. I na posletku, što je administrativno osoblje svedeno skoro na minimalni broj.

Ja moram da istaknem to, da je po obaveštenju mog predhodnika u ovom resoru, postignut između njega i zastupnika Ministra Finansija za vreme debate u Finansijskom Odboru sporazum, da se krediti po pomenutim zakonima kao i za nove parohijske popove obezbede ne budžetskim sredstvima kroz ovaj budžet, nego obzirom na naše teške finansijske prilike iz predstojećeg državnog zajma. I ako, gospodo, to bude ostvareno, a s druge strane u mom resoru, komu imam čast biti na čelu, preduzeću sve mere, da se u što skorije vreme pristupi smanjenju broja parohija kod pravoslavne crkve, a takođe i smanjenju džemata, naročito u Južnoj Srbiji kod islamske veroispovesti, onda će to imati za posledicu, da će se broj sveštenika i imama prilično smanjiti, pa ćemo sa smanjenim pozicijama ipak izaći na kraj. U toku naredne budžetske godine jedino će se veća oskudica osetiti u kreditima za održavanje starih bogomolja i podizanje novih.

Gospodo, u novoj državi mi smo u raznim pokrajinama zatekli bili ili raznolike verske propise ili ih nije uopšte ni bilo za mnoga pitanja. Tako, gospodo, kod pravoslavne crkve, primera radi, mi smo pre oslobođenja imali u Srbiji propise o jednoj organizaciji za Srbiju i Južnu Srbiju, za Crnu Goru drugu, na teritoriji Karlovačke Patrijaršije treću, u Bosni četvrtu, a na teritoriji Dalmacije petu. Isto tako kod katoličke crkve imali smo ovakvu situaciju oslobođenjem i ujedinjenjem zatečenu: za Crnu Goru važio je konkordat, koji je ta država s Vatikanom u svoje vreme bila zaključila; za Srbiju i Južnu Srbiju konkordat iz 1914. godine, za teritoriju Bosne i Hercegovine konvencija, koju je u toku okupacije Austro-Ugarska monarhija bila sa Sv. Stolicom zaključila, a za ostale krajeve konkordat, koji je Austrija još 1855. godine zaključila s Rimom i koji i danas za te krajeve važi izuzevši samo lične privilegije bivšeg austrijskog Veličanstva kao apostolskog. Od oslobođenja do danas pravoslavna crkva ujedinila se u jednu autokefalnu, potpuno nezavisnu crkvu prema ostalim pravoslavnim crkvama drugih zemalja, s patrijaršijskim dostojanstvom. Katolička pak crkva je i u našoj državi kao i u drugim državama, u versko-duhovnom pogledu potčinjena Papi kao vrhovnom poglavaru. Kao veza između naše državne-centralne vlasti i biskupa u našoj zemlji postoji predstvištvob skupske konferencije, koje zasedava dva puta godišnje u Zagrebu pod predsedništvom nadbiskupa zagrebačkog.

Muslimanska verska zajednica u našoj zemlji posle ukinuća Kalifata u Carigradu postala je potpuno samostalna. Oslobođenje i kod te veroispovesti zateklo je trojaku organizaciju. Jednu koja je važila za Srbiju i Južnu Srbiju, drugu za Crnu Goru, i treću, koja je važila za Bosnu i Hercegovinu. Spajanje tih organizacija za sad je provedeno samo u toliko, što je izvršeno spajanje organizacije, koje su postajale u Srbiji s Južnom Srbijom i u Crnoj Gori tako, da imamo sad svega dve organizacije kod te veroispovesti.

Kao što je poznata činjenica, pre 1912 godine u maloj predkumanovskoj Srbiji celokupno naše stanovništvo, sa neznatnim izmenama, pripadalo je samo pravoslavnoj veri i ta je vera bila naša državna vera.

Oslobodenjem i Ujedinjenjem ušli su mnogi novi krajevi pa i dosta novoga stanovništva u sastav naše države i prema tome situacija se znatno izmenila. Mi smo dobili masu stanovnika, koji su do tada pripadali raznim veroispovestima, i zato je to pitanje bar u najkrupnijim linijama imalo da se što pre raspravi. Prilikom donošenja Ustava, kao što je poznato, članom 12. morao se odnos tih pojedinih veroispovesti odrediti prema državi i sam odnos istih. Ni jedna od tih veroispovesti, nije, kad što je to bilo u predratnoj Srbiji, oglasena za državnu, nego je priznata puna ravnopravnost svih priznatih veroispovesti. A pod priznatim veroispovestima se podrazumevaju one, koje su do oslobodenja u dotičnim krajevima, po postojećim zakonskim propisima, bile priznate. Takvih veroispovesti mi imamo za sada 7 i to su: pravoslavna, katolička, oba obreda grčkoga i rimskoga, muslimanska odnosno islamska, evangelističko- auzburska i reformirana, mojsijevska, staro-katolička i babisti.

Kakova nova veroispovest mogla bi biti priznata u buduće samo zakonodavnim putem.

Sve ove dosta brojne veroispovesti kako u pogledu njihove organizacije, tako i u pogledu uređenja njihovih odnosa prema državi i našim državnim vlastima, a također i u pogledu uređenja njihovih međusobnih odnosa nisu dobile onakve organizacije, kakve su u našoj državi, s obzirom na njene interese, bile potrebne. U tom pogledu ja sam primajući ovih dana resor Ministarstva Vera zatekao ipak dosta u poslednje vreme uređeno. Zatekao sam izrađen gotov zakonski projekt o uređenju pravoslavne crkve, a pre neki dan je izrađen i zakonski projekat o verskoj zajednici Muslimana u Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca.

Što se pak tiče katoličke veroispovesti, s obzirom na današnje prilike u novoj državi, pripremljeni su takođe materijal i osnove za uređenje odnosa sa kato-

ličkom crkvom prema novo stvorenim prilikama. I još u 1915 godini naša je država bila odredila delegate, koji su bili upućeni u Rim, da sa predstavnicima Svete Stolice pregovaraju o regulisanju tih odnosa. U tom vremenu pregovori u svemu nisu bili useli i kao posledica nastupio je bio prekid pregovora, koji ni do danas još nisu obnovljeni.

Kod evangelističko- auzburske veroispovesti, kojoj u glavnom u našoj državi pripadaju naši sugradani Slovačke i Nemačke narodnosti, stvar stoji ovako: i jedni i drugi imaju posebne verske organizacije, koje su malobrojne i slabe.

Za sada, u prvo vreme treba težiti da se one spoje i udruže, pa da im se onda zakonskim putem da jedna organizacija. Što se tiče pak evangelističko-reformističke veroispovesti u kojoj u glavnom pripadaju naši građani mađarske narodnosti, mi nemamo nikakvih propisa, kojim bi se odnosi te veroispovesti regulisali. Postoje samo oni koji su bili u važnosti još onda, kada su ti naši građani ulazili u sastavni deo austro-ugarske države. Ja zbog toga mislim da bi jedan od najprešnijih zadataka mojih imao biti da se što pre jednom zakonskom osnovom regulišu ti odnosi. Što se tiče mojsijevske veroispovesti prema izveštaju koji je dobiven sa kongresa saveza jevrejskih veroispovednih opština, kongres je izradio jedan nacrt zakona za njihovu veroispovest i na njemu je isti pretresen, ali ovom ministarstvu nije još dostavljen.

Gospodo, ovaj zakonodavni rad, koji bi imao da da kako tu unutrašnju organizaciju kod pojedinih veroispovesti, tako i da detaljno reguliše odnose i povuče granicu između sfera naše države i pojedinih crkvenih vlasti biće jedan od prešnih zadataka i mojih i Kraljevske Vlade. Ja se nadam, da ću u najskorijem vremenu, čim nam parlamentarne prilike budu dozvolile, da ću moći ove izradene projekte dostaviti Kraljevskoj Vladi, a pošto ih ona primi, i uputiti Narodnoj Skupštini na rešenje. Moj će zadatak biti i to da nastavim i dalje rad na dovršenju ostalih projekata, koji još nisu izradeni.

Gospodo, pored ovog zakonodavnog rada ovo ministarstvo kao što sam već u nekoliko napomenuo, ima i jedan specijalan zadatak: da se stara o izvršenju nekih zakona. To je na prvom mestu pomenuti zakon o narodnom priznanju Kralju Petru Prvom Velikom Oslobođiocu, po kome zakonu tome našem Velikom Kralju ima da se u Pretonici i po svim drugim važnijim mestima podignu dostojni spomenici. (Uzvići: Slava Mu). U budžetu ovog Ministarstva ima da se unese za to potreban kredit i da se o izvršenju toga stara isto

ministarstvo. Isto tako po zakonu o narodnom priznanju zaslužnima za otadžbinu ovde u Prestonici ima da se podigne Hram-Spomenik svima našim herojima umrlim i poginulim za ujedinjenje i oslobodenje. (Usklici: Slava im!) A dotle, dok se to ne izvrši, da se njihove kosti, rasejane skoro širom celoga sveta, prikupe, da se groblja koncentrišu i uredi. I to je takode dužnost ovoga ministarstva, koja mu je strvljena u začetak još 1922. godine donošenjem zakona o uređenju vojničkih groblja. Jedan znatan deo toga posla izvršen je već sredstvima iz našeg državnog budžeta i blagodareći ženeroznoj pomoći izvesnih naših saveznika. Tako mi smo postigli da imamo nekoliko modernih i lepo uređenih kosturnica i groblja kao što su: U Olomoucu, Trenčinu, Hajrihsgrinu, i na Olšanima kod Praga, Medžidiji u Dobrudži, Tunisu, Bizerti i Ferivilu, a zatim i u Štupu. A sada se rade u Zejtinliku kod Soluna, Gornjem Gradu i Novom Groblju u Beogradu, Krupnju, Prilepu, na Ceru i na Gučevu. Što se tiče groblja na ostrvu Vidu, tu se čeka na sporazum sa grčkim državnim vlastima o izberu zemljišta.

Gospodo, kao što ste iz ovoga videli, ovo Ministarstvo ima, upravo dvojake poslove: Jedne, koji će biti permanentni, stalni, a koji su mu, u glavnom, stavljani u zadatak uredbom o ustrojstvu ovoga Ministarstva. To je vrhovni nadzor i izvesne funkcije najviše uprave u versko-imovinskim poslovima u glavnom. Ovi će poslovi ostati i kad ovoga Ministarstva ne bude kao posebnog. I drugi, koji su u glavnom privremeni, a koji se sastoje u izradi pomenutog zakonodavstva, koje ima da reguliše položaj i odnos priznatih veroispovesti prema državi i državnim vlastima, kao i poslovi po zakonima o narodnom priznanju, koje sam već pomenuo.

S obzirom što očekujem da će se ovom Ministarstvu dati obećani krediti iz novog zajma, ja sam ipak uveren, da će se i sa ovim smanjenim budžetom moći u toku naredne godine otpravljati i poslovi i s toga molim Narodnu Skupštinu da ovaj budžet primi. (Pljeskanje).

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. Šumaher.

Samuel Šumaher: Gospodo narodni poslanici. Molim da me izvinite što ću početi moj govor s time! da vas potsetim na jednu sliku, koja je pre neki dan izašla u jednome beogradskom dnevniku. Mi znamo da su umetnici u Beogradu — slikari vrlo duhoviti i oni, često puta, u svojim slikama, u svojim karikaturama više kažu nego u čitavim knjigama što bi mogli pisci da kažu. Naslikan je sadašnji naš Ministar Vera sa svim odličjima velikoga sveštenika, a u njegovom kabinetu su se našli predstavnici triju verskih uprava kao u ne-

branom grožđu. Ova karikatura jeste izražaj javnog mišljenja, ona je netačna, ali se gleda, i ta karikatura munjevitom oštrinom deluje na svakoga, koji je gleda. Ipak u njoj imade mnogo istine. Ja ću ovim mojim kratkim govorom moći to da podkrepim Ono, što ne stoji, to je to, da naš Ministar Vera nije pontife maksimus, nego je on odgovorno političko lice. On ne mora da poznaje one razlike, u kojima pojedine vere nalaze svoja glavna obeležja, niti može da se u te interne stvari meša; ali naš Ministar Vera mora da poznaje, da brani i da sprovodi državne zakone s obzirom na razne vere, a naročito Ustav.

Ono što je stvarno u ovoj slici, to je to: tri predstavnika se javljaju na toj slici. To su tri većinske crkve u našoj državi, i oni će svakako znati da izadu na kraj sa Minist. Vera, odnosno sa budžetom Ministarstva Vera. Drukčije je to sa onima, kojih na slici nema. To su manjinske crkve, za koje i javno mišljenje, čini mi se, rišta ne zna ili bar malo zna. G. Ministar u svome ekspozeu kazao je, da ima sa ovim većinskim crkvama zajedno svega 7 konfesija u našoj državi. Prethodne godine g. Ministar Trifunović tvrdio je da u našoj državi ima 12 priznatih veroispovesti, a biće svakako više od 7, i iz toga što je g. Ministar sam nabrajao, izlazi da ih ima bar 8. Te manjinske crkve mene sada zanimaju i želim da svratim pozornost Narodne Skupštine na iste. Te su u glavnom: manjinske crkve po rasi i konfesiji, zatim koje su različite po rasi i različite po konfesiji. Rasa i konfesija podudaraju se kod jedne manjinske verske organizacije u našoj državi, a to je kod Jevreja. Hrišćanske manjinske veroispovesti obično se uzimaju pod skupnim imenom protestanske, što je krivo, ali neka bude, jer treba da imamo jednu reč. One su različite i po konfesiji i po rasi. Tu su Nemci i Madari, koje je g. Ministar spomenuo, ali tu su i Slovenci, čitav jedan veliki seniorat u Prekomurju. Tu su i Slovaci, koje je g. Ministar spomenuo, tu su i Česi naročito po Slavoniji. I onda ovde napokon dolaze i Srbi dole na Vardaru i Hrvati i gornjem Sremu.

Gospodo narodni poslanici, poznata je stvar da je, naročito posle rata, nastao veliki pokret za zbližavanjem crkava, pa može biti i za nekim jedinstvom crkava. Ma da katolička crkva zvanično još ne saraduje na tome terenu sa drugim crkvama, ona ipak pozorno prati sve šta se radi. Sve ostale crkve i velike i male zadružile su se i rade na ostvarenju izvesnog programa, koji bi se mogao nazvati Lokarnom Crkava. Ja imam čast da aktivno radim na tome polju već od 1919. god. Imao sam čast biti aktivni saradnik kod onog veličanstvenog kongresa u Štokholmu gde su sve pro-

testanske i sve pravoslavne, u opšte sve crkve bile zvanično zastupljene pa i rimo-katolička, nezvanično. Kad sam tamo uz ostale velike ljude video i naše najveće ljude pravoslavne crkve: vladike Velimirovića, Ćirića, i Radonića, profesore: Voju Janića, Valerijana Pribičevića, Irineja Djordjevića to je, gospodo, bio za mene doživljaj koji može uliti u naša, inače kadkad vrlo potištena srca, nadu da će ipak jedanput doći ta prilika da se svi ljudi, koji su dobre volje, nadu na jednoj zajedničkoj bazi, gde neće biti razlike ni po jeziku ni po krvi, da će se naći na bazi prave ljubavi i socijalnoga rada.

Gospodo, što se tiče samoga budžeta Ministarstva Vera, moram da kažem da je raniji Ministar G. Obradović napisao jedan vrlo lep ekspoziciju i dao ga uz budžet, ali upravo taj ekspoziciju g. Ministra Obradovića doveo me je u vrlo nezgodnu situaciju. G. Ministar Obradović u svome ekspoziciju priznaje da predlaže Narodnoj Skupštini na ozakonjenje očitih protivuustavnosti i ja držim da je to za jednoga ministra nezgodna stvar. G. Ministar priznaje, istina, po čl. 12. našeg Ustava tač. 6. i kaže: i mi bi morali sa protestantskom crkvom da postupimo sasvim drukčije, ali ja ipak ne preporučujem da se postupa kako bi trebalo, jer nema budžetske mogućnosti. O čemu se zapravo radi? Samo da spomenem, da sve priznate konfesije dobijaju od ove države stalnu stanovitu dotaciju, koja okruglo izgleda ovako: većinska crkva rimo-katolička 8 dinara po duši, pravoslavna crkva 12 dinara a muslimanska 14 dinara. — To su većinske crkve i ne mešam se, kao što rekoh, ništa u to, ali me interesuju one manjinske crkve već iz razloga, što sam ja jedini zastupnik protestantskih konfesija u ovoj Skupštini, uzeo sam računice i saznao sam po prilici isto, što je g. Ministar Obradović u Finansijskom Odboru izneo, samo kod mene je mala razlika izišla. Našao sam to, da će državni budžet za narednu godinu dati jevrejskoj veroispovednoj upravi od prilike 17 dinara po duši. E, kad sam to izračunao, ja sam se malo obradovao tome, kako velika braća paze na malu, kako im daju više nego samima sebi, i ja sam se tome radovao i počeo sam da računam, šta će da padne na protestantske crkve. Našao sam da se kraj sve dobre volje g. Ministra Vera, koji daje jednoj manjinskoj crkvi 17 dinara po duši, našim protestantskim crkvama po istom budžetu daje samo pet dinara po duši. Priznajem da je g. Ministar bio u neprilici. Od 1923. godine ja sa istoga ovoga mesta moram da ponovim iste cifre, ništa se u njima nije promenilo. Promenilo se samo to, da je ovaj put g. Ministra Vera, koji je sastavio taj budžet, uvideo ovom prilikom tu

nepravdičnost, a to je vetiki napredak, i ja to hoću da priznam i da podvučem, da ne može na godinu biti i ostati ista stilizacija u budžetu Minis. Vera.

Ja mislim da je vrlo nezgodno, da aktivni ministar predlaže N. Skupštini očitih nezakonitosti i protivuustavnosti da se preko budžeta uzakoni. Sadašnji naš Ministar Vera g. Simonović bio je ranije u jednome resoru, gde je imao nezgodnu dužnost da vrši jednu protivuustavnost. Kao Min. Agrarne Reforme morao je on da provoda onaj famozni član zakona, koji protiv svih propisa i pojmova Ustava isključuje nacionalne manjine od blagodeti agrarne reforme. I ja se jako nadam da g. Ministar Simonović neće tu naviku iz Min. Agrarne Reforme preneti u Min. Vera. Ja se nadam da će on kao što je tamo shvatio svoju zadaću, shvatiti svoju zadaću i ovde. Tamo je morao da deli po zakonu, a ovde će da skuplja.

Gospodo, ja sam se vrlo obradovao kad je juče jedan član ovoga doma u upadici kazao, da su protestantski sveštenici među prvim kulturnim radnicima u našoj državi. Stvar za pohvalu, da je Min. Vera u poslednje vreme izaslao svoga jednoga inspektora u protestantske krajeve, da se lično uveri o stanju verskih zajednica i tamošnjih sveštenika. Ja sam čuo vrlo pohvalne reči od inspektora, koji je obilazio crkvene opštine u pratnji nadležnog senora. Čuo sam i to, da je isti inspektor konstatovao i one naše jade i neprilike u kojima se manjinska protestantska crkva ovoga momenta nalazi. Ove poteškoće u glavnom se sastoje u našim bednim školskim prilikama. Ovi sveštenici protestantski, za koje se tvrdi da su u prvim redovima kulturnih radnika, za jednu platicu vrše ogroman posao. Ali najteži posao je oko katihizacije, oko veronauke, jer naša protestantska deca, naročito nemačka deca u mome ranijem senioratu danas ne znaju da čitaju bibliju svojih roditelja, ne znaju da čitaju crkvenu pesmaricu svojih roditelja. To je očajna stvar. Međutim, gospodo, ustanovljeno je i to, da protestantske crkve nemaju dovoljno svojih sveštenika i da se naše crkve ispomažu na taj način, što dovode iz inostranstva parohe, da se na taj način popune prazna mesta.

Tu možemo da doživimo svakojaka iznenađenja, kao što je to već bivalo. Ako dotični paroh, koji nije naš državljanin, ne pogodi pravu žicu, koja bi odgovarala dobroj volji recimo kakvog sreskog poglavara, onda bi lako mogao pr ko noći da odleti preko granice. Svi mi idemo za tim, da se taj nedostatak ukloni. I ovde opet budžet Ministarstva Vera, čini mi se, nije vodio računa o ovome važnom pitanju. Prigodom godišnjice smrti pok. Nikole Pašića napisao je naš drug

g. dr. Janjić jedan članak, čisto bi rekao, napisao testament crkvene politike pok. velikog državnika. Vi se sećate, gospodo, toga što je g. dr. Janjić tamo napisao, naročito kako je gospodin Pašić mislio o protestantima. G. Pašić je pomišljao na to, da se u našoj državi podigne teološki fakultet, u kome bi se teološki podmladak protestantskih crkava mogao školovati. Ta je stvar čini mi se, prilično još daleko, jer je to vrlo skupa stvar. U međuvremenu trebalo bi bar na tu okolnost paziti, da se omogući školovanje domaćih sinova, koji će primiti upražnjena mesta paroha u manjinskim protestantskim crkvama. Prošle godine teškom mukom uspeo mi je da preguram 80.000 dinara za stipendije bogoslovske, a ove godine je buždet to skresao na 40.000. Imamo oko 20 bogoslova po raznim Univerzitetima u inostranstvu i sad ćemo podeliti 40.000 dinara na 20 bogoslova, 2000 dinara za godinu, punu godinu dana što znači 1000 dinara na semestar. Nije čudo ako se mladići sa teškom mukom odlučuju za ovo zvanje. Buždet Ministarstva Vera obzirom na protestante naročito je izrađen pod vidom štednje. Oni iznimni i vanredni dodaci, koje smo prošle godine dobili, brisani su. Osim toga brisano je oko 130.000 dinara. Protestanti se ne bi protivili tome, kad ne bi bila ovako strahovita razlika: S jedne strane po 5. dinara po duši, a s druge strane 17 dinara samo kod manjinskih crkava. (*Stjepan Barić*: 40 dinara staro katolici.) Dobro, to nisam lačno izjavio, ali njih i ne broje među manjinske crkve.

Gospodo, dozvolite da u ovome odnosu spomenem još jednu stvar, koju g. Ministar Obradović u svome ekspozeu nije zabeležio, a g. Mil. Simonović sada u svome usmenom ekspozeu isto tako ne spominje. To je pitanje, oko koga mi ne možemo da obilazimo, pitanje o kome treba da se govori naročito ovde u Skupštini i da prema tome zauzmemo stanoviti stav, to je pitanje sekta.

Osim priznatih verskih zajednica mi u našoj državi imamo i nepriznatih i toleriranih. Ja sam se osvedočio, da u tome pitanju postoji kod nas velika neobaveštenost i nepoznavanje stvari. Ima veliki broj sekta a u glavnom su dve: adventisti i nazareni. Adventisti su organizovani na društvenom temelju, oni su i svoje verovanje izdali, napisali su odnosno, dali su napisati jednu vrlo lepu knjigu pod imenom „Jugoslovenski adventizam“. Njih u najnovije vreme nalazimo i u srpskim krajevima. Ja mislim da u Srbiju ovom momentu nema varoši ni malo jačeg sela, gde adventisti nisu već napravili svoje filijale. Inače oni ne dolaze u sukob sa zakonima i sato ne dolaze toliko u sukob sa državom, iako često puta imaju neprilike sa crkvom.

Drugo su nazareni. Nazareni nemaju organizacije. To je jedna sekta, koja je najmanje poznata. Ona se isto tako brzo u našim krajevima širi. Najpre je bila zahvalila korena u protestantskim krajevima, a sada, posle rata, širi se i u srpskim krajevima u samoj Srbiji. Mi znamo da nazareni imaju obeležja, koja ih dovede u sukob sa državom: ne polažu zakvetvu i ne primaju oružje. Dakako, zakon je tu da se sprovodi i oni moraju da iskuse sve posledice zakonske, ako se zakonima ne pokoravaju. Ali ja sam uvek upozoravao nadležne ministre vera, da se pitanje naših sekta ne rešava u ministarstvu policije; jer je ono ipak versko pitanje, nego da se to rešava u Ministarstvu Vera. Ministarstvo Vera imaće druge metode i po mom mišljenju i iskustvu mnogo više izgleda na uspeh nego ministarstvo policije, tim više što jer danas moderno, da se govori o razoružanju, a ima i svetovnih udruženja, ne verskih koja su stavila sebi za zadaću borbu protivu oružja. I ako g. Ministar Vera kaže da zakonodavstvo spada u prelazne zadatke... (*Ministar Vera g. Simonović*: To je za momenat)... ministarstva vera, to bi bilo svakako dobro, da su u onaj niz zakona, koje ministarstvo sprema, umetne ili jedan zakon ili samo jedno poglavlje nekog zakona, kojim će se regulisati i samo pitanje sekta u našoj državi.

Zakone koji se spremaju je g. Ministar sam nabrojio, i naročito manjinske crkve čekaju da se ti zakoni done u pred Skupštinu u koliko se odnose na državu.

Interkonfesionalni zakon od preke je potrebe. Ustavi za manjinske crkve u glavnom se rade. Osobito Evangelistička Luterova crkva prilično je napredovala u tom radu, a i druge crkve na tome mnogo rade.

Buždet Ministarstva Vera protestantskim crkvama daje vrlo malo, što nikako ne stoji u skladu sa Ustavom čl. 12. tač 6. gde se kaže: „U koliko su u državnom budžetu predviđeni sa verozakone svrhe izdaci, imaju se deliti među pojedine usvojene i priznate veroispovesti srazmerno broju njihovih vernih i stvarno dokazanoj potrebi. Videli smo da budžet Ministarstva Vera ne vodi računa o ovim stvarima. Pa kad je to već tako, bilo bi opravdano, kad bi crkvene organizacije manjinskih crkava bar u onom prirodnom položaju, da rukovode sa svojom crkvenom imovinom, koju su kroz dva stoleća skupili.

Konfesionalne škole, naročito ovih manjinskih crkava, podržavljene su. Podržavljenjem ovih škola oduzete su crkvenim opštinama i sve zgrade i sva zemljišta, koja su služila crkvenim opštinama za uzdržavanje škole. Na taj način crkvena opština dolazi opet u nezgodan položaj, ne sme zbog toga, šta više ne mo-

že da raspolaže sa svojom imovinom, nego ona, i to je redovan slučaj, nema niti pojca, orguljaša. Najveći deo protestantskih crkava nema nikakav posed, nego se sve to iz crkvenih nameta mora da namiruje, tako da izvesne crkvene opštine naplaćuju 1000 od sto od državnog poreza, kako bi se izdržavale crkve i sve verske ustanove.

Gospodo, kazao sam da je nezgodno za jednog ministra da predloži Narodnoj Skupštini jednu protuustavnost, nezgodno je i za nas poslanike, naročito i za mene kao jednog predstavnika nanjinskih crkava ove države, da otklanjam budžet. Mi ćemo ga državi dati, ali hoću ovom prilikom da apelujem na vas koji ste iz većinskih crkava, koji ste Sloveni, koji ste rodili onu veliku etiku, koja je izražena u formuli: „Brat je mio koje vere bio“. Manjeg brata ne treba zapostavljati, nego njega čuvaju veća braća da može da se razvije da zauzme položaj, koji mu pripada. Bar na tome terenu treba da se nademo svi na okupu, da tu budemo pravedni, što bi trebalo da dođe i u budetu Ministarstva Vera do izražaja, pa da doživimo u tom pravcu istinitost narodnog iskustva: „Kad se bratska srca slože, i olovo plivat može“.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. Đorđe Vranešević.

Đorđe Vranešević: Gospodo narodni poslanici! Pred nama je predlog budžeta rashoda Ministarstva Vera, koji nam je podneo G. Ministar Vera na pretres i odobrenje. Ali pre no što bi prešli na samu kritiku ovoga Ministarstva želeo bih da kažem pre svega nekoliko reči o stvarima načelne prirode. Versko političko stanje u našoj zemlji nije zadovoljavajuće a da je ono ovako krivo je u prvom redu ovo poratno stanje, kriva je donekle vlada, krive su i same verske konfesije i na koncu krive su prilike ili bolje rečeno neprilike koje vladaju u našoj zemlji a usled kojih naš narod strašno propada i ekonomski i privredno i usled kojih njemu nije ni do čega. Istorija nam kaže da su se posle ratova koji su bili u svetu dogadale i nastupile vrlo rdave verske moralne prilike. To je sasvim prirodno bilo i posle velikog rata 1914. do 1918. g. i to još u strašnjoj meri. Ljudi su postali indiferentni i prema veri i prema crkvi i prema verskim propisima i ustanovama. Kad se uzme u obzir da su za vreme rata mnogi i mnogi sveštenici pobijeni bili, da su mnogi obešeni, da su mnogi stradali na razne načine, kad se uzme u obzir da su mnoge crkve bile porušene, da ih je nestalo, onda ne treba ni najmaje da se čudimo što je ovako stanje nastupilo posle 1918. g. u versko-moralnom

pogledu. Ljudi ratujući gledajući svaki dan u krv ubijajući i koljući jedan drugog, potpuno su otupili. Srce i osećaj njihov postali su divlji i razume se kod ovakvog stanja ne može biti ni govora o kakvom verskom moralnom osećaju. A šta je bila dužnost pozvanih? Dužnost je bila da pomognu da se stanje popravi i da se dovede u ono mirnodobsko stanje ako ne i popravi. Dok je u predratnoj Srbiji pravoslavna vera bila državna vera, dok su sve njezine institucije bile državne, dok ih je država održavala, posle 1918 god. to se sve menja. Sa Ustavom su priznate kao jednake, kao ravnopravno-državne skoro sve konfesije verske i država je sa svoje strane prema svojoj finansiskoj mogućnosti potpomagala ove verske konfesije prema njihovom brojnem stanju.

Dakle, ostavljeno je bilo da na versko-moralnom odgoju rade u prvome radu verske konfesije, a država samo da ih potpomaže materijalno. Sad bi, gospodo, trebalo videti u koliko su ispunjeni zadaci i jednih i drugih. Kad zademo u narod, mi vidimo da se narod ni ukoliko nije popravio. Zločini, krađe, ubistva, borbe, nemoral svih vrsta ne samo da nisu opali, nego su se kudikamo povećali. Ako uprete prstom na crkvene dostojanstvenike i kažete da su oni krivi ovome, oni vam odgovaraju, — ovde naročito, mislim na pravoslavne, — pa sveštenstvo nam nije propalo, povešano, poubijano, ne možemo ga u tako kratkom vremenu nadoknadi; crkve su nam porušene, ne možemo ih u kratkom vremenu podignuti, mi nismo krivi. Ako kažemo opet državnoj upravi da je ona kriva, a ona nam odgovara: mi nemamo više finasijske mogućnosti da dajemo konfesijama više nego što danas dajemo, pa i mi nismo krivi. I tako, gospodo, niko kriv nije, a iz dana u dan vera i moral padaju.

Gospodo, zamislimo se malo, možemo li i dalje ostati ravnodušni prema ovom. Vera nam je potrebna. Bez vere nema morala, a nema konfesije koja može nama da kaže, svome verniku: idi, ubijaj, ukradi, upali itd. A kakva je ona država u kojoj su građani u većini svojoj amoralni. Ova država je divlja, nekulturna, nečovečna, i ja verujem, gospodo, da nema među nama ni jednoga koji bi želeo ovakvu državu. I kad je ovako, kad vidimo da je to ovako, onda bi trebalo naročito pažnju da obratimo na versko političko stanje u našoj zemlji. G. Ministar Vera u svom ekspozeu, uviđajući ovakvo stanje, kaže da je za popravku njegovoga Ministarstva predviđenja pomoć u prvom redu za bogoslovije. Ovde ću govoriti specijalno o srpskim pravoslavnim bogoslovijama. Njih imu 5 u kojima ima 1300 učenika. Za izdržavanje ovih bogoslovija na lične ra-

shode, rektora, profesore, činovnike, služitelje, dnevničare, ekonomie, učitelje, kao i na materijalne rashode i na zgrade same troši se 435.260 din.

A na izdržavanje internata ovih svih 5 bogoslovija određeno je 4 milijona 840.170 din. Gospodo, kad uporedimo ovu cifru, onda nam izgleda ovo previše birokratski. Skoro toliko isto troši se na profesore i na službenike njihove, kao što se troši na 1350 pitomaca. Sam g. Ministar Vera u svome ekspozu kaže, da su krediti na internate u ovoj budžetskoj godini smanjeni za 1.149.260 din.. Pa onda kaže dalje da se za obuču jednog od tih internata u godini dana troši po prilici oko 200 din., a na odelo i zimski kaput oko 620 din. Gospodo, ja sam imao prilike, da govorim sa jednim pitomcem jednog internata od ovih 5 bogoslovija i čuo sam od njega strašne stvari. Ovaj pitomac pričao mi je da u sobama gde spavaju leže jedan uz drugoga kao sardine, da se ni o kakvoj higijeni ne može ni misliti, ni govoriti. Odeća i obuća je slaba, a hrana je u tolikoj meri slaba, da se događaju slučajevi da pitomci zimski kaput prodaju, da bi mogli naknaditi hranu, event. da kupe veš. Interesantna ja ovakva ušteda a naročito interesantna kad uporedimo ove dve cifre, koliko se troši za rektora i učitelje a koliko za izdržavanje samih pitomaca.

G. Ministar Vera kaže, da iz izdržavnih sredstava pomaže opravku porušenih crkava i manastira, od kojih su mnogi istorijski spomenici prvoklasne vrednosti. O ovome ne mogu ništa da kažem. Spomenici i manastiri u Južnoj Srbiji, to su naši najlepši spomenici naše kulturne prošlosti. Održavanje tih spomenika je dragoceno za nas, to je dragoceni dokumenat, po kome se vidi da je Južna Srbija bila naša, da je danas naša i da treba da ostane naša.

Naučnici iz umetničkog odeljenja, koji su u poslednje vreme počeli počesto da obilaze ove manastire, da studiraju u njima freske i umetnost, oni su mnogima od nas razsvetlili koliko je i kako je važna ova umetnost, i koliko su i kako veliki i dragoceni ovi naši stari spomenici. Na žalost i ovde Ministarstvo Vera u ovoj budžetskoj godini kudikamo je manju svotu unelo u budžet nego lanjske godine i prošlih godina,

Lane je bilo predviđen 592.000 dinara, a u ovoj godini imamo samo 230.000 dinara i g. ministar to obrazlaže ovako: za kulu Manastira Manasije predviđa se 100.000 dinara. Suma taman tolika da se izvrše najnužnije opravke na ovom najvećem i najizrazitijem spomeniku naše nacionalne i crkvene kulture. A dalje odlaganje ove popravke izazvaće rušenje iste, usled čega se i sama crkva mora izložiti opasnosti, pošto je u

neposrednoj blizini same kule. Šteta bi bila ogromna i ja ne smem da primim na sebe tešku odgovornost pred istorijom.

Dakle, da g. ministar nije uvideo da bi se rušenjem ove kule može biti i sama crkva upropastila teško bi uneo i tih 100.000 dinara.

Ovde bi želeo da napomenem nešto i o samom sveštenstvu. Govoriću isključivo o srpsko-pravoslavnom sveštenstvu. Polozaj ovoga sveštenstva nije baš zavidan, on je težak. Sveštenici žive na selu, oni nemaju ni kuće, nemaju ni imanja svojih, a obično skoro svi, imaju podosta dece i razume se u borbi toj da svoju decu koliko toliko obrazuju žive vrlo skromno i vrlo bedno. Nije redak slučaj da vidimo kakvog seoskog popu u ritama, a to se i ovde u sred Beograda može videti, može se videti po koji pravoslavni sveštenik odeven ne baš u kako zavidno odelo. G. ministar je malo pre spomenuo da će se i ono ličnih dodataka i porodičnih ovome sveštenstvu u ovom budžetu izbrisati, izbrisaće se dakle i ono što se do sada davalo, ako ne sve a ono u nekoj većoj meri. Pa kad je ovo sveštenstvo bedno živelo do sada dobijajući nešto, kako će istom biti njegovo stanje u buduće. Ja ne znam može li se ovako da kazni to sveštenstvo koje je do sada pokazalo toliko patriotizma i nacionalne svesti. Ja sam svedok za vreme rata, odmah u prvim mesecima 1914 godine, da je iz krajeva Austro-Ugarske oko 100 sveštenika bilo internirano u samom Aradu, a da ne govorim o onim koji su bili zadržani kao taoci na železničkim prugama, ili onim koji su bili po kaznionama i koji su posle na vešalima izdanuli. Pa, gospodo, kako se tim ljudima danas vraća? Oni prosto nisu u stanju da svoju porodicu iole kao ljudi izdržavaju niti su u stanju da bar donekle svoju decu vaspitaju.

Njima se daju doplatci po jednoj uredbi u kojoj stoji, da sveštenik, koji plaća neposredno poreze ispod 25 din. dobiva sav dodatak lični i porodični — a koji plaća od 25—75 din. oduzima mu se 1 četvrtina dodatka, onome koji plaća neposredne poreze do 150 din. — oduzima se polovica dodatka, koji plaća do 225 din. — oduzima mu se 3/4 dodatka, i onaj koji plaća 300 din. on više ne dobiva dodatke nikako

Ja ne znam, gospodo, da li je ovakva uredba igde donesena i da li igde ima ovako čega? (Jedan glas: I još se od toga oduzima 15 od sto za poplavljene.) Kako bi to izgledalo, kad bi se jednom činovniku koji ima negde neku kuću ili imanje radi toga oduzela njegova plata odnosno jedan deo plate. Ali eto prema sveštenicima se postupalo tako. Samo je ovde još nešto žalosnije, tu je g. ministar imao određene ruke, da

je po nekima i sam na svoju ruku odobravao, da i pored velike neposredne poreze mogu da dobivaju te prinadležnosti. U koliko je ovo bilo uvedeno, u koliko su partijski uticaji odlučivali, te se je i to sveštenstvo htelo nehtelo moralo partijski obeležavati onako kako su gospoda ministri hteli. U koliko je to dobro, ja bi ovo ovde izneo pred Narodnu Skupštinu, da ona sama prosudi. Ima sveštenika i imućnijih nisu baš svi u bednom stanju. Ima ih koji i na nedozvoljen način naplaćuju za svoje sveštene radnje i više nego što je određeno uredbom koja je donesena u ovom narodnom predstavništvu. Ovako što ne bi bilo potrebno i nije od koristi da se čini našem narodu a naročito ne od jednog sveštenika i ja bi sa ovoga mesta upozorio g. Ministra da poduzme korake, da se naš narod sačuva od ovakvih nepotrebnih i podlih ucena. Ali šta je još žalosnije za sveštenike, to je to da bar u Bosni i Hercegovini sveštenici nemaju svog mirovinskog fonda. Za vreme Austrije imali su taj fond, iz koga je svaki umirovljeni sveštenik mogao da dobije 100 zl. kruna penzije. Taj je fond posle pretvoren u dinare i u današnje vreme predstavlja jednu malenkost tako da se iz njega ne bi mogao niko ni pomoći a kamo li izdržavati. Radi ovoga sveštenici u Bosni i Hercegovini i u 60. i 70. tim godinama vrše sveštenu dužnost, jer ako bi je napustili morali bi da umru od gladi. Još je žalosnije sa sveštenućkim udovima i siročadi. One su dobivale neku mizernu potporu od države, čini mi se nekih 500 din., a posle je to povisilo na 900 din. i kad su na ovu svoju mizernu platu počeli dobivati nešto na ime nacionalnog priznanja svojih umrlih muževa, onda su mogli da životare i da izdržavaju svoju decu. Ali evo g. ministar večeras reče da je i to ukinuto iz ovog budžeta. Pa što će sada da bude i na koji će način moći da žive sveštenućke u love sa svojom decom.

Ja mislim, gospodo, da je ovo što činimo jedan greh bar prema deci onih sveštenika, koji su sve svoje dali za ovu današnju državu. G. Ministar na kraju kaže, da država daje izvesnu svotu i za održavanje i očuvanje ratničkih groblja. Gospodo, gde su g. d. postojale bolnice, tu su se nalazila i groblja ratnička, gde su god bili veći vojni okršaji, tu su se nalazila i veća groblja. Vojnici su iz poštovanja i drugarstva svojim pomrlim drugovima pravili humke, metalni krstače na njima, urezivali imena, donosili sveće i kitili te grobove i dok su oni bili tamo, tako je to išlo. Ali šta se posle događa? Ta groblja ostaju posve napuštena. I dok naši saveznici, pa i neprijatelji naši, koji su imali groblja od svojih sunarodnika ovde, groblja tih sunarodnika ograđuju i podižu, dok prave kosturnice na njima, dotle

naša groblja apsolutno zaparložena ostaju! Za održavanje ovih groblja predviđeno je 640.000 dinara. Država traži u svaki svoj budžet kredite za čuvare tih vojničkih groblja. Ali ovde, gospodo, imamo slučajno jedan dokument, koji kad bi bio u net, on bi bio vrlo rđav. Jedan čuvar ovih groblja, po imenu Vitomir Goković prima platu kao čuvar vojničkih groblja, ali on ne samo da nije otišao tim grobljima da ih čuva, nego je čuvar kod načelnika Ministra Vera g. Janića. A drugi takođe neki Petar Mićović u Ministarstvu Vera zamenjuje služitelja Radivoja koji posluhuje kod inspektora Branka Popovića, sveštenika. Dakle ovi čuvari tih groblja primaju platu, a jedan kuva, a drugi posluhuje. Gospodo, ako bi ovo faktički bilo istina, ovo bi bilo za najveću i najgrozniju osudu. Ja bih molio g. Ministra da ovu stvar izvidi, i ako bi bilo što god ovako da preduzme najstrožije mere, da onaj koji se ogreši o ovo bude egzemplarno kažnjen. Meni je žao, gospodo, iz svega ovoga što sam kazao, i ako bih voleo da glasam za ovaj budžet, žao mi je što ne mogu to učiniti. Vidim da se vrlo mala ili nikakva pažnja nije obratila sveštenstvu, vidim da se čine eto i zloupotrebe razne, i radi toga svega apsolutno nisam u stanju da glasam za ovaj budžet i moram da izjavim u ime svoje i u ime svojih drugova, da ću glasati protiv.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. Obradović.

Dragomir Obradović: Gospodo, nisam imao nameru govoriti prilikom pretresa ovoga budžeta, posle ekspozee Gospodina Ministra Simonovića, mog naslednika, ali posle nekih napomena koje su prilikom pretresa ovoga budžeta pale smatram sebe moralno obaveznim, kao dojučerani Ministar Vera, da uzmem reč i da u kratko dam neka obaveštenja koja se pokazuju kao veoma potrebna.

• Poslanik g. Šumaher bio je ljubazan da mi u nekoliko takoreći komplimentata oda neku vrstu priznanja, ali je naročito povukao da je bilo vrlo kuražno izaći sa jednim neustavnim predlogom pred Narodnu Skupštinu, kad u tome budžetu protestantima nije bilo predviđeno ono što im po Ustavu pripada. Ja, gospodo, povodom toga hoću da izjavim ovo. Kad sam podnio prvi projekat budžeta Ministarstvu Finansija, bio sam predvideo sve što je bilo potrebno da se naše konfesije u državi mogu pravilno razvijati, jer sam bio dubokog uverenja da su konfesije, veroispovesti moćan faktor, koji stvaraju moralnu bazu kako u porodici tako i u društvu i u državi, na osnovu koje ćemo moći pravilno da sredimo našu ljubljenu Otadžbinu. Nesumnjivo, gospodo, da verski faktori u tome mogu samo

korisno poslužiti pozvanim državnim faktorima da ovo bude što bolje što brže i što potpunije izvedeno. Sa obzirom na ovo moje gledište moj prvi projekat budžeta iznosio je 179 miliona, dok je prošlogodišnji iznosio svega 139 milijona. Drugim rečima moj projekat budžeta iznosio je 40 miliona više nego prethodni budžet. Otuda se i dogodilo da je moj ekspozicija, koji sam napisao za prvi budžet i koji je bio poslat u štampariju, morao posle da se prepravlj. da bi odgovarao stanju, koje je posle došlo. Kad se, gospodo, posle toga javio zahtev da se budžeti imaju ne samo smanjiti nego i reducirati sa 15% prema prethodnom budžetu, onda možete zamisliti kolika je bila teškoća Ministra Vera da tako strašnu redukciju izvede, s obzirom na ekonomsku krizu koju država preživljuje i s obzirom na poziv gospodina Ministra Finansija da ga u tome poslu svi ministri pomognu. Računajući da će ta pomoć, koja se čini kao žrtva od pojedinih resora za ovu godinu, biti privremena i da će u narednoj godini kad ekonomsko stanje bude povoljnije i da će to moći da se popravi i naknadi, a, gospodo, priznajem da je položaj bio vrlo težak i da sam na kraju krajeva bio pozvan kao Ministar Vera pri sklapanju budžeta izaći na susret traženju Ministra Finansija, te sam s toga prilikom smanjivanja suma po partijama i pozicijama u projektu budžeta bio prinudjen da odstupim od mnoga čega, što sam nameravao provesti pa čak i od onoga što mi zakon nalaže da u budžet unesem. Ja sam, na ime, morao iz budžeta izbrisati partiju od 10 milona koliko je trebalo uneti za podizanje spomenika Kralju Petru. Morao sam izbrisati sumu od 6 miliona za podizanje mauzoleja u Zejtinliku i na Vidu a za naše ratnike i za prikupljanje njihovih kostiju i na taj način im se ukaže pažnja, koju su oni zaslužili svojim žrtvama za našu Otadžbinu.

To su sve znantne sume. Pomoglo mi je uz to još i to, što sam imao u budžetu jednu cifru, koja je samo figurirala, koja stvarno nije bila trošena, a to je u prošlogodišnjem budžetu onih 15 od sto što se odbijalo od svešteničkih dodataka, a povodom poplave, što se zadržavalo i od drugih činovnika. To je rešenje zaključkom skupštine postalo stalno i prema tome ta cifra nije imala više potrebe da figurira u budžetu, te je iz budžeta i izbačena.

Nije se smelo dakle ići dalje, nego nego što se do sada išlo s obzirom na tešku krizu zbog suše u tako niskom okviru, u kom se našlo Ministarstvo Vera u okviru ove preke nužde, u koju ga je Ministarstvo Finansija postavilo onda prema svemu tome ja nisam mogao udovoljiti svim potrebama, a i od onoga što je

bilo projektovano kod Ministarstva Vera: Ministarstvo Finansija izvršilo je znatno kresanje a po tom nastavljeno je kresanje i u Finansiskom Odboru, te nisam mogao dati, što je trebalo, ne zato što se nije htelo, nego zato što se nije moglo dati. I posle g. Ministar Finansija, koji je izvršio maksimum kresanja, što se moglo kresati po mom pristanku a uz izvesne i obaveze s njegove strane mogao sam smatrati, da neće to biti suviše opasno po opstanak pojedinih organizacija. Mi smo očekivali, da se u Finansiskom Odboru neće ići dalje, vama je poznato, da je naš budžet vrlo malerozan jer je on skoro prvi na redu, te je Finansiski Odbor odmoran i pred deficitom, sa kojim se budžet podneo bio voljan da taj deficit otkloni uštedama, nastavio je i izvršio smanjene budžeta radi daljih ušteda sa preko 4.000.000 din. I tako je budžet Ministarstva Vera zapravo, izašao pred Parlament smanjen u tolikoj meri, da bih mogao se i ja spustiti dole u klupe, u opoziciju i taj budžet osnovano kritikujem, ali poznavajući situaciju vrlo dobro i finansijske prilike a imajući obećanja, koja su data, da će se sve to naročito obzirom na zajam, koji imamo da zaključimo, moći ispraviti ja sam pristao, da ovakav budžet dođe pred Narodnu Skupštinu i da to ovde javno branim.

Što se tiče, one tvrdnje da se tu neustavno radilo, imam da primetim da je polazna tačka kod mene bila ova: kad se neda više da se proširi polje rada, nego se čak traži da se suzi i ono, što je prošle godine dato, onda sam se starao, da se ono što je hitno ipak uradi koliko je moguće i zadovolje potrebe koje su stvarne. Drugim rečima nastajao sam da budžet učinim ipak stvarnim. Da li sam u tome uspeo, ili ne, o tom se može raspravljati, ali kad uzmemo partije pojedinih konfesija, vi ćete videti, da sam se starao, da dam pojedinih konfesijama sve do krajnjih granica jednako. Tu se govorilo, da su staro-katolici bili naročito povlašćeni. Gospodo, ja priznajem, nemamo autentičnih dokaza o imovnom stanju pojedinih konfesija, na osnovu kojih bi mi mogli prosuđivati, u koliko država treba i mora da pritiče u pomoć da pomogne te organizacije iz svog budžeta. Ti podaci od od pojedinih organizacija traženi su, ali te organizacije ih ne daju, jer bi se valjda time otkrilo njihovo stvarno stanje, a država ima pravo i dužnost, štiteći svoje interese, da zna, kako one zaista stoje, i prema tome da pritiče njima u pomoć. Sve dok se podaci ne budu dali državi, ne može se sporiti ni državi procena stvarne potrebe i davanje pomoći prema tome.

Pojedine, naročito male konfesije, može biti

jače su istakle i obrazložile svoje stvarne potrebe pismenim dokumentima pa su i uspele dobiti nešto više nego što njihovom broju odgovara. Ali, ako je dotični ministar imao pozitivnog uverenja, da to neodgovara tačnosti i stvarnosti verujem, da taj ministar nije imao tada raspoloženje da izade u susret takvim željama. O tome su se gospoda iz Finansiskog Odbora mogla i uveriti, jer čim sam bio uveren da u spisku ima lica, koja mi plaćamo a koja nisu sveštenici, nego su može biti trgovci, s mesta sam tražio da se sume pvedvidene ukinu. Nije moguće da se sve proveriti, nije moguće to ni onomu koji pravi budžet a ne Ministru Finansija, jer se budžet pravi za celu zemlju, za najudaljenije krajeve, gde ne zaviri niti ministar niti jedan njegov činovnik da vidi kako je stvarna istina. Ali kad se lično uveri i kad ima dokaza o pravom stanju stvari, dužan je da štiti samo ono što je potrebno i tačno. Kad bi Ministarstvo Vera znalo s kojim kapitalom raspolazu pojedine konfesije, kako je imovno stanje njihovo kakvi su prihodi onda bi država mogla tačnije izračunati i stvarne potrebe pojedinih konfesija i ako bi i tada bilo nerazmernosti onda bi bilo opravdano ovde izaći i reći: Gospodine Ministre, vi ne dajete srazmerno brojnemu stanju i stvarnim potrebama. „Ustav predviđa dve pogodbe, o kojima je država dužna voditi računa radi pravilnog pomaganja pojedinih konfesija. Ali pošto nije utvrđeno pravo stanje pojedinih konfesija onda imate uvek neke male razlike. (Šumaher: Nisu male razlike 5 i 17!) Dopustite da kažem, da je teško ustanoviti cifre zbog malog broja konfesiskih manjina jer bi u tom slučaju te verske manjine bile onemogućene za svoj rad. Kod onih koji su i velikom broju, tu je drugi procenat a kod onih koji su u najmanjem broju cifra procenta mora biti drukčija i veća, inače ne bi mogle održati se, ako nemaju sopstvenih prihoda.

Što se tiče zameraka, koje je učinio g. narodni poslanik sveštenik Vranešević o pitanju bogoslovija, gospodo, što se tiče pravoslavnih bogoslovija priznajem da je cifra, koja je predviđena na izdržavanje učenika mala. To priznajem. Ali napominjem da u stvari nije smanjena cifra, nego sam samo našao put i način da i roditelji imućniji plaćaju nešto za tu svoju decu. I prema amandmanu ovlašćuje se Ministar Vera da može trošiti višak prihoda, koji učenici budu plaćali u interesu bogoslovskom. Taj višak može da iznese milijon dinara. To je tačno taj milijon, koji sam dopustio da se skreše, dopustio sam pod pogodbom, da se unese klauzula u Finansiski Zakon da roditelji imućniji budu obavezni da plaćaju, jer sam uveren da u bogosloviji

ima dece mnogih bogatih roditelja, koji mogu da plate i da se od toga poboljša izdržavanje dece, čiji roditelji ne mogu da plaćaju.

Što se tiče dodatka svešteničkih mogu da kažem ovo: po proračunu, koji je vršen, tačno je da se ti dodaci neće smanjiti niti će se ukidati, no će nepravičnosti, koje su kod svešteničkih dodatka konstatovane, ispraviti njihovom revizijom i da će se na taj način uštedeti neka stotina hiljada dinara.

Gospodo, to je odgovor na nekoliko opravdanih zameraka, učinjenih ovde, a ja bi vas mogao pozabaviti malo duže, ali nalazim da nije potrebno dalje u oju stvar ulaziti. U glavnom rekao sam zašto je ovaj budžet ovakav, te vas molim da ga primite. (Aplauz na desnici i centru).

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo, dajem pauzu do 9 časova pa ćemo u 9 sati nastaviti rad.

— Sednica je prekinuta u 20 časova po podne. —

— Nastavak sednice u 21.15 časova posle podne. —

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Gospodo, nastavljamo rad. Reč ima g. Voja Lazić.

Voja Lazić: Gospodo narodni poslanici! Dozvolite nekoliko reči da progovorim o budžetu Ministarstva Vera. G. Ministar kazao je malo čas da se kod ovoga budžeta nije moglo ništa više da uštedi nego što se uštedilo i rekao je da bez ovoga što budžet predviđa ne može se ostati. Međutim, gospodo, ja se ne bih s njim složio, i ja mislim da se ovde mogla da postigne ušteda, moglo je da se postigne, gospodo, u tome što ja nalazim da mi imamo mnogo vladika, episkopa, i njima ravnih ličnosti. Gospodo čuo sam s jedne strane da su sveštenici u teškom položaju a treba da pogledamo da li su i vladike u teškom položaju (Jedan glus sa desnice: Jesu.) Ja bih kazao da su oni dobro plaćeni i mislim da je vladika mnogo, i čak nalazim da toga višeg činovništva ne treba nagomilavati, nego treba gledati da gde god može da se ono smanjuje i na taj način što više šteti, jer mi i ovde idemo po primeru kako je to i po drugim ministarstvima gde se nagomilavaju direktori, poddirektori, šefovi odeljenja i veliki broj onih koji stvarno malo rade, pa tako i u Ministarstvu Vera. Tu imamo mnogo velikodostojnika i mislim, da bi se sa manjim brojem ovih velikodostojnika moglo više postići. Eto tu je mogla da se postigne ušteda.

Gospodo, dalje, samo Ministarstvo Vera nije potrebno. Mi govorimo neprestano o smanjenju broja ministarstava, ali nikako ne prilazimo tome činu. Ja se sećam još 1922. godine iznešen je na dnevni red zakon o centralnoj upravi, i eto koliko godina taj zakon o

centralnoj upravi nikako ne može da izide pred Narodnu Skupštinu. On pođe, pođe, i na mah nestane ga, i kao što vidite Predsedništvo Vlade nije daleko, eto ga tu blizu, eto ga na 100 metara do same Narodne Skupštine, ali eto i na tako kratkom putu za šest godina ne može da dođe u Narodnu Skupštinu.

I kad bi taj zakon jedanput mogao da doputuje u Narodnu Skupštinu, ja mislim, da bi i ovo Ministarstvo onda bilo uknuto. Dakle eto još na jednome mestu uštede.

Gospodo, što se tiče vera i vere uopšte, ja zastupam načelo: vera je slobodna i treba da bude slobodna. Gospodo, vera je potrebna. Mi stojimo na principu tome: „Brat je mio, koje vere bio.“ I prema tome mi stojimo na stanovištu da treba da bude slobodna veroispovest. Svakom građaninu dozvoljeno je da pripada veroispovesti kojoj on hoće. Treba među nama i u narodu da bude verska trpeljivost. Gospodo, tome bar ne treba ići tako daleko i zaoštravati takve odnose među verama. Ja mislim, da oni, koji bi to činili, čine jedan veliki greh prema narodu i prema samoj veri kao ustanovi.

Gospodo, dozvolite sada nekoliko reči da kažem o odnosu našeg sveštenstva prema našem narodu. Ja radi toga sam najviše i uzeo reč da iznesem svoja opažanja, te da ih g. Ministar čuje, i preduzme potrebne mere, da se to nije dovoljno, gospodo, da mi samo primimo ove cifre ili ne primimo, nego, ja mislim, da pretres budžeta jeste najviše u tome, da se politika jedna ili druga, koja je u vezi sa tim budžetom, može prikazati i razume se, no što je rdavo popraviti. Ja hoću sada ovo nekoliko reči da kažem poglavito o tome kakav je odnos kod nas u Srbiji. Ja ne znam stanje u drugim krajevima ali stanje kod nas dobro mi je poznato. Gospodo, od posle rata pa naovamo sveštenstvo u Srbiji gubi ugled kod naroda... (*Ministar Građevina Pera Marković: Vazi li to za pop Čedu iz Brankovine?*) Ne, ne odsi se na Pop Čedu, kamo sreće da su svi kao Pop Čeda. Ima svštenika, koji su ostali na njihovoj visokoj uloji u društvu ali, gospodo, ima i sveštenika, koji su potpuno zaboravili na svoj poziv i zato što su oni zaboravili na svoj poziv, nastupio je jedan odnos naroda prema njima, da, sa žaljenjem, moramo konstatovati, ima ih, koji u svome kraju vrlo rdav ugled uživaju.

Gospodo, to ne bi bila šteta da se to tiče samo njih, nego se, gospodo, tiče vere i crkve, i ako oni koji služe narodu u ime vere, koji veru pripovedaju, ili bar treba da je pripovedaju, ne rade dobro, ne služe dobrim primerima, onda je prirodno da se narod zbog toga odstranjuje od crkve. U tome ima dosta krivice i do

uređenja naplaćivanja svešteničkih prinaldžnosti od naroda. Sveštenici su upućeni da od naroda naplaćuju za svoja činodejstva. O tome naplaćivanju imaju naredbe i propisi. Ima sveštenika koji se toga pridržavaju i trpe, koji se zadovoljavaju sa onim što imaju, koji se zadovoljavaju sa onim što je propisano i ne traže više ništa. Međutim ima sveštenika koji sve obzire prelaze i naplaćuju prosto toliko, da se to može smatrati kao jedna pljačka naroda na račun vere. Ja mislim, da nije usamljen slučaj nekoliko tužbi naroda protiv takvih rdavih sveštenika. Gospodo, ja mislim, da se to rdavo shvatilo od nadležnih faktora, koji to treba da sprave. Shvatilo se kao neko lično neraspoloženje naroda, sela prema dotičnom svešteniku. Sva kazna za rdav rad takvog jednog sveštenika bila je u tome, da se takav sveštenik premesti iz jedne parohije u drugu, i to obično iz lošije u bolju. Razume se on je i dalje produžavao taj posao u drugoj parohiji. Ja mislim radi ugleda samog sveštenstva, radi ugleda njihovog položaja, to pitanje treba prečistiti. Ja ne znam, koliko je to g. Ministru poznato, jer izgleda mi da g. Ministar prema organizaciji naše crkve, nema toliko uticaja na sveštenstvo, pošto sveštenstvo postavlja i kažnjava episkop. Ministar je u tom pogledu samo jedna administrativna vlast. Zbog toga može biti da i nije u moći ministrovij da to učini. Ja mislim, da Ministarstvo Vera kao vrhovna ustanova, koja ima da vodi računa o veri, ne treba da radi samo kao administrativna ustanova već treba da vodi računa i o tome da se ne zloupotrebljava položaj sveštenika, ili položaj ma koga organa na račun vere.

Gospodo, naš narod nije sujeveren, ali on svoju veru poštuje i ceni. Naš narod poštuje i svoje sveštenike i svoju crkvu. Ali kad se desi takav slučaj, kao što sam napred naveo, ondo naravno da narod izgubi veru u sveštenike i u svoju crkvu. Ima sveštenika koji se ne obziru ni na kakve propise, prosto se pogadaju, ili ako sa pogodnom ne uspe, onda neće da vrše činodejstva i najzad da baš tom prilikom prosto oderu onga koji je nekakvo činodejstvo tražio.

Gospodo, naše sveštenstvo treba vaspitavati još u mladim danima njihovog početnoga rada kakav treba da bude njihov odnos prema narodu. Ja mogu da konstatujem da se među starim sveštenicima može još po neko naći, ali na žalost vrlo retko, na koga se kao sveštenika narod ne tuži. Ali sam zapazio još nešto kod mladeg sveštenstva. Kod njih se pojavljuje želja i za velikim gospostvom. Međutim sveštenik treba da bude onakav kakav je i narod koji on vaspitava, a ako hoće da bude veliki gospodin, a treba razume se da služi

narodu na selu, da gazi seljačko blato i da bude izložen svima nezgodama kojima je izložen i seljak, onda ne sme uobražavati da je veliki gospodin. Zato, gospodo, iznoseći ovo ukratko kako izgleda stanje kod nas, kako je ono u tome pogledu oronulo i nije ono što je nekad bilo, jer nema više onog poštovanja prema sveštenim licima kao što je pre rata bilo, treba posvetiti pažnju i u ovome pravcu da se to stanje popravi. Ako odete da pitate đaka i počnete da ga nagovarate da ide u bogosloviju i da bude sveštenik, onda će te od mnogih i mnogih sa prezrenjem na sveštenečki red dobiti odgovor kako nikada ne bi išli u bogosloviju i nikada ne bi bili sveštenici. Zašto? Zato što je kod nas — počelo da se govori sa prezrenjem o sveštenečkom redu. A žalosna je pojava da predstavnici vere sami sebe dovedu u takav položaj. Zato i kažem da treba tražiti uzroka šta je tome krivnja i zbog toga mislim da to pitanje treba prečistiti na taj način da sveštenika plaća država onoliko koliko je potrebno za vršenje njegove dužnosti prema narodu i da sveštenici budu i prosvetitelji a ne samo da se vežu usko za ono činodejstvovanje koje sa nekoliko reči obave u kući ili u crkvi, već da sveštenik u narodu posluži i kao vaspitač, da širi kulturu, prosvetu i napredak, te zato to pitanje treba da bude rešeno tako da sveštenik ništa ne naplaćuje neposredno od naroda. Jer onda ne bi bilo zloupotreba koje oni čine i ne bi dolazili sa narodom u sukob, a ovako su posve dnevno sukobi, i vrlo su retki slučajevi, kad vrše činodejstva i dode do naplate da ne dode do sukoba, do prigovora i do mržnje. (Jedan glas: A šta ćemo sa pisanijom.) Ja sam rekao da oni naplaćuju više nego što treba ne samo za činodejstvo, nego i za izvode i t. d. Rekao sam da oni ne treba ništa od naroda da naplaćuju neposredno. Imao sam prilike da takve primere iznesem u vidu pitanja, do duše ne ovome g. Ministru nego ranijima i kao što sam kazao, nikada se to nije svršilo da sveštenik bude popravljen bar za u buduću, nego se uvek svršilo premeštajem iz lošije parohije u bolju. Postoji taksa koja je izdata od strane Fin. Odbora Narodne Skupštine i narod zna za to, zna kolika je ta taksa i nudi svešteniku onoliko koliko je propisano, ali sveštenik odgovara: izvinite, ali to za mene ne važi. Gospodo, ja verujem da ima sveštenika koji su u teškom položaju, ima ih koji su opterećeni sirom decom i siromašni, ali retko ćete videti da ti siroti sveštenici ne poštuju tu naredbu i zakone pa da traže više, dok ćete videti na žalost gotovo najbogatije sveštenike kojima to nije potrebno da čine, da često čine, te zloupotrebe i naplaćuju ono na šta ne-

maju pravo, Hteo sam još nešto da pomenem. Kod nas ovamo u starim granicama ima mnogo ruskog sveštenstva. Mnogi su Rusi postavljeni za sveštenike. Ja cenim i poštujem i cenim ruski narod, ali moram i to da kažem da ima na mnogo mesta žalbi naroda da sveštenici ruski, gde su postavljeni, ostavljaju često rdav utisak o svojoj službi. Kod njih su bile vrlo velike neurednosti u vršenju službe i što je najnezgodnije naš narod ih nije mogao da razume niti su oni razumeli narod.

Da li su to bili baš pravi sveštenici, da li su oni posle ovde na brzu ruku dovršili i onda dobro neupućeni i neupoznati sa svojim dužnostima nisu umeli da se snadu među narodom i nisu mogli da odgovore svojoj dužnosti, oni su u ime ruskog naroda vrlo rdav utisak ostavili na naš narod zato što su se vrlo rdavo kao sveštenici pokazali. Gospodo, to su moje primedbe na ovaj budžet. Kažem da je moglo biti smanjivanja kod ovih velikih, ovih viših velikodostojnika. Toga nije bilo, dok međutim štedilo se onamo gde nije trebalo štediti, štedilo se na sirotinji, kao što je to moj predgovornik, drug. brat Đoka Vranešević izneo; nije se vodilo dovoljno računa o siročadi, a opet s druge strane ne vodi se dovoljno od strane ministarstva ona pažnja koja treba da se pokloni u pogledu gajenja vere u narodu i u pogledu podizanja verskoga morala. Stoga ja, gospodo, izjavljujem da ja i moji drugovi ne možemo da glasamo, za ovaj budžet; glasaćemo protiv njega.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Reč ima g. Šaulić.

Novica Šaulić: U ekspozeu g. Ministar Vera izneo nam je, da se stanje koje je zatečeno posle oslobođenja nije mnogo popravilo; da je drugo, opet glavna odlika naše verske politike, da glavni cilj verske politike nije postignut. U te dve reči kazano je sve ili, bolje rečeno, kazano je žalostno priznanje, koje je opet simpatično, pored svega toga da do danas od oslobođenja skoro ništa u ovom pogledu nije učinjeno. Mi možemo verovati, da je stanje bilo teško, da su duhovi uopšte bili predisponirani za jedan destruktivan rad više; kao u svim resorima tako i u resoru Ministarstva Vera, i sveštenstvo, koje je nekada bilo životna snaga i energija naše zemlje i našeg naroda, pored svega ovoga nije učinilo ništa u tom pogledu, posle teških i velikih ratova. U porodičnoj čistoći, nepodvojenosti ljubavi, osećanja i poverenja, u moralnoj i telesnoj zdravini i čistoći leži snaga i našeg naroda. Vera je ta, koja je davala snage, a požrtvovanje ljudi, koji su se posvetili Bogu i narodu bila je glavna odlika prošlosti našega sveštenstva po selima i manastirima, gde se u službi Bogu služilo prosvetom i prosvećivanjem i

svome narodu i učili ga da očuva visoke moralne i nacionalne odlike i da se predanjem i knjigom približi jednom savršenijem životu, koji sa sobom nosi napredak i usavršavanje svestrano. Sveštenici su bili u isto vreme i prosvetni radnici.

Oni su dobre osobine kod naroda usavršavali i na te ovinama prošlosti pripremali su ga za bolju i srećniju budućnost. Osjećaj ljubavi i poverenje vezao je narod punim poverenjem za ove ljude koji su bili posrednici između svoje braće, snažili ih i upućivali kako treba zidati sreću bračnu, porodičnu, zajedničku i državu, koja će samo onda biti izvor prave istinske sreće, ako vezuje prošlost i budućnost sa plemenitim nastojanjem sadašnjosti. Oni su ispravljali pogreške, rdave navike i s uverenjem živeli i stvarali uvjerenje za boljim i slobodom duhovnom i nacionalnom.

U nas se vodi nerazumna i bezumna politika, ne državna nego lična — ona se zacarila svuda i vodi se i onde gde se ne bi smelo ni pomisliti. Partije su se uselile u snagu državnoga života, u mjesto akcije i života caruje mrtvilo. To izaziva borbu nezajajljivih prohteva, opet ličnih. Sve se svodi oko borbe za ministarske fotelje i lukrativnih mjesta koja vuku bogate penzije, a gde se malo ili nimalo troši umna snaga, a još manje požrtvovanje i ni malo odanositi cijeloga bića i svjesne ljubavi, svojim umom i mozgom prestaje se življe stvarati. Sve se čeka prekuvano od druge strane, a ne od pozvanih i plaćenih krvlju narodnom i znojem mučeničkoga sela i zemljoradnika, koji je snaga naše zemlje, ostavljen bez ikakvoga prava i rob prohtjeva mnogih i nezajajljivih, ale i vrane, svega što je skočilo da živi od njegovoga znoja i vrane. Ja, gospodo, posmatrajući i ovaj budžetski projekat konstatujem u isto vreme, da na ovom poslu do danas nije ništa učinjeno i moram da kažem da narod naš to dobro oseća a naročito u verskom pogledu.

Narod se seća dobrih primera sveštenika, seća se ljudi koji su se pokazali sa svojim radom onako kako treba, i u narodu oni žive, njihovo predanje spominje se kao dobar dan u godini.

Kod našeg naroda zdrav mozak i čestito srce ne bi nikada našlo podrške za ovu nenarodnu politiku, — ali izgleda da se ovaj način upravljanja pretvorio u sistem. I stoga se to sveti ljuto i teško u našoj zemlji na svima poljima i u svima pravcima, — zemlja bogastva svim prirodnim blagom, naša zemlja je došla do teške ekonomske krize i skoro do bijede koju osjeća najteže snaga narodna, selo, skotski prezreno i zaboravljeno, baš od onih u koje je ono imalo najviše nađe, od svojih sinova koji se izčaurišu iz opanaka i izmi-

lješe kao gusjenice na kupus da ga obrste, pljujući na svoju prošlost i na budućnost cijele zemlje naše na opanak iz koga su se izčaurili. Ne da dadnu svu snagu i ljubav svojoj zemlji, nego da se bore, za sitne stvari za najsitnije partijske interese i osiguravaju svoje položaje i poslaničke mandate, pandurskom i činovničkom politikom, koja se na žalost danas izgleda jedino i vodi u našoj zemlji, i da se dopanu bolesnim ambicijama. Rezultati te politike su tako teške da se oni vide na svakome koraku i oni su toliko teži što ih proizvode baš oni koji su pozvani da rukovode, a nisu pošli putem kojim treba da se ide. Ja neću da kažem da nema svetlih primera sveštenika koji su predstavljani ne samo u pričama dobrog sveštenika, u romanima, nego koji su živeli za svoj narod, kao što su Sv. Sava i Štrosmajer a i drugi bezimeni sveštenici, čija su imena samo ostala u sećanju i pamćenju jednoga kraja.

Ja ću napomenuti i to da ni u pogledu formalističkom, ni u pogledu zakonodavnom nije učinjeno ono što je trebalo da se učini. U čl. 12. Ustava predviđa se da će država voditi računa i subvencionirati konfesije prema broju vernih i prema stvarnim potrebama. To dosada nije učinjeno. To bi bilo od veće potrebe s obzirom na finansisko stanje naše zemlje. Tako da se ta stvar ozbiljno shvatala, versko pitanje bilo bi ako ne potpuno, a ono već skoro u pola svršeno kod nas. U svakom slučaju za pravoslavne, rimokatoličke i muslimanske verske zajednice to bi bilo skoro u pola, ako ne još i više prečišćeno. Trebalo je odmah posle oslobođenja obrazovati jednu komisiju ili jedan odbor koji bi utvrdio stanje osnovne imovine naših crkava, manastira i verskih zaklada u našoj državi i njihove prihode, da se na osnovu toga ima izraditi budžet Ministarstva Vera, a ne kao do sada što se radilo, da sve očekuje od države i da sve mora pasti na državu.

S toga ja kažem, gospodo, sigurno, je da se to ne troši na potrebu zemlje, pa i ono što ima prihoda od svih tih ustanova i zaklada, pošto kontrole nema, mi ovde u palamentu ne vidimo. Međutim, gospodo, mi smo dužni, i mi smo i poslati ovde, da saznamo sve što se radi, i šta se čini sa tim narodnim blagim, a vi će te svi priznati, i reći, da ne znate. Mogu još pojedinci da znaju po nešto, za pojedina mesta, za pojedine manastire u svom kraju, ali izvan toga njima je nepoznato. Meni je takode, gospodo, nepoznato da mi možemo da činimo tamo takvu kontrolu, niti znam da li je ona do danas činjena, i da li je činjena uopšte kako je trebala da se čini.

Ja ću spomenuti još samo nekoliko detalja o izda-

cima, koji su išli iz budžeta Ministarstva Vera, a koji nisu činjeni racionalno. Na primer dodaci na sveštenstvo, i na skupoću, oni su činjeni u opšte bez obzira na prihode sveštenika, tako da su pojedini sveštenici, koji su dobro dotirani primali isto toliko, kao i oni sveštenici siromašni u pasivnim krajevima, koji u opšte ničim nisu osigurani. Tako isto trebalo je voditi staranje i o iznemoglom sveštenstvu. Ima sveštenika, koji su ceo svoj vek služili zemlji, narodu i Bogu, 35,40 i 45 godina, pa su ipak u izvesnim krajevima ostali neoskrbljeni. Tu je trebala država da učini pomoć iz onog narodnog novca, koji se nalazi po manastirima, iz novca koji se nalazi u pojedinim crkvenim zajednicama, pa taj novac upotrebiti tamo, gde mu je pravo mesto, pa se onda ovake stvari ne bi mogle desiti. Gospodo, naši sveštenici, i ako je po našem shvatanju vera stvar lična, pojedinaca, ali je crkva narodna, oni ipak služe narodu, i ti ljudi koji su stvarno služili narodu za toliki niz godina, moraju biti za svoj rad i nagrađeni, a naročito onda, kad svoju snagu istroše, i kad dođe kraj njihove moći, pa se nađu jednom nogom u grobu. To je pravo i pošteno, ne samo za sveštenike, nego i za sve koji svoj vek provedu u službi narodu, da im se učini pomoć, kad im dođe kraj. Kad bi se tako ostvarilo onda bi se znalo šta može učiniti crkva sa svoje strane, i onda bi bilo jasno, kad bi se znalo čime se raspolaže, pa prema njihovoj potrebi, nešto da se učini i koliko li bilo potrebno i od strane zajednice i države. U nas su sve vere pred zakonom jednake, ali šta se učinilo do danas u ovome pogledu.

Već deset godina Narodna Skupština glasa ovaj budžet od stotine milijona dinara, da bi se uredila i vodila naša verska—narodna crkvena politika. Međutim, mesto da se uredi i vodi u interesu naše zemlje i naroda, na žalost u ovih 10 godina nije skoro ništa urađeno niti se uredilo, nego se u nju uvodi svaki dan sve veća zabuna i veći kaos u ovome pogledu.

U našoj državi ima šest priznatih crkava, a ima više crugih crkava i konfesija, koje i ako nisu priznate, ali su tolerirane od sratne države. Imamo, gospodo, pet zakonodavstva u Srbiji sa Južnom Srbijom, Dalmacije, Grne Gore, Karlovačke mitropolije i Bosne i Hercegovine, dakle pet zakonodavstva, a među njima nema nikakvog jedinstva. Razume se da u takvoj sredini, gde ima toliko crkava i priznatih i toleriranih, prva bi dužnost bila da se donese jedan međuverški, međucrkvjeni zakon, koji bi uređivao odnose između pojedinih crkava da se izbegne verska borba i verska netrpeljivost. To bi bio zadatak važan. Ali nažalost u deset godina to još nije učinjeno. Da li je razlog tome opšta nemarnost

koja je sopstvena nama svima, o tome bi se moglo govoriti, ali kaže se da se tobože čeka da se prije donese konkordat. Konkordat s Papom mi možemo doneti i ne doneti, možemo ga čekati i deset godina, jer to nije hitno, ali ur diti odnose između crkava, to je bio i morao biti najprešnji posao i nastojanja u Ministarstvu Vera.

I kad bi ovaj kaos, ova zabuna, ova borba između crkava ostala samo među crkvama, to bi još bilo manje zlo, ali na žalost ovo stanje unosi kaos i u život privatnih, naših građana.

Ja ću vam ukratko napomenuti jedan primer da vidite kakav je taj kaos. Najvažnije pitanje u jednoj državi jeste pitanje braka, pitanje porodice. U našoj državi međutim to pitanje, tako je uređeno, kao ni u jednoj državi na svetu. Razlog je tomu, što je kod nas konfesionalni brak, koji spada pod kompetenciju pojedinih crkava, dotično pod kompetenciju Ministarstva Vera, i pošto stanje između crkava nije utvrđeno, razume se, da je i pitanje ovo kod nas još uvek neuređeno. Veliki broj građana ne zna u opšte je li zakonit venčan ili nije, na hiljade roditelja ne znaju da li su im deca zakonski naslednici ili ne; na hiljade ne znaju da li će naslediti imetak svojih roditelja ili ne. Ovo stanje neodređenosti u bračnim pitanjima stvara strašnu zabunu, jer se nije postaralo, da se to važno pitanje uredi

Da navedem nekoliko konkretnih primera: U našoj dožavi ima krajeva, u kojima je propisan apsolutno građanski brak. Međutim, crkve ne priznaju valjanost toga braka, šta više, rimokatolička crkva najstrožije ga zabranjuje, i onda crkveni funkcioneri sklapaju crkvene brakove, koji su po zakonu nevaljani.

U najvećem delu naše države propisano je da se brak sklapa od sveštenika nadležnog za mladoženju. Međutim kod rimokatolika imamo novu formu sklapanja braka, ne pred vlastitim sveštenikom, nego pred župnikom mesta gde mladoženja stanuje. Ne drži se više građanskih zakona, nego se upravljaju po zakonu papskome, a dakako da su ti brakovi pred našim zakonima nevaljani.

U nas se često sklapaju brakovi između pravoslavnih i katolika, u kome svaka strana ostaje u svojoj crkvi. Ali međutim katolička crkva proglašuje sve te brakove katolika sa pravoslavnima nevaljanim, dakle i tu su brakovi, koji su po državnim zakonima nevaljani, po zakonima rimokatoličke crkve moraju se smatrati nevaljanima.

Još je gori pakao u pogledu sudenja u bračnim parnicama. Tu pojedine crkve čine konkurenciju i do-

gadaju se skandali, koje Ministarstvo Vera jako dobro znade, ali i ako se za njih ne brine. Napomenuću samo jedan konkretan slučaj: Jedna pravoslavna devojka venčala se je u pravoslavnoj crkvi sa pravoslavnim. Budući da je taj brak bio nesretan, eparhijski sud pravoslavne crkve taj brak proglasi razrešenim.

Rastavljena žena venča se tada opet sa drugim pravoslavnim verenikom u pravoslavnoj crkvi. Međutim, ovaj drugi njezin suprug zaljubi se u jednu drugu devojku. I šta on učini? Pređe u rimokatoličku crkvu i zatraži od rimokatoličkog duhovnog suda, da njegov brak proglasi nevaljanim. I duhovni sud zagrebačke nadbiskupije doista taj brak, sklopljen pravovaljano u pravoslavnoj crkvi, proglasi nevaljanim, i to iz razloga da prvi brak njegove supruge, zakonito razrešen u pravoslavnoj crkvi, nije pred Bogom razrešen, jer da su i članovi pravoslavne crkve podložni apsolutnoj nerazrešivosti braka, prema ovome, mogu se proglasiti nevaljanim na hiljade brakova, zakonito sklopljenih u pravoslavnoj crkvi, jer ti zakoni pravoslavne crkve ne vrede, pošto se protive učenju koje je jedino nepogrešivo. Tako isto imate slučajeve izigravanja zakona, izigravanje morala, izigravanje vjere, izigravanje svih osećanja jednog čoveka, koje tolerira naša uprava, a to je ostavljanje svojih rođenih, svojih bračnih drugova, svoje djece, prelazom u muslimansku vjeru. Ja bih to još mogao razumjeti, da je to osjećanje potrebe, da je to osjećanje religioznog bigotizma ili religioznog uvjerenja, ali ne mogu nikako da shatim, da se to može tolerirati od strane države, kad se zna, da u unutrašnjim osećanjima nije bilo nikakve transformacije, već da su ona ostala ista onakva kao što su bila, a da se na taj način samo gaze bračne dužnosti i daje zaboravu sve ono što je sveto i izvišeno i našoj porodici i našem narodu. Još ću pomenuti jedan slučaj, da se vidi kako se kod nas ni o čemu ne misli i ne vodi računa, a to je ta činjenica: da se u našoj narodnoj državi obnavljaju neke srednjovekovne privilegije, što ih je austrijski car dao rimskoj crkvi, a među tima je u prvom redu poznati § 111 opšteg građanskog zakonika. On uređuje: da ko je jedanput bio venčan u rimokatoličkoj crkvi, taj za uvek ostaje vezan vezom rimskog pape. I ne samo rimokatolička strana, koja ako posle izide iz te crkve i pređe u pravoslavnu crkvu, njezin brak, sklopljen u pravoslavnoj crkvi, nevaljan je, nego, a ako se dogodi da jedna pravoslavna osoba slučajno sklopi brak u rimokatoličkoj crkvi, i taj brak bude ma kako bio nesrećan, ta osoba ostaje vezana, i on ne može da u pravoslavnoj crkvi više uredi svoj život, jer je vezana ovom vezom. Ovaj privilegij dao je austrijski car rimskom papi, ali ga au-

strijski parlament nikada nije potvrdio ni izglasao. Međutim, Minister Vera u našoj državi proglasio je da je taj paragraf i kod nas punovažan. Kakve li razlike! U Čehoslovačkoj državi tu odredbu je ukinula Narodna Skupština na prvom svom zasjedanju. A kod nas daje joj se važnost. Taj je paragraf u izričitoj protivnosti sa našim državnim Ustavom; taj je paragraf ukinut i Sen Žermenskim Ugovorom, kojim je vezana i naša država. I nije samo u ovom teškom pitanju, da postupak Ministarstva Vera uvodi i tripi ovakav kaos već se to čini i u krupnim pitanjima. Navešću jedan primer. U nas razne crkve imaju svojih poseada i veloposeada. Ja za sad neću se osvrutati na ovo krupno pitanje, ali ću istaknuti jedan udar na naš narodni imetak. Dok crkve drže te posede i dok su naši ljudi na upravi tih veloposeada, koje treba razdeliti narodu, i upotrabiti za opšte dobro to je zlo, ali sasvim je veće ako se usvoji ono što naređuje u novom crkvenom zakoniku — kodeksu — svi crkveni veloposeidi spadaju isključivo pod vrhovnu upravu poglavara vrhovnog, rimskog pape, koji nije u našoj zemlji. Ozakoniti to i primiti teška je stvar. Ostaviti stvar nerešenu, još je teže. Ovde se ne radi o veri i verskoj nauci. Ovde se radi o našem narodnom imetku, koji moramo zaštititi i o kome moramo povesti ozbiljnog računa.

Dozvolite mi da pregovorim još samo nekoliko reči o našem sveštenstvu. Narod očekuje od svoga sveštenstva da ono djeluje, da on može povratiti osećajima čiste inspiracije, srcu, zanosu, ljubavi i idealima koju produžuju trajanje i posle zemaljskoga i koji nas na zemlji opijaju nadama i slastima duhovnog života. Život stvarnosti obične i dnevne, koji se danas kod nas zacario, neću da kažem da to nije slučaj i u ostalim krajevima i zemljama, neda mislim da se odvoje od zemlje i da se izdignu iznad smrtnosti i života muka i bjede. Suza čiste radosti podmladenoga bića, opij na zanosom radosti, providenja i dalekovidosti, zablistala u oku, rodiće svjesnu veru u duši. A kroz nju napuniće se i cijelo biće dobrotom i srce radošću. Život stvarnosti kod nas je toliko otupio naša čula, da se osjećanost pretvorila u fizički osećaj, suza u bol fizički i radost u pohotu zadovoljenja našeg animalnog života.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Opominjem g. govornika da ima još svega 3 minuta na raspoloženju.

Novica Šaulić: Visoke težnje, mladost i zanos u kojima žive veliki duhovi radaju ideale. Život bez ideala ne vodi daleko jer takav život nema opojnosti ni slasti i posle preživelih strahota života, strahovanja, bede i ropske osećajnosti mora se uzdići duhu i misli

besmrtnosti i izbaciti iz srca zatrovanu gordost sveznanja. Delokrug naših misli je dostižan, a kraj našem umovanju blizak. Slast, originalnosti i savremenosti sitnih duhova gleda tajnama vječne istine i neshvatljivosti: ništavilo. Najveći su umovi zastali pred zagonetnom bitnošću, a sitni i bijedni, bez misli rešavaju tu večnu tajnu, razmetljivošću i da se pokažu savremeni i dubokomisleni. Svjesna vera najvećih umova i najdubljih osećaja, znalaca i filozofa završila se u odgonjetanju te tajne, a mi po shvatanju vremena i modernosti olako rešavamo i bez misli i bez srca i bez pameti vječnu zagonetku života i smrti. Na svim poljima i u svim pravcima naš narod očekuje radanje nove ljubavi, iz koje će se roditi veliki radnici. Oni će osjetiti u srcima svojom potrebu ljubavi besmrtne i prave i zapojeće dušu velikom pjesmom. Rodiče se novi učitelji, sveštenici, koji će raditi za narod. U radu njihovom rodiće se potreba višeg života.

Naše pjesništvo i književnost očekuje nove snage i prave pesnike. Oni će reći lažnim pjesnicima: izagnali ste iz srca osećaje, iz duše svjesno veru i ostali ste siromasi za ljubav lažne veličine. A um je ostao ništavilo. I ništa vas ne može zadovoljiti. Velik čovek nije onaj, koji gleda da se dopane tuđem slavoljublju ili lažnom uobraženju. Veliki je onaj koji živi svojim životom, svojim mislima i svojim srcem. Na krivom ste putu, otrešite se laži, jer ste nemoćni i vidite nemoć svoju. Veliki narodi osjećaju potrebu unutrašnjega života. Spoljšnost je oblik života, koja može samo divljaka sasvim zadovoljiti. Oživite u vašim srcima pravi život i neosiromašite ga. Oko srca vaših naslagani su slojevi neosetljivosti i ravnodušnosti. Ali pod tim osećajima ima i izvor plemenitoga zanosa. Duša je obamrla, ali na dnu kao pod pepelom još živi plamen svete vatre. Skinite koprenu sa srca, odgrnite pepeo, oveselite srca radošću i zapalite vatru života. Podite putem velikih stvaranja i oživotvorenja potreba naroda svoga, narodne duše i čovečanskog. Očekivati, je da će se u ovome pravcu raditi i žalosno je što kod nas i danas nema primera za kojima se može poći, ili ako ih ima, ima ih tako malo da su oni vrlo retki i da se o njima često puta ne može govoriti općenito jer su osmanjeni. Ja neću ulaziti u ocenu detalja i pojedinosti jer smatram da je ovo dovoljno rešeno. Samim priznanjem koje je učinio u ekspoziciji g. Ministar Vera utvrđuje se još jedna činjenica koja i mene nateruje na to da učinim jednu izjavu, konstatujući da se i u verskom pogledu zaboravilo na naše selo i zemljoradnika. Onjima se ovde nije povelu nikakvo staranje niti briga jer njih nema šta više da održava, njih je zaboravio svaki a izgleda da ih

je Bog zaboravio i oni više nema kome da se obrate. (Čuje se: Pa neće biti tako.) Ako ih baš Bog i nije zaboravio zaboravili su ih predstavnici Božji i oni koji uživaju tu titulu predstavnika Božjih. Moram naročito da naglasim da i ovde između najzaboravljenijih su i da potpuno do sada bili napušteni i od centrale i Ministarstva Vera, Sanždak, Crna Gora i Hercegovina. Tamo je potreba rada stvaranja i izdizanja. A ništa nije učinjeno, ni pomognuto. Tražim da se ovim krajevima posveti potrebno i dostojno staranje. Ja stoga sa žaljenjem moram da konstatujem da se o najvećem delu naroda, o selu i zemljoradniku u ovom buždetu nije vodilo, kao i u opšte onoliko staranje koliko je to potrebno da bude. A to je dužnost velika i sveta. Moram da izrazim jedinu nadu, da će svesni i mlad i ljudi i mlade generacije gde dolaze, osetiti tu ljubav i potrebu da se približe narodu i da izdignu životnu, fizičku i moralnu snagu našega sela, naroda i države. Zbog svih ovih mana koja mi ovde u buždetu vidimo i koje sam ovako na brzu ruku naveo, ja izjavljujem da moram glasati protiv ovoga predloga, mirne savesti i mirne duše.

Potpredseanik Halid beg Hrasnica: Ima reč narodni poslanik g. Puniša Račić.

Puniša Račić: Gospodo, kao uvek moram da izjavim da govorim u ime svoje. Ja nisam teolog i u verske filozofije neću da ulazim, nego ću govoriti kao narodni čovek i kao narodni poslanik o potrebi naroda koji ja predstavljam, i u isto vreme da govorim o nedostacima koje danas osećamo usled ovakvog stanja u Ministarstvu Vera čiji se budžet večeras pretresa. Ja moram da pomenem na prvom mestu stanje u srpskim pravoslavnim crkvama iz dva razloga. Iz prvog razloga govorim kao Srbin, kao nacionalista, a srpska crkva jako je vezana sa srpskom nacijom i nerazdvojna od nje. Od doba kada smo izgubili samostalnost posle bitke na Kosovu, srpska crkva je čuvala naciju i očuvala je i zato predstavnici srpske crkve bili su u isto vreme i predstavnici srpske nacije, srpskog nacionalizma, srpske prosvete kulture i istorije, oni su bili tvorci srpske budućnosti. Zato u toku od 5—600 godina imamo da su sveštenici isključivo igrali najveću ulogu u srpskome narodu. Oni su se borili da očuvaju našu svetinju, da očuvaju našu kulturu i naše relikvije, našu civilizaciju, i u isto vreme borili su se da očuvaju pravoslavnu veru koja se tako sa srpskim narodom spojila da je ona postala neka vrsta srpske vere. Naš najveći svetitelj i najveći srpski nacionalni radnik iz srednjega veka jeste Sv. Sava I kad su Turci mislili da su uništili sve znake srpske nacije, oni su spalili Sv. Savu. Prilikom spaljivanja m. š. Sv. Save izvršen je

čitav pokolj nad srpskim sveštenicima i srpskim narodom. I ta pojava, ta slika koja se je odigrala, ona se posle ponovo kroz vekove ponovila, i poslednja tragedija naših sveštenika bila je od 1915.—1918. god. kada je pobijena skoro polovina srpskih pravoslavnih sveštenika. I ja kao čovek koji je sa tim ljudima mnogo saradivao, ja bih se ogrešio o svoju nacionalnu dužnost, ja bih se ogrešio o prijateljstvo i muke tih ljudi, o njihovim najvećim žrtvama koje su učinili za svoju naciju ako danas, kad mi se pritika dala, kad sam ih preživeo, ako ne bih progovorio o njihovoj deci i njihovim delima.

Ono što se desilo sa srpskim sveštenstvom za vreme evropskoga rata to je sramota za hrišćanstvo i za vek u kome živimo. Gospodo, srpska pravoslavna crkva strahovito je stradala u kratkom vremenu od hrišćanske okupacije za 3 godine i ja kao hrišćanin moram priznati da za to kratko vreme niko se nije pokazao tako slab tako nekulturan kao hrišćanstvo za vreme okupacije na našoj teritoriji. Jer su nam skinuli zvona sa crkve, oskrnavili naše crkve, sveštenike pobili, maltretirali i to je sve činjeno od hrišćanskih vladara gore sramotnije nego za vreme Turaka kada je najgore bilo u srednjem veku. U isto vreme moram zameriti hrišćanskim crkvama, koje su neosporno imale uticaja, ali mi nismo videli da su za vreme rata te hrišćanske crkve podizale i najmanji protest protiv onoga što se radi protiv srpske crkve za vreme okupacije.

Primetio sam kad se Rusija strmoglavila, tražilo se da se iskoristi taj momenat od sviju organizacija. Ja im ne zameram. Ali gospodo naša država je kulturna, ona ima građana svih vera, pravoslavnih, muslimana i katolika. Ja bih želeo kao građanin i narodni poslanik da se sve te vere slože da utiču na partijske terevenke da se u narodu sprovede sloga, ljubav, da se pripoveda bolji život, jer svaka vera pripoveda ljubav i prijateljstvo. Zašto moram skrenuti pažnju g. Ministru Vera naročito u našem kraju, koji ja predstavljam da su bogomolje srušene i propale. Srušene su i pravoslavne crkve, a tako isto i muslimanske bogomolje. Ja u ovom budžetu ne vidim ni najmanju sumu određenu na to da se barem krov nad tim bogomoljama popravi. Onaj narod na koga ima vera uticaja, taj narod je lojalan i on zahteva da mu se ukaže pomoć i pruži njegovim bogomoljama. Njihova deca nemaju sposobne veroučitelje i neće biti u verskom pogledu vaspitana. Ja kao čovek i dobar hrišćanin nisam video pobožnoga čoveka, a da hoće da učini zločin; isto tako nisam video muzikalnog čoveka, a da može biti razbojnik. Tako isto jedan dobar hrišćanin on ima puno morala, on poštuje

svakoga i u suštini je dobar. Zato smatram da prava vera treba preko svojih učitelja da bude potpomognuta od naše državne organizacije i to će imati bl gotvorno dejstvo na podmladak. Naši državni šefovi izveli su narod na kasapnicu i bolji je bio onaj, koji je više ljud pobio. U našem narodu treba da se povрати ljubav prema bližnjima, čoveka prema čoveku, a to se sve može učiniti preko verskih učitelja. —

Gospodo, ja bih želeo da prvosveštenici svih religija u našoj državi budu na prvom mestu međusobno solidarno na zajedničkoj saradnji, da budu verni našoj državi i narodu koji ih održava i između kojih oni i Boga održavaju vezu i da budu verni i odani našem Kralju. (Čuje se jedan glas: Neka idu kod Boga) Oni će kao ljudi i otići tamo, ali je pitanje kakve će uspomene ostaviti među nama ovde, živima. Ja bih želeo da ostave najbolje, kao što treba da ih ostavimo i mi privatni ljudi. I ja zato ne bi mogao biti za smanjivanje kredita u ministarstvu vera. Ja žalim što sam pre podne čuo da su lopovi iz jednog ministarstva uradili ono što se uradilo kroz Bosnu i Hercegovinu, ja žalim da su pokradeni milioni dati našim neprijateljima, a da mi nemamo da pomognemo vaspitanje svojega podmlatka i da očuvamo grobove junaka koji su pali za ovu državu. Ako se ovako produži, država ili mora da nađe nekoga čoveka iz naroda koji će da je spasava, ili mora da propadne. Gospodo, treba pogledati istini u oči: mora pravo narod da se pomogne, pa onda da se prave milijarde. Mi ne možemo da predepreko ovakvih pojava kakve se kod nas dešavaju a da ne uložimo svoj protest u ime naroda koji predstavljamo. U Crnoj Gori u tome pogledu imamo mi vrlo karakterističnih primera nereda. Tamo je udešen tako da u Vasojevićima dva sela iz istoga sreza, i još jedno treće moraju da idu, prvo u nikšićsku mitropoliju drugo na Cetinje, a treće u Peć i ako sva tri pripadaju jednome srezu. Mi moramo samo da požurimo sa izjednačenjem zakona, moramo da popravljamo administraciju, da bi olakšali život narodu. Kad pogledamo na stanje sveštenika, bez obzira kojoj oni veri pripadaju ja mislim da je to najponiženija klasa činovnika u našoj zemlji. Imate planinskih sveštenika koji da bi izvršili svoju dužnost, i ako su bez srestava, moraju po cenu najvećih teškoća da čine najteže napore. Oni u takvim planinskim krajevima predstavljaju najveće bednike. Narod kad plaća toliku porezu, traži da mu makar pop učitelj i policiski činovnik na prvom mestu budu dobro plaćeni. Groblje naših junaka, koja su rasejana širom sveta, može se slododno reći, ona su tako zanearena i zapuštena da je to za nas jedna velika naci-

onalna sramota. Pre kratkog vremena prošao sam pored Valone i uverio sam se da kosti naših junaka — ratnika izbacuju Jadranski talasi i razibijaju o albansko tlo.

Na Krfu malo je nešto bolje. U Zejtniliku zapuštena su naša groblja, u Nadmederu isto tako a i u Bugarskoj, gde su naši bili internirani groblja su isto tako zapuštena. To je, gospodo, sramota i za održavanje tih groblja i ja vidim u budžetu vrlo malu sumu i stoga molim g. Ministra da u interesu časti narodne i pijeteta nade puta i načina da se to sprovede i ta sramota skine sa našega naroda.

Gospodo, pobijeni su srpski sveštenici u Južnoj Srbiji, to je bilo strašno i to se neda opisati. Ali na naš podmladak malo se pažnje obraća, oni gladuju kao što ste čuli i mi ćemo dobiti mučenike i decu tuberkuloznu i propalu. I ja mislim da je na prvome mestu potrebno da mi pogledamo narod i one ljude, koji žive neposredno u narodu radi naroda i ja tražim da se ušteda na hrani podmlatka ne čini jer je sramota da zbog nekoliko dinara jedno dete propadne pod zaštitom države kad hoće da se posveti Bogu i narodu.

Što se tiče naših nacionalnih crkava, koje kao manjinske još nisu priznate, ja kao kulturni čovek shvatam da sve ono što se ne kosi sa javnim moralom treba tim ljudima odobriti kad je njihova želja za to. Ali isto tako smatram da našu crkvu koja se bori i protiv našilja i protiv diktature kao što se oseća borba katoličke crkve protiv fašizma, i komunizma, ja mislim da te crkve, gde je glavna masa našega naroda, treba pomoći i prvosveštenici treba da mobilišu svoje sveštenike na zajedničku saradnju i odbranu našega naroda i našega morala jer je moral isti u svima verama i ja mislim da se Isus i Muhamed tamo ne svadaju na onome svetu. Sramota je za nas da nemamo jedan univerzalni fakultet za sve religije, koje imamo. Neka se prvosveštenici vaspitavaju na našem univerzitetu i neka se povuku u svoja odeljenja i neka se tamo specializiraju.

Gospodo, na završetku svoga govora moram da zamolim g. Ministra ovo: Prvo, da obrati najveću pažnju na održanje podmlatka da ne dobiju tuberkulozu od gladi i propasti. Drugo, da se votiraju krediti, kojima će se groblja popraviti. Treće, da se votiraju krediti da se narodu pruži mogućnost da se oprave bogomolje gde su porušene usled ratova i četvrto, da sa stvori zajednički teološki fakultet za vaspitanje nacionalnih prvosveštenika. Ko ne pristane znači ne voli ljubav i slogu

i mi ćemo da sumnjamo u njegov patriotizam.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Gospodo, zaključuje se debata. Molim vas zauzmite svoja mesta. Pristupa se rešavanju. Molim gospodina izvestioca da čita partije redom. Glasaoće se sjedenjem i ustajanjem. Ona gospoda koja glasaju protiv ustaće, a ona koja glasaju za sedeće.

Izvestilac Vladimir Pušenjak čita partije VII razdela — Ministarstva Vera — partiju 351.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Prima li Narodna Skupština pročitani partiju? (Prima) Oglašujem da je primljena.

— *Za ovim je Narodna Skupština, glasajući o svakoj partiji sedenjem i ustajanjem, većinom glasova, prema odredbama čl. 113. Ustavu i čl. 66 Skupštinskog Poslovnika usvojila sve partije 6-tog razdela od partije 352. do partije 428., prema izveštaju Fin. Odbora.* —

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Ovim je primljen i u pojedinostima budžet Ministarstva Vera.

Gospodo, pošto je danas primljena hitnost po predlogu Dr. Šuteja za anketu to se po sporazumu šefova igrupa ima da pristupi izboru odbora. Šefovi su se o szboru članova za anketu sporazumeli i dali su u ime vojih klubova ove liste:

Radikalni Poslanički Klub: Bogoljub Kujundžić, Daka Popović, Dragiša Cvetković, Đura Janković, Dobrosav Jovičić, Milinko Milutinović, Sergije Urukalo.

Hrvatski Seljački Klub: Dr. Juraj Šutej, Josip Predavec, Ivan Čelan, Nikola Preka.

Demokratski Poslanički Klub: Živojin Rafajlović, Slavko Dukanac, Vasilije Ognjanović, Lazar Radivojević.

Klub Samostalnih Demokrata: Voja Besarović, Dr. Gregor Žerjav.

Jugoslovenski Klub: Stepan Barić, Ivan Vesenjaj, Jugoslovenski Muslimanski Klub: Mustafa beg Kapetanović.

Klub Saveza Zemljoradnika: Dr. Miloš Tupanjan.

Prima li Narodna Skupština ovu gospodu za članove ove ankete? (Prima) Objavljujem da su imenovana gospoda primljena. Molim svu gospodu da se u ponedeljak u 9 sati sastanu i konstituišu.

Sa vašim pristankom, gospodo, ja zaključujem današnju sednicu i predlažem za budući dnevni red: nastavak budžetske debate u pojedinostima s tim da bude iduća sednica u 9 sati u ponedeljak.

— Sednica je zaključena u 23 časa. —

STENOGRAFSKE BELEŠKE
NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

GODINA VIII.

BEOGRAD, 1928. GODINE

BROJ 36

XXXVI. REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Držan 5. marta 1928. god. u Beogradu

Predsedavao Predsednik
Dr. Ninko Perić

i
Potpredsednik
Dr. Halid beg Hrasnica

Sekretar
Andrej Bedjanić

Prisutna su sva g. g. Ministri, sem Ministra Vojske i Mornarice i Ministra Inostranih Dela

S a d r ž a j :

- I. Čitanje zapisnika;
- II. Odbor za proučavanje zak. predloga o pismenosnim golubovima podnosi Skupštini svoj izveštaj.
- III. Saopštenje molbi i žalbi iz naroda.
- IV. Josip Predavec podnosi Skupštini na rešenje predlog rezolucije o ukidanju opštinskih komesara.

V. *Dnevni red :*

Nastavak pretresa u pojedinostima budžeta prihoda i rashoda. — Razdeo: Ministarstvo Unutrašnjih Dela.

Govornici: Josip Predavec, Dimitrije Vujić, Stjepan Radić, dr. Srđan Budisavljević, Ministar Unutraš-

njih Dela dr. Anton Korošec, dr. Bogdan Milašinović, dr. Miloš Tupanjanin, dr. Hans Mozer, Joca Lalošević, Nastas Petrović, dr. Ante Pavelić, Puniša Račić i Nov. Šaulić.

— Početak rada u 10 časova. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo, otvaram 36. redovni sastanak Narodne Skupštine. Pozivam g. sekretara da izvoli pročitati zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar Andrej Bedjanić pročita zapisnik 35. redovnog sastanka Narodne Skupštine.

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo, ima li ko da učinu kakvu primedbu? (*Većeslav Vilder:* Molim za reč) Ima reč g. Vilder.

Većeslav Vilder: Gospodo poslanici, ja predlažem

da se u zapisnik umetne da je pre početka budžetske debate izašla seljačko-demokratska koalicija iz Narodne Skupštine.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Pozivam g. sekretara da se izjasni o ovoj primedbi.

Sekretar Andrej Bedjanić: Ja primam ovu primedbu g. Vildera da u zapisnik ude da je seljačko-demokratska koalicija izašla iz Narodne Skupštine kad je počeo pretres budžeta. (Sv. Pribičević: Tako je. Treba da se konstatuje da ne saradujemo kod budžeta.)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Pošto je g. sekretar izjavio da prima ovu primedbu pitam Narodnu Skupštinu da li se prima zapisnik sa pomenutom primedbom? (Prima se) Objavljujem da je zapisnik primljen.

Izvolite čuti jedan odborski izveštaj.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava da odbor za proučavanje zakonskog predloga o pismonosnim golubovima podnosi Skupštini na rešenje svoj izveštaj.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ovaj će se izveštaj staviti na dnevni red onda kad Narodna Skupština to odluči. Izvolite čuti molbe za osustva narodnih poslanika.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava da g. Nedžib Bašić narodni poslanik moli za 7 dana osustva radi hitnih domaćih poslova; i da g. dr. Andrej Gosar narodni poslanik moli za 14 dana osustva zbog bolesti u porodici.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Odobrava li Narodna Skupština tražena osustva? (Voja Lazić: Nema osustva za privatne poslove) Odobrava li Narodna Skupština tražena osustva? (Odobrava) Oglašujem da su osustva odobrena.

Izvolite čuti molbe i žalbe.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava molbe i žalbe: Velimira Malikova, Angeline Košutić, dr. Velimira Savića, dr. Milana Maksimovića, Maksima Janića, dr. Petra Lazarevića, i Mihaila Ristića.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Saopštene molbe i žalbe upućuju se Odboru za Molbe i Žalbe.

Izvolite čuti predloge narodnih poslanika.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava da g. g. Josip Predavec i drugovi narodni poslanici podnose Skupštini na rešenje predlog rezolucije o ukidanju opštinskih komesara i traže da se oglasi za hitnim.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Gospodin poslanik predlaže hitnost. G. poslanik može dobiti reč da obrazloži traženu hitnost.

Ima reč g. Predavec.

Josip Predavec: Slavna Skupštino! Naš predlog glasi ovako:

„Pozivlje se Kraljevska Vlada:

1). Da odmah, a najkasnije u roku od tri dana skine sve opštinske komesare, a upravu pojedinih općina (seoskih i gradskih) da pređa, koliko su izbori općinskih odbora definitivno provedeni i potvrđeni, tim odborima, a inače najstarijem činovniku općine;

2). Da to i sama učini i da naredi svim svojim podređenim organima, da se provedba izbora i potvrđivanje opštinskih odbora, te rešavanje eventualnih utoka proti tim izborima smatra najhitijim administrativnim poslom, koji se mora — uz jednu iznimku održanja zakonskih rokova, — u uredima svršiti najdulje za tri dana od dana dostave dotičnog spisa;

3). Da sve one, koji bi se ogriješili o ovaj postupak odmah pozove na odgovornost i najstrožije kazni.“

Ovo je, gospodo, bilo potrebno pročitati zato, jer sigurno gospoda nemaju taj predlog pa da bude predmet rasprave svima poznat. Gospodo, pre nego što predemo na same detalje, dotično pre nego što predemo na samo meritorno obrazloženje ovoga predloga, ja ću učiniti jednu konstataciju.

Kod nas u javnom životu nekako se već uvredžilo, da se izgovaraju, da se proklamiraju neki pojmovi, da se čak u tome smislu pišu i zakoni, a da niti ti pojmovi, niti ti zakoni ne bivaju sprovedeni, pa tako izgleda, kao da uopšte niko nije ni mislio ozbiljno, kad su se ti pojmovi uzakonjavali.

Ja ću samo za ilustraciju spomenuti, da su takvi pojmovi ušli i u našu Ustav. Primerice, Ustavom je zagantovana osobna sloboda, nepovredljivost kućnjeg praga i, gospodo, mi smo imali prilike u ovome Domu dovoljno čuti, kako jo zagantovana osobna ili lična sloboda i kako je zagantovana sigurnost, nepovredljivost kućnjeg praga. O tome je naročito govorio naš zastupnički drug Klarić i to je tako dokumentovao, da bi bilo suvišno ponavljati one jezovite scene one jezovite događaje, o kojima je ovde govoreno. U Ustavu je proklamirano i načelo, da je zabranjena svaka vrsta lihvarjenja. Gospodo, ja mislim, da ovde nema niti jednog narodnog zastupnika, koji bi imao samo jedan primer, da je kod nas, gde je toliko lihvarjenja i zele-naštva i o kome se sa svih strana ovoga Doma govori, da je neko od tih bio kažnjen ili pozvat na odgovornost. To je Ustavom garantovano, a ipak nikakva sekcija nije došla, nije to sprovedeno

Tako je to, gospodo, i sa jeduom temeljnom stvari držane administracije, temeljnom stvari državne organizacije, tako je to i sa samoupravama, naročito sa opštinskim samoupravama. Kod nas se na sve te stvari,

na stvaranje zakona, gleda uvek samo brojkama, polovica više jedan i zakon je donešen, a da i ne računamo s tim, je li osigurano, da taj zakon zaista bude i sproveden, da taj zaista bude na pomoći narodu onako, kako mi to ovde mislimo i kako se ovde odglasuje. Na području opštinskih samouprava u drugom svetu radi se vanredno mnogo. To područje spada u ona područja državnog života, gde se i teoretski i praktički čini sve, da samouprave budu što savršenije i da na taj način odterete državnu administraciju, koja je sama po sebi teška i u onim državama, gde inače normalno i redovito funkcioniра.

Naročito se na opštine uzima mnogo obzira i radi toga, jer su opštine prve, da tako kažem, javnopravne ekonomske organizacije naroda. Opština je prva organizacija, u kojoj interesenti najbližeg i najužeg područja mogu i moraju rešavati sva privredna pitanja. Osim toga, opština se izgrađuje, opštinska uprava ili samouprava se izgrađuje drugde po svetu i zato, jer su opštine najprikladnije mesto za školanje demokratije. Mi svi mnogo govorimo o demokratiji, mi svi hteli bismo da se ponosimo duhom demokratije, a ipak čini se da pregledavamo tu najvažniju činjenicu, da je opština prvo mesto gde treba provesti školanje javnih radnika, gde treba provesti školanje ili vežbanje u obavljanju javnih poslova, jer tu u opštini dolazi celi kompleks pitanja i ekonomskih i kulturnih i socijalnih i tako oni ljudi, koji stupaju u opštini i onda, normalno bi bilo, stupaju dalje u samouprave i onda dalje u organizaciju države, tu dobijaju prve pojmove o državnom životu i oni koji su tu školu dobro prošli, oni će i dalje u demokraciji uspešno saradivati. Sad ima kod nas jedna stvar, o kojoj ću ja danas govoriti i koja naročito dolazi u pitanje kod naših opština, a za koju bi se moglo reći da je ima i drugde po svetu. Ovaj naš predlog ide u glavnom za tim da od opštinskih samouprava učine aparat pojedinih političkih stranaka. Sad, tu bi se moglo prigovoriti, da i drugde opštine, naročito opštinski izbori imaju politički karakter, pa da smo i mi, da budemo savremeni, prinudeni, da i kod nas opštinskim izborima dajemo taj karakter. To je dakako istina, ali samo toliko, što se i drugde, pa čak i u Engleskoj velika važnost polaže na te opštinske izbore i to naročito onda, kad se pokaže u javnom radu bilo u Parlamentu, bilo u radu pojedinih stranaka, da je nekako u narodu nastalo drugo strujanje, da kroz narod prolaze neke druge ideje, neki drugi problemi, koje bi trebalo rešiti. I da se dozna to pravo mišljenje, raspisuju se opštinski izbori. Ali, gospodo, kod nas se stane kod toga. Provedu se opštinski izbori, da se time izvrši stanoviti

politički akt. Drugde se ne stane, nego se iz toga povlače konsekvence i u Parlamentu i u vladi, te u ustavnim državama nije bio jedan slučaj, da su na opštinskim izborima padale vlade, čim se osetilo, da je raspoloženje naroda u pojedinim velikim pitanjima drukčije, nego što je bilo kod parlamentarnih izbora. Međutim, gospodo, dok se ovako drugde, vodi briga o opštinama, kao o privim ekonomskim jedinicama udruženog naroda, kao o školi demokratije, šta smo mi učinili od naših opština? Mi smo prije svega naše opštine opteretili prenesenim delokrugom, mi smo im naterali sve moguće i nemoguće poslove, kao ubiranje poreze, razne statistike, vojne i druge i t. d. Naterali smo na leđa opština takve teške terete, da opštinski nameti kod pojedinih opština iznose 1000, 1500, 2000, 2500 od sto na temeljne poreze. Osim toga, mi smo time što smo opštinama dali preneseni delokrug, dali opštine gotovo potpuno u ruke državnim organima jer se svaki čas događa, da budu opštinski organi pozvani na odgovornost, i još kako strogu odgovornost, radi neizvršenja tih poslova prenesenog delokruga, radi neizvršenja tih državnih poslova. Samo se po sebi razume, da za te opštinske organe nije onda merodavno ono, što od njih traži opštinska uprava, nego da je merodavno ono, što traže državni organi, policijski, kotarski organi i veliki župani. Na taj način mi smo od samoupravnih tela, od opština učinili samo organe naše državne birokracije, i time zadali temeljni udarac, najjači udarac opštinskim samoupravama, sve ono, što se u Ustavu kaže, ona tendencija, koja probija kroz Ustav koja bi se imala pokazati iz ustanova Ustava sve je to postalo iluzorno. Mi smo učinili od naših opština nešto drugo, još mnogo gore. Mi smo u naše opštine uveli takav sistem, takav rad, da su te opštine danas prava trkališta partiskih-straničkih strasti. Raspuštenimi odborima imenuju se komesari, a za komesare imenuju se najgori ljudi, što ću ja pokazati i dokazati. I sad šta se događa? Događa se, da takav najgori čovek, što ga u opštini ili van opštine mogu naći, postaje nekakav predstavnik vlasti. On, ne samo da nema ni svesti ni poštenja u sebi i moralnih kvaliteta, da tu vlast izvršuje na korist naroda i kako treba, nego on, gospodo, truje celo društvo toga mesta. Postaje takav zločinac, defraudant, taj čovek, koji je imenovan za komesara opštine, postaje za tu opštinu nekakva osoba, koja počinje oko sebe iz društva poštenih građana i opština izvalaćiti pojedine ljude, prikupljati i stvarati pojedine klike. A to znači, gospodo, raditi sistematski na tome, da se ne samo administracija državna, a naročito samoupravna truje, nego znači, otrovati i celo naše društvo.

Osim toga, kod postavljanja tih komesara kod tobožnjeg nadzora koji imaju državne vlasti nad opštinskom upravom, mi do nemogućnosti izrabljujemo nevestinu naročito našeg seljačkog sveta. Seljak, koji od ranoga jutra, od tri, do deset i 11 sati u noći mora ići za svojim poslovima i biti tamo dan za danom, taj sigurno nema vremena, da se bavi raznim knifovima, raznim nedostacima, kojima obiluju naši zakoni i uredbе. I tako ti ljudi, koji imaju sad da izvršuju funkcije opštinskih odbornika, opštinskih načelnika, oni dolaze kao u jednu mrežu, u koju se moraju zaplesti kao pile u kućine, a naša državna administracija, kao nadzorna vlast nad tim općinama, ona to uspješno izrabljuje. Ona, umjesto, da slobodno tumači nedonoščad i nedostatke, koje je sankcionirala u pojedinim zakonima i uredbama ona to izrabljuje proti tomu narodu, pri svakoj prilici, onako, kako bi ga mogla izrabljivati tuđinska vlast. Vi ćete čuti i ovo razumijeti, kad vam malo kasnije navodem primjere.

Ali ima još jedna stvar, gospodo, koja našim općinskim samoupravama naročito smeta, koja na sam pojam samouprave sa strane naše državne vlasti baca jedno naročito svijetlo. Mi imademo naročito u prečanskim krajevima tačno ograničena područja — kao u afričkim kolonijama —, gdje će vladati demokracija, a gdje radikali, gdje će vladati komesari demokratski, a gdje radikalski; gdje će se provodati politika radikalska, gdje politika demokratska. Tako primjerice imate u primorsko-krajiškoj oblasti, koja je domena demokratske politike, demokratske vlasti. U Zagrebu je reprezentent stranke g. Davidovića g. dr. Stopar. U Osijeku, u sremskoj oblasti, znate, tu je domena, područje radikalsko, domena radikalskog velikog župana i komesara. Kako rekoh, čisto radikalska kolonija, gdje se pašuje kako se sviđa radikalima, dotično onako, kako se sviđa na jednoj strani demokratskim, a na drugoj radikalskim sovjetima. (Graja i objašnjenja.) Ovo shvatanje, ovo nemoguće ponašanje prema samoupravama naročito je potencirano, ili naročito je omogućeno uredbom o izborima općinskih odbora. Ta uredba, pre svega je, tako da je nazovem, antiseljačka, protiv seljačka, naročito u Hrvatskoj i Dalmaciji, da se upravo čudim, kako se smela ovakva uredba donijeti.

Gospodo, to se naročito vidi po tome, što se izbori opštinskih odbora sprovode na biralištima, na kojima se provode i izbori za narodne zastupnike. A kako su ta birališta velikim delom postavljena, gde god je to bilo moguće, prema željama pojedinih stranaka — tako na pr. kod mene u Dugom Selu, u opštini od 18 velikih sela, sva četiri birališta su u samom Dugom

Selu, u prkos tome što smo tražili da birališta budu bliže seljačkom svetu — možete zamisliti, šta se događa, kad dođu opštinski izbori. Onda šaćica ljudi, koju obično sastavljaju komesar i nekoliko najamljenih i zastrašenih bilo obratnika, bilo ljudi slabijeg moralnog kvaliteta, ima biralište kod kuće, a jadni seljaci moraju ići po 12—15 kilometra od sela, da bi došli do birališta. Naročito, kad se izbori provodaju po kiši i lošem vremenu, zamislite kako su ravnopravni ti seljaci sa onom grupom, koju je g. komesar u pojedinim središtima ili u gradiću prikupio. Na taj način je i došlo do toga, da smo mi u predašnjim opštinskim zastupstvima imali jake, dobre i za rad sposobne seljačke većine i seljačke odbore, a sada je došlo do toga, da su na taj način nagurkani, sa 20—30 glasova, makar opština imala nekoliko hiljada glasova, pojedini ljudi bez ikakvih moralnih kvalifikacija. Možete zamisliti, kako ide u tim opštinskim odborima, kad se drže sednice, kad se imaju kakvi poslovi svršavati, jer je opet seljacima teško iz tih dalekih krajeva doći na sjednice i ostaviti svoje poslove.

Gospodo, ova naredba je doneta na temelju ovlašćenja finansiskog zakona, u mesto da je donet opštinski zakon. Smatralo se, da je to nekakva naročita mudrost, nekakav težak i ogroman posao, doneti opštinski zakon, i po njemu regulisati sve ove odnose. Ova uredba ima još jednu strašnu ustanovu, koja je učinila opštinske izbore i opštinsku upravu potpuno iluzornim. To je ustanova čl. 40. gde se veli ovo: „Protiv nepravilnosti izbora ima svaki upisan birač prava žalbe velikom županu u roku od 8 dana, računajući od dana izbora“. Onda se dalje veli: Veliki župan mora doneti rešenje u roku od mesec dana, ako to ne učini smatra se da je izbor osnažen.“ Gospodo, intencija ove uredbe, bar po normalnom shvatanju, bila bi ta, da se u roku od mesec dana ima doneti definitivno rešenje, jer se htelo, ili bar moralo se hteti, da opštinski odbori počnu uređovati i funkcionirati. Međutim, gospodo, šta se događa? Dogada vam se ovo: izbor je proveden, komesar, koji dakako taj izbor provodi, makar izbor blo sasvim pravilan, on podnosi žalbu protiv izbora.

Ta žalba stoji kod Vel. Župana mesec dana i tek zadnjeg dana pre isteka toga roka, ona se vraća opštini, jer da nije dovoljno biljegovana, da nije imala taksene marke. Sad, gospodo, vraća se ovo natrag i nastupa nov rok, i ako je intencija ove uredbe bila ta, da se ovaj posao ima tu definitivno rešiti. Vraća se dakle natrag i nastaje sada nov rok i zbog toga, se, gospodo, dogada i to, da ima opštinskih odbora, iako su izbori bili provedeni još 2. listopada, koji još ni da-

nas ne funkcioniraju, da još ni do danas nisu ti prvi utoci rešeni. Ima opština, u kojima su bili ti utoci rešeni i raspisani su ponovni izbori i sad će kod tih ponovnih izbora početi ista procedura i mi možemo imati to, da ćemo po ovoj uredbi imati opštinskih odbora, koji će početi baš onda raditi, kad bi po zakonu morali da se biraju već drugi.

Gospodo, taj sistem, taj naročiti sistem inaugurisan je naročito posle raspisa poslednjih parlamentarnih izbora. Čim su ovi izdori raspisani, odmah su opštinska zastupstva raspuštena, načelnici maknuti, komesari imenovani, koji su sada počeli organizovati stranke, da manifestuju „slobodnu volju naroda“, imali su „slobodne“ glasove pribaviti ovoj ili onoj političkoj stranci, dotično demokratsko-radikalnoj koaliciji. Gospodo, da bih vam ovo pokazao sa nekoliko primera, dopustite, da vam ovde iznesem najprije nekoliko slučajeva, od kojih su neki već bili ovde raspravljani. Ja ću ovo samo kao uzgred spomenuti, da gospodi dozovem ovo u pamet i gospoda vide, kako je daleko razganjen ovaj naročiti sistem opštinskih uprava po shvaćanju današnje vlade. Ja ću početi sa glavnim gradom Zagrebom. U glavnom gradu Zagrebu trebalo je pred parlamentarne izbore udariti Hrvatsku Seljačku Stranku i našao se Veliki Župan g. Stopar sa načelnikom g. Heinzlom da provociraju raspust gradskog zastupstva i imenuju komesara. Komesar, dakako, radi svoj posao, ali ga radi tako, da se gradski izbori moraju obaviti prije parlamentarnih izbora, kako bi se delovalo na birače, jer se znalo, da će lokalne stvari grada Zagreba imati odlučni uticaj na lokalni gradski izbor, naročito, kad su ove lokalne stvari i sa službene i sa neslužbene strane naših protivnika bile prikazane u najružnijem i najmoćnijem svetlu. Posledica je bila, da Zagreb tobož zato, što ga oblast oporezuje, glasa protiv seljačke stranke, a i dobiva zaista samo sebe dostojnu reprezentaciju, mesto snažne reprezentacije Hrvatske Seljačke Stranke.

O komesaru u Oseku, gospodo, to je područje radikalsko, bilo je toliko govora i pisano, da je dovoljno samo pomenuti, da je ovaj komesar još i danas tamo, da taj komesar pravi dispozicije sa opštinskom imovinom i da čini sve moguće kako gradsko zastupstvo ne bi moglo funkcionirati. U gradu Belovaru je ista stvar. U gradu Križevcima, vi ste čuli, ovde je naš drug Maštrović o tome detaljno govorio, kako je tamo g. Stopar veliki župan, taj naročiti pouzdanik g. Davidovića, kako je on radi izbora tamo došao, kako je maknuo načelnika i zastupstvo, imenovao komesara onda se dao kraljevski dočekati u Križevcima, daka-

ko na trošak opštine. Istu stvar imate i u Koprivnici. Možda bi me daleko odvelo, da detaljno spominjem sve stvari iz toga gospodarenja. Ja ću spomenuti samo to, da je i ovde bilo odpuštanja gradskih nameštenika. Sa opštinskom imovinom se rukuje po miloj volji i raspolaze.

Ali, gospodo, imamo jedan naročiti slučaj u gradu Petrovaradinu. U gradu Petrovaradinu, dakako kao u doba raspisanih parlamentarnih izbora trebalo je raspusti opštinsko zastupstvo i imenovati komesara. Za komesara je bio imenovan g. dr. Pavle Selig, i taj gospodin još i danas radi kao komesar u Petrovaradinu. Molim vas, gospodo, samo da samo nešto malo čujete o tome g. komesaru. Ja ovde imam spise upravnoga suda u Beogradu Br. 1581 od 8-II-1927 godine. Iz toga se spisa vidi, da je taj G. dr. Pavle Seli za sve napred navedene čine, ja ću vam docnije te čine pomenuti i za sve dokazane krivice optužen sudu sa zahtevom, da ga se najstrožije po zakonu i po nadležnosti kazni. I gospodo, da vidimo šta je ovaj čovek tako strašno radio, kad je disciplinski tužilac stavio svoj zahtev na Upravni Sud u Beogradu. Ovde se kaže u tužbi disciplinskog tužioca, da je g. Pavle Selig za vreme, dok je bio šef Sreske Fin. Uprave u Apatinu počinio sudske krivice. Ja ću vam od svih ovih krivica spomenuti samo one najmarkantnije.

Prvi slučaj. Gospodja Elizabeta Kes iz Apatina prodala je Josifu Mundvailju 8¹/₂ katastralnih jutara orače zemlje za svotu 400.162 kruna, a u kupoprodajnom ugovoru uvršćena je cena 150.162 kruna a time je oštećena država na dopunskoj prenosnoj taksu za sumu od 250.000 kruna sa 5 od sto t. j. za 12.500 kruna. Ovu procenu izvršila je komisija, u koju je dr. Pavle Selig odgovoran kao svaki član komisije za oštećenje državne kase u iznosu od 12.500 kruna. Gospodo, to je utvrđeno saslušanjima svjedoka.

Drugi slučaj bio je sa nekim Antunom Sajerom, koji je kupio 4 katastralna jutra i bila je označena vrednost u ugovoru toga zemljišta. Onda se vidi, da je dr. Pavle Selig oduzeo taj ugovor pisaru sreske finansijske uprave i vratio ga Antunu Sajeru, da preradi vrednost u ugovoru kod opštinskog poglavara u Senti na 20.800. kruna od 58.000 kruna što je i učinjeno.

Treći slučaj. Pri odmeravanju ratnoga poreza veleposedniku dr. Gjuri Grebaru g. dr. Selig dozvolio je nepravilno i protivzakono povereniku Ernestu Verbovskom da smanji godišnji dohodak za 100.000 kruna.

Četvrti slučaj! Dr. Selig primao je dodatak na skupoću za svoju sestru Jelenu, i ako su roditelji dr. Seliga imućni.

To su najmarkantniji slučajevi i ova tužba je bila 8. februara predana. G. dr. Selig bio je suspendovan, a onda se najedanput ti spisi njegovi gube. Već za vreme, kad je tužba bila podnesena, on je postao gradski kapetan i dakako to nije bilo dosta. Kad su raspisani paramentarni izbori, taj g. gradski kapetan sa ovakvim kvalifikacijama postao je komesar grada Petrovaradina. Ja mislim, da je ovaj g. dr. Selig ovim tužbama dovoljno kvalifikovan, da po mišljenju ove naše vlade bude komesar jedne opštine, kao što je opština grada Petrovaradina.

Sad gospodo, moglo bi se reći, da ova tužba još nije svršena, još nije gotova i još mnoge istrage nišu dovršene. Ali gospodo, ko može doći na to, da posle ovakve tužbe sa službenoga mesta, tko još može velim doći na to, da ovakvoga gospodina postavlja za komesara opštine grada Petrovaradina. Može, što kaže moj drug dr. Maček, šamo njemu ravan.

Gospodo, naročite radnje, naročitu službu komesari vrše u Dalmaciji. I tu kao sunce rasvetlju ova dva slučaja: slučaj u Šibeniku i slučaj u Ninu. Kad sam za vreme prošlih izbora bio u Ninu, na čelu te opštine bio je jedan odličan ninski meštani, jedan seljak, Milovac. I baš u tome času bila je tako strašna suša u celoj opštini, da nije svet na desetak kilometara imao niti kaplje vode. Baš u tome času na jednom otoku koje je imalo dva bunara, pojavio se tifus i imala se zatvoriti oba bunara. I taj načelnik vodi brigu o tom. Državne vlasti, mjesto, da vode brigu o tome, kako će narod da dobije vodu, državne vlasti vode brigu o tome, kako će toga načelnika maknuti. I za nekoliko dana oni ga miču i imenuju komesara, a narod je i dalje ostao ne da više pati samo od gladi, nego čak nema vode.

Ista stvar dogada se u Šibeniku. Najpre je skinuta opštinska uprava pa je imenovan komesar, naročiti protežer, ove vlade, dr. Kožul. I on provodi izbore kao komesar, daje svoju listu sastaviti. A znate, kako je on mogao da provodi izbor. Ja imam ovde dva svedočanstva: jedno u novinama, a jedno u jednom dopisu. 19. prošlog meseca provedeni su tamo izbori i taj g. komesar silio je ljude, silio je izbornike, da glasaju javno i kazao im je: koji budu protiv njemu glasali neće dobiti kukuruza, a koji budu za njega glasali, dobiće 10 kila kukuruza. I izbori se obavljaju javno i taj gospodin nastupa u času, kad vi stvarate jedno nedonošće od zakona za prehranu gladnih krajeva i tobož pokazujete brigu za gladne, u tom istom času narod se stavlja na paklene muke, ljudima, koji su na putu da umru od gladi, dolazi komesar, da ih na ovakav način

poziva, da vrše svetu građansku dužnost i glasaju tobože po svom slobodnom uverenju.

Gospodo, ovi komesari u Dalmaciji stvorili su još jednu veliku opasnost, a to je kad ste doneli ovaj zakon o prehrani. Vi ćete vršiti prehranu preko tih komesara, koji su eksponenti sovjeta vaših partija. I vi sad možete misliti, kako će ovako diskvalifikovani ljudi vršiti tu funkciju. Ali vi sad možete misliti, kako će ona dobra volja i dobra nastojanja dobronamernih ljudi da pomognu toj sirotinji, kako će se dobra volja mnogo smanjiti, kad će znati, da će ta hrana da se daje tim komesarima, koji će ovako postupati sa tim gladnim svetom.

Ja sam, gospodo, držao da će baš radi ovoga prva dužnost i prvi akt sadašnjeg Ministra Unutrašnjih Dela biti to, da telegrafski makne sve komesare i da opštinske uprave poveri onima, na kojima one treba da počivaju. Ja sam to očekivao, jer se do sada uobičavalo, da su po dolasku novoga ministra veliki župani letjeli, bili su maknuti, i na njihova mesta bili su postavljeni drugi. Ja držim, da ovome narodu treba olakšati muke, koje on podnosi i da nema nikakvog drugog razloga, to je razlog za hitnost, jer će inače prehrana i milioni koje budete dali, — a ja u te milione jako sumnjam — otići, ne u ruke onih najpotrebnijih, nego u ruke onih, od kojih će se nadati, da im se njihove duše kupe.

Ja ću vam sada letimice nabrojati, kako stoji sa tim komesarima po nekim drugim krajevima i opštinama. Da vas ne zamaram, kazaću vam samo toliko da je na pr. u Sv. Ivanu Zelini kraj Zagreba 4. kolovoza raspušten odbor i imenovan komesar, koji i sad upravlja tamo. Proračun, koji je opštinski odbor sastavio sa 800 od sto nameta, taj proračun je komesar povišio na 1200 od sto nameta. A o putnim troškovima i načinu, na koje on te putne troškove zaračunava, to se gotovo ne isplati govoriti, jer je prirodno, da će se bez kontrole ti putni troškovi određivati onako, kako tome gospodinu bude bilo zgodno. U Humu na Sutli, u Zagorju, 16. juna dignut je opštinski odbor, dakle odmah posle raspisa izbora i imenovan komesar, koji vrši svoje izborne sastanke za svoju izbornu listu i sva ta putovanja on računa kao službena na račun raznih zaklada. U Sremu, u Sikirevcima isto tako komesar odmah posle izbora diže načelnika, uglednog seljaka Stjepana Jurića i na njegovo mesto dovodi komesara. Uložena je žalba, a i do danas nema rešenja i taj komesar sedi i dalje. U Njemcima, kotar vinkovački, imenovan je komesar, a to je čovek, koji je zbog zloupotrebe vlasti u

svakom pogledu svojevremeno od službe otpušten, bilježnik Josip Stilinović.

Dakako, da je on kod izbora općinskih imao svoju listu i da je toj kutiji svojoj bio pomalo i čuvarom. Radi protuzakonisti kod izbora podnete su žalbe, koje nisu riješene. U Okučanima provedeni su do duše izbori, ali radikalni odbornici ne dolaze na sjednice opštinskoga odbora, jer misle, da je to najbolji način, da se komesara podržava i da se na taj način produžava život komesaru, koji primerice provodi i primanje u zavičajnu vezu. Brodski kotar pun je tih komesara. Tako u Brodskom Drenovcu, u Brodskoj Varoši, u Kanjiži, Berbini, it.d. U kotaru križevcima, u opštini Sv. Ivan Žabno i tamo je dakako odmah kad su bili raspisani parlamentarni izbori imenovan komesar i skinut je sa načelstva jedan od najuglednijih ljudi iz onoga kraja i inače jedan valjda od najuglednijih stočara marvogojaca u cijeloj državi. Ali ovde je lažna motivacija, zašto je ovaj načelnik skinut sa načelstva. Skinut je zato, jer je grubo povrijedio svoju službenu dužnost zakrivajući vojne begunce i traži se, da se protiv čovjeku hitno nastavi istraga.

Pre svega, gospodo, taj načelnik je sam protiv sebe tražio istragu, tražio je sve moguće načine, da nađe jednog jedinog čovjeka, jedan jedini dokaz za to, gdje je on sakriva vojne begunce, i ako, gospodo, to nije razlog za skidanje opštinskih načelnika. Izvolite potražiti sve zakone, pa nađite to, da bude sama sumnja, razlog za to, da bude općinski načelnik skinut. Tome načelniku nije uspelo do sada dakako naći nikoga i dakako nije uspelo naći ni državnoj vlasti, dotično g. velikom županu nekoga ili bilo kakvog dokaza za ovu njegovu tvrdnju, da je taj načelnik skrivao vojne begunce. Ali trebalo se toga čovjeka maknuti, da se imenuje komesar, da onda po toj opštini, koja je čisto seljačke stranke, po njoj vršlja po miloj volji i da pripravlja teren za slobodne izbore po načinu ove vlade.

Gospodo, kad bih hteo da naročito označim taj sistem onako kako gleda naš svijet na ovo, što se događa, ja bih vam ovde pročitao utok, koga su općinari te opštine poslali na Ministarstvo Unutrašnjih Dela i vi bi vidjeli, kako se na te stvari gleda i vidjeli bi kako ovi ljudi govore: „Sramota je po javnu upravu, da se ovako nedostojnim i neistinitim sredstvima služi, kad hoće nekoga da uništi i propast bi njena bila, kada bi i sudovi po nesreći tim i takvim tragom pošli.“ Vidite ovde brigu, kakvu ova vlada ne može, pokazati, za državu da se bar pravda sačuva od ovoga političkog uticaja.

Gospodo, jedan da tako kažem, sistematski plan kako se i zašto se postavljaju komesari i šta oni rade

dati će vam ovaj primjer iz moga kotara Dugo Selo. Taj kotar ima pet općina i to velikih. U četiri općine odmah u početku kolovoza (avgusta) imenovani su komesari, a u petoj općini već je bio od prije upravitelj, pošto je općinsko zastupstvo bilo raspušteno. Ova četiri komesara u ovim općinama imenovani su na naročiti zahtjev kandidata demokratske stranke g. Tucmana (*Pavle Radić: Velika ličnost.*) To je jedan čovjek, koji je neprestano sjedio u uredu sreskog poglavara i odavle mu davao direktive za rad. On je određivao te komesare. Tako je u općini Lupoglav imenovan za komesara jedan čovjek, koga su slučajno našli i za koga su računali, da će biti agitator demokratske stranke, ali koji je radi svoje reputacije tu propagandu vršio dosta skromno i bez ikakvog odlučnijeg utjecaja na izbore. Sad dolazim na općinu Oborovo. To je valjda najuzornija općina, što je ima u ovoj državi. Dovoljno je, da vam spomenem spis sreskog načelnika, koga označavaju davidovićevcem, koji je on poslao velikom županu, da sačuva ovu općinu od komesara. U tom spisu on kaže, da je to jednatako vrijedna općina u svakom pogledu, u kulturnom prosvetnom i gospodarskom, da je smrtni grijeh toj općini nametati bilo koga čoveka i ne ostaviti onu upravu, koja je do tog časa radila, da i dalje funkcionira. U općini Dugo Selo imenovan je komesar iz jedne druge općine, jer se u dugoselskoj općini nije našao ni jedan čovek, koji bi se te službe htio primiti, kao što se nije našao ni jedan čovek u ni jednom selu dugoselske općine, koji bi se htio primiti mjesta starešine po selima na komandu novopostavljenog komesara.

Ali, gospodo, vrhunac sistema administracije u našoj zemlji i rada velikog župana dr. Stopara jeste to, kako je bio postavljen komesar u općini Bregi, srez pos. U toj općini bio je imenovan za komesara šogor sreskog kandidata g. Tucmana, inače penzionisani žandarm i birtaš, poznat u cijeloj okolici samo sa svoga lošeg glasa. On je imenovan komesarom dakako da provodi izbore, kod kojih je živo sudjelovao, tukao i čuškao ljude po birtijama i cestama it.d. Konačno, kad su izbori — koje on provodi i organizira svoju stranku, provedeni, vidjelo se, da on ne može ništa učiniti tako, da su izbori provedeni sa jednom listom. A druga je bila ona kutija, koja je po zakonu propisana, da se onako bacaju kuglice i u nju, ako je svega jedna lista. I taj komesar posle izbora podnosi utok u glavnom zbog toga, jer da je na jednoj kutiji manjkao lokot, i ako je on bio taj, koji je te kutije spremao.

Sad dolaze utoci, to se razumije, utok sličan onome u Dugom Selu, gdje se čekalo točno da prođe rok od 30 dana i onda utok se vraća od velikog župana, jer

da nije dosta biljegovan. Taj sistem, čini se, g. Stopar hoće si dati patentirati. Što se sad događa? Cijela općina protestira protiv toga povjerenika, jer je svima preko glave, a sad se događa, da u isto vrijeme, dok je općinski komesar, bude imenovan od g. Ministra Šumenkovića putarom, nadcestarom, i vrši dvije službe u isto vrijeme i to, on je nadcestar u sasvim drugom kraju, nego što je njegova općina, bar najvećim dijelom je u drugom kraju.

Uz to, gospodo, najprije na moje pitanje, — prigovor kod g. Ministra nije ništa pomogao, — a onda na moj upit ovdje u Skupštini skida g. Ministar toga nadcestara, ali on ostaje komesar i dalje uz prkos toga, što protiv njega postoje tolike tužbe radi svade, uvrede, kavge i razbijaštva, i opet istom na intervenciju, do tično na pismen protest taj općinski komesar maknut je i to na taj način, da se on sam tobože zahvalio. Sreski poglavar primio je tu zahvalu, a jer oni gore to još nisu znali, sreski poglavar dobio je zato po nosu, što je primio tu njegovu zahvalu do znanja, i vraća se ta njegova zahvala i kaže se: tu njegovu zahvalu ne može primiti na znanje veliki župan, odnosno njegov organ, nego on ima dalje da ostane u službi. Tek kad je prešao vrh glave samim demokratima u Zagrebu, tad biva taj maknut, ali na njegovo mjesto postavlja se drugi neki Makšijan.

Slučajno sam došao do akta, koji je sreski poglavar poslao velikom županu o tom Makšijanu, koji nije bio presidijalan jednostavno za to, jer je veliki župan svaki čas telefonirao sreskom poglavaru, bio on u kancelariji ili ne: ima se ovo odrediti ili ono o stvarima, koje su čisto presidijalne bile. I ja sam došao do toga akta za toga Makšijana i saznao sam iz istoga ovo: (čita):

„Smatram si dužnošću da izvjestim vaše gospodstvo, da je imenovanje Nikole Makšijana povjerenikom na općinare bez obzira na političke stranke vrlo neugodno djelovalo. — Kako sam telefonski izvjestio, dne 17. o. mj. da je N. Makšijan prezaduženik, te nije vlasnik nikakvih nekretnina i mnoge vjerovnike kani izigrati prenosom nekretnina na svoju ženu te je radi izigravanja, odnosno prevara, više parnica protiv njega u tečaju. Sami pristaše demokratske stranke pogotovo nisu zadovoljni sa tim imenovanjem, te je u ime njihovo došao jedan od najvidenijih i iskreni pristaša demokratske stranke u općinu Posavski Bregi Makso Brleković i zamolio me, da ne predam povjereničke agente Nikoli Makšijanu iz gore navedenih razloga, jer je njemu poznat isli kao osoba sklona na razne nedozvoljene čine i njegovo imenovanje da će štetovati na

ugled i razvitak same D. S“. (Svet. Pribičević: Što se to tiče sreskog poglavara.)

Gospodo, vi ćete videti, zašto sam to spomenuo. Taj sreski poglavar, jer sam ja bio kod njega jedno dva tri puta da se dogovorim radi gradnje škole u općini Bregi, koju gradnju omogućuje oblasni odbor zagrebački, taj gospodin sreski poglavar bio je od velikog župana odnosno njegovih organa proglašen Radicevcem, bio pozivan na odgovornost i konačno maknut sa svojega mjesta, i ako se ne varam, ili je premešten ili stavljen na raspoloženje, ali svakako je maknut sa svojega mjesta i došao je drugi sreski poglavar na njegovo mjesto samo zato, što je samnom razgovarao i to mu je naročito bilo u zlo upisano. A ja sam vam, gospodo, pokazao akt, gde on vodi brigu o tom, hoće li to škoditi ili neće škoditi demokratskoj stranci.

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas, g. govorniče, da završite.

Josip Predavec: Odmah ću biti gotov.

Ovakovih primera, gospodo, mi bi vam mogli na spominjati ja ne znam ni sam koliko. Ali je dosta i to da se vidi, kakav je kod vas sistem. Imenovani su komesari, koji imadu provesti političku propagandu za vladajuće stranke bez obzira na to, hoće li to uništiti opštine ili neće. Kako vidite, gospodo, imenovani su ljudi takovih moralnih kvaliteta, koji daju najveću garanciju, da će naše opštine doskora sasvim propasti.

Gospodo, ja mislim te stvari nisu sadašnjem g. Ministru Unutrašnjih Dela tako nepoznate. Ja sam očekivao, da će g. Ministar, čim dođe na to mesto, tim više, što je bio upozoren u našem radnom programu, koji smo bili za sastav koncentracione vlade, dali gospodi i koji je bio publiciran i tim više, što smo upozorili, da bi bio prvi od naših zahteva i jedan od najvažnijih poslova, da se maknu ti komesari. Ja sam očekivao, da će g. Ministar to bezodlačno učiniti i da će tako nama omogućiti da imamo povjerenje bar u njegovu savest, ako nemamo poverenja u njegov politički rad. Jer inače, gospodo, ja zbilja ne znam, čemu nam služi ovaj sadizam, ovo mučenje tih seljaka, čemu služi ovo mučenje odbora opštinskih i cjeloga naroda, što mora ići svaki čas na izbore, što mora praviti utoke, podnati tužbe. Čemu služi sve to? To već nije obično političko šikaniranje, to je sadizam, to je mrcvarenje. Čemu služi, to bi ja htio znati. Ja vas razumijem ako vi kažete za koju akciju, ako treba novaca, da nema novaca; razumijem, da nemate novaca za narod, premda za drugo imate. Ja bih vas razumeo, ako poduzimate političke akcije, koje vam imadu nekoga doneti. Ali, da se dovede usvakoju opštini nekoliko protuha, ja ne znam,

koji vam je to interes, da ovako celi seljački narod mučite samo zato, da dobijete nekoliko protuha, da vam budu savetnici i pomagači u vašem radu.

Gospodo, šta to onda znače, šta znači vaša gesla na vašim zastavama, šta znači vaša „demokratija“, šta znače vaše „samouprave.“ Jedni ste napisali velikim slovima „Demokratija“, a drugi ste napisali velikim slovima „Samouprave“. To su vaše političke parole i to je ono čime sam počeo i čime ću završiti. Kod vas su date parole bez sadržaja, jer do naroda ništa ne držite a da vi držite, ne bi dali parole: demokratija i samouprave, — a u isto vreme gazili i demokratiju i samouprave naročito u općini. I, gospodo, kad ste vi sve to pogazili i kad nemate nikakva obzira, onda mi imamo zadnji apel, a to je da apeliramo na vašu savest, da učinite ovome jedanput kraj, tim više, što to vas ni državu ništa ne stoji, a vama i narodu ugled povećava i narodu olakšava koliko toliko one terete, sa kojima se oni danas muči. Ako se niti ta savest kod vas ne probudi, onda se zaista možemo zabrinuti i upitamo kuda brodimo?

Molim da se hitnost ovoga predloga primi.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Dimitrije Vujić.

Dimitrije Vujić: Gospodo poslanici! Najmanje sam bio nameran da uzmem reč ovoga momenta, ali nalazeći se pod uticajem grozota, koje se vrše u Vojvodini, odakle jutros pravo dolazim ovde na sednicu, moram i protivu svoje volje da prikažem prilike kakve su u našoj žitnici, u našoj Vojvodini, da prikažem prilike u Vojvodini, koja je za sve vreme do danas ranila celu srednju Evropu a koja danas, kad se ona nalazi pod gospodarima, koji ne znaju značaj te Vojvodine, i ne umeju da iskoriste njena blaga, služi samo za liferovanje argata za Argentinu, Kanadu i Južnu Ameriku. Gospodo, govori se o komesarima. Mnogi od Srbijanaca, kojima i ja po rođenju pripadam ne znaju šta je to komesar, osobito policijski komesar, ali pitajte samo ove ljude preko Save i Dunava šta je to komesar pa ćete videti da će oni na to samo okrenuti glavu. (Žagor.) Da bi se stalo tome komesarstvu na put, što je samo patent poslednjih vlada da se dočepaju većine, još za vreme prošle vlade kad je bio ministar unutrašnjih dela g. Boža Maksimović Silni, obećano je pod pritiskom opozicije da će se izvršiti opštinski izbori. I doista napravljen je pravilnik da vlada po njemu dobije na svaki način većinu. Izbori su izvršeni sa željom da se socijalne i ekonomske prilike u zemlji srede a naročito na onoj strani Save i Dunava. Svi smo poleteli blaženi u agitaciju da vidimo kakve će rezultate dati prvi opštinski iz-

bori i doista rezultati su bili ovi da su svi ponešto dobili samo je vlada izgubila. I vlada videvši da je izgubila opštine počela je urgirati nov projekat zakona o opštinama i rekla da će na osnovu toga novog zakona posle tri meseca provesti izbore kako bi uzela opštine milom ili silom jer je verovala da na osnovu toga zakona neće ni jedan drugi doći sa većinom. (Žagor i dobacivanje.)

Ja mislim da je red, gospodine kolega iz Vovodine da poklonite pažnju ovome govoru.

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim Vas, gospodo, ne smetajte govorniku.

Dimitrije Vujić (nastavlja): Ja ovde govorim kao sin ove zemlje, koji je otišao da vidi šta se tamo u Vojvodini radi, i ja verujem da kada bi vi one tamošnje prilike preneli u Srbiju da ovde ne bi više vladala reč nego motka. (Odobranje na levici.)

Gospodo, te komesarijate ne održavaju svi u radikalnoj stranci, ali veći dio ovih partizana koji su pomoću policije došli, oni gledaju da održe svoj položaj pomoću politike i pomoću beležnika. Da je zvanje opštinskog beležnika u Vojvodini jedno vrlo unosno zvanje dokaz je ovo, što na primer bivši šef kabineta Ministra Saobraćaja napušta to delikatno mesto i ide u pančevački okrug da bude beležnik. Jedan koji je držao knjižaru, došao je pa kaže: zadužio sam se sa 70.000 din., idem u Vojvodinu da budem beležnik i za 3 meseca otplatiću to i kupiću kuću. Sin vlasnika Ekselziora, gospodin Jovanović koji je valjan čovek i on je napustio Ekselzior, jer izgleda da beležničko mesto daje više prihoda, nego hotel Ekselzior. Ja neću da govorim o ličnosti gospodina Jovanovića jer želim da se mnogo takvih valjanih ljudi tamo pošlju, ali je žalosno da je u Vojvodini nastupilo takovo stanje zvanično ovlaštene plačke naroda od strane tih beležnika — sve pod firmom Radikalne Stranke, sve pod firmom vladajuće stranke. Ja verujem da se pacovi obično kriju pod nečiju tuđu haljinu, ali ako vi te pacove ne potučete onda ćete vi zajedno s njima biti osuđeni.

Uzmite, gospodo, izvršeni su izbori. Molili smo se svuda i do sada apeli nisu pomagali. Jedino nam je ostalo da se molimo Svevišnjem Bogu da nam pomogne. I milostivi Bog daće te se promeni vlada, te za Ministra dode predstavnik Božiji na zemlji a to je gosp. Korošec, i ja se nadam da će se gosp. Korošec pokazati kao takav. I on se zaista [pokazao aktivan, jer ja sam mu juče poslao telegram, a on je već istragu naredio. Neka on to produži tako, pa bio on klerikalac, radikal ili demokrata, mi ćemo ga ceniti kao Ministra naše zemlje i kao čoveka. (odobranje na levici.)

Ali kako je gosp. Korešec iz krajeva koji su mnogo uredeniji i gde se zna za više reda nego ovde kod nas, — ja tih hteo da ga umolim da me sasluša, da sasluša mene kao predstavnika Banata, da vidi šta se sve tamo radi, kako se javno pljačka i kako se uzurpira onaj narod a niko ni zašta ne odgovara, jer ako ih tužite bićete kao tužitelj strpan u zatvor od strane optuženoga. Na primer izvršeni su izbori. Mi smo dobili 18 najvećih opština u gornjem Banatu, a među njima i grad Veliku Kikindu, jer smo samo u Vel. Kikindi dobili 3.876 kuglica.

Do danas, gospodo, i ako imamo 34 naša predstavnika u opštini, dakle polovinu, odnosno relativnu većinu, jer imamo polovinu plus 4, i danas samo zato što naši predstavnici nisu pripadnici, niti privrženici radikalni, i danas još nemamo prava i danas još u toj opštini komesar vlada. Što je najlepše, gospodo, da zakiti ovaj cvet elite činovnika to je, što su ponovo tamo postavili policijskog kapetana Pecića, koji je inače drvarski trgovac u Kikindi. I šta se dešava, gospodo? Kad velikom kapetanu Peciću trebaju drva za kancelariju, on onda samo piše trgovcu Peciću, i treba kod njega drva, dakle kod samog sebe. Sad dode, treba da kapetan Pecić overi račun trgovcu Peciću, i on brzo taj račun overi, i trgovac Pecić prima odmah pare. Dakle, gospodo, taj kapetan, koji je tukao ljude, kao volove, umesto da bude kažnjen, on je ponovo postavljen na taj položaj. Ja vas molim, gospodo, da mi verujete, da kad bi u mojoj stranci bio takav čovek, ja bi bio prvi, koji bi ga u Tisu bacio. I ja mislim, gospodo, također da nema ni jednoga kod vas, ni među radikalima, ni među demokratima, koji ima interesa, da takve bandite vraća, i drži u službi, jer oni samo kaljaju obraz i jednima i drugima. U Vojvodini su izvršeni izbori, i smatralo se, da će sad doći na upravu opštine ljudi, koji će da uredi i opštinu i opštinske finansije, i uopšte da ceo život u opštini ide onako kako treba da ide. Međutim šta se radi? Danas veliki župani kažu, ako nećete da primite toga i toga beležnika ostaće i dalje u vašoj opštini stari komesari, i vi ne možete biti zakleti. Smenio se, gospodo, stari veliki župan Mita Aleksijević, i na njegovo mesto je došao drugi, koji sad radi protiv onoga, upravo on radi i protiv Ninčića, i protiv Stojadinovića, ali za sve to narod plaća ceh. Zbog toga dešava se ovakav slučaj. Dode u jednu opštinu jedan novi beležnik, gladan, i on moli blagajnika da mu da platu. Blagajnik mu da platu, ali on ne sedi tamo ni 6 dana, jer se ne dopadne vladajućoj stranci, i zato na njegovo mesto dode drugi opet gladan. I ovaj drugi opet ode na blagajnu i moli da

mu se da plata, i tako biva sa njima nekolicinom. Ima tako n. pr. u jednoj opštini primilo je njih 5 beležnika platu za jedan isti mesec, i niko ništa nije radio. U Melencima zemljoradnička stranka, koju imam čast da zastupam, ima većinu, pa ipak vlada vrlo veliki teror protivu naših ljudi. Ali, gospodo, meni izgleda, i ako nas policija juri, da sam ja, i moji ljudi, brži od nje, jer smo opet dobili većinu, i na drugim izborima. Ali evo danas se ta većina izbacuje. Mi vidimo, da je Ministar Unutrašnjih Dela postavio za sreskog načelnika tamo jedno lice, koje se zove, mislim, Glumac, u Novom Bečeju. Taj gospodin postavio je za beležnike u nekolikim opštinama sve svoje rodake. Tako jednoga rodaka kuvara postavio je u Novom Bečeju, drugoga postavio u Vranovu, a trećega u Melencima. Kao što vidite tu se vodi čisto familijarna politika. Taj isti sreski poglavar šalje u jednu opštinu, koja je naša, policijskog narednika, koji su inače velika gospoda u Vojvodini, i ovaj dolazi u tu opštinu, vadi sablju i vikne našim ljudima: „U ime zakona svi napolje iz opštine“. Dakle, jedan narednik policijski, koji treba da bude podčinjen predstavnicima opštine, on vadi sablju, i više ovima da idu napolje iz opštine. On tera kneza opštinskoga, uzima ključeve od blagajnika, i predaje kasu drugome. Je li to, gospodo moja, podizanje ugleda vlasti, ili je to roljanje ugleda vlasti, i bacanje toga ugleda u prašinu? Nije mi, gospodo, žao što se to dešavalo, kazaćete da je to posleratni mentalitet. To možete da kažete za porez, jer Vojvodina plaća i danas ratni prirez i ako je prošlo deset godina od rata. Ali, gospodo, ne mogu da se načudim gospodi demokratima. Jeste li vi, gospodo, demokratija, koja ovako tamo postupa sa našim narodom. Da vidite samo kako se partijski radi. U selu Vranjevu mi i demokrate bili smo zajedno. Dobili smo opštinu. Demokrate pre toga nisu mogli da uđu u opštinu i u opštini je pre toga vladao komesar. Čim su demokrate ušle u vladu sa radikalima oni su uveli svoga čoveka za predsednika i našli su da podknez treba da bude zemljoradnik. Dakle uvode demokratu za predsednika, a nama kažu: vi ste antidržavni elemenat i ne možemo da vas primimo. Pa zar, gospodo, to liči na zakon. Ja mislim da vi morate da se stidite od ovakvih nedela koja se tamo rade.

U selu Kurnanima dobila je zemljoradnička lista 14 oddornika, a nezavisni radnici dobili su 15 odbornika, radikali 3 ili 4. Onoga momenta kad smo saznali za ovakav rezultat znali smo unapred da će izbori biti poništeni. Poništeni su, i nov izbor zakazan je za 15. januar, a za predsednika biračkog odbora određuju običnog paora. Kad je on došao sa predst vni-

cima kutija u sedam sati, g. beležnik kazao je da je još rano. Kad je beležnik oko 9 sati ustao, on je odmah naredio da se iz zgrade izbací predsednik biračkog odbora, a on je odvalio kutiju i delio kuglice. Beležnik je celoga dana delio kuglice, ali nije imao kome da ih deli, jer celo selo, pa čak i oni koji su radikali, izjavili su da neće da trpe ovo, i da glasaju pod ovakvim prilikama. Tada je on upotrebio žandarmeriju, koja je doterivala ljude da glasaju i glasalo je toga dana svega 50 ljudi, a ispalo je da je nađeno u radikalnoj kutiji 600 glasova. Protiv toga izbora žalili su se predstavnici i radikalne liste i demokratske i samostalnih demokrata, upravo celo selo i žalbu svoju prema zakonu odneli u opštinu da je predadu beležniku. Međutim on ih je nemilosrdno najurio. Oni su posle toga otišli kod javnog beležnika, kod koga su to potvrdili u svojim izjavama i poslali žalbu županu na povratni receptis. Međutim veliki župan kaže da on nije dobio blagovremeno žalbu, i da nije poslata na receptis. Upravni Sud povodom svega ovoga naredio je da se izvrši istraga, i juče sam bio tamo, ali od toga nema ništa. Taj isti beležnik kazao mi je, jer sam trebao zbor da držim: Za vaša dela zabranjujem zbor, i ako sam ja zakazao taj zbor redovnim putem

To je bilo juče. Kada on ide na to da pogazi zakon, kada predstavnici vlasti neće zakone da štite, onda ćemo mi kao narodni poslanici. Ostao sam i kazao sam: izađite iz opštine i napadnite sve ćemo vas vezati! Vidite to je upalilo, video je da nema pravo, nije smeo izaći iz opštine i ja sam zbilja pred opštinom zbor održao. Taj beležnik g. Ministra bliski je rođak sreskog načelnika toga istog sresa g. Glumca u Novom Bečeju. Beležnik kazni jedno lice i uputi ga sreskom načelniku, svome rođaku, onaj ga podreže a ovaj ga sasvim zaseče. To je familijarna pljačka koja se vrši na očigled sviju nas. Molili smo ali nije pomagalo; obraćali smo se ali sve uzalud. Ima jedan interesantan slučaj. U selu Bikaču, koje je nemačko-madžarsko selo, izvršeni su izbori i savez zemljoradnika je dobio apsolutnu većinu. U tome selu ima jedan jedini čovek koji čita, piše i govori zvaničnim jezikom i on je trebao da bude predsednik opštine. Međutim žalili su se županu i ovaj je poništio to rešenje, a sašto? Zato što su kod velikog župana g. Aleksijevića naveli da on ne zna ni da čita, ni da piše ni da govori zvaničnim jezikom. Evo vam, gospodo, uverenja sreskog načelnika da ne zna zvanični jezik, evo vam takođe uverenja opštinskog beležnika da zvanični jezik ne zna. Ja onda, gospodo, telegrafiram da dođe taj predsednik, pa odem s njim kod župana lično i kažem mu da ne govori, da je on taj predsed-

nik. Ovaj je predsednik pitao župana: šta je sa izborima. Razgovarao je sa njim četvrt sata, zato bi mogao biti svedok i sam g. Aleksijević. Ovaj predsednik je pitao g. velikog župana: zašto vi suspendujete toga čoveka, vel. župan mu odgovara da je to zato, jer ne zna da govori zvaničnim jezikom. „Pa to sam ja — kaže predsednik, vidite da ja govorim i da ja poznajem zvanični jezik pa vas molim poništite rešenje. „Vi za mene zvanično ne znate jezik i prema tome ja to ne mogu učiniti, jer tako govore uverenja.“ To znači, gospodo, kad meni neko kaže da sam mrtav, ja moram da priznam da sam mrtav. U Bečeju isto tako postavljali su uslove da je taj i taj beležnik, taj i taj knez, pa ćemo kažu, pustiti i vas u opštinu, inače unapred vam kažemo: nećete nikako ući, mi ćemo da se svaka tri dana žalimo sreskom načelniku, on će sve poništiti, pa tako velikom županu i upravnom sudu, odlagaćemo iz dana u dan a dotle će komesari po opštini vršljati kako oni znaju.

Da vidimo još nešto. U Ministarstvu Unutrašnjih Dela dato je g. Vlaškalinu, sadanjem zastupniku načelnika za B. B. B. u Ministarstvu, da napiše pravilnik. Ali u pravilniku, ja imam pravo da mislim, a daj Bože da nije tako, kada su štampali član po član, član 67 oštampali su tako da ne važi. Kada su svi postupili po tom članu onda je župan objavio da je taj član pogrešno štampan i da ne važi, nego da važi mađarski zakon. „Pa kad je pogrešno štampan to je vaša greška“, gospodo, rekli su mi. Odgovorno je: Da im ništa ne pomaže i da nemaju pravo žalbe jer je rok protekao, u selu Aleksandrovu nema, gospodo, ni jednog pristalice radikala i kad su to videli, nisu dozvolili izbore. Prvo su kazali, da će glasati za Novu Crnju a posle nisu im dozvolili da vrše izbore niti za Novu Crnju i danas je selo bez opštine. I jednoga dana kad smo došli tamo, vidimo, da je predstavnik Argarnog Ureda sva vlast tamo. U selu Idošu, srez kikindski to je srez onoga sreskoga načelnika koji je izdao lažno uverenje da prevari svoga načelnika i ministra, i zato bi danas g. Ministar trebao da pregleda malo što je on tamo radio sa nekim fijakovima u srezu vršačkom. U ovom selu Idošu sreski načelnik postavio je uslove ove: Primite mi mog prijatelja, a ja ću vas uvesti u opštinu. Predsednik neki Pera Karabaš kažu da je još 1912. god. grdio Kraljevinu i da je 1911. god. grdio cara i krajla. 1911. god. grdio je cara Franju Josifa a ne Aleksandra i Petra, i za to ga sada uzimaju na odgovornost i suspenduju od dužnosti, i kad sam tražio da ne čine takva bezakonja, kazali su mi da samo on ne može da bude tu, jer vatren je pristalica zemljoradnika. U selu Dragutinovu dolazila je deputacija ovamo i mo-

ram izraziti naročitu hvalu g. Ministru koji je preduzeo potrebne korake. (*Stjepan Radić*: Kakvu zahvalnost vi za to dugujete? Treba moguće da mu još ruku poljubite?) Jest, gosp. Radiću, ali mislim da je bolje da mu se zahvalimo da je bar nešto učinio, jer do danas i onako ništa nije pomoglo. Kako kažem u tom selu Dragutinovu uveli su našu opštinu u dužnost, jer smo tu mi u većini, i jednoga dana taj famozni Glumac, taj familijarni šef tih familijarnih opština naređuje da se suspenduje predsednik opštine. On ne navodi razlog, zašto je to učinio i evo ovde zapisnik opštinski u originalu koji ću dati g. Ministru. On zahteva da se postavi drugo lice za predsednika opštine. Zašto onda postoji potpredsednik opštine? Zašto postoje odbornici. Ako je predsednik opštine skrivio nešto onda ga treba suspendovati od dužnosti, ali njegovu dužnost vrši potpredsednik. Međutim ovde nije taj slučaj, nego onako s neba u rebra šalje svog prijatelja, nekog Živu Živančeva i naimenuje ga za predsednika opštine zato što je on eksponent popa radikala, a ne radikalne stranke, nego popa radikala. On ga naimenuje da bude predsednik opštine, dok se ne izvidi cela stvar. To je, gospodo, skandal, to je sramno kad se ovako radi. Kada vidi onaj seljak kako se ponašaju predstavnici zakona on kaže, tu nema mesta žalbi, tu treba motika da tuče.

Moram još nešto da kažem, jer me boli i jer sam još pod jučerašnjim utiscima toga događaja. Pozvali su me partijski prijatelji da održim dva zboru, jedan u Kumanima, a drugi u Vranjevu i Bečeju tj. u Bečeju na pijaci, jer su ta dva mesta kao jedno. Kad sam došao u Kumane, kazali su mi da je zabranjeno da održim zborove. Kad su otišli moji ljudi i prijatelji 24 sata ranije sreskom načelniku Glumcu, on nije htio da primi taksiran dokumenat s kojim se prijavljuju zborovi. Javio je telefonom beležniku da mi policijski rastera zbor.

Naravno, ja se nisam dopustio vući za nos, jer ja poznajem zakone, održao sam zbor u Kumanima, i kad su me policajci opomenuli, kazao sam da primam svu odgovornost, i da oni ne smeju izvršiti jedno nezakonito rešenje sreskog načelnika. Oni su se udaljili, i ja sam održao zbor. Kad sam otišao odatle, beležnik je poslao za mnom dva policajca da me napadnu, jer je mislio da idem sam; ali kako ja nikad ne idem bez pištolja ili dobre motke, oni nisu imali kuraži da me napadnu. Kad sam došao u Novi Bečej, mislio sam da ne pravim larmu, da ne bude tuče, i nisam hteo da održim zbor na pijaci, nego sam ušao u jedno ogromno veliko dvorište tamošnjeg bioskopa, da tamo održim zbor. Počeo je zbor. Na jedanput su poleteli u

avliju sve po dva i dva žandarma i počeli rasterivati ljude, vičući im: „Marvo! Skloni se, da prode policija!“ Kad su došli do stola, narednik vadi, potpuno umesno, pismo, gde je mastilo tek pokupljeno, sa štambiljem i numerom — imam je ovde — i kaže: „U ime zakona, sreski načelnik, preko podnačelnika, zabranjuje vam da držite zbor.“ Kažem mu: zbor je na vreme prijavljen. On kaže: „Dajte mi dozvolu“. Ja mu na to rekoh: na osnovu zakona o zborovima, ja ne tražim dopuštenje, nego vršim prijavu, vršim svoju dužnost. Međutim, narednik mi je rekao: da se skinem sa stola. Ja sam mu odgovorio: ja se živ neću skinuti sa stola. Samome mrtvog možete skinuti. Narod je na to rekao meni: „Ne mrdajte! Slobodno govorite.“ Da ja nisam bio priseban, momenat je falio, pa da vaši policajci i žandarmi budu vezani, jer je na zboru bilo preko 1.000 ljudi. Zadržao sam ljude, primio sam na sebe odgovornost i pošto govorim na zboru, ja ću odgovarati za ono što radim. Na jedanput narednik komanduje žandarmima: „Na gotovs! Bajonet na pušku!“ I zatim jurišase na narod i počese da rasturaju ljude. Ja se onda dosetim jednom triku, jer sam bio u ratu kao oficir i komandovao, pa povičem žandarmima: „K nozi!“, i oni se poplaše, i spuste puške k nozi. Kad sam kazao naredniku da je rešenje sreskog načelnika nezakonito, on mi je odgovorio pred celim narodom: „Ja znam da je nezakonito, ja sam odavno vojnik, ali ja sam pod sreskim načelnikom, on će me tužiti Ministru i generalu Tomiću, i otpustiće me iz službe. Molite Narodnu Skupštinu, da nas izdvoji iz policijskih kandža, pa ćete videti da neće onda oni moći ovako da postupaju, „Kazao sam mu da se udali sa zboru sa žandarmima, a ja ću zbor dovršiti. On to nije učinio, već je jurnuo sa žandarmima na ljude, zbili smo ih uz jedan zid, i kad su to videli, oni su se povukli, a ja sam završio zbor. Gospodine Ministre, ja sam daleko od toga da posumnjam, znajući vas kao čoveka i ispravnog sveštenika, da je to učinjeno s vašim znanjem, i zato bih želeo da nas g. Ministar ovde izvesti: zna li on što o tome. Hoćete li vi, g. Ministre, preduzeti mere, da ovog momenta telegrafski suspendujete toga sreskog načelnika, koga tamo drže iz izvesnih razloga — sramota je da ih pomenem ovde, da se smežete, — iz materijalnih razloga, jer je to čovek, koji očigledno pljačka narod, a niko mu ništa ne može, jer se predstavlja za radikala, a pre toga se meni nudio da bude naš pristaša i da mu dam kartu. Nemojte msliti, gospodo, da ja ovo partijski podvlačim. Ako hoćete sa partijskog gledišta, držite komesarijate i dalje, ja ću svakog dana biti sve jači. Ne moram ići u narod.

Vi agitujete za nas ovakvim vašim postupcima. Produžite li tako, drumovi će u Vojvodini poželeti radikala. Ja vam to garantujem. Ali ja se ovim obračam i demokratima. Još su nam u pameti sveže reči g. Ljube Davidovića, koga sam ja kao zemljoradnik hvalio po zborovima, koji je ustajao i dizao ruku protiv terora, a danas mirno čuti i povlađuje ljudima koji bajonetima rasteruju naše zborove. Ja moram reći ovde da ne treba na mene da se ljutite. Mi, ovde, ne tražimo nikakve frontove; mi nećemo ni prečanski ni srbijanski front, mi samo tražimo front rada.. (*Svetozar Pribičević*: To su uzurpatori!).. G. Pribičeviću, ne vredi, zbog ono malo uzurpatora, bacati ljagu na sve Srbijance. Verujte, da ni Srbijanci nisu za teror, za ovaj nered i za ovu nezakonitost. — Gospodo, završavajući svoj govor, reći ću ovo: Upamtite svi vi sa desnice, a i vi što se zovete demokratima, — upamtite da je temelj naše zemlje, moralni temelj ja vam kazem, da neće u ovoj zemli biti mira, da neće biti reda i za dovoljstva, — ali zato, spremite leđa, da narodu odgovorite.

Potpredsednik dr. Halid beg. Hrasnica: Ima reč narodni poslanik g. Stjepan Radić.

Stjepan Radić: Slavna Skupštino, posle subotnje rasprave o dugoročnim ugovorima sa bosanskim šumama, gdje smo čuli i uvjerali se, da se državi nanosi na stotine miliona, dapače i na milijarde štete, i to načinom, koji je i onako otmjeni gospodin, kakav je dr. Šutej, morao nazvati izdajstvom rodene zemlje i naroda, — poslije toga imamo raspravu o stvari, koja je za naš sveukupni javni život, za našu državu i narod isto tako važna, pa još i važnija. U ovome predmetu jedno je načelno stanovište a drugo praktično. U načelu riješio je naš Ustav jasno, nedvoumno, da uz državnu administraciju treba da bude izgrađena i samoupravna administracija; u tome pravcu naš je Ustav pošao tragom najnaprednijih zapadnih velikih demokracija. Ja sam imao prilike i čast, da u ovome Parlamentu više puta upozorim na to, da ne može biti moderne administracije, moderne uprave bez samouprave. Državna administracija, i onda kad je najbolja, i onda kad nije centralizovana, ona je i onda, po naravi stvari, administracija uredska, birokratska. Ona je i onda odviše ukočena i sastoji se u pismenom uredovanju. Samouprava je kao stopljena i slivena sa narodom, ili kako se kaže još jasnije „tu interesenti sami rešavaju svoja životna pitanja, počev od općine pa sve gore do oblasti“.

Načelno, dakle principijelno, mi imamo ovu stvar da rešimo i ne samo načelno da smo ju rešili, nego se srećom prešlo već i u praksu. Oblasnim izborima od

23. januara 1927. god. mi smo prešli na to da izvršimo, da u život, u djelo provedemo ovu najvažniju odredbu našeg Ustava. Nismo je sretno proveli zato, jer nam je u živoj pameti, da ti izbori nisu bili slobodni kao ni skupštinski. Ali tolika je snaga našeg naroda, tolika je njegovo shvaćanje samouprave i tolika je njegova čvrsta odluka, da je, hvala Bogu, i dobrim dijelom i političkoj zrelosti na tim neslobodnim izborima, u glavnom, izabrao vrlo dobre svoje predstavnike. Radikali ondje, gdje su pristojni, dobili su oblast u svoje reke, a ondje, gde su pošli krivim putem, a to je naročito u Bosni, oni su oblasti izgubili. U Hrvatskoj ne znače ništa u oblastima, u Zagrebačkoj oblasti ih nema. U Osječkoj oblasti sjedi jedan ili dvojica, a u Primorsko-Krajiškoj sjede dvojica ili trojica. U Srijemskoj oblasti, čudnim načinom, nasilnim načinom, imaju slabu većinu, koja je, ovih dana, više puta bila na našoj strani, i tako dalje redom.

Slavna Skupštino! Izbori za oblasnu samoupravu pokazali su jasno, kako krivo imaju svi oni a tih je na žalost mnogo — koji drže, da naš narod još nije zrio za samoupravu, da njemu treba policajna, čak ne politička, nego policajna administracija, jer tu je velika razlika i velika nevolja, što nemamo Ministarstva Unutrašnjih Dela, Ministarstva Državne Administracije nego imademo Ministarstvo Policije. Ono se čak tako obično i zove.

Slavna Skupštino! Kod ove rasprave treba na umu imati i to, da mi imademo jednu veliku stranku, koja je u svojem nastupu najprije 1872, zatim 1874 a naročito 1880-tih godina započela upravo odbranu samouprave i to ne teoretsku odbranu. Nije radikalna stanka stupila u život nekim teorijama. Nju je, u opće, odlikovalo to, što je u nastupu, u prvom nastupu svoga rada, radila praktično, shvatljivo. Ona se oborila na zelenaše i učinila im je kraj; neko vrijeme barem, i narodu je odlanulo. Ona se oborila na Obrenovićeve sistem, na sistem Obrenovića, koji nije dao narodu dahnuti nigde, koji nije dao dahnuti narodu naročito u općinama. I zato je Radikalna Stranka svoj list nazvala „Samoupravom“. I vidite te velike tradicije Radikalne Stranke živjele su, dok je živio pok. Pašić. Sada se čini kao da ih nema. Ne samo da se to čini u Vojvodini, tu je Radikalna Stranka imala jedan veliki razlog. Njena pometnja nije opravdana, ali na prvi mah izgleda opravdana. To je meni pok. Pašić, u više navrata, tumačio, dok smo bili u vladi. On mi je kazao: „Stepo, ne može to da bude. Ne možemo u Vojvodini uvesti samoupravu kao u Šumadiji, jer ako to učinimo, imaćemo općina, koje će imati Niemca i Madžara za pred

sednika". Naravski, da će imati, to je jasna stvar, ali zato oni treba da znadu državni jezik. Možemo to u zakon metnuti. Možemo u zakon metnuti, da protokoli budu na državnom jeziku, a ja držim da to nije potrebno. Mi imademo državu, gdje je jemstvo i garancija, da su državljani odgovorni, ako prekorače granice zakona, ali da mi za njih činimo iznimni režim, onda to kažite, onda to kažite za Južnu Srbiju, kažite za Vojvodinu, pa i za Bosnu kažite.

Kažete za Vojvodinu: šareni ste, a za nas kažete austrijanci ste, pa ostavite samoupravu samo u Šumadiji, a onda nemojte govoriti da provodite Ustav. (*Pribičević: I o demokratiji nemojte govoriti!*) O demokratiji oni i ne mogu govoriti. (*Min. Prosvete Milan Grol: Uzećemo jedan kurs od vas!*) Vami kursevi ne bi pmogli. Tri dana je na vlasti i odmah je postao policajac. Ko u tri dana postane policajac, kad je ministar, tome ni kursevi ne pomažu.

Slavna Skupštino! Radikalna stranka imala je dakle za Vojvodinu jedno izvinjenje, danas više toga izvinjenja nema, ono ne vrijedi. Bilo je razumljivo, kad je država u početku, kod nas u Hrvatskoj onakva nepomirljiva opozicija, apstinencija — sve je to tada bilo razumljivo. Velika je to nevolja bila i ti komesari mogli su se u ono doba ispričati sa onim običnim naukom *raison d'état*, mogli su se ispričati s tim naukom državnog interesa. To je jedna stara, već vrlo kompromitovana teorija, ali nju jedino i znaju današnji državotvorci, današnji vlastodržci. Kadgod im je tijesno, on oni odmah ističu taj državni interes, ali nemaju pojma da danas nema državnog interesa izvan naroda i protiv naroda. To je postojalo u apsolutističkim državama, gdje je interes dinastije bio redovno izvan naroda, a u Austro-Ugarskoj bio je upravo protiv naroda. Sada poslije rata u narodnim državama, u demokratskim državama, u novim posleratnim državama, u obnovljenim i proširenim državama ta teorija ne vrijedi. Ona je još jedino sredstvo, ona je toliko prirasla srcu, ona je to, još u aktima našeg Ministarstva Unutr. Djela da oni tim razlogom opravdavaju i glavnjaču, i kažu: pa to je državna potreba; dolaze komunisti, šta bi bilo od njih da ih nemamo gdje strpati i biti, evo komunisti podržavaju glavnjaču, radi njih je to, radi *raison d'état*. Ovo je očajno i ne može se održati, naročito kad zaidemo u Dalmaciju, jer je Dalmacija cijelom narodu, naročito Hrvatima dala izradene municipije još prije hiljadu i toliko godina. Tamo su bili gradovi grčki onda latinski i mi smo ih osvojili, ne oružjem, nego asimilacijom, kakvoj u historiji nema primjera. Naš pitomi narod, ali kulturni, obradio je tamo polja, zasejao pše-

nicu, zasadio limun, maslinu, podigao vinograde i donosio tim gradovima i kruha i vina i ljepog ruha. I kakav je tip naš dinarski, znate svi. Ono što je Crna Gora, Hercegovina, Dalmacija, to je najviši tip jednoga naroda koji postoji na zemaljskoj kuglji, to je najviši tip i svojom otmjenošću i radinošću i poštenjem. I kad su takve djevojke došle u latinske gradove, oni su upravo poludjeli za njima i počeli su se ženiti, i takve cure bile su isto kao Rumunke, jer gdje ona dođe, tu ne popušta i zato smo mi uspjeli da asimiliramo latinske gradove i snagom kulture svoje i ljepotom svojom, a što je najglavnije, radinošću i poštenjem svojim.

Te municipije dale su formu kašnje, formu naših gradova, kojih u hrvatskoj imade priličan broj, imade ih 20 pa i više, i oni su imali tako razvijenu samostalnost, autonomiju, gradske samouprave, da iz nje imamo sve ono, što imamo, dokle nije došla ova narodna država. To je tudinac dobro opazio, i kad je došao Kuen i ostao 20 godina, on je imao zadaću slomiti Zagreb, slomiti Koprivnicu, slomiti Kostajnicu, slomiti Karlovac i sve naše male gradove. Vidite, da čovek načelnik općine ne bude ono, što ste nebrojeno čuli. To je radio Kuen jer je mislio: „Moramo im to zadaviti, države nemaju.“

Mi smo u punom državnompravnim smislu imali autonomiju koju su oduzeli jer su nam oduzeli finansije. To su bile radionice „cabinet de travail national“, to su bile radionice narodne snage, i vidite nije uspjelo to Kuenu. Pod Kuenom je postao načelnik Zagreba Armuš, pod Kunenom je postao Banajavčić načelnik Karlovaca; pod Kuenom su se naši gradovi oteli, i ako uz skućene izbore, svojom snagom. I vidite, danas ovaj sistem kad se kaže policijski, jer se ljutite kad se to kaže, to je vrlo fina riječ, on satire našu autonomiju i naše gradove. Pošaljete po nekoga jadnika, onakvoga jadnika, kao što je Stopar, koji uđe u Gradsku Štedionicu i jednim potezom pera promjeni ravnateljstvo, promjeni Nadzorni Odbor. Smjesta ste ga morali staviti ne pod sud, nego u zatvor. I vidite ovaj t, j. g. Dr. Korošec kome je danas naš drug poslanički Vujić gotovo ruku izljubio u svom govoru, on za to zna. Mi smo svi Hrvati očekivali, da će tu da se načini reda. Nije se makao. Ne će. On je takav, kakav je i Stopar i kakvi su svi policajci sa svom svojom kulturom, kakve smo mu komplimente pravili. I ne samo da je takav, nego on sprema udar na Ljubljano, pa je već gotov da i tamo bude komesar. Vi te stvari ne pratite, jer imate svojih partijskih briga, a ne državnih i imate velikih glavobolja, šta će da bude sa ovom vladom. Ona je već pokopana i izgorela, i hvala Bogu,

da je izgorela, sada ćemo pepeo posipati i na ognjištu novu vatru naložiti. Vi vidite, gospodo, nije ostalo austrijsko shvatanje, da Vlada treba da potvrdi izbor, — to je za Ljubljanu. Došao je predlog blažene ove vlade da naš Vlada potvrdi izbor, ne koga demokrate nego pravoga demokrate za ljubljanskog predsednika općine, Ali Vlada vaš je taj predlog otklonio i on nije potvrdio i sada vi, koji ste jedini državotvorci vi znate da mi tobože državu rušimo i Kralja vrredamo; vi jedini, vi kad niste mogli obmanuti Vladara, sada hoćete da ga izigrate, i sada vaša vlada je spremila Ukaz a čujem da je bilo gotovo u vladi da se raspusti ljubljanska opština. Da to ne treba Kraljevskog Ukaza, tu je Vlada dosta jaka, i tek kako je dobro, da Kralj ima uticaja, kad su ovakve vlade. Nije vam dosta, što ove naše seoske općine, koje se pate i jedva izlaže iz primitivnosti, to znate, u zadruzi i u porodici, tu smo mi majstori; opština je teža stvar, osobito, gdje se granice općine svaki čas menjaju i svaki čas određuje tko se bira i tko ga bira i kako se bira. Nisu to naše plemenske općine. Nije to turopoljska općina sa 22 sudije, nije to vinodolska općina.

Nije to vinodolska općina, koja ima najstariji statut u cijeloj Slavenskoj pravnoj povjesti. Nije to poljička općina kraj Splita. To je uzor! Čovjek danas mora da gori i da plače od zanosa, da plače od radosti, kad vidi onu brigu za sirotinju, kad vidi onu otmjenost i onaj ponos, koji je odlika naše slovenske rase. Onda razumem, zašto ste vi radikali, ne bi baš ovdje, nego vaši predašnji, zašto ste onakav općinski zakon stvorili, koji ima mane svoga vremena, ali koji je veliko delo radikalne stranke. Stvorili ste općinu, slobodnu općinu sa majim pogreškama, ali prema našim općinama, čak i prema austrijskim općinama kolosalna je razlika. Vi ne znate, šta su komesari. Vi znate samo za policijske komesare. Ima ih koji to ne znaju i hvala Bogu da ne znaju i da ste se pobrinuli, da i mi ne znamo, ne bi juče grmio Novi Sad, a sutra preksutra Beograd, Skoplje i cijela država i ne bismo vas morali rušiti bezobzirno. Bila bi saradnja, kolaboracija. To je bio glavni teren, a to ne košta novaca, to ste mogli. Niste učinili ništa, ni ono, što vas ništa ne košta. Čak niste učinili ni u Dalmaciji, gdje vas svi zovu: „poštujte bar općine“ Onaj čin, gdje je Grgur Ninski obranio naš Hrvatski narod te mi i danas imam još svoj jezik u crkvi, ne svjetotovni, s Bogom Hrvati razgovaraju hrvatski, kao što ostali Slaveni razgovaraju starim djedovskim jezikom. U tome Ninu na najsramočniji način oduzeta je općina, narodu. Na taj način nikoga niste imali i ne možete

imati, dok ste ovaki. U posljednjem času poništili ste listu i takog ste polcajca dali, koji je nevaljalač u svemu. Sad kad je prehrana, kako će sad to izgledati. Narod umire od gladi, a komesar divlja u općini. Vidite, Austrija je radila u svima tim općinama. Došao je rat, a poslije rata ovaj naš metež i izbori od 1926. godine, za koje smo se borili i da nije Kralj tri puta intervenirao, ne bismo ih imali. Tri puta sam ja morao kao Ministar ići Vladi, da intervenišem, da budu općinski izbori u Dalmaciji. Malo je falilo, da i onda nismo tražili generala kao što danas tražimo koji će ipak doći i koji će vas policajce razjuriti kao što zaslužujete. Gospodo, niko vas neće ni gledati. (Jedan glas kod radikala: Gledaće nas narod.) Kakav narod? kad narod svoj gazite. I onda zovemo u pomoć svakoga tko je naš i tražimo pomoć od svih pravih patriota.

I ovo, što je u Dalmaciji sa komesarima! Šta je s tim Kožulom? Niste se brinuli da narodu osigurate tajno glasanje. Niko nije smio tajno glasovati. Govorilo se: ako ne glasuješ javno, nećeš dobiti 10 kila kukuruza. Razumijem, da su ovo parlamentarni izbori i da čuvate državu, a vi čuvate državu da ovaj način, (Sv. *Pribičević*: Oni ruše državu). ali ovo su mali gradski izbori. Na izborima Šibenskim poslali ste svoga najamnika, koji je čorbine čorbe čorba, jer Perović je vaš najamnik a ovaj je Perovićev. Narod umire od gladi a vi dajete da komesar provodi izbore i on kaže: moraš javno glasovati, jer nećeš dobiti 10 kila kukuruza.

Znate, da nema ništa drugo, da niste nama za ništa drugo krivi, krivi ste već zato, vi ste zaslužili i da bismo vas lupili i tresnuli o zemlju, da se više nikad ne dignete. (Pljesak u centru.)

Slavna Skupštino! Kada je dr. Anton Korošec ušao u šestu Uzunovićevu vladu, mi svi, koji znamo, da bez samouprave i to bez poštene, iskrene samouprave, nema države, mi smo se svi tome radovali, jer smo znali, bar mi Hrvati, dobro smo znali, kakvo je veliko djelo proveo ne dr. Korošec, niti dr. Krek, niti on nije, već dr. Lampe. Vi svakako niste ni čuli za to ime. (Glasovi na desnici: Čuli smo.) Ima ih, koji znaju i ti znaju, da je Slovenija zadnjih godina prije rata učinila jedan veličanstven napor, koji može pokazati samo narod, koji je postojao kao narod literature i kulture, narod, koga nije stvorila policija ili Austrija, kako ste vi kazali za Hrvate — jer mi smo bili još prije, nego što je Austrija Bogu u pameti. (Pljesak u centru.) I vidite a Slovenija ona je stvorila, kao da je znala da je čeka strahoviti svjetski rat, onaj rad u svojim općinskim samoupravama. To su male općine, ali su dobro uredene i oni su njih uredili kao čiste samoupravne institucije.

I vi ste imali općinski zakon i ovdje ondje po koju dobru općinu a oni su imali zakon, koji nije bio tako dobar, pa su načinili dobre općine. I da smo uzeli njihovu praksu, a općinski zakon Srbije, pa svi bi došli da nas gledaju kao čudo, ali i sad nas gledaju kao čudo, ovi komesari i jesu veliko čudo i za Bugare i za Čehoslovake i za druge. Vi ste vidjeli, osobito oni koji su bili kao ministri na komisijama po Sloveniji, a i vi koji ste bili na Bledu, kakvi su bili, a i još danas su poslije 10 godina putevi po Slovenačkoj. Pa onda — socijalna politika. Oni su tu bili kao Moravska, a možda još i bolji, oni su bili prvi u Monarhiji a možda i u svijetu. Što se tiče socijalne brige i tu smo se nečemu nadali od dr. Korošca, jer on i ako nije sudjelovao u toj akciji, on je znao za nju. On je patriota a patriote ste i Vi, ali patriotizam treba imati 24 ure jednako, a ne jedanput na godinu kad nekoga uhapsiš. Mi znamo da se tu ne može lomiti, kad ne možeš preskočiti a ti podidi, ali pazi da ti hrptenjača ne pukne. O, i ja sam se savijao. Meni ništa neće trebati, danas sutra, već lopata zemlje kao i Vama svima, ali treba državi, treba narodu i tu se treba dobro držati a ne misliti samo na sebe, nego i na potomstvo jer, u tomu je veličina čovekova i to su njegove investicije, meni kako bilo ali deci i potomstvu neka bude bolje. Ja sam se tako držao ali šta ćete kad popovi nemaju djece i to je ta katastrofa! (Smijeh i pljesak.)

Zato je mene dobro učio moj pokojni otac: slušaj sinko, nakanio se ići u politiku; od toga će mnogo biti rešta a ne znam koliko hasne, ali znaj, čuj me ne daj blizu popu i fiškalu. Pop nema žene i djece. Žene može biti još i možda ima, ali djece nema. I znaj, kad je njemu predobro sve će vas podaviti a kad mu je teško, sve će vas izdati Samo čovjek, koji je srastao sa društvom, sa ženom i djecom znajumisliti za docnije. Kad imamo seosku skupštinu ili zbor, pa kada se govori o sječi šuma, samo oni neoženjeni ljudi mogu da kažu: Posjecimo šume; šume se same mogu podmladiti. Kad god smo govorili o nekome gaju da treba da se posječe i nov da se posadi, samo su ljudi bez djece bili za to, da se cjela šuma posječe. Kažu, pa za nas je dosta. To vam je ona francuska izreka: „Poslije mene potop. Takav vam je i pop. Istina i Štrosmajer je bio pop i Pavlinović je bio pop. Ali katoličko sveštenstvo ima tu veliku nedaću da su neženjeni. Do Grigura VII. bilo je sve dobro, ali poslije se izrodila velika ideja, da popovi budu janjičari a opasno je janjičara metnuti za Ministra Unutrašnjih Dela i za vas će to biti opasno.

Gospodo, sa fiškalima ćemo proći, jer nemamo fiš-

kale, nego odvjetnike. U tome se nismo prevarili. Na području Hrvatske, koja je vrlo blizu Sloveniji, nije se gotovo išta promijenilo sa dolaskom novog ministra. Ne mora se on zvati doktor Korošec, ne mora on biti nekoliko puta ministar, ali vidite nije se tamo ništa popravilo. Naprotiv sad se događa ovo. Imamo jedno selo Privlaku. To vam je divno selo kao što su i druga sela, Otok, Komletinci itd. To je naš ponos. Naročito Privlake. Da vidite samo, na šta je došao katolički predstojnik, odkad je dr. Korošec ministar i kako on zna, koga ima za šefa. On je došao na tu misao da ukine 6 mandata, šestoricu opštinskih odbornika i da pozove njihove zamjenike. Ovi ljudi nisu znali, šta je u stvari, došli su, zaprisegli se i izabrali načelnika, razumije se, radikala. Ali sad je opet sazvaio drugu sjednicu. On je znao, da to nije u redu i pozvao je ovu šestoricu redovnih poslije izbora načelnika. To je on znao; to mu je savjetovao neki Kacov, Rus, pristav, koji ne zna hrvatski. Zamislite, to izgleda malo kao priča, kao roman. Kod prestojnika nema zakona i propisa i ne samo da ja ovaj zakon krivotvoren, nego ga on onda usavršuje i opet poziva ljude natrag. Vidite dakle one primjere, koji su ovdje navodeni i kojih ima u Vojvodini najviše s tim komesarima, samo su dokaz, da to pitanje nije smo principiarno nego da je to pitanje praktično. Čim imamo komesara, nemamo autonomije. O tome ne može biti govora i to nije komesarstvo u doba kad je bilo borbe u državi, kad je bio Pribičević, Ministar Unutrašnjih Dela. Slavna Skupštino, ja ne mogu dovoljno da naglasim, da mi danas imamo pored ove vlade, ma koliko da je ona slaba, jedan osobit položaj. Imamo jednog socijalistu, imamo dva federalista bez federalizma, koji samo dignu dnevnicu i idu u Zagreb. Inače smo svi mi po pojmovima na istoj bazi državnoj i ustavnoj kao jedna stranka, i trebali smo biti jedna koncentracija, koja bi mogla biti, da nijeste imali krivu misao. Oni kažu: Dovesť ćemo Radića, ali to nije išlo; dovest ćemo Pribičevića, ali ni to nije išlo; dovest ćemo obojicu, i Radića i Pribičevića, ali nije ni to išlo. Ne shvata vaš mozak, vaša inteligencija da se ne radi ni o Pribičeviću, ni o Radiću, ni koji je u vladi, nego radi čega je u vladi. Mi ćemo, da promijenimo sistem. Uzmite da danas nema, nas zastupnika. Pa zarvam ne veli vaše iskustvo, vaš politički um? Glavno je vaš osjećaj, da moramo popustiti. Prva baba, prvi Makedonac, svaki će vam reći da će država propasti, ako ovo ostane, kako je danas. To više nijesu priče, nije to optužba kakav je vaš program. Meni dode Amerikanac, pa me pita za naš program a ja mu velim; gdje je naš program, mi se borimo za goli život

našega naroda. Ja to mogu da kažem kao monarhista, kao kraljevac, kao Vidovdanac, i zato hoćemo, da mi preduzmemo vladu u ovoj državi i da vam pokažemo da za 24 sata može biti bolje, a za dve godine da možemo biti spaseni. Mi smo u subotu vama predložili da spasemo narod, svoju imovinu, a još više da zaštitimo onog siromaha, naš narod, u Bosni od ovih uvreda i povreda od gaženja i pljačke. Danas mu država ne daje ni da se ogrije. Ne može on ni jednu gredicu da useče, a kad je usiječe, kakav ste zakon ostavili: da je on krivac i zločinac, i onda ga hapsite. Vi nijeste naš apel shvatili. Vi znate, da Šutej nije samo brojke citirao. Vidjeli ste, čovjek se je prepao, to ga je mučilo i mislili smo, da će pasti u nesvijest. Njemu je sve došlo pred oči i on je u svome parlamentu branio goli život svoga naroda i govorio gluhima. Njemu se je cinički dobacivalo. I zato, gospodo, primili vi ili ne primili naš predlog, vas će narod otjerati, otjerat će vas i oni, koji su sposobni da preuzmu vladu. (Pljesak i odobravanje članova seljačko-demokratsko korlicije.)

Potpredsjednik dr. Halid beg Hrasnica: Ina reč g. dr. Budisavljević,

Dr. Srđan Budisavljević: Kad sam ja pre tri meseca dana u Narodnoj Skupštini zastupao predlog, da se stavi van snage uredba o premestivosti općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji, onda je hitnost ovog našeg predloga odbijena uz motivaciju, da je predlog bezpredmetan, jer da vlada već proučava novi općinski zakon i da će u kratkom vremenu ovaj zakon doći pred Narodnu Skupštinu.

Ja sam odmah izrazio sumnju u obećanje ove vlade. Prošla su već 3 meseca i mi još danas čekamo, da vlada donose zakonsku osnovu o opštinama. Samo, dok se onda govorilo, da se ta stvar proučava u vladi, danas se o tome više ne govori, jer izgleda da ova vlada imade malo razumevanja za vitalna pitanja našeg narodnog i državnog života, kao što su samouprave općinske i za dobro uređenje naših opština. Svi oni, koji su danas pre mene govorili, istakli su a i ja to sa svoje strane ističem, da je opština temelj države i da bez dobrog uređenja opština ne može da bude dobro uređene države. Ja ne mogu da govorim o prilikama kakve su danas u opštinama izvan Hrvatske i Slavonije, jer ja u te prilike nisam upućen, a u drugu ruku o tome su govorili ostali moji predgovornici. Ali mogu da sa nekoliko primera rasvetlim, kako danas izgledaju opštine u Hrvatskoj i Slavoniji. Predlagač, naš poslanički drug g. Predavec, ispravno je podvukao svu nesreću našu od općinskih zakona u Hrvatskoj i Slavoniji koja leži u tome da je veliki deo državnih poslova

prenesen na opštine. To je takozvani prenosni delokrug opština i činjenica je da danas ne samo 2-3, ne samo 3-4 nego 9-10 opštinskih poslova spada u taj takozvani preneseni delokrug opština. A to znači, da za prave poslove opštinske samouprave i ne ostaje ništa. Da je to tačno, najbolje se vidi u opštinskom proračunu, jer danas općinski proračun nije ništa drugo samo podmirenje administrativnih troškova općina koji troškovi u prvom redu dolaze od tog nesretnog prenesenog delokruga državnog.

Mi smo već više puta tražili, da dok se ne doneše novi općinski zakon, koji će uopšte regulisati pitanje da li će država preneti iznesene poslove na općinu, ili neće treba država da za one poslove koje opština vrši, da država dađe odštetu opštini. U tom pravcu mi smo podnosili i konkretne predloge. Mi imamo danas veliki broj opštinskih činovnika. Zašto ih imamo? Zato da se mogu da posvršavaju poslovi, preneseni sa države na opštinu. Nesreća je naših opština u Hrvatskoj i Slavoniji, da se sve ono, što se od naroda ubire u ime opštinskog nameta, troši na opštinsko činovništvo i na druge neproduktivne svrhe, a za produktivne svrhe opštini ne ostaje zapravo ništa.

Treba pogledati proračun kojegod naše opštine, pa ćete se moći osvedočiti, da je tačno, o čemu ja sada govorim. Od dana našega ujedinjenja još su preneseni i novi poslovi na opštine koji iziskuju ne samo veliki rad opštinskih činovnika nego još navaljuju na leđa opština velike i znatne troškove. Ako imadu regruti, da tdu i nastupe vojnu dužnost, ako oni ne mogu da idu sami u vojni okrug, i ako se danas naši regruti, bez iznimke odazivaju svojoj dužnosti, da idu u vojnike, već ih mora da vodi vojnom okrugu opštinski delovoda. I zamislite šta košta opštinu ako recimo iz Čabra ili sa otoka Krka opštinski bilježnik vodi u Karlovac regrute Opštinski bilježnik nije dužan da iz svoga džepa plati taj trošak, nego ga plaća opštinska kasa. A dešava se i to, da posle, kada su regruti već nastupili vojnu dužnost, a ostane samo jedan, koji odlazi naknadno na vojnu dužnost, pa i toga jednoga na stotine kilometara mora da vodi opštinski beležnik. A ko to plaća? Opet siromašne opštine.

Radi se o ratnom rasporedu. Svake godine moraju svi opštinski bilježnici da dođu u vojni krug i da tamo dva, tri ili 5 dana prepisuju ratni raspored vojnih obaveznika, njihov opštine i opet na trošak opštine. I onda je jasno ono što sam malo pre kazao, da ništa, ama baš ništa ne ostane opštinama za produktivne svrhe.

Vidite, velike su zadaće opštinske samouprave, o

čemu je malo pre onako lepo govorio predsednik i nar. poslanik g. Stijepan Radić. Ona imade prosvetne zadatke, ona ima da vodi brigu o higijeni, da radi na socijalnim pitanjima, ona mora da vodi brigu i o privrednim i ekonomskim pitanjima. Ona treba da radi na podizanju i održavanju opštinskih puteva i mostova a istina je, da baš naš narod ima veliko razumevanje i veliku ljubav sa tu samoupravu. Treba samo jedno da se vidi, a to je, kada ima da se gradi jedna škola sa koliko ljubavi i sa koliko oduševljenja naš narod vodi brigu o tome, jer nema veće radosti u našem narodu i na našem selu, nego ako se otvori jedna nova škola. (Aplauz.) I kad se ne bi ovako postupalo, kao što se postupa, da opština samo vrši poslove države i da sve što ima, troši sa državu, ne bi mi trebali ni u budžetu onu stavku „pomoć za gradnju škola,“ jer bi naš narod koji vodi školu i hoće da digne prosvetu i da ruši analfabetizam, sam našao i te kakve velike iznose da diže škole i narodnu prosvetu. Naravski od svega toga nema ništa. A takvi su opštinski tereti, to treba da se vidi kod opština u Hrvatskoj i Slavoniji. Ne radi se više po nametu od 100—200 od sto. U pojedinim opštinama opštinski namet prelazi 2.000—3.000 od sto a šta to znači za narod u vremenu ekonomske krize, držim da ne treba da o tome govorim.

A sada, gospodo, ne samo da je do ovakog očajnog stanja dovedena naša opština nego se ide i dalje, pa pored sve ove nevolje naših opština uvode jošte komesare u te opštine, i ti komesari koji su, kako je vrlo dobro istakao predlagáč g. Predavec, postavljeni samo za to da budu korteši vladinih partija i koji imaju zadaću, da za one stranke, koje nemaju korena u narodu, pomoću vlasti stvaraju pristalice. A sad pogledajte dalje. Ti opštinski komesari nikome na svetu ne odgovaraju: narodu ne odgovaraju, jer ih narod nije birao, činovnici nisu, ne odgovaraju kao činovnici, ne odgovaraju ni onom sreskom poglavaru, ni predstavnicima vlasti, koji su ih postavili na zahtev vladinih stranaka. I tako opštinski komesari kao neodgovorni elementi, ne upravljaju našim opštinama, nego upravo harače po našim opštinama. (*Barrić*: I vi ste komesare tražili.) Odgovoriću vam docnije na to, samo dok ovo završim. A da vidite kakvi se tipovi postavljaju za komesare, dovoljno je, da vam navedem samo nekoliko primera iz jednog jedinog sreza moga izbornog okruga. Za komesara opštine Vojnić postavljen je čovek, koji je radi zločina krađe suđen na četiri nedelje teške tamnice. (*S. Pribičević*: To je sistem iz Beograda.) U opštini Krnjak postavljen je za komesara čovek, koji je radi zločina krađe suđen na tri meseca teške tamnice. U opštini Perjasica postavljen je za ko-

mesara čovek koji je u kaznenoj istrazi radi zločina teške telesne ozlede. I ti i takovi komesari još i danas caruju i pašuju po našim opštinama u Primorsko-Krajiškoj oblasti. Oni ne samo da ne čuvaju opštinsku imovinu, oni rasiplju tu imovinu, oni su sa imovinske strane doveli do pune propasti naše opštine, gde vladaju već dve i više godina dana. Nu ja verujem, da će na kraju i njihovom carstvu doći kraj, samo će se tada predati opštine u ruke naroda i njegovih predstavnika, kad one više neće biti opštine nego ruševine. (*S. Pribičević*: Tako Beograd vlada.) A kako postupaju ti komesari kad uteruju državne poreze, opštinske namete i razne ostale opštinske terete, evo da čujete. Ako si radikal onda ili ne plaćaš ništa, ili plaćaš malo, ili tima se odlaže plaćanje a ako si član Seljačko-Demokratske Koalicije onda ti se uteruje porez do poslednje pare, onda tu nema više odgode, onda se vrši prodaja poslednje kravice, siromašnom seljaku pokupi se i zadnja ovca, tera u opštinu i izlaže javnoj tražbi i tako se u bescenje prodaje sirotinjska imovina.

To je prava slika pašovanja tih komesara. A što se tiče naših poreskih knjiga, iz njih se uopšte više ne zna, apsolutno ne zna, ko je šta dužan — ko ima šta da plati i ko je šta platio. Samo se jedno zna, a to je od prilike ovo: ako nisi radikal, onda ti se onako od prilike jedna velika suma natovari na leđa i to ti se uteruje putem ovrhe, a ako si radikal, onda ti je Bogom prošteno i prošteno ti je i od strane tih opštinskih komesara (*Čuje se*: Nije tako).

Pala je tamo reč, da nije tako, i ja bih voleo da nije tako, ali tako je, i na žalost tako je. Mi smo u Hrvatskoj imali opštinske izbore 2. oktobra. U jednom delu opština došle su na vlast uprave izabrane od naroda, a u drugima još vladaju komesari. To je dalo povoda, da smo mi ovaj današnji predlog za rezoluciju doneli. Međutim kako se postupa i onde gde su izabrane opštinske uprave, ja ću da vam iznesem dva slučaja iz Zemunskog sreza, ovde u našoj neposrednoj blizini. U Batajnici dobili su radikali većinu. Dobili su na takav način, da je i sam veliki župan, eksponent današnje vlade, morao da ih poništi, hteo ne hteo. Ali vidite ovi drugi koji su ostali u manjini usled ovoga nasilja radikalskog, tima do danas nije rešenje Velikog Župana dostavljeno. Oni su se žalili Upravnom Sudu radi toga i Upravni Sud je naložio, da im se imade odluka Velikog Župana dostaviti. I ta je odluka konačno srećno posle dugog i teškog putovanja, stigla je 23/20. g. načelniku opštine u Batajnici, gde je još uvek taj isti stari opštinski načelnik, koji se ne svrgava. Taj načelnik zatvara u svoju fijoku ovo rešenje i neda ga, i

tako ovi ljudi ne mogu nikako da ulože žalbu na Upravni Sud, te da upravni sud konačno tu stvar reši.

Tako je u Batajnici. A odmah u susjedstvu, u Bežaniji, imate opet ovaj slučaj (Govorniku upadaju u reč).

Predsednik dr. Ninko Peirić Molim, gospodo, za mir.

Dr. Srđan Budisavljević: U Bežaniji postoji žalba na Upravni Sud protiv opštinskih izbora. I ako po postojećoj Uredbi, koja vredi za Hrvatsku i Slavoniju, dok ima pravomoćnost izbora ne može opštinsko veće da se konstituiru i da se bira načelnik, ipak se ovde i ako znaju, da ima žalbe kod Upravnog Suda, opštinsko veće konstituiru i bira novi načelnik i taj sada caruje. Ovde su dakle izabrali novoga načelnika i ne čekaju rešenje Upravnog Suda a oñamo neće da čekaju da Upravni Sud donese svoje rešenje i da se čuje prava volja naroda.

I tako bi mogli da idemo dalje, (Sv. Pribičević: To je zbilja jedan lopovluk. — St. Radić: Skupljate nam materijal da vas sve stavimo pod optužbu.)

Gospodo, da ne dužim dalje o stvari koja je danas toliko osvetljena. Držim da ste i vi i g. ministar unutrašnjih dela, osvedočeni o opravdanosti našega predloga. I da je skrajnje vreme, da se ti komesari, od kojih su mnogi zlikovački tipovi, skidaju sa čela opština, na koje su došli postavljanjem odozgo i bez ikakvog poverenja naroda. (Uzvici kod Radićevaca: Narod će ih sam baciti.) Mi poručujemo onima, koji danas vedre i oblače u ovoj vladi: skidajte komesare, ili će ih narod sam da skine. (Pljesak na levici). A u drugu ruku dajte nam već jedanput opštinski zakon, jer je krajnje vreme da ga podnesete Narodnoj Skupštini. Držim da smem reći u ime cele seljačke-demokratske koalicije, da ćemo mi dati punu potporu donošenju jednog novog i dobrog opštinskog zakona i pružiti vam kod tog posla našu spremu, naše znanje i iskustvo sve to u cilju da dođemo do jednog dobrog, naprednog i modernog opštinskog zakona.

Iz ovih razloga ja podupirem predlog druga Predavca i očekujem sa izvesnom ljubopitljivošću reč g. ministra. (Odobrovanje i pljesak kod opozicije.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. ministar unutrašnjih dela.

Ministar Unutrašnjih Dela dr. Anton Korošec: U ime Kraljevske Vlade molim Narodnu Skupštinu da ne primi hitnost ovoga predloga. (Oštri protesti i prigovori kod opozicije. Uzvici: Vi ništa drugo i ne znate. Graja. Predsednik zvoni. — Predavec: To Radović može reći ali ne jedan Korošec!)

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodin Ministar ne prima hitnost ovog predloga, s toga pitam ko je za to da se predlog o hitnosti narodnog poslanika g. Predavca primi neka sedi, a ko je protiv neka ustane. (Većina ustaje. — Prigovori na levici i uzvici: To nije većina, tražimo poimenično glasanje. — Graja. — Predsednik zvoni.) Većina je ustala i time hitnost je odbijena. Izvolite čuti jedan predlog poslanika Voje Lazića.

Sekretar Andrej Bedjanić saopštava predlog Voje Lazića koji glasi:

„Gospodine Predsedniče,

Narodni poslanik g. Čeda Kokanović isključen je sa tri sednice. Pošto je sada budžetska debata koja je jedna od najvažnijih, to molim da izvolite predložiti Skupštini da se kazna od preostala dva dana odloži, dok ne prođe budžetska debata.

Vojislav Lazić
narodni poslanik“

Predsednik dr. Ninko Perić: Ovaj će se predlog staviti na dnevni red kad Narodna Skupština to reši. Radi odmora prekidam sednicu koja će se nastaviti u 4 i po časa po podne.

— Sednica je prekinuta u 13.15 časova. —

— Nastavak sednice u 5 časova po podne. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo, nastavljamo rad. Prelazimo na dnevni red. Na dnevnom je redu pretres predloga budžeta Ministarstva Unutrašnjih Dela. Ima reč g. Ministar Unutrašnjih Dela.

Ministar Unutrašnjih Dela dr. Anton Korošec: Gospodo, u ovogodišnjem budžetu Ministarstva Unutrašnjih Dela proveden je princip striktno štednje. Budžet naš 1927/28. god. iznosio je 602,405.843 din. dok budžet za ovu godinu iznosi 565,503.109 dinara. Prema tome ovogodišnji budžet manji je od prošlogodišnjeg za 36 miliona. Sada se predlaže ukidanje većih nadještava za koja se smatra da nisu neophodno potrebna, i to četiri okružna načelstva, pet sreskih poglavarstava 12 sreskih ispostava, 4 policiska komesarijata i svi sirotinski stolovi na teritoriji Beogradske, Bačke i Podunavske oblasti, pošto je njihova nadležnost prenetu na oblasne samouprave. U ovom smislu uneti su i potrebni amandmani u Fin. Zakon.

U pogledu načela kojima će se rukovoditi u rukovanju našom unutaršnjom politikom treba da kažemo ovo: Ministarstvo Unutrašnjih Dela staraće se da se njegovi organi, i to počev od načelnika pa do služitelja, kao i žandarmi ponašaju i rade kao dobri prijatelji naroda, da štite zakon i autoritet države, gde je

to potrebno i da u svima nevoljama i potrebama narodnim idu narodu na ruku i izlaze mu na susret. — (Burno pljeskanje). — Sve što je konstruktivno, moraju pomagati i podupirati. Ja sam uveren da će svi činovnici moga resora razumeti moje intencije, da će biti svuda i svakad poštenu, pravilni i predani narodu i državi. Tako radeći oni mogu računati na moju zaštitu i puno priznanje, jer ja visoko cenim njihovu toliko vaznu službu kao funkcionera opšte uprave i zaštitnika bezbednosti, reda i mira u državi.

Gospodo, najvažnija ćelija u državnom životu jeste općina. To je organizacija koja nije postala veštački već je izrasla prirodno. Slobodu i pravo ovoga organizma mi ćemo budno čuvati. Ministarstvo Unutr. Dela izradilo je zakonski projekat da se u čitavoj državi jedinstveno uredi opštine. Ovaj se projekat već pretresa u Min. Savetu i ja se nadam da ćemo posle izglasanog budžeta moći ovaj zakonski predlog podneti Nar. Skupštini. U debati koja je jutros vođena u Nar. Skupštini dodirnuti je i politika Ministarstva Unutr. Dela i rečeno je da se ona sastoji u komesarijatima. Ja ću na to odgovoriti ovo: po glasu izveštaja koji sam dobio, to pitanje komesara stoji ovako. U Srbiji komesara nema pošto su ovde opštine organizovane na drukčijoj osnovi. Kad u Srbiji bude smenjen predsednik općine raspisuje se izbor a dotle vrši dužnost jedan iz općinskog odbora. U Bosni i Hercegovini nisu organizovane općine. Organizovanih općina ima samo u dva srezu Brčkom i Bijeljini. U njima postoje svuda komesari po zakonu a tako isto i svuda u varoškim općinama. Sem ova dva u svima drugim srezovima Bosne i Hercegovine postoje u selima muftari — knezovi koji nemaju svoje kancelarije, već primaju naređenja od sreskih poglavara i usmeno svršavaju poslove. Oni ne rade dakle pismeno a to za to što tamo općine nisu organizovane.

U Sloveniji ima svega 5 seoskih općina gde su sada komesari, izuzevši u Prekomurju gde se radi osobitih prilika neće vršiti općinski izbori. Na teritoriji Banata, Bačke i Baranje postoje defakto samo dva komesarijata a u drugim općinama ili se moraju raspisati novi izbori, ili već funkcionišu pravilno izabrani odbori i općinska poglavarstva ili se tek uvode u funkcionisanje.

Što se tiče Dalmacije ima samo jedna seoska općina i to Milna na Braču, oblast splitska, gde je jedan komesar.

Što se tiče komesarijata u Hrvatskoj tu stvar stoji malo drukčije. Oblast zagrebačka ima dve gradske općine i 10 seoskih općina gde ima komesarijata. U Primorsko-Krajiškoj Oblasti ima jedna gradska općina i 20 seoskih.

U osečkoj oblasti tri gradske i 10 seoskih općina, a u Sremskoj dve gradske i 30 seoskih.

Nije istina da sadašnja vlada ne nastojava i da ranije nije nastojavala na tome da se ukinu svi komesarijati. U vršenju uredovne dužnosti moj predhodnik i Predsednik Ministarskog Saveta već 24. novembra prošle godine izdao je ovo naređenje:

„Naređujem da u svima gradskim općinama gde su raspuštena zastupstva a gde je zakoniti rok za raspis novih izbora prekoračen odmah raspisete nove izbore.

U gradskim općinama, gde zakoniti rok za nove izbore nije prekoračen, raspisete izbore u zakonom propisanom roku.

U gradovima, gde su izbori svršeni, a još postoji komesar naredite izbor gradonačelnika“.

Posle ovoga opet je moj predhodnik sadašnji Min. Predsednik naredbom svojom od 15./1. o. g. naredio, da se skinu komesari i da se opštine uvedu u redovito uredovanje, te prema tome otpada prigovor da vlada ne misli kako bi uvela opštine u redovito uredovanje.

Pošto dolaze k nama članovi našeg naroda, koji žive izvan naših granica i kako su se u granicama našim našli pripadnici drugih narodnosti na našoj teritoriji, to Ministarstvo ima puno molbi za priznanje državljanstva te se zbog toga osetila hitna potreba da se taj zakon ujednostavi i uredi saobrazno ugovoru o miru i saobrazno našim zakonima. Što se tiče molaba za državljanstvo, ja ću se starati da se one brzo rešavaju i da se zakon o državljanstvu, čiji se projekat nalazi već u vašim rukama, što pre uzme u pretres.

Mnogo intervencija dolazi radi mehansko-kafanskih prava tako, da sam radi toga stekao uverenje da se sadašnji pravilnik po gostionicama, kafanama, mehanama i ostalim radnjama sa alkoholnim pićem promeni jer ne odgovara potrebama i sadašnjim prilikama te će ga trebati saobraziti sadašnjim prilikama i izvesne promene u tom smislu činiti.

Težak posao koji obavlja naša žandarmerija zahteva da pravne i materijalne prilike žandarmerije budu uredene, te gledaću da se donesu potrebne izmene i dopune u zakonu o žandarmeriji.

U pogledu javne bezbednosti stalno poboljšanje iz godine u godinu konstatovano je i u prošloj godini, kao što se to vidi iz statističkih podataka za teža krivična dela n. pr. ako uporedimo godinu 1923 i 1927. mi s toga upoređenja možemo konstatovati da je protiv ustajanja vlasti bilo u 1923. godini 924, a u prošloj godini 463; ubistava sa predumišljajem u godini

1923. 1.013, a prošle godine 519; ubistava bez predu-
mišljaja u godini 1923. 651, a prošle godine 553; teš-
kih telesnih povreda bilo je u 1923. 4.647, a prošle
godine 4.199; razbojništva 1923. godine bilo je 910; a
ove godine samo 350; opasnih krađa u 1923. godini
bilo je 8.961, a prošle godine samo 5.426; prostih krađa
bilo je u godini 1923. 12.909, a prošle godine 7.503;
prevara bilo je u 1923. godini 1590, prošle godine 307;
zlonamernih poništaja tuđih stvari bilo u 1923. godini
2416 a sad samo 1.179.

Ja mislim, gospodo, da se iz toga jasno vidi kako
u našoj državi javna bezbednost iz godine u godinu sve
je bolja i sigurnija.

Od još zaostalih odmetnika u prošloj godini je ubi-
jeno, 46, uhvaćeno 6, ostalo ih samo: u požarevačkoj
oblasti 4, užičkoj 1, (skoro pobjegli osuđenik kaznenog
zavoda), u Crnoj Gori 6, i u giljanskom srezu — je-
dinom u Južnoj Srbiji gde još kačaka ima 5; uhvaćeno
je nekoliko razbojničkih bandi i sada više nije ostalo
nikakove razbojničke družine za vršenje zločina. Predu-
zimaju se mere, da se i ostatak odmetnika pohvata i
rasturi i lična imovna bezbednost još boljom učini.

Od krupnijih zločina nekoliko ih je izvršeno u
Južnoj Srbiji i oni su proizveli najviše uzbuđenje i
ogorčenje u svoj zemlji. To su poznati atentati organizo-
vani sa strane na neke veće ličnosti, železničke pruge i
javna mesta (gostionice i kafane gde najviše sveta do-
lazi) u Strumici, Devdeliji i Kočanima. Pored sveg ogor-
čenja koje ovakovi zločini moraju izazvati kod svih
ljudi sa čovečanskim osećajima, prijatno mi je istaći
činjenicu, da ti zločini kao i ranije tako i prošle godi-
ne nisu izvršeni od naših stanovnika, već od lica posia-
ti od poznate organizacije sa strane teritorije. Od naših
građana okrivljeni su i sudovima optuženi samo izvesni
pojedinci, koji su komitskoj organizaciji jatakovali ili
s njima u izvesnoj vezi bili, mahom kao njeni plaćeni-
ci; na suprot dakle komitskoj propagandi kao da ove
zločine vrši naše stanovništvo u znak protesta protiv
tobože tuđinske i tiranske uprave. Konstatujem ponovo,
da se nijedna ruka naših građana u Južnoj Srbiji nije
podigla protivu državnih organa i državnih objekata
(Aplauz). Naprotiv izuzev rekih pojedinačnih slučajeva
koje sam spomenuo, ovo stanovništvo Južne Srbije li-
stom je ustalo protivu ove ovakve zločinačke akcije.
Sa oružjem koje je to stanovništvo dobilo od države
ono je čuvalo ne samo svoje živote i svoja sela od tih
napada, već učestvovalo i u poterama protivu pojavlje-
nih komita i borilo se i samo i pored žandarmerije
voljno i habro protivu istih, dajući i žrtava pri tome.
Tome stanovništvu ima se na prvom mestu i za-

hvaliti, što su pri begstvu otkriveni, gonjeni i na po-
sletku uhvaćeni atentatori na zaslužnog i u svoj bre-
galničkoj oblasti toliko omiljenog pok. denerala Kova-
čevića.

Kad su se pojavili napadi na željezničke pruge i
pokazalo se malobrojni željeznički čuvari i žandarmi,
koji su se za ovo mogli odvojiti, nisu dovoljni da obez-
bede delić pruge, to se stanovnišvo opština pored pru-
ga, moralo privremeno upotrebiti i za čuvanje pruga.

Kako je bio osetan teret za meštane, to su osigu-
rani krediti za 800 novih žandarma koji će se upotrebiti za
čuvanje pruge i odmenu pomenutih meštana. Ova se
smena već sada vrši i za 10 dana najduže biće u sve-
mu sprovedena, kako bi odnosni meštani bili slobodni
za svoje proljetne poljske poslove.

Ovo povećanje žandarma odnosi se samo na broj-
no stanje prema prošloj godini budžetskoj kad je u
interesu štednje broj žandarma bio sveden za 2.500 lju-
di i on bi se još za toliko u ovoj godini mogao sve-
sti po stanju javne bezbednosti u zemlji i specijalno po
lojalnosti stanovništva u Južnoj Srbiji samo kada ne bi
bilo upada sa strane. Prema ranijim godinama dakle,
izuzev prošle, mi imamo ipak manje žandarma i sa ovim
novim povećanjem za 1600 ljudi.

Ističući ovu požrtvovanost stanovništva Južne Sr-
bije u svojoj samoodbrani i pomaganju državnih vlasti
u zaštitu tih krajeva od spoljašnjih nasrtaja, meni je
osobito zadovoljstvo odati im moje priznanje kao Mi-
nistra javne bezbednosti za sve naporne žrtve, koje su
pri tome imali i imaju. Kraljevska Vlada će to znati
ćeniti i udvostručiće svoje staranje da se to stanovni-
štvo što pre ekonomski i kulturno podigne i izjednači
sa svojim braćom na severu i zapadu.

Ma da pomenuti atentati i uznemiravanje stanov-
ništva Južne Srbije dolazi isključivo sa strane i ne za-
visi od unutrašnjih prilika onih krajeva, ja ću produžiti
napore mojih predhodnika i svom se snagom starati da
se isto stanovništvo što bolje zaštiti i da eventualni
novi zločini ne ostanu bez zakonske odmazde. Nadati
se je da će i vlada države sa čije teritorije komitska
organizacija dejstvuje i atentatore šalje, učiniti sa svoje
strane što je potrebno da se omoguće ne samo odno-
si dobroga susedstva, već i moguće bliže veze između
susednih zemalja. Često se u javnosti, a i u ovome do-
mu služala povika na postupke područnih mi vlasti i
žandarmerije, kao da se u svome radu ne drži zakona
i da se greše o slobodu građana. U tome pravcu ja
moram priznati da je bilo izvesnih nezakonitosti i ogre-
šenja kod pojedinih državnih službenika, ali molim
imajte na umu, da su to sve pojedinačni istupi, koje

centralne vlasti ne trpe i suzbijaju. U svim slučajevima gde se slična dela konstatuju, činovnici su podvrgnuti zakonskoj odgovornosti. Dosta je činovnika kažnjeno i disciplinski, a u pojedinim slučajevima su predavani i sudovima za konstatovanje neispravnosti po kasnenom zakonu. Kod žandarmerije isto tako komanda je izdavala naređenja o korektnom i zakonitom držanju i delovanju žandarma i po školama i čestim revizijama utiče da se to tako i radi, ali kod 18.000 ljudi može se naći pojedinaca, koji se u danim slučajevima ne mogu da savladaju i učine što je zakonu i propisama protivno. Ali se oni odmah podvrgavaju i odgovornosti. Pored manjih disciplinskih kazni nižih starešina bilo je za teža ogrešenja kod oficira disciplinski kažnjeno 18, od vojnih sudova kažnjeno 4, a pod krivičnom istragom su tri. Kod podoficira, kaplara i žandarma disciplinski je kažnjeno 261, pod prethodnom krivičnom istragom 236, pod redovnom krivičnom istragom 18, pod vojnim sudom 25, a sudom osuđenih bilo je 18. Iz disciplinskih razloga odušteno je u prošloj godini 912. Dakle oni koji se ogreše o zakone i svoju dužnost nisu tolerirani niti će to u buduće biti, a čini se sve da se ljudstvo sprovođenjem kroz škole što više izобрази i dobije potreban takt za uljudno i umesno ophođenje sa građanima.

Ali govoreći o represiji za prekoračenja zakonska od strane pojedinih područnih mi organa, moram istaći i svu važnost i teškoću službe koju oni, a žandarmerija napose vrši. Ona je u stalnom ratu sa zločincima i narušiocima javnoga reda i mira, pri čemu podnosi i žrtve koje su naročito ranijih godina bile osetne. I u prošloj godini poginulo je 16 a ranjeno 7 žandarma, u službi javne bezbednosti. Njima se mora odati priznanje što je suzbijena i kačaćka i u opšte odmetnička akcija, što se kriminalitet stalno popravlja i što se i uspeh u istražama, u otkrivanju i hvatanju izvršilaca krivičnih delila popeo na zavidnu visinu od prosečnih 26 od što.

Na posletku smatram za dužnost obavestiti g. g. narodne poslanike da sam povodom posljednjeg hitnog predloga i diskusije u ovome domu o zatvorima Uprave Grada Beograda „Glavnjači“; odredio inspektora moga Ministarstva da odmah povede strogu i nepristrasnu istragu po svima slučajevima koji su u predlogu i diskusiji pomenuti kako bi se odgovorni službenici, ako se njihova odgovornost utvrdi podvrgli zakonskoj odgovornosti da se zatvorske prilike poboljšaju.

Molim Narodnu Skupštinu da primi predloženi budžet Ministarstva Unutr. Dela. (Pljeskanje na desnici).

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima nar. poslanik g. dr. Bogdan Milašinović.

Dr. Bogdan Milašinović: Gospodo narodni poslanici, pred nama je budžet Ministarstva Unutrašnjih Dela. Pošto glasanje budžeta znači i davanje poverenja vladi, a naročito glasanje budžeta Ministarstva Unutrašnjih Dela, ja ću biti tako slobodan da baš o toj drugoj strani toga budžeta i govorim.

Sa strane poštovane opozicije, naročito sa strane tzv. Seljačko Demokratske Koalicije za koju žalim da se ne nalazi ovde i da čuje ona ono što ću reći, kaže se da je ova vlada jedna srbijanska, hegemonistička, antiprečanska i antihrvatska vlada. To je glavni adut kojim se u borbi protiv današnjeg režima i vlade oni služe.

Ja ću biti tako slobodan da dokažem da ovi njihovi prigovori ne stoje i da je to s njihove strane namješteno samo u cilju da se blefira naša javnost, ona javnost koja čita isključivo hrvatske novine u Hrvatskoj i da se stvori uverenje ovde da su Srbijanci zbilja neke hegemoniste koji Hrvate tlače i u opšte nas sve prečane hoće da svedu na jednu tako malu meru i upliv u politici da se u opšte za nas i ne osvrće.

Gospodo, mi stojimo na stanovištu apsolutnog narodnog jedinstva. Srba, Hrvata i Slovenaca. Za nas su Srbin, Hrvat i Slovenac sinonimi, to su za nas tri izraza za jedan te isti pojam. I s toga kod nas ne može biti govora o nekoj hegemoniji jednog plemena nad drugim. Kad, gospodo, stojimo na stanovištu apsolutnog narodnog jedinstva, kad mi tražimo apsolutno nivelisanje naše, kad tražimo da nestanu sve naše istorijske i plemenske pregrade koje su nastale usled življenja pod različitim kulturnim uplivima i vlastima, onda, gospodo, ne može biti ni govora o tome da u ovoj zemlji vladaju ili da su sada u vladi Hrvati ili Srbi nego da li sede pošteni i ispravni i sposobni ljudi. Kad stojimo na principu narodnog jedinstva, onda, gospodo, mi moramo da delimo ljude u našoj državi po njihovim nazorima na politička, kulturna, ekonomska i socijalna pitanja a ne treba da se oni dele nipošto po mestu rođenja, po veri ili plemenskom obeležju.

Gospodo, ja time što sam rekao da mi stojimo na stanovištu apsolutnog narodnog jedinstva, da mi ne pravimo pitanje i ne pitamo je li neko Srbin, Hrvat ili Slovenac, nisam time hteo da kažem da u našoj vladi ne treba da budu zastupljene sve provincije ili da ja odobravam da u našoj vladi sede predstavnici samo jednog dela naše države. Gospodo, ja sam u doba kada nije popularno bilo govoriti i ni malo o saradnji sa g. Stjepanom Radićem, u doba kada je g. Stjepan Radić te-

rao, nama svima poznatu, politiku republikanstva, u ono doba ja sam imao i kuraži i smelosti da javno govorim o saradnji s njime, jer sam bio uveren da treba posle njegovog gesta, kad je prvi put došao u Narodnu Skupštinu da overi punomoćstva (makar se još nije odrekao svoga programa) dovesti ga na pravi put, da treba njega prisiliti našom pametnom i mudrom politikom i taktom da dovede na legalni teren u Parlamentu svoju borbu. Ja sam bio jedan od onih koji sam osuđivao politiku, koju su baš njegovi današnji saveznici Pribičevići inscenirali protiv g. Stjepana Radića i njegove stranke, to sam javno ispoljavao, i zato sam od mojih pristaša bio malo popreko gledan i ja sam platio ceh, jer mi je g. dr. Lukinić oduzeo beležništva što nisam odobravao konkubinatu sa Pribičevićem.

I, gospodo, evo svedok mi je g. Nastas Petrović da sam ja bio prvi posle njega u radikalnom klubu koji sam govorio i tražio da se verificiraju mandati Radićevi, ali, gospodo, ja to govorim ne zato da se sada pohvalim, nego da kažem da sam ja, s obzirom na politički pravac koji sam zastupao, okvalifikovan da govorim baš o ovome što se danas kaže da je ovo tobože hegemonistička antihrvatska vlada.

A gospodo, kakvog god sam ja ubedenja i to otvoreno kao član vladine većine kažem, da je politička pogreška, da u današnjoj vladi ne sedi nijedan predstavnik iz Hrvatske i Slavonije, to ipak tvrdim to ne mora biti Hrvat, nego predstavnik iz Hrvatske i Slavonije, jer smatram, da svaki građanin, svaki narodni poslanik koji je izabran poverenjem narodnim, ima pravo, i dužnost da zastupa interese čitave one provincije. Smatram, da je to politička pogreška radi toga, jer ne poznajemo mi još svi čitavu našu državu onako u tančine, pa treba da na izvoru u vladi budu ljudi iz svih krajeva naše države, radi toga, da se mogu u danom momentu o potrebama svih krajeva sporazumeti, da ne moraju crpiti svoje znanje sa sokaka ili od činovnika, nego neposredno iz vlade.

Smatram, da je to potrebno i za to, da se parira ona nesavesna haranga seljačko-demokratske koalicije, kao da se u ovoj državi stvarno bojkutuju svi oni, koji su rođeni u Hrvatskoj; ali gospodo narodni poslanici, ne mogu nikako da akceptiram mišljenje, da je jedna vlada, u kojoj nema predstavnika, kako oni vole nazivati Hrvata, da je to jedna vlada hegemonistička, da je to jedna vlada nasilnička, da je to jednda vlada anti-hrvata, jer gospodo u ovoj državi, koja je uz to i parlamentarna monarhija, ne mogu imati Hrvati neki specijalan položaj, ne mogu Hrvati imati neko apsolutno pravo, da u svakoj vladi sudeluju. Ovisi od mudrosti i političkoj taktici

njihovih ljudi, da prireduju teren tako, da mogu sudjelovati u vladi, ali nismo krivi mi, nije kriva Srbija, nije kriva današnja vlada, što ljudi birani na programu hrvatske seljačke stranke vode tako nezgodnu politiku, da ni u jednu kombinaciju ne mogu da uđu.

Drugo, gospodo, ja moram protiv te teze hrvatsko-seljačke koalicije biti kao radikal za to, jer je to nedemokratski. U jednoj demokratskoj i parlamentarnoj državi prave se vlade iz većine, i nema tu pitanja, gde si ti rođen, kako se krstiš i kako se zoveš, nego glas svakog poslanika jednako važi, i ko ima većinu taj ima vladu. Pošto, gospodo, ova vlada ne samo da ima običnu jednu većinu, nego ova vlada ima 209 poslanika, dakle više nego dve trećine ove Skupštine, tvrditi, da je ova vlada hegemonistička je u najmanju ruku deplasirano, a tvrditi, da je ova vlada anti-prečanska, još više je deplasirano, jer tu vladu pomažu više prečanski poslanici nego što sede u čitavoj seljačko demokratskoj koaliciji. . . . (Pljeskanje kod većine) . . . i u toj vladi je Ministar Unutrašnjih Dela g. dr. Korošec. (Pljeskanje kod većine.) A, gospodo, sad nastaje pitanje, zašto onda ova povika protiv ove vlade, zašto bacanje ovih fraza anti-prečanska, anti-hrvatska, hegemonistička, jedino srbijanska? Pitam ja, gospodo, zašto je? Ja ću vam gospodo kazati. Duhovni vođa čitave ove opozicije, te seljačko-demokratske koalicije je g. Svetozar Pribičević. Gospodo, od kako se g. Pribičević počeo baviti politikom od uvek je on takav, kakvog ga ovde vidite. U opoziciji, kad je bio, zapjenio se vičući o demokraciji, a kad je došao na vlast, bio je najveći satrap i tiran. (Burno odobravanje kod većine.)

Gospodo narodni poslanici, vi ste imali prilike videti g. Pribičevića, kako ovde sav crven i razjaren lupa pesnicama, viče i brani tobože slobodu građana, koja od nikoga nije povređena.

Ali, gospodo narodni poslanici, setimo se malo gospodina Pribičevića iz onoga vremena kad mi nismo imali našu slobodnu državu; setimo se gospodina Pribičevića iz vremena kad je on bio u opoziciji i iz vremena kad je on bio na vladi u Hrvatskoj. Ja ću pokušati da ilustriram toga gospodina Pribičevića. Gospodo, g. Svetozar Pribičević hiljadama puta lupao se u prsa, govoreći: „Na svakoj optužnici austro-mađarskoj, spominjalo se moje ime; ja sam proganjan i šikaniran.“ — Međutim, gospodo, sve je to jedan običan blef, sve je to pripovetka, sve je to pripovedanje pred masama ljudi. Treba čuti nas koji smo s njime drugovali, saradivali i vojevali; mi znamo kakav je g. Pribičević bio na vlasti, a kakav u opoziciji. Svetozar Pribičević bio je od uvek najveći oportunist; on se uvek vlasti kla-

njao, kad je bio u opoziciji, — a kad je bio na vlasti on je uvek bio tiranin i satrap. Meni je žao što g. Pribičević nije ovde da čuje ove istine, koje o njemu iznosim. Ja ću prvo pokazati kakav je on bio pre rata, kakav za vreme rata, a kakav posle rata. 1912. god., pre Svetskog Rata, ukinuta je, za vreme Balkanskoga Rata, po mađarskim vlastima, srpska narodna crkvena autonomija i sve srpske stranke: srpska samostalna, srpska liberalna, srpska napredna, srpska dem. i srpska rad. stranka stvorile su savez srpskih stranaka za odbranu narodno crkvene autonomije. Prestale su sve razmirice, počelo se protestovati po zborovima, pisane su brošure, upućene parlamentima — na sve moguće načine protestovano je protiv gaženja prava koja je Srbima zagarantovao još Leopold. Ali, kako smo mi Srbi stvoreni da se ne slažemo došlo je do toga da je savez srpskih stranaka počeo labaviti, pa je došlo i do razlaza. Tadanji predsednik srpske vlade naš veliki učitelj i državnik, blagopočivši Nikola Pašić (Glasovi: Slava mu!) poslao je u Zagreb vodama srpske samostalne stranke jednoga izaslanika i molio predstavnike srpske samostalne stranke da oni zadrže savez srpskih stranaka, jer je to potrebno srpskoj vladi, naročito kod sklapanja Bukureškog Mira, pošto Austrija traži protektorat nad Katolicima u Albaniji, a srpska vlada hoće da pokaže pred celim svetom i pred celom Evropom da Austrija ne može dobiti protektorat nad katolicima, pošto ona i svoje sopstvene građane pravoslavne vere šikanira. Dakle, gospodo, srpska vlada traži usluge i pomoć srpske samostalne stranke. Mi smo bili dužni da te usluge i tu pomoć srpskoj vladi damo i naravno sastali su se na taj poziv, koji je bio upućen i delegatima drugih stranaka, svi predstavnici stranaka, u Novom Sadu, i doneli zaključak da Savez Srpskih Stranaka ostane na snazi. Tom prilikom rešeno je da se povede oštra borba za autonomiju i da se zborovima, štampom i brošurama zainteresuje za tu stvar čitav kulturni svet.

Posle podne kad se sednica nastavila, da se o tehničkoj strani ovoga razgovori, ušao je podvornik unutra i pozvao g. Pribičevića na telefon. I posle 10 ili 20 minuta, ušao je taj gospodin unutra pod šešikom, s ovim rečima bez ikakvog saveza sa raspravom: „Nema od onog što je bilo do podne ništa! Nema saveza srpskih stranaka! Ja sam protiv toga.“ I, posle tih reči, izišao je napolje. Svi su zapanjeni stajali, misleći šta ovo znači. Kakvo je to ponašanje posle dopodnevno jednoglasnog zaključka. Ali se kasnije ustanovilo: da je jedan njegov prijatelj, koga je on poslao u Peštu, cenkao se za srpsku narodno-crkvenu autonomiju, za moralnu pomoć Srbiji, i Tisa ga je ucenio: „Ako hoćete

vlast u Hrvatskoj, odrecite se autonomije i Srbije.“ I oni su se privoleli, kako je rekao g. Velja Vukićević, carstvu zemaljskome, i preuzeli su vlast u Hrvatskoj. Evo vidite, gospodo, kakav je bio pre rata taj tobožnji veliki srpski konspirator za vreme Austrije. A kakav je bio za vreme rata, sad ću vam reći. (*Dr. Miloš Tupanjanin*: To ste mu trebali reći, kad je ovde!) Ja žalim što on nije ovde, da čuje ovo što ja govorim.

Predsednik dr. Ninko Perić: G. poslanice, skrećem Vam pažnju, da je na dnevnom redu budžet Ministarstva Unutrašnjih Dela.

Dr. Bogdan Milašinović: Ja govorim u savezu sa politikom Vlade.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ja Vam skrećem pažnju, g. poslanice, da je na dnevnom redu budžet Ministarstva Unutrašnjih Dela. Govorite o politici vlade, a nije na dnevnom redu gospodin Pribičević, da o njemu govorite.

Dr. Bogdan Milašinović (nastavlja): Za vreme rata, kad su Srbi vešani, streljani, internirani, nisam ja čuo da se ikada g. Svetozar Pribičević digao, bilo u mađarskom, bilo u Hrvatskom Saboru, na odbranu čovečanskih prava, progonjenih Srba, ali znam da je sedeo u Pešti i votirao budžet mađarskoj vladi i mađarskom min. vojnom, koji je s tim parama kupovao topove i rušio Srbiju. Ali, našlo se ljudi Hrvata, koji su se digli na odbranu Srba. Našao se g. Hrvoj, za koga danas g. Pribičević kaže da je antidržavni čovek, i taj g. Hrvoj se usudio da ne samo da brani nas Srbe od progona austrijsko-mađarske soldatetske i vlasti, nego se čak usudio, kao austrijanski državljanin, da brani i Srbijance od teroriziranja austrijskih, mađarskih, nemačkih i bugarskih vojnika. Ali, gospodo, nisu oni samo to učinili, da su se pokazali kukavice, pa da se nisu smeli dići u odbranu onog naroda koga su oni vodili, nego su ta gospoda izglasala zakon, kojim se ekspropiše imetak svima onim Srbima i Hrvatima, koji su prešli kao dobrovoljci da se bore za naše oslobođenje. I jedan najbliži prijatelj g. Pribičevića blo je izvestilac toga zakona. I danas se ti ljudi usuduju lupati u prsa i govoriti: da su oni bili na svakoj optužnici austrijske države, i danas u našoj slobodnoj državi dižu se tobože u poštedu slobode a čitali su kada smo vešani i ubijani i internirani. Ko je g. Pribičevića silio, ako on to nije hteo, da 8. VII. 1914. godine, u 79. sednici Hrvatskog Sabora, posle ubistva prestolonaslednika Ferdinanda, drži onaj govor.

Predsednik dr. Ninko Perić: G. Milašinoviću, držite se dnevnog reda.

Dr. Bogdan Milašinović: Zbog čega je g. Pribičević to radio i tako se ponašao.

Predsednik dr. Ninko Perić: G. Milašinoviću, molim vas, čujte, kad vas Predsednik poziva. Govorite o stvari, koja je na dnevnom redu.

Dr. Bogdan Milašinović: Kad mi g. Predsednik neda, ja ću skrenuti na drugu stranu. Iz ovih nekoliko razlaganja — a mogao sam ovde doneti hiljadu i hiljadu takvih primera — dokazao sam vam, da ova kampanja, koju vodi danas seljačko-demokratska koalicija, da je to jedna zrelo promišljena kampanja; da to nije stvarno njihovo ubedenje, nego da ta kampanja ima jednu sasvim drugu svrhu, a to je doći terorom na vlasti a ne parlamentarnim putem. Kraljevska Vlada, koja je donela zakon o izjednačenju poreza, koji se već najviše tiče nas, takozvanih prečanskih kvajeva, ne može da bude hegemonistička, tim više jer je došla redovnim parlamentarnim putem i ima ogromnu većinu u Skupštini. Ne može joj se prebaciti, da je prenebegla prigu za prečanske krajeve, kad je ona, po mome mišljenju, donela najvažniji zakon posle izglasanja Ustava.

Gospodo, prigovor, da je to vlada nelegalna i, šta više, kako Koalicija Seljačko-Demokratska kaže da ona ne priznaje niti njezine zaključke, niti njezin budžet koji izglasa ova Skupština, zato što u njoj nema Hrvata, najviše su demantovali, sama gospoda, koja danas u društvu sede. Jer, gospodo, Ustav, temeljni državni zakon izglasala je Skupština, bez Hrvata i vlada bez Hrvata u kojoj je bio i g. Pribičević, a danas ga taj isti Stjepan Radić priznaje, i nema u našoj državi ni jedne stanke, koja za to Ustav ne bi priznavala. Ima stranaka, koje smatraju, da je Ustav rdav, da ga treba popravljati. To je njihova stvar. Nije Ustav Jevandlje, koje se neda menjati, ako se ukaže zato potreba, ali nema ni jednog čoveka tako reći, koji osporava pravnu važnost toga Ustava. Sve ovo što danas Seljačko-Demokratska Koalicija radi, niti je demokratski niti parlamentarno, ona sistematski ubija ugled svih političkih ljudi, a sada hoće i vojsku da u politiku umeša.

Gospodo, iz izveštaja g. Ministra Unutrašnjih Dela, iz njegovog ekspozea, videli smo, kako danas stoji stanje i javne bezbednosti i stanje kriminaliteta u našoj državi a samo kavalirština, svojstvena g. Ministru Korošcu, začutala je ono, što je on trebao da kaže. Za vreme, dok je taj gospodin, koji ovde ovako otvara usta vičući o slobodi građana, ministrovao, bile su pune tamnice i glavnjača ne prostitutki, ne zlikovaca nego politički progonjenih ljudi (Pljeskanje na desnici). Gospodo, nisu to izmislili radikali, nije izmislila Slovenska

Ljudska Stranka niti hrvatski federalisti tu reč „antidržavni“. Tu reč izmislio je g. Svetozar Pribičević. Njemu je svaki onaj, koji se nije hteo upreći u njegova partijska kola, a to je veliki deo hrvatskog i slovenačkog plemena bio antidržavni. On je za jedan dan premestio više učitelja nego svi ministri u ovoj vladi, od kako postoji, činovnika (Pljeskanje na desnici). Pa, gospodonarodni poslanici, ti ljudi, koji su ovakvu, politiku vodili, kad su bili na vlasti po mome sudu, nisu kvalifikovani, da ovu vladu, koja nije ni jednog slovom ni jednog njihovog činovnika ni jednog njihovog pripadnika šikanirala, nazivaju nasilničkom i tiranskom vladom. Neka mi gospoda iznesu jednog jedinog činovnika, koji je kažnjen od ove vlade bilo otpustom bilo premeštajem zato, što je pripadnik Seljačko-Demokratske Koalicije?! Ali, gospodo, ja mogu da kažem, a svedok mi je, nema tu g. Predsednika Vlade, g. Vukićević, da sam ja bio onaj, koji sam onda, kad su Radićevci došli s nama u koaliciju, morao da spasavam samostalne demokratske činovnike od progona Radićevaca i obrnuto, kad smo bili u koaliciji sa g. Pribičevićem morao sam poštene i ispravne Hrvate da zaštićujem od njegovog progona i šikane.

On se nije zaustavio na proganjanju hrvatskih političkih ljudi, njemu je i hrvatski „Soko“ izgledao veleizdajnički i hrvatska „Zena“ veleizdajnička i sva kulturna i humana hrvatska udruženja veleizdajnička. Taj čovek nije kvalifikovan da govori u odbrani Hrvata, ali ja koji sam izabran i glasovima hrvatskim imam isto tako prava, bar kao i g. Pribičević, da govorim u ime hrvatskog dela našega naroda, i ja kažem da ona ne deli njegovo mišljenje o ovoj vladi.

Mi, gospodo, kako rekoh, vidimo iz ekspozea g. Ministra Unutrašnjih Dela da svakim danom, a specijalno sada, ide stanje u našoj javnoj bezbednosti na bolje. Mi smo videli, kako je g. Ministar kazao, da nema ni jednog slučaja da bi naši državljani digli ruku na vlast u našoj Južnoj Srbiji, kako se to neverno predstavlja od strane seljačko-demokratske koalicije, nego da to rade tuđinski plaćeni agenti. Mi smo videli da kriminalitet u našoj državi opada, mi smo videli da se dolazi do konsolidacije za čim svi mi težimo, pa pošto sam ja video da vlada g. Velje Vukićevića ima smisla i razumevanja za konsolidaciju naše države, pošto je ona dala jedan od najvažnijih zakona, koji se nas prečana tiče, to je poreski zakon; pošto je donela preko 20 zakonskih predloga koji rade na izjednačenju čitavog našeg zakonodavstva; pošto ta vlada svojim radovima pokazuje da ona ne zanemaruje naše krajeve, nego da se brine za čitavu državu, a isto i za čitavu

teritoriju, i pošto ja, prema tome, imam u tu vladu poverenja, a specijalno poverenje u g. Ministru Unutrašnjih Dela g. Korošca ja ću glasati za ovaj budžet. (Pljeskanje kod većine.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. dr. Tupanjanin.

Dr. Miloš Tupanjanin: Gospodo narodni poslanici, pretres budžeta Ministarstva Unutrašnjih Dela uvek izaziva interes u zemljama sa režimom kao što je ovaj naš, jer Ministarstvo Unutrašnjih Dela. Sa celim svojim aparatom, delujući na ishod izbora, deluje i na sastav ove Skupštine i, vlada, odnosno stranka koja za vreme izbora ima u svojim rukama Ministarstvo Unutrašnjih Dela, može i da, kao što nam je svima poznato, dobije i mnogo veći broj narodnih poslanika nego li što bi joj to narod svojom voljom dao. Ali, gospodo, verujte, da je čovek toliko puta, u ovo poslednje vreme, dolazio u iskušenje da li ima smisla uopšte govoriti i kritikovati pojedine razdele budžetske. Uzmimo specijalno Ministarstvo Unutrašnjih Dela. Od kako se ova Skupština sastala nebrojeno puta bilo je govora o Ministarstvu Unutrašnjih Dela, sa ovih govornica iznošena su fakta, dokazana fakta nasilja, nevaljalstva i zloupotreba organa upravnih vlasti. I, gospodo, sve do danas ništa se po tome nije učinilo. Ja još nisam čuo niti znam da je netko od upravnih funkcionera, kako viših tako i nižih, bio smenjen ili da je odgovarao za svoja nedela, bilo materijalno bilo krivično. U najboljem slučaju ako je kakav niži činovnik bio smenjen ili penzionisan — to je sve. Gospodo, u svima zemljama najveća se pažnja posvećuje upravnim činovnicima. Gleda se da ti činovnici imaju što bolje kvalifikacije, što bolju spremu, da su umešni u ophođenju sa svetom, da imaju jak stupanj opšteg obrazovanja, jer upravni činovnici predstavljaju državu u direktnom i indirektnom dodiru sa narodom. Od spremne i obrazovanja tih činovnika i načina njihovog ophođenja sa narodom zavisi da li će autoritet državni da ostane na dostojnoj visini i da se ceni, ako ti činovnici nemaju kvalifikacija, ako su nespremni, ako su rdavi, onda trpi državni autoritet, srozava se i pada sve niže i niže. Gospodo, svima je nama jasno da smo mi u ovom drugom slučaju. Nema skoro zemlje u Evropi, gdje je kadar činovnika od oslobođenja bio popunjen sa tako nekvalifikovanim osobljem, kao što je kadar upravnih činovnika kod nas. Daleko bi me odvelo kad bi redao razne slučajeve, ali da spomenem samo nekoliko. Zar nije strašno da se u jednoj zemlji može desiti, da jedan poglavar sreski, u društvu sa najobičnijim zlikovcima i razbojnicima, dolazi u manastir, ubija

sveštenika, pljačka ga i pali manastir. Taj čovek, posle toga ubijstva, posle paljenja manastira vršio je još dužnost svoju poglavarsku 3 godine i kad je on mogao da ubije čoveka, onda je lako shvatljivo kakva je on druga nedela i zločine mogao da počini. Kad čovek dođe u koje malo mesto u provinciji, onda tek u razgovoru sa narodom, kako sa građanima tako i sa seljacima, oseći bol i mora da se zacrvni i srami da su ovakvi ljudi upravni činovnici i da oni predstavljaju državu u očima toga naroda. Na jednom mestu naiđete na upravne činovnike, koji su obični pljačkaši i koji se zadužuju kod građana na najordinarniji način: dođu u radnju, uzmu nešto robe, ili dođu u kafanu, popiju nešto i ne plaćaju. Imate opet drugih koji žive nemoralnim životom i prave sablazan u tim malim varošima. Razume se, ja ne govorim o celokupnom činovništvu; ima ispravnih i dobrih činovnika, ali ovih nema mnogo. Mi smo imali prilike, specijalno mi u Bosni i Hercegovini, da to osetimo i da vidimo. Pa nije se, gospodo, čuditi da su u unutrašnjosti ovakvi činovnici, kad ovde, u samom centru, u Beogradu, nailazite na ovakve iste tipove. Vama je u svežem sećanju proces Stepićev, jednog činovnika sa minimalnim kvalifikacijama, držim da je bio činovnik III. kategorije. On je rukovao sa novcem Ministarstva Unutr. Dela, imao je odgovorno i delikatno mesto, kretao se u društvu svojih ministara, išao sa njima u inostranstvo, fotografirao se sa njima i na koncu utvrdilo se, da je postojala milionska prevara. Po materijalu, koji je iznešen na sudu Ministarstvo Unutr. Dela bilo je dužno da da izvesna obaveštenja.

Ja ovo spominjem zato što sam iz Bosne i što me interesuje ovih 500.000 dinara koji su bili namenjeni poplavljenim u Bosni. Na tome pretresu nije objavljeno šta je sa tih 500.000 dinara. Koliko sam ja pratio tu stvar i koliko sam čitao on se je branio da je tih 500.000 dinara razdeljeno po naredenju Ministra Unutrašnjih Dela, ali da od tih 500.000 dinara ni jedan dinar nisu dobili poplavljeni. Dužnost je Ministra Unutrašnjih Dela da ovu stvar objasni, jer često puta i mnogo puta u Bosni se pitaju: šta je sa tim novcem i kad svet nije dobio hoće da bar zna šta je bilo sa tim novcem. Gospodo, dovoljno je pročitati optužnicu protiv g. Maksimovića koju je potpisala ondašnja opozicija i u čijem je sastavu bila i demokratska stranka a čiji su današnji jaki i viđeni ljudi u vladi. Znači da ti ljudi nisu potpisali onako olako one teške optužnice, nego da su dobro stvari proverili, pa tek onda potpisali optužnicu. I kad pročitate ovu optužnicu onda vidite kako je nivo kvalifikovanog našeg činovništva bio nizak. Ali, dalje, što je čoveka bunilo bilo je to da,

pored toga što su demokrati potpisali optužnicu protiv Ministra Maksimovića, kad su oni došli na vladi, sad pre osam meseci, oni nisu poduzeli sve potrebne mere i korake da oni ljudi koje su oni optužili, za koje su izneli konkretne dokaze i činjenice — za mnoge visoke činovnike naveli su brojeve i akta po kojima su optuženi — nisu kažem, postupili svom snagom da to uredi Demokrati nisu poduzeli mere da ti ljudi iskuse zakonske kazne ako su pogrešili ili da im se da satisfakcija ako nisu. Jedan visoki funkcioner ostaje još mnogo meseci po dolasku demokratske stranke na svome mestu u Ministarstvu Unutrašnjih Dela. Ja hoću samo da kažem kako su nezdrave prilike kod nas i kako je sa ovim rdavim činovništvom, sa ovim rdavom administracijom i radom stvoren jedan režim koji postaje sve jači i od ljudi i od stranaka i da ne mogu ni ljudi ni stranke da se otmu ovom režimu i da sve stranke koje su se izmenjale na vlasti do danas neće biti u stanju da taj režim sruše, da ga poprave i dovedu u korito reda i zakonitosti. Ja sam ovo rekao zato što sam, malo pre, — pored sveg poštovanja koje imam prema jednom uglednom političaru koji zauzima danas mesto Ministra Unutrašnjih Dela, — osetio da su i njemu servirali izveštaj, koji je ovde pročitan, možda ti isti činovnici, jer Ministar Unutrašnjih Dela je tek došao pre nekoliko dana na svoj položaj pa nije mogao da dobije pravu sliku o stanju u svome resoru. Ja ću da se zadržim sam na nekoliko momenata. Nisam mislio da govorim o pitanju koje ću sada pokrenuti, daleko od toga, iz pojmljivih razloga, možda do izvesne mere, iz istih razloga radi kojih ne govori ni većina u ovoj Skupštini. Da postavim samo jedno pitanje g. Ministru. On je izneo tačno koliko je bilo disciplinskih kazni žandarma, kaplara, podoficira i oficira, koliko je uhvaćeno jataka i t. d., a ja bih molio g. Ministra da kaže koliko je uhvaćeno za ove tri gobine komita koji su prelazili iz Bugarske ovamo. Pa, gospodo, celom svetu postali su oni kominikei Ministarstva Unutrašnjih Dela smešni. Ako se desi da neka banda bugarska pređe našu granicu i učini kakav zločin, tek odmah izide kominike na dva stupca: kako je sreski poglavar na lice mesta došao, i kako je došao Žika Lazić, general Tomić, i kako su preduzete sve mere za hvatanje bandita, da je granica osigurana. Prema tome vi čekate, sutra dan, da te komite budu ili pobijene ili živi uhvaćeni. Medutim, gospodo, vrlo retko se desilo da su uhvatili koga od tih komita, da su ubili koga, već ih je u većini slučajeva nestajalo. Ja pitam kako je moguće kad imamo tolike žandarme, mislim oko 15-18.000, za koje se daju stotine milijona dinara računajući tu i za organizaciju

javne bezbednosti dole na jugu, kad imamo toliki upravni aparat, kad se je narod listom digao, kad se obrazovala narodna milicija, kako je moguće da te komite prebegnu i prebace se u Bugarsku. Znači, gospodo, da nije to tako kao što nam je G. Ministar predstavio, znači da dole stanje ne valja. Moramo priznati da ima i uzroka spoljnih ali moramo da budemo na čisto s tim da ima i naše krivice. Neosporno današnji režim u Bugarskoj ne želi nikakva dobra našem narodu i da Cankov a i sada njegov naslednik Ljapčev imaju ideju revanša t. j. da uzmu Makedoniju, Južnu Srbiju. Kad dovedemo u vezu držanje Italije, koja daje novac i Albaniji i Bugarskoj za formiranje i izdržavanje četa, onda moramo poverovati da je to jedan od najkrupnijih razloga. No ipak treba da se zapitamo da li nismo i mi krivi za tako stanje.

Gospodo, kad razgovarate u četiri oka sa kojim bilo poslanikom koji je rodom iz Južne Srbije, iz stranaka vladine većine, onda vam oni govore sa svim drukčije, razume se mnogo iskrenije nego kad govore zvanično. Uzrok takome stanju sigurno leži u rdavom režimu i rdavom upravnom osoblju. Treba da smo na čisto da veliki deo osoblja tamo dole ne vredi. Pa zar, gospodo, ne može se naći i poslati dole 80-90 kvalifikovanih i poštenih ljudi za sreske poglavare? U mesto da svima nama leži na srcu pre svega interes države, na žalost preovladuju partijski interesi, jer i u demokratske i radikalne odbore uvukli su se ljudi, kojima nije svet interes ove države, ljudi koji rade polako i sistematski na rušenju temelja ove države. Ja sam spomenuo juče da se proganjaju najispravniji ljudi, oni koji su godinama radili i stradali za ovu državu, a naročito ako ne pripadaju kojoj od vladajućih partija. Ima još jedna drnga stvar, vrlo interesantna. Pored toga što se naš upravni aparat pokazao, naročito način njegove organizacije, potpuno defektan, da ne upotrebim drugu reč, za ceo ovaj neuspeh niko ne povlači odgovornost. To je jedinstven primer u svetu. Naši se ljudi ubijaju, bande prelaze preko granice, bacaju se bombe, kidaju se pruge, a niko za tone podnosi odgovornost i niko ne bi smenjen. Uvek jedni isti ljudi su na čelu te organizacije upravnog aparata u Južnoj Srbiji. (*Puniša Račić*: Otuđa i dolazi to da oficiri budu veliki župani.) To i g. Račić vrlo dobro zna kao i ja. Treba samo otići u Skoplje ili koju drugu varoš, pa ćete videti kakvo je stanje tamo. Videćete da posle 4 sata ne možete naći mnogo građana koji smeju da izadu iz kuće. Ne treba tu ničega da se plašimo i da gledamo da ovde o tome ne padne ni jedna reč, da se plašimo toga šta će je u ino-

stranstvu govoriti. Naprotiv, treba kazati sve otvoreno jer inače nećemo nikad to moći da izlečimo. G. Ministar Unutrašnjih Dela ima jednu vrlo delikatnu, blagorodnu i tešku ulogu. On dolazi iz jedne zemlje, iz jednoga našeg kraja, iz Slovenije, gde nema policijskih nasilja. Tamošnjem svetu je nepoznato policijsko nasilje. Taj svet tamo, ti Slovenci, živeli su drugim životom, za njih su španska sela sva ova nasilja kakva se događaju u Južnoj Srbiji i Bosni. G. Korošec je jak i elastičan političar, bar takvu reputaciju nosi, i vrlo je dobro, što je došao on da ovo mesto zauzme. Zato mislim da će znati, može biti, da nađe puta i načina, da nađe kanale, kroz koje će da prođe i preduzme dobre mere za popravku političkog stanja u zemlji. Narod dole očekuje da se stanje poboljša. Ne treba samo govoriti kako nam Bugari šalju čete, nego Ministar treba da pogleda malo svoje činovništvo i svoj aparat pa kad se uveri da ne valja, onda da ga menja. I to je on trebao odmah kako je nastupio dužnost, da uradi i sa jedno tri do četiri snažna akta da pokaže svim činovnicima da je on tu gotov da seče svakoga onoga ko ne bude poštovao slovo zakona. Jer narod dole trpi, i to mnogo trpi, ali ako on oseti da ima uopšte jedne ruke, koja hoće da unese pravdu i zakonitost, onda će i on da bude trpeljiviji i kako ministar bude dalje radio bolje stanje će se popraviti a narod bi se po malo zadovoljavao. Ali, gospodo, ovde je potrebna jaka akcija, jer proleće je tu, a vi svi znate iz novina i iz razgovora koje ste vodili sa ljudima upućenim u te stvari da se sprema akcija kako iz Bugarske tako i iz Italije preko Albanije. Zato je tu potrebna brza akcija od strane g. Ministra i cele vlade, jer ako on i vlada nisu u stanju da spreče akciju s polja, da spreče samu inicijativu takve akcije, mogu bar da učine to da narod dahne dušom pa da organizuje upravni aparat, da organizuje otpor, koji će svaku takvu akciju sprečavati. Jer ovakav aparat, kakav je sada tamo, defektuozan je i ne vredi ništa. Bilo je, gospodo, i u drugim zemljama i državama tako nekih pobuna ali se je to brzo ugušivalo i to zato što je aparat bio na svome mestu. I g. Ministar dao bi najbolji dokaz da namerava zbilja da krene tim putem, kad bi najbliže svoje saradnike, koji su do sada smatrani kao najbolji i jedini eksperti za Južnu Srbiju jednostavno uklonio. To bi bio dokaz da g. Ministar namerava najenergičnije da pođe novim putem.

Ja Vam kažem da bi kod svih ljudi koji imaju razumevanje za prilike na jugu kao i kod onog naroda ovaj akt, ovaj gest ministrov i vladin, bio bi pozdravljen i osetili bi da dolazi novo stanje i novi red. Gospodo, neki dan šetao sam se sa jednim strancem, svojim poz-

nanikom, novinare. Izišli smo sa večere na beogradske ulice. Od jedanput stade pa me pita: Zašta je ovaj žandarm u zimskom šinjelu, sa puškom preko ramena? Govori se u inostranstvu da je kod nas režim policije, režim Glavnjače. Kad dođe stranac da to proveri i vidi žandarma sa puškom na ramenu kako se šeta beogradskim ulicama, on faktički ne bi trebao ni da ide dole. Šta taj žandarm ima da radi sa puškom preko ramena u prestonici? To nema nigde u svetu (Cvetković: Imate noćne stražare sa puškom u Švajcarskoj, to je pitanje bezbednosti.) Ostavite to, g. Cvetkoviću. Ako treba nekoga da gada, hoće li pucati? Hoće li pucati ulicama i kako će da gada kad ima sveta? Sve to bode oči strancu i onda svaki stranac koji dođe mora da misli da smo mi zaista zemlja policije, zemlja Glavnjače.

Gospodo, bilo je još davno reči o toj Glavnjači i mnogo se o njoj govorilo, ja ne mislim da se na njoj zaustavljam. Ali meni jedno čudi da pored svih dokaza koji su izneseni protiv ljudi koji su na upravi u toj Glavnjači, apsolutno nikakva sankcija do danas nije donesena. Za umirenje same javnosti g. Ministar je trebao da preduzme neku brzu i jaču meru radi te Glavnjače. Trebalo je da smeni jednoga ili dvojicu od činovnika koji se najviše optužuju. To je prirodno, svuda je u svetu tako, kad se javnost digne i kad se govori da taj i taj činovnik tuče, iznuduje priznanje itd. To je ovde izneseno u detalje i ja nemam nameru da to ponavljam. I najelementarnije pravo, najelementarnija dužnost svakoga ministra je, da te i takve ljude smeni i suspenduje i provede istragu, a ne da ovako ide fama i ulicama i kroz državu da g. Ministar Unutr. Dela ne može ništa Upravi Grada, da je ona nezavisna i viša od njega. Tako se, gospodo, govori, i to ne kod običnog sveta nego kod jakih, uglednih i upućenih ljudi. I g. Ministar Unutr. Dela da je ovo učinio sigurno je da bi bio pozdravljen od celokupne javnosti, trebao je da to i učini. Sa ovoga mesta bilo je često govora o policijskim nasiljima u Bosni i Hercegovini. Koliko je stanje nesnosno u Južnoj Srbiji i kolike su teške prilike tamo, skoro isto tako su teške i prilike u Bosni i Hercegovini. I tamo stanje postaje nesnosno. Samo što pitanje Bosne i Hercegovine nije još izneseno na dnevni red. Pitanje Južne Srbije postalo je akutno, o njemu se diskutovalo, i ako se nisu preduzele shodne, brze i jake mere, Ali može lako doći i pitanje Bosne i Hercegovine.

U Bosni svaki žandarm, svaki lugar i svaki najmanji državni funkcioner može da uđe noću u kuću seljaka, da traži da jede, da pije, spava i da ga na koncu i istuče. (Dobacivanje: Taj svet je trpeljiv i on

ćuti.) Hvala na tome priznanju. Gospodo, kod onoga sveta, a ja govorim sada specijalno o srpskom delu sveta u Bosni, razvijena je velika i neograničena ljubav za Srbiju i njega strašno boli da u novoj ujedinjenoj i slobodnoj državi mora da trpi mnogo gore muke nego što je trpeo pod tuđinom, i u tom stidu i očajanju on ćuti, neće da se tuži, nije se tužio prvih godina. On se stidi sama sebe i nas svijetu. (*Blažo Lilević*: I treba da se stidi ka! ste mu Vi predstavnik.) Izadi ovde bliže pa glasno kaži. Ti lažeš. Napiši to u listu pa da te tužim sudu, pa onda dokaži

Predsednik dr. Ninko Perić: Prekidam sednicu.

— I posle prekida sednice nastaje živo objašnjavanje između dr. Miloša Tupanjanina i Blaža Lalevića —
— Posle prekida —

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim vas, gospodo, da zauzmete svoja mesta.

Gospodina Lalevića kažnjavam pismenom opomenom na red, što je uvredio g. govornika i što sam radi toga morao prekinuti sednicu. (*V. Lazić*: Ja bih molio g. Predsednika da zatraži od g. poslanika da se izvini) Molim vas, gospodine Laziću. (*Voja Lazić*: Ne možemo dopustiti, da se ovako vredaju narodni poslanici. To je bezobrazluk, da vladini poslanici ovako vredaju, a Predsednik to dopušta) Vi niste čuli, g. poslaniče, ja sam kaznu izrekao, kao što to činim prema drugim grupama. (*Voja Lazić*: Njega je narod birao i nitko ne može reći, da je sramota, što ga je narod birao za poslanika.)

Izvolite nastaviti, gospodine poslaniče.

Dr. Miloš Tupanjanin: Gospodo poslanici, pre nego nastavim svoju reč, moram da izjavim, da mi je vrlo žao, što g. Predsednik Narodne Skupštine nije bio ni ovde isto onakav i nije zauzeo isti onakav stav, kakav je bio prema mojim drugovima i prema drugim članovima ovoga Doma, kad se radilo o uvredi članovima vladine većine.

Ja sam malo prije skrenuo pažnju g. Ministru Unutrašnjih Dela, kakvo je političko stanje našega seljaka u Bosni. Ne samo to, da žandarm, lučar i ne znan koji od činovnika ili zvaničnika državnih može da uđe u kuću kod njega i da radi što hoće, da goni i proganja svet, nego ti žandarmi mogu kad hoće, bez ikakvoga pismenoga rešenja, da uđu u kuću i da svet vežu i vode poglavaru i pravo u tamnicu. Za nas ne vrede odredbe Ustava, za nas ne vrede oni zakoni koji vrede ovde u Srbiji. Mi smo u jednom izuzetnom stanju, u kojem se vlada po starim austrijskim patentima, pa kad bi se još i vladalo po njima, neka bi i bilo, nego i oni se vrlo često mimoilaze i narod, specijalno seljak,

smatran je za jedno bespravno roblje. Eto tako se s njime postupa.

Ja sam jednom prilikom pročitao jedan od tih patenata, pa sam zamolio ondašnjeg Ministra Unutrašnjih Dela da te patente povuče. G. Ministar Unutrašnjih Dela je obećao da će tu uredbu povući ali do danas nije povučena. Ja ponovo apelujem na g. Ministra Koroseca, da te austrijske patente, koji su donešeni za vreme rata i to u specijalnom cilju, povuče, jer nikakve pravne garantije onaj svet ne može imati po njima. Po volji sreskog poglavara može se svaki građani kazniti po 20 dana zatvora, a to se može ponoviti nekoliko puta i tako se može kazna povisiti na stotinu dana, po volji sreskog poglavara, žandarma ili kapetana, tako da svet apsolutno nikakve slobode nema u Bosni i Hercegovini i s njime se radi šta se hoće.

Još jedanput apelujem na g. Ministra Un. Dela i molim ga da te austrijske naredbe i patente povuče, da onaj svet, u Bosni, ima više slobode, nego što je danas ima.

Gospodo narodni poslanici, u Bosni i Hercegovini opštine nisu organizovane. Mi u opštini imamo knezove kao što malo pre g. ministar spomenu, i muktare po selima. Po selima gde su Srbi Hrvati, tamo su knezovi, a po selima gde su muslimani, tamo su muktari, i to za svako selo ima po jedan knez, ili po jedan muktar. Pre ratova knezove i muktare birao je narod, ali ta praksa za vreme rata prestala je i te knezove i muktare imenuje politička vlast, imenuje ih sreski poglavar. Zato su, gospodo, ti knezovi i muktari najbolji pomagači i izvršiocu poglavarevih želja i najbolji su agitatori vladini. Do god, gospodo, ne budu ta sela i te opštine dobro organizovane, to da se sela sastave kako narod želi a ne kako želi policijska vlast, i kako je interes pojedinih vladinih stranka i do god se izbori ne vrše slobodno, sve dotle ne može biti ni reči o slobodi u Bosni i Hercegovini. Po varošima u Bosni i Hercegovini postavljeni su komesari i žalosno je, gospodo, da ni dan danji nisu vršeni izbori u tim opštinama. Ja ne spominjem samo zadnje vreme, nego i one godine koje su davno prošle. Ti su komesari raspolagali imovinom varoškom, i to po partijskim interesima ili interesima pojedinaca. Pa ipak, i pored krize koja je vladala u tamošnjim varošima, dalo se nešto i učiniti; ali danas gotovo sve te varoši u Bosni i Hercegovini propadaju iz dana u dan, sve više i više. Do god, gospodo, tamo ne dode do slobodnih izbora, ne može biti reda u ekonomijama gradskih opština. O Vojvodini, čuli ste jutros dosta stvari, i ako su tamo izvršeni izbori, i ako su tamo opštinska veća trebala da se konstituišu, ipak organi policijskih vlasti nisu dozvo-

ljavali da se vrše ta konstruisanja. I tako su i tamo još ostale stare uprave, sa starim komesarima.

Gospodo, u Vojvodini izvršeni su izbori do neke slobodnom voljom narodnom a i tu je policija pružila svoje prste a sada ne dozvoljava, u pojedinim opštinama, da se odbori konstituišu. Ja moram da konstatujem da se ti slučajevi dešavaju baš sada, kad naš Parlament radi u punom jeku, zašta su dokaz one silne deputacije, koje dolaze ovamo iz dana u dan. To vam je, gospodo, najbolji dokaz da se danas ne poštuju nikakvi principi i nikakva načela. Ja sam u početku svoga govora, kazao da od kvalifikacija tih sreskih poglavara mnogo zavisi, kakav će autoritet državni biti u kome kraju, jer poglavari imaju veliku kompetenciju, koja zaseca u sve manifestacije života. Vi znate da su u Srbiji sreski poglavari nadzorna vlast, po zakonu o opštinama i po krivičnom zakonu, za mnoge razne stvari. Sreski poglavari ima prava da i za najmanje krivice, za sitnice, uzima na odgovor i predsednika opštine i kmetove i odbornike, i ako to nije čovek široke kulture i širokih pogleda, razume se da će on uvek i stalno da proganja svoje političke protivnike i da im traži, i najmanje, pa makar i formalne, krivice.

A u krajevima gde nema organizovanih opština, kompetencija poglavareva mnogo je veća. I faktično je čudo; dok su lekari, šumari i sudije kvalifikovani činovnici, dotle poglavari, u ogromnoj većini slučajeva u našim krajevima, nemaju ni najosnovniju naobrazbu. Imaju osnovnu školu, 4 razreda gimnazije ili srednju školu, ali vrlo retki su pravnici, a jedan mali deo ima gimnaziju. Razume se da takvi ljudi ne mogu da vrše svoju dužnost onako kao što bi trebalo i da rdavo predstavljaju državu pred narodom. To je u organizovanim opštinama. Završujući svoj govor, ja se nadam da će novi gosp. Ministar Unutrašnjih Dela biti nešto drugo a ne samo saveznik radikalne stranke, da neće štiti samo svoje interese i interese radikalne stranke, da će umeti da se uzvisi nad tim uskim partiskim interesima, da će znati da ceni interese države i da će i prema tome postupati. Bude li takav, biće dobar, ali neka zna, ne bude li takav, njegova odgovornost biće mnogo veća i jača nego njegovih prethodnika. Jer i po svome položaju u privatnom zvanju i po ugledu koga uživa kao političar i po momentu kad je došao za Ministra Unutrašnjih Dela a i po ulozi koja mu je namenjena, on nosi mnogo veću odgovornost i nosiće, ako stvari ne ne krenu boljim putem, i ako ne bude umeo da ceni interese celine državne, a ne samo interese radikalne stranke i slovenske ljudske stranke.

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima nar. poslanik g. Hans Mozer.

Dr. Hans Mozer: U dobroj unutrašnjoj upravi ogleda se zdravlje i snaga državnoga života. Unutrašnja uprava treba da funkcioniše kao dobar sat, kao najfinija i najsloženija mašina, koja treba da svrši najkompliciranije i najtačnije poslove. Ona je duša svih državnih funkcija. Nju susrećemo na svakome koraku i po njezinim metodama i organima ceni se i sama država. Unutarnja uprava treba da se oslanja na dobro izgrađenu samoupravu od opštine do oblasti, ovdje bi trebale konkordantno raditi na uređivanju prilika i izgradnji solidne baze za procvat zemlje i blagostanje svih građana.

Kod samouprave opština počinjem stoga moj govor. Ovom prilikom moram nešto podobnije da se pozabavim sa pravilnikom Ministarstva Unutrašnjih Dela br. 15.300 od 31. augusta 1927. o opštinskim i gradskim izborima u Banatu, Bačkoj i Baranji.

Članom 165. Finansiskog zakona za 1927.—28. dobio je Ministar Unutrašnjih Dela ovlašćenje, da može u roku od tri meseca raspisati opštinske i gradske izbore u Banatu, Bačkoj i Baranji, a na temelju XXI i XXII zak. čl. od 1886 god. s tim da sve odredbe ovih zakona u koliko se one kose sa odredbama i duhom Ustava i ostalih izjednačenih i novih zakona Kraljevine S. H. S. može jednim pravilnikom saobraziti.

Pre svega konstantujemo, da tadanji g. Min. Unutrašnjih Dela, taj pravilnik za opštinske i gradske izbore nije doneo u ruku od tri meseca već ga je doneo na koncu petoga meseca od onoga dana kada je taj Finansijski Zakon stupio na snagu.

Ali ne samo da je Pravilnik sa zadocnjenjem izdan, već isti nije ni izrađen u granicama ovlašćenja, koje ovlašćenje je g. Ministar Unutr. Dela od Nar. Skupštine dobio citiranim čl. 165. Fin. Zakona. Mnoge odredbe toga Pravilnika daleko su prekoračile ovlašćenje, a mnoge druge odredbe opet još se i danas kose sa odredbama i duhom Ustava i ostalih izjednačenih i novih opštinskih izbornih zakona. Pored ovoga ima u ovome Pravilniku toliko nedostataka, praznina i nejasnih mesta, da je gosp. Ministar Unutr. Dela već opetovano morao izdati čitav niz objašnjenja i naredenja, koja ipak do danas još nisu unela dovoljno jasnoće i jednodličnu primenu toga Pravilnika.

Evo nekih primera i danas još postojećih razlika u odredbama o izboru opštinskih odbora na teritoriji Hrvatske, Slavonije i Srema sjedne strane i Banata, Bačke i Baranje s druge strane. Po čl. 3. Uredbe o izboru opštinskih odbora za seoske uprave u Hrvatskoj, Slavoniji sa Sremom od 31.-V-1927. za opštinskog odbornika može biti izabran samo onaj član opštine, koji

je navršio 30 godina, a nije isključen od izbora. Po čl. 35. Pravilnika br. 15300 za opštinske i gradske izbore u Banatu, Bačkoj i Baranji za opštinskog (gradskog) odbornika može biti izabran svaki zavičajnik te opštine, koji ima biračko pravo, koji je navršio 24 godine, a nije isključen iz izbora. Zar je ovo izjednačenje i saobražavanje izbornih zakona kad na temelju istoga ovlaštenja iz čl. 165. Fin. Zakona za 1927/28 isti Ministar Unutr. Dela izdaje za jedan kraj Pravilnik, a za drugi susedni kraj uredbu, koji doba za pasivno izborno pravo različito ustanovljuju, jedanput sa 30 godina a na drugom području sa 24 godina.

Protivno ovlašćenju iz čl. 165. a i postojećim zakonima jesu završne odredbe Pravilnika sa kojima gosp. Ministar Unutr. Dela dopušta, da će se moći u roku od jedne godine dana postavljati odnosno birati i oni za razne položaje za koje se traži propisno osposobljenje, koji su taj položaj na teritoriji Banata, Bačke i Baranje već zauzimali ili sada zauzimaju, ma i ne imali propisnu spremu. Ovo je gosp. Ministar Unutr. Dela odredio na vlastitu ruku bez ikakvog ovlašćenja, pri svajajući sebi deo legislativne vlasti, koja pripada samo samoj Nar. Skupštini.

I daljna odredba završnih odredaba, po kojoj će se imati obaviti u roku od 2 meseca dana po konstituisanju opštinskih odnosno gradskih odbora izbori odnosno nova postavljenja svih samoupravnih časnika i činovnika — jer se u protivnom slučaju smatraju po isteku ovoga roka utvrđenim u svojim položajima — protiv se također ovlašćenju, koje je gosp. Ministar Unutr. Dela dobio, kao i postojećim zakonima drugih područja, kao i Ustavu, koji ne dopušta takovo ograničenje prava samoupravnih jedinica u izboru svojih organa. (Čl. 96. Ustava.) Podvlačimo ovde, da je nejasno i nelogično s jedne strane davati narodu učešća u samoupravi svojih opština, a na drugoj strani oduzimati mu istovremeno jedno od najvažnijih samoupravnih prava, t. j. pravo, da slobodno i bez ikakvog roka izabere svoje samoupravne činovnike i časnike. Do kojih absurdnih posledica dovode ovakve nelogične odredbe dokazaću na primerima malo docnije.

Neustavna je i nezakonita odredba čl. 68. Pravilnika po kojoj za opštinskog kneza i podkneza može biti biran samo onaj član opštinskog odbora, koji zna čitati, pisati i govoriti državnim jezikom. I ovu odredbu izdao je gosp. Ministar Unutr. Dela protiv ovlašćenja Fin. Zakona.

Pored toga konstatujemo da se g. Min. Unutr. Dela ovde služi jednim neustavnim izrazom, jer naš Ustav ne poznaje nikakav državni jezik, već poznaje

samo službeni jezik Kraljevine, a to je po čl. 3. Ustava Srpsko-Hrvatsko-Slovenački jezik. Ovo treba uvek tačno razlikovati: Državni jezici jesu jezici svih naroda, koji se u toj državi govore, a službeni jezik, jeste onaj jezik kojima govore ili pišu državni organi odnosno službenici. Nigde ne piše, da samoupravni organi ne bi mogli ili smeli u svojim samoupravnim poslovima kao službeni jezik upotrebljavati koji drugi živ jezik, a ne srpsko-hrvatsko-slovenački. Ovde moram da napomenem da je u staro vreme pod Austro-Ugarskom vlašću bilo bezbroj opštinskih knezova i podknezova srpske, rumunske, nemačke, slovačke, rusinjske narodnosti, koji osim svoga maternjega jezika nisu znali ni jedan drugi jezik, ni mađarski, ni nemački, a ipak zato nisu bili nekvalifikovani za ta počasna mesta kneza ili podkneza. Zato je moralo biti činovnika u opštinama koji su znali nemački ili mađarski i jezik dotične narodne manjine. Oni su po § 21. zakonskog članka 44. iz 1868. morali znati jezik opština i bili su dužni, da upotrebljavaju jezik opština i u samom zvaničnom saobraćaju. Paragrafom 20. istoga ugarskog zakona dopušteno je opštinskim skupštinama, da same sebi izaberu zapisnički i službeni jezik, koji je mogao biti isključivo srpski, rumunski, slovački i t. d. Čak je moglo biti i više službenih narodnih jezika, jer je 1/5 članova sa pravom glasa mogla zahtevati zapisnički i službeni jezik po svojoj narodnosti. I kod viših samoupravnih tela dozvoljavao je § 3. citiranog zakona da se svako može služiti kod govora svojim materinskim jezikom. To su i Srbi upotrebljavali u županijskim i gradskim municipalnim skupštinama; §. 2. dozvoljavao je čak i to, da se zapisnici viših samoupravnih skupština vode na drugom jeziku pored mađarskog službenog jezika, ako je to zahtevala 1/5 članova skupštine. Konačno ističemo i to, da su svi zakoni u Ugarskoj izdavani na mađarskom jeziku u originalnome tekstu, ali da su pored toga zvanično izdavani u ovjerovljenim prevodima u jezicima svih narodnosti, koje su u Ugarskoj stanovale. Ovde dalje ne spominjem prava upotrebe jezika na temelju ugarskog zakona pred upravnim vlastima, a naročito i pred sudovima raznih instancija.

Kad su takove liberalne jezične odredbe postojale ranije u biv. Austro-Ugarskoj monarhiji, onda bi one morale bar u istoj meri, da ostanu na snazi i u našoj mladoj novoj Kraljevini sazidanoj na principima mnogo šire demokratije i većega liberalizma.

Velikih nedostataka imade u Pravilniku u onome delu, koji govori o popunjavanju upražnjenih odborničkih mesta, (čl. 51.), tako neki sreski poglavari popunjavaju mesta u odboru i za izabrane knezove i podkne-

zove, te tako uzimaju da su knezovi i podknezovi izgubili svoja odbornička mesta u odboru, čim su se primili kneževskoga i podkneževskoga položaja. Posle se takovi knezovi i podknezovi iz ništavnih, netačnih i često neistinitih razloga razrešuju sa svoga položaja i ujedno se izriče da su po tome razrešenju izgubili svoje odborničke mandate. Tako se to dogodilo u mestu Pribičevićevu rešenjem sreskog načelnika u Kuli od 31. I. 1928. br. 291/28. U drugim slučajevima pak ostavljaju im se mandati. Tako je bilo u Novim Sovama i u Karavukovu. Kada se k tome još ovako što različito događa u istom srezu, u istoj oblasti ili u susednim selima, kao što je bilo ovde u Pribičevićevu, Novim Sovama i Karavukovu, tada si možete misliti kakav mučan utisak to čini na građane, kada vide tako očitu i grubu razliku u primeni Pravilnika. Po slovu i smislu zakona nemoguće je to tako interpretirati, jer je intencija Pravilnika u tome, da knez mora biti iz odbora biran baš radi toga, da bi uživao veći autorit što je iz naroda biran u odbor, a iz odbora za kneza. Time mu je potenciran ugled i pojačan autoritet, pa je upravo protiv smisla Pravilnika, da on gubi odbornički mandat izborom za kneza. Ovo se može samo zaključiti neprirrodnim natezanjem odredaba Pravilnika.

Gospodo, samouprava se u mnogim mestima izigrala i time, što često više od jedne trećine odbornika i svih slednika sa njihove liste polažu svoje mandate bez ikakvog zakonskog razloga i opravdanja, da bi tako provocirali nove izbore. Sa strane viših vlasti, pa i Ministarstva Unutrašnjih Dela razrešavaju se tada novoizabrani odbori, a imenuje se komesarijat od mnogobrojnih lica a većinom od istih lica, koja su bezrazložno položila mandate ili njihovih istomišljenika, te se ovi tako za izigravanje samouprava nagrađuju umesto ga se kazne, kao što to tač. 6. čl. 50. Pravilnika određuje. Ova tačka naime ustanovljuje, da je svaki odbornik dužan primiti se izbora, a ako bi to odbio bez opravdanih razloga imaće biti kažnjen do 1000 din. Mesto kazni ispadaju nagrade, što svakako mora da podkapa veru u pravni red u opštinama.

Gospodo, manjkava je i odredba člana 48. tačka 1. i 3. u savezu sa šestom alinejom člana 81. Pravilnika, po kojima se žalbe na Velikog Župana i na Upravni Sud mogu podići samo protiv nepravilnosti izbora. Upravni Sud beogradski stavlja se ovde, držeći se doslovno i usko teksta čl. 48. na jedno veoma čudno stanište. Protiv nepravilnosti izbora ima svaki upisani birač pravo žalbe velikom županu, a ako se njegovoj žalbi zadovolji, tada po tome čudnome nadzoru Upravnog Suda niko drugi više nema prava žalbe na upravni

sud. To drugim rečima znači, da veliki župan po podnesenoj žalbi ma koga i svakog upisanog birača, uvek može poništavati svaki izbor opštinskog odbora svako konstituisanje, svaki izbor kneza ili podkneza — ma i sa nezakonitim obrazloženjem, — a da posle toga poništenja velikog župana niko više nema prava žalbe na Upravni Sud, šta više ni knez ni podknez ni ma koji drugi član poglavarstva, čiji su izbori za ta časnička mesta poništeni. Ni oni nemaju prava žalbe na upravni sud po nazoru samoga toga suda. To praktički izlazi na stalno sankcionisanje rešenja i samovolje velikih župana umesto na zaštićivanje samouprave i zaštiti čivanje ozbiljne, predane i iskrene saradnje naroda u samoupravi. Ne znam da li se igde u svetu tako postupa? Ali znam da Upravni Sud u Zagrebu sasvim drukčije postupa i da se upušta u meritorno presuđivanje o nepravilnostima izbora pojedinih članova odbora i u onom slučaju, ako veliki župan ma na čiju žalbu mandat toga odbornika poništi. Čak imamo slučajeve, da je upravni sud u Zagrebu mandat pojedinog odbornika opet osnažio, ma da ga je veliki župan bio poništio. Taj se slučaj desio u Indiji i odgovara po našem nazoru potpuno zakonu, jer su upravni sudovi u glavnom baš zato ustanovljeni da svakoga građanina zaštite od samovolje upravnih organa sve do ministra ili od neispravne odnosno loše shvaćene primene zakona sa strane upravnih organa.

Gospodo, kao nova praksa čini nam se i to, da Upravni Sud u Beogradu u jednom slučaju pri utvrđivanju činjeničnog stanja konstatuje, da je rešenje velikog župana po nahodanju Upravnog Suda nezakonito, a da ipak to rešenje povodom žalbe oštećenih ne ništi, već žaliće odbija sa svojom žalbom

U svima ovakvim slučajevima valjalo bi bezuvjetno Pravilnik Minist. Unut. Dela br. 15300 bilo objašnjavanjem bilo dopunama, popuniti onamo da se takove anomalije onemoguće, jer one dovodaju do toga da se i rad upravnih sudova u očima naroda pokazuje u jednome nepojmljivome i čudnovatome svetlu.

Po ovakvim primenama Pravilnika i pri takvom tumačenju odnosno natezanju njegovih ustanova izaziva se u narodu dojam, kad da se taj Pravilnik nije ozbiljno pripremao i izdao, da bi bio u smislu i u duhu ostalih izbornih zakona i Ustava primenjivan, već da je na brzu ruku izdan pre izbora za Narodnu Skupštinu, od 11. IX. 1927. a da bi se učinio dobar utisak na birače. Tako ispada da je Pravilnik bio jedan dobro izračunan predizborni trik, da je isti služio kao parola za to, da se namerava narodu povratiti opštinska samouprava, koje je kroz toliko godina bio lišen. U ono nekoliko

dana pre izbora, nije se naravno taj Pravilnik mogao kritički pregledati, a da bi se mogla odmah tačno ustanoviti njegova tendencija, nu on sam po sebi, abstrahujući od nekih nabrojanih mana, protuzakoničnost i nepotpunosti (od kojih sam samo nekoliko nabrojao) sam po sebi ne bi bio toliko loš, da posle nije došlo do te primene, samovoljnoga tumačenja, po kojima postaje upravo smešan i po kojima on ne statira jedan deo samouprave, već je naprotiv u najgorem smislu izobličuje. Pri takvome stanju stvari bi skoro bilo bolje, da do ovakvih opštinskih izbora i do takovih izigravanja posle izbora uopšte nije došlo, nego da je ostao stari komesarski sistem imenovanja. Bolji je komesarski sistem imenovanja otvoren, nego li ovako prikriven nekim plaštom zakonitosti, koji način sistematski ubija veru u narodu, da ćemo uopšte jedanput dobiti sredene prilike, čiste i ozbiljne primene zakona i ustavnih odredaba.

Upada u oči kako se u jednome velikome broju naših nemačkih ili pretežno nemačkih opština rube glave baš najuglednijim, najozbiljnijim i najispravnijim licima, koji su opetovano dobili skoro jednoglasno poverenje svih svojih opština i koji su poznati kao ljudi ispravni, lojalni i čestiti, — jedina im je možda greška, da se nešto suviše predano zauzimaju za nacionalne, socialne i gospodarske interese svojih sunarodnika, suseljana i sugrađana. Tako su poništeni izbori za kneza i podkneza u Sekiću, Pribičevićevu, Novim Šovama, Pašićevu, Bačkom Brestovcu, Apatinu, Karavukovu, Buljesu, Jabuci, Starom Futogu, Nakovu i t. d.

U Sekiću poništen je izbor kneza Vebera i podkneza Scüblera tobože iz razloga, da ne znaju dovoljno službeni jezik. Žalbu protiv toga poništenja odbio je Upravni Sud iz formalnih malo čas navedenih razloga. Ma da se to odavno dogodilo ne dozvoljavaju državne nadzorne vlasti, da se obavi ponovni izbor kneza i podkneza, već ostavljaju u zvanju starog komesarski imenovanog kneza i podkneza, koji ni za dlaku više ne znaju govoriti, čitati i pisati službenim jezikom od ovih, koje je narod slobodno izabrao.

Isto se tako u tome selu zaprečuje izbor beležnika i ostalih opštinskih činovnika bez ikakvog razloga. U poslednjim danima raznašaju se vesti, da je više od jedne trećine odbornika položilo mandate, da bi omogućili rad biranoga opštinskoga odbora. Ovo bezrazložno polaganje mandata, više nadzorne upravne vlasti ne bi smeli dopuštati već bi morale primeniti zakonske sankcije i dotičnike u smislu tač. 6. čl. 50. Pravilnika primerno kazniti.

U Pribičevićevu protivu izbora kneza Sebastijana Diritra i podkneza Jakoba Šmita uopšte nije bilo žalbi

a ipak ih je sreski načelnik u Kuli razrešio zvanja i dužnosti, jer tobože ne znaju u dovoljnoj meri službeni jezik, ma ga oni zaista znadu. Opštinski odbor na zahtev sreskoga načelnika da se obavi ponovno izbor kneza i podkneza zaključio je da privremeno, do rešenja apelacije protiv razrešenja kneza Diritra i podkneza Šmita, poveri vođenje agenda opštinskoga kneza i podkneza prvom i drugom zakletniku, kao najstarijim članovima opštinskoga poglavarstva a sreski načelnik, ma da je lično prisustvovao sednici, posle nekoliko dana poništava taj zaključak i imenuje za kneza i podkneza dva lica koja ni za dlaku bolje ne vladaju službenim jezikom nego li razrešeni Diritri i Šmit. Pored toga, po zakonu o opštinama sreski načelnik nikad nema prava da imenuje kneza i podkneza na njihovo stalno ili provizorno upražnjena mesta, već to pravo uvek ima samo opštinski odbor. I inače su prilike u tome mestu strašne. Tako su općinski nameti 1927. god. bili 800 od sto, dok izgleda da će se ove godine popeti na 1.200 od sto. Natečaj za izbor činovnika već je od velikog župana u Somboru bio raspisan 4. I. 1928. a sada je najednom ukinut raniji zaključak općinskoga odbora o popunjavanju činovničkih mesta izborom. To je apsurdum. Ovih dana izbačen je i poslednji njemački redar iz službe, ma da je celo mesto bez iznimke nemačko. Istodobno poručuje sreski načelnik u Kuli gospodin Tapavica, da bi sve uredio u toj opštini po želji cele opštine i većine općinskog odbora, ako bi se potonji obvezao da izabere za beležnika istoimenoga Tapavicu, koji je sada podbeležnik u Keresuru. Da li bi to bilo zakonito?

U Novim Šovama poništen je izbor opštinskoga kneza Ferdinanda Majstera i podkneza Jakoba Hauga iz navodnoga razloga, da ne znaju dovoljno službeni jezik, ma da ga znadu. Na ponovno određenom izboru kneza i podkneza izabrala je većina odbora ponovo ista lica obrazloživši taj ponovni izbor time, da od oslobođenja do danas ni jedan od imenovanih knezova i podknezova nije bolje vladao službenim jezikom da od svih 6. 11. — 927 novo izabranih odbornika ni jedan ne zna znatno bolje službeni jezik od njih i konačno da oni dovoljno vladaju jezikom, samo kad bi o tome cenili nepristrasni ljudi a ne njihovi partijski ili lični protivnici.

Ma da sam i ja lično u Ministarstvu Unutrašnjih Dela ovo isticao i tražio izvide, ipak se je preko toga prešlo, te je iz Ministarstva suspendovana cela samouprava, razrešeni su svi odbornici i poglavari, a u mesto njih imenovano je novo poglavarstvo i novi odbor druge partijske pripadnosti, a da i ovi, koji su imeno-

vanome poglavarstvu na čelu, ne vladaju bolje službenim jezikom od Majstera i Hauga, čiji su izbori bili poništeni. I ovde se radi samo o tome, hoće li se izabrati beležnik, koga selo neće, ili ne. Kad je već rešen ceo odbor, valjalo je istim rešenjem odrediti nove izbore, a ne ostavljati celo selo na milost i nemilost beležniku i novim komesarima.

U Pašićevu bio je suspendovan neko vreme knez, ali je reponovan. Sada se prave neprilike u izboru beležnika, koji je daljni rod jednoga narodnog poslanika i koji ima tamo da bude izabran. Ne dopušta se, da se u tome pitanju narod ili odbor sam slobodno opredeli.

U Bačkom Brestovcu poništen je izbor kneza Antuna Fogla jer tobože ne vlada dovoljno službenim jezikom, ma da ga znade, jer je godinama stanovao u srpskom mestu Stapar. On bi pred svakim nezainteresovanim ispit od službenoga jezika sigurno odlično položio. Sada selom upravljaju podknez Zarić, beležnik koji izabran biti neće i pravoslavni sveštenik tako reći bez ostaloga poglavarstva, te na taj način izigravaju samoupravu te opštine, te tako na nelojalan način uzvraćaju uslugu nemačkim odbornicima, bez kojih Zarić nikako ne bi bio izabran za podkneza.

U Apatinu izabrani su za kneza J. Miler a za podkneza A. Keler već pre više od dva meseca. Ma da je bilo žalbe samo protiv podkneza, ipak i knez za dva meseca nije bio uveden u dužnost. Sada je čak bez ikakvoga opravdanoga razloga razrešeno celo poglavarstvo i tako je delimično suspendovana samouprava među ostalim razlozima i zbog polaganja zakletve na nemačkom jeziku, koju su položili pred starim odstupajućim imenovanim komesarskim knezom radikalom.

Interesantno je i to, da se i danas još nalazi jedan sreski načelnik u disciplinskoj istrazi, jer je tobože dozvolio, da se u jednom selu polaže zakletva nemački. (Glas kod radikala: Pa što ne nauče srpski! — Glas kod Nemačke Stranke: Ima općina, gde ni jedan čovek ne zna srpski, pa kako će polagati zakletvu srpski.) Da, ne znaju srpski, nisu znali Srbi pod Mađarskom i Austrijom kroz stoleća nemački i mađarski; nisu naučili. Nemojte da budete nepravedni!

Gospodo, baš u Apatinu izgleda, da još uvek nije dovoljno upropašćena ta lepa opština, koja je nekada imala uštedenog novca oko jedan milion dinara. Sad je sve to potrošeno i opštinu tišti dug od jedan milion dinara, a kako se u drugim općinama upropašćuje opštinska imovina, primer je u Červenki, gde je nedavno defraudirao blagajnik 800 hiljada dinara, pa bez traga nestao. Dok je trajalo to uzimanje iz kase, on je mirno mogao godinama tamo da sedi, niko ga nije kontrolisao

U Karavukovu izabrani su za kneza Anton Auer i za podkneza Franc Hajn već 19. XI. 1927. godine, kada je izabrano i ostalo celo poglavarstvo. Izbor kneza i podkneza poništen je iz navodnog razloga da ne vladaju dovoljno službenim jezikom, ma da to nije tačno, što zna i potvrđuje sreski načelnik. Pored toga u Karavukovu do sada nijedan imenovani knez ili podknez nije bolje vladao službenim jezikom nego li oni. Ma da je samo izbor kneza i podkneza poništen, ipak još niko od poglavara nije uveden u dužnost, što svakako nije ispravno.

U Sečenovu predleže naročite prilike. Onde postoji jedno okružno beležništvo za mesta Stari Lec, Krivu Baru i za Sečenovo kojemu potonjem mestu je ataširana kolonija Mileticevo sa Abazijom, a da uopšte niko ne zna kada i kako se je to ataširanje dogodilo. Sečenovo nema ništa zajedničkog sa Mileticevom, potonje naselje nalazi se mnogo kilometara udaljeno na području opštine Bartoš, koja danas podpada pod Rumuniju. Kolonija od svoga postanka do danas nije ništa doprnela teretima opštine Sečenovo, ima brojnije pučanstvo od mesta Sečenova, a sada odjednom bira zajednički odbor sa Sečenovom i majorizira Sečenovo. Ovo je abnormalitet kakvih možda više uopšte nema u našoj Kranjevini, a naročito jedva ima u Vojvodini, jer i ako i ima poviše sela, koja spadaju jednom okružnom beležništvu, to su ta sela samoupravno vazda samostalna organizovana, imaju svoj odbor, svoje poglavarstvo, svako svoga kneza i podkneza, svoje posebne budžete i jedino zajedničko beležništvo. Ovako je već odavna valjalo organizovati i naseobinu Mileticevo sa Abazijom, pak ne bi bilo došlo do ovakove neprirodne konstelacije. Sela su i onako dosta udaljena jedna od drugoga pak i narod u ovim selima traži posebno organizovanje pod istim okružnim beležništvom.

U Sečenovu se je dogodio i taj apsurdum, da je još početkom meseca februara te godine se sastao stari odbor i da je donosao zaključke, ma da je mandat već davno istekao. U Jabuci bio je poništen izbor kneza St. Siger a tobože iz razloga, da ne zna dovoljno službeni jezik, što nije bilo tačno. A kako se pri tome postupa, najbolja je ilustracija, da su niže administrativne vlasti potvrdile da Siger ne zna u dovoljnoj meri službeni jezik, a kada sam ga po tome lično predveo g. dr. Rajiću, načelniku odeljenja za Banat, Bačku i Baranju Ministarstva Unutrašnjih Dela, tada se je on sam morao osvedočiti o tom, da su izvešća nižih upravnih vlasti netačna.

Narod je i po drugi put kod ponovnih izbora kneza dao poverenje istome Sigeru, koji sada već neko vreme

obavlja dužnosti kneza na najtačniji način, ipak i podknez u Jabuci još nije uveden u dužnost iz istoga razloga, ma da in on vlada službenim jezikom u dovoljnoj meri.

U Buljkesu bilo je celo poglavarstvo sa knezom već odavno uvedeno u dužnost, ali najednom su opštinskome knezu Karlu Mahleru napakovane razne krivice, usled kojih ga je sreski načelnik bez temeljitijega ispitivanja stanja stvari suspendovao. Podmeće mu se, da je odgovarao ljude od plaćanja vojnice, što nije tačno, jer su ljudi pred kraljevskim javnim beležnikom izjavili, da ih je on samo podučavao što imadu da čine, a nije ih odgovarao od plaćanja. Isto tako su ništavne druge stvari koje mu se upisuju u greh. Tu postoji abnormalnost da je taj isti knez Mahler već preko godinu dana oblasni poslanik u Somboru, gde svoju dužnost vrši primerno i lojalno, a ne može da bude opštinski knez. I inače se smeta delovanju opštinske samouprave u Buljkesu time, što se silom hoće naturiti tome selu opštinski podbeležnik Janković, koji nema nikakve kvalifikacije i koji je inicijator tih podmetanja protiv suspendovanog kneza Mahlera. Kako može jedno selo da izabere toga čoveka za podbeležnika, kad se on tako ponaša protiv čoveka najvećega poverenja i najuglednijega u celome selu. Tome podbeležniku bilo je prepušteno selo na milost i nemilost kroz više meseci, pa je tom prilikom ponovno dokazao svoju nesposobnost i aljkavost. Ma da je drugi beležnik Schilli bio imenovan i imao saopštenje o imenovanju u rukama, kroz nedelju ga sreski načelnik u Bač. Palanci nije uvek u dužnost, što se je isto dogodilo i beležniku Milleru u Gajdobri.

U Nakovu (Severnom Banatu) se isto tako iz ne-tačnih razloga poništio izbor kneza i podkneza. I onde se gotovo javno govori da bi se ovo poništenje povuklo i sve uredilo ako novi opštinski odbor izabere stanovito lice za beležnika.

U Starom Futoku iz ništavnih razloga bio je poništen izbor opštinskog poglavarstva, a na to je jedna trećina odbornika, koja nije mogla naturiti svoju volju većini, položila mandate da bi izazvala ponovne izbore. Međutim su na ponovnim izborima ovi ljudi još gore prošli, ali ne prestaju sa nastojanjima oko izigravanja samouprave i nalaze pri tome podrške i potpore u narodnome poslaniku. Naravno da ovakovi postupci u narodu bez razlike narodnosti ubijaju veru u zakonost i pravni red.

U Gajdobri je suspendovan opštinski knez, Becker, što je navodno zastupnik lova, ma da on to više nije, već je zakupnik Lovačkog Udruženja, od jedno

dve godine. Međutim, da i jeste zakupnik lovišta, to ga ne bi diskvalifikovalo, jer po pravilniku samo zakupnici opštinskih dobara i prihoda, nemaju pasivno izborno pravo, a lovište nije niti dobro općine, već svojina privatnika, niti je to općinski stalni prihod.

U ostalom su u mnogim drugim opštinama i danas još mnogi odbornici zakupnici lova, a da nisu suspendovani.

Gospodo moja, pravni red se ne može održati ni utvrditi, kada današnji ili bivši radikalni narodni poslanici pred narodom govore: ja skidam sa vešala, ja vadi iz zatvora, kada današnji poslanici, kao g. Racić otvoreno prete ljudima: znajte da se u vašoj opštini ne može ništa dogoditi bez moga znanja i bez moga pristanka. Šta da si ti ljudi misle o primeni zakona i o svojoj samoupravi, kad i jedno i drugo zavisi od dobre ili zle volje g. poslanika?

Vodi se politika razočaravanja našega naroda time da mu se hoće pokazati da za njega postoje zakoni samo ako su i članovi stanovite partije ili da su van zakona i zaštićeni u toj partiji.

Na drugom mestu tuže se sami sreski i županijski činovnici da ne mogu ništa učiniti bez g. Laloševića, i da i ako su radikali ne odobravaju njegove metode, ali da su nemoćni protiv njega i da će izgubiti hleb, ako što urade, ma koliko bilo zakonito, ako je protiv njegove volje.

Šta da kažemo za jednog beležnika u Sremu koji dode u zvanje pijan, nečist a često i pobjuvan i ništa ne radi nego viče: Živeo Boža Maksimović ili koji drugi od prvaka njegove stranke, a sve druge grdi. I to ćete reći da nije istina ali ja ću vam ako hoćete dovesti svedoke koji će to sve utvrditi. Zatim šta da kažemo o tome kad se jedan policijski poverenik, policijski komesar noću silom useljava u stan protiv volje kućevlasnika, to je ovde pred Beogradom u Zemunu. Predite lađom pa ćete videti. Šta da kažemo o tome da je cela sreska samouprava u svima opštinama u Sremu još i danas suspendovana i nema izbora činovnika, nema redovnih budžeta, nema zaključnih računa niti išta. Imamo da spomenemo pri ovome resoru i to, da se niko do sada još nije življe starao da se izgradi i uspostavi sreska samouprava, ma da je i ona morala već odavno biti izgrađena po zakonu o sreskoj i oblasnoj samoupravi. Njezinom izgradnjom svakako bi morali prestati mnogi nezakoniti postupci sreskih organa i time bi nestalo ovih žalbi i nezadovoljstva u narodu.

Isto tako niko ne radi na što bržem donošenju zakona o državljanstvu o kome je danas g. ministar govorio, a koji je takođe toliko potreban, jer i danas

još imamo bezbroj lica kojima ni jedna država, a ni naša ne priznaje državljanstvo. Ovi ljudi su naravno stalni objekti kojekakvih šikaniranja i materijalnih izrabljivanja. Imate primerice železničare kojima je pismeno obećano da će se ostaviti u uživanju svih prava i biti primljeni u državljanstvo, pa im je i o tome dato pismeno 1919 i 1920 godine kada su bili potrebni našoj državi, pa se oni danas otpuštaju bez prava na penziju i gone se iz zemlje.

Sa zakonom o držanju i nošenju oružja tera se takođe općenito šega. Dozvolu dobijaju redovno samo ljudi starovite partije ili ljudi, koji zato nešto materijalno reskiraju. To je javan škandal u celoj zemlji. Narod se već opetovano zavarava time što ma se u predizbornoj borbi obećava slobodno nošenje oružja, naravno nevinog oružja, lovačkih pušaka, flobera i t. d., a posle izbora dva tri puta podnosi Skupštini veoma liberalan zakonski predlog o slobodnom nošenju oružja, ti su predlozi predaju naročitom odboru na rad, koji međutim od izbora do izbora nikada ništa ne uradi, nego se u zemlji i dalje vodi trgovina sa tim.

I predlog jedinstvenog opštinskog zakona za celu Kraljevinu putuje istim putem od izbora do izbora ili čak već i ranije zapinje te i ne dođe do Narodne Skupštine. A baš je taj zakon o opštinama potreban bar toliko prešno kao i zakon o izjednačenju poreze. I u samoj opštini trebao bi narod da zna da živi pod istim prilikama i pod istim zakonom kao i narod u Srbiji, Sloveniji, Crnoj Gori ili ma gde u našoj zemlji. Taj opštinski zakon trebao bi da bude napredniji od svih dosadanih zakona važećih na raznim teritorijama naše Kraljevine. To je tim važnije, što bi na taj način jednoličnim učešćem naroda po izabranim članovima za poreske komisije bila zagarantovana i jednoličnija primena novog poreskog i svih drugih izjednačenih zakona.

Slobodni smo primetiti da još uvek nisu tačno određene kompetencije niti čisto državne vlasti, a još manje su razgraničene kompetencije između samoupravnih vlasti međusobno i samoupravnih vlasti s jedne i državnih vlasti s druge strane. U tome pogledu vlada danas još općeniti haos i nesigurnost. Ruku o ruku sa tom izgradnjom kompetencija državnih i samoupravnih instancija morale bi ići i jača izgradnja kompetencija upravnih sudova koji bi u svim slučajevima administrativnih sporova morali bi imati poslednju i odlučujuću reč.

Šikane sa uverenjema o zavičajnosti još uvek nisu prestale. Svaki i najmanji seljak ili obrtnik mora da prođe 4 instancije, sve do Ministarstva Unutrašnjih Dela, da dobije to jedno jedino uverenje o svojoj za-

vičajnosti i državljanstvu. Ovo bi bezuvjetno trebalo znatno pojednostaviti i odrediti da je za izdavanje tih uverenja nadležno svako opštinsko poglavarstvo samo, a tek u zamršenijim ili nejasnim slučajevima sresko poglavarstvo. Prigovaramo da se iz mađarskih zakona zadržaju često puta najzastarelije i najreakcionarnije ustanove i da se one primenjuju na najgori način, gore nego su ikada ranije primenjivane. Tako se sada mesecima ne raspisuju novi opštinski izbori za Crvenku, ma da su izbori od 6 novembra 1927. god. već davno poništeni. Glavni krivac za poništenje tih izbora, bivši beležnik u Crvenki Stoja, predat je istim rešenjem Velikog Župana, kojim su poništeni izbopi, velikom županijskom odvjetniku da protiv njega povede istragu radi više krivičnih dela. Time je taj beležnik diskvalifikovan u svojoj službi, ali ipak nije potrajalo ni nekoliko nedelja, postavljen je kao iz pakosti za beležnika u susednom selu Starom Vrbasu. To je ne samo sprdnja sa narodom već i uvreda za onoga g. Velikog Župana, koji je utvrdio njegove krivice. Na žalost je isti g. Veliki Župan, koji je nameravao nešto odlučnije da zavede zakonitost i red, i da istrebi nesavesne činovnike, morao sa rezignacijom konstatovati, da su prepreke za takav državotvorni rad odviše velike, i da su njegove sile protiv intervencija g. g. radikalnih narodnih poslanika i ministra suviše slabe.

Općenite su tužbe svih novih opštinskih odbora i poglavarstva da im se ne omogućavaju efikasne mjere za provođenja štednje. Tako je sreski načelnik iz Kule od izbora do danas već skoro 10 puta bio radi nekakvih kontrola opštine i blagajne u Pribičevićevu, i svaki puta je digao za to iz opštinske kase po nekoliko stotina dinara. U drugim opštinama se traži paušalno budžetiranje velikih suma za sresko načelstvo ili pojedine organe istoga. U drugim selima ubiraju izaslanici sreskih vlasti za prisustvovanje pri glavnim skupštinama pevačkih, pogrebnih i drugih društava velike sume od svakog društva, ma da za jedan dan prisustvuju dve i tri skupštinama. Opet u drugim opštinama onemogućuju se zaključivanje i kontrola ranijih godišnjih računa, tako da izgleda da se ranija poglavarstva boje da bi bile otkrivene njihove neurednosti ili malverzacije. Kako se ranije bacalo sa novcem najbolje ilustruje slučaj u malom seocu Molinu, gde je ranije poglavarstvo kupilo sliku bivšega Ministra gospodina dr. Ninčića. I za tu sliku zajedno sa okvirom plaćeno je 3.600 din., — nešto manje platilo se i za drugu sliku biv. načelnika ministarstva i velikog župana Aleksijevića. Toliki grdan novac, pri ekonomskoj krizi koja je i tada vladala, nije se izdavao ni za druge slike, a nije se

smeo izdavati ni u druge mnogo korisnije celji. — Nezakonita je praksa da se novoizabranim opštinskim odborima nedopušta na n.kim meštima da izaberu nove školske odbore, već se nekim mahinacijama hoće zadržati u zvanju stari imenovani školski odbori. — Moramo podvrći kritici i postupak Ministarstva Unutrašnjih Dela, kojim ono već po drugi put neodobrava pravila udruženju nemaških studenata na sveučilištu u Zagrebu ma da je to udruženje osnovano sa ciljevima čisto kulturnim i društvenim, koji nisu protivni nikakvim postojećim zakonima. Time ministarstvo radi protiv ustavnih sloboda udruženja svakoga građanina, a to je u ovom slučaju tim žalosnije što slovenačka i jugoslovenska udruženja akademičara postoje u Beču, Minhenu i Berlinu, čiji su članovi inozemci, (U Beču i Slovenci austrijski podanici) a našoj se akademskoj mladeži brani udruživanje, ma da su svi naši građani — pojedina odeljenja Ministarstva Unutrašnjih Dela koje ono za državnu zaštitu čini skoro posebno ministarstvo u ministarstvu. Ono bez ikakvih opravdanih razloga ne odobrava dolazak nekim austrijsko-rimokatoličkim misionarima u svrhu jačanja religiozitetā, ma da se inače propovednicima drugih hrišćanskih i nehrišćanskih konfesija dolazak i boravak u našoj zemlji nesmetano dopušta. Spominjemo još da je skranje vreme da se premesti sedište županije beogradske u Veliki Bečkerek, za koje prirešćenje govore opet novi razlozi naročito i ovaj da se sadašnji veliki župan svake nedelje po nekoliko dana zadržava u Velikom Bečkereku. — Ističemo još da su samouprave u Srijemu i u Bosni još uvek suspendovane i da se i tu zadržavaju na službi partizanski opštinski činovnici koji su pod krivičnom istragom i koji su osuđivani. Tako se prepušta narod njima i onda kad je narod već pred sudom dokazao njihova nedela. Brojna su još ometanja protiv izbora opštinskih činovnika u celoj Vojvodini sa najraznovrsnijim smicalicama i privrednim razlozima, a u većini slučajema nameravaju se odozgo naturati opštinama činovnici bez kvalifikacija čak i činovnici koji ni jednu reč ne znaju sa narodom govoriti. Ovo je pak najmanje što bi jedna razumna uprava morala učiniti i što narod sasvim opravdano sme zahtevati da njegovi najbliži činovnici, koje on direktno plaća i uzdržava, znaju toliko jezik narodni, da bi se s narodom mogli sporazumeti. Ništa u celoj Bačkoj i Baranji nije učinjeno, jer g. g. radikalni poslanici hoće narodu da pokažu svoju svemoć. Tako dalje ne može da ide, i mislim da se stanje mora popraviti.

Mi upravljamo ovde molbu na g. Ministra Unutrašnjih Dela, koji za tu dosaduju praksu ne odgovara

lično, već odgovara delimično materijalno, jer je i on podržavao tu Vladu, kao što i mi sami priznajemo da odgovaramo, ali ne možemo do krajnjih krajnosti da to podnesemo, — upravljamo molbu na njega, da se izjasni ovde pred Narodnom Skupštinom: da li on želi do pustiti, da organi unutarnje uprave produže s ovakvim radom koji sam ovde izneo; da li on želi da prepusti i dalje područje Vojvodine i Slavenije pojedinim poslanicima, čija nije dužnost da budu ekzekutiva, nego legistlativni organ, i hoće li on i dalje dopustiti, da se tako po rejonima prepušta narod na milost i nemilost njima, ili želi uvesti strogo poštovanje zakona, liberalnu primenu zakonskih odredaba i ustavnih normi prema svima građanima, bez razlike pripadnosti narodnosne i bez razlike na partijsku pripadnost. Mi se pouzdano nadamo, da će g. Ministar odgovoriti i govorom i delima u pozitivnom smislu. Od toga će zavisiti hoćemo li moći, kako želimo, da konačno votiramo taj budet. (Aplauz od strane poslanika Nemačke Stranke.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima za lično objašnjenje g. Lalošević.

Dr. Josa Lalošević: Gospodo! Pošto je g. predgovornik u svome govoru spomenuo i moje ime, dopustite mi da kratko reflektiram na njegove tvrdnje. G. predgovornik je u svome govoru izneo mnoge netačnosti i te netačnosti treba suzbiti. G. predgovornik je tvrdio da u mome izbornom srezu, u Karavukovu, u Brestovcu i u Parabuću nisu uvedeni isabrani odbori. To prosto ne stoji (*Dr. Hans Mozer:* Poglarstva!) Dodro poglavarstva. Ja otvoreno tvrdim, i kadar sam i dokazati, da su ta poglavarstva uvedena u svoje zvanje. Dakle, tvrdnja g. predgovornika predstavlja jednu netačnost. To je vrlo lako dokazati, jer ima zvaničnih spisa o tome. Sve ono što je g. predgovornik rekao o meni, ja ne samo da poričem, nego sa najvećom indignacijom odbijam od sebe. Ja sam voljan podvrći anketi i sebe i rad moga kolege g. Sime Radića, i ako anketa dokaže to što je g. tvrdio, ja sam voljan povući najveće i najteže konsekvence. (*Dr. Stevan Kraft:* Anketa će dokazati, da ste Vi bili najveća smetnja, da se zakonito stanje u opštini zavede!) Odbijam to sa najvećom indignacijom. Moram konstatovati, da je mene govor g. predgovornika malo iznenadio. Ja znam i priznajem, da onaj pravilnik, koji je izdao g. Ministar Unutrašnjih Dela, nije savršen, da on ima praznina, da bi možda trebalo tamo mnogo što šta ispraviti, ali tvrdim to, da je pored tog Pravilnika mnogo bolje današnje stanje, nego što je bilo pre toga pravilnika. I ja se čudim, da gospoda govornici nisu imali ni jedne dobre reči da zahvale onom Ministru, koji im je vratio opštinsku sa-

moupravu. Ma koliko gospoda dobila, ona nisu zadovoljna. Oni ovde pola sata protestuju protiv toga, što smo sasvim pravilno i u duhu našeg Ustava tražili od opštinskog kneza, od opštinskog predsednika, da govori službenj jezik.

E to im je, gospodo, mnogo. I pozivaju se gospoda na mađarski zakon i kažu kako to u Mađarskoj nije bilo. Pa, gospodo, šta je bilo u Mađarskoj to se nas ne tiče. (Dr. Stevan Kraft upada u reč) Ja vama nisam upadao u reč. Na ono što je u mađarskim zakonima bilo napisano, a što nismo nikad u životu imali na to se oni pozivaju. A mi, molim vas, nećemo da se vlada u ovoj našoj oslobođenoj otadžbini po mađarskim zakonima nego po našem Ustavu. Ja držim da je to minimum što mi moramo da tražimo da opštinski predsednici znaju službeni jezik. (Dr. Stevan Kraft: Niko nije znao od oslobođenja do danas a vi sad to tražite). Ali ako gospoda sa tim nisu zadovoljna, mogla bi malo pogledati oko sebe koliko prava dobijaju oni. Neka pogledaju baš ovih dana kakve se scene odigravaju između Italije i Austrije pa će videti da oni ovde imaju prava i to takva prava koja bi bar trebali da priznaju i da kažu hvala onima koji su im dali ta prava.

Predsednik dr Ninko Perić: Ima reč g. Voja Lazić. (Hans Mozer: Molim reč radi objašnjenja) Ja nisam čuo da vas je g. Lalošević pomenuo. (Hans Mozer: Rekao je predgovornik) Nije pomenuo vas i prema tome ne možete dobiti reč. Reč ima narodni poslanik g. Voja Lazić.

Voja Lazić: Gospodo narodni poslanici, ja ću odmah započeti da malo pogledam na cifre ovoga budžeta, da vidim šta u ovome budžetu piše i na šta se sve daje, pa ću onda preći na druge stvari. Gospodo, ja ću da počnem sa prinalležnostima velikih žup na. Palo mi je u oči da se njima daju veliki dodatci, da se njima daju vrlo velike prinalležnosti. (Žagor).

Predsednik dr. Ninko Perić: Molim gospodu za mir. Čujmo govornika.

Voja Lazić: Pa dok gospoda Lalošević i Kraft ne svrše skupštinu, ja ne mogu praviti drugu skupštinu.

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodina Laloševića i g. Krafta molim da prestanu sa objašnjenjima. Čujmo govornika.

Voja Lazić (nastavlja): Gospodo, pozicija 436, tač. 9. predviđa za izdržavanje automobila upravnika grada Beograda, velikih župana i šefa policije u Zagrebu 1,920.000 dinara. Gospodo, to je dosta velika suma i baš zbog te velike sume koja se daje na automobile

ja ću da učinim pitanje na g. Ministra u kojoj se formi, u kome vidu daju ti krediti velikim županima.

Prvo treba da znam zbog dosta velike sume, a drugo zbog toga, što sam ja saznao, da su veliki župani dobili to u vidu nekakvog dodatka, da treba samo da postane nekakvo rešenje, po kome je njemu dodeljen auto, i onda on, na osnovu toga, dobiva mesečno 7 do 8 hiljada dinara. Ja sam to još ranije, gospodo, dok sam bio oblasni poslanik, imao prilike da vidim, kako se gospoda župani staraju, da izvuku od države ovaj dodatak na ime automobila, a ovamo posle bore se kod Oblasne Skupštine i Oblasnog Odbora, da im oblasti stavljaju automobile na raspoloženje iz svojih oblasnih sredstava.

Dalje, gospodo, moram sa ovim pitanjem da dovedem u vezu i partiju 445. koja govori o specijalnim dodacima velikih župana u kojoj se kaže ovako: „Upravnik grada Beograda dobija po 3000 a veliki župani po 2500 din. mesečno, po rešenju Ministarskog Saveta DRBr. 87026. Dakle, gospodo, njihove su plate velike. Oni imaju sve druge dodatke, koje imaju i svi drugi činovnici. Zatim, imaju ovde ovaj specijalni dodatak za automobile, pa onda oni imaju naročiti dodatak na reprezentaciju. Po tom, gospodo, oni uvek od oblasnih skupština traže i dobijaju iz oblasnih budžeta velike sume na ime reprezentacije tako, da su sremski oblasni župan, beogradski oblasni župan i svi župani ovih velikih oblasti dobili ogromno velike sume tako, da jedan župan od svoje oblasti dobija 60.000 din. na ime reprezentacije. I onda kad uporedimo sve to, izlazi, da gospoda veliki župani koštaju narod vrlo mnogo. Ali, gospodo, kad narod njih plaća tako skupo, treba da se zapitamo: šta gospoda župani za to narodu daju? Koliko oni narodu služe i kolike koristi narod ima od ustanove velikih župana?

Gospodo, ja sam posmatrao i pratio njihov rad i našao sam, da ta gospoda vrlo malo rade. Oni više služe kao nekakve političke ličnosti, kao politički predstavnici režima u dotičnoj oblasti a ne kao činovnici, koji su dužni da rade onome narodu koji i njih plaća. Ja, gospodo, znam da veliki župani ne rešavaju skoro ništa. Njihova administracija je dosta mala. Prenešeno je sve na okružne načelnike ili na sreske poglavare u dotičnom mestu. I oni onako prosto jednom rečju služe kao neki viši funkcioneri i eksponenti režima u dotičnoj oblasti. Pored toga, gospodo, oni imaju dosta činovnika, imaju referenata i naravno i oni vrlo malo rade. Ja bih zato bio, da se županijama dadu malo veći poslovi, jer mislilo se da će njihovom ustanovom moći nešto da se olakšaju ministarstva ili da će nešto narodu koristiti.

Ali, gospodo, vrlo male koristi od njihove ustanove narod ima.

Celokupna korist ne naroda već režima od župana jeste u tome, što oni vode partizanstvo za račun režima, pod zaštitom vlasti i razume se, oni se pojavljuju u punoj meri pred narodom kao političke ličnosti u ulozi vlasti i tu je sva dobit od njih ali samo za režim. Međutim, gospodo, kad bi se oni pojavili, da vode politiku bez vlasti, oni bi bili od vrlo male vrednosti. Ali, gospodo, kad se oni danas pojavljuju da vode politiku, i da traže od naroda da pripada ovoj ili onoj stranci, oni se javljaju u ulozi vlasti, i zato ustanova velikih župana jeste više politička, nego administrativna.

Gospodo, dalje part. 437. kaže na poverljive ciljeve za celu Kraljevinu predviđa se 7,000.000 dinara. Ja, gospodo, ne mogu da razumem, šta će ta suma g. Ministru Unutrašnjih Dela, kad on ima na raspoloženju toliki aparat državni, kad ima tolike službenike, a najzad ima pod sobom i celokupnu žandarmeriju, koja je dosta velika, i pored svoga toga sad mu treba još i ovih 7 miliona dinara za neke poverljive kredite. Ja, gospodo, nikad ne bi mogao da odobravam ovakve kredite, a u toliko pre, što oni ne podpadaju ni pod čiju kontrolu, i koja se suma može da upotrebi kako ministar to hoće i kako za potrebno nađe a da o tome nikome ne polaže računa.

Dalje, gospodo, pala mi je u oči, da je jedna pozicija smanjena. To je pozicija pod br. 441.: pomoć opštinskim delovodama koja je bila 4,500.000 din. a sad je ta pozicija smanjena svega na 1,000.000 din. To je bila pozicija, gospodo, iz koje je opštinskim delovodama u Srbiji, i Crnoj Gori, davat dodatak, od po 250. din. mesečno, kao pomoć opštinama, što one rade državne poslove, jer su opštine nemoćne da plaćaju svoje delovođe onoliko koliko oni zaslužuju i koliko treba. Kod nas su većinom delovođe sa malim platama, ali zato moraju da rade velike državne poslove. Oni razrezuju i naplaćuju porez, oni pribiraju sve moguće podatke, koji trebaju za vojsku, oni pribiraju podatke za državnu statistiku, i t. d. Jednom reči sve ono što od ma koga Ministarstva bude poslato velikom županu, a veliki župani su ovde samo jedna prelazna ćuprija, to ide sreskim poglavarima, koji su takođe prelazna ćuprija, i to sve dođe u opštinu. Opština onda mora da prikupi sve to što se traži, i da pošlje sreskom poglavaru, koji opet sve to pošlje velikom županu, dok najzad ne dođe opet do ministarstva.

Za takav rad opština, država je naturila opštinama da one same snose terete za plaćanje osoblja koje

treba da radi ove državne poslove u opštini. I ovako mala sumica koja je do sada davana po 250 dinara mesečno opštinskim delovodama, ona je sada ukinuta i evo sada jedne odredbe u finansijskom zakonu gde se njima priznaje samo po 44.30 dinara mesečno na ime dodatka od strane države. Gospodo, ja to iznosim kao karakteristiku i hoću da uporedim rad velikog gospodina koji se zove veliki župan, koji se vozi automobilom na račun naroda, a prima po 2500 dinara mesečno na ime reprezentacije, a ovakvoga radnika, ma kako se on zvao, bilo delovođa opštine bilo praktikant u srezu ili okrugu bilo pisar, to su oni koji u kancelariji stvarno rade i na kome leži cela kancelarija ti se ljudi zlo i mizerno plaćaju ali zato se nagrađuju visoka gospoda za ono što ne rade i što ne zaslužuju. Ja mislim da je ovde učinjena velika pogreška i molim g. Ministra Unutrašnjih Dela da se u budžetu zadrži pozicija za pomoć opštinskim delovodama ona suma koja je i dosada bila.

Gospodo, pozicija 442. za leteće čete u Južnoj Srbiji i Crnoj Gori, a sada je to preinačeno pa se kaže „poterna odelenja“, zato se daje jedan milion dinara, premda je ranije bilo više a sada je smanjeno. Prošle godine je bilo dva miliona dinara a sada je smanjeno na jedan milion dinara. Gospodo, ja ovu cifru napominjem što hoću da uputim pitanje opet na g. Ministra Unutrašnjih Dela: čemu služe ove poterne čete? Kako se one organizuju šta je njima cilj? Ja sam, gospodo, imao prilike da čujem žalbe od naroda otuda, da se narod, naročito seljački narod, goni više puta, i onda kad je njemu vrlo nezgodno pod kuluk, pod jeftin najam, da ide u ove poterne čete leteće, a samo izvesni ljudi, razume se koji to prikupljaju, za to se dobro plaćaju i nagrađuju, i tu ne dobijaju nagradu stvarno oni gonioći koji idu u tim četama i tamo rade kao ta leteća poterna odelenja, nego kao što rekoh, ima izvesnih organizatora toga posla koji se za to vrlo dobro nagrađuju. Gospodo, ja mislim da mi imamo dovoljno sredstva na raspoloženju da možemo potpuno održati red u Južnoj Srbiji, da možemo potpuno stati svima zločincima tamo, bilo komitama, bilo kačačkim upadima, jer imamo dovoljno žandarmerije koja je hvatila Bogu ovaj budžet dobro opteretila, i ne bi trebalo pored toga još kretati i uznemiravati narod koji pod naša velike poreze da se on odvaja od svojih kuća i od svojih imanja i da na štetu svojih poslova bude nasilno oteran u ta poterna odelenja. Gospodo, ovaj budžet pre bi mogao da se nazove budžet žandarmerije nego li budžet Ministarstva Unutrašnjih Dela, za to što po ciframa ovaj budžet daje najviše na žandarmeriju

Budžet za žandarmeriju iznosi 369 miliona. To je, gospodo, jedna velika cifra i ogromno velika suma i imamo dosta veliki kadar žandarmerije. Gospodo, ja smatram da žandarmeriju treba smanjiti, treba je smanjiti u interesu štednje, u interesu smanjivanja državnog budžeta, jer mi imamo mnogo žandarma koji su negde na nekim stanicama, po nekim selima gde ne trebaju. Imamo narednika sa nekoliko žandarma koji apsolutno izlišno tamo stoje. Ne rade ništa, jer sreski poglavar traži od opštinske vlasti, da predsednik opštine snosi punu odgovornost za sve ono što se u njegovoj opštini dešava. Zato te stanice tamo kod nas nisu potrebne. Mi imamo prema ovome budžetu 459 žandarmerijskih oficira i 20.000 žandarma. Kad pogledate to je jedna čitava vojska, a ja mislim da mi nismo baš takva zemlja u kojoj vlada toliki nered da nam treba toliki kadar žandarmerije. Kad bi se pogledalo ovo moglo bi odmah da se kaže: Pa to je država u kojoj su večiti neredi, u kojoj su večita razbojništa i večite otimačine, kad oni drže toliki broj žandarma. Ja mislim da javna i lična bezbednost može se i s manjim brojem žandarma održavati, ako se to organizuje onako kako valja. Ali nije samo ovo, nego mi imamo ovde u ovome budžetu i komesarijate policijske i posebnu policiju koja dolazi plus ozgo povrh svih 20.000 žandarma i na to ide opet oko 40 miliona dinara. Vidite, gospodo, na svu ovu žandarmeriju, jer i ovi po komesarijatima služe kao žandarmerija, kao patroladžije i vrše istu ulogu kao žandarmi i njihovih 40 miliona sa onih 366 miliona to su 409 miliona dinara za tu svrhu. Part. 452 kod žandarmerije pada u oči sa ovim njenim specijalnim dodatcima kaže: na zvanje komandantu žandarmerije 5.000 din. pomoćniku komandanta žandarmerije 3.000 din. po zakonu o dodatcima na zvanje, letenja i ukrcavanje komandantu žandarmerije 18.000 din. pomoćniku komandanta žandarmerije 12.000 din., za 9 komandanta pukova i komandanta žandarmerijske podoficirske škole po 7200 din. i t. d. Gospodo, to su oficiri koji imaju svoje plate, svoje prinadležnosti kao i svi drugi i sada dobivaju naročiti dodatak na zvanje, a naročito mi pada u oči i pitam šta ovo znači „na letenje i ukrcavanje?“

Dalje, gospodo, što se tiče žandarmerije. Kod pozicije 462. predviđa se za građenje žandarmerijskih zgrada kao za davanje pomoći opštinama u Južnoj Srbiji u cilju podizanja zgrada i rada, većih opravaka zgrada i drugih potrebnih prostorija jedan milijon i 600.000 dinara. Gospodo, ovde bi trebalo da se ovo pitanje jedanput definitivno u Narodnoj Skupštini raspravi da se zna čija je dužnost podizanje ovih zgrada,

da li je to dužnost države ili je to dužnost samoupravnih tela, jer, Gospodin Ministar Unutrašnjih Dela preko velikih župana zahteva svake godine od oblasnih skupština da unose velike sume novaca u svoje budžete za podizanje žandarmerijskih kasarni, dok međutim predviđeno je i ovde po ovome budžetu a predviđeno je i u oblastima i otuda, gospodo, ispada da se dva put za jednu svrhu naplaćuje od naroda i putem državnog budžeta i putem oblasnog budžeta.

Gospodo, kod Uprave Grada Beograda takode pada u oči jako veliki broj agenata pa pored ostaloga da bi se videlo koliko tih agenata ima mnogo, stoji ovde odredba po kojoj se predviđa 12 brigadira agenata. Kakvi su to brigadiri agenata? Gospodo, mi imamo agenata pri Upravi Grada Beograda i da bi se taj broj i vidno istakao i pokazao ovde stoji jedna odredba koja kaže da postoje 12 brigadira agenata. Gospodo, kod nas postoje brigadiri u vojsci koji komanduju brigadama. Tu brigadu sačinjavaju najmanje dva puka pešadije, razume se sa odgovarajućim brojem artiljerije i drugih jedinica, a ovde imamo brigade koji upravljaju agentima Uprave Grada Beograda, znači da mi imamo masu tih agenata kad treba 12 brigadira da ih vode. Ja bih voleo da znam kakva je to ustanova brigadira agenata i kakva je njihova dužnost, kakav je njihov delokrug i najzad koliko imaju agenata pod sobom

I najzad, gospodo, g. Ministar Finansija nije ovde ali bismo mi trebali jedanput da znamo, trebali bismo da čujemo od merodavnih kako će se i na koji način da pokrije deficit celoga budžeta. Već smo podmakli dosta sa budžetom i nemojte, gospodo da upotrebite poslednji moment pa da na vrat na nos donesete amandmane i onda da tražite pokriće ovog budžetskog deficita i da izglasate za jednu noć kao što se to obično dešava. Ovo treba da se ranije svrši i ja nisam čuo ni od koga od strane vladajućih krugova kako će i na koji način da se pokrije taj deficit. On nije mali, on iznosi 250 milijona dinara. Ja mislim, da bi trebalo o tome da nam Ministar Finansija da izjavu da znamo kako će se i na koji način to pokriti ili će se tražiti uštede pa smanjivati pojedine pozicije budžetskih rashoda ili će se opet udarati namet na vilajet, hoće li se uvoditi kakva pozicija ili tražiti kakav novčani izvor da se to pokrije?

Nove poreze i nove namete ne možemo, gospodo, nikako dozvoliti, niti bi se to moglo tražiti od preoperećenog naroda. Gospodo, budžet Ministarstva Unutrašnjih Dela je vrlo veliki, a naročito je mnogo veliki budžet na žandarmeriju. U pogledu same veličine ovog

budžeta, mi ovaj budžet nikako ne bi mogli primiti. I poslanici iz većine treba malo o tome da promisle i da vide da li je nama potrebna tolika vojska žandarmerije, da li se jedanput treba početi sa osbiljnom štednjom, sa smanjivanjem državnih rashoda. Dozvolite mi sada nekoliko reči da kažem i o drugoj strani Ministarstva Unutrašnjih Dela.

Gospodo, nije ovo ministarstvo značajno samo po velikim ciframa i po velikom broju žandarma, nego je ono značajno i u pogledu svoga rada. Ministarstvo Unutrašnjih Dela jeste jedno od ministarstva, za koje se svi od reda najviše grabe, i kad dođe kriza onda se lome koplja oko toga ko će da posedne Ministarstvo Unutrašnjih Dela. Lakše se gospoda sporazumevaju za druga ministarstva, ali kad dođe do toga ministarstva, tu se obično onda polome koplja, jer bi svaki želeo da to ministarstvo ima u svojim rukama. A, gospodo, zna se zašto. Zato što to ministarstvo stvarno daje direktivu režima kakav će režim postojati u našoj državi, naročito za vreme izbora zavisi od onoga u čijim je rukama dotično ministarstvo. A sad, razume se, onaj ko ima to ministarstvo, on posle žandariše i dovede najveći broj poslanika ovde u Skupštinu. Gospodo, mi ozbiljno moramo da zamerimo režimu koji u našoj zemlji vlada, kao i onome režimu koji je do sada vladao, pa onome kako se do sada radilo u našoj državi od strane policiskih vlasti. Mi možemo reći da ne može biti tu ni reči o kakvoj demokratiji, niti o kakvim političkim slobodama građana u ovoj državi. Gospodo, tu naročito hoću da ukažem prstom na policisku vlast. Ja čujem, gospodo, žalbe od mnogih poslanika iz naših prečanskih krajeva, gde se tuže na policiju koja u svakom pogledu ne valja, a naročito se tuže da nemaju ni samouprave, i u opšte da je tako srtašan režim, da je apsolutno nepodnošljiv. Oni neprestano misle da je kod nas u Srbiji dosta bolje. Međutim, gospodo, ja mislim da je u tom pogledu kod nas u Srbiji režim opasniji i mnogo teži. Ja slušam svakodnevne žalbe mojih drugova iz poslaničkog kluba, drugova mojih iz Bosne, koji sa faktima i d kazima izlaze ne samo danas, nego koji su izlazili i mnogo ranije, od kako se ova Narodna Skupština sastala, izlaze sa dokazima u ruci o nezakonitostima, koje policiske vlasti tamo vrše. Ali, gospodo, ni kod nas u Srbiji nije bolje.

Kod nas u Srbiji može biti još mnogo i teže i gore u toliko više što su kod nas policijske vlasti u isto vreme i isledne vlasti. Kod nas policijske vlasti isleduju najteža dela, one isleduju istupe, prestupe i zločina dela, one su te koje ili stavljaju u pritvor ili puštaju ispod pritvora i u koliko imaju veću vlast i delokrug rada u

toliko su opasnije. Ja, gospodo, neću dalje da idem i da govorim već hoću samo da iznesem i napomenem jedan slučaj koji ste vi svi svakako pročitali, a koji se desio u srezu despotovačkom da je vlast vršeci istragu nad jednim krivcem koji je bio optužen da je izvršio izvesnu krađu činila takvu nečovečansku presiju i tako nečovečanski s njim postupala, da ga je terala na lice mesta izvršenoga dela po najvećem snegu bosog i da ga je tukla toliko, — a to su bili sreski poglavar, jedan policijski pisar i jedan narednik žandarm, koji su isledivali to delo zajedno, — tako da se onaj jadnik isprebijan batinama smrzo od leda idući bos i da je posle nekoliko sati umro. Lekarski je utvrđeno da su ga oni umlatili i ubili i zato su oni posle stavljeni pod sud i u pritvor, i poglavar i policijski pisar i onaj narednik. To je, gospodo, jedan markantan primer kako se kod nas postupa kod policijske vlasti. To je očiti dokaz režim u zemlji. Gospodo, ja nisam pravnik ali sam u svome životu pratio razne slučajeve i postupke i nalazim da je ne samo nezakonit, ne samo nekulturan postupak jednog državnog organa, koji isleduje ma kakvo bilo delo ako krivca nasilnim putem nagoni na priznanje, ako mu to priznanje, iznudava putem mučenja i putem batina, a imajte na umu da ovo nije prvi i usamljeni slučaj i da se ta metoda neprestano i gotovo svuda upotrebljava. To donosi vrlo teške posledice i onda nije nikakvo čudo što se ovde raspravljalo o glavnjači nekoliko dana i iznosili vrlo rdavi primeri. Gospodo nezakonite postupke i partijske postupke naših vlasti mogao bi čovek iznositi danima. Takvih postupaka ima mnogo i ja mislim da nema dana kad se sve to ne dešava. Gospodo, tome ja uzrok prvi i najglavniji to, što su policijske vlasti predstavnici partije, što ne može nikako da se u našoj zemlji uvede režim da policijske vlasti uopšte nemaju nikakvo učešće u organizaciji ma koje političke partije. Kod nas naprotiv postoji režim sve do današnjega dana, postoji taj fakt da su policijski organi stubovi partije, stubovi organizacije vladajuće stranke. I kad dodu izbori, onda se od tih državnih činovnika da koji bi trebali da rade državne poslove po zakonu traži da oni ne budu izvršioc volje zakona, nego budu predstavnici partije, i ti ljudi zaviseći od vlade, zaviseći od onoga koji ih je postavio i ko ih na tome položaju održava a to je ministar, oni razume se moraju da vrše onako kako im se naređuje. I u mesto da budu službenici zakona i naroda oni postaju službenici partije i idu da vrše partijske organizacije. Kad prođu izbori, da li ti službenici koji su za vreme izbora morali tako da rade, mogu posle da vrše nepristrasno

svoju dužnost? Oni ostaju takvi i dalje i razume se onda gone političke protivnike koje su za vreme izbora zapazili kao protivnike režima, a povlađuju i štite one koje su zapazili da su pristalice vlade i režima. Gospodo, u tome cilju naročito se kod nas iskorišćuju opštine i opštinske samouprave koje kod nas postoje. Ali, gospodo poslanici, opštinske samouprave postoje samo na papiru, ali ne postoje de facto i na delu. Zakon o opštinama je lepo napisan, on je vrlo dobar, u zakonu lepo piše da postoje opštinske samouprave, ali one postoje u onoliko u koliko to hoće policijska vlast. Neće li, one ne mogu postojati. I zato da bi policijska vlast naterala da sve opštine budu uz vladu, onda se na opštinske časnike čini presija, i oni koji ne pripadaju režimu gone se nemilosrdno njima se stvaraju krivice i oni se hapse. Njihove se odluke ništa i ako su zakonite tako da im se onemogućiti svaki rad.

A opštine koje pripadaju vladinoj većini, časnici tih opština mogu da rade što hoće, mogu oni da pljačkaju invalide, mogu da zloupotrebe invalidu, mogu da pljačkaju opštinske kase, poreske kase, ali tu je zaštitnik poglavar sreski. I ako bi se poslala kontrola, onda će doći policijski agent da javi da se sve skloni i da se krivac ne uhapsi. I tako opština kao osnovna jedinica u mesto da zaista bude tako uređena, da u administrativnom pogledu, pa onda i u ekonomskom pogledu, kao i u kulturnom i prosvetnom pogledu bude osnovna jedinica za napredak naroda, na žalost opštine su postale kao sredstvo za iskorišćavanje u partijama. Gospodo, nije jedan slučaj da poglavar sreski neće, ne zato što po zakonu stvar nije u redu, nego neće za inat da svrši izvestan posao ako je jedan politički protivnik došao da kod vlasti svoj zakonit posao svrši. Imamo ovih dana jedan slučaj u mom okrugu. Po zakonu o isplati ratne štete građani imaju prava da se udružuju i da tako udruženi izvršuju narudžbine na račun reparacija.

Gradani opštine Rajkovičke u srezu kolubarskom udružili se, napisali propisnu izjavu na koji su način stvorili udruženje da izvrše narudžbine iz Nemačke na račun reparacija. Došla je ta izjava pred poglavara i razume se poglavar je odbio potvrdu toga zato što je na njihovom čelu bio Dobrosav Tomašić koji ne pripada radikalnoj stranci, koji po načelima pripada zemljoradničkoj stranci. Razume se preko 100 ljudi zajedno sa Tomaševićem ceo dan su čekali i na kraju krajeva vratili se kući ne svršivši posao. Zašto piše u zakonu da oni imaju prava na to, da vlast njinu izjavu potvrdi kad je u stanju jedan poglavar da kaže: ja neću to da potvrdim, jer tako mi se može. Gospodo, zakon o opšti-

nama potreban je za celu zemlju. Ja slušam ovde u Narodnoj Skupštini čitave optužbe protiv režima u pogledu opština kao samoupravnih jedinica. Mi ne treba da slušamo to ovde. Odemo li u narod, videćemo odmah kako je to nezgodno, kad imamo nekih / raznih zakonodavstava u našoj državi. Za 10 godina nije se stiglo da se to izjednači. N- prestano se o tome govori i baš sada u ovom sazivu govorilo se mnogo o tome i izvesni ministri davali su izjave, kako će taj zakon biti već u februaru gotov i kako će koncem februara biti izvršeni izbori po tome zakonu. Takvu izjavu dao je i bivši Ministar Prosvete g. Kumanudi. On je tu izjavu dao pred njegovim biračima u Beogradu, međutim prošao je mesec februar i mi još do danas nismo toga zakona videli, a kamo li da je što po tome zakonu urađeno. Ja mislim da se to sa namerom otežava. Moglo je odavno da se to uradi. Ali se sa namerom otežava, jer lakše je vršiti partizanstvo i proganjati protivnike na osnovu reakcionarnog zakona austrijskog, koji tamo postoji.

Gospodo, sreske samouprave kod nas postoje, ali na žalost one samo postoje na papiru, postoji zakon o sreskim i oblasnim samoupravama, ali nikako se te sreske samouprave ne uvode u život. Ja pitam g. Ministra i molio bi da nam ovde u Narodnoj Skupštini na to odgovori šta se misli o sreskim samoupravama. Mi smo imali ranije sreske skupštine i sreske odbore. Te sreske skupštine izabrane su pre 6 godina, njima je mandat istekao pre 2 godine, međutim te sreske skupštine i danas vrše dužnost, vrše zato, što je vlada jednom naredbom suspendovala zakon o sreskim samoupravama. To nigde u svetu nema, da vlada može da kaže: neću ovaj zakon da uvedem u život. Zakon postoji, izglasala ga Nar. Skupština, sankcionisao ga Kralj, ali vlada najedanput kaže: odlažem stupanje u život ovog zakona. To znači vlada je jača od oba zakonodavna faktora, jer ona će uvesti u život samo one zakone, koje hoće.

Gospodo, velika je šteta što te sreske samouprave nisu uvedene u život, i što one u opšte ne postoje ovakve kakve su, ali ako se nije htela uvideti potreba za uvođenje u život novoga zakona, onda je bar trebalo to činiti po starom zakonu. Ali niti postoji izbor ni po starom ni po novome zakonu, i ne zna se šta je sada ta sreska samouprava i ko ima dužnost da otpravlja poslove u toj samoupravi. Izgleda mi da su sreska samouprava postali sreski poglavari. Oni su u srezu sve i upravna i samoupravna vlast.

Gospodo, naročito se trgovina, odnosno partizanstvo, tako da ga nazovem, vodi prema građanima u

pogledu traženja raznih prava za koja prava oni moraju da izadu pred vlast. Ja ću da iznesem slučaj, kako se postupa sa građanima, koji traže odobrenje za nošenje oružja. Tu se očigledno partizanstvo ispoljava i prosto mu se kaže: nedamo ti zato, što nisi vladin pristalica. Naravno kad su sami radikali bili na vladi, onda se mogla dobiti dozvola za nošenje oružja samo po preporuci nekoga glavešine radikalskog u tome mestu, koji dođe kapetanu i kaže da mu se dade, a sada tu ulogu vrše zajedno radikali i demokrati tako da se prosto mrcvari narod u pogledu davanja dozvola za nošenje oružja.

Dalje, gospodo, kad neko traži dozvolu za podizanje kafane ili barake, ja sam pre neki dan ovde rekao da na žalost radikalna stranka i pored njezinih lepih načela, koje je nekada imala u pogledu podizanja sela i seljaka, ona se u poslednje vreme odlikuje podizanjem velikog broja baraka i kafana po selima. Ali kako se i na koji način to daje. To se daje prosto po partiji, jer kafana i baraka to je leglo odakle se crpi partijska moć i partijska organizacija. I opet se kaže: Ovo je naš čovek, i njemu ćemo dati mogućnost i pravo da podigne kafanu u selu, oko njega će se u kafani seljaci iskupljati, i on će nam biti direk u toj opštini.— Kad neće da se vidi koliko ogromne štete nanosi jedna baraka ili kafana podignuta na selu. Pogazeno je ono ranije načelo, koje je postojalo da se selo ekonomski podiže, da se kulturno podiže i u opšte da se u njemu očuva karakter, da se očuva čestitost, koja je još na selu bila zadržala poštovanje sina prema ocu, poštovanje mladeg prema starijem. Međutim danas te su kafane podigli radikali zato da služe kao politička legla i unazade i upropaste narod na selu. Danas u tim kafanama kockanje — kartanje za novac — igra glavnu ulogu, a režim o tome ne vodi nikakva računa nego kaže: To je naš čovek da mu damo priliku da što više zaradi. U Vojvodini to se isto radi kao i kod nas. Državljanstvo može se dobiti samo putem protekcije i za novac.

A, gospodo, još je veća osuda što se to daje za pare, što se i na tome traži zarada. Gospodo, ja bih voleo da to više ne bude, (Čuje se glas iz većine: toga neće od sad biti) ja, gospodo, ne mogu da verujem u to sve dotle dok ne vidim da k'že narod, a narod će odmah kazati da li je bolje stanje ili nije. Pri izdavanju pasoša pojedincima, putnicima, koji moraju i žele da putuju na stranu, također u Vojvodini je bila jedna i politička i finansijska trgovina. Tu su bili i politički trgovci i trgovci za novac. Mogao se dobiti pasoš samo ili protekcijom stranačkom ili za dobar novac. Gospodo, ono što se radilo i što se radi u Srbiji sa davanjem

dozvola za točenje pića, za podizanje kafana i baraka, to se radi i u Vojvodini. Prvo treba da svaki pokaže da je pristalica vladajućeg režima, pa zatim mora dobro i da plati. U Vojvodini, u bečkerečkom srezu, jedan bivši poslanik narodni, koji je po zanimanju advokat i tadanji sreski načelnik zađu po srezu i pozatvaraju veliki deo kafana, pa posle ko god je došao da moli poglavara da mu se kafana ponovo otvori, taj je morao ići prvo kod ovog bivšeg poslanika narodnog advokata, da mu dobro plati, da mu da dobru nagradu za posredništvo, a ovaj da posreduje kod poglavara da mu kafana bude po novo otvorena. Eto dokle se doteralo! Prvo se radilo za partiju a zatim na dobivanju novca, drugim rečima pljačkanju naroda. U isto vreme u Vojvodini dešava se gotovo svakog leta da poglavar sreza pregleda avlije, kućna dvorišta. U leto, kad ljudi rade poglavar vrši pregled čitavog jednog sela za jedan dan gde ima dve do tri hiljade numera i od svakog naplati za taj pregled 150 do 200 dinara a od nekih čak i 500 dinara i posle sa beležnikom deli taj navac. Gospodo, to je očigledna pljačka, to više nije samo zloupotreba, jer tu on za jedan dan izvrši pregled i naplati od svakog građanina kao da je posebno za njega dolazio. On ima pravo na putne troškove, na dnevnice za jedan izlazak i on neće za taj jedan izlazak da naplati, nego naplati od svakog kao da je za svakog posebno dolazio. Ako se tako i dalje produži onda je razumljivo da narod gubi veru u vlast i pravdu i da dolazi do zaključka da vlast ne postoji radi zaštite naroda, kao što stvarno treba da postoji, nego da postoji radi pljačkanja naroda. Gospodo, ja mislim da je krajnje vreme, da bi u našoj državi upotrebu vlasti u partijske svrhe trebalo iskoreniti, drugim rečima trebalo bi da poštujemo Ustav, jer je po Ustavu upotreba vlasti u partijske svrhe zabranjena.

Ali na žalost to ustavno načelo niko ne poštuje, no protivno tome sa nekim pravom vrši se upotreba vlasti u partijske svrhe, a da je tako, dokaz je to što se župani postavljaju sa partijskim ciljem i ne postavljaju u cilju da tamo rade na vršenju zakona i na kulturnom i prosvetnom polju, nego se postavljaju kao eksponenti dotične partije koja je na vladi, da rade za ostvarenje ciljeva partije te kad se sa takvim ciljem postavljaju župani, onda naravno to važi i za sreske poglavare.

Ja neću, gospodo, da govorim o Južnoj Srbiji, pošto je to moj drug dr. Tupanjanin vrlo lepo izneo, ali je dužnost sviju nas ovde da se počne malo više o tome da misli, i da se ne skida suma to šta se tamo dešava, te treba da svi pripomognemo da se to zlo stanje popravi. To je opšta dužnost sviju nas. Ali, go-

spodo, i ako se to neprestano govori i zahteva, do danas u tome pogledu nije ništa učinjeno. Nije jedanput ovde kazato da su državni činovnici tamo poslali oni koji su najgori, nego to je govoreno počevši sve od 1922 godine pa na ovamo. Tamo se šilje samo rdav kadar činovništva. Šaljite tamo najčestitije, šaljite najbolje. Međutim te opomene nisu ništa vredele. Južna Srbija se iskorišćuje da da što više poslanika za vladajući režim i da njeni birači glasaju za poslanike one ljude koje nikad nisu videli i sa kojima nemaju nikakve veze. Tamo se samo kaže koja je vladina lista i oni moraju svi za tu listu da glasaju. Narod se i tamo upotrebljuje u partijske svrhe, a ne čini se ništa da kod njega bude što veći napredak prosvetni i kulturni. Tamo treba postaviti najbolji režim, da narod može da kaže da mi od ujedinjenja imamo mnogo bolje stanje nego što smo imali pre ujedinjenja. Protivno tome narod je tamo nezadovoljan i ima samo nevolje i dešavaju se razni slučajevi koji su samo za žaljenje i koji idu na štetu naše opšte stvari.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Molim gospodina poslanika da završi svoj govor.

Voja Lazić (nastavlja): Završujući moj govor izjavljujem da mi ne možemo očekivati od Vlade čiji ministar sa ministarske klupe preti poslanicima tučom. Gospodo, ja ne mogu da imam poverenja u Vladu, čiji ministar Vlajko Kocić našem poslaničkom drugu Čedi Kokanoviću pred svima nama kaže: „I tebe, Čedo, svrbe leđa.“ Znači, gospodo, da sve ovo što se dešava i tuča građana od organa policije i nasilja koja se vrše nisu došla slučajno, nego dolaze podstrekom odavde, od Ministara, od Vlade. To je njen režim i zato što je to njen režim, ja joj ne mogu glasati poverenje, i ne bi joj dao i glasao ni jedan budžet od pet dinara, a kamoli ovoliki od nekoliko milijardi.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Ima reč g. Nastas Petrović.

Nastas Petrović: Za 27 godina moga poslanikovanja, moga rada u parlamentima predratnim i posleratnim ja nisam dočekaio mutaviju skupštinu i mutavi u vladu od ove Skupštine i od ove vlade. Kad kažem Skupštinu onda pod tim razumem skupštinsku većinu. Ta većina potpuno je mutava, kao da usta nema. Nit romori niti govori. Vlada tako isto. Na sve strahovite optužbe, koje su padale i pre ove budžetske diskusije i za vreme te diskusije u Narodnoj Skupštini, niko ne reagira iz skupštinske većine, ni iz vlade. U zdravim skupštinama, kakve su nekad bile u predratnoj našoj Kraljevini Srbiji, nikad toga čuda nije moglo biti. Klupe skupštinske bile su uvek pune. Narodni poslanici i

s levice i s desnice smatrali su da im je tu mesto i da tu treba da se čuju. Vlade uvek na svojim ministarskim stolicama, zajedno sa svojim predsednikom i uvek spremne da čuju optužbe i da se brane od njih. (*Voja Lazić:* A naš Predsednik Vlade dolazi s mene pa na užtrb).

Jest, gospodo, tada je narod u Kraljevini Srbiji, gledajući u narodnim poslanicima svoje predstavnike u Parlamentu, mogao jasno da vidi ko je u pravu, da li oni koje je on u većini poslao u Narodnu Skupštinu ili oni koje je poslao u manjini, kao opoziciju, i mogao je tada prema obilnim diskusijama i s jedne i s druge strane da ceni ko je u pravu da li vlada i većina skupštinska, ili opozicija, i svagda je dobro cenio. Što je ovo sada, što biva u ovoj našoj velikoj državi? Za žaljenje je, bar mi stari parlamentarci moramo gotovo sa bolom da gledamo kako se danas u Parlamentu, u toj najvećoj instituciji narodnoj radi, kako se optužuju vlade i kako se one nikad ne brane, niti iko iz većine skupštinske sme da ih brani.

Gospodo, ja sam ovo morao da kažem kao god što ću uvek to kazati kad god bude potrebno da podsećam Narodnu Skupštinu na njene dužnosti, ako ovakvo stanje u njoj bude postojalo, i opominjati ako još ima koga ovde da opominjem, da čuvamo ustanovu Narodne Skupštine, jer bez pravog Parlamenta nema zdravog državnog i narodnog života.

Posle ovoga ja ću da predem na Ministarstvo Unutrašnjih Dela, na našu unutrašnju državnu upravu. Našu unutrašnju državnu upravu, prostije rečeno našu policiju, gospodo, predstavlja danas čovek koga ja, to otvoreno ovde kažem, mnogo poštujem i mnogo cenim. Ja sam uvek njega smatrao za jednog ozbiljnog političkog radnika i za čoveka kulturnog, pa ga tako i danas smatram.

G. Korošec je došao na jedan nesrećan položaj, došao je na položaj posle jedne nesrećne unutrašnje uprave i moje je uverenje da ne samo što on neće moći ništa učiniti, nego se bojim da sa velikom štetom ne side sa ovoga mesta, na koje je seo. On je ušao u društvo ljudi, koji danas ne vladaju u našoj zemlji po volji narodnoj, u društvo ljudi, koji su došli osobenim sticajem nezdravih naših unutrašnjih prilika. Ko u takvo društvo uđe, ne popravljaja unutrašnju upravu, pa da je ne znam kakvih sposobnosti, i da je ne znam kakve kulture. Zlo u našoj zemlji, koje danas ceo naš narod oseća, i dolazi, gospodo moja, zbog toga, što na upravi države nema narodne vlade, što na upravi države ne sede ljudi, koji su došli sa poverenjem narodnim, sa tim velikim autoritetom, te da onda mogu sa tim veli-

kim autoritetom biti odbrana i najviših državnih interesa i najviših narodnih interesa i narodne slobode. (*Ministar Pošta Vlahko Kocić*: A ko je taj član vlade, koji, je bez poverenja narodnog došao?!) Pa ja mislim, prvi ćete vi biti, gospodine Vlahko Kociću (*Ministar Pošta i Telegrafa Vlahko Kocić*: Pa ja sam biran 4 puta gospodine Nastase!) Pa može biti da bi ti nekako zamakao u Nar. Skupštinu pri slobodnim izborima, ali mučno da bi zamakao na ministarsku stolicu. (*Ministar Pošta Kocić*: Ja sam 1925 g. bio u opoziciji, pa sam došao u Nar. Skupštinu) Ja ti moram opet iskreno kazati da bi možda zamakao u Nar. Skupštinu kao poslanik pri slobodnim izborima, ali mučno da bi zamakao na ministarsku stolicu. (*Ministar Pošta i Telegrafa Vlahko Kocić*: Vi ste tako dolazili 1924 g.) Kada ja dođem ponovo na takvo mesto, onda slobodno o tome govorite, ja se neću ljutiti. (*Ministar Pošta i Telegrafa Vlahko Kocić*: Onda ste najmanje došli u Ministarstvo Unutr. Dela poverenjem naroda), g. Nastas Petrović tako ću sebe sada da nazovem pred vama g. Kociću, uvek je dolazio na klupu skupštinsku po velikoj ljubavi narodnoj. Niko ga nikad nije protežirao, čak neki iz njegove stranke, u kojoj je on tako dugo delovao, radili su protiv njega samo da ga udave, pa su predprošlih izbora i uspeli da ga udave, ali, vidite, narod ga je opet prihvatio i doveo u Narodnu Skupštinu... No da podemo dalje.

G. Ministar Unutrašnjih Dela dao nam je, gospodo, malo čas jedan ekspozice o unutrašnjoj upravi. Taj ekspozice, koji sam ja pažljivo saslušao sadrži dva dela. Jednim delom toga ekspozicea, koji neka mi dopusti ovo što ću kazati, i nije njegov, jer on g. Ministar, nije imao kad da proštudira šta sve ima u svojoj upravi, nego je to ekspozice njegovih činovnika, on nam u ružičastim bojama predstavlja našu današnju unutrašnju upravu. Drugi deo njegovog ekspozicea sadrži njegove želje. Ja sam već u početku kazao šta i kako mislim o g. Korošecu i ja verujem da su te njegove želje potpuno iskrene. Verujem čak i to, da bi g. Korošec, kao Ministar Unutrašnjih Dela u svakoj drugoj prilici i sa drugim ljudima kao kolegama, i u drugoj situaciji te želje i ostvario, ali on danas te želje ostvariti neće. Državna naša uprava ne valja. Ona je strašna. Ja bih činio greh kada bih rekao da ona ne valja od juče, od kada je na upravi zemaljskoj ova vlada zajedno sa g. Veljkom Vukićevićem. Ne, gospodo, ona je naglo počela biti rdavija i rdavija od onoga momenta, od kad se u našoj zemlji posle rata začela misao da se putem lažnog parlamentarizma i lažnog parlamenta može vladati. Nikada u takvim situacijama i kakve se stvaraju na lažnom parlamentarizmu, uprave, nisu mogle valjati.

Mi to, koji smo živeli u našoj predratnoj maloj Kraljevini Srbiji, znamo najbolje. Mi, koji smo preživeli lažni parlamentarizam, i lične režime, i diktatorske režime, znamo da činovništvo policijsko u tim režimima nikad nije valjalo. Ono je svakada bilo strašno. Ono je svakada bilo iskvareno, od njega je svakad narod kukao. Isto to, gospodo, i danas biva i počelo je bivati sve crnje i crnje, sve gore i gore od kad su se ovaki režimi počeli zacarivati u našoj zemlji. I prirodno je, da tako bude. Oni, koji ne dođu po poverenju narodnom, oni koji ne dođu sa velikom ljubavlju narodnom na upravu državnu, znaju da se unutra, u zemlji, moraju silom držati, i kad se počnu silom držati onda se za tu svrhu biraju oni nesretnici i uvlače se kao činovnici u državni aparat, koji nema u nikakvih skrupula, i koji će sve činiti da takvoj vladi daju koliko toliko podpore unutra u masi narodnoj. I čim se naviknu na to onda se naviknu i na sve drugo, čim počnu činiti bezakonja u korist ministra, onda počnu raditi i u korist svoju, jer kad daju Ministru, i sebi će dati, i to je sasvim prirodna stvar. I nevaljalstvo mora da se razvija i razvija se u svima pravcima. Ja bih imao vazda primera da vam izredam i navedem, koji očit utvrđuju sve ovo što rekoh, ali ja ću, gospodo, da vam navedem samo jedan primer, pa makar bio i malo indiskretan. Za ono vreme kratkoga moga ministროvanja 1924. god. dode mi jednoga dana g. Jaša Prodanović i kaže mi ovo: „Pa zar ćeš i ti trpeti da se ovako u Upravi Grada Beograda radi prema našem listu i našem republikanskom pokretu“. Ja ga pitam: „Pa dobro, g. Jašo, šta se to radi?“. Sistematski svaki broj „Republike“ policija zabranjuje, bilo kakvih inkriminiranih izraza ili ne bilo! Iskreno da kažem nisam u to verovao i odmah sam odgovorio g. Prodanoviću ovo: „Izvinite, gospodine Jašo, ja to ne verujem. Mora biti da u tim člancima zabranjenih brojeva „Republike“ ima kažnjivih dela i zbog toga je dužna policija po zakonu o štampi da ih zabrani i da vrši onaj postupak, koji je zakonom o štampi određen“. Mene ponovo g. Prodanović umoli da ja ovo izvidim. Zainteresuje me njegovo kategorično tvrđenje da se ovo neprestano i tako nezakonito radi, te zovnem Upravnika Grada Beograda da mu ovo kažem, i pošto sam mu kazao tužbu g. Prodanovića upitam ga: „Gospodine Lazareviću, je li to istina ili nije?“ Odgovorio mi je: „Jeste, gospodine, istina je!“ – Pa dobro kako sme to da bude? Mi imamo zakon o štampi, pa čak ako hoćete jedan strašan zakon o štampi, koji je slobodu reči sputao do krajnjih granica, a to što radite nije rad zakonit. „Tako mi je naredeno iz centrale, Gospodine Ministre, i ja tako radim, a vi, Gospodine Mi-

stre, naredite mi drukčije, ja ću drukčije raditi“. Tako mi odgovori g. Upravnik. Eto jednoga primera, a takvih primera ima vazda, i oni kazuju mnogo, a na ime kako se ozgo, iz centrale, sve što ne valja i što je protiv zakonito vrši, i ako je ko kriv za to, krivi mogu biti samo ministri, nikako činovnici, koji po naredbama ministara rade.

Kako bi mnogo i mnogo bolje bilo u policijskoj struci kao i u svima drugim strukama kad bi g. g. ministri svakog činovnika uputili na zakon u vršenju službe, uputili na rad onakav kakav zemaljski zakoni nalažu. Jeste, policija nam ne valja, ne valjaju nam ni policijski organi. Ali, gospodo, treba da imamo i srca i duše pa da pošteno govorimo. Po mom najdubljem uverenju, a ja prilično poznajem policijske organe, više od polovine tih činovnika su dobri i čestiti ljudi. Više od polovine je tamo dobrih i čestitih, ali i ta većina radi rdavo. A znate li, gospodo, zašto rdavo i ti poštenu činovnici rade? Zato što imaju svoga vrhovnoga starešinu, Gospodina Ministra, koji traži od njih da vrše nezakonite poslove, a oni su siromašni, imaju ženu i sitnu decu, i onda se ti siroti ljudi svaki dan tako reći stavljaju pred onu strahovitu dilemu: ili da gledaju sebe i svoju porodicu u bedi i nevolji, da gledaju kako pište bosonoga i gladna, pa da se odupru bezzakonju svojih ministara, ili da služe onako kako im se naređuje, pa makar to bilo protivno i njihovoj savesti, i protivno onoj nauci koju su crpli sa katedre univerziteta, i protivno zakonima zemaljskim. Jednim, dakle, delom činovništvo je odlično i sposobno, a ne vrši službu kao što treba zato što centrala neće da je tako vrši. Manjim delom pak činovništvo je skupljeno, po mom najdubljem uverenju sa koca i konca, od zla oca i od gore majke. Ima tamo tipova, gospodo, koje danas ni sudovi ne mogu da dobave, te da im sude kao pravim zločincima. Ima činovnika koji su napravili strahovite zloupotrebe, podizali novčane depozite i niko im danas ne sudi, jer ih štite režimi, koji su ih u državnu službu i uvukli. Oni su dakle tu u državnoj upravi, i to su najveći barjaktari svih vlada koje nasilno dobijaju većinu u narodu jer oni u narodu imaju da ratuju za takve vlade, oni imaju da lome gradane i nateruju ih da odobravaju rad najgorih vlada, jer ako to ne čine, robija im ne gine, i onda takvi nesrećnici, kao činovnici, biraju između robije, koju su nedelima svojim zaslužili, i nevaljalih dela koja čine radi onih koji se neredovno penju na državne uprave i žele da zadobiju narod i narodno poverenje nasiljima i bezzakonjem.

Gospodo, uprava samoga Beograda nije dobra i ako tako sedi kao upravnik čovek koga ja neobično

cenim. Osoblje njegovo ne valja. Po mom najboljem uverenju ovo bi osoblje i po želji njegovoj odavno bilo prečišćenb da se ovo osoblje naročito ne želi sa strane vrhovne uprave. Po raznolikim tužbama koje su sledovale ministrima, naročito u poslednje vreme, kad je g. Velimir Vukičević bio Predsednik Ministarstva i Ministar Unutrašnjih Dela, po tim tužbama moralo se čak pribegavati tome da se po kad kad pošalje i po kakav komesar iz Glavve Kontrole, koji utvrđuje pronevere. Morao se po kad kad da pošalje i kakav inspektor da inspicira šta osoblje u Upravi Grada Beograda radi. Ja, gospodo, imam uverenja da se čitavi štosovi izveštaja i danas nalaze u Ministarstvu Unutrašnjih Dela, i da po tim izveštajima niko ništa ne radi i ako ti izveštaji utvrđuju strahovite stvari i strahovita bezakonja. Čak ni ministar nije te izveštaje pročitao. Ja ne smem da citiram ovde, pred Narodnom Skupštinom, ono što ti izveštaji sadrže. Toliko su strašni ti izveštaji o raznolikim bezakonjima, koja se u Upravi Grada Beograda vrše. Ne smem to da učinim, jer moram sačuvati koliko toliko ugled naše države i ugled naše uprave. Niko, gospodo, ne odgovara za ta bezakonja i zato što niko ne odgovara, zlo sve više i više raste. Vidite, gospodo, glavnjača kao glavnjača znate od kad datira. Znate li, gospodo, kad su se dizali prvi vapaji protivu glavnjače? Davno i davno je to bilo, u malenoj kneževini za vreme strašnih nasilničkih režima, i davno i davno u malenoj Kraljevini Srbiji sa vreme takih istih režima. Glavnjača se tada prvi put čula u javnosti, kakva je tada bila, i tada je ta javnost dizala glas protivu te glavnjače. Ali ime glavnjače nikad se nije spominjalo u vremenu parlamentarnih režima u našoj državi. I ako je tada postojala glavnjača, u njoj se nije zlo činilo, pa se o njoj nije ni govorilo. O glavnjači počelo se ponovo da govori od dve do tri godine na ovamo, baš od onog trenutka od kada je počeo ponovo da zavilava bič ličnog, nasilničkog režima u našoj državi. Zašto? Zato što se u parlamentarnim režimima nije činilo zlo koje se sada čini, zato je ona danas zaista postala bastilja Pariza, postala pojam najvećih zločinstva, koja se vrše u ime države, u ime nekakve vajne odbrane državnih interesa.

Nisu glavnjača samo oni tomrući, o kojima je lepo dovorio g. Grizogono. I ja kao Ministar znam te tomruke, to bi se dalo trpeti. Glavnjača je drugo nešto, to je sistem, kojim se upravlja, sistem kundaka, sistem biča, sistem iznudavanja priznanja bojem i mučenjem, ubijanja i tortura najužasnije vrste, koje se ne vrše samo ovde u Beogradu u glavnjači, nego se vrše u sred Šumadije, a da ne govorim o južnim krajevima i o ostalim teritorijama naše države. Čitali ste skoro kako u

Jagodini ubiše policijski organi ni kriva ni dužne čoveka, jednog sirotog seljaka. I danas su zbog toga nedela zatvoreni sreski poglavar, jedan oficir zandarmerijski i jedan pisar. Način na koji je taj čovek ubijen strahovit je, gospodo. Ja sam o njemu dobio iscrpan izveštaj i taj sam izveštaj proverio i kod nadležnih, za koji su mi nadležni kazali da je tačan od početka do kraja. Otišli su policijski organi iz Jagodine u njegovo selo Pretrkovac, izvukli tog nesretnika iz njegove tople posteljice golog i bosog, i po najvećem mrazu, kakav je bio ove godne u našoj zemlji, izveden je i poteran ka Jagodini. Usput radi torture, koja se zahtevala da je vrše šandarmi, držan je čovek po nekoliko desetina minute u hladnoj vodi, koju je morao usput gaziti. A kad je zamrzle noge izvlačio iz vode onda je drumom kundacima tučen tako da kad je došao u Jagodinu on je u zatvoru umro. Sve je to i lekarski utvrđeno. I što je najgore i najcrnje taj čovek, kako sam izvešten, nije bio kriv. Onaj koji je pokrao novce, za koje je ovaj siroti seljak bio osumnjičen, nije bio on nego neko drugi. Nisu li to strašne stvari, gospodo, i ne diže li se kosa na glavi svakog poštenog čoveka kad i ovakva zla dela policijskih organa vid?

Zar su sitne stvari one, koje su se desile letos u Levču, pod vladom g. Velimira Vukičevića, i koje su vršene od strane njegovog čuvenog poglavara Markovića, koji je pravio onu nesreću na mome zboru u Rekovcu. Tada su u tomrucima sreske kancelarije četvorica Šumadinaca iz kragujevačkog okruga prebijeni i iznudeno im priznanje za zločina dela, koja oni nisu počinili. Jedan je ostao i sakat. Pred sudom je utvrđeno da je priznanje iznudeno tučom i bojem i ljudi su pušteni kao nevini. I to je, gospodo, glavnjača, ta nesrećna glavnjača, o kojoj se tako mnogo danas govori i u našoj štampi, i ovde u Narodnoj Skupštini. Da li da vam redam sve ostalo što rade policijske vlasti u našoj Šumadiji? Nemojte misliti da su samo ta dva primera zlih dela policije. Ne, tih primera ima mnogo i mnogo. Dugo bi me odvelo da ih sada redam. Na posletku, pravo da vam kažem, i samome meni nezgodno je da sve te stvari citiram, jer osećam da bi to strahovito pogadalo ugled moje Otadžbine. Jer kad se tako radi i u onoj Šumadiji, koja je bila trezvena i jaka da se je umela opirati i najstrašnijim režimima, kako se tek radi u novim krajevima, koji su prisajedinjeni našoj državi, kako se radi u onoj našoj jadnoj i mučeničkoj Južnoj Srbiji. Da vam opet otvoreno kažem ja ne smem da vam citiram sve ono što sam ja u pismima od svojih najboljih prijatelja iz Južne Srbije dobio, pa ne smem da vam čak citiram i najstrahovitije stvari koje se na-

laze u izveštajima inspektora ministarstva, koji su po naredbi ministra odlazili u Južnu Srbiju, izvidali i podnosili izveštaje, ali koje nikada niko nije čitao, pa ni sam ministar, niti se po njima štogod radilo. Mislite li gospodo, da i tamo nema prebijanja i ubijanja? Mislite li da i tamo nema pljačkanja? Varate se, gospodo, ako tako mislite. Evo, gospodo, da vidite kako nesretni režimi pomažu i čine zlo. Godine 1891, 1892 i 1893. vladao je strahovit režim u Kraljevini Srbiji, režim koji je već prešao u pravi i beli i crveni teror. Hajdučija se baš zbog takvog režima pojavila u najvećem stepenu. Na planini Maljenu držali su zbor hajduci kojih je bilo oko 97. A znate li kome je to zlo dobro došlo? Policijskim organima. Ne velim svima, jer ih je i onda bilo valjanih i poštenih, ali je to bilo dobro došlo onim nevaljalim policijskim organima, kojih tada, u takvom režimu, beše dosta. Tada su se počele vršiti velike i strahovite ucene poštenih i viđenih gradana od strane policijskih organa. Ucenjivalo se: daj 100 dukata pa da ne budeš pritvoren kao jatak. Pod pretnjama da će ih oglasiti za hajdučke jatake ovakvi organi iznudavali su novac od svih gradana, koji su se borili protiv takvih režima. Pod pretnjom da će ga oglasiti za hajdučkog jataka oni su jednog najviđenijeg sveštenika užičkog okruga, starog protu Smiljanića, kome su i krov sa kuće digli, te da mu kuću poruše, kao bajagi jatačku, ucenili sa 100 dukata da ga puste iz hapse, u koji je uveden kao tobožnji jatak hajdučki. Vidite tako su nesretni režimi učinili da su ovi nevaljali policijski činovnici iznudavali novac i vodili svoju trgovinu. Zamislite sada kako tek može biti u našoj Južnoj Srbiji, kad takvi organi tamo na svakom mestu opsuju majku i oca najviđenijim gradanima i kažu: „Ti si bugaraš, znam te dobro!“ I onda mu pod pretnjom kažu: „Pare, ili ćeš da ideš onamo gde ne treba da odeš!“ Mislite li, gospodo, da ja to uveličavam? Ne, gospodo, i vi svi to znate bar onoliko koliko ja znam, da to i takvo zlo postoji. Takvo strašno stanje u tim krajevima pojačava se i sa delima bugarskog makedonskog komiteta i Protogerova kakva dela oni mogu da vrše u južnim krajevima samo zbog rdavog i nesposobnog osoblja policijskog. Londrev ubi jednog našeg nacionalnog radnika u Bitolju. Buneva ubi Prelića usred Skoplja. Ubiše i generala Kovačevića u sred Štipa.

Ko je bio Londrev, ko je bila Buneva, gospodo? Londreva znate svi ko je i šta je bio. Upotrebili su ga organi naših vlasti kao nekog njihovog čoveka, a on je bio agenat makedonskog komiteta. Celo Skoplje šapuće danas, da je Buneva, koja je ubila Prelića, bila metresa najviđenijih državnih funkcionera u Skoplju. Nije

taj šapat došao badava, on se glasno ne sme govoriti jer se radi njega lako ide u tomruke, ali to treba da se čuje ovde u Skupštinu, da se upozna zlo koje treba lečiti. Najviši funkcioneri naši koji su trebali da budno bde dan i noć nad svem što biva u ovoj našoj novoj pokrajini i sprečavaju i suzbijaju pokrete bugarskih bandi, koje upadaju u tu našu teritoriju, ti ljudi služe se agentima, koji su iz Bugarske poslani, a oni ubijaju naše najbolje sinove. Eto, gospodo, kakva je uprava u tim krajevima. Ja napamet nikoga ne optužujem, to su fakta koja vidi celo naše stanovništvo tih južnih krajeva, a koja se i u našoj prestonici već jasno vide.

O tim zlim delima vlasti u našoj Južnoj Srbiji svi krugovi u našoj prestonici govore, sve partije to znaju. Prolamao se glas i šefa demokratske stranke o tom zlu, kao i ostalih dobrih i čestitih političkih radnika kao i glas narodnih poslanika i s jedne i s druge strane ovoga Doma. Svi smo to zlo uočavali, a vidite, gospodo, niko ne prilazi iskreno i otvoreno jednom jedinom načinu, kojim bi se to zlo moglo sprečavati. Ima ljudi koji još misle: Južna Srbija i Makedonija su Eldorado za one nove političare, koji misle na lak način da dođu do poslaničkog mandata, a vrlo često i do ministarskih stolica. Neda se, gospodo, od nekoliko godina na ovamo onom narodu onamo da može imati svoje predstavnike u Narodnoj Skupštini, te da se čuje glas bola i muke njegove preko tih pravih poslanika našeg naroda u Južnoj Srbiji, ovde u Parlamentu. Uvek se govori: „Rano je još za punu slobodu toga naroda; on ima da bira one, koje mi hoćemo. A znate, koji se biraju tamo? Oni, koji ne bi nikada zavirili ovde kao narodni poslanici. Svi se oni biraju tamo, gde mogu pomoću biča, knute i svemogućih ujdurmi dobivati poslaničke mandate.

Pa koji su to poslanici ovde u Narodnoj Skupštini, koji su birani voljom naroda tog kraja? Osim g. Kujundžića ako ima još jedan; svega ako su dvojica. (*Min. Pošta i Telegrafa Vlačko Kocić: A šta je Trbić i Altiparmaković?*) Da je bilo slobodnih izbora, ne bi oni ovde bili. (*Min. Pošta i Telegrafa Vlačko Kocić: A šta je sa Markom Petrovićem, i Ugrinom Joksimovićem?*) Tamo su se ponameštali mahom ljudi iz prestonice, ljudi koji hoće mandata iz ma kojih računa. (*Min. Pošta i Telegrafa Vlačko Kocić: Što govorite neistinu, 3/4 poslanika iz Južne Srbije su meštani. — Glas kod većine: I ti si tražio mandat dole!*) Ja ga nisam sam tražio, a dobio sam ga, ali takva uprava kao što je ova današnja vaša izbrisala me je kao da nisam ni izabran. (*Glas kod većine: Vi ste jedanput izabrani, baš su Vas Arnauti birali.*) Jesam, ali bio sam izabran slobodno, i niko me

tamo nije naturio, već moj politički rad. I sutra ću biti izabran, ako budu izbori slobodni. (*Glas kod većine: Evo Šerif neka vam odgovori; Idi, Šerife, na drugu govornicu, pa mu odgovori!*)

I, gospodo, dogođ toga ne bude, dok god jedanput ne bude političkih ljudi iz svih političkih grupa, koji imaju uticaja u svojim grupama, i koji vole zdrav parlamentarni život, dok ne viknemo jednoga dana, dosta je sa ovako lažnim situacijama, stvarajmo pravu vladavinu narodnu, stvorimo pravi parlament, pravu i zdravu parlamentarnu situaciju, dotle se neće izlečiti ovo zlo koje davi celu zemlju. Zato sam imao pravo što sam kazao da g. Korošec, koga visoko cenim, ništa ne može učiniti, jer se nalazi u jednoj takoj situaciji, koja nije za takve popravke.

Gospodo, vlada g. Velje Vukićevića je vlada, koja je došla na upravu zemaljsku neparlamentarnim putem, neredovnim putem, ni po kakvom poverenju narodnom, došla je sa zadatkom da eksperimentiše sa lažnim parlamentom, i da to eksperimentisanje, koje je već poslednjih izbora započelo, dovrši, drugim rečima da Narodnu Skupštinu pretvori u poslušnicu, da je pretvori u ovako mutavu kao što je danas. Ništa gore i ništa crnje nema od lažnoga parlamentarizma i lažnoga Parlamenta. U jednoj zemlji hiljadama i hiljadama puta je bolja diktatura, bolji su režimi i denerali, makar da su i oni zlo. (*Min. Pera Marković: Zar i ti, sine Brute.*) Uvek su hiljadama puta bolji ljudi, koji su imali kuraži da šćepaju vlast u svoje ruke i rade onako kako misle da treba raditi. Oni će napraviti zlo, ali će narod znati, ko to zlo radi, neće biti zavaravan, poznaće brzo to zlo.

Neću da govorim, gospodo, o tom, koliko zdrav parlamentarni život čini dobro zemlji, jer to je i suviše dobro poznato. Ali ova naša izmislica lažnoga parlamentarizma gde su se izvesni ljudi skrili iza parlamenta i rade što god hoće, a ovaj lažni parlament ih pokriva, to je naš nacionalni jad, to je najveće zlo, to zlo i porada sva zla o kojima sam govorio. Najveće je zlo sve to zbog toga, ne samo što porada sva ostala zla, koja narod trpi nego što može da traje dugo vremena, jer se narod zavarava. Veli se, pa tu je Narodna Skupština, ona zna šta radi, pa će valjda opet biti dobro, i ako u stvari tu i nema pravog narodnog predstavnništva. Tom našom lažnom parlamentarnošću zavarava se i strani svet. Pred stranim svetom mi izgledamo kao da smo parlamentarna zemlja, imamo Narodnu Skupštinu, a u stvari je to jedan lažni Parlament, policijski Parlament, a zbog toga što takvo zlo uvek duže traje ono je najnesretnije. Ono je specijalno jedna

velika nesreća za nas ovakve, kakvi smo se našli u ovoj našoj novoj ujedinjenoj Otadžbini.

U našoj malenoj Srbiji i moglo se ponešta i dobro uraditi u vremenu ličnih režima a svi smo bili jedno, pa se trpelo ono što se imalo da trpi. Ali to se ne može i neće da trpi u ovoj državi u kojoj smo se našli svi ovako raznorazni a ujedinjeni. Ne može se dakle konsolidovati tim metodima lažnog parlamentarizma ili diktature ova naša nova država i da Bog da, ako se ovaj lažni parlamentarizam produži, da on ne dovede našu državu do kakvih nesretnih katastrofa, jer naša država ovakva kakva je, nekonsolidovana, ne-utvrđena, ne može dočekati i preboleti kakav jači udarac s polja. Samo u pravnoj demokratiji, u režimu gde će se čuvati slobodan glas svih nas, koliko nas ima i kakvih nas ima u državi našoj, gde će zasesti ovde, u parlamentu, pravi predstavnici narodni iz svih krajeva naše zemlje, gde će biti slobodni da rade i da govore samo u takvom Parlamentu lako će se dolaziti i do kompromisa i sporazuma, lako stvarati zdrave situacije, stvarati jake vlade, jer svaki onaj, koji bude u takvom Parlamentu radio, znaće dobro gde je odgovornost, na kome je ona, pa kao odgovorni ljudi i radice pametno i dobro. Takvi poslanici biće odgovorni svome narodu, odgovorni svojim biračima, jer će biti iz njihovih sredina, jer će ih birači pitati: šta ste vi radili i uradili tamo u Narodnoj Skupštini. Ko će pitati one, koje je policija dovela iz unutrašnjosti ovde, u ovakav parlament. Oni ne smeju ni otići tamo, među birače, u narod, da polažu kakvog računa o svom poslaničkom radu, a kamo li šta drugo da rade.

U ovakvom režimu, gospodo, kakav je ovaj današnji, i mogla su se pojaviti namigivanja na nekakvu vladu sa generalom na čelu. Zašto i da se ne jave? Pa ova ista vlada, koja sada veli da ima narodno poverenje, uvela je jednog generala u vladu! (jedan glas koji je izabran!) „Posle je biran, a zna se kako je taj general izabran. Pa je počela uvoditi i oficire u državnu civilnu upravu. Pa zašto, gospodo, onda molim vas da ne dođe general kao predsednik vlade, i odkuda to baš da se ti, koji se nalaze s te desne strane, i koji ne sede po poverenju narodnom, nego na osnovu falsifikovanog poverenja narodnog, koji su i zaveli ovaj antiparlamentarni režim, odkuda da oni sada zakukaju: Joj, joj šta bi sa našim parlamentarizmom. „Hoće da ga udave.“ Pa vi ste ga, gospodo, policijski poslanici udavili i zato se može danas poradati ideja, da treba da dođe general, i da će general na državnoj upravi biti mnogo bolji, nego što je današnja uprava. Vidite, kako se sve gori i gori plodovi radaju posle angažma-

na, na koji su izvesni radikalci, koji danas sede u vladu, dali pristanak. Neradikalske, nedemokratske obaveze koje su primili na sebe, radaju ovim zlom kakvo se danas javlja, koje će još težim i težim zlom postavljati. I, zato, gospodo, ovako, pri zaključku ovog mog govora, još bih imao samo da zamolim i da naročito naglasim ovo: Ako ima pravih radikala, a ja mislim da ih još ima, u ovom domu, ako ima pravih demokrata, a ja verujem da ih još ima, trgnite se, dvanajesti je čas! Ne trgnete li se sa puta kojim ste pošli mi ćemo, u prvom redu mi, radikali, biti grobari svega onoga što smo kroz čitave decenije visoko na svojoj zastavi držali i što smo sa velikim žrtvama izvojevali našem narodu, a vi demokrati, naročito nekadašnji stare i predratne Kraljevine Srbije bićete sugrobari one demokratije, zdrave, lepe plodne, kakvu smo imali u malenoj Kraljevini Srbiji pre ovoga ujedinjenja. Mene, gospodo, naćićete uvek do krajnjih granica sa najvećim požrtvovanjem protiv svakog onog koji se usdi da zavodi takve nesretne režime, diktatorske režime, vojničke režime. Ali hajte i vi sa mnom, pa ćemo biti pobednici i spasti zemlju od zlih režima.

Potpredsednik Halid beg Hrasnica: Ima reč g. dr. Pavelić.

Dr. Ante Pavelić: Gospodo narodni zastupnici! Pre nego što rečem o predmetu slobodan sam reći daje jutros ovde u Skupštini g. Radić učinio jednu aluziju na moju osobu i ja nisam tražio reč po Poslovniku da na to reagiram niti to neću učiniti sada, jer g. Radić nije osoba koja je uvek odgovorna i koja je za sve odgovorna što govori. Gospodo narodni zastupnici, posle onoga što je govorio ovde g. Nastas Petrović, nakon onoga što se govorilo i od ostale gospode predgovornika o upravi u ovoj zemlji razumećete svi vi da je meni kao predstavniku, kao zastupniku glavnog hrvatskog grada Zagreba, mnogo teže nego li vama svima koji i tu lošu administraciju i tu lošu upravu konačno ipak uzimate kao svoju pa prema onoj kakva je takva je, naša je, tražite običnog, sasvim običnog opravdanja: To je zlo pa popraviće se. Nama koji nismo navikli na glavnjače niti na one glavnjače koje su po imenu niti na one koje su stvarne, za nas nije samo pitanje: je li jedna vlada ili je druga vlada. Mi smo kroz ovih 8 godina videli da su sve vlade, svi režimi, koji su ovde vladali što se tiče nas bili, što se tiče Hrvatske, bili jednaki. Glavnjače nisu kod nas bile, nu 1918. god. pretvorena je čitava Hrvatska u jednu glavnjaču. Pretvorio ju je Svetozar Pribićević sa vašim odobrenjem, Svetozar Pribićević koga ste vi učinili ekspertom za hrvatske stvari. (*Ministar*

Građevina Pera Marković: Sada je voda hrvatskog naroda!)

Vi ste, gospodo, Svetozara Pribičevića podržavali kao Ministra Unutrašnjih Dela. Vi ste s njim skupa radili, i vi s njime skupa nosite odgovornost. Tu odgovornost nose sve dosadašnje vlade; za sve ono što je do sada urađeno u Hrvatskoj. (*K. Timotijević:* On će još postati vaš vođa!) Neće, oprostite mi za izraz, ali on je dosta vas vukao za nos. (Mala graja). Gospodo narodni zastupnici, tim je teže nama koji nismo bili navikli na takve stvari. Mi smo živeli u jednoj zemlji u kojoj je bilo reda, u zemlji, u kojoj je bilo mira, u zemlji u kojoj je vladalo poštenje. Ali sve to nije bila uvela kod nas Mađarska, niti je to uvela Austrija. To je hrvatski narod sam iz sebe dao. Mi smo živeli u zemlji, u kojoj je bilo zakona, i to ne zakona da se sa njima koristi policija, niti zakona da sa njima koriste oni koji su na vlasti, nego je bilo zakona, koji su osiguravali narodu njegovu prava, zakoni koji su osiguravali narodu mir i poredak, i koji su osiguravali njegovu imovinu i život, (Upadice sa strane većine. Koji su vršili napad na Srbe, i srpske dućane. Koji su napadali na Čuka. Gospodo, Čuk je 1914 godine platio ceh za rad Pribičevićev. Vama je poznato, gospodo, da svet ne prosuđuje individualno pojedinice, nego prosuđuje en bloc. Sve što se onda dogodilo, a nije se Bog zna šta i strašno dogodilo, dogodilo se kao jedna primitivna reakcija, na sve ono, što je Pribičević i njegova kompanija decenijama učinila protiv hrvatskog naroda. (Glas sa većine: Zar Svetozar Pribičević?) Jeste, pa ako hoćete i ceo srpski narod, svi pravoslavni Srbi u Austriji, podržavali su Kuenov režim. (*Bogdan Milašinović:* Jeste, ali smo samo mi Srbi sedeli u zatvoru kao veleizdajnici, a ne Hrvati.) Jeste, gospodo, vi ste sedeli kao veleizdajnici, ali kakvi?! Vi ste pekli u zatvoru janjce na ražnju. Eto kako je strog bio vaš zatvor. (*Bogdan Milašinović:* To je istina i hvala zato Hrvatima.)

Ali, gospodo, vidite kad već o tome govorim moram da kažem da pravo delo, prvi čin, prvi režim posle 1918 godine, metuo je u tamnicu najistaknutije Hrvate, i proglasio ih da su to austrijski ljudi. (*St. Barić:* Nije istina, da su to najveći Hrvati, ja mislim da ste i vi g. Paveliću mnogo bolji Hrvat nego on! Viste bili član Narodnog Veća i vi znate. (*Stjepan Barić:* Znamo o Hrvatskom Saboru kako ste radili.) Prvo delo kažem, bilo je to, da se istaknuti Hrvati metnu u zatvor, a vi znate da je hrvatski katolički sveštenik profesor sveučilišta Pazman bio radikal hrvatski. Njega

su zatvorili i bez saslušanja zadržali čitavu godinu u zatvoru, gde je i oboleo i tamo i umro.

Gospodo narodni zastupnici! Kazao sam: nije za nas pitanje da li je ova ili ona Vlada, jer kao što g. Nastas Petrović reče, da g. Korošec kao Ministar u ovom ambijentu ništa napraviti neće, tako ja kažem da u ovom ambijentu nijedna Vlada, nijedan režim neće promeniti stanje, a neće ga promeniti iz jednostavnog razloga, jer nas ne deli samo Sava voda, nego nas djeli mnogo toga, djeli nas mnogo više, djeli nas shvaćanje — poimanje života. Naš seljak danas je na tome kulturnom stupanju, da nastoji da ne j-de cela obitelj iz jedne zdele, da ona ne pije iz jedne čaše i gleda da podastre stolnjak na sto kad jede. (*Đura Janković:* Ne postoji ni jedno takvo selo u Hrvatskoj.) Postoji, podite samnom, pa ćete videti. Vidite, dete na selu, dete nikome starijem ne kaže ti, nego vi. Svome dedu iz velikog poštovanja kaže čak i „oni“. Tako da uzmete sliku skupa sa familijom i vidite gde sede kod stola i blaguju, čita, u i razgovaraju uveče. Dolazi žandar, udara kundakom po vratima i viče: otvori bre, i opsuje mu majku. (Čuje se: Zašto?) Iz čista mira. (Smeh.) Deca se zabezeknu, a žene obore oči. (*Stjepo Kobasica:* Gde, kad se to desilo? Ovaj govori stvari iz 1001 noći. Ljudi škripe zubima. Kad me pitate i hoćete da znate kad i gde, odgovaram vam od 1918. godine do danas u svakom selu.

Vidite i mi smo imali žandarma, trebalo je uvek žandarma za nepoštene ljude a vaš režim odjedanput rastura sve žandarme, one koji su bili pismeni i znali kazneni zakon, otpušta ih umirovljuje i reducira, a onda šalje u Hrvatsku žandarme iz Srbije, da oni provađaju narodno jedinstvo. Zato ste to narodno jedinstvo ovako i sproveli. (*Dr. Bogdan Milašinović:* Pa zar naši žandarmi pod Austrijom nisu bili strašni) Ne pod Austrijom nego u Hrvatskoj, kad je čovek sreo žandarma u šumi ćutio se sigurnim a danas mora da se ogleda oko sebe ima li ko blizu i gde će se skloniti. Gospodo narodni zastupnici... (*Sjepo Kobasica:* Nema zastupnika)... Pa ja sam zastupnik a vi se možete okrstiti kako hoćete. Sve što je uvedeno i sve što je napravljeno nevaljano je, režim zavada takav red i poredak i takvo zlo da to sve rezultira sa nevoljom. Nije ni potrebno da govorim o pojedinostima jer kažem, sve što se dogada, čitava uprava kao da je smišljena da bude nevaljana, kao da se izmišlja način kako gore da se prevada. Pa nije ni čudo, g. Petrović je kazao i vi ste čuli, da je tako i pre u Srbiji bilo. Pa mesto da ste vi primili onaj dobar red i da ste uzeli da naučite vaše činovništvo od našeg činovništva, vi naše rastu-

riste a dovadate one svoje i bez kvalifikacije a često i bez moralnih kvalifikacija. Danas je bilo govora o samoupravama. Ko bi nabrojao sva nasilja koja su tobož u ime zakona nad samoupravama napravljena. Ja spominjem samo grad Osijek. Vama je svima znano da je grad Osijek izabrao zastupstvo i to zastupstvo ima radnu sposobnu većinu a vlada neda da zastupstvo radi. Pa vlada napravi kad kada i šalje pa sazove i odredi da se sastane sednica i kada zastupnici dođu, nađu na vratima vjećnice zalepljen brzojav ministarstva, koji opoziva sednicu. A šta vi mislite šta je Osijek? Osijek stoji otvoren na vidu i pogledu severu. Strani svet gleda, Osijek ima usta govori strane jezike i ako igde, tu je režim, ne samo ovaj nego i onaj predhodni, pokazao da mu nije stalo do toga da stiče ugleda, da mu nije stalo do toga da se igde i u kome probudi misao da je pod tim režimom dobro, nego kao da mu je, hoću reći providnos, oči zaslepila da ne vidi da se na najizloženijoj tački eksponira i da mu tamo na onome mestu može i rana da nastane. (Glas: Predložite drugog načelnika a ne Hengla.) Nije to pitanje gradonačelnika, to je pitanje gradana, pitanje autonomije jedne općine. (Glas: Jeste).. za koju kažete da jeste ali koju gazite već 2 godine. Gospodo nar. zastupnici. Komesarijat kad se uvada u općinu imao bi karakter prolaznosti da se izvesni poslovi, predgradnje obave, ali vi ste namjerili i činili ste da Osijek učinite kravom muzarom nezakonitim režimom i za svoje stranačke ciljeve. Moguće da će i od te kapi mleka želudac vas zaboljeti. Gospodo, vi ste po svojim komesarijatima išli tako daleko da sklapate zajam po komesaru u ime autonomnoga tela. (*Dura Janković*: Nije sklopljen) Svako zlo rađa zlim, svako zlo djelo dobije plaću, pa ćete je dobiti i vi (*Dura Janković*: Mi očekujemo tu plaću.) Gospodo (narodni zastupnici, nije nikakvo čudo da uprava ne valja kad na čelu uprave ne postavljaju se najbolji i najsposobniji ljudi nego po stranačkoj pripadnosti, i vi ne tajite kad sastavljate vladu da se međusobno nagadate koliko će ko dobiti velikih župana. I kad su kriterija za kvalifikacije vel. župana određivana po tom, kojoj ko stranci pripada, onda se razume da i ti veliki župani neće raditi po zakonu i po interesima naroda, nego da će raditi po interesima režima. (Jedan glas: Kad bi vr bili na vlasti, vi bi same radikale metali?) Ali ima još jedno zlo. Vaša uprava nije stvarna, vaša uprava je lična. (Glasovi: Ovaj je bolji nego Radić. Ovo je zlato prema onom što govori Radić.) Nema kod vas ministarstva, kod vas je samo ministar; nema kod vas kotarskog poglavarstva nego poglavar, nema kod vas županijske ob-

lasti, nego veliki župan. I tu se počne odmah ovako: Naređujem ja, Ministar, sasvim suvereno, pa onda veliki župan kaže: ja naređujem; pa kotarski poglavar: ja naređujem, pa nije onda čudo da je sve što se u upravi radi, lično.

Navikli ste na to da se radi po intencijama osoba, a ne po tome, kako odgovara stvari i potrebama naroda.. (Glas sa desnice: Laku noć) Biću srećan kad vam budem mogao reći laku noć; biću srećan onda kad vam svi Hrvati uzmognu reći „laku noć“ i „hvala vam na ovakvoj zabavi, kakvu smo imali s vama“. — Nadam se da ćete, uostalom, i vi biti srećni kad ne budete ovde imali Hrvata. — Gospodo narodni zastupnici, vi ste sami uvjereni i osvjedočeni da ste pošli krivim putem; vi ste sami uvjereni da konačno, ipak, nećete postići ono što ste namislili; i ako ste nam mnogo koje čega narušili u upravi; i ono što ste zla naneli, mi ipak imamo toliko životne snage i toliko sposobnosti da će narod moći, u danom momentu, sve to popraviti i sebe rehabilitirati i da će živeti srećnije i zadovoljnije nego li što žive svama i u ovakvom režimu u kakvom ste ga vi doveli. Gospodo narodni zastupnici, ja nemam potrebe da govorim o pojedinostima loše uprave, jer je čitava ta uprava loša i naopaka i jer i vi sami kažete i priznajte, ovde u ovome Domu, da je tako bilo i prije u Srbiji. — Pre no što svršim, gospodo, moram reći jednu stvar, Ta nevolja ne može se izlečiti nikakvim palijativima, niti generalskom vladom, kao što predlaže Radić a moram reći kao zastupnik glavnog hrvatskog grada, da otklanjam od hrvatskog naroda tu sramotu, kao da hrvatski narod traži generalsku vladu. Hrvatski narod neće generalsku vladu, hrvatski narod hoće svoju hrvatsku narodnu vladu. — Gospodo narodni zastupnici, neka mi bude slobodno da kažem još nekoliko reči ne iz političkih, već iz čovečanskih razloga. Ja znam da je vama neugodno iznositi stanovite stvari iz djela države, koji je dio za vas najosetljiviji. Ja ću biti slobodan na g. Ministra unutrašnjih poslova apelirati, na njega kao kulturnog čoveka, na njega kao katolika, kao katoličkog svećenika, kao prestavnika moralna i pravednosti, jer čujem da će on ići u Makedoniju, pa kad pođe neka ne propusti a da se tačno ne informira o onome nasilju koje se dole po pućanstvu provada.

Na putu iz Novog Sela u Štip terani su otac i sin: Miša i Rista Mihajlov, i obojica su ubijeni na putu. (*Puniša Rašić*: To je laž!) Kaže se: da se to dogodilo u blizini kuće jednog svećenika, koji je to gledao, i kome su živci tako se potresli usled toga, da je nakon

nekoliko dana umro. (*Puniša Pačić*: To snači da ih je vlast pohvatala, pa ih pobila, a to je laž! To je kleveta, najsramnija što može biti! To je izdajstvo ove države!)

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Molim vas, g. Račiću, da ne prekidaš g. govornika,

Dr. Ante Pavelić: Ja odbijam da je to kleveta. Ja sam, kao i mnogi drugi zastupnici, dobio obavijesti o tome. (*Puniša Račić*: Od koga si dobio? Od bugarskog komiteta?) Oprostite, ja sa bugarskim komitetom nemam ništa. Dobio sam informacije od građana ove države, koji beže iz svoga rodnog mjesta i dolaze u Zagreb, da se zaklone od pogibelji, da ne izgube glavu. (*P. Račić*: To nije istina!) U Devdeliji je ubijen Rista Gligorov, ugledan građanin. (Glas iz centra: Nema tamo Gligorova! Tamo se prezimena svršavaju na „ić“!) Pa, i to je žalosno, da tražite od ljudi da menjaju imena. Kad dođu Bugari, traže od tih ljudi da se zovu na „ov“, a kad ste vi došli, onda moraju prekrstiti svoju krštenicu na „ić“. Pa, nisu oni krivi, što su se rodili na onom teritoriju. Nisu krivi ni vama, ni Bugarima. „Oni imaju prava, da na onoj zemlji žive, i da ih poštuju, da im ne sprečavate život i razvitak, i da ih ne ubijaju ni Bugari ni vi.“ (*Dr. Bogdan Milošević*: Najbolje je da ih proglasimo Hrvatima, pa mir!) Kod Hrvata bilo bi im bolje. (*Puniša Račić*: Za mene je takvo ponašanje barometar gluposti srpske, pored koje ste mogli da se tako razvijate, i da takvi dodete ovdje. — *Dr. Miloš Tapanjanin*: Pustite čoveka da govori! On iznosi ovde slučajeve ubistva, pominje mrtve ljude, i treba ga pustiti da govori!) U Negotinu, na Vardaru, ubijen je Đorđe Andrušev. Nekoliko dana prije toga, grozio mu se žandarm i rekao mu: „Zapamtićeš me!“ (*P. Račić*: Žandarm ga ubio?! To nije istina! To je kleveta!) Toma Kujundžijev, ili Kujundžijević mladić iz Strumice, ubijen je pri sprovodu iz suda u zatvor. Mone Džeramov, krojač iz Štipa ubijen je pri sprovodu iz Carevog Sela u Štip. Pri sprovodu iz Kumanova do stanice, jedan žandarmski narednik ubio je Saldiju Saldijevića, zbog tobošnjeg pokušaja begstva. A imao je jadrnik svezane ruke. 31 siječna, januara, ove godine kod Tetova ubijen je Boris Stojanov Andrejčin, po zanimanju odvjetnik, advokat. 15-II-1928. godine u svojoj lekarni ubijen je Milan Genov, apotekar. Gospodo, ima tih slučajeva više i ima ih mnogo a ja ih spominjem radi toga jer se ni jednoga od ubojica ovih ljudi pronašlo nije, ni jedan ubica od tih ljudi ne nalazi se pod istragom, pod istraživanjem, niti pod sudom. I znate šta je rezultat? Rezultat je da javno mnjenje dolazi na misao da pod zaštitom vlasti neodgovorni elementi uklanjaju sa života nepoćudne ljude

a vlast da ostane kod toga pasivna i da ih ne isleđuje. To se raspoloženje i to se javno mnjenje stvara. Gospodo narodni zastupnici, ne može ka dobru voditi, ne može imati dobrih rezultata, da se dopusti da neodgovorni elementi čine u mesto vlasti tobožnji red. Ti neodgovorni elementi mogu čitavu zemlju metnuti u najveću nesreću, mogu metnuti u najveću nesreću narod i mogu dovesti u pitanje živote miliona građana. Ja mislim da sam jasno rekao i, gospodo, ako je ikad bio momenat, čas, to je sad, kad je g. Korošec Ministar Unutrašnjih Dela, da tome stanete na put, jer svi oni ovde u Beogradu koji malo poznaju tu stvar, kažu da je vrlo nezgodno. A šta istom ostaje vanjskom svetu o tome misliti. I pre nego li što bude dvanesti sas, učinite da narod iz večne dešperacije u večnoj borbi za goli život ne počini nešto što bi moglo imati dalekosežne posledice. Ne učinite li to u ovom kraju, znak je da vam je sve jedno i znak je da vam je pravo ako tako posle bude i u drugim krajevima. Ali, gospodo, zapamtite da će četiri petine naroda... (*Stjepo Kobasica*: Koga naroda?).. naroda koji spada u državi Srba, Hrvata i Slovenaca... (*Puniša Pačić*: U Velikoj Srbiji). Jeste, tačno, je, u Velikoj Srbiji, da će četiri petine toga naroda uvek i svagda ustati na odbranu svojih golih života protiv sistemu, protiv vlasti, koja ne bira sredstava, da se održi da zaštiti svoje osobne, svoje male interese. A što se tiče nas Hrvata, što se tiče Hrvatske, budite osvedočeni da svakim danom, usled uprave, koju ste zaveli, svakim danom sve to više preovladava mišljenje, i kad govorimo sa pukom, sa narodom preovladava mišljenje, da je bolje da vrug dode nego da je ovo. Jest tako se čuje (*Kobasica*: Čujemo večeras od vas). Vi znate da su najviše baš te metode, koje su upotrebljene, skrivile, da su prilike ovakve i znate da su svakim danom sve gore. Sve što činite kao upravo da namišljeno činite, da sve to ogorčite i da ga činite antidržavnim,

Gospodo, vi kad želite imati Veliku Srbiju, imajte je (*Stjepo Kobasica*: Mi ne želimo. Samo Puniša Račić želi — *Puniša Račić*: Ja želim.) Vi znate čega se naš narod drži. Drži se Sv. Pisma: da dugo živi i da mu je dobro na zemlji, a gde mu nije bobro, tamo neće da bude. Glasaću protiv budžeta Ministarstva Unutr. Dela

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Puniša Račić. (*Andrija Radović*: Hoćeš li mu, Puniša, odgovoriti?)

Puniša Račić: Hoću kad svršim prvo dužnost prema narodu koji me je poslao ovde da se osvrnem i na mišljenje g. Ministra.

Gospodo, posle svih ovih ovolikih govora i posle onih raznih pretresanja ranijih o Ministarstvu Unutraš-

njih Dela i o Glavnjači (Upravi Grada Beograda) u kojima je učestvovao sadašnji naš g. Ministar Unutrašnjih Dela, koji nas je opširno obavestio o tim stvarima, ja moram naročito da se osvrnem na jednu stvar na koju se niko nije od predgovornika osvrnuo. Oni su iznosili kako je pooštrovana na mnogim mestima situacija, bacali su krivicu jedni na druge i t. d. ali je ineresantna stvar da niko nije pokušao da kaže ovde, kako bi trebalo da se ovo popravi, nego se iznosi samo zlo stanje, pa onda se ostavlja da tako i bude. Po posledicama tih govora ja bih došao do zaključaka, kao da nema spasa ovoj državi; međutim ja tako ne mislim. Može iz ove situacije u kojoj se sada nalazimo, da se stvori — po mome mišljenju — vrlo lepo, osobito lepo i dobro uređenje u našoj zemlji, tako da i državu kao celinu osiguramo i da svaki pojedinac u njoj živi sretno i zadovoljno — da napreduje. A da bi se, gospodo, to moglo izvesti, potrebno je na prvom mestu, da počne od nas pojedinaca vršenjem savesno svoje pužnosti prema bližnjima i prema državi kao celini; i onda da zavlada jedno međusobno poverenje među našim državniciima i političarima, vodama većih i manjih političkih grupacija, te da sporazumno počnu prvo — da su trpeljivi jedan prema drugome, pa da onda iskreno iznesu kakvo je stanje u državi i kako bi trebalo da bude, te onda da otpočnu ovo da popravljaju. Ja naročito imam obavezu prema g. Korošcu zato, što je nov u ovome resoru i zato što je sticajem prilika došao na ovaj položaj — neslogom velikih partija.

Gde su Srbi? Oni su među sobom nesložni, negirali su jedan drugome pravo na ovaj položaj, jer su jedni drugima iskazivali nepoverenje zbog partiske pristrasnosti, te je došlo do toga, da oni, koji su bili od početka svoje činovničke karijere, profesionalni policajci kao što je g. Vujičić, koji je počeo od najnižeg položaja u policiji, pa je došao do ministra, došlo je dakle do toga, da oni nisu za ovaj položaj nego da je g. Korošec. I ja, gospodo, ovog momenta podvlačim kao Srbin, naročito kao srpski nacionalista, da su zbog srpske nesloge učinili srpski politički prvaci da dođe na ovako važan položaj jedan čovek neutralan, koji nije od ove profesije i da j Bože da on bude najpameniji, najpravičniji i najbolji. I, gospodo, ja mislim (zagor) i hoću to da naglasim da svi srpski intelektualci i političari, koji su rodoljubi imaju puno poverenje za sada u g. Korošca kao ličnost, imaju poverenja u g. Korošca zato što veruju u njegovu državničku sposobnost i taktiku. Gospodo, imamo poverenje u njega što verujemo u njegovu kulturu i što znamo da je u našim krajevima partiski potpuno nezainteresovan, a to

je i bio glavni razlog zbog čega su morali naši da se povuku sa toga položaja te da ga zauzme g. Korošec. E, pa, gospodo, kad je tako onda ja moram g. Korošca da obavestim kakvo je stanje u Crnoj Gori čiji sam ja predstavnik.

Pre rata svaki Crnogorac imao je po dve dugačke puške i revolver za pojasom Isto tako i nož ako je hteo da ga nosi, pa g. Ministre i gospodo poslanici, najmanji je kriminalitet postojao onda u Crnoj Gori valjda najmanje nego li u Švajcarskoj, ili u ma kojoj evropskoj zemlji, a najveća sigurnost koja je bila u Evropi, bila je onda u Crnoj Gori. Gospodo, bilo je pre rata u srezu koji ja sada predstavljam, svega dva žandarma; jedan je bio na službi pred vratima okružnog načelnika, a drugi je nosio pozive i izvršivao sa vlastima sudske presude. Mi više nismo imali ni jednog žandarma u našem sadanjem srezu, a sada, gospodo poslanici i g. Ministre, imamo preko 25 žandarmerskih stanica. Onda smo imali granice između Beranskog sadanjeg sreza i Andrijevičkog sreza, posred Vasojevića kao i između Plava i Gusinja, i Andrijevice. Beranski srez je bio pod Turcima, kao Plav i Gusinje, a Andrijevički je bio pod Crnom Gorom. Mi smo imali tom granicom odeljene familije i na jednoj i na drugoj strani živele su familije jedne iste, i svakodnevno se obilazile. Na pr. isprose devojku ovi sa crnogorskog zemljišta kod onih koji žive na turskoj teritoriji i pođu sa svatovima naoružani i sa srpskom zastavom po devojku, pa dešavalo se da ih asker dočeka i da im neda da pređa sa oružjem na tursko zemljište. Zbog toga se često otvarala puščana borba na granici pa ipak nikada nije bilo takvoga kriminaliteta od strane vlasti kao što je to danas, ni s jedne ni s druge strane. Mi smo razbili tursku granicu, mi smo se ujedinili i sada je to naša država, naša teritorija, a sada smo gospodo poslanici i g. Ministre — posle postignutog nacionalnog cilja, — dobili skoro u svakome selu žandarmeriske stanice i dobili smo žandarme koji nisu Crnogorci — mnogo od njih nisu ni Srbi a starešine su većinom iz bivše Austrije — gde je sad g. dr. Pavelić, koji toliko više na Srbe žandarme u Hrvatskoj, da mu dokažem kako kod mene postoje bivši vahnajstora iz Austro-ugarske. I ono što vredi najviše naš narod, to je: kad smo našega bivšega Kralja sklonili sa Prestola i izabrali Karadorđevića, jer on je ovde došao po pravu nasleđa, a tamo je kod nas došao putem slobodnog izbora po ljubavi i poverenju naroda, i mi imamo sada tamo bivše vahnajstore koji narodu psuju Boga Crnogorskog, vredaju narod i stvaraju veliko neraspoloženje i prema državi i prema Hrvatima,

stvorio ga i prema vama g. Ministre koji ste kao Slovenac sad postali Ministar Unutrašnjih Dela. Ovo što najviše iznenaduje naše ljude to je, da pošto smo uspeali da postignemo svoje nacionalne ideale, svoje oslobođenje i ujedinjenje celog našeg naroda, mi smo doživeli jedno stanje za koje ja vidim da niko ne odgovara i kad analiziramo vidimo da nisu krivi ni radikali, ni demokrati, ni seljačko-demoratska koalicija, ni slovenska ljudska stranka. Pa Boga mu šta se ovo radi kod nas? Onda svi smo krivi, jer posle rata bilo je međusobnog nepoštovanja i nepoznavanja, te je onda svako hteo da vlada — u svojoj kući da uredi kako treba, a onamo da namesti žandarme, jer se nije ni trudio da upozna raspoloženje naroda, i dušu naroda nego da preko žandarma drži i upravlja narodom tako da je stvoreno veliko neraspoloženje i naravno i veliko nezadovoljstvo. Ja vas g. Ministre, molim — u ime interesa naroda, u ime interesa ove države i u ime interesa vašeg ugleda i vaše političke budućnosti: da broj žandarma u Crnoj Gori svedete na najmanji broj i da tražite da se oni koji su se ogrešili o narodne interese, o zakone, o narodne običaje i javni moral uklone iz žandarmerije. Drugo što bi trebalo tamo da se preduzme to je da se naročito obrati pažnja da administrativni činovnici koji se šalju za Crnu Goru budu kvalifikovani i da budu od opravdanog poverenja, a po mogućstvu da budu na prvom mestu Crnogorci, ili Šumadinci, zato što tamo postoji jedan naročiti mentalitet kod našeg naroda, te ljudi koji nam dođu sa drugih strana, ne znaju da se snađu u našim prilikama, pa onda bez svoje krivice postaju veliki krivci. Vidite ja slušam našu braću Radićevce šta i kako govore. Čuli smo i videli smo kako je g. Maček skočio prema jednom poslaniku ovde i za najmanju sitnicu on kaže: „To je lopovluk“. Kod nas se kaže da je lopovluk kad se nešto ukrade, i kad sam ja to g. Mačeku primetio on mi odgovara: „Čuti, molim te, to se kod nas tako kaže, ti to ne znaš kako je kod nas“. Kod nas za tu reč ljudi gadaju iz revolvera — za reč lopovluk i mi moramo o tome voditi računa G. Tujanjanin i drugovi koji su francuski daci, znaju da je sudski zakonik sastavljen — pored pisanoga i od narodnih običaja. Uzmite se narodni običaji koji su različiti, jer može biti da je nešto u Bordovskoj oblasti ili u Žirondi nekažnjivo, a da se to isto u Alpima Martimskim dosta oštro kazni. Naš narod je naročito i vrlo osetljiv jer dobro shvata pravdu. Kod nas je narod u pravom smislu vrlo izrađen, što se tiče porodične časti, patriotizma i privatne svojine; jako je izrađena pravna svest, pa kad se pojavi neko — naročito koji predstavlja državnu vlast — i ne vrši svoju dužnost

kako treba i kako zakon propisuje, onda izaziva veliki revolt i nezadovoljstvo kod naroda.

Kad sam ja u Finansijskom Odboru govorio o jednom rdavom slučaju, koji je žandarmerija učinila u mome selu, ubijajući pored jednog odmetnika i čitavu jednu porodicu čak i sitnu decu protivno i jasnim odredbama pozitivnog zakona, kao i osnovnom pojmu ondašnjeg narodnog običaja, sadanji veliki župan zetske oblasti g. Vidoje Mišković dao je jednu skroz i skroz lažnu izjavu, tvrdeći da ja nisam verno predstavio taj slučaj i bazirajući svoju laž na nekakvim službenim izveštajima koji su mu sigurno podneli oni koji su pobili ovu familiju. Eto, gospodo, kako može nesavesan i neobjektivan činovnik da izaziva ogorčenje naroda i da svojim netakličnim radom nanosi štete narodu i državi. Da se g. župan Mišković potrudio — kako je on školovan i trebalo bi da bude i kulturni čovek, pa da je došao na lice mesta i da je sve ispitao i podatke prikupio, onda bi bio drukčiji njegov izveštaj, bi bio bolji rezultat njegovoga upravljanja tim krajevima i bio bi narod kud i kamo zadovoljniji, kao i opšti interesi mnogo bolje osigurani. Kod nas, gospodo poslanici i g. ministre, narodni je običaj takav i dešava se ovako kako ću vam ispričati, jer ja znam dobro običaj svoga kraja — Žalim što moram da vas ovako zamaram, ali moram da vam kažem pred ovoliko svedoka, jer treba da skinem sa sebe odgovornost i da ispunim svoju dužnost — dešava se na pr. da moja porodica ili nečija druga iz našega krajeva, duguje krv drugoj porodici, ili čak nekome svome susedu, bilo u blizini ili kao što je često bivalo ranije preko granice. Oni drugi dođu da se svete, nameste zasedu pred kućom, ili bačijom, počnu da draže pse, da bi izazvali onoga koga žele da ubiju da izade napolje, i ako pred njim izade žena ili dete ovo obično biva noću, oni koji su uvatili zasedu tako da gadaju pravo u vrata, kad vide ženu ili dete da je izašlo pre, ili zajedno sa njihovim krvnikom koga čekaju, oni onda neće da gadaju, da ne bi ubili ženu ili dete. Čak se desi da moraju onda da beže sa mesta zasede, gde bivaju izloženi opasnosti da sad oni poginu, od onoga koga su hteli da ubiju. Tako je običajno pravo kod nas Vasojevića, ostalih ondašnjih i Srba i Muslimana. Vidite, takav je moral, dešava se da se biju po ceo dan pa se posle dade časna reč: da se prestane sa bojem da se malo porazgovaraju, da se odmore ili da mrtve svoje pokopaju. Data reč — Božja vjera — besa — je svetinja za onaj narod. A šta se sada dešava? Dode policija pa javi jednom odmetniku: Ne boj se, predaj se, neće ti ništa biti! A onda ga posle ubije; primi ucenu 5 ili 10 hiljada dinara, pa makar i ako ovaj nije imao

Bog zna kakve krivice i posle toga nikom ništa. Ili kad policija poruči ne bojte se; mi ćemo odmetnika uhvatiti, neće ni njemu ni vama biti ništa, a onda sasvim drugo bude, bude krvoproliće. Bude državno razbojništvo koje izaziva u narodu revolt i opet niko za to ne bude uzet na odgovor. Gospodine Ministre, to je kod nas tako bilo, vi to treb te da znate; jedan sodonski greh je izdati odmetnika, jer 500 godina narod se je kod nas tako držao i branio prag svoga doma od Turaka. Ja iznosim, gospodo, običajno pravo; najgore je kad se kod nas kaže za neke porodice: ogrešili su se, izdali su na svome hlebu toga i toga i za to su kažnjeni od Boga i od naroda. Eto zato se ne pamti kod nas da je narod izdao i najveće odmetnike. (Jedan glas: Drugo je zlikovac a drugo odmetnik). Gospodine, ja sam tako držao predavanja u mome selu letos posle izbora i kazao sam bio narodu; obratio mu naročitu pažnju na to, da je sada nastalo drugo stanje, da sada nije ono što je ranije bilo, davao sam savete o tome kako je potrebno pomoći vlastima, i kako je to patriotski. Ja sam to govorio, ali drugo sam ja, gospodine, koji sam prošao sveta i učio škole i znam šta je država i ova i ona turska koja je bila, a drugo je svet koji se drži svojih običaja kao svetinje. Dešavalo se je da su potere ubile kakvo dete, ili ranile kakvog seljaka u takvom jednom slučaju i to je izazivalo veliki revolt u nas, tako da sam ja imao velike muke da taj narod zadržim od osвете. Razume se: da žandarmi koji su znali za taj običaj nisu tako radili i nisu grešili kod našega naroda, a to su obično Crnogorci, Hercegovci, Šumadinci i Ličani. Kod nas i nema pravih odmetnika, nema naročitih krivaca, nego oni zbog ucena ne smeju da se predaju i ja skrećem pažnju Gospodinu Ministru na tu pojavu kao stvarnu činjenicu. Ostali odmetnici, to su politički krivci i oni upravo nemaju nikakve krivice. Dakle, ja sam molio g. Ministra i ja ću biti slobodan da dodem do njega, kad on bude imao malo više vremena, kao i kod njegovih najviših funkcionera, da se dogovorimo kako bi se stvari u Crnoj Gori dovele u sklad prvo prema interesu države i drugo, kako da se postupa od strane vlasti prema narodu, prema narodnim običajima i narodnim potrebama, kako da od toga ne bude nikakve štete ni po ugled države, niti državnih tamošnjih organa, već da bude dobro za narod, a preko naroda za vlasti i za samu državu. Gospodo, govorili su ovde još neka gospoda Tupanjanin, Nastas Petrović, i drugi, oni su govorili o Južnoj Srbiji, ali su oni govorili kao patriote i kao dobri Srbi, pa kako ja nemam prava niti volje da pretendujem na neki patriotizam više nego ma koji naš Srbin, ja o tome što su oni govorili o Jugu

neću ništa da govorim, oni nose odgovornost za ono što su govorili, njihovi su govori stenografisani, ali hoću da napomenem Gospodinu Ministru — kao čovek koji živi neprestano u Skoplju, gde imam veze sa narodom, jer moram napomenuti da sam predsednik nacionalnih organizacija, da sam predsednik nadzornog odbora agrarnih zajednica za Južnu Srbiju, gde se nalazi nekoliko hiljada naših organizovanih naseljenika, da sam bio na zborovima: nacionalnim, političkim, i ekonomskim, i da sam oženjen skopljankom, familija mi je tamo, imam dakle veze sa narodom i pretendujem na to da poznajem prilike na Jugu — pa Gospodine Ministre, hoću da Vas zamolim da poklonite malo više pažnje narodu u Makedoniji, našoj Južnoj Srbiji, da poklonite pažnju narodnom običaju, koji se razvijao pod drugim okolnostima, nego što je u Šumadiji, Sremu, Crnoj Gori i ostalim krajevima naše Kraljevine. Narodni običaj u Južnoj Srbiji, koja je kolevka naše slavne carske prošlosti i kulture, s kojom se mi ponosimo, u kojoj su nam ostali najlepši spomenici i kulturni ostaci, koji svedoče o srpskoj slavi i prošlosti. G. Ministre narod je u Južnoj Srbiji pobožan, moralan, poslušan, osetljiv i dobar, pa sada treba samo dobre i pametne uprave pa da bude najbolje što može biti. Sve vlade od početka ujedinjenja pa na ovamo utrkivale su se da učine što bolje stanje i pok. Pašić i pok. Protić, i pok. Vesnić, i g. Davidović i vi kad ste bili i g. Radić svi su se utrkivali ko će da što više dobra učini narodu u Južnoj Srbiji; za sve to vreme ja sam to posmatrao sa zadovoljstvom kako Beograd i cela naša Otadžbina poklanjaju mnogo pažnje Južnoj Srbiji i može se reći i najviše pažnje. Tamo su najveći napretci kulturni i prosvetni postignuti i najviše žrtava je ova država za tamo podnela. Ali naši susedi pretenduju na dolinu Vardara, oni su buškarali tamo, a narod tamošnji zbog dugoga ropstva pod Turcima lako se stavlja pod uticaj ove ili one propagande dok je prouči, pa onda kad uvidi da ga varaju on zauzima pravilno i pošteno stanovište; i kad su se pojavile partije tamo posle raznih vladavina koje su se menjale od 1912.—1918. godine, narod je mislio da su partije što i promena država i onda se nalazilo elemenata koji se daju prevariti — neki za novac, a drugi za reči i kojekakva lažna obećanja, a koji su bez ikakvog oslonca i korena u širokim narodnim slojevima. Gospodo poslanici i g. Ministre ovi atentati koji su naime izvršeni od ljudi koji su došli iz Bugarske — ja sam i dosada od kako sam poslanik, počeo da skrećem pažnju da bude naša vlada energična prema njima da učini pritisak bilo preko Lige Naroda, bilo neposredno preko Sofije, da obustave tu

akciju protiv nas — ja sam posmatrao, ovi atentati su izazvali jednu nervozu i jedno stanje, koje je više uobraženo, koje de fakto ne postoji tamo, nego se samo priča kao jedna rdava reklama za nas s naročitom tendencijom. Gospodine Ministre, vami neće biti teško da tamo uspostavite red i poredak i poštovanje u našu Otađbinu, poverenje u našu prestonicu i režim, ako samo budete pametno radili i ja vas molim da tamo ovako radite. Da, što god budete radili na Jugu, da radite pored — ostalih elemenata sa kojima raspolazete (zvaničnim aparatom) — da pozove — te poslanike iz Južne Srbije i da se s njima bez razlike na partije posavetujete. To su ljudi koji žive u tome narodu, koji poznaju prilike, to su ljudi koji vi možete slobodno pozvati na ta savetovanja. Istina kaže se da država ima vladu ima policiju, ima svoj aparat, pa država razume se to mora imati, ali narodni poslanici su predstavnici narodne volje, birani su od naroda i oni pred narodom nose odgovornost za sve ono što vlada i režim tamo radi. Ne treba gledati ko je za vladu a ko protiv vlade. Ima nas koji smo došli u Skupštinu voljom naroda a protiv volje Vlade kao što sam ja, a i ovi koji su bili na vladinim listama predstavnici su narodnog raspoloženja, žele dobra narodu, i poznaju dobro prilike u svome kraju. To su na pr. g. g.: Altiparmarković, Marko Petrović, dr. Džafer, i t.d. svi ti ljudi poznaju taj narod i imaju vezu sa njim i bolje ga poznaju nego sve bugarske komite i protežeri iz Bugarske, a za Beograd i ove krajeve preko Save i Dunava i da ne govorim. Pa kad je tako prelušajmo se, dogovorimo se, radimo kako treba, vratimo se parlamentarizmu. U Parlamentu su ljudi narodni koje je narod poslao ovamo, i ja vam preporučujem g. Ministre, u ovome pitanju kad hoćete što da rešavate, onda postupite ovako kao što sam vam izložio, jer mi narodni poslanici treba da budemo jedna vrsta referentata za svoje krajeve, jer nosimo odgovornost onamo u narodu. Gde se nađu radikal i demokrata odmah obojica da dodu, pa ako vidite da podmeću partiski jedan drugome, onda saslušajte i jednog i drugog, pa rešite kako nalazite da je pravo i potrebno. Ovo sam smatrao za dužnost da kažem za Jug naše Kraljevine. Ali tamo postoji nekoliko nacionalnosti. Postoje Arnauti, postoje Srbi kao najjači, najmnogobrojniji i onda nešto malo pravih Turaka, koji misle da se sele za Tursku; ima i Cincara malo, ali se oni kod nas znaju aklimatizirati, oni dođu do najviših položaja u našoj državi i oni su dobar državotvorni element.

Naši Jevreji su isto tako dobar i konstruktivan element, vredni i dobri; to znaju svi koji tamo žive i

koji se interesuju našom nacionalnom i državnom politikom. Nacionalnosti bugarske u Južnoj Srbiji nema, to jedanput za svagda neka čuju, ja to odavde govorim javno i otvoreno: Da tamo bugarskih manjina nema, nego još ima oko 800.000 Srba u Bugarskoj (Šopluk što Bugari kažu) pa zato što je baš ovaj veliki broj Srba ostao tamo, zato nema kod nas Bugara, jer granica je između nas i Bugarske na žalost prošla kroz Srpski narod, te je u Bugarskoj ostao tako veliki broj Srba koji slave srpsku slavu i govore srpski jezik.

Sad moram da se osvrnem još malo na govor g. Pavelića koji pokazuje među nama ovde jedno, ili nepoznavanje stvari kad govori o Jugu, ili ima jednu tendenciju neraspoloženja prema nama Srbima — biće da je jedno potpuno nepoznavanje, — šta je od toga tačno ja ne znam. Ali gospodo, da jedan predstavnik druge naše prestonice Zagreba, jedan intelektualac Hrvat, da on dođe ovde i da govori odavde o onima koji su poginuli od ovih atentata na Jugu, a da ne spomene nikoga, od onih nacionalnih radenika koji su predstavljali državnu vlast i koji su izginuli braneći državu, to je, gospodo, i vi g. Paveliću, sramota. Što se tiče, g. Ministre i vi g.g. poslanici, ovih pojedinih atentata tamo u Južnoj Srbiji, verujte da i u tome pitanju postoje izuzetni slučajevi, i da bi po mome mišljenju država trebala da upotrebi sve sile da to spreči, jer sam ja apsolutno protivu ubistava. Ma s čije strane oni dolaze. (Uzvići iz opozicije: Kako to ti koji si bio komita da budeš protivu ubistava) Ja kad sam bio u komitskoj četi smatran sam bio od svojih drugova za vrlo hrabra, ali ja sam i onda predstavljao mnogo mirotvornijeg čoveka i pažljivijeg, nego što ga predstavlja sada g. Radić kao mirotvorac.

Ja smatram da događaji koji se dešavaju na Jugu imaju za cilj da poremete jedan naš veliki nacionalni i kulturni napredak u tome kraju. To je poslednja faza njihovog očajnog napora da ometu naš napredak u Južnoj Srbiji. Ali, gospodo, ja vas upozoravam i kažem vam da se mi treba da čuvamo od svake reakcije tamo na jugu, jer ćemo samo primenom — tačnom primenom zakona najbolje da osiguramo stanje mira u Južnoj Srbiji. Gospodo, hoću da vam skrenem pažnju naročito na to, da narod u Južnoj Srbiji zaslužuje potpuno ustavno i parlamentarno uređenje, jer je tamošnji narod potpuno zreo za takve ustanove. U Južnoj Srbiji ćete naći veliki broj ljudi, koji pišu i govore po četiri pet stranih jezika, što je najbolji dokaz njihove sposobnosti i kulture. Ja, gospodo, moram da naglasim dve tri stvari u vidu predloga na g. Ministra Unutrašnjih Dela. Narod je iz nekoliko opština čuvao prugu

u toku cele ove zime — posle onih pokušaja atentata na vozove, pa je zbog toga znatno privredno bio omešten i oštećen. Zato ja predlažem g. Ministru da se svima onima, koji su čuvali zimus prugu, za svakih 24 časa čuvanja danju i noću prizna kao otplata poreza po 50 dinara, kao naknada. Da se za godinu zaštite od svakoga kuluka i vojne vežbe sem slučaja mobilizacije. Tim će biti oni nagrađeni i time će im sva šteta bar donekle biti nadoknađena. Drugo hoću da vam kažem ovo: Ja vas molim da budete uvereni, jer ovo što vam govorim, govorim vam iz ličnog iskustva i dobrog poznavanja stvari, da je narod u Južnoj Srbiji ne samo krvlju, nego i osećajem potpuno srpski i nikakva strana propaganda ne može da ima nikakvog uspeha kod njega protivu Srpstva i ove države. Ono što bi moglo uticati rdavo na dotični narod i štetno po narod i državu, to je samo rdava uprava nad tim narodom. Znajući ljubav toga naroda prema celini prema Srpstvu, prema ovoj našoj zajednici i prema našem Kralju, poznavajući njegove vrline i patriotizam, ja ovde pred vama pozdravljam Srbe iz Južne Srbije kao najbolji i najkulturniji deo našega naroda koji svaka vlada treba da pomaže. (Buran aplauz i uzvici: Živeo!)

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Reč ima g. Novica Šaulić.

Novica Šaulić: „Kuku tome, ko protivu naroda ore“ Svaka politika koja nije vodila računa o narodu propala je na kraju krajeva. Ja sam rekao, gospodo, pre tri meseca sa ovoga mesta ove reči: „Selo i mi zemljoradnici ne verujemo da je složio ovu vladu Bog i ljubav nego samo ministarske fotelje i vlast, i s toga ovaj neprirodni spoj grčevito se drži vlasti i ostaće u zajednici. Ali ovakve zajednice kao i sve bolesne i nezdrave sredine ne ulivaju snagu i volju za rad i mogućnost za napredak nego truju mrtvilom“. To je naše protočanstvo bilo. To su reči za koje sam ja i moj drugovi držali da će se ispuniti. I nismo se prevarili. Događaji nas nisu demantovali: barjaktari bezakonja su predstavnici vlasti i javnog poretka i oni su zaboravili potpuno svoju dužnost. Kao poslušno roblje vladine nesretne izborne politike i za vreme izbora i posle izbora, uložili su sav svoj trud da ne poštuju i da ne uživaju sve sveltine, ličnu slobodu, pravnu i imovnu bezbednost, čast i ponos, i rušili su sve ono što se moglo srušiti. Programska izjava novoga ministra: da će njegova glavna briga biti da se zakoni poštuju i izvršuju, ako se ostvari rešena je u pola stvar. Ako se ostvari dobra volja, koju mi dokle ne sačekamo dela imamo, dobru volju da verujemo, još ako ministar bude

i ostvario: mir, red i sigurnost ličnu i imovnu bezbednost, za koju on u prvoj svojoj reči daje svečanu izjavu da će biti zaštićena, mi ćemo onda, predpostavljajući pored dobre volje i snagu i odlučnost na tome položaju, mi ćemo onda biti u početku novoga stvaranja i poretka u unutrašnjem životu. Ako Gospodin Ministar ne ostane samo kao jedna obična nemoćna figura sa dobrom voljom, a bez snage i moći, onda mi ćemo dobiti popravku činovništva, najgoreg i najozloglašenijeg, u ovome resoru „nekvalifikovano činovništvo otkloniće se iz službe“ i da se zakoni primenjuju bez ikakvih obzira na partiju i policiju, da se činovništvo ovoga ozloglašenoga resora ima ponašati kao kulturni i otmeni ljudi, prijatelji svoga naroda. Ovo je novi jezik za naš zulmom policiski predstavljeni narod, jer gospodin ministar govori jezikom života i novoga osećanja dužnosti, morala i svatanja, jer on kaže: činovnici imaju biti najbolji prijatelji naroda i u njegovim nezgodama pomagati ga i da se administracija ima svršavati tačno po zakonu i da će svaki ispad u vršenju službe biti strogo kažnjen. Ako su ove reči rečeno, ne samo iz uverenja i dobre volje, nego i u tvrdoj i odlučnoj nameri da se i ostvare, mi ih moramo pozdraviti. Ako li gospodin ministar ne bude u stanju sprovesti ovakva shvatanja i program onda biće i časno u pošteno, da čim to bude uvidio, izvuče časne konsekvence i da nam reče, da nije u stanju obećani program ispuniti. Jer u protivnome slučaju program bi ostao jedna vrsta neželjne obmane, koja bi tim čudnija bila u vremenu najstrašnije bijede i nevolje u narodu u svakome pogledu, a posebice u upravljanju sa narodom u unutrašnjim odnosima koji su i samim postupcima policijskih vlasti tako teško obesvešteni i sa svima slobodama građanskim i čovečanskim, tako da se sada u našem narodu, a naročito kod zemljoradničkoga svijeta po zapuštenim selima stvorilo ubedenje da samim tim što su ili kad postanu izvesni ljudi, činovnici Ministarstva Unutrašnjih Dela, da već samim tim postaju silnici koji gaze zakon i kojima ništa nije sveto ni uzvišeno, a koji u dobru narodnome vide velikoga neprijatelja sveltinje, sloboda i prava narodnih. Nijesmo mi kad smo ustajali protivu ovoga postupanja i protiv predstavnika ovakvoga režima u ministarstvu policije ustajali lično, pa ni protiv g. Vukićevića zato što on ide u lov, nego zato što su te njegove plemenite distrakcije bile jedino vidljivi potezi, uočljivi za nas smrtni, pored svega strahovitoga i nenarodnoga zacarenoga režima samovolje bezakonja, nasilja i hajdučije, koja je našla izraza u dubokom nezadovoljstvu cijele zemlje sa takvom upravom i takvim režimom. Zamoren, osiromašen i ogo-

lio narod rušile su negove rodene vlasti i sve mu zulum činile kao dahije ranije. A mrtva je lako posjećiti. Tu je trebalo drukčije raditi, svu energiju posvetiti svome narodu i uzdići u prvi red bogastvo duhovnih darova, vrednost požrtvovanost i sposobnosti.

Ima ličnosti koje nalaze vrijednost životu i u životu samo onda, kad su oni ili kad bi mogli biti oni centar svega.

Čim po vrijednosti ne predstavljaju mnogo, oni rijetko kad su svjesni šturosti svoga života i praznine svojih uvjerenja, nemoći svoje i bezvrijednosti. Kod nas je zavladao u unutrašnjem poretku zemlje stanje koje ne vodi dobru, sređivanju i boljitku. Predstavници vlasti posmatraju bez uverenja sve, dužnost smatraju kao stvar ličnoga nahodjenja i neodgovornosti, rade bez uverenja i zapojeni su osjećanjem besmislenosti svega onoga što bi trebalo da im bude glavna i najveća svetinja i dužnost života i mjesto da se radi na sređivanju i uzdizanju, ruši se mjesto borbe za narod, vodi se smišljena i nenarodna politika rušenja i samovolje, sve protiv osnovnog zahtjeva i težnja konsolidovanja politika i gospodarstva, pravičnosti, poštovanja zakona i sloboda ustavnih i građanskih zagaranovanih, svega toga što je potrebno našoj sredini, posle svih nevolja, stradanja i žrtava učinjenih u prošlosti, dok se došlo do mogućnosti da se uzdiže i stvori zajednička stvar, ujedinjenim snagama cijele nacije. Pored svog zlog stanja ondašnje uprave koje se od oslobođenja do danas ne liječi, niti se nastoji da se istinski uredi i popravi, mi smo danas na onoj istoj mrtvoj tački u ovome pogledu i poslije 10 godina zajedničkog života, odakle se ima početi iznova. U politici unutrašnjoj i svi odnosi prema narodu svome, moraju se upravljati na prvome mjestu osjećanjem i načelima, koja su kod nas do sada bila potpuno zabačena i nepoznata.

Mi očekujemo akciju, spasavanje od zla i radanje nove ljubavi za opštu stvar i narodno dobro. Jer ljud bez energije i ljubavi za svoj narod i opštu stvar su bez vrednosti; njihovo rođenje isto kao i smrt ne znači ništa za zajednicu. Većina na žalost pozvanih u nas ne oseća svoju dužnost prema narodu. Nezadovoljni u životu, prazninom i taštinom s toga i ispunjavaju svoje vreme i ničega plemenitog i uzvišenog nema u njima. Velike stvari ne oduševljavaju ih, sreća drugih za njih ne znači ništa, radost tuda njih ne radosti. Oni ne teže za velikim stvarima ne rade na ostvarenju ideala više, jer ih imaju. Njihov plan je uvek nepočeti; oni strahuju da polože računa samima sebi. Neproduktivnost njihova ne žalosti ih, jer nisu svesne zadovoljstva rođenog iz natjecanja, rada i uspeha, koje

čovjek oseti kad ostvari ili radi na ostvarenju uzvišenoga i ono što će ga izvršiti, ili uzdići njegovu sredinu. Oni nikada ne iskoriste bogastvo duhovnih darova koji su im dati i s toga ni težnja plemenita, ni utakmica, ne rade se u njihovoj sredini. Oni ne ispitaju svoje sposobnosti da bi usavršavanjem sebe samih došli do rezultata, kojima će se uzdići njihova ličnost i vrednost stvarna u očima njih samih iz sredine u kojoj su, oni ne traže zadovoljstvo koje je jedino pravo. Uzdizanje moralno, intelektualno, jedinke, vrenost je čoveka u njegovoj ličnosti. Sjaj i obmana ne mogu dati vrednosti trajne. A vrednost se lično i zajednički može postići radom na stvaranju.

Tako je na žalost u nas zavladao samovlašće svuda, pa i u pogledu bezbednosti. Nikada se veća potreba stvaranja nije osetila nego danas, u našoj sredini gde je sve u rasulu, rastrojstvu i rušenju. Današnja generacija je pozvana da stvara, da unosi svetlosti i znanja, da razvija sve plemenite osobine, da odvrzne karaktere i težnju za uzvišenim i velikim delima, koja žive i posle smrti i tako da pristupi svetome poslu i velikome zadatku. Na svima poljima da se seme ljubavi, znanja radi ustrajnoga i utakmice. Naš narod treba da pođe napretku, da da velike ljude na svima poljima: znanosti, nauke, umetnosti, duševnog i telesnog usavršavanja. Iz sredine, odabirom, treba da se uzimlju ti ljudi. Svuda pa i za unutrašnju upravu, koja je do sada očajna i protiv naroda. Veliki problemi ne rešavaju se ni velikim rečima, ni besmislenim pričama. Velika dela ostvaraju se velikim radom, velikom ljubavlju i ustrajnošću. Ako stvari kod nas i oko nas ne idu kako treba, znajte da će se popraviti samo snagom i pregnućem. Naš narod je tek zajedničkim životom počeo da živi, sve njegove snage životne još su u potpunosti. One same imaju da se razviju i usavrše. Neprirodno je, neshvatljivo, da posle svih katastrofa, poslednjih godina, prilike i život u kojim se nalazio naš narod, neprirodno bi bilo da sve ide kako treba. Podeljenost, nezasićeni prohtevi, po život inčavanje doprineo je današnjem padu i verskom indiferentizmu. Snaga je naroda u svesnoj upravi koja treba sve snage da posveti veličini svoje zemlje i naroda. Zlo stanje naše uprave, i sve nevolje koje narod snosi moraju se odstraniti. Policija i žandarmerija moraju biti predstavnici i izraz narodne želje i volje.

Velika dela i velika misao treba da sjedini celu generaciju našu. Veliki i mali, siromašni i bogati, stari i mladi treba da nađu radost u životu, svojom služben u ovom velikom delu narodne veličine i stariji neka su mladi u duši, i muško i žensko neka doprinese sa.

vršenstvu pojedinačnom i blagostanju opštem. Naša će zemlja biti zemlja blagostanja, samo ako se izvrši preporod u nama. Ime našega naroda biće poštovano i kod ostalih naroda. Sve snage pozvane su na saradnju. Naša sredina treba da da zdrav život, — bez granične težnje, snagu stvaralačku misao i osivarenje. Na svima poljima u svima pravcima ima puno posla, mnogo ljubavi, stvaralačke snage i pregnuća. Veliko stvaranje i velika dela, rodiće se iz idealizma, poštivanja i velike ljubavi koja dolazi. U mesto da se činovništvo odabira po kvalifikacijama moralnim i stručnim i reši činovničko pitanje, koje je u strahovitom stanju, vladine partije na to i ne pomišljaju, one ne osećaju potrebu za tim, iz prostoga razloga što su shvatili da je država za njegove lične potrebe i njihovih ljudi i što svojim ljudima po svima ministarstvima nadu nacina da u obliku raznih honorara osiguraju egzistenciju. Za posao koji u najčešće slučajeve uopšte i ne radi utroštruce i učetvorostruce tu njihovu platu, tako da načelnici odeljenja po izvesnim ministarstvima ne primaju ni od prihoda koje primaju od države mesečno manje od 10.000 din., šefovi po 1000 ili 2000 hiljade manje pa čak i sekretari izlaze na 4.000 i 5.000 din. a šefovi kabineta neki imaju po 9.500 din. I ta crna razlika u podeli činovništva na naše i vaše, one koji su vladini i ministri i činovnika koji služe u nisu protežirani i nemaju zaštite od partija i viših protekcionista, posmatraju čuda, bore se sa samim sobom, borba nastaje sa savešću i gledajući šta se radi u njihovoj sredini i kako se pravi teška razlika između njih i njihovih drugova a još tome kad se doda teško i bedno stanje porodica, skupoća i život velike varoši ili u samoj provinciji, otpornost svakoga časa slabi i karakteri kolebaju se i padaju. Koliko je to velika i teška strahota za stvar državne administracije i opšte narodnu stvar, dovoljno je samo naglasiti što se često puta po državnim nadležstvima činovništvo pored ove podela koju stvaraju protekcionaši i političari kod nas za svoje ljude, s druge strane pod ovakvim teškim okolnostima ruše karaktere i slabe otpornosti u radu, mišljenju, osećaju i u postupcima svojim. Takvo bedno činovništvo nenagrađeno, često puta podlegne iskušenju i ta razlika u tretiranju činovništva kod jednoga istoga nadležstva čini da se i činovnici poštenu, vredni i radni nalaze u iskušenju, gube volju na rad ili čak gledaju da na pošten način dođu do onoga, što se njihovim drugovima daje i bez traženja, jer dok oni stradaju i pored nejednakosti i ostalih teškoća, oko sebe vide svoje drugove i starešine koji žive u gospodarstvu i izobilju, većina od njih živi na dijurnama i svi od jednoga do poslednjega

tako rade. S toga je ljuta i velika borba oko ministarskih fotelja, jer se sa gubitkom njihovim menja u najvećem broju slučajeva red, i mesto jednih dolaze drugi. Ne drhću srca samo gospode ministra i kandidata kad je pitanje o ministarskim foteljama nego stotine i hiljade još drugih koji misle i očekuju od promene održavanje svojih sinekura i privilegisanih položaja ili gubitak njihov, da na svome mestu vide one koji su do juče sa puno čežnje gledali na njihov povlašćen položaj i samo očekivali da ih zamene na istome. Kad dođu drugi oni postavljaju svoje i sva se borba vodi oko održavanja toga prikrivenoga sistema činovničkoga povlašćivanja ili zapostavljanja. Oni koji su na vlasti ne rešavaju činovničko pitanje, njima nije potrebno, oni i njihovi su siti i pijani a za drugoga slabo vode računa. Kako ove žalosne komisije rade samo često puta na papiru po 5 minuta dogovor i dnevica od 100 din. strpa se u džep. To određivanje komisija zavisi od Ministarstva. Ne pita se za potrebu njihovu, ne vodi se često puta računa ni o rezultatima koje će oni dati. To je sporedna stvar da se nađe način za honorar. Ovo se jedno stanje održava i ne dopire često do javnosti, jer oni koji su u večito u nemilosti, kao potisnuto činovničko roblje i onako ne rado se gleda i pognute glave i bez ikakve otpornosti čuti i trpi. Drugi koji se nadaju da će zameniti one koji su na vlasti, ili na čanku državnome ne iznose to često puta svesno, oni očekuju da se promeni vreme i prilike i onda oni dolaze na mesto onih koji primaju i koji su povlašćeni. Skupština mesto da se o ovome interesuje i vodi računa i gospoda ministri i vladajući krugovi, na poslednje mesto stavljaju ovo pitanje i slušaju svaki dan kritiku ovakve politike ali o izmeni i traženju uzroka takvome stanju i zlu koje iz ovakvoga rada i postupanja proističe sležu samo ramenima i gledaju sebe i vode svoju brigu, čuvajući se da se održe na položajima a sa njima i svi oni koji ih drže i ropski potpomažu. Narod oseća nevolju od ovakve uprave, na svakome koraku nailaze na susret ovakav od strane državnih organa koji ne vode računa o svojim dužnostima o narodu i o zakonu, nego samo da se otresu svega i ratosiljaju ili i sve učine da se i u postupcima svojim odnose prema narodu onako kako ne dolikuje i kako ne bi smelo biti. Najgore prolaze i stradaju od svega ovoga sirovi i neuki zemljoradnici o kojima se ne vodi svoro nikada i nikakva računa. Koliko tek po kancelarijama ima činovništva, muškoga i ženskoga koji su samo tamo zato da primaju platu i da se udovolji želji srodnika njihovih na položajima ili onih koji ih na taj način protežiraju. Dokle se god bude ovako postupalo dobra ne može biti niti mu se treba nadati. Niko ne vodi o

ovome računa. Narod oseća zlo ali nema izraza ni reči da se o istome izrazi i da sadašnje stanje promeni. Mi smo svesni da ovome zlu treba tražiti lijeka. Mi verujemo da ovako neodgovorno, nesavesno ne može se više živeti i upravljati sve u ime naroda i državnih zakona a protiv svega onoga što je sveto, veliko i uzvišeno i zemlji i narodu i svakome pojedincu. Mora se jedared početi voditi računa o budućnosti i kud nas ovakav rad bezuman može i mora odvesti. Neka se učini anketa po svima ministarstvima i gde god zatreba, pa će se uveriti o svemu ovome. Kako je do sada radeno svaki radi bez odgovornosti i ne boji se odgovornosti i s toga ovako mora ići stvar i razvijati se. Nek se učini skupštinska anketa po ministarstvima da se vidi zašto narod plaća ovoliki teški porez i danak i zašto mu je ovako težak i veliki budžet i neka se ispita koliko ko prima od činovnika honorara i zašto se troši narodna krv i znoj. Mora se prestati sa ovakvim načinom rada jer mora se učiniti već jedanput kraj. Da svaki za sebe pronade, pa se s ministrom dogovori koji zna da učini za svoje ljude. Jedan od najsavesnijih činovnika iz Ministarstva Socijalne Politike sa kojim sam razgovarao rekao mi je da nikada za 8 godina nije dobio honorar i ako se drugima daje i šakom i kapom te premda je poznato da je to jedna ličnost od opšteg važenja, preverike savesnosti i najveće predanosti poslu i opštoj stvari i radu na poverenome zadatku, što bi trebalo po tome da bude najgori činovnik.

Ovo je uzrok delom zle uprave što će siroti ljudi da rade koji se nalaze po zabačenim krajevima. Bogu, vidite, ne mogu da se žale i vlast od njih čini bezakonja, a mi smo na to sve ravnodušni i o tome ne vodimo računa. Treba da znate, gospodo, da se i o tome mora voditi računa, da se današnji način upravljanja mora menjati, i da budemo svesni da se slika učinjenoga zla i dosadašnji naopaki rad i posledice njegove imaju pred očima i da se ne odlučujemo više da nastavljamo tim putem i da ulazimo u novo zlo. Ja ne znam ko ima računa u našoj zajednici da u ovakvim prilikama, da u ovakvom stanju stvari nalazi mogućnosti da bude ravnodušan da posmatra. Ja sam dovoljno i do sada iznosio zlo stanje uprave, policijske i žandarmerijske obijesti i samovolje i rušenja pravnoga poretka, sad samo skrenuću pažnju i tražim najodlučnije da se ovome besudu stane svuda na kraj, o naročito u Sandžaku, Crnoj Gori i delu Hercegovine, gde sam imao prilike da se osvedočim i da vidim i odakle dobijam svakodnevno žalbe na bezakonja. Zemljoradnici ovoga kraja osećaju vrlo mnogo ovo teško stanje u pogledu rdave politike i uprave, više nego na drugim mestima. Oni osećaju

jednu rdavu upravu, još teže — daleko od saobraćaja i svega, tako da ih beda na kraju dotuče sasvim. Oni su ostali bez svega staranja, milosti i nemilosti. Oni danas javno govore da im je lakše bilo nekada, to je slučaj baš u onim krajevima našim rasnim, najčistijim, najsvesnijim, koji su dali najviše za opštu stvar i za našu zajednicu.

Navešću nekoliko primera kako se pazi i vodi računa o građanskim pravima i građanskim slobodama. Prvog dana kad je došao na položaj Ministra Unutrašnjih Dela dr Korošec ja sam uputio jedno pitanje kako se radi u Sandžaku i ja verujem da će on o svima tim stvarima povesti najozbiljnije staranje, i stati bezumlju policijskih organa na kraj. Neću izneti sve u ovome pogledu, jer je to i bolno i dugo. Jednim primerom samo ću kazati, jednim detaljom kako se radi i unižuje od strane žandarmerije u Crnoj Gori. 12 pr. m. žena jednog prosvetnog radnika, narodnoga učitelja Marka Đuranovića, opšt. grahovske rodila je mrtvo žensko dete. Ovo je bio jedan težak udar i za učitelja i za njegovu ženu jer je ovo drugi pobačaj, jer im je sudeno da ne dobiju poroda za 3 godine. Odmah po sahrani svoga deteta povratio se otac da spasava život svoje žene a već je došlo nekoliko žandarma sa kaplarom iz Grahova i dali su se na posao da stvore povod za unižavanje ovoga čoveka. Išli su u selo i razpitali se za ovaj slučaj i došli su u samu školu i saslušavali učitelja za ovaj događaj i ubijali mu ugled, a posle svega isjavili da će opet dolaziti i činiti više saslušanja. Ni najviše svetinje porodične, ni prosvetni radnici nisu zaštićeni. E pa dotle, a kuda ćeš više. Po ovome su učinjene žalbe i ministarstvu i žandarmeriji.

U Sandžaku tako isto bile su organizovane razbojničke bande, organizovane pljačke i ubijanja i sve su to činili i organi vlasti, poglavari i ostali glavari. Poznato je više ovakvih slučajeva, a najizrazitiji je onaj slučaj ubistva sveštenika Riste Nenadića. Sreski poglavar u Bolenicima mrevari ljude zovući ih svakoga dana u srez. Ti su ljudi čitavi mesec dana dolazili u kancelariju i vraćali se od sreske kancelarije natrag kući. Vi ste čuli i druge slučaje u ostalim krajevima.

Kako je u Crnoj Gori evo na primer šta prime rice navodimo. Spuški žandarmi su upali 15. januara 1928. god. na seosko poselo u Velje Brdo gde je igrano kolo i odveli studente Blažu Jovanovića i Savu Brkovića i nekoliko seljaka i držali ih zatvorene 24 časa. Onda su ih pustili, a sreski poglavar u Podgorici stavio ih je pod policijski nadzor za jednu godinu dana. Nadzor je moguć kao jedina kazna samo u zemljama Bahovog patenta, a nije u našoj zemlji i ne treba da po-

stoji. I tako ovi ljudi, koji se nalaze u teškim prilikama ne mogu da održe svoj život i ne mogu da donesu kući po 2, 3 kg. žita, a tako isto postupa se sa studentima, koji treba da produže školu.

Oni se takođe stavljaju ovako bezsudno i bezakonno godinu dana pod policiskim nadzorom kod svoje kuće! Ja dobijam stotine pisma kojima se govori i traži spas. Tako na pr. evo od zvera koji ruši kroz oputnu rudinu i banjane, u drugima se nabrajaju bezbrojne šikane pa i batinjanja, prilažu se čak lekarska uverenja u kojima se kaže da se ljudi čak zakopavaju u sneg, posle čega im se oduzimaju za ceo život delovi tela, i niko za to ne odgovora. Ja dobijam žalbe u kojima se iznosi kakvo je stanje, i na kakav se sve način maltretira stanovništvo, i kakve se zloupotrebe vrše u pogledu oduzimanja oružja ...

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Gospodine Šauliću, isteklo vam je vreme i ja vas molim da završite.

Novica Šaulić: Ja žalim, gospodo, što se na ovaj način sramno i bezobrazno rešava sudbina našega naroda, ja želim isto tako što nemate i vi, gospodo, strpljenja da čujete stvari koje se tiču života i imovine naroda našeg, ja žalim što nemate dovoljno osćanja dužnosti da na ovom mestu u većem broju čujete što voli naš narod. Zašto izglasavamo 600,000.000 dinara? Kuda taj novac ide, i gde se deva narodno blago? Kad uzmete i posmatrate sve ove pozicije i partije u budžetu vi ćete videti da se veliki deo tih kredita troši na lične izdatke i nepametno. Za samu zgradu Ministarstva Unutrašnjih Dela na Obilićevom Vencu određen je za sedam meseci kredit od 755,650, a za drugu zgradu u ulici Carice Milice za sedam meseci 140.000 dinara i tako Ministarstvo Unutrašnjih Dela u Beogradu samo za sedam meseci plaća za kiriju skoro milion dinara. To je rasipnička politika i niko se nije setio da o tome povede računa i da nađe načina za ovakve stvari da se na takav način ne rasipa narodni novac. Nikome nije došlo na pamet da Upravu Fondova i naročito Narodnu Banku koja ne pomaže ni seljaku, koja ne pomaže ni zemlju, makar za ovu i ovakve potrebe iskoristi, i da se podigne jedan zajam pod uslovima povoljnim, pa da se na taj način koristi donese i da smanje nepotrebni izdaci.

To je u glavnom po ovoj jednoj tački Opšta politika sprovođenja u celom našem budžetu. Ja kažem da su ljudi bez energije i ljubavi. Za svoj narod i opštu stvar, da su ti ljudi bez vrednosti. Njihovo rođenje i smrt ne znači ništa za zajednicu. Oni beznanjem, prazninom i taštinom rešavaju stvari ovako

kao što se kod nas rešavaju. Ovoliki problemi, gospodo, ne rešavaju se na ovaj način. Ovako se ne ide. Ako stvari kod nas i oko nas ne idu kako treba, znajte da su one ovako kako mi to činimo ne mogu popraviti.

S toga, gospodo, i ako se nije svesno shvatila dužnost naša u ovom Domu, prilikom rešavanja u Narodnoj Skupštini budžeta ja moram reći da će doći vreme, pa će se voditi računa o tome kako mi danas postupamo u Parlamentu i pričaće se o tome i to će biti crne uspomene i žalosni događaji nedoraslosti, onda kada je ona bila najpotrebnija za zemlju i narod. Iz svih tih razloga, zbog opštih briga o snazi narodnoj, životu narodnom i dotrebama narodnim i zbog svega ovoga bezumnog rasipanja narodnih muka i nevolja, narodnog znoja i narodnog novca, mi nemamo poverenja prema ovom režimu i mi zemljoradnici vidimo da se još nije probudila svest i osećanje dužnosti kod upravljača i s toga moram izjaviti, pored svega toga, što imamo poverenje u ličnost samog g. Ministra, da će učiniti ono što od njega zavisi, ali da su velike teške smetnje na putu njegovu i mi verujemo da nje gova dobra volja neće moći učiniti ni spasti jednu stvar, koja je dovedena u težak položaj i da se neće narod još dugo moći osloboditi teškoga zla i nevolje od žandarmerije i policije, od bezakonja koje se zaccarilo u unutrašnjoj upravi, u Ministarstvu Unutrašnjih Dela, po sreskim i okružnim načelstvima i županijama. S toga ja glasam protivu ovoga predloga.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Ima reć g. Ministar Unutrašnjih Dela

Ministar Unutr. šnjih Dela dr. Anton Korošec: Gospodo, svi su govornici posvetili najveću pažnju Južnoj Srbiji i svi su prilike u Južnoj Srbiji kritikovali dobronamerno. Moram se samo ograditi protiv tvrdnje g. dr. Pavelića koji je isneo da pod zaštitu vlasti dolaze neodgovorni elementi i ti baš ubijaju savest ljudi u Južnoj Srbiji. (Dr. Pavelić: Ja samo rekao da se stvara javno mnjenje koje tako misli) U suštini je to kako sam rekao. To ste hteli kazati. Meni je poznato, da su neka od lica koja je citirao g. Pavelić zaista poginula. Istraga se vodi ali do sada nije došlo do pozitivnog rezultata. Drži se s mnogo verovatnoće da su i oni žrtve komitske organizacije, koja je pobila nekoliko stotina naših građana u Južnoj Srbiji, naročito ranijih godina samo da bi se stanovništvo uplašilo i da bi ga naterali na pokornost.

I g. dr. Tujanjanin govorio je o prilikama u Bosni i Južnoj Srbiji vrlo ozbiljno pa smo ga svi saslušali sa velikom pažnjom. On se je čudio kako to da uz prkos tolike žandarmerije ipak atentatori mogu preći granicu i doći u naše krajeve. Ja mislim da je i on

čitao u novinama, da je za vreme rata nekih 8000 francuskih zarobljenika prošlo preko nemačke granice u Francusku, (*Dr. Miloš Tupanjanin*: Nisam ja tako postavio pitanja, nego kako se oni mogu posle izvršenih atentata vratiti natrag u Bugarsku.) Komitske organizacije su sada pribegle novoj taktici, mučkim atentatima samo da bi se dokazalo da se stanovništvo bori protiv naše uprave. Sa naše strane staralo se i staraće se još u većoj meri, da se ta taktika komitskih organizacija suzbije, ali ne može se granica hermetiski zatvoriti, te oni ipak mogu pojedinačno preći granicu i izvršiti zločin.

G. Tupanjanin govorio je takode o nekvalifikovanim činovnicima u Bosni i Hercegovini, a i neki drugi poslanici. Ja znam to i mi ćemo se starati a svakako su se vlade i do sad starale, da dobijemo kvalifikovane činovnike. U Bosni i Hercegovini stanje je ovako. Svršenih pravnikâ u političkoj službi ima 22, sa potpunom maturom 23., sa 4 raz. gim. ima 7 sreskih poglavara, sa 4 raz. gimnazije ima osam starešina sreskih ispostava, sa osnovnom školom ima 2 poglavara i dve starešine, a starešina sreskih ispostava 7. (*Dr. Tupanjanin*: Drago nam je da ste nam to saopštili, jer to ni mi nismo do sad znali.) Ali to su oni koji su se zatekli prilikom razvrstavanja u službi i zbog toga su zadržani. Mi ćemo se starati da se to promeni na dobro službe i naroda.

G. narodni poslanik Voja Lazić ne znam odakle to zna, kazao je da mi imamo 20 000 žandarma. Ja sam već kazao u svom ekspozeu, da ih imamo samo 18.000. Pre mesec dana imali smo ih svega 17.500, a sad smo ih povišili za 800 radi očuvanja pruge. Ja sam kazao takode i to, da bi taj broj mogli još sniziti, ali radi prilika u Južnoj Srbiji za koje ne nosi krivnju naše stanovništvo nego jedna organizacija sa strane, moramo držati ovoliki broj.

G. Lazić me je takode pitao šta su to poterna odeljenja. Mi imamo dvojna poterna odeljenja, žandarmerijska odeljenja odnosno stanice i onda imamo civilne poterne čete koje su formirane od meštana pod vodstvom oficira i podoficira. Njima su date puške od države, svega 25.000 pušaka i zato je ovaj kredit koji molim da mi takode odobrite u mom budžetu.

G. dr. Mozer se tužio na prilike u Banatu, Bačkoj i Baranji. Ja mislim da svaki mora priznati da su se tamo poboljšale sve prilike i da je uvažanjem Pravilnika za opštinske izbore takoder stvar pošla na bolje. Ne stoji to, da smo sve uzeli iz opštinskog mađarskog zakona nego smo neke stvari koje su bile rdave i slabe ispustili. Ja sam već danas molio neke poslanike iz

Vojvodine da se vidimo i da radimo na tome da se izpravi onaj Pravilnik. Sada je već praksa pokazala šta je slabo u tom Pravilniku i sad se može na osnovu stečenoga iskustva nešto učiniti.

Ja znam da ima dosta optužaba radi opštinskih stvari u Vojvodini ali ja bih molio gosp. dr. Mozera i poslanike iz Vojvodine da uzmu na znanje da su nebrojeni slučajevi istrage protiv opštinskih poglavara vođeni i da još nisu završeni, da su još kod suda pa bih molio da o ovim stvarima sude tek onda kad sud izrekne svoje mišljenje. (Aplauz.)

Gospodin Nastas Petrović je govorio da je naš režim i naša vlada režim Glavnjače. Ja mislim, gospodo, da svi koji sedimo na ovim klupama želimo da se naša administracija poboljša i da bude svakoga dana sve bolja i radi toga se ne sme i ne može reći da smo mi sistem Glavnjače nego mi značimo sistem napredka i poboljšanja naše administracije. (Burno pljeskanje.)

Ono što je gosp. Račić kazao radi Južne Srbije i radi Crne Gore, ja sam mu jako zahvalan. Vodiću računa i o onome što je g. Šaulić kazao o Crnoj Gori i rdavim prilikama u njoj. Ja se zahvaljujem i opoziciji za one komplimente, koje mi je danas pravila. Ja mislim da ipak ne stoji ono, ako već sad imam toliko poverenja kod opozicije, da ne bih mogao sa svojim kolegama u vladi svršiti jednu pravednu i poštenju upravu u našoj zemlji. (Burno pljeskanje.)

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Pošto je iscrpljena lista govornika, to je završen pretres u pojedinostima budžeta državnih rashoda Ministarstva Unutr. Dela. Pristupamo rešavanju. Glasaće se sedenjem i ustajanjem. Gospoda, koja glasaju za sedeće, a gospoda, koja glasaju protiv ustaće. Molim g. izvestioca da čita partije ovoga budžeta.

Izvestilac Vladimir Pušenjak čita part. 429. Razdela Ministarstva Unutrašnjih Dela.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Prima li Nar. Skupština pročitani partiju? (Glasovi: „Prima. — Ne prima.“) Pošto je većina sedela, oglašujem da je pročitana partija primljena.

Izvolite čuti partiju 430.

— *Za ovim je Nar. Skupština, glasajući o svakoj partiji sedenjem i ustajanjem, većinom glasova prema odredbama čl. 113. Ustava i 66. skupštinskog Poslovnika usvojila sve partije VII razdela od part. 430 do 476., prema izveštaju Fin. Odbora.* —

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Gospodo, ovim je predlog budžeta rashoda Minist. Unutr. Dela primljen i u pojedinostima. Pošto je vreme već od-

maklo to ću sa vašim pristankom zaključiti ovu sednicu, a drugu zakazujem za sutra u 9 i 1/2 časova sa ovim dnevnim redom:

1.) Izbor Anketnog Odbora za reviziju šumskih koncesija i izviđaj šumskih zloupotreba; i

2.) Nastavak prestresa u pojedinostima predloga državnog budžeta rashoda i prihoda sa Fin. Zak. za god. 1928/29.

— Sednica je zaključena u 23.30 časova. —

STENOGRAFSKE BELEŠKE
NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

GODINA VIII.

BEOGRAD, 1928. GODINE

BROJ 37

XXXVII. REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Držan 6. marta 1928. god. u Beogradu

Predsedavao Predsednik

Dr. Ninko Perić

Sekretar

Dr. Lujo Valter

Prisutna su sva g. g. Ministri, sem Ministra Vojske i Mornarice i Ministra Inostranih Dela

S a d r Ź a j:

- I. Čitanje zapisnika.
 - II. Molbe i žalbe iz naroda.
 - III. Saopštenje predloga rezolucije Stjepana Radića i drugova o župničkom luknu (biru).
 - IV. dnevni red.
 - 1) Usvojenje Izveštaja Odbora po predlogu rezolucije dr. J. Šuteja o dugoročnim šumskim ugovorima i izbor Anketnog Odbora od 8 časova po istom predlogu.
 2. Nastavak pretresa u pojedinostima budžeta prihoda i rashoda za 1928/29 god. — Razdeli: Ministarstvo Narodnog Zdravlja i Ministarstvo Finansija.
- Govornici:* Voja Lazić, Stjepan Radić, Pavao Ma-

tica, dr. Albert Kramer, Ministar Vera Milan Simonović, Ministar Narodnog Zdravlja dr. Dobrivoje Ger. Popović, Dušan Stevčić, Vojislav Lazić, Vasilije Trbić, Novica Šaulić, dr. Milan Kostić, Zastupnik Ministra Finansija Ministar Trgovine dr. Mehmed Spaho, Josip Petejan i dr. Ante Popović.

— Početak u 10 časova pre podne. —

Predsednik dr. Ninko Perić: Otvaram 37. redovni sastanak Narodne Skupštine. Pozivam g. sekretara da pročita zapisnik prošle sednice.

Sekretar dr. Lujo Valter pročita zapisnik 36. sastanka Narodne Skupštine.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ima li ko da učini kakvu primedbu na pročitani zapisnik? (*Voja Lazić:* Molim za reč. Ima reč g. Vojislav Lazić.

Vojislav Lazić: Ja sam podneo predlog da se narodnom poslaniku Čedomiru Kokanoviću odloži kazna kojom je kažnjen sa tri dana isključenja sa skupštinskih sednica. Obrazložio sam to time što je sad budžetska debata i što je nezgodno da jedan narodni poslanik bude lišen svoga prava učešća u budžetskoj debati. G. Predsjednik tu moju predstavu u mesto da odmah iznese pred Narodnu Skupštinu i da onoga časa traži rešenje Skupštine i da bude toliko ljubazan, da bude predsjednik viših pogleda, da odmah predloži da to i bude on je kazao da će se to rešiti kad Narodna Skupština stavi na dnevni red a taj dnevni red biće posle mesec dana. Znači posle izdržane kazne i kad postane apsolutno bespredmetnim. Ja mislim da je g. Predsjednik pogrešio što nije to odmah učinio. Odlaganje kazne moglo je da se učini. Odlaze se sudska izvršna kazna, odlaze sudska vlast kaznu za krivce i time je pre odlaganje te kazne mogla i Narodna Skupština učiniti, da omogućiti jednom narodnom poslaniku učešće u budžetskoj debati. Protestvujem protivu toga i tražim da se danas to pitanje reši i da se dozvoli narodnom poslaniku Čedomiru Kokanoviću da dođe u ovaj Dom i da vrši svoju dužnost. (Pljeskanje kod Zemljoradnika i Seljačko-Demokratske Koalicije.)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Narodni poslanik g. Lazić nije stavio nikakvu primedbu na zapisnik. Prema tome nema nikakve primedbe g. Lazića koja se odnosi na zapisnik. Prima li Narodna Skupština pročitani zapisnik? (Prima) Oglašujem da je pročitani zapisnik primljen. Izvolite čuti molbe za odsustva.

Sekretar dr. Lujo Valter saopštava da narodni poslanik g. Mladen Nikolić moli za tri dana osustva radi svršavanja hitnih poslova.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Odobrava li Narodna Skupština tražena osustva (Odobrava). Oglašujem da je osustvo odobreno.

Izvolite čuti konstituisanje odbora.

Sekretar dr. Lujo Valter saopštava da odbor za izvidaj dugoročnih šumskih ugovora izveštava Skupštinu da se je konstituisao i izabrao: za predsjednika g. Bogoljuba Kujundžića, potpredsednika g. Savka Dukanca i za sekretara g. Juraja Šuteja.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ovo se konstituisanje prima na znanje.

Izvolite čuti izdavanje sudu narodnih poslanika.

Sekretar dr. Lujo Valter saopštava da g. Ministar Pravde traži da se izda sudu narodni poslanik g. Dimitrije Vujić za delo iz §§ 92., 103. i 104. srpskog kaznenog zakona.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ovaj se zahtev g. Minisira Pravde upućuje Imunitetnom Odboru.

Izvolite čuti molbe i žalbe.

Sekretar dr. Lujo Valter saopštava ove molbe i žalbe: Franke C. Marković, Dore Koste Stevanovića, i dr. Obrada Novakovića.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Saopštene molbe i žalbe upućuju se Odboru za Molbe i Žalbe.

Izvolite čuti poslaničke predloge.

Sekretar dr. Lujo Valter saopštava da g.g. Stjepan Radić i drugovi narodni poslanici podnose Skupštini na rešenje predlog rezolucije o župničkom luknu (biru, redovni) i traže da se oglasi za hitan. Predlog glasi:

HITNI PREDLOG

za rezoluciju Narodne Skupštine o župničkom luknu (biru, redovini).

Potpisani molimo predsjedništvo Narodne Skupštine, da na prvoj idućoj sjednici stavi na dnevni red slijedeću

r e z o l u c i j u :

Narodna Skupština zaključuje, da se takozvano župničko lukno (bir, redovine) ne može ni u jednom slučaju ovršno utjerivati, a naročito ne uz oružničku asistenciju sve do donošenja zakona, koji će pitanje ove vrsti podavanja vjernika župnicima (parosima) pravedno urediti prema savremenim prilikama i potrebama.

Za ovaj naš predlog rezolucije molimo na osnovu čl. 61. Poslovnika hitnost.

U Beogradu, dne 5. ožujka (marta) 1928.

Stjepan Radić i drugovi.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Narodni poslanik g. Stjepan Radić predlaže hitnost za ovaj svoj predlog. G. Radić može dobiti reč ako želi da obrazloži hitnost. Ima reč g. Stjepan Radić.

Stepan Radić: Slavna Skupštino, hitan predlog koji je sada na stolu Visoke Kuće, traži da Narodna Skupština stvori zaključak, stvori rezoluciju, kojom se u buduće neće moći župnički bir, župnička redovina uopšte uterivati ovršno, naročito se neće moći kod toga uterivanja upotrebiti oružnička asistencija sve dotle dok ovo pitanje podavanja župnicima ne bude konačno rešeno zakonom, i to prema savremenim prilikama i potrebama. Povod za ovaj predlog setjačko demokratske koalicije dao je jedan brzojav, koji je kao neki cvetak iz Dalmacije kratkotrajnog -- ako Bog da -- ministarvanja u Ministarstvu Unutrašnjih Dela g. dr. Korošca. (Čita) „Vrgorac 23. Dok Crveni Krst deli ovde kukuruz siromašnom narodu da ne skapa od gladi, dotle u isto doba policijska vlast robí narod za fratersku redovinu i prodaje zaplenjene predmete na javnoj dražbi, premda Upravni Sud u Dubrovniku, nije još rešio odnosno tužbe župljana. Molimo posredovanje i t. d.“. Ovo je kako rekoh povod, razlog, uzrok zašto je podnešen ovaj hitan predlog. Mnogobrojne su na žalost pritužbe. i pismena i usmene, našeg seljačkog naroda iz sviju prečanskih krajeva. Tih je pritužbi najviše iz Hercegovine, Dalmacije i Bosne. Ali, vrlo je mnogo tih tužbi iz Hrvatske sa Slavonijom. One su više puta tako strašne da izgledaju kao priče. U novije doba -- znači od kad je ova vlada g. Vukičevića -- od kad su se fratri udružili sa zandarmima, a naročito sada u zadnjih nekoliko dana, od kad se policija udružila sa jezuitima, ove su pritužbe još oštrije i strašnije. Još pre nekoliko meseci naši ljudi, koji su davno ostavili svoju domovinu i otišli u Australiju, Novi Zeland Južnu Afriku, oni su na vapaj i jauk naroda od uterivanja ove redovine, poslali čitav niz članaka, gde se kaže kako je bilo to u njihovo doba: „zlo je bilo, ali nije bilo ovakve hajdučije! Ja sam mnoge vapaje obelodanio u „Narodnom Valu“ i u „Domu“. Dakle, gospodo, takvo uredovanje policijskih organa potreslo je čak ljude, koji nisu lično ni malo zainteresovani, ali koji su sačuvali živu vezu, etičku vezu, sa svojom domovinom, koji su sačuvali duboko osećanje pravednosti, duboko osećanje vere. I to njihovo osećanje pravednosti naročito se uzbunjuje kad im javljaju njihovi rođaci da po čitavoj Dalmaciji, a još više po Bosni i Hercegovini župnici svetovnici neće da krste, neće da venčavaju, neće da pokopavaju dok im se ne plati dužna redovina za pet, šest, sedam i osam pa i više godina.

Dode devojka, prijavi se, ili momak dode na zapis, vjenčat će se. Plati poziv, i vjenčanje. A to nije danas malo. To je obično 200 dinara i više, 200--300 --400 i do 500. Ima slučajeva u Sloveniji gdje se plaća i 1000 dinara. Dobar gospodar teško to daje, a siromah čovjek radi zato 10--20 dana. Platilo je, poziv je obavljen i drži momak da će povjesti svoju djevojkicu, svoju zaručnicu u kuću po kršćanskom zakonu. Kad je sve gotovo, onda: „E, moj dragi, ne ide tako! Znaš, tvoj otac je dužan meni to i to, nije dao toliko kola drva, nije dao toliko mjerova žita, nije dao toliko pilića, toliko jaja, toliko maslaca nije dao!“ -- Pa nije imao“. -- „Ne pitam ja to!“ -- „Pa mi sami drva nemamo, žita nemamo.“ Vidite, da nema cijeli kraj vinove loze, nemamo vina!“ -- „Pa daj mi u novcu!“ -- 1000 dinara to su male svote, i taj dug iznosi vrlo često 8000--10.000. „Vjenčaću te plati 1000 dinara“.

Mi imamo administraciju, to nije jedan slučaj, to je svuda, imamo upravu, o kojoj je juče tako lijepo govorio dr. Korošec, i sada naš poštovani drug Nastas Petrović zbog takve administracije mogao je kazati: „Dolaze izveštaji od inspektora, čitavi su štosovi izveštaja u ministarstvu o zločinima policije, o zločinima žandarmerije o takvim zločinima koje ja nesmem spominjati da ne rušim ugled ove države. Mislim da je krivo rekao. Ugled države se ruši, kad se ne spominju ti štosovi izveštaja i kada se oni čuvaju. Ministar ne uredjuje o tome tako, da čovjek dolazi do toga da je i taj zloglasni ili ozloglašeni Stamenković imao pravi kad je kazao: „Ništa ja nisam potpisivao. Radili su ministri.“ Oni su sve radili, i sad ćemo ih vidjeti, optužiti ćemo ih, pa da učinimo kraj toj igri!

Tako je i tu. Narod koga dve godine voda plav, koga godinu dana suša mori i bije svako zlo, on strada, stradava narod koji ne može u Ameriku, koji je imao male naše štedionice u Lici i u Hrvatskom Primorju, koje su imale dva do tri miliona zlatnih kruna uložaka iz Amerike. To je presušilo, toga nema. Naš je kontingent 1.600. E, tu je g. Čeda Radović, pala mu je sjekira u med, ako nije u nešto drugo. (Smeh.) Naših ljudi je išlo iz same Banske Hrvatske, na žalost tridesetak hiljada u Ameriku. Sad je kontingent za celu, našu državu 1600 i naši ljudi idu u Argentinu, Braziliju i drugde. Vlada se pohvalila, da je govorila o krizi da je govorila o riješenju krize a vidite, ovakva odredba, koju bidala, da su ne znam ko, da to nisu naši ljudi i naš narod, nego neki Tunguzi, a mi da smo osvajači, morali bi učiniti, -- za nju to ne postoji, jer to se tiče seljaštva i to je raja, to je stoka.

To je strašno kad čovjek pomisli. Meni dolaze

na desetke u kad dodem u Zagreb noći ću najmanje stotinu pritužbi. Ja ću jednu uvrstiti, možda ni jednu, i ja sam radi te stvari bio kod nadbiskupa Bauera. To je prosvjećeni čovjek, pravi svećenik. On je slab, politički; nije lako biti nezavisan.

Nije trebalo moje intervencije i on je izdao sam odredbu za zagrebačku Nadbiskupiju, da se radi nepodavanja lukna i župničkog bira ne smije nikom uskratiti sakrament. Znao kako je bilo teško jednom duhovnom pastiru kad je morao da izda tu odredbu. A šta su radili župnici na to? Oni su kazali: Dobro, ja ću te vjenčati, ispovediti, krstiti, ali ti ćeš krepiti i neću te zakopati dok mi tvoji sve ne plate što si dužan za lukno, jer sprovod nije sakrament. I naš narod kraj sve svoje duboke religioznosti kaže njemu: Pope, pa ti ne veruješ u Boga kad tako govoriš, pa mi ćemo živiti u miru i bez tvoga blagoslova. I pravo rade oni koji tako kažu. Ljudi kažu, pa, diko, kad pop neće ajde ti kod mene pa ćemo živeti pošteno i ne trebamo njegovog sakramenta. Toga je za sad malo, ali će toga biti više, ako se ovako nastavi. Taj naš svijet u Bosni i Dalmaciji, kome je religija čista kao biser, onaj vukodlak dođe i u ime Isusa kaže daj 10.000 din., inače te neću vjenčati. I to vlasti gledaju mirno, a najgori su oni koji su bili radikalni korteši i kandidati, oni su išli na zborove sa 10-12-16 žandarma i 3-4 fratra. Ali ih je krasno bilo vidjeti, kada dođu zajedno da rasturaju naše zborove. (*Barić*: Gde je to bilo?) Svuda gde sam išao po Dalmaciji, išli su zajedno fratri sa žandarmima. (*Barić*: Kažite mjesta) U Sinju, u Vrgorskoj... (*Dr. Krnjević*: U Sutjeskoj.— Prepirka između Barića i Krnjevića. Graja. Predsednik zvoni).

Slavna Skupštino, mi dakle imamo dva područja ovih podavanja. Jedno je područje u Hrvatskoj i to u Gornjoj i Donjoj. U Gornjoj Hrvatskoj davaju se ta podavanja od t. zv. šešije, to je 32 jutra. Redovno kada se taj posjet, to selište, ta sesija razdjeli, onda podavanje što ga ima razdionik da plati, jeste samo jedao dio prema onom posjedu što je dobio od sveukupnog imetka. Ali dogodi se i to vrlo često, da se taj imetak samo promijeni i prenese i onaj koji je na glavnom dimu ili ognjištu, ima pola rala zemlje, a onaj koji se razdelio možda prikupio još zemlje i postao gazda, a ovaj sa ognjišta plaća neprispodobivo više ovaj novi razdionik. Jer se njemu vodi podavanje po starinskom zemljištu, dok je još bilo nepodjeljeno.

Gospodo, da vidimo sad šta seljak mora naime toga podavanja na daje? Mora dati toliko drva, toliko žita, toliko vina, toliko masti, toliko slanine, toliko pilića, toliko lana, i t. d. Ali narod ne može da da jer

nema. U nas ima krajeva gde ima lana kakav se nalazi samo u nekim ruskim gubernijama. Sa vinom i drvom znamo šta je. I sad ako je župnik bio i malo tolerantan, ljudi su se s njim složili, nije morao on biti naš pristaša, naš je narod razuman i nisu to od njega zahtevali nego su mu kazali: „Velečasni idite u koju stranku hoćete, samo u crkvi lepo vršite svoju službu i poučavajte narod u kršćanskoj nauci, nemojte vi s nama biti. Gde svećenik nije agent, agitator i huškač klerikalni, ljudi se s njim sa nadčovečnim naporom slože i daju mu često više nego on i traži. Ali tamo gde je sukob, gde oni dođu u sukob, prva im je reč: Badava se vaš Radić i vi Radićevci križate, nećete Boga niti jedan od vas videti. To ide tako redovno u celoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Ljudi se skupljaju, razgovaraju o ovome i onda izbijaju sporovi. Sad u Dalmaciji ova stvar ide pred opštinu. Opštine, gde su ljudi stručni, presude, ne odobravaju svaki zahtev župnika nego stvar ide administrativnim putem pred Upravni Sud i Državni Savet. A tu ne ide na sud ali najpre dođe pred opštinu. U celoj Hrvatskoj obrnuto je: ne ide stvar pred smpoupravno telo nego ide kotarskom predstojniku, sreskom poglavaru, i to kako? Župnik dođe sa svojom knjigom od 1802. god. To je glasovita konskripcija, popis svega onoga što je župnik uživao, sve beneficije na koje je imao pravo. Kad on dođe sa izvodom iz ove konskripcije pred kotarskog predstojnika, ovaj samo pogleda taj njegov izvod i to za njega znači više nego li kad se banci donese protestovana menica, jer se i o protestovanoj menici može razgovarati, ona se može ispitivati, dok ovde nikakvog razgovora ne može biti nego se odmah naređuje ovrha preko žandarma. Nema tu nikakvog saslušanja. Neki od predstojnika, koji bi bio malo pažljiviji, kaže župniku: Dobro, velečasni, da mi pozovemo dotičnoga i da ga saslušamo. Na to bi župnik odmah kazao: pa on će reći da nije dužan. Postupak je uvek takav da čim župnik dođe da je i odmah i ovrha tu. Zato sam ja u Ministarskom Savetu, kad sam bio u vladi, predlagao da se ovako ne radi. Ne možemo mi u čitavoj Hrvatskoj staviti sav seljački i katolički narod izvan zakona. To je moglo biti u Austriji ali i to nije bilo u redu. To je moglo biti tamo gde je župnik kralj apostolski, to nije bilo tamo samo vanjsko obeležje nego velika tradicija. Tamo kralj a ovde zaštitnik katolicizma. Nije bilo samo to nego organizovana tiranija koja je sve narode držala na uzdi da se narod nikad ne pobuni. To je bio rezon o kome sam juče govorio: interes države protiv interesa naroda. Zato je Austrija i otišla kamo je otišla. U Austriji se dakle

ovo sve moglo i razumeti. Mi smo uvek govorili da ova stvar mora ići pred sud da sud vidi u čemu je stvar. Ima župnika koji su i krive izvode i popisa podnosili. Ima lakomih i nesavesnih koji su čuda pravili. Naravno, takih je mnogo manji broj. Tako je bilo pre rata, ali posle rata stvar se komplicirala. Ljudi hoće da plate u krunama a oni traže u naturi. Oni su tražili da im se da u naturi zato što je novac bio na rdavoj ceni. Docnije kad se dinar ustalio oni su to izmenili i traže sada da im se plati u novcu. Vi znate da narod nema novaca i da mu je teško platiti i 100, 200 i 300 dinara a kamo li svih 600 i 700 pa i 1000 dinara. Redovina u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini gotovo uvek iznosi više nego li državni porez i sve općinske daće. Eto takva je situacija tamo, i to se sada daje administraciji da ona radi. Raspravlja se i presuđuje se, sad u zadnje vreme sad se već presuđuje i ova redovina vrlo teško opterećuje narod, jer župnik gotovo uvek ima pravo, kako te presude glase. I čim on tuži za 200, 300 i više din., odmah se i ovrha određuje

U času kada narod umire od gladi nije dosta što državni poreznici, organi, istodobno kad Crveni Krst deli hranu, otimlju, uzimaju, prodaju. Dadu mu pet kila kukuruza, brašna, a zaplene posteljinu i sve i čudo je da mu i tih pet kila natrag ne donesu. I već je to nevolja i nema sumnje da to nije nikakva finansijska politika, ali to je druga rubrika. Ali isto tako Državni Savet, dotično upravni sud, sasvim kao po komandi, to je posledica Bledskog Pakta, — šta je tamo, tamo je to da je naša država egzekutor jezuita, to je Bledski Pakt, i, dobro, u Dalmaciji je dužim putem, u Hrvatskoj kratkim putem. Sada, ja sam spomenuo, 1925 godine bio je primljen jednoglasno u Ministarsko Veću predlog da se izda poverljiva naredba, okružnica, svima sreskim poglavarima, da se lukno uključivo 1925 godine ne uteruje prisilno. Ali prošla je 1925 godina, jer smo mislili doneti taj zakon i tu stvar rešiti. Neki upravni jedan deo, koje nismo mogli ustanoviti, drže se toga i kad župnik dođe onda kažu: žandarma ne damo. Naredite kako znate. Takvih upavnika ima i hvala Bogu, jer drugi daju. Zato je trebalo da se ova stvar neodložno reši, da u celoj državi toga nestane. To narod zove milodarom, službeno: lukno, jer u staroslovenskom jeziku je to lonkno, kotariča od lukova i onda bir, pobiranje a negdje redovina. Narod je u svoje doba zavoleo svoje sveštenike. Ovakav župnik pored plate svoje imao je i državnu platu. Taj župnik je, naročito onaj koji je bio dobar propovednik, koji tumači hrišćansku nauku, katehizam, on je redovno dolazio u školu, kad je bilo škole, obilazio je bolesnike,

na pogreb i pešice i na konju i onda nije čudo da je narod svoje župnike zavoleo, pa im je davao a i mogao je davati. Bile su zadruge, možda mi nemamo sasvim tačne podatke, ali skupivši sve, jednoj velikoj zadrugi nije bilo teško dati četvrticu vidre vina, čup, veliki lonac masla. To su stvari koje su bile lake. Ali od kada se narod rasuo, razdelio, to je teško, osobito kad ima čitavih krajeva gde su se podelili na razdeonike. Onaj koji je ostao na zemlji, u Sremu naročito, taj plaća sve, ali ko da im da sve one volove, konje, ovce. On plaća sve, a to je mnogo. Ja neću to nabrajati, jer se ne radi o tome. Povrh toga dobijali su župnici svuda, čak u Gornjoj Hrvatskoj 20, 30 i do 50 jutara zemlje. E, vidite, i onda ne samo to, nego da vidite kako je sav taj odnos bio feudalni, kako se župnički stani zove dvor, farhof, župni dvor, a župnik nije gospodin, To znači vlastelin. Ona glasovita pripovest: „Turovo Polje“ ona najbolje govori o odnosima između državne vlasti i crkvene vlasti, Beležnik treba voz slame. Tu je župnik da mu posudi. O kaže: lacko, otiđi župniku, kucaj na vrati i onda reci: dobro jutro njihovo gospodstvo Gospodin Plebanuš. On međutim dođe, niti kuca niti ništa govori nego ravno unutra. On ga pita: šta hoćeš? A ovaj kaže: gospodine notarius... „Dobro jutro, njihovo gospodstvo, gospodin plebanuš! — A kaj bi šteli jednu rakiju? To je jedini školovan čovek u čitavom kraju, koji ima autoritet vlasti i svetovne i duhovne. Svetovnu vlast imao je i naredivao i određivao sve. Za njegovu duhovnu vlast znamo. Kako je došlo do toga da su se kod nas u svima krajevima pa čak i u Bosni našli ljudi, vlastlela, koji su davali. Svuda ima zadužbina. Sve je to dobro. Vremenom se stvar tako razvila da jedan župnik na pr. u senjskoj biskupiji ima 500 do 600 kruna godišnje. On nije imao mleko i kravu, ali je imao crno vino i ovčijeg tvrdog sira. U Lici je isto tako. Na jednoj strani je biskup sinjski koji ima godišnje dohodka 6000 kruna, a naši župnici po Zagorju, Marija Bistrica, i po Sremu imaju po 50.000 dohodka mesečno, i to još onda.

Kad smo osnivali seljačku stranku, mi neznabošci protivu kojih još i sada vredi okružnica da smo bezbožnici, mi smo kazali: Veru i katoličku crkvu primamo onako kako je do nas došla. Primamo je i priznajemo. Samo podavanja koja narod ima da daje imaju se urediti prema novim prilikama i novim potrebama. Eto to je naše bezboštvo. To pitanje treba da se uredi i radi samih svećenika, a osobito, što je specijalitet hrvatski i Dalmacije, radi kapelana. U Sloveniji, kad sam putovao kao đak, kazali su mi da je tu župnik, a tamo ka-

pelan. Jedan i drugi imaju svoju zgradu. Kapelan isto tako kao i župnik. A kod nas još danas kapelan mora stanovati kod župnika. To je propis. On je pre rata imao 12 forinta mesečno, a sada ima 500 do 600 dinara. Mora i kost da plaća. Ako se snade sa kuvaricom, zlo; a ako se ne složi još i gore. (Smeh).

Kakav je to odnos, akademski obrazovan čovjek dušobrižnik, koji redovno vrši službu Božiju, čita podnevnu misu, to je pravilo, jer g. župnik služi ranu misu, a mladi gospodin, to je prema Šenoinom romanu, inače se zove mladi gospon, makar bio i 50 godina, drži glavnu misu, drži nauk kršćanski, sav glavni posao vrši kapelan, a nema ništa, ima samo kost kod župnika i još par forinti. To je očajno a to trpi katolička crkvena organizacija, jer to su ti ljudi, ti kapelani koji moraju željeti, da na svaki način dobiju župu, pa su oni za to pokorni i ponizni, samo da dobiju župu. To pitanje i radi samoga svećenstva treba urediti i zato je važan ovaj naš predlog, ne samo po svojoj važnosti, nego i po posledicama. Narod i ovako osjeća, da je dužan, ali ne na ovaj način. To je duboko pravno i religiozno čuvstvo našega naroda, da treba da daje ono, što su njegovi predi dobrovoljno davali govoreći: gospon, mi znamo da moramo dati kad oni trebaju. — A oni baš uvijek ne trebaju, dobro oni trebaju samo gdje ima malo zemlje, i gdje je i malo dobar s narodom, to narod drage volje daje, nisam se namjerio na čovjeka, koji mu neće platiti, nego kaže: nemamo! Grunt moram prodati, da mogu platiti. Mi moramo razmisliti to, jer naši ljudi ne mogu to da plate. U Srijemu nema pjesme, umuknula je, jer kad najbolji gospodar mora prodat dva, tri, pet lanaca zemlje, da plati porez, a siromašni moraju biti spremni, da im se sve promunta radi globa, radi poreza. Čućete, kako je to drugdje uređeno. Nema više toga, da bi mogao jedan župnik ili dušobrižnik biti bez ičega, uređeno je to državnim proračunom, uređeno je to već za Marije Terezije, pa i kasnije, ne može se dogoditi, da župnik ne bi mogao dobiti ono, što treba prema njegovom staležu. Ima na žalost slučajeva još uvijek, gdje župnik ona dva pileta, što mu donesu, ali to je rijetkost, to je na primer u Čentiću, pa u Cetinogradu, mora da proda, da kupi kravate, kancelarija mu nosi svega 100. dinara godišnje a njegova plata iznosi 700. dinara, ali inače ti fratri imaju bogate samostane, koji su posijali tri miliona, a jedni kažu i pet miliona dinara, za agitaciju prilikom posljednjeg izbora jednim nedostojnim načinom, naročito u Bosni, a kod toga mnogo im je pomogao i g. dr. Korošec. (Graja i smeh. — *Svetozar Pribičević*: Dakle Barić ga mnogo košta!)

Molim, ja upozoravam na ove tri stvari: prvo, da se istakne i utrdi ovdje u Narodnoj Skupštini, da naš seljački svijet, kaka i god mu je teško i ne da mu je teško malo, nego mu je teško i preteško, nigde ne govori da neće platiti.

Ja moram znati da je meni krivo, i ja sam se uzdržavao i nisam hteo da govorim ništa, ni da kažem ni platite, ni ne platite, jer da sam kazao bilo jedno, bilo drugo, ne bi me poslušali. To je prva stvar, i kad imamo takav narod, koji u ovakoj teškoći stoji na tome da plaća, kakav je to narod neću da kažem, ali naša država koja pušta neka prolazi sve to i neka radi administracija šta hoće, ona je za osudu. Neko se sporazumeva sa fratrom i daje do mile volje, i treba samo videti kako se to uteruje, izgleda vam kao priča iz srednjega veka. Ja se nisam mogao prečuditi kad je ta stvar bila u Ministarskom Veću. Svi su bili za to da se ova odredba izda, samo za nju nije bio g. Miša Trifunović, koji je kao užičanin hteo da pokaže svoju objektivnost, ali gospodo, to nije objektivnost, nego servilnost, naročito kad se vidi da se narod muči i mrcvari zbog toga. Ta obaveza nije pravnička. Mi imamo istina, u Ustavu jednu odredbu o autonomijama, pa kad bi Sabor pravoslavne crkve, ili koji drugi odredio svima da plaćaju izvesnu prirez za crkvu, to bi nesumnjivo još i imalo neku pravnu formu i kazao bi: dobro, ali ovo što se radi, ono nema tu podlogu. To plaćaju redovito samo seljaci. Međutim, obrtnici, vredni šusteri i šnajderi oni to ne plaćaju, ma da su dobri katolici. U gradovima svima, kao Gorici, Zagrebu, to ne plaćaju ni činovnici, neki od njih ide u crkvu, krsti se i venčava i ispoveda se kao se žene, pa ipak su dobri katolici, ali toga ne plaćaju. Naši su pokušali da svi parohijani kao kod pravoslavnih općina svi plaćaju i predlagali su neki prirez 20 do 30 od sto po forinti. To što je predlagao taj župnik, bilo je pametno, jer se htelo da bar bude približno pravedno, jer je to potpuno nepravično, a i protivno gledištu izraženom u našem Ustavu, gde se kaže, da su dažbine jednake za sve, pa čak kad bi se uzelo da je to i autonomski prirez i kao takav ne može izdržati kritiku. Sve to, gospodo nije važilo za g. Mišu Trifunovića, ali ja mislim da će to vredeti ovde. Kad bi naša administracija bila donekle ono što treba da bude, ovo ne bi bilo hitno i prešno. Ali ja sam ovoga časa dobio prepis jednoga tajnoga naloga, koji je gospodin Velja Vukićević izdao u februaru, baš u vreme kad je podneo ostavku. On u tome svome raspisu nalaže svojim županima, sreskim poglavarima i općinskim bilježnicima da mu odgovore na ova pitanja. Ovo je upućeno ne samo sreskim pogla-

varima nego i opštinskim beležnicima. — (čita:) „Strogo poverljivo — Pozivam vas da mi u neodgodivom roku od pet dana do 12. ovog meseca — a 7 je bila demisija vlade — jasno odgovorite na sledeća pitanja: 1. Ko je načelnik sreski i kojoj političkoj stranci pripada? (Jedan glas: To je škandal.) 2. Ko je općinski beležnik i kojoj stranci pripada? 3. Ko je općinski blagajnik i kojoj stranci pripada? 4. Kolika opština ima odbornika i kako su podeljeni s obzirom na političke strane? 5. Prigodom poslednjih opštinskih izbora koliko je bilo birača i koliko ih je glasalo na pojedine lište? 6. Koliko ima političkih organizacija u tamošnjem području, u kojima su mestima i koje stranke i pojedine organizacije imaju i koliko članova? 7. Ko je predsednik a ko tajnik pojedine političke organizacije? 8. Kakvo imate mišljenje o političkoj situaciji u vašem području? — Vidite beležnici treba da imaju mišljenje o političkoj situaciji a ne administracija ili uprava — eto to je režim. — 9. Koje su glavne političke vode naroda na vašem području? Za potpunu ispravnost i tačnost vašeg odgovara činim vas osobno odgovornim. Zato imate sve tačno proveriti. Upozorujem vas da se ovaj nalog nema eksibirati i da vaš odgovor ima biti u nastavku (t. j. na ovom listu), da se ovaj nalog preporučeni pod dvostrukim omotom ima poslati na moju osobu. Taj moj nalog jeste strogo uredovna tajna“.

Kako je jedan ekspozenašeg, upravo vražijeg, ministra unutrašnjih dela juče i kako je strahovito opravdan ovaj hitan predlog. Kad je on tako, kao da je delio bonbone ovoj Narodnoj Skupštini izjavio: da, da, u primorsko krajiškoj oblasti ima 10 komesarijata u seoskim opštinama: u zagrebačkoj 20 i u sremskoj 30. Baš nije tako: ima ih više. Dakle po njemu 60 komesarijata. (Jedan Glas: Osječku oblast nije ni pomenuo.) To je po njegovom priznanju 12-15 od sto od svih opština kojih je 450. On to kaže kao dobro jutro. Tada nije kazao: To je opravdano ili nije opravdano, ništa nije kazao. I to je najbolja ilustracija naše administracije koja je u znaku komesarijata i u onom delu našega naroda, koji je imao neprekinutu autonomiju kroz 1500 godina, gde općinska autonomija može najbolje da se razvije i gde je samouprava, tako da kažem, u svakoj žilici našeg naroda. I on to ne zna razlikovati. On kaže: u Srbiji nema komesarijata jer je tamo drukčiji zakon, a u Bosni u opšte, veli, nema opština.

U Hrvatskoj ima svih preduslova da te opštine budu i saradnici na popravci ove naše strašne državne administracije, ali se to neće, i mi bi, gospodo narodni zastupnici, imali davno potpun slom da ne nosimo mi prečani na plećima ovu državnu zgradu. Sve ste

porušili što ste mogli, ali narod niste mogli slomiti, niste mogli slomiti njegovu zdravu pamet i odluku da on ne da državu upropastiti. Sad da je ta administracija državna koliko toliko na svome mestu, taj predlog ne bi bio tako hitan, a ovako, jer ima i toga da opštinski načelnik, osobito komesar, kome dođe župnik, s kojim zajedno večera, lumpa, karta... (Jedan Glas: I tako dalje!) Da, možda i tako dalje, osobito u Slavoniji i Sremu, zato je ovaj predlog hitan. Ima stvari koje kad bi iznosio vi bi me odmah pitali zašto ja to nisam štampao. Ja sam to doneo nadbiskupu Baueru i kažem mu: Preuzvišeni, vidite ja o svemu tome ne pišem, a jedanput me nadbiskup hte da pozove i moli da ne pišem protiv sveštenstva i crkve, ja sam međutim toga imao da ispunjavam stotine brojeva, ali sam o tome pisao samo jedan članak. Ja to ne iznosim samo zato da to narodnu pažnju potpuno ne skrene na sebe, nego iznosim dva tri puta godišnje samo, da narod vidi da se mi ne bojimo ni crkve niti nikoga da to iznosimo. Ali kad bi se to iznosilo iz dana u dan, znate šta bi se dogodilo, sav bi narod ostavio katoličku crkvu. Ali ja neću da u tome sudelujem ni direktno ni indirektno. Mi imamo toliko nevolja i teškoća, takva pitanja gospodarska, kulturna i politička da mi moramo političke osnovne slobode spasavati, i zato sam pitanje versko ne radi vas, nego radi naroda, da narod vidi da seljačka stranka nije osnovana da rušimo te i te popove, nego u sasvim drugu svrhu. Ja kažem, oni su srušeni politički za uvek dok su ovakvi, to je za mene najveća satisfakcija, jer svi popovi u Hrvatskoj nisu mogli dobiti ni jednog mandata, a i onaj u Dalmaciji kupili su za žito pa i taj su dobili prevarom.

Gospodo i Slavna Skupštino, molim vas da ono gledato u ovom hitnom predlogu što on jeste onaj deo naše brige za tu našu sirotinju, da je zaštitimo od od onih, koji s križem u ruci govore i propovedaju ljubav bližnjeg, a koji su takvi licemerci i to opati, ne svi, ima odličnih iznimaka, ali na žalost malo, da naš narod ne zna šta bi. Naši ljudi pišu što da učinimo da ih se oslobodimo. Jedni idu u staro katoličku veru, drugi pomišljaju da idu u pravoslavce, ali u Dalmaciji i kod pravoslavnih popova je ista pripovest samo u manjim dimenzijama jer ima manje pravoslavnih.

E sada šta. I jedan od velikih razloga što se želi otići u Ameriku jeste i taj što nema čovek nigde mira. Kaže, nemam nigde mira, dođem u crkvu da se bar u crkvi mirno Bogu pomolim, a tu sad opef Radić i Radićevci i čovek uteče van. Oni su učinili kako bi rekao Isus: „I kuću oca moga učinili ste špilju razbojničku“; iz oltara i propovedaonice učinili ste svoje kortešni-

ce. To vam je sadržaj Bledskoga Pakta. Boji se dr. Korošec jer ima nečistu savest, da će taj zakon i ono što je u Ustavu samo nagovešteno da će biti u kaznom zakonu temeljito nagovešteno da se sa propovedaonice i ispovedaonice ne može govoriti protiv naroda i države. Eto to oni znaju i zato su se tamo zaklonili da mogu tamo uvući i razoravati našu državu dok se još ne konsolidira. (Aplauz kod opozicije.) I ako hoćete zato što naš narod od ovoga najopasnijeg protivnika, ne od vere, jer narod veruje, ne i od crkve kao celine katoličke ili pravoslavne, nego od ovih zalutalih zabludelih, nesveštenika i neduhovnika, od njihove gramzivosti, od takve opakosti. Bilo bi potrebe i ja ću jedanput načiniti pa ću čitati te stvari iz svakoga okruga po jednu pa će te videti i kada se 500—600 popisa skupi onda je razumljivo kad 300—400.000 dinara moraju platiti pa svi skoče na noge. Gospodo, mi iznosimo samo takve stvari a ako ih mirno prosudite znače ne samo zakonodavni rad nego znače onu brigu, koju bi morala vršiti vlada. Mi u opoziciji kompletiramo vladu. Ono što vlada ne čini, ja neću kazati samo neće, nego ne zna, nesposobna je, njeno je obeležje da je potpuno nesposobna, gluva i slepa za ono što narod trpi. Ovo neka raspravi Parlament dok ne dođe čas, a taj nije daleko, da dobijemo vladu, koja će i čuti videti. Preporučam hitnost svoga predloga. (Aplauz kod opozicije.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. Matica.

Pavao Matica Slavna Skupštino, Vi ste mogli iz reči moga gosp. predgovornika, predsednika g. Radića razabrati kolika je velika neprilika ovo lukno za narod osobito u onim krajevima gde je siromašan; mogli ste razabrati iz ovih reči također kolika je velika neprilika za župnika i parohijane u onim mestima gde su upućeni da to lukno ubiraju i da od toga imaju ili jedan deo svoga prihoda ili negde ima mesta gde imaju i celi svoj prihod. Velika je neprilika. Zašto? Ne u samoj stvari nego u nesavremenosti ove stvari. Jer sama stvar uzdržavanja sveštenika, koji služe narodu to je svakome samo po sebi jasno. Ko služi službu redovno treba da imade od te službe i živeti. I to imademo mi svuda po čitavome svetu, ako hoćete u Americi, ako hoćete i u Evropi da verovnici dotične veroispovesti sami uzdržavaju župnika, sveštenika, koji im je zato dužan obavljati službu. Negde su to pitanje države uredile. N. pr. u Čehoslovačkoj već sada posle rata uredeno je to pitanje uzdržavanja sveštenika na jedan čisto moderan način, na način, koji odgovara današnjem duhu vremena i današnjim prilikama. Naš narod imade

isto shvaćanje, samo naš narod što opaža, opaža to, da je to tako nepravedno razdijeljen taj teret za uzdržavanje svoga sveštenika, da je to nemoguće na ovaj način da postoji i dalje.

Naš narod je dobro osvedočen o tome da svećenik ima dužnost obavljati službu božju, da mu ima dijeliti svete sakramente, t.j. krst, pa ga ima venčati, da ima dužnost pokapati mrtve, uči mladež u školi, vernike u crkvi, da ima propovedati istinu svetog evanđelja, evanđelja ljubavi i mira. To naš narod jako dobro zna, i ko to obavlja, toga naš narod vanredno visoko ceni. (Odobranje kod opozicije.) I koliko mu je teško možda taj doprinos više puta davati, i preko svojih sila on rado daje. O tom nema govora, da naš narod o tom ne bi bio osvedočen, ali on je otvedočen i o tome, da je ova institucija, kako ona sada postoji, potpuno nesavremena. To je osvedočen ne samo narod, nego i velik dio svećenika, onih svećenika koji imaju ljubav do naroda. I inteligencija zna da je to sasvim jedan nesavremeni način. I svakomu je svećeniku manje više teško izaći u jesen i ići od kuće do kuće da sabire mošt ili žito ili u Dalmaciji maslinu, jer je to jedna skroz nesavremena stvar, i ne odgovara nikako ni volji naroda, a ni samom svećeniku. Stvar je radi toga nepravedna, kako je moj g. predgovornik spomenuo, što je to razdeljeno moguće prije sto, dvesto ili trista godina. Jer, kako danas stvar stoji kad se nova župa osnuje, onda se pitaju vernici koji hoće da imaju svoju župu ili svećenika, kako ćete uzdržavati sebi svećenika, što će te mu dati. I tu se onda obično učini jedan ugovor gde se kaže i konstatuje: to i to su župljani te župe ili parohije dužni davati župniku za izdržavanje. Npr. novo osnovana župa u Slavoniji u Slatini, tamo su se obvezali župljani da će župniku dati stan, t. j. kuću i vrt i osim toga mesečno toliku i toliku svotu. Kolika je ona to vam ne mogu kazati, samo znam da će mu davati mesečno izvesnu sumu. I to onda mi razdeljujemo među svoje familije. Gde je tako, tu onda nema nikakvog trvenja između župnika i župljana u pogledu toga izdržavanja. Ali ima trvenja tamo gde je ta stvar jako stara, kako je npr. na starim župama. Župe koje je osnovala carica Marija Terezija između god. 1770 i 1790 uredene su još onda. Ona je to pitanje rešila za bivšu granicu Vojnu Krajinu i za pravoslavne i katolike na jedan jednostavan način. Tamo nisu župnici obično imali poseda, ili ako su imali bio je jako mali posed od jednog 2, 3 pet ili 6 rali zemlje, ali je zato svaki imao 500 forinti godišnje plate, i bilo je osim toga još određeno koliko ima pravo da traži za sprovod, za venčanje i gotova stvar. Tamo nije

bilo zato nikakvog trvenja. I za kapelane je bila takode stvar uređena. Svaki kapelan je imao mesečno 25 forinti, od toga je dao polovinu župniku za uzdržavanje svoje, a polovina je ostala njemu kao njegov prihod. (Jedan glas kod Radićevaca: Marija Terezija je bolje rešila tu stvar, nego čitava ova vlada sa Korošcem.)

Dakle, gospodo, i u ovim mjestima nema niti danas trvenja. Ova vlada šta je načinila od posle oslobođenja? Najprije su ti krajiški župnici imali kroz nekoliko godina uvijek tu istu plaću od 250 dinara godišnje. Naravska stvar da se za 250 dinara ne mogu kupiti niti jedne cipele. I što se onda načinilo? Digli su takse za sprovod, za vjenčanje, i te su se takse digle do takve visine, da je to siromašnom čovjeku faktički nemoguće isplatiti. Poslije nekoliko godina, Vlada je ipak došla do toga, da ovi župnici dobiju 400 dinara mjesečno, dok su prije dobivali 480 mjesečno, a sada, kako je uzeto dole tih 15 od sto, dobivaju 404 dinara mjesečno. (*Stepan Radić*: To je obična plaća naših kuharica u Zagrebu, a one dobijaju i veću plaću!) Naravska stvar, da je takvo riješenje toga pitanja jako teško. Teško je, i župljani to uviđaju. — Ja znam nekoliko župa, gdje nema nikakvog bira ili lukna, da sami župljani donošaju župniku, jer vide, da on s tom plaćom ne može živjeti; osobito, ako je dobar svećenik i ako je župljanima po volji, oni mu sami donošaju. To isto imaju i pravoslavni, a ne samo kod nas katolika. Župnik, osim ove svećeničke službe, koju ima obavljati narodu, ima voditi cijelu kancelariju. On vodi knjige krštenih, vjenčanih i umrlih, onda vodi status pojedinih obitelji, kakvo je stanje. Država traži od župnika svake godine izvještaje. Vojska traži izvadak mladića rođenih dotične godine, koji su za stavnju, a isto tako traži izvadak mladića tri godine mlađih, koje treba za ustaše; onda traži obiteljske izvesnice pojedinih obitelji — radi čega: da može prosuditi, da li dotični mladić ima da služi pun rok, ili ima da služi sniženi rok, ili je, kao hranilac, potpuno otpušten. Onda treba župnik da istraži, ako je, na primjer, neki mladić, rođen u dotičnoj župi, otišao u svijet i ne zna se za njega, a vojska ga traži, i treba to istražiti. Sudovi traže bez prekida izvještaje o godinama rođenja, izvještaje o ponašanju, osobito malodobnika, onda različite druge izvještaje. Općine traže isto tako. Za školu treba svake godine da dade župnik izvadak školskih sposobnjaka — djece sposobne za školu. Liječniku treba svake godine dati izvadak za sve one, koji su za cijepljenje: one male djece do godinu dana i one odrasle djece, koja se do cijepjavaju, koja se po drugi put cijepi i t. d. Sve ove stvari župnici obavljaju, a od države nemaju apsolutno

nikakve renumeracije. Bar kod nas je tako u zagorskim župama, da nema nikakve renumeracije. A na krajiškim župama, gdje župnici imaju mali posjed, oni imaju 200, 300 ili 400 din. mjesečno. Dakle, uzevši sve ovo u obzir, gledajući sve to, vidi se, da župnik cjelokupnu tu službu može vršiti samo tako, ako mu se osigura egzistencija. Vlada je t. pitanje riješila u Crnoj Gori, jer su crnogorski svećenici kazali: da će napraviti jedan štrajk, t. j. da neće odgovarati vlastima ni na kakvim dopisima, ni na kakve stvari. (*Stjepan Radić*: To je dobro! Živjeli Crnogorci!) I crnogorski svećenici postigli su time, da je kod njih tamo ukinuto ovo što daje narod: bir, redovina, lukno, u koliko je postojalo, i da oni imaju sada plaću. Kako su svećenici u Crnoj Gori, u koliko sam informiran od g. kolege, većinom bili učitelji, svi su postavljeni u rang učitelja, i imaju jednaku plaću, kao što je imaju i učitelji. S tim je tamo u Crnoj Gori to pitanje rešeno.

Kod nas je također apsolutna potreba i narodna i sveštenika, koji bar imaju volju i poštenje i srce za taj narod i koji već imaju volju, kao što su preduzeli propovedati Jevandlje mira i slobode i pravičnosti i duhovne slobode, da ti svi sveštenici teško osećaju ovo stanje, i mislim da bi se to stanje dalo veoma lako popraviti i veoma lako olakšati i narodu i svešteniku kad bi bilo samo od strane visoke vlade malo volje za uređenjem toga pitanja. Za to moje je mišljenje i osvedočenje da bi ova Slavna Skupština trebala na ovu rezoluciju da odgovori ovako: da se sastavi jedan odbor skupštinski koji bi celu ovu stvar proučio i pretresao, koji bi proučio prilike kakve su one u pogledu toga podavanja lukna, bira ili razdavanja, kako hoćete, kakve su prilike u Dalmaciji, kakve su prilike u Hercegovini, kakve u Bosni, kakve u Hrvatskoj i kakve su u Srbiji — jer i u Srbiji od najstarijih vremena Mažuranić je tu reč „bir“ tumačio otkuda dolazi, ta reč „bir“ - berba, dolazi od reči „zbirati“. Taj bir imali su srpski sveštenici od XIII. veka i od XIII. veka ta reč postoji. Isto tako i u Srbiji potrebno je da se to pitanje reši. I ja mislim da bi Slavna Skupština vanredno mnogo učinila i dobra narodu a dobra takode i sveštenicima kad bi ovo pitanje rešila, a imademo ga kao hitno i prešno u ovim prilikama, jer to podavanje u narodu je apsolutno nemoguće jer taj narod strada od gladi, taj narod treba hraniti, i onda kad njemu treba dati pomoći da se održi, kome će on nekoga pomoći, koga će on podržavati i nekoga hraniti i kako će moći nekoga remunerati. (Pljeskanje kod poslanika Seljačko-Demokratske Koalicije.) Za to je apsolutno potrebno da to pitanje, kao jedno važno čak socialno pitanje rešimo

radi toga, jerbo kao što je opština blizu narodu i kao što opština imade neprekidno posla sa narodom, tako isto i sveštenik-župnik koji je na selu ili u gradu ima neprestano posla sa narodom, a da se to pitanje reši, verujte mi, da bi bilo tako odlaknulo narodu kako će narodu odlaknuti onda, kad se načini potpuna samouprava u opštinama. S jedne strane kad opštinama odlakne, a s druge strane kad u tome pitanju odlakne narodu kad se uredi taj odnošaj njegov sa župnikom, parohom, da će taj narod izvanredno mnogo osetiti. Zato pozivam Slavnu Skupštinu i g. Ministra Vera da bi se jedan odbor izabrao. Ja mislim pitanje rešiti ovako: župe, parohije, kako ih imamo, da se klasificiraju, recimo da župa sa 2000 duša ima manje posla nego ona koja ima 6-8000 duša, osim toga ona koja ima 2000 duša ne treba pomoćnika-kapelana, ona koja imade 8000 duša ta ima obično četiri do pet škola, već u današnje vreme, negde i šest a negde i osam. Na primer: jedna župa kod nas, Grubiško Polje, imade nekih 13 škola gde mora dolaziti katolički sveštenik, a isto tako škola gde mora doći pravoslavni sveštenik. Dakle u ovim župama, naravna stvar, župnik mora da drži kapelana jer on mora imati posla i u kancelariji. Za to bih ja, gospodo, načinio četiri klase župa: do 2000 duša, do 4000 duša, 6000 i 8000 duša i preko toga dalje, ali tako kad bi župnicima-sveštenicima bile stvari tako uređenje da oni ne bi tražili od naroda da kad dođe po kršteni list da plati taksu, za smrtni list taksu, za obiteljski list taksu, za venčani list taksu i t. d. jednostavno kad se služba obavlja da se obavlja kao što je obavlja sudac ili drugi činovnik koji obavlja posao i za taj posao mora se nešto isplatiti.

Kad bi se to tako učinilo, bilo bi jedno veliko olakšanje. Da bi se mogla stvar tako urediti, ja apelujem na Slavnu Skupštinu, da bi izabrala odbor, koji bi imao to pitanje rešavati. Ja sam osvedočen, da se to pitanje sada poradi toga, jerbo je naš proračun ove godine profurtimešen i na kratko prihvaćen i nije to predviđeno u proračunu, ne bi moglo odmah ove godine oživotvoriti, ali taj odbor mogao bi celu stvar proučiti, mogao bi načiniti konkretan predlog, kao što je ovaj moj konkretan predlog, koji bi se mogao i u drugoj formi izraditi i moglo bi se stečajem ove godine pitanje rešiti i u novom proračunu potpuno stvar urediti. Ja sam osvedočen, da bi bio zadovoljan i narod i svi skupa i pravoslavni i katolici, jedni i drugi, da bi bili veoma zadovoljeni s tim i da bi sveštenici jako rado čekali, kad bi znali, da će sledećeg budžeta, koji će se primiti za 1929/30 god, to naše pitanje biti defi-

nitivno rešeno i mi ćemo moći biti u ljubavi i slozi sa našim parohom, sa našim župnikom.

Ja zato još jedanput najtoplije preporučujem taj odbor i g. Ministru Vera i celoj slavnoj Skupštini da ga prihvate i izabere. S tim svršavam govor (Pljeskanje Seljačko Demokratske Koalicije).

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik dr. Kramer.

Dr. Albert Kramer: Spoštovana skupština! V imenu svoje skupine se pridružujem predlogu, ki je bil stavljen. Poudarjam, da naš predlog ni naperjen proti duhovniškemu stanu. Njegov nagib, tendenca je ta, da se uredi vprašanje, ki silno teži našega kmeta, poudariti moram, da osobito teži tudi našega kmeta v Sloveniji.

Naš predlog je pritisk, da se končno uredijo materijalni odnošaji med narodom in njegovo duhovščino. Mi vsi vemo in se zavedamo, da duhovništvo mora imeti svoje dohodke, da mora imeti materijalno osiguranje, da more vršiti svojo službo.

Kako je pri nas historično nastala bira — lukno? Povodom ustanovljenja posameznih župnij, so se kmetje posestniki v dotičnem teritoriju obvezali, da bodo vzdrževali duhovnika s tem, da mu dajo za njegovo življenje potrebno hrano in druge produkte. Danes, gospodje, je ta sistem nesporno in absolutno anahronističen, nemogoče je, da danes v času denarnega gospodarstva dopuščamo, da je edino še vprašanje materijalnega stanja naše duhovščine urejeno povsem po načelih naturalnega gospodarstva.

Mislim, da je ta sistem za samo duhovščino tudi ponižujoč. — Poglejmo duhovnika, moža z akademsko izobrazbo, moža, ki predstavlja ali ki ima vsaj predstavlja v narodu moralično avtoriteto, moža, ki je odrejen, da vrši službo posrednika med človekom in Bogom, moža, ki polaga veliko važnost na to, da ga narod spoštuje, moža, ki polaga ali bi vsaj moral polagati največjo važnost na to, da živi v slogi in ljubezni z narodom, ta mož gre vsako leto s svojim cerkovnikom od kmeta do kmeta z vrečo, loncem in sodom in pobira biro. In ko prinese župnik ali kaplan v župnišče ali kaplanijo darove, o katerih ve, da jih narod le z nevoljo daje, ko torej prineseta župnik in kaplan žito, vino, jajca, mast, surovo maslo, seno itd. se morata pretvoriti iz duhovnika v trgovca in predajati nabrano biro onemu, ki največ plača, in župnišče se na ta način pretvori v trgovino. To je ponižujoče. Pri tem prihaja često tudi do prizorov, ki so neprijetni, in mislim, da je tudi s tega čisto moraličnega stališča stvar vredna in potrebna, da se čimprej odpravi.

To so pri nas občutili že naši predniki. Koncem 19. stoletja so v bivši Avstriji skoro vsi deželni zbori donesli posebne zakone o odkupu bira. Tudi pri nas i ljubljanski oblasti je biv. kranjski deželni zbor 1. 1894. sprejel zakon o odkupu bira. Osnova tega zakona je bila, da se vrednost bira preračuna na temelju povprečne cene obveze, ki jo ima posamezni kmet v forintih in sicer v desetletju od 1. 1884.—1894. Zakon je bil — smemo reči — donešen v sporazumu z duhovščino.

Toda ta zakon ni bil nikdar sproveden. Čim so se v posameznih župnijah javili posestniki z zahtevo, da se bira preceni in odkupi, se je začela proti njim gonja in na enkrat so se po vseh naših župnijah pojavili sovražniki vere in cerkve naenkrat so kmetje, ki so zahtevali odkup bira, postali „neverniki“, ker so se hoteli otresti vedno neznojnega bremena. Na nerazumljivi pasivni resistenci katoliške duhovščine je ta zakon o bira ostal neizvršen, in naši župniki in kaplani so še nadalje izvrševali staro nedostojno in zato nje najbolj ponižujoče pobiranje bira po naših vaseh. Avstrijske oblasti so jim šle pri tem kolikor mogoče na roko. Če se je kje postavila zahteva, da se bira spremeni v denarno vrednost, so okrajni glavarji storili vse, da se je postopanje zavleklo in da so se oni, ki so to zahtevali, postrašili, in stvar je propadla. Tako je zakon o odkupu bira ostal na papirju.

Prišlo je ujedinenje, prišle so nove razmere, prišla je devalvacija našega dinarja, in z nova je naš kmet postavil na dnevni red vprašanje odkupa bira. Osnova za ta odkup naj bi bila — kakor sam rekel — povprečna cena deželnih pridelkov v desetletju od 1. 1884.—1894. izražena v forintih. Nastalo je pravno vprašanje, kako naj se ta preračun izvrši. Mnogi so stali na stališču, da je treba vzeti povprečne cene iz 1. 1884.—1894. v zlatu in jih pretvoriti v krone oziroma v dinarje na zlati pariteti. Za čudo, ta princip, so branili tisti, ki so brez vsakega protesta sprejemali, da se v ostalih v naši državi ni nič storilo za valorizacijo starih obvez. Če si dolžnik iz 1. 1884., te nobeni zakon ne sili, da plačaš to, kar je bilo takrat v forintih, sedaj v dinarjih izračunano na zlati osnovi. Pač pa se je pa zahtevala zlata osnova za odkup bira, medtem, ko je po mojem mnenju edino pravilno, da se obveze iz desetletja od 1. 1884.—1894., kakor vsaka druga obveza računsko pretvori v krone, oziroma v dinarje, to je stari forint jednako 2 dinara.

Ko so pričeli naši kmetje v naši novi državi zopet postavljati vprašanje odkupa bira na dnevni red, se je zgodilo sledeče: Vlada je izvrševanje zakona o odkupu bira pri nas v Sloveniji kratkomalo suspendirala na ta

način, da je izdala tajno naredbo, da se eventualni postopek, ki bi se pričel po zahtevi posameznih obvezancev, ne privede do konca. To se je tudi zgodilo. Naš kmet tudi ni imel poguma, da bi tiral to stvar do kraja, ker se je takoj pričela proti njemu gonja, da je sovražnik duhovnikov, ker je sovražnik duhovnikov, je tudi sovražnik cerkve in ker je sovražnik cerkve, je naravno antikrist. (Smeh.)

Dejansko je torej naše vlada z administrativno naredbo razveljavila pozitivno veljavni zakon v Sloveniji. Odločila se je za revolucionarni postopek, ki baš odpira pot našemu predlogu. Isto tako ne zahtevamo ničesar drugega, kakor da se do donošenja definitivnega zakona o regulaciji bira suspendira pobiranje bira. Novi zakon mora donesti norme, na kakšen način nadomestimo ono, kar danes duhovnikom pritiče na podlagi njihovega prava o bira. Neosporno je, gospodje, da velik del katoliške duhovščine živi tudi v naših krajih bedno življenje. Imamo župnike in kaplane — moj spoštovani predgovornik je to dobro označil — ki ne morejo tako rekoč ne živeti ne umreti. Mi napredni ljudje v Sloveniji nismo sovražniki duhovnikov in ne zahtevamo, da se jim vzame vse. Baš nasprotno! Mi zahtevamo, da se jim da to, kar potrebujejo, da morejo izvrševati svojo vzvišeno nalogo med narodom. Zato nismo protivniki definitivne ureditve duhovniških plač. Na kak način naj se to vprašanje reši, to bo treba resno premisliti. Vsekako bo morala država urediti vprašanje kongruo na način, ki bo odpravil dosedanjo neenakost tudi med katoliško duhovščino samo. Mi imamo škofo, dekane in župnike, ki so po svojih dohodkih milijonarji, ter prejemajo ogromne svote. Poleg njih so pa v isti in morda še v mnogo težavnejši službi župniki in kaplani, ki so pravi berači. (Klici na levici: Tako jel)

Ko se bo urejevala kongrua, bo treba preceniti tudi cerkveno premoženje in dohodke iz njega urediti tako, da ne dodo v prid samo posameznim maloštevilnim privilegirancem, nego da bo imela od tega korist celokupna duhovščina dotične škofije oziroma cele države.

Breme, ki ga danes nosi naš narod vsled bira, je neznojlivo. V nekaterih župnijah je to breme večje, kakor celokupni državni in občinski davki in vsa druga javna bremena. Moj predgovornik je označil, da je to velika krivica, ker je to posebno breme, ki ga mora nositi samo kmet, medtem ko so ga drugi stanovi rešeni.

To vprašanje je tako važno, da se njegova rešitev ne da več odlagati. Ako sprejmemo današnji predlog, ki ga je stavila koalicijska, ne bomo stvorili le koraka pravičnosti za naš narod, temveč bomo dosegli še drug važen efekt, da bomo nagnali interese, ki iz

cerkvenih krogov sabotiraju rešitev tega vprašanja — mi dobro vemo, kdo so — da z nami vred sedejo k skupnemu delu, da najdemo pravičen način za ureditev duhovniških plač. (Klici na levici: Tako je!)

Izjavljam v imenu svoje skupine, da bomo, kako bomo sedaj glasovali za predlog, isto tako pripravljeni trezno in objektivno sodelovati pri končni pravični ureditvi tega važnega socialnega in gospodarskega vprašanja ureditve duhovniških plač v naši državi. (*Stjepan Radić*: Vrlo dobro! — Odobravanje in ploskanje na levici.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima g. Ministar Vera.

Ministar Vera Milan Simonović: Gospodo narodni poslanici, ja se sa svima predgovornicima slažem u tome, da je ovo jedno od pitanja, koje treba što pre redovnim i propisnim putem rešiti. Ja sam već onomad u svome ekspozeu napomenuo, da je baš taj zakonodavni rad, koji treba da otpravlja moje ministarstvo to pitanje jedno od nejprešnijih pitanja u mome resoru. Mnoga pitanja daleko su od toga, da zbilja odgovaraju novim prilikama u ovoj državi. Ja mislim, da i sama gospoda koja su ovaj predlog za rezoluciju podneli niti su imali namere niti su očekivali da ću se ja izjasniti za hitnost iste. (*Stjepan Radić*: Naravno da nismo očekivali jer ste policajac kao i ostali.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodine Radiću, kažnjavam Vas zapisanom opomenom na red.

Ministar Vera Milan Simonović: Gospodo, 1925. god. aprila meseca ispred Kraljevske Vlade ja sam imao čast na predlog jedne rezolucije da odgovorim, koja je poticala iz stranke, kojoj je na čelu g. Radić, da ovi predmeti ni u smislu Ustava i reda našega poslovnika mogu biti tangirani i pokrenuti rezolucijom. G. Radić

onda nije bilo ovde (*Stjepan Radić*: Dosta ste rekli i sedite, parlamenat može sve a čim ste došli Velji pod skutove, postali ste bezobrazni.)

Predsednik dr. Ninko Perić: G. Radiću, Vi ponovo vredate g. Ministra.

Ministar Vera Milan Simonović: G. Radić ima prava u nečemu da parlamenat može unutrašnji rad da promeni, ali dokle god postoji jedan poslovnik i dokle god postoje izvesni propisi parlamenta, pre nego što bi ih promenili, moramo ih poštovati i njih se držati.

Gospodo, razume se ovo pitanje ne može biti pokrenuto ovakvim predlogom i naravno da ja ne mogu primiti ovu predloženu hitnost. Ali napominjem da i gospoda nisu očekivala da se valjda ovo pitanje ovim predlogom za rezoluciju raspravi nego ovo pitanje upućeno je ovakvim predlogom kao sugestija da se što pre na ovome pitanju stvarno i radi.

Predsednik dr. Ninko Perić: Gospodo, prelazimo na rešavanje. G. Ministar Vera ne prima predloženu hitnost g. Radića i dr. Stavljam predlog g. Radića i drugova na glasanje. Ko je za to da se predlog g. Radića o hitnosti primi, taj neka sedi, a ko je protiv, neka izvoli ustati. (Većina ustaje, manjina sedi.) Oglašujem da je većina ustala i da je predlog g. Radića o hitnosti odbačen. Sa ovim predmetom postupiće se dalje po Poslovniku.

Sa ovim će se predmetom postupiti dalje po Poslovniku.

Prelazimo na dnevni nired. Prva je tačka dnevnog reda: pretres izveštaja odbora o predlogu rezolucije Dr. Juraja Šuteja i drugova. Pozivam g. izvestioca da izvoli pročitati izveštaj odbora.

Izvestilac Đura Janković čita izveštaj odbora, koji glasi:

Narodnoj Skupštini,

Odbor za izvidanje dugoročnih šumskih ugovora na današnjoj svojoj sednici jednoglasno je doneo sledeću rezoluciju: obzirom na činjenicu, da je sadanjim dugoročnim šumskim ugovorima deveden u pitanje jedan veliki deo državne imovine, nadalje s obzirom na činjenicu, da su već do sada tim ugovorima nanešene državi goleme štete, što je iznešeno i putem štampe i putem izveštaja raznih komisija, Narodna Skupština bira Anketni Odbor od 8 narodnih poslanika koji će uz pomoć stručnjaka iz područja tih šumskih ugovora, a koje Anketni Odbor bira ili iz reda državnih činovnika i penzionera ili slobodnih zvanja, preispitati stanje svih tih dugoročnih šumskih ugovora, te podneti Skupštini predlog u pogledu opstojana i trajanja tih ugovora kao i o progonu svih krivaca, te ujedno predložiti mere potrebne za sanaciju šumskog gospodarstva. —

Dostavljajući Narodnoj Skupštini ovu rezoluciju, odbor moli da Narodna Skupština istu primi i usvoji.

Za izvestioca odredjen je g. Đura Janković nar. poslanik.

Sekretar
Dr. Šutej s. r.

Predsednik
Bogoljub Kujundžić, s. r.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč izvestilac Đura Janković

Izvestilac Đura Janković: Ja vas molim, gospodo, da se izbriše ovaj pasus „uz pomoć stručnjaka na području šumskih ugovora“, što je ušlo kao jedna stilistička greška. To mislim da bi trebalo izbrisati, pošto bi inače Anketni Odbor bio vezan i da se ograniči samo na one stručnjake na onom području gde je taj dugoročni ugovor. To bi vas molio da se izostavi s obzirom i na tu činjenicu što je na Šumarskom Konkresu pokazana tendencija da se svi šumari iz Bosne i Hercegovine usprotive radu ankete, koju je zahtevalo i Šumarsko Udruženje. Prema tome mi iz Anketnog Odbora imali bi onda odrešene ruke da biramo po volji stručnjake, razume se da ćemo mi voditi računa da stručnjak bude izabran i onaj, koji je radio sa tim dugoročnim ugovorom. Ja vas molim da to izostavimo, (*Pavle Radić:* To će odbor rešiti, to ne spada Skupštini!) Ako hoćete da se vrati odboru, ja primam.

Predsednik dr. Ninko Perić: Prima li Skupština izveštaj Odbora s ovim izmenama izvestioca? (Prima) Oglašujem da je izveštaj primljen.

Prema ovome izveštaju, sad, treba da se izaberu 8 članova za Anketni Odbor. Prema postignutom sporazumu o podli mesta, čast mi je saopštiti Narodnoj Skupštini da bi članovi toga odbora bila ova gospoda narodni poslanici: Sa liste Radikalnog Poslaničkog Kluba: g. g. Bogoljub Kujundžić i Đura Janković. Zamenici: Dragiša Cvetković i Sergije Urukalo.

Sa liste Juraja Šuteja: Juraj Šutej, a zamenik od onih koji su na listi, pošto ih ima više;

Sa liste Demokratsko-Poslaničkog Kluba: Lazar Radivojević, zamenik Savko Dukanac;

Sa liste dr. Gregora Žerjava: Dr. Voja Besarović a njemu kao zamenik r. Gregor Žerjav;

Sa liste Stjepana Barića: Stjepan Barić a zamenici jedan od označenih na listi, pošto ih ima više;

Sa liste Jugoslovenskog Muslimanskog Kluba: dr. Džafer Kulenović a za zamenika Silih Baljić i

Sa liste dr. Miloša Tupanjanina: Dr. Miloš Tupanjanin a za njegovog zamenika Čedomir Kokanović.

Prima li Narodna Skupština pročitane kandidatice?

(Prima) Oglašujem da je primljena lista članova Anketnog Odbora i prema tome pozivam Anketni Odbor da se posle podne u 4 časa konstituiše.

Prelazimo na 2. tač. dnevnoga reda: Nastavak pretresa predloga budžeta sa finansiskim zakonom za 1928-29 g. u pojedinostima. Na redu je budžet rashoda Ministarstva Narodnog Zdravlja.

Ima reč g. Ministar Narodnog Zdravlja.

Ministar Nar. Zdravlja dr. Dobrivoje Ger. Popović: Uz projekat budžeta Ministarstva Narodnog Zdravlja vi imate jedan opširan ekspozé, u kome je izneto sve ono, što je urađeno u pogledu zdravstvenom, što je uradilo Ministarstvo Narodnog Zdravlja do sada. Zato se ja neću upuštati da vam iznosim i ponavljam sve to, već ću vam izneti druga fakta, koja su potrebna, da bi se moglo tumačiti, da bi se moglo oceniti, koliki je budžet potreban za Ministarstvo Narodnog Zdravlja. Zdravlje svakog pojedinca predstavlja jednu veliku vrednost, pa tako isto i zdravlje jednoga naroda, to jeste najglavnija činjenica u celokupnom narodnom životu. To je moć, to je snaga svakoga naroda. I kad podemo sa te postavke, onda moramo reći da je zdravlje osnovni temelj svakom napretku, da je temelj i osnov blagostanja narodnog. Ako upotrebim tehnički izraz, koji se upotrebljava prilikom pretresa finansiskog budžeta onda je potrebno, da se objasni i vidi kakav je zdravstveni bilans, kakvo je zdravstveno stanje u našem narodu, pa tek onda da se iz toga zdravstvenog bilansa ceni kakav treba da bude budžet koji se pretresa i koji treba da bude donesen za Ministarstvo Narodnog Zdravlja. Zdravlje daje osnov svakom napretku, ono daje osnov za finansiski budžet. Merilo u finansiskom budžetu treba da bude, kakvo je zdravstveno stanje, jer bez dobrog zdravstvenog stanja, bez dobrog zdravstvenog bilansa, mi ne možemo da imamo dobar finansiski budžet. Ja moram unapred reći: da zdravstveno stanje nije onako kako bi smo mi svi želeli. Dobro je, ali nije najbolje, i težnja je sviju nas da ono bude što bolje. Pošto zdravlje, kao što znate, nije činjenica za sebe, i kao što kod svakog pojedinca zdravlje ne zavisi samo od njega, nego zavisi od mnogih uzroka i uticaja, tako isto i zdravlje naroda zavisi od raznih uticaja, koji ne-

maju izvor samo u Ministarstvu Narodnog Zdravlja i njegovom radu, već koji zavise od sviju ostalih uticaja, od ekonomskog stanja, socijalnog stanja, klimatskih okolnosti i od sviju drugih faktora koji djeluju na to da zdravstveno stanje jednog naroda bude dobro.

Kad to imamo u vidu i kad imamo u vidu druge ratove koje je naš narod vodio, kada je svaki dao više nego što je mogao, kada se za vreme rata nije vodilo računa ni o čemu, kada je bio ugrožen ne samo pravni poredak, socijalni odnosi, ekonomsko stanje već kada su se životi gubili, kada se je ona živa snaga trošila, upropašćivala, pa kad k tome još dodamo da ti ratovi ne samo što su uništili tu živu snagu nego i za one koji su ostali stvorili su slabu otpornost, i učinili su da i pokoljenja, ne samo sadašnja nego i buduća imaju od toga da stradaju. Kad sve to imamo u vidu, moramo onda biti na čizto, da zdravstveno stanje nije baš najbolje. Kako ćemo to da ocenimo? Svaki je manje više na sebi iskusio teške posledice raznih bolesti za koje je mnogo puta i on sam kriv i za koje je više puta i samo društvo i sredina u kojoj se on nalazi krivo što je do toga došlo. Ali svi mi vrlo brzo zaboravljamo kako zlo, tako i bolesti, ali ima nešto što ostaje: ostaju trajne posledice i koje zaboravljamo, ali statistički podatci to nam najbolje pokazuju. I da bih vam predstavio kakve su sada zdravstvene prilike našeg naroda, ja ću se poslužiti statističkim podacima. Imajući u vidu sadašnji pretres budžeta, ja ću uporediti i termine finansijske sa terminima koji odgovaraju i zdravstvenom bilansu, da bih komparirao što bolje to zdravstveno stanje sa potrebama i kreditima koji imaju da se votiraju za njegovo poboljšanje. Kao god što u finansijskim prilikama uvek ima i prihoda i rashoda, uvek ima i deficita i o tome se neprekidno govori, tako isto i u zdravstvenom pogledu, i u zdravstvenom bilansu imamo prihod: to je rađanje! rashod, to je umiranje; za tim imamo još mnogo raznih bolesti, što nam predstavlja jedno nesigurno primanje od koga se vrlo često više gubi nego što se prima. Ako rasmotrimo dobitak primanja u zdravstvenom bilansu, a to je rađanje, natalitet, mi ćemo videti da stojimo istina najbolje, skoro prvi među evropskim državama, da je kod nas populacija dosta velika: da iznosi 36—37 od hiljade. Ali ta populacija nije dovoljna prema onim promenama koje se docnije pretrpe. Ta populacija se ceni, kao što znate, prema broju rođenih, a broj rođenih zavisi od broja venčanih. Broj venčanih kod nas iz godine u godinu sve više opada. On je iznosio 9 od sto pre dve godine a sad iznosi 8 od sto (*Voja Lazić*: Teško se živi!) Izgleda svakojako da na to utiču i one ratne prilike, da na to utiču ekonomske prilike, da na to utiču

socijalne prilike ali fakt imamo, da je broj venčanja sve manji.

Zbog toga imamo od 100 muških do 20 od sto neženjenih. To je vrlo veliki broj i taj broj sve više raste, naročito po selima u poslednje vreme. Broj rađanja zbog toga je sve manji do 37, 8 i bilo je godina kad on spadne na 29-28 na 1000. Istina, da se povećava broj rađanja vanbračne dece što je odlika jednog nepovoljnog socijalnog i moralnog stanja. Broj rađanja, opada sve više zato što preči kod nas da nastupi onaj sistem, da niko neće više u braku da ima od dva deteta. To se najbolje vidi iz ovih podataka: Kod nas je 22 od sto porodica koje nemaju ni jedno dete, 23 od sto sa jednim detetom, 21 od sto sa dva deteta, zatim sa tri deteta 17 od sto, a sa 4-5 deteta imate samo 14 od sto. Tako stanje vrlo nepovoljno utiče na populaciju. Kad ome dodamo onaj drugi faktor u zdravstvenom bilansu koji je još veći, još teži i još osetniji po narod i ekonomsko blagostanje, a to je umiranje, onda ćemo videti da ove cifre nisu po nas povoljne. Smrtnost je kod nas veća. I u koliko mi dolazimo na prvo mesto sa brojem rađanja, u toliko, na žalost, dolazimo na prvo mesto sa brojem smrtnih slučajeva. U koliko je rađanje jedan dokaz da narod predstavlja živu snagu, u toliko umiranje je jedan dokaz da kod nas i kulturne i socijalne prilike a naročito higijenske nisu svuda najpovoljnije. U toliko više što taj procenat umiranja pada na ono doba koje je najteže po nas. Deca do prve godine umiru do 28 od sto, do 20 godina umiru prdko 30 od sto. Znači, da jedna trećina i više od jedne trećine ne dočeka 20 godina starosti. Rećićete to je još neproduktivna snaga, koja ne daje ono što je društvu potrebno. Jeste, ali je narod za tu neproduktivnu snagu utrošio vrlo mnogo a društvu se ne vraća ono, što je društvo za to utrošilo. I zato predstavlja ne sumo težak gubitak u živoj snazi, nego težak i osetan gubitak u ekonomskoj znazi, predstavlja jedan veliki i stalni deficit.

Treći faktor koji utiče na zdravstveni bilans jesu razne bolesti. Kao što znate bolesti je bilo i biće vrlo mnogo. Ali bolesti se smanjuju u koliko su ekonomke prilike povoljnije, u koliko je ekonomsko stanje bolje, u koliko su socijalne prilike lakše.

Bolesti se smanjuju u toliko više, u koliko više imamo sva ona naučna i tehnička sredstva da su se bolesnici lečili. Ogroman je broj bolesnika, koji prolazi kroz naše bolnice. Više od pola miliona bolesnika prolazi godišnje kroz naše bolnice. Isto toliki broj i više prolazi samo ambulantnih slučajeva, a da ne govorim o onom ogromnom broju bolesnika koji boluju od tzv.

socijalnih bolesti, gde samo od tuberkuloze imamo pola miliona godišnje bolesnika.

Bolesti ima vrlo mnogo. To nam predstavlja u našem zdravstvenom bilansu jedan deficit stalan, jer ne samo što se živa snaga ne iskorišćava, ne samo što od tih bolesti mnogi ljudi umiru, nego to predstavlja i jedan ekonomski gubitak, jer svaki od tih bolesnika gubi, ne radi, sam troši i propada i on i njegova okolina zbog toga.

To su ta tri faktora, koji najviše i najteže utiču na naš zdravstveni bilans. Koji su uzroci tome? Napomenuo sam da uzroci u našem dosta teškom zdravstvenom stanju, ne mogu se smatrati u pojedinačnim slučajevima, ne može to zavisiti samo od jedinice, ne može to zavisiti samo od Ministarstva Zdravlja, već zdravstveno stanje je posledica svih ostalih činjenica u našem narodnom životu.

Kao najglavniji uzrok — da je zdravstveno stanje nepovoljno, jeste ekonomska beda. Onde gde je sirotinja, tu ne mogu da se primjene higijenski uslovi, tu ne može biti dobro zdravlje. To je najglavniji faktor, jer sama higijena, jer primena same higijene, zahteva velike materijalne žrtve. Sam pojedinac to ne može da da, mora društvo, država da pomogne u tome. Isto tako socijalne prilike utiču znatno na to, da li je povoljno zdravstveno stanje ili nije. Onde, gde je socijalna potištenost, gde je socijalna podčinjenost, tu ne može da bude dobroga zdravlja, i zato je težnja da se baš u tome pravcu što pre popravi gde treba.

Treći uzrok jeste nedovoljno higijensko uređenje u svima granama. To higijensko uređenje u svima granama zavisi, kao što sam rekao, poglavito od materijalnoga stanja, ali ono zavisi još i od kulture svakoga pojedinca, i od kulture društva, i od kulture čitavoga naroda. Kulturni čovek ceni svoje zdravlje, jer on čuva vrednost njegovu. Nekulturni čovek to ne može da poima, i zato odlika dobroga zdravstvenog stanja jeste jedno važno i veliko merilo za ocenu kulture toga naroda kao i pojedinca.

Kad to sve imamo u vidu, onda treba bar da vidimo principe, po kojim treba postupati, šta treba raditi da se to otkloni. Ja se ovde ne mogu upuštati u ona dva glavna faktora, a to su popravka ekonomskog i socijalnog stanja, jer to ne spada u delokrug ovoga Ministarstva, ali se moram upuštati u ono što spada u moj delokrug, a to je poboljšanje svih higijenskih prilika u narodu; stvaranje što boljih ustanova za lečenje bolesnika i otklanjanje svih bolesti.

Higijenska kultura i higijensko vaspitanje naroda je osnova za održavanje dobroga zdravlja. Ali ta higi-

jenska kultura ne može da bude onde gde nema opšte kulture, a opšta kultura ne može da bude onamo gde ima, kao kod nas, 70 od sto nepismenih, a ženskih i 80 od sto nepismenih. I zato, da bi higijensko vaspitanje kao osnova za izvođenje svih higijenskih potreba za održavanje narodnog zdravlja, mogla da napreduje, potrebno je da i ta opšta kultura bude na visini. Kod nas, moram reći, u tome oskudevamo. I gde nema kulture, jer polukultura je nedovoljna, gde još nije prodrta dovoljno ni opšta kultura, tu nema higijenske kulture.

Podizanje higijenske kulture u narodu ide vrlo sporo i lagano, jer se jedan narod ne može, baš i da ima svih sredstava i uslova za život, odjedanput i na prečac odvići od svih navika koje je u životu imao, već je zato potrebno i vremena. Zaludu su najbolji zakoni, ako ih ne primenjuju i izvršuju oni koji znaju i umeju i koji hoće da ih održavaju. Zato se u tome pravcu mora ići postepeno, neprekidno i sigurno, a u toliko će to biti i trajnije i uspešnije. Da bi se ta higijenska kultura izmenili treba da se počne iz osnova, treba da se otvore oči svima i svakome o potrebama za čuvanjem zdravlja. Ne treba početi ozgo, iz gradova, jer je to nedovoljno, ma da gradovi mogu da posluže kao primer i rasadnik te kulture, a i tu moram reći, da na žalost, to nije slučaj, već da naprotiv iz gradova izlazi mnogo što šta nehigijensko i ide u sela, koja su inače bila dobra, pa ih time truju. Počevši od posleratnog modernog života, koji najviše upropašćuje zdravlje, pored ostaloga, to se prenosi i u naša sela gde se to prima, misleći da dolazi kao nešto dobro iz gradova, a međutim se sela time samo truju i zbog toga propadaju. Zato se mora početi iz osnova, iz svakog sela, iz svake kuće i kolibe; mora se početi od malog deteta pa dalje kroz školu, kroz vojsku i kroz ceo život. Jer, gospodo, zaludu je ako higijenski živite za izvesno vreme, recimo 30 do 40 godina, pa se posle popusti i opet strada. Zato se mora početi ozdo i neprekidno održavati u tome pravcu.

To ne ide tako lako, to ide sporo, a mi svi posle rata, u svim pravcima, pa i u zdravstvenom pravcu, težimo i želimo, jer je dosta kratak vek, da sve to otklonimo pa često u toj težnji za nečim boljim i savršenijim težimo i za onim, što je bolje i savršenije, ali što ne može naš narod da primi. Često stvaramo nešto što je hiperamerikansko, ali podržavajući sve to mi ne dobivamo od toga neke velike i jake rezultate. Da bi se u tom pravcu počelo, odnosno nastavilo, onoliko koliko je Ministarstvo Zdravlja do sad radilo, izrađen je jedan pravilnik za narodno prosvetavanje u

higijeni. Taj pravilnik je stupio na snagu i rad na tom počeo se danima zdravlja u mesecu maju kad će se svuda u zemlji u svim slojevima društva početi predavanja praktična iz higijene da se izvode. Ali neće se stati na tom, nego će se poduzeti i dalje sistematski rad, jer je to nedovoljno, da dode kao vihor, pa se vrlo brzo, posle nekoliko dana, sve zaboravi, već treba ne samo o tom držati neprekidno, dugo godina predavanja, dok narod sam ne vidi, dok narod sam ne primeni to, dok se narod sam ne navikne na to, da higijenski oseća, higijenski misli, pa će tek onda higijenski da živi. Sve što se radi na prečac, sve što se radi silom, gospodo, ne vredi mnogo. Za to treba narodu stvoriti povoljne uslove, treba narodu stvoriti povoljne okolnosti, treba ga vaspitati u tom, da s onim što ima može da živi i radi.

No često puta prazne reči ne vrede mnogo i zato se treba postarati da se za vreme toga predavanja stvori mogućnost, da se svaka pouka vrši sa praktičnim primenama, u vezi sa kakvim higijenskim uređenjem tako, da ostane kao trajni podsetnik, kao primer, kako treba da se radi. I za to mislim, da se mora u toku te godine prilikom predavanja u svakom mestu prema prilikama i potrebama toga kraja i toga mesta početi od najmanje do najveće higijenske ustanove, koja je za taj kraj, odnosno koja je u tom kraju potrebna Sredstava za to ima. Ja se neću potužiti, jer prema ovom budžetu naćiću sredstva, no treba imati samo volje, a narod prima lako kad mu se daje nešto. Moram reći, da se često puta od naroda traži mnogo, pruža mu se malo, a kad mu se pruži bar i male besplatne pouke, nešto praktično, narod oheručke prihvata to, prima i izvodi.

No da bi se sve to izvelo, neophodno je potrebno da se ima i s čim to izvoditi. Ministarstvo Narodnog Zdravlja sa svojim budžetom može pružiti ovde i onde pomoć. Ono će i pružiti, ali će pružiti poglavito onde, gde treba da se zainteresuju samouprave, same opštine, da one zajedno s državom saraduju na tom poslu, ne za to što država ne može svuda baš da pritekne i da dade celokupnu pomoć, već zbog toga, što je ta saradnja između samouprave i države neophodno potrebna, da one same ostvaruju tu potrebu, da one same uvide, da same pomognu, jer tad dobiva čovek volju da radi i da to bolje unapređuje. Ali na mnogo mesta se to ne može izvesti. Za to se mora poći drugim putem, da se za socijalno slabe i za one koji nemaju ekonomskih uslova, država postara.

To je dužno da društvo učini, jer ako društvo ne učini i onda se stvara jedan deficit u toj živoj

snazi narodnoj, zatim se stvaraju mnoge bolesti koje neće da poštede ni one koji su bili u mogućnosti da se sačuvaju. Toga radi mislim, da bi bilo neophodno potrebno, pored budžeta, pored one pomoći koja se daje od pojedinih samouprava, jer su samouprave uzele skoro oko 50 miliona dinara u budžet ove godine, što ima da se potroši za zdravstvene ciljeve, pored toga smatram da je neophodno potrebno, da se socijalno i ekonomski slabiji zaštite na drugi način.

Treba stvoriti jedan fond za čuvanje narodnog zdravlja. Taj fond za čuvanje narodnog zdravlja imao bi zadatak da pruži sve higijenske potrebe i ustanove, jer zalud je nekome govoriti: pi dobru vodu, a ne pružiti mu dobru česmu; zalud je nekome reći: održavaj dijetu, ako on nema ni hleba; zalud je tuberkuloznome reći da se čuva da ne zarazi od svoga člana, koji leži kod njega u kući, gde njih troje i petoro spava u jednoj sobi, a po dvoje, troje u jednom krevetu. Uzalud su tu reči, treba dela, treba pomoći.

Zato mislim, da oni, koji su socijalno i ekonomski jaki, da su oni dužni da dadu i više. A da bi se stvorio taj zdravstveni fond, ili fond za čuvanje zdravlja, trebalo bi uzeti prvo porezivanje svih onih koji ne daju društvu i državi ono što je potrebno da dadu. Tu uzimam prvo neženjene, jer ti, koji su neženjeni, žive većinom na račun društva. (Burno odobravanje i pljesak.) I mi moramo od njih uzeti i dati i stvoriti mogućnost svim drugima koji daju državi i društvu sve, da oni mogu da žive. Takvih neženjenih ima 20%, a kad bi vam kazao u cifri njih ima oko 400.000 i takve bi trebalo oporezovati. (Burno odobravanje pljesak i povici: Vrlo dobro.) Drugi prihod izvora finansijskih za taj fond bio bi da se porezuju oni koji nemaju dece. Kad neko daje državi i vojnika i daka, kad podnosi i kuluk i svaki teret, kad gine u ratu i u miru radi, onda je pravo da onaj koji živi na račun toga društva u svakom pogledu da pruži mogućnost, da taj bar ne propada, da taj bar može da živi jednim običnim, potrebnim higijenskim životom. (Odobravanje i pljesak). Broj porodica bez dece je vrlo veliki kod nas. Broj porodica bez dece iznosi 20%, ili u cifri njih ima 380.000 koji nemaju decu, koji imaju da se porezuju.

To porezivanje naravno ne bi išlo od oka, nego treba da bude progresivno prema imovnom stanju, koliko ko plaća porez, tako treba i to porezovanje da bude. To je zahtev socijalne pravde i na taj način zaštićava se onaj siromah koji nema dece a oženjen je, jer zato su, možda, krivi drugi uslovi te bi on plaćao vrlo malo. Ali, oni koji žive na račun društva, porezovali bi se sa mnogo većom stopom, jer je i njihov porez veliki.

Gospodo, još ima nešto što bi ja želeo da u taj fond ude i da poveća državne prihode. Mi imamo mnogo štetnih navika i poroka koji su nastali tokom rata i još više posle rata i onda je pravo da oni koji imaju te navike i poroke treba da doprinesu svoj deo i da za taj novac osiguraju život i zdravlje onih koji ne čine te poroke. Uzmimo samo pušenje duvana. To je takva navika, o kojoj nije ovde mesto da govorim a koja je prosto prešla u potrebu. Danas puši i veliko i malo i muško i žensko bez razlike. Doduše država ima od toga veliki prihod. Ja sam o tome govorio i onde gde je bilo potrebno. Taj prihod je mnogo manji nego što izgube u zdravstvenom pogledu oni koji upotrebljuju duvan za pušenje. To se neda menjati iz finansijskih razloga, ali ja bih želeo, da bar jedno dva procenta bude duvan skuplji jer na taj način se omogućava život drugih.

Još jedno veće zlo, za koje svaki troši mnogo novaca, isto kao i za duvan, za koji ljudi daju novac pa makar i hleba nemali, to je upotreba alkoholnih pića. Alkoholna pića kao najveće društveno zlo, koje rađa svako drugo zlo, neophodno je potrebno da se oporezuje. Ja mislim, da bi bilo dobro, da baš na taj način pojačamo prihod državi, što bismo pojačali trošarinu na alkoholna pića bar sa 5%. Na taj način taj fond samo iz ta četiri prihoda imao bi oko 100 miliona din. godišnje, a to je pola sadanjeg budžeta Ministarstva Narodnog Zdravlja. Znači da bi Ministarstvo Narodnog Zdravlja moglo u buduće da se izdržava i da primenjuje higijenu, da čuva zdravlje i da leči bolesnika samo od onih koji rade protiv svog zdravlja a koji ne daju društvu ništa.

Što se tiče lečenja bolesnika moramo pomenuti, pored onog ogromnog broja koji postoji kod nas, da su naše bolnice insuficijentne da prime sve to i u tehničkom i u prostornom pogledu. Bolnice treba da budu takve, da bolesniku pruže ne samo stručnu pomoć, nego da budu takve da mu pruže negu koju on nema ni kod kuće. Bolesnik i malo dete su najosetljiviji i treba im mnogo veće nege, pažnja i udobnost ako im se ne pruži sve ono u bolnici, što im je potrebno. Oni su nezadovoljni. I zato mi trebamo da imamo bolnice tako uređene, da se bolesnik u njima oseća bolje nego kod svoje kuće. Ja znam, to je skupo. Zato treba vremena zato treba velikih sredstava.

Ja se nadam posle zaključenja zajma da ću moći da imam jedan veći broj miliona na raspoloženju da se na taj način podignu bolnice svuda u svakom manjem mestu a ne samo u velikim gradovima. Bolnice moraju biti pristupačne i najudaljenijem kraju. One mo-

raju, sa obzirom na naše rdave puteve, na naša rdava komunikaciona sredstva, da budu pristupačne, da budu blizu naroda. Tesno vezani sa lečenjem po bolnicama jesu i lekovi. Svaki od vas, naročito posle rata imao je dosta i protesta i prilika da se uveri o tome da to pitanje treba regulisati. Kod nas je u tome pitanju s obzirom na stara zakonodavstva i s obzirom na razna zakonodavstva, koja postoje, kod nas je, moramo priznati, priličan kaos nastupio u tome. Postoje apoteke, posroje drogerije. Jedne punovažne sa zakonskom odgovornošću, druge, koje nemaju dovoljno zakonske odgovornosti. To pitanje treba rešiti, to pitanje treba regulisati. Donde dok se ne donese sanitetski zakon, koji ima i ta pitanja da reguliše, ja mislim, da će biti preko potrebno da se u Fin. Zakonu to pitanje bar u nekoliko reši donde dok ne stvori mogućnost prema našem životu i potrebama da apoteke budu malo slobodnije radnje, da onaj koncesionirani sistem, koji je sputavao mnoge da ga zamenimo malo slobodnijim, da stvorimo mogućnost da imamo što više apoteka. Zakon je do sada bio takav da se moralo upravljati po tome koliko ima stanovnika po popisu državnom kad se vršio, a to je svakih 10 godina. I pošto život gradova brzo teče, gradovi napreduju, da mi za 10 godina imamo sasvim drugu situaciju, kao što je ovde u Beogradu, da ne govorimo o drugim mestima, gde od 100.000 stanovnika ima dva puta više stanovnika, a broj apoteka se zadržao isti. Zatim mislim, da bi trebalo izmeniti u tom pravcu da se otvaranje apoteka dozvoljava prema faktičkom stanju broja stanovnika, onda kad se apoteka otvara i još prema ekonomskom stanju toga grada i njegove okoline. (Aplaus.) Na taj način bi se donekle rešilo drogerijsko pitanje, jer kada ne bi bilo ovoliko drogerija, a moglo bi se propisati Pravilnikom da se na drugi način drogerije regulišu. Otvaranje zadružnih apoteka, na čemu sam ja u svoje vreme još pre 20 i više godina radio, i sada stoji potpuno otvoreno, jer se one mogu otvarati i imaju pravo na to samo onde, gde ima lekara. Tako isto i školske apoteke da se što pristupačnije učine građanima. Ima još nešto što je teže kod naš, a to je suzbijanje socialnih bolesti. Ovo su bolesti, koje se ne mogu lečiti po samim bolnicama a za koje je društvo i sredina u kojoj se nalaze kriva. Za njih nisu dovoljni lekovi iz apoteka niti pregled i ordinacija lekara, za njih je potrebna jedna šira, socialna terapija, potrebno je da se reše mnoga pitanja pa tek onda da se te bolesti odklone.

Uzmimo samo tuberkulozu koja nam daje oko 50.000 žrtava godišnje a pola milijona bolesnika godišnje. Ona se ne može suzbiti lekovima, ma da ih po

nesreći nemamo takvih koji su sigurni, niti imamo takvih bolesnika gde bi ove bolesnike mogli smestiti. S toga se mora poći drugim putem. Pošto svi vi znate da je tuberkuloza bolest nezdravih stanova, to se mora poći prvo ovim putem kako u gradu tako i u selu: da stanovi budu higijenski, pa tek onda možemo misliti na suzbijanje tuberkuloze. Moramo podizati otpornost u narodu. A otpornost ne možemo podizati ako ona nema svih uslova za život. Ako nema dobru hranu, onda mu je sve uzalud. Da bi videli kakva je otpornost i kako ova otpornost sve više i više slabi posle rata, ja ću vam navesti samo ovo: da je 30 od sto dece godišnje nesposobno za školu, a 30 i više od sto nesposobnih regruta za vojsku. Znači: da se jedan veliki deo stanovnika degeneriše i, što je još najteže, ova se degeneracija prenosi i dalje na samo, potomstvo. Ako uzmemo polne bolesti koje su raširene isto toliko i koje ostavljaju još veću pustoš jer se prenose na mnoga, daleka pokoljenja, i ako je Ministarstvo u tome pogledu u pogledu lečenja učinilo dosta, ono ne može da učini i u pogledu njihovih suzbijanja — zato, što tu treba stvoriti povoljno socijalno i ekonomsko stanje, treba podići moral i tek onda možemo računati na suzbijanje ovoga zla u korenu. Ali tesno vezano baš sa tim jeste ono drugo zlo, koje rađa najviše zla u našem životu, a to je alkoholizam. To je izvor svakom zlu. Trezan čovek retko kad da učini kakvo rdavo delo izuzev od onih psihopatičnih pojava koje su nasledene od ranije. Trezan čovek retko da učini tako što dok ne upotrebi alkoholno piće. To možemo suzbijati ili to moramo suzbijati prema našoj kulturi, prema našim potrebama. Kako ćemo ovo suzbijati? Ne smemo mi primenjivati, na primer, onaj sistem koji je sada poznat u Americi pod imenom suvog režima, jer to ne možemo izvesti, kao što se i oni tamo bore da to izvedu. Mi to ne možemo izvesti ni s toga što bi pretrpeli odmah veliku štetu od toga. Moramo to, dakle, na drugi način izvesti. Prazna reč: „ne pi“, ne vodi uspehu. To se govori i deci. Ona to prime, ali dok se okrenu, ona to posle zaborave. U zamenu za alkohol moramo dati drugo što narodu. Moramo mu dati dobre i jeftine mineralne vode i pića bez alkohola. Ta bez alkohola pića moramo mu dati od onih istih proizvoda koje on stvara, od voća, grožđa i drugih proizvoda koje on sam podiže. Time ćemo mu dati prilike da se za ono što gubi još ekonomski pojača i zdravstveno očuva.

Mi imamo more alkohola, a imamo malo boca bezalkoholnog pića koje se spravlja sad jedino u mome kraju, ali to je sitnica, to su ćorci prema ogromnim topovima koje treba da upotrebimo za suzbijanje toga

zla. U čuvanju narodnog zdravlja neophodno je potrebno još treći faktor — lekari. To su oni koji treba to da sprovedu. Zdravstveno stanje jednog naroda treba da se meri i ceni po tome kakvi su lekari. I to je tačno. Ali lekarska je dužnost vrlo velika i teška. Njegova je dužnost humana i uzvišena i od njega se traži mnogo. Traži se da bude čovek i bog, a zaboravlja se da je i on produkt one sredine u kojoj živi, i da je podložan svima onim potrebama, navikama u kojoj se i on nalazi. Traži se da bude najuzvišeniji, a često se dode do toga da su prema njemu nezadovoljni i veli se da ne izvršuje ono što se od njega očekivalo. I ja, gospodo, smatram da lekar mora biti prvo čovek, pa onda stručnjak. Jer ako je i čovek i stručnjak, onda će on dati ono što se od njega zahteva. Ali ne zaboravite, gospodo, da i on živi sa istim mentalitetom u kome žive i sani bolesnici. Kaže se, da lekara ima vrlo mnogo. To nije tačno. Mi ih nemamo mnogo prema našim potrebama, ali oni nisu pravilno raspoređeni, nego su nagomilani u gradovima, tako da ih u Beogradu ima 700. (Buran aplauz), a u unutrašnjosti na 20.000 stanovnika dolazi samo jedan lekar. To mora da se promeni, i tek onda kad se to promeni biće i lekaru dobro i narodu isto tako. Donde, dok se ne donese zakon o opštinama i ne osigura se zdravstvena opština i lekar u svakoj opštini, ja mislim da se dotle postaramo da lekare raspoređujemo na taj način da grupa opština dobije svoje lekare. Lekar ne može i ne treba da leči samo telo i dušu bolesnika. On treba da bude pionir u zdravstvenom pogledu u narodu. On treba da bude higijeničar u narodu jer narod traži ne samo to da kad ga lekar pregleda da mu plati, nego i to da mu kaže šta treba u higijenskom pogledu da čini, i onda će da primeni ono što on od njega traži. Treba uvesti lekare higijeničare koji će ići po selima i davati savete i praktično izvoditi, a ne samo prazne reči, nego i delom stvarati ustanove higijenske, te da na taj način učini da se zdravstveno stanje popravi.

Budžet Ministarstva Narodnog Zdravlja, pretrpeo je znatne izmene. On je od nekoliko stotina hiljada miliona, — 400.000.000 sveden na 195.000.000 tako, da je on neznatan prema ogromnom zadatku koje se od njega očekuje. Moram priznati da je Ministarstvo bilo predusretano od svijug merodavnih faktora i gospode narodnih poslanika, dobro i na svakom mestu, i ono je činilo sve što može, ma da ne može da učini sve, jer dobro zdravlje zavisi samo od onih faktora, koji treba da se primene, pa tek onda da budu opšti rezultati dobri.

Budžet Ministarstva Narodnog Zdravlja ne treba

da se predstavlja u finansijskom pogledu kao pasivan. On treba da se predstavi kao aktivan, kao jedan kapital koji će dati najviše interesa i kao jedan kapital koji će dati ceo finansijski budžet, jer samo zdrav čovek i zdrav narod može da radi i stvara. (Aplauz i odobravanje).

Sa obzirom na to, i ako je ovaj budžet Ministarstva Narodnog Zdravlja mali, ja vas molim, da ga ovako primite. (Aplauz).

Predsednik dr. Ninko Perić: Prekidam sednicu radi odmora i nastavićemo rad u 4 i po časa po podne.

— Sednica je prekinuta u 1 čas po podne. —

— Nastavak sednice u 16 i 30. časova. —

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Gospodo, nastavljamo rad. Reč ima dr. Stevčić.

Dr. Dušan Stevčić: Gospodo, g. Ministar Narodnog Zdravlja u svome opširnom ekspozu izneo nam je neke lepe ideje za koje mu moramo biti blagodarni i radovaćemo se ako ih u delo приведе, jer one ne samo da zadiru u sferu medicine, nego i u sferu socijalnih i ekonomskih problema. Govoreći o higijeni u našem narodu, on je nju tesno vezao sa napretkom u socijalnom i ekonomskom pogledu; i meni se čini, da je on tu vezu i suviše akcentuirao, i da to akcentuiranje baš pogada branšu koja spada u njegovu kompetenciju.

Neosporno je, gospodo, da napredak ekonomskih i socijalnih prilika u mnogome olakšava rad na polju higijene. Ali ne može se higijenski rad, ne može se zdravstvena kultura, indentifikovati sa socijalnim i ekonomskim problemima. Zdravstvena kultura, lična i kolektivna, ne sme da zavisi od tih okolnosti, bitnost njena sastoji se u osećanju njene potrebe. I sanitarne ustanove su za to, njihova je dužnost da se brinu da se u narodu stvori osećaj potrebe higijene. To je njihova uloga i bez te uloge njihovo opstojanje bilo bi izlišno. Nas ovde u Parlamentu ima dosta koji smo i po socijalnom položaju i po ekonomskim odnosima jednaki. Ali, gospodo, ako se uporedimo, mi moramo videti da kod nas zdravstvena kultura stoji različito. Kod nekoga je ona jače izražena, kod nekoga slabije, što znači da ona zavisi od samoga ličnog individualnog osećaja potrebe te kulture. Ima ih koji su bogatiji, koji ne žele da se kupaju jer oni tako osećaju, a mi svi vrlo dobro znamo da je kupanje jedan akt koji zahteva sama higijena.

G. Ministar u svome ekspozu spomenuo je natalitet u našoj državi i konstatovao da je on u nekoliko osla-

bio. Razlog toga neosporno postoji u našim ekonomskim prilikama, ali ja moram da kažem i sa žalošću da konstatujem da postoji i jedan drugi razlog. Ima jedan izvestan broj nesavesnih ljudi koji je napravio jednu vrstu trgovine i zarade koji se bavi smanjenjem nataliteta. To je zakonom nedozvoljen pobačaj, Ja se nadam da će Gospodin Ministar ovoj žalosnoj pojavi stati na put, da će ove krivce, koji žele da na lak način dođu do zarade, podvrgnuti zakonskoj odgovornosti. Govoreći o mortalitetu, Gospodin Ministar je naročito naglasio da je on najjači u prvoj godini prosečno uzevši a da je procenat najjači do dvadesete godine. Konstatacija g. Ministra je tačna ali kako da se pomognemo? Pomoćićemo se ako sve sanitarne ustanove, kao školske poliklinike, zdravstvene stanice, škole za domačice i sve ostale ustanove naročitu pažnju obrate na higijensko vaspitanje mladeži, jer je mladež neobuzdana, kod mladeži ne postoji strah od bolesti, mladež se zanosi mnogim idejama a nikada se ne zamišlja na svoje zdravlje... I ako bi gde ovaj rad bio koristan, bio bi neosporno koristan kod naše mladeži. Bude li kolektivnog rada kako u školi tako i van nje, ja se nadam da ćemo u pogledu napretka zdravstvene kulture doći do boljih rezultata.

A sada, gospodo, da se obazrem na rad u opšte u Ministarstvu Narodnog Zdravlja. Ako posmatramo rad Ministarstva Narodnog Zdravlja i taj rad uporedimo sa radom po ostalim ministarstvima, mi moramo da konstatujemo da svakako postoji jedan znatniji boljitak u kurativoj a naročito u preventivnoj medicini. U historijat naše sanitarne službe (ne mislim da se upuštam, ali moram da kažem, da smo posle onih gorkih iskustava u ratu i posle onih strahovitih pustoši koje su epidemije učinile u našem narodu, došli do saznanja da je naša sanitarna služba bila nedovoljna. Zablude, da medicina samo leči, a ne sprečava bolest, morale su da padnu u nauci. I kod nas se sa formiranjem Ministarstva Narodnog Zdravlja počelo na polju preventivne medicine punom parom da radi i taj je rad dao dobre rezultate.

No moram da se obazrem na zdravstveni odsek Ministarstva Narodnog Zdravlja. Zdravstvena služba pri našem ministarstvu nije dala one rezultate koje smo mi mogli očekivati, a nije ih dala iz trojakog razloga. Prvo, jer je broj tih ustanova — naših bolnica prema broju našeg stanovništva mali. Nama ne dostaje veliki broj kreveta, da bi se bar približno mogle zadovoljiti potrebe naroda. Drugi je razlog u nedovoljnom sistematskom radu u tom odseku, a treći je razlog u nesavesnoj radnji pojedinih državnih funkcionera, koji su i na raznim položajima po bolnicama.

Što se tiče onog prvog uzroka, tu je učinjeno koliko god se moglo, ali to je bilo ipak bez utvrđenog plana. Najbolje će nam govoriti ono dozidivanje paviljona u beogradskoj bolnici, koje se radilo ne po utvrđenom planu nego onako kako je to momentalno trebalo da bude. Tako isto proširavanje bolnica po unutrašnjosti radilo se po referatu upravnika ili kojeg inženjera, koji je može biti dobar arhitekta, ali se vrlo slabo razume u potrebe zgrade za bolnicu koja bi odgovarala potrebi u pravom higijenskom smislu.

Drugi razlog je taj, što nije bilo sisteme. Mi smo odmah uskoro posle oslobođenja formirali po našim srezovima samostalne sanitetske uprave. Njihov delokrug rada bio je dosta velik. One su imale da se staraju o svim potrebama u higijenskom i kurativnom pogledu za narod; one su morale da vode računa o narodnom zdravlju. I posle 2 godine dana mi te u stvari nove brišemo i na mesto njih uvodimo sreske referente, a broj lekara po srezovima povećavamo da bi sanitarna služba u pojedinim srezovima mogla što lakše da se obavlja. Po današnjem projektu budžeta mi imamo samo jednog sreskog lekara i prema tome vraćamo se u tom pogledu u ono stanje koje bilo pre rata, kad je u srezu bio samo jedan sreski lekar. A ko poznaje dužnosti jednoga lekara, ko zna sa kakvim je teškoćama ta dužnost skopčana, i ko zna, da ima srezova sa 60.000 stanovnika taj zna da će rad jednog sreskog lekara biti nedovoljan. Istina je postojaće higijenski lekari, koji će biti dnevničari, ali ja mislim da će to bi slaba usluga jer dnevničar će biti čovek koji će mnogo zavisiti od svojih pretpostavljenih.

Treći razlog je nesavesnost pojedinih funkcionera. Meni je žao što kao lekar moram da priznam, da i naš stalež, koji je inače po svojoj profesiji prilično osiguran, ima članova, koji su se zaboravili, te ih je mahnitost za bogaćenjem toliko daleko odvela, da su od bolnica napravili izvore bogastva. Ima ljudi koji su bolnicu, koja je trebala da bude utočište bolnih, gde su oni trebali naći svu potrebnu negu, uzeli kao privatno dobro i njome se koriste i trguju. Broj tih ljudi nije tako veliki, ali su oni učinili da je u našim narodnim masama prodrlo: lekari derikože i drukčije nas ne zove zbog tog malog broja ljudi. Ali ono što je smetalo svima granama naše državne uprave smeta i sanitarnoj službi a to je, što je partizanstvo ušlo u nju. Premeštanje lekara vršilo se kao i policijskih pisara. Bivalo je da su ljudi slati iz jednog mesta u drugo samo iz političkog razloga. Ko poznaje dužnost jednoga lekara i njegovu službu, taj mora da prizna da za pravilan rad jednoga lekara nije potrebno samo poznavanje medicine, nego

je potrebna i primena te medicine, a primene može biti samo onda, ako jedan lekar poznaje mentalitet, psihi i ukorenjene navike i običaje kraja u kome služi. Za poznavanje mentaliteta i narodnih običaja, kojih kod nas ima mnogo, potrebno je vreme od nekoliko godina. I jedan lekar sa pola napora može da vrši ispravno dužnost, ako te faktore neophodno potrebne za službu dobro poznaje. Ali ako se on svakog momenta često bez razloga šalje ovamo onamo, onda on ne može poznati prilike niti običaje toga kraja, niti će najzad narod imati koristi od njega. Ja se nadam da će naš novi g. Ministar, u čiju dobru volju ne sumnjam i u čiju sposobnost verujem, nastati da ukloni to zlo iz Ministarstva Narodnoga Zdravlja. U zdravlju ne treba da bude politike, ono je svima nama podjednako drago bez obzira na podvojenost po partijama. Moram da progovorim o ekonomskom stanju naših bolnica. I tu mi ramljemo. Ramljeno jer ima ljudi koji zauzimaju mesta, koja po svojoj spremi i kvalifikacijama ne treba da zauzimaju. Ima ljudi koji svoj položaj ekonomja tako iskorišćuju, da ćete ih posle nekoliko godina njihovog službovanja u bolnici videti bogate i dobro situirane. Mi imamo u Beogradu, ekonomja bolnice, koji se po privatnom saznanju kocka u ogromne sume novaca. Ja mislim da se o tome mora voditi malo više računa i ja sam uveren da će to g. Ministar i uraditi.

Ako, gospodo, posmatramo sada cifre budžeta, videćemo da se sada budžet kreće na štetu kurativne medicine, upravo pokazuje tendenciju za njeno suzbijanje.

Lep je princip zavesti preventivnu medicinu, a kurativnu slabiti. Ali, gospodo, dogod naša preventivna medicina ne bude izvršila svoj zadatak, dokle god ona u širokim narodnim masama ne bude imala toliko uspeha, da broj oboljenja, ako ne nestane, a ono bar da se smanji, dotle je greh sputavati kurativnu medicinu ili medicinu lečenja. G. Ministar je jutros priznao, da mi imamo sela i zaselaka, koji su udaljeni od pojedinih bolnica po 40 do 50 kilometara. I ja moram da pitam, kao lekar, da li je moguće jednom bolesniku sa jednom pneumonijom ili sa zapaljenjem slepog creva, ili sa čim drugim da dođe na vreme lekaru, da dođe na vreme u bolnicu. To je, gospodo, nemoguće. Ja mislim, da ova tendencija, izražena u budžetu, ne treba da bude. Ta tendencija može nastupiti samo onda, kao što rekoh, ako mi našu preventivnu medicinu — higijenski nivo našega naroda, — tako podignemo, da broj oboljenja, bude sve manji i manji, a tim samim i potreba bolnica i potreba kurativne medicine postepeno će se i sama smanjivati. Mi smo sa teškom mukom navikli naš

narod da pohodi bolnice. Vi znate vrlo dobro u narodu kako se teško narod rešava da ide u bolnicu. A sad, kad smo ga navikli na to, sada, kada narod shvata bolnicu kao kuću gde on može dobiti i dobro lečenje i svoje ozdravljenje, sad treba da ga od toga odviknemo, upravo da ga vraćamo na ono stanje, u kome je on nekada i bio. Ja smatram da je to pogreška, i smatram da će ta pogreška morati da nam se sveti. Drugi odeljenje u Ministarstvu, gospodo, to je higijenski, ili ta preventivna medicina. Ja moram da kažem i da priznam, da je u toj grani bilo i više sistematske uprave, i više truda, i više volje, za radom. I mi se, posle ovo nekoliko godina rada na tome polju, možemo pohvaliti vrlo lepim rezultatima. Neosporno da ima i malih pogrešaka; pogrešaka u svakom radu može biti. Ali, ja smatram, da baš sada, kada su sve ove pripremne radnje izvršene; sada, kada su po pojedinim centrima postavljene pojedine stanice, sada je tek došlo vreme delatnosti te preventivne medicine, sada se ona mora da širi, da se prostire u narod, stvarajući zdravstvene stanice po selima i po opštinama.

Pokušaj socijalizacije medicine je kog našeg naroda vrlo rado primljen. Mnoge ustanove za to govore. Ja moram da navedem jednu ustanovu u mom okrugu, a to je ambulanta za venerične bolesti. Niko, tako reći niko, nije hteo da se leči od sifilisa, koji je u ogromnoj razmeri bio u okrugu. Nije hteo da se leči zbog toga, što je trebalo da plaća lekara, što je trebalo da plaća skupe lekove. Formiranjem ambulante za venerične bolesti, uspelo se, da oko 7000 ljudi prođe kroz nju za godinu dana. To je ogroman uspeh u tom pogledu. To nije slučaj samo s tom ambulantom. Ja verujem da je tako i po svima drugim institucijama, gde je medicina socijalizirana, upravo gde se narodu pruža besplatna pomoć, koju on vrlo rado traži i prima. Rad Ministarstva po selima i traženjem u nekoliko pomoći od samoga naroda postizava se dvoje.

Postizava se prvo to što se sa malo troškova podižu pojedine sanitarne institucije, a drugo što narod, sudelujući u tom podizanju, dobija volju da ih podiže i čuva i da naredbe onih koji njima upravljaju poštuje. Ja verujem da ćemo moći, ako se tako produži, što ja verujem, ako se produži sa formiranjem tih zdravstvenih stanica i po našim zabačenim selima, da ćemo moći već za nekoliko godina imati dosta dobro uređenu higijensku službu u našoj zemlji. Ima neosporno bolesti, o kojima je danas i g. Ministar govorio, kao što je to tuberkuloza koja je zahvatila velike mase našeg naroda. Ona neosporno da je i ekonomska bolest, ali njeno prenošenje po selima, njeno širenje po selima,

ne leži samo u ekonomskoj osnovi, ono leži poglavito u nepoznavanju same bolesti od strane masa. Mnogo propagande je potrebno da se mase ubede, da je ona prilepljiva, jer je ona, možda od onih najstrašnijih bolesti koje nečujno i tiho ulaze u organizam da ga posle nekoliko godina ruše. I samo primerima, pokazivanjem, propagandom, formiranjem stanica koje će vršiti kontrolu po kućama i poučavati narod, mi se možemo od te dolesti, ako ne potpuno spasti, bar njeno širenje da u nekoliko ograničimo. Ja moram da kažem da je moj okrug pre rata bio pošteđen od te bolesti. Bilo je sporadično vrlo mali broj obolenja, ali sada ima sela gde je polovina seljačkih familija obolelo od tuberkuloze i kroz nekoliko godina oboleće celo selo a kasnije i ostala okolina. Naš narod pod rdavim higijenskim prilikama i neobučeni o suštini same bolesti dozvoljava da se vrlo lako inficira, da se bolest prenese od jednog na drugog i da se tako dešava da čitave familije u pojedinim selima propadaju, ne zbog toga što nemaju šta da jedu, niti zbog vlažnih kuća, vlažnost po seoskim kućama nije tako velika, nego zbog toga što oko bolesnika vidite veliki broj sitne dece, sve njih, jer je u prirodi stvari da se ljudi kupe oko onoga kome je teško da mu pomognu i neshvatajući opasnost od tuberkuloze oni se inficiraju, da posle godinu dve dana i oni podlegnu toj bolesti. Ja mislim da ćemo mi učiniti veliku uslugu narodu ako u tome smislu Ministarstvo Narodnog Zdravlja povede propagandu. Ono je i vodi, ali za sada nije bila dovoljna, bar nije bila dovoljna po mnogim mestima. Formiranjem sanatorijuma za tuberkulozne pomoglo se je izvesnom broju lica, izvršena je izolacija jednog tako malog dela od ogromnog broja bolesnika koji je u narodnoj masi. Nikakvi sanatorijumi, ništa nas ne može spasiti jedino samo rad u narodnoj sredini, u narodu i njegovo upoznavanje sa širenjem te bolesti. To neosporno važi i za druge infekcione bolesti. Ove godine, moram da napomenem, mi smo u okrugu pirotskom imali jednu epidemiju šarlaha velikih razmera i ja verujem da je od bolesnih, prijavljeno svega 20 od sto poglavito zbog nedovoljnog stručnog osoblja.

Putujući po selima nailazio sam na čitave familije gde su sva deca ležala bolesna od šarlaha, a nisu se obraćala lekaru; jedno zbog toga što su materijalne prilike njihove vrlo hrdave a drugo što je odstojanje od lekara bilo tako da im je bilo vrlo teško preći ga. Istina predužimane su mere predostrožnosti, imunizacija bolesnika, ali je sve to bilo malo. Rad na suzbijanju je došao dockan a oboljevanje naišlo u tako ogromnom broju da se epidemija šarlaha nije mogla sprečiti nego je obuzela ceo okrug i samo blagodareći bla-

goj formi oboljevanja mortalitet nije bio tako veliki. Ja verujem da će i sa ovim skromnim sredstvima koliko naš budžet iznosi rad Ministarstva Narodnog Zdravlja donositi sve bolje i bolje rezultate, kao što ih je i do sada davalo. G. Ministar da naročito pažnju obrati na selo, jer, gospodo, gradovi su centri gde ima i privatne, inicijative, gde ima humanih društava koja se o narodnom zdravlju staraju, a sela su prepuštena sama sebi. Mi se moramo obratiti selu jer je ono izvor energije za sve grane naše narodne delatnosti, jer je selo rasadnik odakle se vrši regeneracija, podmlađivanje naših varoši. Selo je izvor snage i veličine ove države i ove zemlje. I njega treba u svakom pa i u zdravstvenom pogledu čuvati.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Ima riječ g. Vojislav Lazić.

Vojislav Lazić: Gospodo narodni poslanici, kad se bude čitao naš rad docnije u stenografskim beleškama i uopšte u javnosti misliće se kako je Narodna Skupština održavala sednice, kako je radila i kako je raspravljala ali neće se nigde videti jedna žalosna pojava našeg parlamentarnog života da sednicama skupštinskim prisustvuju svega 30 poslanika i 2 ministra. (Jedan glas: Nema nas ni 30!) Gospodo, naročito vladina većina koja je dužna da bude tu da čuje kritiku opozicije i da primi ono što je dobro, jer svakako opozicija čini sve da popravi ono što je rdavo da bude bolje.

Posle ove zamerke, gospodo, dozvolite da kažem u ime svoje i u ime svojih drugova što mi mislimo o radu Ministarstva Narodnog Zdravlja i šta mislimo o ovome budžetu.

Gospodo, pre svega ja moram da konstatujem, i da pred vas iznesem da je narodno zdravlje na selu posle rata u vrlo rdavom stanju. Gospodo, nema više na saboru gde se seoski narod okuplja da vidimo onaj naš seljački podmladak bujan i jedar, rumen i lep onako kao što to beše pre rata.

Otidite, gospodo, na te seoske sabore, naročito vi koji ste odlazili i pre ovih ratova, pa postavite sebi sliku i zamislite kako je taj narod izgledao pre ratova a pogledajte kako izgleda danas. Videćete, gospodo, jednu ogromnu razliku. Svakako ono što je najglavniji uzrok tome to je dugo naše ratovanje, u kome je naš narod mnogo pretrpeo, u kome se izložio fizičkim naporima i nevoljama, u kojima su bili izloženi ne samo ljudi nego i žene i deca. Posle ratova rdave prilike na selu, borba naroda da povрати svoje izgubljeno ekonomsko stanje, naporan rad, rdav život, oskudica, sve to doprinosi da se on fizički naporno iscrpljuje pa i da ne može da popravi svoje zdravlje. Higi-

jenske prilike na selu su u vrlo teškom stanju. Seljak stanuje u vrlo rdavim kućama, koje su vrlo niske, mramljive i vlažne i bez patosa i bez dovoljno svetlosti i bez dovoljno vazduha, i nemaju nikakvih higijenskih uslova da se može podmladak, koji se u tim kućama gaji, dobro i pravilno razvijati. Jedina sreća našeg seljačkog naroda jeste u tome što kad grane proleće sva svoja zanimanja provodi više u polju na radu. I zato se naš narod preko leta zdravstveno i popravi, ali preko zime se jako iscrpi. Ne poklanja se, gospodo, nikakva pažnja higijenskim prilikama na selu. Ima krajeva koji nemaju vode za piće. Do danas u tom pogledu nije učinjeno ništa, apsolutno ništa, gospodo. Ni jedan bunar, ni jedna česma, ni jedan vodovod apsolutno do sad od strane države nije podignut.

Lekari, gospodo, jesu ljudi kojima mi mnogo svi blagodaramo, a naročito treba da blagodare oni koji su po ratovima bili, što su još živi. Nema nas skoro ni jednog koji smo prošli kroz ove ratove, koga nije lekar pregledao i koji nije tražio lekarsku pomoć. I zato ja unapred izjavljujem da su nam lekari potrebni i da ih mi tražimo i da ih mi hoćemo. Naročito selo vapije za lekarom, ali na žalost lekara na selu nema. Lekari su po gradovima, lekari su po varošima, a tamo po selima nema ih i vrlo se teško mogu dobiti i, gospodo, kad se dobiju onda vrlo skupo koštaju, koštaju toliko da narod onda i ako ga želi i ako mu je jedina i poslednja nada da mu lekar dođe kod bolesnog sina ili kćeri ili nekog rodaka, pa kad pogleda koliko je to skupo plaćeno, on se ratosilja i svoga života.

Gospodo, zato stvarajmo druge uslove u pogledu higijenskih i zdravstvenih prilika u našoj državi, stvarajmo mogućnosti, da imamo podjednako lekara i u varošima i u selima. Ali, gospodo, ja ne vidim niti iz ovoga budžeta, niti iz ma kakvih zakona ili uredaba, da se ide ka tome cilju. Naprotiv, ja vidim da je stanje i danas kao što je bilo juče, a biće i sutra i tamo dalje kao što je i ranije bilo. Nažalost, gospodo, i ako poštujemo lekare, i ako poštujemo njihov visoki poziv u društvu, mi ne smemo žmureći da predemo preko jedne činjenice, preko jednog fakta, koji je nepobitan, a to je fakat, da su mnogi i mnogi lekari, — neću da kažem svi, ima ih koji ne pripadaju tome broju, ali većina stavila je sebi zadatak da što pre postane bogataš. I ne biraju sredstva u tome cilju. I zato su lekari danas skupi. Ima lekara, koji su postali trgovci i prodaju svoje znanje za pare i to za skupe pare. Ali, gospodo, ja mislim da ne treba da bude poziv lekara, da svoje znanje prodaje narodu za novac nego bi trebalo da bude dužnost idealizma, pa da svoje znanje

idealno daju narođu. Naravno, narod je tu da ceni, koliko će zato da ih nagradi. Ali, gospodo, treba da bude organizacija državna u tome pravcu, i onda bi moglo to da se izvede, i zato mi znajući da to može biti zastupamo sistem besplatnog lečenja preko besplatnih lekara i besplatnih lekova. Nije, gospodo, jedan slučaj, da lekar naplati mnogo. To je postao sistem. I ako uporedimo predratni rad, mi ćemo videti jednu ogromnu razliku. Sreski lekar, u sreskom mestu, koga država postavlja kao svoga činovnika i zato ga plaća, pre rata naplaćivao je za pregled jedan dinar, za dolazak kod bolesnika kući 10 din., i besplatan podvoz. A danas? — Danas lekar naplaćuje za jedan pregled u sreskom mestu 50 din., a za odlazak bolesniku pored podvoza naplaćuje 300 din., a neki idu daleko da naplate i 500 din., pa nažalost, i 1000 din. I kad uporedimo to, mi moramo očigledno da konstatujemo, da se toliko ide daleko, da se ovakav rad može nazvati pljačka naroda. Ja verujem da su njihove potrebe veće, jer su i namirnice skuplje, to vidimo svi, život je skuplji, ali razliku od 1 na 50 din. nemoguće je dozvoliti kao opravdanu. Najzad, kad bi pregled bio 20 din., pa bi se još to moglo trpeti 20 puta više, ali pregled je 50 din., znači 50 puta više i očigledno je, da se gleda ni na kakve obzire samo kako će se od naroda što više uzeti.

Ja mislim, gospodo, da država kao ustanova, kao organizacija ne sme dozvoliti da se na bolesnom čoveku traži tako ogromno velika zarada. Bolesnom čoveku treba pomoći, naše društvo, naša zajednica treba da ga podigne, da ga spase od smrti. A mi se kao država rđavo u tome ponašamo, nismo u tome pravcu ništa učinili. Ostavili smo narod samom sebi a naročito ostavili smo samom sebi seljacki narod koji nema ni lekara, koji do lekara treba da putuje 20-30 kilometara po najgorem putu. I zamislite jednog siromaha, koji nema ni kola, treba prvo da traži podvozna sredstva, kad ih dobije, da putuje jedan dan dok dođe do lekara, treba da noći u sreskom ili okružnom mestu gde je lekar, pa tek sutra dan da se vraća natrag. Pomislite da mora platiti skupo i lekara i lekove, pa prema tome vidite šta smo uradili sa siromašnim seljačkim narodom. U mesto da mu se pomogne kad je bolestan on je onda baš opljačkan kao bolestan.

Gospodo, takav sistem dosadašnjeg rada Ministarstva Narodnog Zdravlja, lečenje bolesnog naroda ne može da ostane i treba ga promeniti u ovom pravcu, koji sam malo pre istakao, koji sam isticao i u načelnoj debati o ovome budžetu: „besplatno lečenje i besplatni lekovi“.

Gospodo, ja verujem da nije prvi put, da nisam samo ja taj koji je došao na ovu govornicu i pružio prst i kazao da lekari mnogo naplaćuju. Mi smo na žalost to čuli i od samih lekara. I pre mene je govorio jedan naš drug, koji je lekar, i on je to konstatovao. Ali ja pitam Vladu i Ministra Narodnog Zdravlja šta je Vlada u tome pogledu učinila da spreči to zlo, da neda to, nego da kaže nesmeš da naplaćuješ toliko, pa da odredi taksu i da se o tu taksu ne sme niko ogrešiti. Ja neznam šta je u tom pravcu učinjeno, jer nije dovoljno samo vikati da neko čini zloupotrebe nego treba preduzeti mere da se to ne može i ne sme činiti.

Gospodo, ja čujem da jedan gospodin kaže da su takse određene. Ali ako su te takse određene pa se onda ovako radi, onda je još žalosnije i još teže i tim pre za osudu onih koji upravljaju Ministarstvom Narodnog Zdravlja.

Gospodo, ističu se zdravstvene stanice kao uzor i napredak u dosadašnjem radu našeg Ministarstva Narodnog Zdravlja, Ali ja moram da istaknem baš kod tih zdravstvenih stanica da tu nije rad kakav treba da je. Ja imam u mom srezu zdravstvenu stanicu, postoji zdravstvena stanica u Obrenovcu. Ona je ustanovljena za suzbijanje malarije uopšte kao zdravstvena stanica, ona ima svoga lekara. Ali tvrdim da je ta stanica uvek zatvorena jer je sreski lekar — kako se tamo piše — sreski referent, što pre rata nismo imali oni nemaju šta da referišu i mislim da je to pogrešno ime dato, jer se pretvara u neku administrativnu jedinicu. On treba da je lekar i da se brine o zdravlju naroda u danju i noću i nema šta da referiše.

Gospodo, imamo sreskoga referenta, lekara, a njegova gospođa koja je takode lekar upravnik je zdravstvene stanice. Oni imaju zasebnu svoju domaću ambulantu za pregled bolesnika, ali je ta zdravstvena stanica gotovo stalno zatvorena. Na zgradu te stanice srez plaća kiriju, a svakako da i država nešto plaća u tome pogledu. Samo što ta zdravstvena stanica funkcioniše tako da u njoj nikada nikoga nema.

Gospodo, ja mislim da ovaj sistem narodnog lekara koji je do sada postojao ne može da opstane. Moramo tražiti i puta i načina, naročito na selu, da narod dobije lekara i da dobije lekove. Ne treba više narod da ide 20 ili 30 kilometara pešice ili da se muči da traži kola, pa posle opet da ide za lekove. Ja nisam video iz razlaganja g. Ministra Narodnog Zdravlja šta on misli da učini u tome pravcu. Zato ću se ja baš i osvrnuti na njegov ekspozé, i ako je g. Ministar lepo ovde pred nama činio razlaganja. Ipak ja sam za-

pazio u celokupnom njegovom razlaganju i u ovome budžetu, ovako kako je sastavljen, da se ne možemo nadati ničemu boljem. Ostaće ovo stanje kakvo je i do sada bilo. Ja ću ići onim redom, kojim je i g. Ministar nama maločas govorio. Prvo ću početi sa konstatacijom g. ministra da populacija stanovništva nije zadovoljavajuća i da imamo 20 od sto neženjenih. Zatim da su venčani u opadanju, pa onda da imamo i 20 od sto bračnih parova bez dece, kao i to da imamo 30 od sto umrlih od podmlatka do navršene 20 godine.

Gospodo, obzirujući se na ova razlaganja g. ministra ja mislim da su ovi podatci netačni. Mislim da su netačni zato što ja znam kako se kod nas dobija statistika. Ja ne bih mogao da tvrdim da kod nas ima 20 od sto neženjenih sve dotle dokle nam Gospodin Ministar ne bude kazao kojim je putem došao do ove statistike i do ovog zaključka. Naša statistika uopšte je netačna, jer se ona olako prikuplja i prikupljaju je na kraju krajeva ne kakvi zvanični organi nego više privatna lica koja za nju i ne odgovaraju. Gospodo, naš narod na selu naprotiv rano se i suviše rano ženi. Na selu se obično žene u 18 godini i na selu nema neženjenih, sem onih koji se ne mogu da ožene jer nemaju sredstava za to. Ima ih i takvih koji i ako osećaju potrebu svoje kuće da se ožene ipak se ne žene nadajući se da će iduća godina biti bolja pa će se i on moći da oženi.

Zato, gospodo, nikakve preventivne mere protiv neženjenih na selu ne treba, i nije potrebno ni preduzimati, zato što je običaj u našoj zemlji na selu takav da je vrlo malen broj, tako reći nepoznat broj neženjenih i to samo iz naročitih kakvih teških ekonomskih prilika.

Venčanja su u opadanju prema prošloj godini veli g. ministar. Jeste, ali malo treba da pogledamo uzroke tome. Uzrok tome je nemaština sredstava. Novčana oskudica. Mi smo imali 2 godine uzastopce vrlo rdave. I prirodno je to, u našoj seljačkoj zemlji, kad godina rodi i kad narod ima, onda ima više i svadbi, onda se i popovi raduju tome, jer će više biti venčanja. A ove 2 godine su bile takve, da je bila velika štednja i čekalo se kad bude bolja godina.

Gospodo, što se tiče umiranja ja mislim na žalost da deca koja se rode pa do uzrasta za vojsku, ne samo da umiru 30 od sto od rođenih nego umire ih 60 od sto. Od 100 upisanih u knjige stavlja se za regrutaciju 40. To je jedno žalosno stanje. To je jedan dokaz rdavih higijenskih prilika u nas a naročito rdavih prilika na selu. G. ministar svakako kao preventivnu meru protiv ovih neženjenih, za koje veli da ih ima 20% i protiv ovih

bračnih parova što nemaju dece, veli da zavedemo porezu. Da li bi se time što postiglo, nastaje pitanje. Jedna, u prvi mah idealna pojava, ali kad malko dublje o tom razmislimo izgleda da baš nije tako. Pogodio bi taj porez na selu onu sirotinju što ne može da se ženi, a kako sam već kazao maločas neženjen čovek na selu je samo onaj koji nema sredstava i moći da se ženi. I pored sve njegove volje da se oženi on mora da se muči bez žene, na selu ne može da se živi bez žene, jer seljačka kuća zahteva ženu. Zbog toga naš narod kaže: Seljačka kuća ne stoji na zemlji, nego na ženi, i nezgodno je da toga čoveka na selu, koji ne može da se oženi, opteretimo još kakvim porezima. I oni koji nemaju dece na selu, ima i takvih slučajeva, ali naravno ti slučajevi na selu vrlo su retki i naravno više — kako bismo mi seljaci rekli — Bogom dani; ali ja verujem, da u varoši ima slučajeva bez dece zato, što se ne žele deca, zato što je bolji komoditet, i što će bolje da se živi kad deca ne smetaju. Ja ne bih bio protivan, da se takvi oporezuju, ali to je nemoguće pravilno izvesti. Ali ima jedna mera, koju bi ja g. ministru preporučio, a to je ta, da zabrani predavanja profesorima na univerzitetu, pa čak i na Narodnom Univerzitetu se to predaje kako će se izvršiti pobačaj. Stanite tome na put.

Zabranite lekarima, koji to rade. (Čuje se glasi: To je zabranjeno.) Pa kad je to zabranjeno koliko je lekara za ovake prestupe kažnjeno. Ja znam da postoji u Beogradu institut za to i ona žena, koja neće da ima dete ode u taj institut i pobaci. Imate izvršen zločin lekara i on ne bude kažnjen.

Gospodo, g. ministar namerava da posveti malo veću pažnju higijenskim prilikama na selu i među ostalim njegovim obećanjima, obećao nam je da ćemo imati neke majske zdravstvene dane. Da će se u maju mesecu početi po selima predavanja o higijeni. Gospodo, lepa je ta namera i da je sreće, odavno bi se to učinilo i da je sreće u osnovnim školama držala bi se predavanja i kroz sve škole pa čak u vojsci, svuda i na svakom mestu treba govoriti o tome kako i na koji način treba da se čuva narodno zdravlje. Selo je toga mnogo potrebno a naročito naš ženski svet da se upozna sa higijenskim uslovima u kući, da ne škodi svome zdravlju. Ali ja odmah mogu da kažem da je to moje nadanje slabo u tom pravcu. Slabo za to što je to određeno baš u mesecu maju a gde nam je bila zima. Narod u mesecu maju odlazi na posao. Mi u maju mesecu treba da imamo te kurseve ali na žalost ja tvrdim da seljački narod neće biti u mogućnosti da te kurseve sasluša, jer se oni priređuju u najvećem do-

bu rada, kad naš seljak ne može biti kod kuće već mora biti na njivi.

Tako isto konstatujem i ovo, da će ovo biti samo reči, a neće biti privedeno u delo. Ja imam iskustva u tome mnogo zato što sam imao prilike i dosada da čujem kad se kaže da će lekar doći, da izvrši pelcovanje i da će razdati besplatne lekove za suzbijanje malarije. Narod dođe na taj poziv, ali lekar ne dođe, i drugi put ako on i dođe narod neće doći jer kaže hoće opet da nas prevvari.

G. ministar je rekao da će napredak kulture pojačati u narodu zajedno sa samoupravnim telima i opštinama. Tu nam g. ministar nije obećao rad Ministarstva Narodnog Zdravlja nego kaže da će Ministarstvo to činiti uz sudelovanje samouprava i opština i dalje kaže da će to da bude samo u onim opštinama gde se to bude tražilo. Dakle imaće opštine dužnost da se pripreme za taj posao i da učine prijavu i tamo će se raditi. Gospodo, u ovoj godini u ovom proleću, koje je tako rđavo da se narod bori za opstanak života, za hlebac i ja držim da to neće moći ni jedna opština učiniti i najmanju sumu u ovom pravcu dati za izvođenje ovoga posla.

I ako se sada Ministarstvo Zdravlja osloni na to da oblasti priređuju i pozivaju ljude, i da opštine same rade, onda od svega toga neće biti ništa, zbog čistih i zdravih razloga, usled finansijske nemogućnosti bilo opštine bilo oblasti. G. ministar je kazao da namerava da osniva zdravstvene opštine. Jeste, to je napredna stvar. Ja i moji drugovi još kad je bila Ustavotvorna Skupština kad je Ustav pravljen mi smo tražili organizaciju sanitetskih opština. Ali eto prohujalo je 10 godina od tada a od tih sanitetskih opština nema ništa. G. ministar kazao je: zakonom će se to regulisati, ali dok se ne reši to pitanje zakonom, mi ćemo napraviti izvesne centre od po nekoliko opština. Ali nam nije kazao kako i na koji način, koja su to sredstva koja će se upotrebiti da se organizuju ti centri u seoskim opštinama i kako će se sastaviti nekoliko opština u jedan centar i tu postaviti lekar — kojim putem? Ja sam se nadao da će g. ministar nama preporučiti i kazati, da će ta sredstva biti zdravstvene zadruge. (*Min. Nar. Zdravlja dr. D. Ger. Popović*: Tako je, to će biti.) Ja u tom cilu u ističem zdravstvene zadruge i obradovao bih se, kad bi g. Min. Nar. Zdravlja pokazao mnogo više energije i mnogo više volje za osnivanje zdravstvenih zadruga. One su jedino sredstvo da lekar dođe u selo da selo dobije lekara u svoju sredinu, one su jedino sredstvo da lekovi budu jeftiniji i najzad da se selo koliko koliko oslobodi ogromne apotekarske

zarade. Do sada zdravstvene zadruge, koje su osnivane, dokazale su vrlo dobre rezultate u tom pravcu. Imamo savez zdravstvenih zadruga koji vrlo dobro radi ali u ovom budžetu ja vidim da se vrlo malo pažnje poklanja zdravstvenim zadrugama i njihovom razvijanju. Ovaj budžet predviđa samo 300.000 dinara kao pomoć zdravstvenim zadrugama. Kad bi ovde bilo nekoliko miliona dinara za osnivanje i pomažanje zdravstvenih zadruga, ja bih onda verovao, da će se u tom pravcu nešto učiniti, ali sa ovako malom sumom, koja ne može pomoći ni tri-četiri zadruge, vidim da se u tom pravcu neće ništa učiniti. Apoteke su monopolisale pravo prodaje lekova i to tako da koncesiju u jednoj varoši ili celom srezu ima samo jedan čovek Gospodo, to sve znamo, to smo čuli i od g. Ministra, da to nije pravo, i da nije ni korisno za narodno zdravlje. Načelo trgovine sa bolesnim čovekom mora da se izbegne i ono se može izbeći samo na taj način ako se ne dozvoli nikakva trgovina sa lekovima.

G. minisar nam kaže: da će gledati da nema samo jedan čovek monopol, nego da se taj monopol proširi na više ljude. Mesto toga, gospodo, ja bih preporučio drugo: nikakav monopol ni jednom čoveku, ni za više ljudi, već mesto toga načelo: besplatni lekovi, besplatni lekari. A, preko zadružnog sistema to je moguće izvesti, i samo zadružnim sistemom, samo organizacijom zdravstvenih zadruga može se postići osveštano načelo pravde: besplatno lečenje i besplatni lekovi. Ministar kaže: da ovaj budžet daje dovoljno sredstva za sve ovo što bi trebalo učiniti u pogledu popravke narodnog zdravlja. On se zadovoljava ovim budžetom. (*Ministar Narodnog Zdravlja dr. D. Ger. Popović*: Pošto ne mogu veći da dobijem.) A ja kažem, gospodo, da ovaj budžet ne daje ništa, a naročito ne daje ništa selu. Da je tako, gospodo, evo da pogledam nekoliko cifara šta nam one kažu. Prvo ćemo pogledati Higijenski Zavod u Beogradu. Imate na strani 70. u budžetu Ministarstva Narodnog Zdravlja, to je partija 518. Predviđa se za asanaciju sela na celoukupnoj teritoriji, Higijenskog Zavoda u Beogradu 470.000 din. Šta znači asanacija? Tr ba da tu bude podizanje česama, pravljenje bunara, podizanje nužnika u zdravstvenom pravcu, da ne budu leglo zaraze, pa onda podizanje drugih sredstava, koja su neophodno potrebna na selu, da se higijenske prilike poprave. Kad mi znamo, gospodo, da imamo čitavih sela, koja nemaju vode, već gde ljudi treba dva sata da idu sa kolima, da u buretu doćeraju vode, koju će piti, ili kojom će se prati i umivati, a kojima mi sada treba da stvorimo mogućnost, da bar imaju pijaće vode, onda je jasno šta se može uraditi sa tako malom sumom, a

na jednom tako ogromnom prostoru. Ni jedan vodovod, jedan veći arterski bunar, a kamo za drugo. Nisu u boljem položaju ni ostali higijenski zavodi. Za Niš, za celu teritoriju, koja potpada pod Niški Higijenski-Zavod, imamo 150.000 din. Za Cetinje, za celu Crnu Goru, imamo svega 290.000 din. Za Zagreb imamo 500.000 din., za Ljubljanu 500.000 din., za Sarajevo 600.000 dinara Celokupan kredit za celu državu, namenjen selu, je 2,600.000 din., a budžet iznosi, gospodo, 227,648.701 din. I, kad pogledamo šta je od tog celokupnog budžeta dato selu, možemo reći da je to jedna ništavna suma, i da se s ovom sumom za selo neće i ne može ništa učiniti. Ovo su samo prazna obećanja, ali od njihovog izvršenja neće ništa biti. Gospodo, radilo je Higijensko Odelenje Ministarstva Narodnog Zdravlja. Mi nećemo reći: da u našoj zemlji među tolikim lekarima nema prijatelja naroda i narodnog zdravlja. Im ih. I, gospodo, mi poštujemo njihov rad. Bilo je rada u samome Ministarstvu Narodnog Zdravlja, bilo je rada i od strane lekara koji nisu u ministarstvu, ali su ti ljudi, tako reći, u malom broju, a pored toga i sredstva koja se daju nedovoljna su da se uradi ono što treba uraditi za to ne možemo biti zadovoljni sa dosadašnjim radom, isto tako ne možemo biti zadovoljni ni sa budućim radom jer budžet ne pokazuje nikakve mogućnosti zato.

Gospodo, bolnice u unutrašnjosti — to moram da istaknem sa žaljenjem, da su te bolnice u vrlo rdavom stanju. Te bolnice oskudevaju sa svima sredstvima, a bolesnici čak i sa hranom, i mešto da bolesnik dobije u bolnici bolju hranu nego kod svoje kuće — jer naročito bolestan čovek kad počne njegovo ozdravljenje treba bolju hranu — ali, gde god sam otišao da pitam kako je svuda sam dobio odgovor: nema sredstava, hrana je rdava.

Ogrev takode je rdav a i ostalim drugim potrebama bolnice nisu snabdevene, mali su krediti otvarani, i razume se, te bolnice nisu odgovarale svome pozivu onako kako bi to trebalo da odgovaraju.

Gospodo, bila je jedna naredba, svakako potekla po finansijskom zakonu iz prošle godine, da se unapred ima platiti 400 dinara pa tek onda da se bolesnik može uvesti u bolnicu. Ako to i sada postoji, ja bih molio da se to odmah trgne natrag i da se takav način zabrani. U valjevskom okrugu bila je čitava uzbuna protivu toga, jer kad su došli bolesnici lekar im je kazao: na osnovu finansijskog zakona položite po 400 dinara unapred pa da vas primim. Gospodo, nikada se od bolesnika ne sme tražiti da unapred ma šta plati, nego

troškovi se mogu tražiti tek pošto bolesnik bude pušten iz bolnice.

Gospodo, niti iz budžeta, niti pak iz ekspozice-a g. Ministra Narodnog Zdravlja nisam video gde će se i u kojim mestima podići nove bolnice. Svi smo mi svesni toga da mi imamo mali broj bolnica i da imamo dosta centara bez bolnica. G. Ministar ne izlazi pred nas pa, da kaže: podićiće se toliko i toliko bolnica tu i tu, a ja ne vidim niti iz budžeta niti iz njegovoga govora da će se podići ma koja bolnica (*Min. Nar. Zdravlja Dr. D. Ger. Popović: Čekamo zajam.*)

Tako isto, gospodo, ništa se u našoj zemlji ne rad za iznalaženje lekovitih voda, za podizanje banja. Za napredak narodnog zdravlja lekovite vode jesu jedno najbolje sredstvo i naš narod rado dolazi na lečenje tamo gde ima uređenih banja i gde ima dobre lekovite vode. Gospodo, ja vidim da je to pitanje prepušteno narodu ili privatnoj inicijativi, država u tome pravcu ne radi ništa. Mi iz ovoga budžeta ne vidimo da će od svega toga ma šta biti, niti to pak vidimo iz razlaganja g. Ministra Narodnog Zdravlja.

Gospodo, načelo „Besplatno lečenje naroda“ treba najbrižljivije gajiti i treba tome cilju što pre doći. Zato svi zakoni i sva uređenja, koji potiču od Ministarstva Nar. Zdravlja treba da budu upućeni tome cilju. Ako idemo samo tome cilju, onda možemo biti prijatelji narodnog zdravlja, ako li idemo ma kakvome drugome cilju, ako idemo cilju privatne zarade, ako idemo cilju privatne trgovine u pogledu narodnog zdravlja, onda, gospodo nismo dobri prijatelji narodnog zdravlja.

Dalje, gospodo, ekonomska beda i socijalna potištenost jesu leglo bolesti. To reče i g. Ministar malo pre kad je izlagao svoj ekspozice. Gospodo, s tim se svi slažemo. Onamo, gde je nemaština, onamo, gde je beda, onamo, gde je siromaština, tu će se uvek pre pojaviti svaka bolest a naročito zarazna bolest. Onamo, gde je siromaština, ne mogu se primeniti higijenski propisi. Ali, gospodo, tu je uzrok celokupnom narodnom stradanju i tu treba tražiti puta i načina kako će da se otkloni to najveće zlo, ta socijalna beda. G. Ministar Nar. Zdravlja kaže, da to nije njegovo, da on neće da se u to upušta i da se ne možemo sada o tim pitanjima razgovarati. Ali jest, gospodo, kako i na koji način g. Ministar misli da izvrši popravku u higijenskom pogledu u narodu a naročito u selu, ako nije moguće to učiniti zato, što je taj narod siromašan, što je socijalno u rdavom stanju. Baš zato, gospodo, što je i g. Ministar, ubeden u to, da nema ni dobrih higijenskih uslova u narodu, niti se oni mogu popraviti sve dotle, dokle narod stoji rdavo u materijalnom pogledu, dok je

on u socijalnoj bedi, i da ništa drugo i nikakvih drugih razloga nema, samo to bi nam dovoljno bilo, pa da kažemo, da ne možemo glasati za ovaj budžet. Ne možemo, gospodo, glasati zato, što vlada priznaje, da je socijalna i ekonomska beda i nevolja uzrok rdavom narodnom zdravlju, da je to leglo zaraza, ali ta vlada ništa ne preduzima da ublaži socijalnu bedu. I ja sam svestan toga, da g. Ministar Narodnog Zdravlja pripada jednoj političkoj organizaciji, pripada jednoj skupštinskoj većini, koja radi tako rdavo, da naš narod ide sve više u socijalnu bedu i ekonomsku nevolju. I zbog toga fakta, što ne vidimo iz ovoga budžeta da će biti što bolje ne vidimo nikakvih pozitivnih odredaba o promeni dosadašnjeg kapitalističkog režima koji je doveo narod do propasti, koji je doveo narod do nevolje, baš zato, gospodo, ubedeni smo, da ne treba da primimo ovaj budžet sa žaljenjem, jer da je sreće, da svi zajedno glasamo za budžet Ministarstva Narodnog Zdravlja. Ali ističući rdav rad ove vlade i uvereni u to, da celokupan njezin rad ide na to, da u narodu stvori što veću socijalnu i ekonomsku bedu i da mu ne daje ništa u pogledu zdravstvenog napredka, moramo glasati protiv ovoga budžeta.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Ima reč narodni poslanik g. Vasilije Trbić.

Vasilije Trbić: Gospodo narodni poslanici, od svih problema unutrašnje politike koji interesuju našu državu, sasvim je prirodno da mene kao predstavnika iz Južne Srbije interesuju oni problemi koji su vezani sa njome, oni problemi koji daju toliko brige svim onim našim faktorima koji su svesni značaja Južne Srbije za državu uopšte i za srpstvo napose. Kao poslanik posmatrajući rad države u svima njenim pravcima u Južnoj Srbiji sa jednim određenim ciljem poboljšanje prilika u toj pokrajini, ja smelo mogu da tvrdim da ni na jednom terenu možda, ni na terenu javne bezbednosti, ni na terenu građevinske politike, ni na terenu školske politike itd. nije postignut onaj napredak koji je postignut na terenu Min. Narodnog Zdravlja, koje je izgleda naročito od sviju bolje shvatilo značaj poboljšanja uslova za život u južnim krajevima kao naročito sredstvo da putem podizanja opšteg kulturnog niveau-a naroda uopšte, odnosno putem poboljšanja higijenskih prilika za život tom narodu, taj narod najbolje shvati onu toplu ljubav koju merodavni faktori, a na prvom mestu Nj. V. Kralj osjeća prema tome narodu, bez koje ljubavi, ja Vas, gospodo, uveravam, ne može se postići ni jedan od onih velikih zadataka koje je država sebi namenila u Južnoj Srbiji. Zdravstvene prilike u Južnoj Srbiji od uvek su bile očajne. Nečistoća turskih varoši

ušla je u poslovicu, a život seljačkoga naroda bio je ravan životu stoke.

Rat je u Južnoj Srbiji doneo u tom pogledu još veće nedaće. Za vreme trogodišnjeg rata, kad su vojske sa svih 5 kontinenata došle tamo i donele bolest sa svih tih kontinenata, one su tu našle najbolje polje za svoje razvijanje, a naročito malarija. Čitava mesta i oblasti postale su malarične, pa i varoš i Skoplje, Štip, Kočane i Strumica bile su zaražene malarijom. Bilo je reči baš i ovde u Skupštini jednoga dana od strane grupe g. Korošca, koja je protestovala što se njihova deca, vojnici šalju u Južnu Srbiju na odsluženje roka, oni su se žalili što se ti vojnici šalju u J. Srbiju, upravo zato što su znali da njihova deca koja se tamo šalju, da će se razboleti. I tu se naše Ministar. Nar. Zdravlja uhvatio za koštac sa tim zlom i počelo da ga sistematski uklanja. Kao u pričama, počele su da niču antimalarične stanice, domovi narodnog zdravlja, dečje poliklinike, a kao kruna svega toga spasonosnoga rada podignut je u Skoplju tropski institut za ispitivanje tropskih bolesti. I nije se na tome stalo. Mesta koja su imala nezdravu vodu i ona koja je nisu imala u dovoljnoj količini počeli su dobijati zdravu artersku vodu. Varoši i Struga i Resan dobile su i dosta arterske vode. Bitoljsko polje dobilo je takođe dosta arterskih bunara, a napravljeno je i nekoliko vodovoda u skopskoj oblasti. Podignute su 62 stanice u Južnoj Srbiji, i sve je to blagotvorno uticalo ne samo na zdravstvene prilike, nego i na konsolidaciju države u Južnoj Srbiji, jer je narod video da se država o njemu očinski stara.

Ali sve to još nije dovoljno. Mora se u tome pravcu raditi i dalje, i to brzo. Seoski narod u Južnoj Srbiji još je daleko od toga, da u svojoj većini živi u iole povoljnim zdravstvenim prilikama. Ja ću navesti samo nekoliko podataka, koji će biti dovoljni da Ministarstvo Nar. Zdravlja bude još intenzivnije, a Narodna Skupština da nikakav kredit radi toga cilja ne uskraćuje Ministarstvu Nar. Zdravlja.

Seosko stanovništvo u Južnoj Srbiji, 95 od sto, u opšte ne kreći svoje kuće ni iznutra, a kamo li spolja. Više od 40 od sto još spavaju zajedno sa svojom domaćom stokom, volovima i konjima. 20 od sto stanovništva vrlo retko upotrebljava sapun, možda najviše 10 puta godišnje, a preko 80 od sto ima ih, koji u opšte sapun ne upotrebljavaju, već se peru samo cedem. U takvim prilikama možete misliti, gospodo, koliko još treba da se radi, i to intenzivno, pa da taj svet dode do onih najobičnijih higijenskih uslova, bez kojih ni najnazadniji naš seljak, u drugim krajevima naše države ne bi mogao ni dana živeti.

Zato je potrebno, gospodo, ne samo još higijenskih stanica, i lekara, i propagande, i tome slično, nego je potrebno doneti uredbu, po kojoj su opštine dužne imati svoga lekara, nabavljati kreč kao najjeftiniju u najsigurniju meru sa zaštitu zdravlja. Ja ovde otvoreno kažem, da bi za Južnu Srbiju bilo mnogo korisnije, da smo tamo uneli nekoliko hiljada vagona kreča, nego sve ideje, počevši od komunističkih pa do radikalno-demokratskih.

Južnoj Srbiji danas ne pretila opasnost ni od Makedonskog Komiteta, ni od kačačke akcije, koliko od neznanja i teških higijenskih prilika u kojima živi. Omoćimo Južnoj Srbiji i njenom stanovništvu da dobije zdravlja, pa će se u zdravom telu odnegovati čista i zdrava duša.

Smatram za prijatnu dužnost, da u ime naroda Južne Srbije, kao njen predstavnik ovde u ovome Domu zahvalim Ministarstvu Nar. Zdravlja, za sve staranje i ozbiljnu brigu, za negov napredak. Ali ne samo to. Ministarstvo Nar. Zdravlja može najbolje da posluži kao primer, kako se može raditi na opštem dobru bez partizanstva. U tome gogledu dužan sam da odam javno priznanje g. dr. Štamparu, koji je uspeo, da ni jedan lekar preventivne higijene u Južnoj Srbiji nije nigde i nikada ispoljio ma kakvo partizanstvo. Svi ti lekar uživaju nepodeljenu i opštu ljubav, i simpatije svih građana Južne Srbije. Ja se nadam da će Ministarstvo Narodnog Zdravlja produžiti tu politiku, i da Narodna Skupština neće otkazati kredite koji su potrebni za održavanje zdravlja naroda Južne Srbije. Mi, gospodo, i ako imamo tamo 62 higijenske stanice, imamo bolnica, i drugih ustanova, ali sve to nije dovoljno prema onome stanju, u kome se tamo narod nalazi. Ja mislim da nikakve žrtve u tome pravcu neće biti velike. S toga ako se svi potrudimo da našu državu podignemo, ako se potrudimo da je podignemo u red ostalih kuturnih naroda, onda moramo na prvo mesto, da se postaramo, da naš narod bude zdrav i zato u tom pogledu ne reba činiti nikakve štednje. (*Dim. Vujić*: To je tačno).

Dakle, gospodo, nije dovoljno da se uradi samo ono, što sam maločas kazao, nego treba u tom pogledu mnogo više kazati. Potrebno je doneti uredbu, koju će svako morati poštovati, i potrebno je narediti svima državnim činovnicima, i sudskim, i policijskim, da se u prvom redu staraju, da rade na popravci zdravlja našega naroda, a naročito naroda u Južnoj Srbiji.

Nije čovečje zdravlje tako skupoceno, ono ne iziskuje toliko troškova, nego jedno naročito vaspitanje, i kad možemo taj narod da teramo na kuluke, onda

možemo ga bez zamerke terati, da se umiva, kreči kuće i da gaji svoje zdravlje.

Sve će to doprineti opštoj konsolidaciji naše države u Južnoj Srbiji, sve će to biti veći znak ljubavi ove države prema tamošnjem narodu, koji je tu ljubav i zaslužio, i za to nikakvi troškovi, nikakve materijalne žrtve ne mogu biti skuplje, ja mislim da je narodno zdravlje najskupocnije na svetu i sve ono, što se potroši za narodno zdravlje to ne može biti nikada izgubljeno, nego to je novac, koji daje najbolje interese na svetu.

Ja imam poverenje u g. Ministra Narodnog Zdravlja, da će nastaviti ovaj blagotvorni i spasonosni rad svojih predhodnika, koji su dosta načinili na tom polju u Južnoj Srbiji i verujem, da će ga produžiti još intenzivnije i produžiti stvaran rad kao pisac higijenskih snjiga, pa stoga imam poverenja u njega i izjavljujem, da ću glasati za prijem toga budžeta, a molim i ostale poslanike da glasaju za taj budžet, da bi se za dobro celoga naroda produžilo se ovim opšte korisnim radom. (Odobranje.)

Potpredsednik dr. Hali beg Hrasnica: Reč ima narodni poslanik g. Šaulić.

Novica Šaulić: Gospodo, mi moramo uvek početi sa žalosnom konstatacijom i činjenicama, koje moraju pasti bolno u oko na prvi pogled u našoj Skupštini u ovom vremenu teškom, kako se rešavaju ovakva životna pitanja, pitanja od najvećeg značaja, pitanja, koja se tiču života i zdravlja i napretka naše zemlje. Ovo je opet jedan težak momenat, kad moramo da konstatujemo, da se ova pitanja moraju da reše u ovakom neposećenom skupštinskom sastanku, da se ovako velikim i krupnim pitanjima ne posvećuje ni najmanje staranja. Ideje i veliki primjer nisu rukovođa naše sredine, našeg Parlamenta, naših političara i naših poslanika. Samo ljudi od uverenja mogu biti branioci svetinja, slobode, života i zdravlja svoga naroda. Ja vas pitam, gospodo, vi koji ste prisutni ovde, da li mislite, da se na ovaj način može savjesno, može po srcu i duši, može po želji narodnoj raspravljati o onim pitanjima, koja su danas na dnevnom redu.

Naš narod i naša sadašnjica uzalud očekuju naš rad, koji je potreban i koji smo mu dužni i za koji smo mi ovde i nagrađeni, da se odužimo tom našem narodu. Baš u ovom najtežem času, u ovim najtežim prilikama za našu zemlju, koju je potresla svestrana kriza, na svakom koraku, čujemo i vidimo teško i očajno stanje našega seljaka, zemljoradnika, koji sa mukom još može da zaradi i koru svog hleba, da očuva svoju porodicu da ne umre od gladi. Mi, go-

spodo, ovakovim žalosnim primerom posle svih teškoća i muka, koje je preživljavao naš narod, dajemo mu rdav putokaz, kamo treba da ide, putem potpune zapuštenosti, nemarnosti i neustavnosti i neoduševljenja za onaj poziv, za koji treba da se čovek posveti i u koji treba da se uputi.

Ja ovde vidim i po dosta puta i od početka sednice do kraja sednice, osim kad se raspravljaju kakva cirkuska pitanja u ovom Parlamentu, da samo ovo ima značaj i vrednost, — onda dolaze naši drugovi poslanici, da slušaju i gledaju, mesto gladijatorskih borba, poslanike, koji se biju

Danas na ulici na svakom koraku čujete primedbe ljudi koji se susreću i pitaju: hoćemo li danas doći, da slušamo vašu sednicu, jer vaše sednice nisu uvek interesantne. Hoće li danas biti štogod drugo u Skupštini, što nije na dnevnom redu, a što mi želimo da gledamo?

U ovome Domu izgleda da je običaj da se najinteresantnije i najvažnije stvari slušaju sa najmanjom pažnjom od strane poslanika, a da se sa interesovanjem slušaju na protiv stvari koje nemaju nikakvog značaja i koje ne donose nikakve koristi. Sve ono što je veliko, uzvišeno i značajno, to je danas došlo u drugi red i o tome se ne vodi računa. Gospodo, kad se sve to ima u obzir onda svakoga čoveka, koji istinski voli ovu zemlju mora da zaboli i da u njenom izazove najenergičniji protest protivu toga. Ja neću ulaziti u detalje, i ako sam imao nameru u početku, u toliko pre što ovakav kvorum ne daje čoveku ni malo volje ni podstreka da sa ljubavlju i interesovanjem govori. Ali pored svega toga ja ću progovoriti, da bi se bar koliko toliko odužio narodu napaćenom i namučenom, na njegovom ukazanom mi poverenju.

Budžet Ministarstva Narodnog Zdravlja ne iznosi ni jednu četvrtinu budžeta Ministarstva Policije. To neće biti slučaj kada se o pitanjima života narodnoga bude vodilo više računa, nego što se to danas čini. Osnovna misao državnoga života, očuvanje zdravlja u narodu kod nas, nije ni iz bliza onako shvaćena i o njoj se ne vodi ni približno dovoljno staranja. Održanje dece, čiji je mortalitet kod nas užasan, pa do potpuno staračke iznemoglosti, ovoj brizi prvenstvenoj nije posvećeno dovoljno staranje, niti se smatra kao pitanje najbitnije, opstanka. I u onome što se čini nije se pošlo skromno i od prvih početaka. U mesto rada na terenu u zabačenim i zapuštenim krajevima, rađe se podižu ustanove zvučnijega imena a manje potrebne za zapuštenu u zdravstvenom pogledu našu sredinu.

Za podizanje higijenskih prilika u zemlji nije

učinjeno onoliko koliko je moglo da se učini. Mesto da se suzbija i čisti zemlja od zaraznih bolesti, što bi na prvom mestu trebalo da bude, stavlja u se potrebe drugoga reda na prvo mesto, i na druge stvari ulažu se milioni, a isto tako i na lične izdatke čine se veliki troškovi. Daleko bi me odvelo da o tome govorim.

Ja ću se rađe zadržati na prilikama zdravstvenim u Crnoj Gori i Sandžaku. Crna Gora i ako je najplaninskija pokrajina u našoj zemlji, ipak je jedna od najmalaričnijih u državi, jer su sve ravnice nizoravni, koliko ih god ima: Zeta, Bjelopavlići, Crničko polje, okolina Bara, Ulcinsko polje, Krtolsko, Grbaljsko, Luško i Suterinsko. Isto tako okolina Nikšić, Slivlje, Slano, Krupac, Mokre Njive, Brezovik i t. d. Sva su ova mesta u planinskim krajevima i nalaze se pod teškim uslovima. U Metohiji oko Đakovice, oko rijeke Drin i Bistrice, oko Lima od Andrijevice do Berana do Bijeloga Polja i ušća Lima u Drinu. Od svih onih mesta najmalaričnije je Ulcinsko polje koje bi kad bi bilo asanirano, moglo pored očuvanja zdravstvenog naroda toga kraja moglo dati života za nekoliko hiljada stanovnika, dok sada nema ni jedne hiljade. I ovaj mali broj koji pretekne i sačuva se od smrti, da ljeti ne beži u planinu i s tim se spasava, morao bi podleći malariji. Ulcinsko polje u baruštinama i močvarima leži oko 1500 km., a međutim nije se učinilo ništa za njegovo ozdravljenje, za njegovu asanaciju. Za vreme crnogorsko jedno italijansko društvo pripremalo je rešenje ovoga pitanja i u veliko je bilo otpočelo rad. To je društvo davalo čak i izvesnu zakupninu u izgled za iskorišćenje dobivenog zemljišta, pored dobiti koja se imala dobiti ozdravljenjem toga kraja. Tako bi se svršavanjem ovoga rada mnogo više dobilo no što bi se utrošilo. Jako je malarično Primorje sa Barom pa čak i Stari Bar.

A ceo rad oko uredjenja barskoga polja bio bi u regulisanju dve male rečice oko Bara, Rikavice i Železnice, sa neznatnim troškovima. Ostali krajevi Zetske Oblasti malarični jesu: tok rijeke Sutorine koja se sliva u more kod Igala. Tako isto nisu pošteđene od malarije Tivat, Krtolsko polje sa Grbaljskom Zupom i tu bi se vrlo lako i bez velikih troškova mogla stvar urediti, tako da su se u mnogim od tih krajeva ne bi mnogo više utrošilo za saniranje današnjih teških prilika, od troškova za kinine i drugih koje padaju na teret države u lječenju obolenja. Tako isto okolina Budve donekle je malarična i Luško polje i Čanj. Pitanje uredjenja Skadarskog jezera pored prvostepenog ekonomskog značaja ima i u ovome pogledu presudno značenje, jer malarija koja tamo vlada, a koja dolazi od manjih

pritoka koje se slivaju u jezero zahtevaju da se o ovome pitanju povede najozbiljnije staranje, tim pre što bi se isušanjem dobili i veliki kompleksi zemljišta. A tamo pati na desetine hiljada našega življa od malarije. I bez isušenja Skadarskog jezera moglo bi se učiniti za zetsku ravnicu, naročito u Gornjoj Zeti, jer dužinom cele reke Zete do utoka njenoga u Moraču ima malaričnih obolenja. U okrugu nikšićskom u okolini Nikšića malarični krajevi za koje je u vreme crnogorsko učinjen i nacrt za isušenje Krupca i Slanoga do danas na žalost i pored svih potraživanja naroda toga kraja još ništa nije učinjeno. Direkcija Voda u Dubrovniku izgradila je tačan nacrt i plan za isušenje krupačkoga polja i predračun nije viši od 300.000 dinara, a dobilo bi se u vrijednosti više puta, toliko isto kao i Slano što ne bi za isušenje utrošilo se više od ove sume, te bi pored koristi u dobivenom zemljištu ovaj kraj zdravstveno bio očuvan od svakoga obolenja ove vrste. Stavljajući ovoga pitanja na prvo mjesto od velikoga je značaja i to traži istinski interes naše zemlje. Naročito se mora napomenuti da Bar i Ulcinj kao najljepši krajevi prirodni i klimatski osposobili bi se za podizanje naše Rivijere. O tome je toliko govoreno da nije potrebno da se naročito ističe.

U zdravstvenom pogledu najvažnije je pitanje za Crnu Goru pitanje pijaće vode, jer pola stare Crne Gore, nema ni vode za piće. U tome je pogledu i Hercegovina u teškom stanju, Sandžak i Dalmacija i ostali tako da je bilo slučajeva da se za pola godine nije moglo dobiti vode, tako da je bilo i katastrofalnih slučajeva.

Jer u jednoj zemlji, gde jedan kraj nema ni vode da pije, ne može se govoriti o nekim velikim ustanovama, reformama i napretku. Očajno je stanje u ovom pogledu, i dok se ne reši pitanje pijaće vode u ovim krajevima i u ostalim gde je to potrebno, pre toga ne bi se smelo ni na šta drugo pomišljati, jer to je pitanje životnog opstanka. Ministarstvo je tražilo izveštaje i ti izveštaji su podnešeni, traženo je da se uslovi i cisterne za ove krajeve podignu i koliko toliko higijenski urede, jer na ovaj način pored žeđi i oskudice u vodi, što treba da je sramota za našu zemlju, postavlja se pitanje zaraznih bolesti, naročito tifusa, dizenterije i tuberkuloze. Tu se mora naći način i mogućnosti da se iz budžeta za suzbijanje zaraznih bolesti ova pitanja reše i tako mora ovo pitanje da se časno skine sa dnevnog reda.

Gospodo, prilikom prošlog leta prolazeći kroz te krajeve gledao sam strašne stvari. Svet se je spuštao po 25 metara pod zemlju na koncima i pomoću čekrka,

da izvadi po nekoliko kilograma snega, da se spase smrti od žeđi. U drugim krajevima gledao sam, naročito u okolini Nikšića, u Rudinama i Goliji ovakve stvari. Ono malo vode što se zastalo od nečistoće sa svake strane, leglo svih mogućih zaraza, cenilo se je vrednošću kao suvo zlato. To je takva voda koju vi ne bi mogli ni gledati, a kamo li piti ustima. I takva voda smatrala se tamo kao velika blagodat. A to je voda od koje ljudi mogu oboleti i zadobiti zarazne bolesti. I dokle god ovakva pitanja u našoj zemlji ne rešimo, mi ne možemo voleti ovu zemlju, ne možemo biti braća i pored svih želja i osećaja koje imamo. Jer dokle bogati bogatiju i gospoduju, dotle u izvesnim krajevima, ma gde to bilo, jer mi nećemo da se delimo po pokrajinama i da stvaramo frontove, — želi se kap vode, — to čini sramotu, nepravdu i nesreću u našoj zemlji.

Gospodo, za suzbijanje ostalih bolesti u ovim krajevima takođe je najmanje učinjeno, a to ne smije i dalje tako ostati. Mislim ovde naročito na Crnu Goru, Sandžak i deo Hercegovine. Ministarstvo Narodnog Zdravlja nije od oslobođenja ništa učinilo za suzbijanje lepre, gube, i ako ona nije u velikim srazmerama razvijena. Moj zemljak dr. Kujačić ispitivao je još pre rata u Crnoj Gori ovo pitanje, a njemu se nije posle rata poklonilo nikakvo staranje.

Pitanje bolnica, ambulanta na onom je mestu gde je najmanje smelo ostati. U Crnoj Gori postoji stvarno jedna bolnica, i to kao hirurško odeljenje na Cetinju. Ostale bolnice ne mogu se tim imenom ni nazvati, niti odgovaraju niukoliko svojoj nameni. Učinjen je samo početak, ali se na tom ne sme ostati. Tim krajevima mora se posvetiti najveća pažnja i gde nema bolnica treba da se stvore.

U severnoj Crnoj Gori, okrug nikšićski i u Sandžaku čitavi krajevi u zdravstvenom pogledu u potpunoj su zaboravljenosti, ostavljeni bez ikakvog staranja. Bez lekova i bez svakog sanitetskog staranja siromašni narod je u nemogućnosti da dođe i do lekara, i uz ogromne troškove. Može se lako pojmiti u besputnim planinskim krajevima, bez saobraćaja, izloženim svim nepogodama vremena, šta znači biti bez lekara i svakog zdravstvenog zbrinuća. Otuda je redovni slučaj da epidemija učini svoje, dok lekar dođe. Osobito su žrtva deca, koja u masama na ovaj način nestaju, ženske pri porođaju, i zarazna obolevanja, nečistoća i lekovi prve pomoći bez čega je narod ostavljen na milost i nemilost slučaju.

Moram sa žalošću da konstatujem da su sume unešene u budžet Ministarstva Narodnog Zdravlja, koje

treba da je prva briga i staranje celoga naroda i države i njegovih svih predstavnika, naročito one sume, koje padaju na Crnu Goru, Sandžak, deo Hercegovine vrlo male i neznatne, i da su ispod očekivanja i ispod potrebe najnužnih potreba tamošnjih krajeva i onoga naroda. Mi imamo u Crnoj Gori, gospodo, u Sandžaku i delu Hercegovine divnih predela, imamo lepota prirodnih, imamo Ulcinj, koji treba da se stvori našom rivijerom, imamo najlepše planine na svetu, naš Durmitor, koji predstavlja veličinu i lepotu kakve na svetu nema, i za koju stranci kažu, to je lepota, koju je Bog samo jedanput mogao stvoriti. Ovi su krajevi odvojeni od saobraćaja i mesto da se tamo podignu sanatorijumi i da se ostvare težnje i želje ljudi, koji razumeju i osećaju šta vrede ovi krajevi u zdravstvenom pogledu, oni su ostali potpuno bez ikakvog staranja. Kralj je već nekoliko puta obećao da će podići tamo svoj letnjikovac, ali se ni to do sada nije ostvarilo, jer ovi krajevi zaboravljeni u svemu i u saobraćajnom pogledu nisu podnesni da se u ovakvim lepotama i ovakvoj prirodi mogu stvoriti sanatorijumi, stvoriti vile i letnjikovci, gde će se porušeno zdravlje naše dece, naših invalida i našeg naroda uopšte podići, i gde će se on oporavljati. Ti krajevi, gospodo, često su bez ikakvog staranja ostavljeni bez lekara, bez ikakvih kulturnih i zdravstvenih ustanova.

Naše žene tamo još se porađaju isto onako kao i vučice na radu, na poslu. Te žene, koje su radale velike ljude, te žene, koje su svojoj zemlji dale velike sinove, nemaju nikakvog odmora. One se na radu porode, metnu dete u pregaču i idu kući, pa sutra opet na rad. O lečniku i lekovima i da ne govorim. Ima krajeva na 30-40-50 km. gde nema lekara. Ovde moram sa osećanjem osobite dužnosti da kažem da je naša nada bila da će se u ovome pogledu nade naše ostvariti. Moram da pomenem bivšeg Ministra Zdravlja, počivšeg doktora Aleksandra Savića, koji je osetio i koji je uvideo da ovim krajevima baš treba pomoći. On mi je rekao jednom prilikom, da je čuo da se tamošnji narod nalazi u teškim zdravstvenim prilikama i da zna za lepote izvesnih naših krajeva. Čak je kazao otvoreno da će njegova briga i njegovo staranje kao Ministra Narodnog Zdravlja biti odmah da se postave lekari u ovim krajevima, i da se na Durmitoru podigne jedan veliki sanatorijum.

Ja se nadam da će sadašnji Ministar Narodnog Zdravlja, kao pravi sin ove zemlje, osetiti potrebu toga, da će o opravdanim željama naroda svih naših krajeva povesti ozbiljnu brigu i da će ovo smatrati samo kao svoju svetu dužnost, tim pre što je on čovek koji

je zato pozvan i spreman, koga je njegova struka, njegova nauka, njegov ugled koji uživa dovela na ovo odgovorno mesto. Ja smatram da on neće podleći partijskim osećajima, jer su ovo sve sitne i male stvari koje žive po nekoliko godina, a snaga i veličina zemlje i njenoga naroda kad se uzdignu na zdravu osnovicu, kad se zdravstvenosti u zemlji posveti sva pažnja koju ona iziskuje, onda oni ljudi koji daju narodu ono što treba, ti će ljudi živeti mnogo duže i obesmrtniti se u narodu svojim delima. Ja se nadam da će g. Ministar posvetiti punu pažnju celoj našoj zemlji, naročito našem seljaku, našem zemljoradniku koji do danas u zdravstvenom pogledu nije ništa dobio. Ja se nadam da će se on sada postarati da naš seljak dobije sve ono što mu treba da svoje zdravlje kao što treba očuva, i da će naša nastojanja one generacije, koje docnije dolaze i koje budu svesnije od nas, od ove sredine, od naših političara, od naših današnjih ljudi koji su pozvani da rukovode narodom, da će one znati dostojno da ocene rad u ovakom jednom beskičmenjačkom vremenu, u vremenu bede, ličnih interesa i žalosnog shvatanja svoje dužnosti; da će znati da cene dela onih ljudi koji su radili i uradili ono što im dužnost i savest nalažu.

Kako je ovaj budžet, kao što je moj drug brat Lazić ranije izneo, po svojim partijama i pozicijama promašio želje i očekivanje naroda i kako on pored svega toga što je ovoliko nije votirao za njega onoliko koliko treba, nije za zemljoradnika dodelio ni deseti deo onoga što je trebalo, ja smatram za svoju dužnost da izjavim da ću glasati protiv ovoga budžeta.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Ima reč narodni poslanik g. Milan Kostić.

Milan Kostić: Gospodo poslanici, ja mislim da možemo biti zadovoljni ekspozeom g. Ministra Narodnog Zdravlja i da možemo biti uvereni da će sve one mere koje je g. Ministar istakao u cilju da se poboljša narodno zdravlje, da će sve mere doista biti i ostvarene.

Ja hoću samo da se zadržim na jednom pitanju koje čini sastavni deo narodnog zdravlja, na pitanju zdravlja našega podmlatka, naše dece. Jedan veliki filantrop i pobornik zaštite dece kazao je da su deca kapital narodni i da se ne sme dopustiti da i jedno dete propadne, da je dužnost i države i društva da se staraju, da vode brigu da zbrinjavaju svako dete, jer je to kapital koji će posle vredeti državi i narodu.

Tri su glavna faktora koji deluju na negovanje i vaspitanje dece. To su: kuća, škola i kasarna.

Ja ću se ovde u glavnom zadržati na uticaju koji

treba da ima škola na zdravlje našega podmlatka. Deci koja se školuju u selu potrebno je obratiti naročitu pažnju, staranje i brigu dok su u školi. Potrebno je s jedne strane voditi brigu o njihovom zdravlju, a s druge strane davati im saveta i uputstva kako treba da čuvaju svoje zdravlje. A ko to treba da čini? Mi svi dobro znamo da u pojedinim slučajevima sama kuća to nije u stanju da učini bilo iz ekonomskih, bilo iz socijalnih uzroka i onda to treba da učini onaj koji je u neprestanom dodiru sa decom, a to je na prvom mestu učitelj. Prema tome, uloga jednoga učitelja nije samo da vaspitava dete i da mu daje znanje, nego još i da ga upućuje kako treba da čuva svoje zdravlje. Rećiće se, možda: pa kako će to učiniti jedan učitelj koji se za to nije spremio? Ja nalazim i mislim da je dužnost da država jednog učitelja spremi tako da on može docnije da da ono što je najpotrebnije deci, učenicima: pouke o zdravlju. Najlepše bi bilo i to bi bilo i najkorisnije, kad bi svako selo imalo lekara i da taj lekar, pored redovne dužnosti koju ima da vrši, pored svoje glavne dužnosti da leči bolesnike i da preduzima i preventivne mere da ne dolazi do poboljevanja i bolesti, da on bude u isto vreme i lekar omladine, lekar školske dece, da on ima dužnost pored toga što je lekar toga sela da u isto vreme pregleda školsku decu i da se stara o njihovom zdravlju, da im daje savete kako da čuvaju zdravlje da vodi računa o higijenskim prilikama same škole, o higijenskim prilikama u njihovim kućama i t. d. Ja znam da to u svakom selu ne može biti, jer svako selo nema lekara. Ali to može biti u varošima gde nema lekara, dužnost je i varošicama, gde ima bar po jedan lekar. U selima učitelj da lekara zameni u radu i čuvanju dečijega zdravlja.

Potrebno je razviti još i privatnu inicijativu u pogledu staranja o narodnom zdravlju. Ali tu privatnu inicijativu treba da pomaže Ministarstvo Narodnog Zdravlja kako bi pojedina kulturna i humana udruženja koja postoje u zemlji, i pojedini ljudi koji se bave pitanjima narodnog zdravlja držali predavanja ili pisali o zdravlju te da se na taj način u narodu sve više i više šire potrebna znanja o čuvanju narodnog zdravlja.

Što se tiče srednjih škola ja mogu da kažem ovo: da se tek posle rata počela obraćati veća pažnja poukama o čuvanju narodnoga zdravlja, te je kao predmet zavedena higijena. I to je bilo u početku vrlo simpatično primljeno i sama nastava higijene, koja je sprovedena od stručnih ljudi, od lekara, bila je u prvo vreme upućena dobrim putem. Lekar školski imao je da

predaje higijenu i u isto vreme da pregleda dake i da uopšte vodi brigu o zdravlju učeničkom.

Ja sam mislio i mislim uvek da jedan školski lekar može imati vrlo velikog uticaja na higijenske prilike jedne škole i daka u njoj, a da je tako, ja mogu iz iskustva navesti jedan primer. Pre rata, u Beogradu, u jednoj gimnaziji bio je jedan lekar, (Dr. Sv. Marković) koji je svake godine u školskom izveštaju pisao, i to vrlo kuražno, kako država ne obraća dovoljno pažnje na đачko zdravlje, kako deca stanuju u zagušljivim učionicama, kako su učionice vlažne, kako je zgrada bedna, kako se ne obraća pažnja ni na čistoću dece i t. d. I njegovi izveštaji imali su uticaja. Imali su čak toliko uticaja da se tim pitanjem zainteresovao i ondašnji, danas već pokojni Kralj Petar. Kralj je jednog dana ušao u tu gimnaziju pa kada je video kakva je zgrada, on je izjavio želju da se što pre dođe do nove zgrade. I kao posledica toga u Beogradu je podignuta III Beogradska Gimnazija. Pored toga što će taj lekar predavati higijenu u školama, on bi u isto vreme vršio i stalni pregled dece. A ja ću vam kazati kako u tom pogledu sada stojimo. Posle poratnog oduševljenja da se pomognu deca u pogledu održanja i čuvanja zdravlja, počelo se postepeno gubiti to oduševljenje i mi smo dočekali da se u školama u poslednje vreme ne obraća dovoljna pažnja na školsku higijenu i da ima slučajeva da higijenu u mesto lekara predaju profesori prirodnih nauka, pa ćemo možda dočekati da će predavati i profesori matematike. To je došlo i zbog toga što su školski lekari danas rdavo plaćeni te ni jedan lekar neće da se primi da za honorar od 2000 dinara godišnje predaje u školi higijenu, i vrši pregled dece. To se oduševljenje brzo gubilo i u samom Ministarstvu Prosvete, te je higijena kao predmet zgubila raniji značaj. Šta više po novom nastavnom planu ona je izbačena iz nižih razreda, pa je samo zadržana kao predmet u VII. razredu.

Medutim, ja smatram da je higijena kao predmet vrlo potrebna, i da je uloga školskih lekara tako važna, da taj školski lekar treba da bude stalan lekar, upravo stalni nastavnik u školi, i ja sam doznao da se današnji Gospodin Ministar nosi idejom da u sporazumu sa g. Ministrom Prosvete postavlja u gimnazijama stalne lekare, koji će biti i nastavnici higijene i u isto vreme biti stalni nadzornici dečijeg zdravlja, koji će pregledati decu u školi, koji će pregledati njihove stanove i celokupne higijenske prilike jedne škole, i na taj način neprestano voditi brigu da zaista naš podmladak ne propada, da se ne kaže kao što se obično kaže da naša deca u školama izgledaju bleđa i uvela, da se s jedne strane kljukaju znanjem, a s druge strane da žive

u rdavim higijenskim prilikama, u prašini, a često i u vlažnim i nezdravim učionicama. Završujući svoj govor mislim da se mogu nadati, da će današnji Ministar Narodnog Zdravlja, koji je poznat kao veliki pobornik higijene u školama, koji je pisao o tome i koji je zaista pokazao i na delu da voli omladinu i podmladak narodni, da će on i na sadašnjem položaju naći načina da potpomaže taj rad na staranju oko dece, kako bi naš narodni podmladak bio zaista onakav kakav treba da bude. Koliko je to značajno i potrebno najbolje se pokazalo u ovim ratovima. Naš vojnik i naša omladina bili su u stanju da izdrže sve nevolje ratne. Da bismo mogli imati zdravog vojnika, da bismo imali zdravog poljoprivrednika zdravog zanatliju, trgovca i činovnika, potrebno je da se on još u školi, počevši od osnovne škole, vaspitava u tome pogledu da svoje zdravlje čuva, a da i svoju okolinu upućuje na to.

I ja, gospodo, glasajući za ovaj budžet Ministarstva Narodnog Zdravlja, smatram da na tome budžetu, kao i na budžetu narodne prosvete, ne sme biti nikakve štednje, i da tu Narodna Skupština mora uvek da pokaže svoju prosvetljenost i najozbiljnije staranje, i zato molim Narodnu Skupštinu, da glasa za ovaj budžet Ministarstva Narodnog Zdravlja. (Živo i burno odobravanje i pljeskanje).

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Gospodo, pošto je završena lista govornika, završuje se i debata o budžetu Ministarstva Narodnog Zdravlja. Prelazi se na rešavanje. Glasaoće se ustajanjem i sedenjem. Molim izvestioca da čita partije ovog razdela.

Izvestilac Vladimir Pušenjak čita partije budžeta rashoda Ministarstva Nar. Zdravlja — partiju 477.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Prima li Skupština partiju 477. Ko prima neka izvoli sedeti, ko ne prima neka izvoli ustati (Većina sedi). Većina je sedela, prema tome partija 477. primljena je.

Izvolite čuti dalje.

— Za ovim je Narodna Skupština, glasajući o svakoj partiji sedenjem i ustajanjem, većinom glasova prema odredbama člana 113. Ustava, i člana 66. skupštinskog Poslovnika, usvojila sve partije VIII. razdela Ministarstva Narodnog Zdravlja od 478. do 520 b), kao i budžet državnih ustanova i to: „rashoda i prihoda Opšte Državne Bolnice u Beogradu“, od partije 1 do partije 13, i prihode od partije 1 do partije 5; budžet rashoda radiološkog zavoda Ministarstva Nar. Zdravlja, od partije 1 do 15 i prihodi partije 1 do 2; budžet rashoda poliklinike za bolesti usta i zuba u Beogradu, od partije 1 do 8, i prihodi od 1 do 2; budžet rashoda državne bolnice Kragujevac, od partije 1 do 15, i

prihodi 1 do 2; budžet rashoda Državne Bolnice Kruševac, od partije 1 do 13, i prihodi 1 do 2; budžeta rashoda Državne Bolnice Niš, od partije 1 do 15, i prihoda partije 1 do 2; budžeta rashoda Državne Bolnice Zaječar, od partije 1 do 15, i prihoda od 1 do 3; budžeta rashoda Državne Bolnice u Čačku, od partije 1 do 15, i prihoda 1 do 2; budžeta rashoda Državne Bolnice u Skoplju, od partije 1 do 15, i prihod od 1 do 6; budžeta rashoda škole za nudilje u Beogradu, od partije 1 do 4, i prihoda 1 do 2; budžeta rashoda bolnice u Bihaću, od partije 1 do 4, i prihoda 1 do 2; budžeta rashoda Bolnice u Mostaru, od partije 1 do 5, i prihoda 1 do 2; budžeta rashoda bolnice u Sarajevu, od partije 1 do 4, i prihoda 1 do 2; budžeta rashoda bolnice u Travniku, od partije 1 do 4, i prihoda od 1 do 2; bolnice u Tuzli, od partije 1 do 4, i prihoda od 1 do 2; bolnice Milosrdnih Sestara u Zagrebu, od partije 1 do 5, i prihoda od 1 do 2; bolničkog odeljenja Higijenskog Zavoda u Zagrebu, od partije 1 do 5, i prihoda od 1 do 2; škole narodnog zdravlja u Zagrebu, od partije 1 do 3, i prihoda od 1 do 2; apoteke zakladne bolnice u Zagrebu, od partije 1 do 6, i prihoda 1 do 4; bolnice u Novom Sadu od partije 1 do 5, i prihoda 1 do 2; bolnice za duševne bolesti u Beogradu, od partije 1 do 15 i prihoda 1 do 2; bolnice za duševne bolesti u Topolici od partije 1 do 15, i prihoda 1 do 3; Zavoda za umobolne u Stenjevcu, od partije 1 do 5 i prihoda 1 do 2; bolnice za duševne bolesti u Kovinu, od partije 1 do 6 i prihoda 1 do 2; Vrnjačke Banje od partije 1 do 14 i prihoda 1 do 3; Lječilišta u Kraljevici, od partije 1 do 6 i prihoda 1 do 4; Lječilišta Lokrum od partije 1 do 9 i prihoda 1 do 7; Lječilišta u Novom Marofu od partije 1 do 8 i prihoda 1 do 2; Lječilišta u Toplošćici od partije 1 do 8 i prihoda od 1 do 8; i budžeta Lječilišta Fruškogorski Venac od partije 1 do 3 i prihoda 1. —

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Objavljujem da je ovim budžet rashoda i prihoda Ministarstva Narodnog Zdravlja primljen. Gospodo narodni poslanici, sad bi trebali da predemo na budžet Ministarstva Spoljnih Poslova. Zamenik gospodina Ministra Spoljnih Poslova molio je da ovaj budžet bude na pretresu iza budžeta Ministarstva za Agrarnu Reformu, jer nije spreman. Ja vas molim da primite ovo, te da sad predemo na pretres budžeta Ministarstva Finansija. (Čuje se: Prima se. — *V. Lazić:* Molim za reč zbog povrede Poslovnika.) Ima reč g. Vojislav Lazić.

Vojislav Lazić: Molim vas, gospodo narodni poslaci, ovakva radnja skidanja sa dnevnoga reda budžeta Ministarstva Inostranih Dela i prelaženje na pre-

tres budžeta Ministarstva Finansija ja smatram kao povredu Poslovnika, a smatram je za povredu Poslovnika zato što je budžet stavljen na dnevni red onako kako je izišao iz Finansijskog Odbora i kako je stilizovan, i sada, ako bi prešli na pretres budžeta Ministarstva Finansija, mi za tu diskusiju nismo se spremili, a za budžet Ministarstva Inostranih Dela nismo spremni za diskusiju, jer takav budžet i red kako je budžet izišao iz Finansijskog Odbora nije, i ja vas molim da ne pravite prepade prema opoziciji, i molim vas da se radi kako treba, s toga vas molimo da se vratimo na diskusiju Ministarstva Inostranih Dela, jer je on sad na redu.

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Gospodo narodni poslanici, ja držim da Poslovnik nije povređen, jer je čitav budžet stavljen na dnevni red i Narodna Skupština može da razdeo jedan uzme pre u pretres nego drugi, i Skupština je to i primila, te nalazim da ne može biti govora o povredi Poslovnika. Pitam Narodnu Skupštinu je li zadovoljna sa mojim odgovorom, i prima li Skupština moje mišljenje koje sam izložio? (Prima se.)

Prema tome, gospodo, prelazimo na pretres budžeta Ministarstva Finansija. Ima reč gospodin zastupnik Ministra Finansija Ministar Trgovine i Industrije g. dr. Mehmed Spaho.

Zastupnik Ministra Finansija, Ministar Trgovine i Industrije dr. Mehmed Spaho: Gospodo poslanici! Pošto se Gospodin Ministar Finansija razboleo i ne može da prisustvuje pretresu budžeta, ja vas u njegovo ime molim da budžet Ministarstva Finansija pretresete i primite. O finansijskoj politici Kraljeska Vlada dala je svoju reč u štampanom ekspozeu Gospodina Ministra Finansija, koji je sa predlogom ovoga budžeta razdejen gospodi narodnim poslanicima.

Osim toga, ja sam imao prilike da kao zastupnik Ministra Finansija u početku načelne diskusije o ovom predlogu budžeta iznesem još neke nove momente o našim finansijama, i ja smatram da su gospoda narodni poslanici o svima pitanjima koja se tiču Ministarstva Finansija obavesteni dovoljno, i da nije potrebno da prilikom pretresa budžeta Ministarstva Finansija, koji obuhvata samo rashode Ministarstva Finansija, govorim u opšte i o pitanjima reorganizacije naše finansijske uprave, koja su pitanja dodirnutu u ekspozeu Ministra Finansija.

Osim toga, gospodo, g. Ministar Finansija imaće prilike, da pred Narodnom Skupštinom govori o novim momentima u našoj finansijskoj politici kad dođu na dnevni red pretres rezervnih kredita, pretres državnih prihoda i pretres finansijskog zakona. Tom prilikom

imaće gospoda poslanici da čuju iz usta g. Ministra Finansija sve ono što se dogodilo posle podnašanja budžeta i ekspozea g. Ministra Finansija.

Ja s toga molim Nar. Skupštinu da budžet rashoda Ministarstva Finansija izvoli primiti. (Pljesak).

Potpredsednik dr. Halid beg Hrasnica: Ima reč nar. poslanik g. Petejan

Josip Petejan: Spoštovana skupština! O budžetu finančnega ministarstva se je že v finančnem odboru dovolj razpravljalo in sicer o njegovih hibah in pa o neizvršitvi obljub g. finančnega ministra glede preureditve uprave in reorganizacije monopolne službe.

Monopol je čisto gotovo ena najvažnejša naša državna ustanova, ker daje našemu budžetu približno skoro nad 1¹/₂ milijarde čistih dohodkov na leto. Jaz bi vprašal, odkod pride ta dohodek, na čigav račun se dela ta čisti dobiček. Na to vprašanje dobimo odgovor, da gre velik del tega dobička na račun tistih, ki bi morali sami nekaj zaslužiti. Mi smo že v finančnem odboru slišali stvari, ki niso baš prijetne. Slišali smo, po kakšnih cenah se kupuje tobak od kmeta, ki ga prideluje in da svojo moč v to, da bi nekaj zaslužili. Ko kmet svoj tobak proda, ne dobi zanj niti toliko da bi pokrtil svoje režijske stroške, kamo li še, da bi si pri tem kaj opomogel. Mnogo je slučajev, da kmet pri prodaji tobaka monopolski upravi potroši več za režijske stroške, kakor mu pa država plača.

Isto se godi tudi s tistimi, ki tobak predelujejo, to so naši monopolski delavci po celi državi. Tudi njihovi dohodki so danes napram prejšnjim absolutno neodgovarjajoči, in lahko trdimo, da je tudi del dobička, ki ga daje monopolna uprava državi, zaslužek delavcev, ki so preslabo plačani.

Gospodje poslanci! Ne bom se spuščal v splošno poročilo budžeta finančnega ministarstva, ampak se omenjim samo na en del, to je monopol, kjer se po večini tangirani delavci in nameščenci, za katere sem dolžan spregovoriti par besed.

Predvsem moram konstatirati, da razmere monopolnega delavstva v naši državi, osobito v Srbiji, Bosni kakor tudi v Sloveniji in na Hrvaškem niso takšne, da bi bi bile zavidanja vredne. V Srbiji so danes monopolski delavci absolutno brezpravni in se z njimi postopa enako, kakor z delavci po privatnih podjetjih. Zanje ni nikakih starostnih rent ali pokojnin, kar je bilo na Hrvaškem in v Sloveniji še precej dobro urejeno potom zakona, ki je veljal do prevrata.

Osobito plače monopolnega delavstva v Sloveniji so takšne, da daleč ne odgovarjajo temu, kakor je imelo to delavstvo pred vojsko. Jaz imam tukaj od de-

lavcev sestavljeno tabelo njihovega zaslužka, ki podaje sliko in razliko njihovih dohodkov pred vojno in pa dohodkov, ki jih imajo danes, in to na podlagi zlate valute, ki je bila pred vojsko v veljavi. Iz te statistike, ki so jo prizadeži napravili, je razvidno, da je znašala v ljubljanski tobačni tovarni pred vojno najnižja plača za profesionaliste 3.60 K dnevno, za navadne delavce pa 3.04 K dnevno. Najvišja plača je znašala za profesionaliste 7.12 K, za navadne delavce pa 4.80 K. Za ženske je znašala najnižja plača 2.56 K, najvišja pa 3.60 K dnevno. Mesečno je prišlo torej za profesionaliste najmanj 91 K, a največ 180 K. Za navadne delavce najmanj 97.04 K, a največ 124.80 K. Za ženske je znašala najnižja mesečna plača 66.56 K, a najvišja 93.60 K.

L. 1926., ko je bila ta statistika napravljena, so imeli isti delavci v ljubljanski tobačni tovarni sledeče plače: Profesionalisti temeljno plačo 0.90 Din. in osebne doklade 37.62 Din., skupaj torej 38.52 Din. To je bila najnižja plača, ki so jo dobivali profesionalisti dnevno. Najvišja je pa bila: temeljna plača 1.78 Din. osebna doklada 37.62 Din., skupaj torej 39.40 Din. Navadni delavci imajo danes dnevno 0.76 Din. temeljne plače in 30.38 Din. osebne doklade, skupaj torej 31.14 Din. najnižje plače. Najvišja plača za te delavce pa znaša skupaj 31.58 Din., in sicer temeljna plača 1.20 Din., osebna doklada pa 30.38 Din. Ženske delavke imajo dnevno najmanjše temeljne plače 0.64 Din., osebne doklade 27.26 Din. torej skupaj 27.90 Din. Največja plača pa znaša za ženske delavke dnevno 28.16 Din., in sicer temeljna plača 0.90 Din., osebna doklada pa 27.26 Din.

Kako velika je razlika med temeljno plačo pred vojno in osebno draginjsko doklado po vojni, vidimo iz tega, če jo izračunamo na podlagi zlate valute 1:14. Iz tega vidite, da znaša ta razlika precejšnje svote. Pri nekaterih $\frac{1}{3}$, ako še ne več. Ako računate, kaj mora delavec izdati na podlagi iste tabele, potem šele vidite pravo nakupno moč zaslužka monopolskega delavca pred vojsko in pa nakupno moč po vojni. Ta slika je še veliko bolj huda in občutna, kakor prejšnja. (*Franc Smodej*: To je točno!)

Ako vzamene celostni pregled, prid mo do tega, da je delavec pred vojno in sicer profesionalist zaslužil letno 2160 K, a izdal je za svoje potrebščine 1481 K, torej je imel suficit okrog 600 K. Danes zasluži delavec profesionalist okroglo 15.000 Din letno, izdati pa mora, če hoče kupiti iste stvari, ki jih je kupil pred vojsko, okroglo 25.000 Din. Navadni delavec je zaslužil 1. 1913. 984 K, potrošil je pa 1481 K. Danes zasluži 10.599 Din., za isto količino blaga, ki ga je kupil 1. 1913., pa mora plačati nad 25.000 Din.

To so številke izračunane na podlagi statistike o dohodkih in troških delavstva ljubljanske tobačne tovarne. Iz teh števil je razvidno, da je sedanja monopolska uprava veliko slabša, kakor je pa bila prejšnja. Po tem se tudi ni čuditi, da se med delavstvom slišijo pogosto pritožbe, da je bilo prej v stari Avstriji veliko boljše, kakor je pa danes v svobodni Jugoslaviji, za katero so se delavci borili, ne da bi pričakovali, da se bo v novi državi cedil med in mleko in da bodo dobivali brez dela vse, kar potrebujejo za življenje, pač pa so pričakovali, da bodo imeli vsaj toliko, kolikor so imeli prej v starih razmerah. Danes po desetih letih pa delavci vidijo, da so zapostavljeni, da zanje absolutno ni pravice in da nimajo tega, kar so pričakovali.

Toda, gospodje, omeniti moram še neko drugo dejstvo iste tobačne tovarne v Ljubljani, ki je še bolj tragično in žalostno, kot prvo. To je vprašanje upokojencev v naši tobačni tovarni. Ako so že delavci reveži, ki imajo tako veliko razliko napram prejšnji kupni moči, potem so vpokojenci napram njim pravi berači, ker se je njim vzelo še veliko več, kakor pa delavcem. Poprej v stari Avstriji sta tobačni delavec in delavka, ki sta delala 35 let v tvornici, dobila, ko sta šla v pokoj okroglo 40 goldinarjev ali 80 zlatih kron pokojnine na mesec. Danes po dobi isti delavec oziroma delavka mesečno 20 dinarjev pokojnine in 187'50 din. osebne draginjske doklade, skupaj torej 207'50 dinarjev na mesec. Vprašanje je, kako naj siromak živi s to pokojnino, ki jo ima danes napram temu, kar je pričakoval in napram temu, kar je plačal v pokojninski zaklad.

Po novem pravilniku, ki ga je izdelala monopolska uprava, ki pa danes hvala Bogu še ni v veljavi in tudi absolutno ni priporočati, da bi stopil v veljavo, bi se starim monopolskim vpokojencem v Sloveniji zvišala doklada 187'50 din. na 240 din., tako da bi znašal mesečni presežek 52'50 din.

Nikakor ne smemo pozabiti, da so ti delavci monopolske uprave v Ljubljani plačevali pred vojsko za penzijski fond svoje prispevke in da so te prispevke plačevali v zlati valuti, danes pa dobivajo za svoje prispevke, plačane v zlatu, papirnati denar, ki niti malo ne odgovarja temu, kar so vplačali in do česar imajo pravico po svojih službenih letih. S svojim dolgoletnim delom so prinesli naši novi državi mnogo dohodkov in koristi.

Ko se je pokojnina državnim službencem z novim zakonom regulirala — dasi ta regulacija ni bila taka, ki bi državne uslužbence zadovoljila, ali nekaj uspehov se je vendar doseglo, — se je takrat na monopolske upokojence absolutno pozabilo. Oni niso dobili niti

pare. Radi tega je opravičena sumnja, da današnja monopolska uprava in naša vlada smatrata monopolske delavce za nedržavne uslužbence, za čisto privatne uslužbence, kakor se nahajajo v privatnih podjetjih. To je povsem pogrešno, in se delavci s takim naziranjem ne morejo zadovoljiti, ker smatrajo in smatramo tudi mi, da je monopol državna ustanova, državna institucija. Kakor so uradniki in drugi uslužbenci državnih podjetij državni uslužbenci, morajo isto tako tudi delavci državne monopolne uprave biti državni uslužbenci, ne pa uslužbenci privatnega podjetja, ki bi lahko delalo z njimi, kar bi hotelo, kakor se to godi zlasti v Srbiji, kjer monopolski delavci nimajo nikakih pravic in nikakih ugodnosti, kakor drugi državni uslužbenci.

Tudi pri ureditvi pokojnin se na to ni mislilo, in naši vpokojenci se najbolj borijo proti temu, da se jih hoče spraviti pod upravo monopola in ne pod upravo finančnega ministrstva, kakor so bili prej in zahtevajo, da se priznajo kot državni upokojenci, ne pa kat upokojenci privatnega podjetja. Od države še vedno lahko kaj zahtevajo, medtem ko se od privatne ustanove ne more zahtevati ničesar, ker privatne ustanove vodijo svoje bilance s trgovskega stališča in se ne brigajo nič za to, ali morejo delavci živeti ali ne.

Zato pravim, da je dolžnost gospoda finančnega ministra in celokupne naše vlade, da se za te reveže nekoliko pobriga in plače regulira tako, da bodo ogo-varjale vsaj približno predvojnimi razmeram, da bodo delavci lahko kupili vsaj tisto količino blago, kakor prej.

Isto tako je dolžnost države, da ne gleda samo na svoj dobiček in na to, kako bi delavstvo čimbolj iskoriščala, temveč mora gledati na to, da zadovolji vse državljanke, osobito pa tiste, ki producirajo in pomagajo državi do velikih dohodkov. Ako bo monopolska uprava vodila še nadalje to politiko, da svojemu delavstvu ne da zadostnega zaslužka, ne upropašča s tem samo delavca, ki mora pri svojem težkem delu naravnost stradati, ampak upropašča tudi druge stanove, trgovce in obrtnike, ker delavec ne more kupovati življenskih potrebščin. Isto tako upropašča monopolska uprava sadilce tobaka, ki za svoje delo in za svoje pridelke ne dobijo toliko, kolikor najneobhodnejše potrebujejo za svoje življenje in za preživljenje svojih rodbin, ker kakor sem že omenil, za prodani tobak dostikrat ne dobijo niti toliko, da bi pokrili svoje režijske stroške. Monopolska uprava nikakor ne sme špekulirati s tistimi uslužbenci, ki ji donašajo toliko dohodkov. Ne sme gledati samo na to, kako bi čim največ iztisnila za državo. To je pogrešna in antisocialna politika. Ne sme se pozabiti, da čim slabše je plačan delavec ali kmet, tem-

bolj se ubija kupna moč in se upropašča naše gospodarstvo in naša privreda sploh, ker producentje nimajo komu prodajati, ker konsument nima denarja, da bi plačal ponujane produkte.

Omenim naj tudi, da se nihče ne zaveda, kako visoki davki na trošarino in carino, ki nam prinašajo letno sa 3 in pol milijarde dinarjev dohodkov, ubijajo kupno moč našega naroda in ga pauperizirajo, ker nima tiste moči in sposobnosti za privredo in za njen razvoj, kakor jo imajo narodi po drugih državah, kjer je je davčna politika urejena na drugi bazi, kakor pri nas.

Isto tako bi želel, da bi se nekoliko večja pažnja posvečala naši carinski službi, osobito pa carinski službi v obmejnih krajih, kjer je včasih pod vsako kritiko. Nočem se spuščati v podrobnosti, ampak naj omenim samo slučaj, ki se je zgodil pri nas v Mariboru. K nam so poslali carinskega uslužbenca, ki je bil netakten in brezobziren s tujci, ki prihajajo v našo državo, in ki se je z njimi prepiral radi vsake najmanjše malenkosti. Zgodilo se je celo, da je ta carinarski uslužbenec pretepel v vagonu avstrijskega inženirja, ne da bi mu povedal, iz kakšnega razloga.

Takšni slučaj pač ne morejo povzdignuti ugleda naše države v inozemstvu in nam tudi nikakor ne morejo koristiti. Zato priporočam, da se zlasti za obmejne kraje skrbi, da bodo uslužbenci na moralni višini in da bodo taktno postopali s tistimi, ki gredo po potrebi preko naše države. V našem interesu je, da pospešujemo promet s tujci in ga forsiramo. Gledati moramo, da privabimo kolikor mogoče tujcev v našo državo, ne pa da jih odbijamo.

Isto tako imamo drugo kategorijo carinskih uslužbencev, to se dnevničarji — zvaničniki, ki so tako slabo honorirani, da absolutno ne morejo biti zadovoljni. Zato priporočam gospodu finančnemu ministru, da izdela pravilnik, ki bo njihovo stanje nekoliko izboljšal in uredil.

Prav tako moram omeniti proteste, ki prihajajo od strani prodajalcev monopolskih izdelkov. Tem prodajalcem hoče monopolska uprava odvzeti še nekaj procentov, ki so že sedaj minimalni in več kot skromni, ako vpoštevamo stroške teh prodajalcev, ki jih imajo s prodajo monopolskih izdelkov, zlasti pa najemnine, ki so precej visoke. Tudi v tem oziru mislim, da je v interesu monopolske uprave in finančnega ministrstva, da se ti procenti ne znižajo, ampak da ostanejo v sedanjih višini.

S pametno upravo naših monopolov in z reorganizacijo tobačne produkcije se bo dvignil produkt na-

šega tobaka in zboljšalo gmotno stanje sadilcev tobaka, in država bo imela tudi brez izkoriščanja tobačnih delavcev precej dohodkov.

Na drugi strani je tudi znano, da se vsakdo, k pride k nam, zaveda, da so naši monopolski artikli predragi v primeri z islimi artikli drugih držav. Posebno je znana v tem oziru špekulacija z užigalicami in soljo. Znano je, da ima država kljub vsem visokim režijskim stroškom tako ogromne dohodke iz monopolskih artiklov, o kakršnih noben privatni podjetnik niti sanjati ne bi mogel.

Zato ponovno apeliram na gospoda finančnega ministra, da vzame v pretres te moje pritožbe, ki sem jih v imenu delavstva tukaj obrazložil, in da uredi njegove odnose do države s pravilnikom, ki že toliko časa čaka na izdelavo in ki naj ga izdela dogovorno z vsemi prizadetimi faktorji. Tudi monopolna uprava boleha na isti bolezn, kakor vse druge naše državne ustanove, da se namreč razne pogodbe in pravila sestavljajo brez sodelovanja prizadetih. Država jih sestavlja po svojih uradnikih, ne da bi vprašala prizadete ljudi za svet in ne da bi upoštevala njihove želje. Mislim, da take politike ni v nobeni drugi državi. Kakor privatni podjetnik računa z razpoloženjem svojih uslužbencev in uvaža njihove želje in zahteve, prav tako je dolžnost državnih podjetij, da uredijo svoje zadeve dogovorno z nameščenci, kar bo v veliko korist državi sami.

Dosedanja praksa je pokazala, da je radi te politike nastalo med delavci in nameščenci v državnih institucijah nezadovoljstvo, ki pač ne donaja nikakega uspeha in koristi, ker delavci in nameščenci pač dobro občutijo izkoriščanje, ki ga država izvaja nad njimi, in temu primerajo tudi uredijo svoje delovanje. Znano je, da je nek ameriški industrijalec rekel, da je znižanje plač zločin ne samo nad delavstvom, ampak tudi nad državo. Ta izrek bi priporočal tudi našim državnim podjetjem, da se ga drže in da dajo delavcem in nameščencem tako plačo, da bodo mogli kupiti, kar neobhodno potrebujejo za se in za svoje družine. Če se dvigne kupna moč našega delavstva, se bo — kakor sem že omenil — dvignil tudi konsum in če se dvigne konsum, se bo zboljšalo tudi gospodarsko stanje v naši državi, kajti ravno radi propadanja konsuma, so pri nas na dnevnem redu razne gospodarske krize. Mislim, da bi se moral gospod finančni minister zavzeti najprej za to, da se odpravi ta sistem, ker s tem ne bo pridobil samo delavec, temveč tudi naša privreda in naše gospodarstvo.

Navedel sem pri tej priliki želje in zahteve naših monopolskih delavcev in svetujem gospodu finančnemu

ministru, naj ne bo gluh za moje besede in za prošnje prizadetih delavcev. Zlasti naj pa vpoštevajo želje revnih vpokojencev, ki že leta in leta prosijo, naj se uredijo njihove pravice, in to tembolj, ker so s svojim delom pripomogli državi do velikih dohodkov.

Dokler gospod finančni minister tega ne bo uredil, toliko časa ne morem glasovati za njegov budžet. (Odobranje in pluskanje na levici.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Reč ima narodni poslanik g. dr. Pavelić.

Dr. Ante Pavelić: Gospodo narodni zastupnici, uredbom od 1. jula prošle godine određeno je prevođenje državnih penzionera sa krunskih penzija u dinarske penzije, to se imalo provesti 1. kolovoza, 1. avgusta, na žalost utanačenjem tim, krunski penzioneri nisu prevedeni od tada do danas na dinarske prinadležnosti. Ja sam o tome predmetu stavio jedan upit na Gospodina Ministra Finansija, ali na žalost Gospodin Ministar Finansija nije do sad odgovorio, nije spomenuo koliko je tih umirovljenika prevedeno na dinarske penzije. Pravo penzije treba po pravnom shvatanju smatrati da je utemeljeno jednim dvostranim ugovorom sklopljenim između države i njezinog činovnika. Kako je činovnik dužan po tome ugovoru vršiti savesno svoju službu, tako je dužna država s druge strane da njemu potpuno obezbedi njegov život i njegovo materijalno stanje i to za vreme dok služi i dok radi a isto tako i za vreme kad njegove fizičke sile usled starosti i usled izvršenog dotadanjeg rada popuste. Prema tome dužna je država potpuno opskrbiti svoga činovnika i onda kad on dolazi u stanje mirovine. Ta mirovina ne može se smatrati nekom nepromenljivom stalnom rentom, naročito danas kad se sve vrednosti menjaju, pa je dužna država od vremena na vreme korigirati, visinu odnosno nizinu tih dotacija, koje daje za uzdržavanje svojih umirovljenika, prema tome kako rastu, odnosno padaju, životne namirnice. To je ispravno shvatanje odnosa između države i državnih službenika i samo tako može se potpuno osigurati i obezbediti egzistencija ljudi koji celi svoj život provedu u službi države. Za predratno vreme bile su životne prilike kroz decenije jednake pa s toga nije bilo niti potrebe da se menjaju i one svote koje dobivaju umirovljenici za svoj život, ali posle rata to se je stanje izmenilo, te je često dolazilo do izmene cenama namirnica koje čovek treba za život. Umirovljenici u Hrvatskoj koji su služili pre svršetka rata, koji su pre umirovljeni a neki posle po starom sistemu, t. j. po krunskim mirovinama imali bi svoje prinadležnosti dobivati prema utanačenju država naslednica iz Austro-

Ugarske monarhije koje je utanačenje doneseno na Rimskoj Konferenciji od 6. aprila 1922. god. i koje glasi: „Doznaka penzija, milostinja i dodataka što spadaju svakom umirovljeniku nesme biti manja od onih što ih je ustanovila bivša uprava.“ Umirovljenici bivše Austro-Ugarske monarhije i oni građanskog i oni vojničkog reda dobivali su svoje mirovine od vlada u bivšoj Austro-Ugarskoj monarhiji u zlatnim krunama. Prema gore spomenutom utanačenju morali bi danas dobivati ekvivalent za one zlatne krune što bi na primer kod umirovljenika koji je imao 600 zl. kruna mesečno iznosilo oko 6000 din. (*Zastupnik Ministra Finansija dr. Mehmed Spaho*: A ko je imao toliku penziju?) Imali su visoki činovnici. Međutim danas bi dobio u mesto 600 zl. kruna 150 din jer je određeno da se i kod isplata mirovine ima računati 4 krune za jedan dinar. Međutim, gore spomenutom uredbom određeno prevođenje tih umirovljenika od krunskih na dinarske penzije nije na žalost do danas izvršeno, tek tu i tamo, ako je koji krunski umirovljenik dobio, dočim velika većina dobija još i danas uvek onu nevoljnu mirovinu u krunama tako da s njom može sebe opskrbiti sa svakidani život, jer je previše da umre a premalo da živi.

Kako ti umirovljenici shvaćaju, proizilazi iz bezbrojnih njihovih molbi i pisama, koje su upravljali kroz godine svima merodavnim faktorima. Ja ću citirati nekoliko redova iz jednog takvog pisma. Zajednica umirovljenika za Hrvatsku, Slavoniju i Međumurje. (Čita): „Penzioneri, invalidi, udove i siročad u jednom su neopisanom stanju nedostojnom dvadesetog veka evropske kulture i civilizacije. Notorna je i fatalna činjenica da imademo sirotinju, i to jednu ogromnu većinu državnih službenika a po gotovu krunskih penzionera, čija penzija, u ovako prirodno bogatoj zemlji, ne dostiže za podmirenje ni elementarnih potreba čoveka uopšte, a često ni za iole pristojan stan. Crna smrt, glad, i nevolja, razočaranje i očaj skrhala je više stotina odličnih ljudi, koji su domovini još služiti mogli. Užasne su slike teških prilika i zabluda birokratizma, koji je kroz ovih devet godina upropastio hiljade čestitih porodica.

Doista je očajno da ljudi i kulturno obrazovani, ljudi koji su sav svoj život posvetili državnoj službi, pod stare svoje dane nemaju niti toliko da se mogu nahraniti, da nemaju niti toliko da se mogu odeti. Meni je dolazio često puta predsednik ovoga udruženja Rade Knežević, pa mi je pripovedao da ima mnogo činovnika viših rangova, koji danas ne izlaze iz svoje kuće jer nemaju obuće, nemaju čime da kupe obuće da mogu izaći na ulicu. To je doista žalosno i strašno. Još je

veće zlo sa umirovljeničkim udovicama. Da mogu dobiti to prevođenje na dinarsku imovinu, određeno je da imaju ispuniti stanovite formulare, koji su tako komplikovani da treba čitava studija da se mogu ispuniti. Te starice u visokim godinama nisu u stanju da ispune te formulare i da nađu sve one podatke, koji se prema tim formularima zahtevaju. Vi sami znate kako je kod činovničkog staleža, uvek je premeštani zbog toga ima takvih podataka iz raznih mesta službe, koje uopšte te udovice ne mogu ni dobiti. A ima i takvih starica u zabačenim selima do kojih niti može da dopre taj glas o tim formularima, koji imaju da se ispune da bi dobili mirovinu.

Usled toga je bilo stradanja i mnogo njih je zaklopilo oči i leglo u hladni grob očekujući da im dođe ono što im se po zakonu, ugovorima i obavezama duguje. Gospodo narodni zastupnici, ja mislim da ne može biti nikoga, da ne može biti čoveka koji bi mogao očima gledati da ti ljudi upravo u očajnom i desperatnom stanju ginu a da se narodna imovina, narodni novac na drugoj strani rasipa i kapom i šakom. Tu imamo i još jednu nezgodnu stvar a to je Glavna Kontrola. Sve je dobro dok ne dođe do Glavne Kontrole, a kad tamo dođe onda zapinju i penzioneri moraju da čekaju dokle Glavna Kontrola pitanje ne reši pitanje mirovine a eventualno se dešava da ona i ne reši mirovinu nego vrati predmet natrag i onda on opet ide od Ministarstva do Glavne Kontrole i od Glavne Kontrole opet ne znam kuda. I tako se na mirovinu čeka ne samo danima i mesecima nego i godinama. To biva ne samo sa tim činovnicima kad dođu u mirovinu nego i sa udovicama i decom činovnika kad oni umru. Zato kad službenici umru njihove udovice i deca ostaju često puta po pola godine bez ikakvih sredstava. Svuda u svetu pa i kod nas pre u Hrvatskoj bilo je da nije obitelji umrlih državnih službenika obustavljena plata tako dugo, dok ne bude doznačena mirovina a istim trenutkom kad se obitelji tih činovnika i deci njihovoj doznači mirovina, prestaje se sa isplaćivanjem njihovih plata. To je sasvim razumljivo, inače je potpuno nepojamno i neshvatljivo šta može načiniti i napraviti jedna udovica koja ima nekoliko dece kad izostane da najedanput prima novac. Njima ne ostaje ništa drugo, osim žalosti i nevolje, nego da idu da prosjače kod rodbine da im ona dade da mogu prehraniti sebe i svoju decu. To je, gospodo, škandal i sramota to je, gospodo, kulturni škandal i sramota. I, gospodo, nigde na svetu pa i u Turskoj nije bilo ovoga što se sada događa. Gospodo narodni poslanici, naš činovnički kadar ima mnogo povike i sa ove i sa one strane ali

uzevši teorijski i objektivno, to je okosnica, to je kost oko čitavoga aparata na koji se konačno mora osloniti i uprava i vlast i ako se taj kostur ne bude materijalno držao onda ne može funkcionirati ni uprava ni smisao javnoga života.

Ja apeliram sloga na g. Ministra, da se pitanje doznake i dinarskih penzija provede u čim kraće vrijeme, da se pitanje mirovina u slučaju smrti ili navršenih službenih godina riješi tako, da činovnik odnosno njegova familija neprestaje dobivati plaću, dok ne bude doznačena mirovina. Ovo apeliram u interesu ove penzionerske sirotinje, u ime časti i ugleda državnih službenika.

Potpredsjednik dr. Halid beg Hrasnica: Reč ima g. poslanik Vasilije Trbić.

Vasilije Trbić: Gospodo narodni poslanici, u ovoj debati o budžetu Ministarstva Finansija uzeo sam reč samo iz jednog uzroka, da upoznam Narodnu Skupštinu sa politikom koju u Južnoj Srbiji sprovodi samostalna monopolska uprava t. zv. Uprava Državnih Monopola. Ta politika i ako je samostalna i ukoliko je samostalnija, štiti interese države i nacije i utiče vrlo rdavo na raspoloženje naroda u Južnoj Srbiji, njegove materijalne interese dovela u ozbiljno pitanje i na taj način dovela u pitanje i njegov opstanak. Verovatno da je mnogima poznata da je proizvodnja duvana jedino od glavnih zanimanja ne samo naših zemljoradnika u Južnoj Srbiji nego i mnogih varošara. Jer, izvesne naše varoši u južnoj Srbiji povlačenjem granice ostale su bez uslova, koji su ranije postojali za njihovo razvijanje i za podizanje njihovog blagostanja i oni su prinuđeni da se vrata na zemljoradnju i u prvom mestu na kultivisanje duvana. U prvo vreme kad je Monopolska Uprava davala stotine milijona dinara u inostranstvo za tuđ duvan, koji je uvozila u našu zemlju, povelala je jednu dobru politiku i tražila je od naroda da kultiviraju duvan, da ga država otkupi i onaj novac koji je država davala inostranstvu, da ostane u njegovoj rodnoj državi, svome narodu. Ta politika uprave državnog monopola vodila se svega tri godine, ali posle tri godine uprava je počela da uzima od naroda duvan u bescenje, i time onemogućila proizvodnju i na taj način učinila onom narodu koji se bavi proizvodnjom duvana a i državi veliku štetu. Dok smo pre tri godine izvozili duvan u inostranstvu i dok je izvoz duvana bio jedno obiljno pitanje za upravu monopola, dotle je u ovoj godini uprava monopola bila prinuđena da uveze iz inostranstva za dvesta miliona dinara duvana.

Taj duvan kupljen je u Turskoj za poboljšanje našega duvana od kojeg se spremaju cigarete. Vidite,

gospodo, kako je ta politika Uprave Drž. Monopola dovela dotle da, umesto da izvozimo duvan, da se o našem duvanu govori po svetu, da se za njega traže pijace, — mi smo doveli dotle da kupujemo duvan kao da ga u našoj zemlji nema. Naprotiv, u našoj zemlji rađa se dobar duvan i može dosta da rodi. Duvani iz Južne Srbije bili su čuveni i pre oslobođenja. Oni su bili izvažani u Ameriku, u Egipat i Nemačku. Tamo su postojale pijace i naši duvani imali su veliko ime na svetskim tržištima. I u mesto da se naša Uprava Monopola rukovodila tim načelom da izvozi duvan, mi vidimo da ona sama počinje u inostranstvo da kupuje duvane koji nisu bolji od naših duvana, a možda su i gori. Ali ta i takva politika Uprave Monopola dovela je narod koji se bavi sadenjem i kultivisanjem duvana do očajja, jer je cena duvanu danas takva da je skuplji i crni luk i spanać nego li duvan. Kad se uzme u obzir da je za kultivisanje duvana potrebno mnogo rada, čitava godina dana, pa da se posle godinu dana može za njega dobiti novac, onda se može zamisliti koliko je teško tome svetu koji proizvodi duvan i od njega živi. Mi smo nebrojno puta obraćali se monopolskoj upravi i protestovali i kod Uprave Monopola i preko Ministra Finansija, ali ti svi naši protesti nisu ništa pomogli. Monopolska Uprava produžila je i dalje da vodi svoju nepopaku politiku. Zbog toga sam bio prinuđen da u ovoj debati uzmem reč i da ovde javno osudim rad monopolske uprave, i da zamolim g. Ministra Finansija za jednu intervenciju da traži od Monopolske Uprave da ona, ako ništa drugo, a ono bar da poštuje svoje odredbe i onaj ugovor koji zaključuje sama po svomu nahodjenju i koji važi kao ugovor između Uprave Monopola i sadioca duvana. Po tome ugovoru određen je kvalitet duvana i po tim cenama treba da se duvan i plaća. Medjutim, njeni činovnici koji su uzeli za praksu da je država drugo, a narod drugo, i smatrajući da u koliko jeftinije uzimaju od naroda taj duvan, da će toliko usluge učiniti državi, oni su počeli da oduzimaju taj duvan u bescenje tako da su doterali dotle da se za duvan, za koji se pre plaćalo 100 i 120 dinara po kilogramu, sada plaća taj duvan po 12, 14 i 16 dinara. Takva politika Uprave Drž. Monopola nesavesna je i za osudu, i ja mislim da je g. Ministar Finansija dužan da upozori Upravu Drž. Monopola da se ona vrati na zakon, da potpomaže tu granu privrede ona koja koristi našem narodu. Za nas je, gospodo, sramota kad čitamo po novinama da Čehoslovačka zaključuje ugovore sa Bugarskom i Grčkom za otkup duvana.

Gospodo, kad bi se povelala jedna pametna politika Uprave Državnih Monopola, sem duvana koji se iz-

vozi u inostranstvo, i za koji se dobija novac, taj bi novac bio dovoljan, da podigne kulturno i ekonomsko stanje cele Južne Srbije. Na mesto, da se vodi takva jedna politika, da se kod nas proizvede što više duvana i to još duvana i za izvoz, naša monopolna uprava doterala je dotle, da će ove godine morati da uveze stranoga duvana za 20 miliona dinara. To je duvan koji je uvezen sa strane, međutim mi smo u 1925. god. proizveli u našoj državi 22 miliona kilograma duvana, od kojih je za potrošnju u zemlji upotrebljeno 12 miliona kilograma, a ostatak je bio izvezen na stranu. Međutim mi ćemo ove godine morati za svoju potrebu da uvezemo 6 miliona kilograma duvana. Zamislite vi koliki novac treba da se da za taj duvan. Da se dozvolilo da naši proizvođači mogu da proizvedu samo jednu trećinu duvana više, mi ne bi danas dolazili u takvu situaciju, da moramo iz inostranstva da nabavljamo duvan. Ja dakle mislim da i pored toga što je Uprava Državnih Monopola samostalna, da je ona ipak kog g. Ministra Finansija, i da g. ministar ima prava i dužnost, da na ove činjenice upozori Monopolnu upravu, i da pozove, i da traži od nje, da u buduće ne sprovodi više takvu svoju politiku u Južnoj Srbiji na štetu državnog budžeta, nego da dozvoli proizvođenje dovoljne količine duvana, jer će samo tako moći da pomogne blagostanju naše zemlje.

Protestujući protivu ovoga rada Samostalne Monopolne Uprave, ja ovde izjavljujem, da ću glasiti za budžet Ministarstva Finansija.

Predsednik dr. Ninko Perić: Ima reč g. Ministar Trgovine i Industrije.

Zamenik Ministra Finansija, Ministar Trgovine i Industrije dr. Mehmed Spaho: Gospodo poslanici, kritika administracije Ministarstva Finansija, u ovome Domu, bila je vrlo umerena, i ja gotovo ne bih imao potrebe, da se na nju vraćam. U toku diskusije o budžetu Ministarstva Finansija učinio je prekor g. poslanik Petijan, zašto nije gotova uredba o osiguranju monopolskih radenika. Na tu primedbu njegovu imam da kažem, da je to pitanje o osiguranju monopolskih radenika, a naročito njihovih penzija, već svršeno, jer je takva uredba već gotova, i skoro će se publikovati.

Ali kritiku g. Petijana u pogledu carinske službe moram da odbijem. On je ovde prikazao naše carinske službenike, kao prilično nekulturne ljude. Međutim meni je poznato, da su naši carinski službenici, naročito u pogledu takta i ponašanja, prema strancima, veoma predušretljivi, što se do sada u toliko slučajeva dokazalo. Ako bi koji takav slučaj i desio se, trebalo ga je odmah dostaviti Generalnoj Direkciji Carina, koja bi takvog službenika uputila na red.

Ono što su g. g. Petijan i Pavelić govorili, odnosno prevođenja krunskih penzionera, na dinarsku va-

lutu, ja nalazim da je ta njihova zamerka prilično opravdana. U istini, gospodo, taj je rad išao vrlo sporo, i ja ću se založiti kod g. Ministra Finansija, i mislim da će i on u tom pogledu sa mnom da se složi, da se taj posao što pre svrši. (Živo odobravanje.) Isto tako opravdan je i prigovor, o sporosti naše administracije prilikom traženja za dobijanje penzija. Taj posao apsolutno mora da se ubrza, te da penzioneri odnosno njihove porodice što pre dobiju penzije. Nije pravo da pored žalosti, koju jedna penzionerka ima smrću onoga, koji ju je hranio, još trpi i oskudicu usled nerešavanja njene penzije na vreme.

Pitanje naše monopolne uprave, naročito, gospodo pitanje odkupnih cena duhana, o kome je govorio g. Trbić stalna su briga Ministra Finansija i ove godine Ministar Finansija vodio je o tome mnogo računa. On želi i da se produkcija duhana u našoj zemlji podigne, da se i u kvalitetu i u kvantitetu poboljša, u isto vreme da cene odgovaraju uloženom trudu za taj duvan. U ovome pogledu učinjen je izvestan napredak i nadam se da se na tome putu neće zaostati. Ali u isto vreme treba, gospodo, voditi računa i o tome da i najmanje podizanje cena monopolskih iziskuje prilično velike finansijske žrtve.

Ja, gospodo, mislim da sam odgovorio na sve zamerke koje su pale u toku diskusije i molim Nar. Skupštinu da budžet Ministarstva Finansija primi. (Aplauz kod većine.)

Predsednik dr. Ninko Perić: Pretres u pojednostima budžeta Ministarstva Finansija je završen. Prelazimo na rešavanje, na glasanje 10 razdela budžeta rashoda i prihoda Ministarstva Finansija. Pozivam g. izvestioca da izvoli pročitati partije.

Izvestilac Vladimir Pušenjak čita partije X. razdela, „Ministarstvo Finansija“ — partiju 542.

Predsednik dr. Ninko Perić: Prima li Nar. Skupština pročitatu partiju 542. (Prima. Ne prima.) Ona gospoda koja su protiv neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, objavljujem da je part. 542. primljena. Izvolite čuti dalje.

— *Za ovim je Nar. Skupština glasajući o svakoj partiji sedenjem i ustajanjem većinom glasova, prema odredbama čl. 113 Ustava i čl. 66. skupštinskog Poslovnika usvojila sve partije 10. razdela prema izveštaju Finansijskog Odbora.*

Predsednik dr. Ninko Perić: Oglašujem da je konačno usvojen budžet Ministarstva Finansija. (Aplauz kod većine.)

Gospodo, sa vašim pristankom ja ću danas sednicu zaključiti a iduću predlažem za sutra u 9. i 30 sa dnevnim redom: Nastavak pretresa u pojednostima o predlogu budžeta državnih prihoda i rashoda za 1928-29 godinu. Prima li Nar. Skupština? (Prima.) Današnju sednicu zaključujem, a iduću zakazujem u 9 i po časova.

Sednica je zaključena u 20 i 15. minuta.

33297